

RAHANDUSMINISTEERIUM

RIIGI EELARVE- STRATEEGIA 2024-2027

Koostaja: Rahandusministeerium
Tallinn, 2023

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. Vabariigi Valitsuse prioriteetid.....	9
Riigikaitse ja laiapindne julgeolek.....	9
Välispoliitika ja Ukraina toetamine.....	10
Majandusareng ja innovatsioon	10
Haridus- ja teadusareng	11
Keskkond ja elurikkus	12
Energeetika ja taristu	12
Regionaalpoliitika ja maaelu.....	13
Kultuur ja sport.....	14
Sotsiaalpoliitika.....	14
Riigijuhtimine ja poliitilised küsimused	15
Justiitsküsimused.....	16
2. Tulemusvaldkonnad	17
2.1 Heaolu.....	17
2.2 Tervis.....	26
2.3 Tark ja tegus rahvas	32
2.4 Eesti keel ja eestlus	38
2.5 Keskkond	40
2.6 Teadus- ja arendustegevus ning ettevõtlus.....	52
2.7 Põllumajandus ja kalandus.....	65
2.8 Transport	75
2.9 Energeetika	94
2.10 Digiühiskond.....	99
2.11 Tõhus riik	104
2.12 Õigusriik.....	113
2.13 Siseturvalisus.....	117
2.14 Välispoliitika	122
2.15 Julgeolek ja riigikaitse.....	140
2.16 Kultuur ja sport	148

2.17 Sidus ühiskond.....	157
3. Fiskaalraamistik	165
3.1 Vabariigi Valitsuse fiskaalpoliitika eesmärgid.....	165
3.2 Tulu- ja kulumeetmed	168
3.3 Valitsussektori eelarvepositsioon.....	170
3.4 Maksupoliitika.....	183
3.5 Valitsussektori finantseerimine	188
3.6 Pikaajaline jätkusuutlikkus.....	192
3.7 Riigi rahanduse areng	194
3.8 Välistoetused fondide ja valitsemisalade lõikes	198
Lisad	204
Lisa 1. Rahandusministeeriumi 2023. aasta suvine majandusprognoos ja sensitiivsusanalüüs.....	204
Lisa 2. Riigi eelarvestrateegia 2024-2027 rahastamiskava (tuhat eurot).....	212
Lisa 3. Ülevaade RES 2024-2027 meetmetest riigieelarvelistele asutustele põhiseaduslike institutsioonide ja valitsemisalade lõikes (mln eurot).....	215
Lisa 4. Arvestuslikud ja edasiantavad kulud 2024 – 2027 (tuhat eurot)	223
Lisa 5. EL kasvuhoonegaaside lubatud heitkoguse ühikutega kauplemisel saadavate vahendite kasutamisest.....	238
Lisa 6. Valitsussektori personali- ja palgaanalüüs	249
Lisa 7. Riigi eelarvestrateegias planeeritud investeeringute ja investeeringutoetuste 4-aastane kava (tuhat eurot).....	259

Sissejuhatus

Riigi eelarvestrateegia ja stabiilsusprogrammi olemus

Riigi eelarvestrateegia (eelarvestrateegia) määrab riigi eelarvepoliitika põhisuunad ning kajastatakse Vabariigi Valitsuse üldeesmärgid, mida eelarvestrateegia perioodil kavatakse ellu viia, ja elluviimiseks planeeritavad vahendid ehk rahastamiskava eelseisvaks neljaks aastaks. Eelnevad eelarvestrateegiad ja stabiilsusprogrammid (kirjeldab valitsuse poliitikat Stabiilsuse ja kasvu paktist tulenevate nõuete täitmisel) koostati ühes dokumendis aprilli lõpuks. Alates 2022. aastast muudeti eelarve ja eelarvestrateegia ajakava nii, et eelarve ja eelarvestrateegia koostatakse septembri lõpuks samas kui stabiilsusprogramm esitatakse Euroopa Komisjonile jätkuvalt kevadel. Stabiilsusprogrammi kinnitab Vabariigi Valitsus hiljemalt kaheksa kuud enne järgmise eelarveaasta algust. Eelarvestrateegia ja stabiilsusprogramm peavad siiski jääma sidusaks kuna stabiilsus- ja konvergensiprogrammide esitamine ja hindamine on oluline osa Euroopa poolaasta ([European Semester](#)) majanduspoliitika koordineerimisest ja järelevalvest.

Eelarvestrateegia määratleb eelarvepoliitilised ja valdkondlikud eesmärgid ning seostab need makromajandus- ning rahandusprognosidel põhinevate rahaliste võimalustega. Fiskaalpoliitilised valikud avaldavad mõju riigi majanduspoliitikale.

Nii eelarvestrateegia kui stabiilsusprogramm põhinevad rahandusministeeriumi majandusprognosidel. Käesolev 2024–2027 eelarvestrateegia lähtub 2023. a suvisest majandusprognosist.

Vastavalt riigieelarve seadusele kinnitab Vabariigi Valitsus eelarvestrateegia hiljemalt kolm kuud enne eelarveaasta algust. Riigieelarve seaduse § 34¹ alusel esitab Vabariigi Valitsus eelarvestrateegia Riigikogule.

Eelarvestrateegiat uuendatakse igal aastal – vajadusel täpsustatakse kolme eelseisva aasta eesmärgid ja kavandid ning täiendatakse vähemalt ühe aasta võrra. Esimene eelarvestrateegia koostati 2000. aastal.

Nii kohandatakse pidevalt keskpika perioodi plaane muutustele majanduses, fiskaalkeskkonnas ja erinevates tegevusvaldkondades. Kui 2023–2026 eelarvestrateegiat mõjutas energia- ja julgeolekukriis, siis ka käesolev 2024–2027 eelarvestrateegia on jätkuvalt mõjutatud julgeolekukriisist.

Eelarvestrateegia koostamine ja uuendamine

Eelarvestrateegiaga seotud strateegilised arengudokumendid on tulemusvaldkonna arengukava ja programmid. Tulemusvaldkonnad on ühtselt kasutusel nii strateegilises planeerimises kui finantsjuhtimises eesmärgiga paremini seostada valdkondade arengukavasid eelarvestrateegia ja eelarvega.

Seetõttu on eelarvestrateegias toodud info tulemusvaldkondade kohta ning alates 2020. aastast on rahastamiskava koostatud tulemusvaldkondade ja programmide lõikes. Aastane eelarve on võrreldes eelarvestrateegiaga oluliselt detailsem.

Ministeeriumid täiendavad programme igal aastal ühe aasta võrra, tagades strateegilises planeerimises minimaalselt nelja-aastase perspektiivi. Täiendamise aluseks on sel ajal kehtiv eelarvestrateegia.

Eelarvestrateegia koostamiseks esitavad Riigikantselei ja ministriumid Rahandusministeeriumile selleks vajalikud andmed ja info, s.h. valitsemisalade vastutusvaldkondadesse jäävad programmi(d), tulemusaruannete projekti(d), juriidilise isiku finantsplaani(d), teave järgmisel eelarveaastal jõustuvate õigusaktide eelnõude kohta ning vajadusel taotluse(d) eelarvestrateegias ettenähtud maksimaalsete vahendite suurendamiseks (lisataotlused). Selleks koostab Rahandusministeerium täpsustavaid juhiseid ja ajakava. Põhiseaduslike institutsioonide eelarve projekt koostatakse üksnes majandusliku sisu järgi järgmise aasta ja sellele järgneva kolme aasta kohta.

Eelarvestrateegia seire

Eelarveaasta järel esitab iga valitsemisala Rahandusministeeriumile ja Riigikontrollile tulemusaruanded, mis sisaldavad nii valdkondade olukorra ja tulemuste analüüsi kui ka andmeid eelarve täitmise kohta tulemusvaldkondade ja programmide tegevuste lõikes. Riigi Tugiteenuste Keskus koostab ülevaate riigi finantsseisundist, -tulemustest ja rahavoogudest ning riigieelarve täitmisest. Rahandusministeerium koostab nende sisendite põhjal riigi majandusaasta koondaruande, mis kajastab terviklikku infot valitsussektori tulemuste ja ressursside kohta. Riigi majandusaasta koondaruande kiidab heaks Vabariigi Valitsus ja esitab selle koos Riigikontrolli kontrolliaruandega Riigikogule kinnitamiseks.

2024–2027 eelarvestrateegia koostamine

Eelarvestrateegia sisendina esitasid ministriumid andmed eelarvestrateegia ja riigieelarve eelnõu koostamiseks Rahandusministeeriumile 1. augustiks 2023. Lisaks uuendatud programmidele ja rahastamiskavale, esitati käesoleval aastal ka koalitsioonileppe meetmete mõjude kaardistus ning 1. juuliks esitasid valitsemisalad kokkuhoiumeetmete ja lisatulude ettepanekud.

Ametisse astunud valitsusel seisis riigieelarve strateegia planeerimisel ees keeruline olukord, kus ühest küljest ajendas otsuseid tegema vajadus ja soov parandada riigi rahanduse seis, teisest küljest järsult halvenenud julgeolekuolukorra tõttu on lisandunud kulusurvid, millele lahenduste leidmine vajab rohkem aega. Eelarve strateegia perioodil planeeritakse tegeleda aktiivselt nii riigi kulude revisjoniga, riigi teenuste efektiivsema korraldusega kui ka lisatulude leidmisega. Struktuurne eelarvepuudujääk püsib 2024. aastal 1,2% juures SKPst ning 2025–2027 langeb 1,0% tasemel SKPst, mis on oluliselt madalam eelmises eelarvestrateegias seatust. Valitsussektori nominaalne puudujääk on 2024. aastal 2,8% SKPst ning järgnevatel aastatel paraneb pidevalt jõudes 2027. aastaks 1,2% juurde SKPst.

Eelarvestrateegia koostamisel esitasid põhiseaduslikud institutsioonid Vabariigi Valitsusele lisavahendite taotluseid kokku 27,7 miljoni euro ulatuses kogu eelarvestrateegia perioodi kohta. Riigikogu kantselei esitas lisataotluseid summas 12,5 mln eurot, Vabariigi Presidendi kantselei 4,9 mln eurot, Riigikontroll 2,1 mln eurot, Õiguskantsler 1,0 mln eurot ja Riigikohus 7,2 mln eurot. Põhiseaduslike institutsioonide esitatud lisataotlused kiideti heaks osaliselt, summas 12,4 mln eurot. Sarnaselt valitsemisaladega ei olnud eelarvepositsiooni eesmärkidesse mahtumiseks võimalik kõiki lisataotlusi täies ulatuses rahuldada ja vahendeid eraldati hinnanguliselt kriitilisemaks vajadusteks. Põhiseaduslike institutsioonide eelarved peale heakskiitmist on leitavad [lisast 2](#) (rahastamiskava).

Eelarvestrateegia esitati Vabariigi Valitsusele kinnitamiseks 26.09.2023.

2024–2027 eelarvestrateegia ülesehitus, erinevused võrreldes 2023–2026 eelarvestrateegiaga

Dokumendi esimeses osas on toodud Vabariigi Valitsuse prioriteetid, teises osas tulemusvaldkondade ja programmide lühiülevaated koos valdkondi iseloomustavate eesmärkide ja mõõdikutega ning nelja aasta olulisemate tegevustega.

Dokumendi teises osas on ülevaated riigis kehtestatud tulemusvaldkondade ja programmide kaupa. Tulemusvaldkondade ja programmide rahastamiskavad on esitatud koondtabelina lisas 2.

Tulemusvaldkondade jaotuses võrreldes 2023–2026 eelarvestrateegiaga sisulisi muudatusi ei ole, kuid uue valitsuse otsustatud ministeeriumide valitsemisalade ümberkorraldustest tulenevad muudatused alates 1. juulist 2023. a on ulatuslikud:

- 1) Keskkonnaministeerium Kliimaministeeriumiks;
- 2) Maaeluministeerium Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumiks;
- 3) Rahandusministeeriumi regionaalvaldkonda puudutavad ülesanded läksid Rahandusministeeriumilt üle Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumile;
- 4) Sotsiaalministeeriumi töö- ning võrdse kohtlemise ja soolise võrdsuse edendamist puudutavad ülesanded Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumile;
- 5) Ligipäätavuse koordineerimise ülesanne läks Sotsiaalministeeriumilt üle Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumile;
- 6) Energeetika ja transpordi valdkonnad liikusid Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumist Kliimaministeeriumisse;
- 7) Sotsiaalministeeriumi valitsemisalast anti kõik Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskuse tegevused üle Haridus- ja Teadusministeeriumile.

Riigi tulemusvaldkondade muutunud jaotus valitsemisalade vahel on esitatud tabelis 1, kuid tulemusvaldkondade koosseis võrreldes eelmise eelarvestrateegiaga muutunud ei ole.

Tabel 1. Tulemusvaldkonnad RES 2024–2027

Valitsemisala	RES tulemusvaldkonnad 2024–2027
HTM	Tark ja tegus rahvas
	Eesti keel ja eestlus
	Teadus- ja arendustegevus ning ettevõtlus
	Tõhus riik
JUM	Õigusriik
KAM	Julgeolek ja riigikaitse
KLIM	Keskkond
	Põllumajandus ja kalandus
	Energeetika
	Transport
	Teadus- ja arendustegevus ning ettevõtlus
KUM	Kultuur ja sport
	Sidus ühiskond
MKM	Heaolu
	Teadus- ja arendustegevus ning ettevõtlus
	Digiühiskond
RAM	Tõhus riik
REM	Põllumajandus ja kalandus
	Tõhus riik
	Transport
SIM	Siseturvalisus
	Sidus ühiskond
SOM	Heaolu
	Tervis
VÄM	Välispoliitika
Riigikantselei	Tõhus riik

Kolmas peatükk kajastab Vabariigi Valitsuse majandus- ja fiskaalpoliitilisi eesmärke ja prioriteete ning valitsussektori fiskaalraamistikku eelolevaks neljaks aastaks. Arvestades teema ajakohasust ja olulisust on sellesse peatükki lisatud eraldi osa Euroopa Liidu fondidest toimuva rahastuse kohta.

Dokumendil on seitse lisa.

Partnerite kaasamine eelarvestrateegia koostamises

Seotud osapoolte kaasamist korraldavad arengukavade, programmide ja eelarvestrateegia projekti koostamisel vastutavad ministeeriumid. Asjasse puutuvate isikute kaasamine ja valdkondade vaheline koostöö on vältimatu arengudokumentide terviklikkuse ja omavahelise kooskõla saavutamiseks. Valitsus on kaasamiseks andnud ka arengukava koostajatele suunised "Kaasamise heas tavas".

Dokumendis kasutatud lühendid

JUM – Justiitsministeerium

HTM – Haridus- ja Teadusministeerium

KAM – Kaitseministeerium

KLIM – Kliimaministeerium

KUM – Kultuuriministeerium

MKM – Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium

RAM – Rahandusministeerium

REM – Regionaal- ja põllumajandusministeerium

SIM – Siseministeerium

SOM – Sotsiaalministeerium

VÄM – Välisministeerium

MAK – Maaelu Arengukava 2014–2020

EMKF – Euroopa Merendus- ja Kalandusfond 2014–2020

ESF – Euroopa Sotsiaalfond

EAFRD – Euroopa Maaelu Arengu Põllumajandusfond

ERF – Euroopa Regionaalarengu Fond

ÜF – Ühtekuuluvusfond

RKAS – Riigi Kinnisvara AS

IKT – Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia

TUV – Tulemusvaldkond

OSCE – Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsioon

VV – Vabariigi Valitsus

CERN – Euroopa Tuumauuringute Keskus

KOV – Kohalik omavalitsus

PPA – Politsei- ja Piirivalveamet

MTO – Keskpika perioodi eesmärk (*medium-term objective*)

RES – Riigieelarve strateegia

mln – miljon

mld – miljard

1. Vabariigi Valitsuse prioriteedid

Vabariigi valitsus lähtub riigi eelarvestrateegiat koostades koalitsioonileppes, mille prioriteedid on julgeoleku kindlustamine, riigirahanduse jätkusuutlikkuse tagamine, rohereformide läbiviimine, piirkondliku mahajäämuse vähendamine, sissetulekute ebavõrdsuse vähendamine ja tervelt elatud aastate ning eluea pikendamine, personaalse riigi väljaarendamine ning kvaliteetse hariduse tagamine. Nende eesmärkide saavutamiseks on valitsus kinnitanud tegevuskava, milles kavandatud tegevusi finantseeritakse riigieelarvest. Alljärgnevalt toome ära olulisemad eesmärgid ja tegevused, mida valitsus kavandab eesmärkide saavutamiseks astuda ja mille finantseerimiseks on strateegias vahendid kavandatud.

Riigikaitse ja laiapindne julgeolek

Eesti riigikaitse aluseks on tugev iseseisev kaitsevõime ja NATO heidutus. Nii riigikaitse kui ka siseturvalisuse planeerimisel taotletakse võimete eesmärgipärast ja pikaajalist arendamist ning tervikuna Eesti kriisikindluse suurendamist. Arendustegevuste kavandamisel lähtutakse Ukraina sõja õppetundidest. Vähendamaks õnnetusi, korrarikkumisi ja õnnetuste korral nendes hukkunute ja vigastatute arvu suurendatakse ennetustööd läbi sihitatud teavitus- ja järelevalvetegevuste.

Kavandatavad tegevused:

- Järgmisel neljal aastal on riigikaitse kulud vähemalt 3% SKP-st, millele lisanduvad liitlaste vastuvõtuga seotud kulud.
- Kaitsevõime kõige suurem puudujääk ja hangete prioriteet on laskemoona varude suurendamine. Lisaks hangitakse ja võetakse aastaks 2027 relvastusse mitmikraketiheitjate ja keskmaa õhutõrje raketisüsteem. Samuti viiakse lõpule manööverüksuste mehhaniseerimine.
- Arendatakse kiirendatud korras välja Nursipalu harjutusala ning tagatakse kompensatsioonimeetmed ja harjutusala mõjude leevenduspakett, mis sisaldab pikaajalist talumistasu, eriprogramme müra leevendamiseks ning täiendavat rahastust Kagu-Eesti turismi ja kultuuripärandi toetamiseks.
- Tõstetakse Kaitseliidu baasil ettevalmistatavat maakaitse võimekust, suurendades muu hulgas maakaitse isikkoosseisu 20 000 inimeseni. Maakaitseüksuste väljaõppeks korraldatakse taasiseseisvumisjärgne kõige suurem õppekogunemine õppus Ussisõnad.
- Toetatakse Kaitseliidu mittesõjalist tegevust, mh arendatakse Naiskodukaitset ja noorsootööd ning arendatakse Kaitseliidu võimekust mittesõjalistes kriisides.
- Luuakse Kaitseväge ja Kaitseliidu reservile tuginev keskselt juhitud digikaitsevõime ning kiirreageerimisüksus inforumis tegutsemiseks.
- Jätkatakse laiapõhjalise küberkaitsevõime tugevdamist, sh oluliste teenuste ja organisatsioonide küberturvalisuse edendamine ning RIA kureeritud kolmetasandiline küberreserv.
- Idapiiri maismaataristu ehitatakse välja 2025. aasta lõpuks.
- Koostatakse ja viiakse ellu „Koduohutuse tegevuskava 2025-2028“ ning viiakse ellu „Eesti narkopoliitika aastani 2030“ valget raamatut.

- Tagatakse elanikkonnakaitse püsiva rahastuse sh elanikkonnakaitse investeringuvajaduste elluviimine ja viiakse ellu elanikkonnakaitse koolituskava.
- Uuendatakse politseihariduse mudelit, et paremini vastata tööjõuturu vajadustele.

Möödikud:

- Eestit turvaliseks riigiks pidavate elanike osakaal (algtase 90% (2022), sihttase $\geq 92\%$ (2027))
- Õnnetusjuhtumite, mürgistuste ja traumade tagajärjel hukkunute arv 100 000 elaniku kohta (algtase 70,25 (2021), sihttase $\leq 31,7$ (2027))

Välispoliitika ja Ukraina toetamine

Eesti välispoliitika eesmärk on igakülgne Eesti strateegiliste huvide kaitsmine ja meie julgeoleku tagamine rahvusvahelises suhtluses. Valitsus peab oluliseks toetada Ukrainat oma territoriaalse terviklikkuse taastamisel ja Venemaa agressiooni tõrjumisel. Selleks, tuleb hoida ja tugevdada liitlassuhteid kõigi NATO liitlastega ja Euroopa Liidu partneritega ning suurendada veelgi regionaalset koostööd Balti- ja Põhjamaadega. Lisaks on oluline tugevdada äridiplomaatiat, toetada Eesti ettevõtteid uutel turgudel, arendada suhteid kolmandate riikidega.

Kavandatavad tegevused:

- Valitsus seisab Euroopa Liidus Venemaa suhtes kehtestatud sanktsioonide karmistamise eest ja toetab Ukrainat nii majanduslikult, poliitiliselt kui ka sõjaliselt.
- Panustatakse aktiivselt Ukraina ülesehitamise ja tegutsetakse selle nimel, et Eesti avaliku ja erasektori kogemus, oskused ja ettevõtete potentsiaal leiaksid Ukrainas võimalikult laialdast kasutamist.
- Tugevdatakse Eesti diplomaatilist võimekust, mis läbi dünaamilise, avatud ja motiveeritud välisteenistuse tagab parimal viisil Eesti julgeoleku, välismajanduslike huvide ja kodanike kaitse maailmas. Selleks uuendatakse välisteenistusseadust ja efektiivistatakse välisesinduste võrgustikku.

Möödik:

- Positsioon globaalse kohalolu indeksi edetabelis (Elcano globaalse kohalolu raport) (algtase 82 (2021), sihttase ≤ 89 (2027))

Majandusareng ja innovatsioon

Eesti ühiskonna pikaajalise arengu aluseks on üleminek uuendusmeelsele ja vastutustundlikule majandusele. Ettevõtted vajavad innovatsiooni-, rohe- ja digivõimekuse kasvatamiseks jätkuvalt riigi tuge ja stiimuleid, mille keskmes on riigi stabiilne rahastus teadus- ja arendustegevusele. Konkurentsivõimeline maksukeskkond ning tarbimise ja saastamise suurem maksustamine toetavad jätkusuutlikkuse eesmärke parandades riigi suutlikkust tulla toime suurte üleilmsete väljakutsetega.

Kavandatavad tegevused:

- Valitsus jätkab 1% teadusraha vahendite suunamist ka ettevõtete innovatsioonivõimekuse kasvatamisele. Ettevõtetele suunatud teenuseid ja toetusi arendame eesmärgiga viia erasektori panus teadus-arenduskuludesse 2%-ni SKP-st.
- AS Metrosert baasil käivitatakse ettevõtete arendustegevust toetav rakendusuuringu keskus. Töötatakse välja lahendusi kapitali kättesaadavuse parandamiseks ettevõtetele.
- Ettevõtjate halduskoormuse vähendamiseks rakendatakse andmete ühekordse küsimise printsiipi ja riskasutust ettevõtjatele pakutavad riigipoolsed teenused koondatakse ühele platvormile, et vähendada riigipoolsete teenuste killustatust. Jätkub ettevõtjatele seatud aruandluskohustuste lihtsustamine, tõhustamine ja automatiseerimine asutuste üleselt läbi reaalamajanduse lahenduste.

Möödikud:

- Hea valitsemise indeks (Worldwide Governance): valitsemise tõhusus (algfase 1,4 (2021), sihttase $\geq 1,2$ (2027))
- TA kulud erasektoris (algfase 1% SKPst (2021), sihttase 2% (2027))
- Avalike digiteenustega rahulolu (Allikas: Teenuste kataloog, MKM) (algfase 80 % (2022), sihttase 86 % (2027))

Haridus- ja teadusareng

Eesti riigi kestlikkus ja konkurentsivõime tuginevad haritud inimestel ja oskusel teadmisi rakendada. Valitsus peab oluliseks, et kõik lapsed, sõltumata nende kodusest keelest, saaksid kvaliteetse eestikeelse hariduse. Võrdsete võimaluste tagamiseks peab haridus esimeses kahes kooliastmes olema kättesaadav võimalikult kodu lähedal. Kõrghariduses ja teaduses tuleb pikaajaliste eesmärkideni jõudmiseks tagada kokkulepitud rahastamiskindlus.

Kavandatavad tegevused:

- 2024. aasta sügisest algab üleminek eestikeelsele haridusele alushariduses ning üldhariduse esimeses ja neljandas klassis. Eestikeelsele haridusele üleminek lõpeb 2030. aastal.
- Kohalikele omavalitsustele käivitatakse 2024. aastal täiendav rahastusmeede väikekoolide pidamise toetamiseks.
- Valmistatakse ette koolikohustusliku ea tõstmist 18. eluaastani ning kutsehariduse reformi, sh põhikoolijärgse õppe pikendamist nelja aastani.
- Väärtustamaks õpetaja ametit tõstetakse 2024. a õpetajate palga alammäär 1,77% ning palga diferentseerimise fondi 20%-ni. Toetamaks õpetajaks õppimist, on riigieelarvest kavandatud 2024. a 4,6 mln ning 2025. a 6,8 mln eurot stipendiumite maksmiseks.
- Tagatakse teadus- ja arendustegevuse riigieelarveline rahastamine mahus 1% SKP-st ja kõrghariduse rahastamise kasv kokkulepitud 15% ulatuses järgneval kolmel aastal.
- Alates 2023/2024. õppeaastast kahekordistatakse üliõpilaste vajaduspõhised õppetootuste määrad.

Möödikud:

- Kolmanda taseme haridusega 25–34 aastaste osakaal: (algfase 43,9 (2022), sihttase 43,9 (2026))

- Eri- ja kutsealase haridusega täiskasvanute (25–64aastaste) osakaal (algtase 74,7 (2022), sihttase 76,1% (2026))

Keskkond ja elurikkus

Valitsus peab oluliseks, et elurikkuse kiirest kadumisest tulenevate riskide leevendamiseks muutuks elurikkuse säilitamine kõikides keskkonda mõjutavates tegevustes prioriteediks. Selleks tuleb majanduse keskkonnajalajälge ja kliimamõju võimalikult kiiresti vähendada, suurendada ühiskonna ja ökosüsteemide vastupanuvõimet kliimamuutustele ning taastada majandustegevusest rikutud elukeskkond, pakkudes samal ajal ettevõtjatele investeerimis- ja õiguskindlust. Lisaks on oluline minna üle ringmajandusele ja vääridada loodusressursse maksimaalselt ning parandada metsandusvaldkonna andmekvaliteeti, et tagada Eesti metsade jätkusuutlik majandamine. Samuti soovib valitsus kiirendada elamufondi renoveerimist ja parandada elukeskkonda senisest kvaliteetsema ning teadlikuma ruumilise planeerimise abil.

Kavandatavad tegevused:

- Valitsus töötab koos teadlaste, ekspertide, kogukonnaühenduste ja ettevõtjatega kliimaseaduse, mis annab õigusselguse ja investeerimiskindluse Eesti kliimaeesmärkide saavutamisel. Koostöös huvirühmadega seame kliimaseaduses konkreetset kliimaeesmärgid vähemalt kümnendi täpsusega (2030, 2040, 2050) ja erinevate poliitikavaldkondade vahel jagatud panustega ning lepime kokku põhimõtted, millest on vaja nende eesmärkide saavutamisel lähtuda.
- Valitsus esitab Riigikogule kinnitamiseks Metsanduse arengukava aastani 2030 ja algatab metsanduspoliitika põhialuste aastani 2050 koostamise, parandame ja digitaliseerime metsandusandmeid ning hoiame puhkemetsi kui inimeste poolt kõrgelt väärtustatud elukeskkonda.
- Koostatakse väljatöötamiskavatsus ja eelnõu erinevat liiki olmejäätmete, sh pakendijäätmete mugavamaks kogumiseks ning suurendame läbi majandusmeetmete ettevõtjate motivatsiooni jäätmete ringlussevõtuks.
- Kortermajade ja väikeelamute renoveerimiseks uuendatakse ja viiakse ellu toetusmeetmed, samuti arendatakse läbi teadus- ja arendusprogrammi LIFE IP BuildEst muid toetavaid lahendusi hoonete rekonstrueerimise pikaajalise strateegia eesmärkide saavutamiseks.

Möödikud:

- Keskkonnatrendide indeks (algtase 75 (2021), sihttase >75 (2027))
- Ringleva materjali määr (algtase 15,1% (2021), sihttase 21% (2027))

Energeetika ja taristu

Valitsuse tegevuste eesmärk on lihtsustada ja kiirendada roheenergia tootmisega alustamist, et suurendada soodsa hinnaga puhta energia pakkumist. Turu nõudlusega sammu pidav puhta energia kättesaadavus on oluline eeldus Eesti investeerimiskeskonna atraktiivsuse kasvamiseks ning rohereformi edukaks läbiviimiseks Eestis. Teeme ära ettevalmistused, et energiajulgeoleku ning varustuskindluse riskide maandamiseks olla valmis Baltimaade elektrisüsteemi ühendamiseks Mandri-Euroopa sagedusalaga juba 2025. aasta alguses.

Säästlikuma transpordikorralduse jaoks jätkame Rail Baltic väljaehitamise, samuti alustame jalgrattastrateegia koostamist ning panustame liikumisreformi läbiviimisesse. Säästlikuma ja ohutu liikuvuse eesmärgil panustab Valitsus transporditaristu kaasajastamisesse, sealhulgas suurlinnades jalgrattateede põhivõrkude ehitamise ja jalgratta parkimisvõimaluste laiendamise.

Kavandatavad tegevused:

- Hoiame jätkuvalt fookust taastuenergia projektide menetlusprotsesside lihtsustamisel ning pakume ettevõtjatele igakülgset tugivõrgustikku taastuenergia tootmisel ja kasutamisele üleminekul esinevate takistuste kõrvaldamiseks, et kindlustada riigi 2030. aasta taastuenergia eesmärkide saavutamine.
- Saavutame Eesti elektrisüsteemi valmisoleku Mandri-Euroopa sagedusalaga liitumiseks 2025. aasta alguseks.
- Jätkame säästliku ja ohutu taristu arendamist, mille raames panustatakse raudtee elektrifitseerimisse ja raudteetaristu kiiruste kasvu, jätkatakse Rail Balticu väljaehitamist ning Tallinn-Tartu ja Tallinn-Pärnu maanteed ümberehitamist, toetatakse Tallinnas, Tartus ja Pärnus jalgrattateede ehitamist ja ühistranspordi taristu arendamist.
- Meremajanduse arendamiseks kaasajastame merenduse seadusandluse, arvestame valdkonna eripärade ga ekspordigarantiide tingimuste puhul ning tähtsustame sadamate piirkondlikku rolli.

Möödik:

- Taastuenergia osakaal energia summaarses lõpptarbimises (algtase 38% (2021), sihttase >50% (2027))

Regionaalpoliitika ja maaelu

Valitsus peab oluliseks vähendada piirkondlikku mahajäämust ja suunata senisest rohkem investeeringuid väikepiirkondade konkurentsivõimesse. Parandatakse elukeskkonda targema ruumiplaneerimise abil. Samuti suurendatakse kohale omavalitsuste finantsvõimekust ja motiveeritakse omavalitsusi suuremale koostööle avalike teenuste korraldamisel. Valitsus peab oluliseks toidu varustuskindluse tagamist ja kohaliku toidu kasutamise edendamist.

Kavandatavad tegevused:

- Valitsus analüüsib võimalusi kohalikele omavalitsustele suurema paindlikkuse loomiseks kohalike maksude kehtestamisel ning vaatab üle kohalike omavalitsuste ja keskvalitsuse ülesannete jaotuse ning rahastuse.
- Valitsus viib ellu liikuvusreformi (sh parvlaeva- ja lennuühenduste parandamine ning ühistranspordiseaduse muutmise).
- Valglinnastumise ja regionaalse mahajäämuse negatiivsete mõjude vähendamiseks soovib Valitsus tasakaalustada omavalitsuste tulubaasi, arvestades mh rahvastiku jaotust ja töökohtade paiknemist. Samuti analüüsitakse tuleviku kohaliku omavalitsuse mudelite alternatiive.
- Rahvastiku muutuste, tervise, turvalisuse, regionaalse ettevõtluse, elurikkuse ja keskkonnanahoiuga arvestava elukeskkonna kujundamiseks reorganiseeritakse ruumiloomega tegelevad riigiasutused (Maa- ja Ruumiameti loomine, riigi eriplaneeringutega jätkamine, üleriigilise pakiautomaatide võrgustiku loomise kaalumise jm).

- Toidu varustuskindluse, õiglase konkurentsi ja kohaliku toidu kasutamise edendamiseks otsib valitsus võimalusi avalikus toitlustamises senisest suuremas mahus kohaliku ja tervisliku toidu kasutamiseks (sh analüüsitakse koolikava toetuse rakendamist) ja põllumeeste ning toidutootjate toetamiseks sihipäraselt suunatud erakorraliste toetuste või üleminekutoetusega.
- Väärtusliku põllumajandusmaa kaitsmiseks ja seisundi parandamiseks töötatakse välja vajalikud regulatsioonid ja toetusmeetmed.

Möödik:

- Väljaspool Harjumaad loodud SKP elaniku kohta EL 27 keskmisest (algase 60,7% (2021), sihttase >60,7% (2027))

Kultuur ja sport

Valitsus peab oluliseks Eesti kultuuri hoidmist ja tema rahvusvahelise haarde kasvamist. Hoitakse ja parandatakse iga Eesti inimese kultuuris osalemise võimalusi. Arendatakse loomemajandust, kaasatakse erasektori vahendeid ja antakse hoogu kultuurivaldkonna digitaliseerimisele. Hoitakse rahvus- ja pärimuskultuuri. Suurendatakse inimeste liikumisharjumusi, võimestatakse liikumise ja spordiga tegelevaid organisatsioone, panustatakse sporditaristu arendamisesse ja treenerite järelkasvu. Parandatakse eesti keele õpet kõigile soovijatele ning toetatakse venekeelset kvaliteetset meediaruumi.

Kavandatavad tegevused:

- Valitsus otsib võimalusi Eesti Rahvusringhäälingu (ERRi) uue maja ehitamiseks.
- Valitsus arutab kõrge sportliku tasemega rahvusvaheliste spordivõistluste Eestis korraldamise toetamise võimalikke lahendusi.
- Valitsus jätkab tegevustega, mis on suunatud Eesti inimeste liikumisharjumuse suurendamiseks.
- Valitsus määratleb riiklikult tähtsate spordiobjektide rahastamise põhimõtted.
- Valitsus arutab lahendusi loovisikute sotsiaalsete garantiide süsteemi parandamiseks.
- Valitsus arutab võimalusi eesti keele õppe paremaks korraldamiseks täiskasvanutele.
- Valitsus jätkab kohanemisprogrammi elluviimist, sh Ukraina põgenikele suunatult.

Möödikud:

- Kultuurielus osalemine (algase 73,8% (2020), sihttase 80% (2027))
- Ühiskonnarühmade vahelised kontaktid: teistest rahvustest inimeste kontaktid eestlastega (algase 2,0 (2020), sihttase 2,5 (2027))

Sotsiaalpoliitika

Valitsus peab oluliseks üles ehitada integreeritud ja ühtne tervishoiu- ja sotsiaalhoolekande süsteem, mis põhineb personaalsel lähenemisel ja proaktiivsel teenuste pakkumisel. Hoitakse inimese vaimse, füüsilise ja sotsiaalse heaolu tasakaalu ning seatakse fookusesse vaimse tervise teenuste kättesaadavuse. Otsitakse võimalusi lisaraha kaasamiseks tervishoidu ja pensionisüsteemi.

Kavandatavad tegevused:

- Valitsus on võtnud eesmärgiks integreeritud ja ühtse tervishoiu- ja sotsiaalhoolekande süsteemi loomise, mis põhineb personaalsel lähenemisel, proaktiivsel teenuste pakkumisel ja inimese terviklikul hindamisel. Arutamisele tuleb integreeritud sotsiaal- ja tervishoiuvaldkonna uus korraldus- ja rahastusmudel ning tõmbekeskuste rolli tugevdamine.
- Hooldusreformi elluviimise raames kehtestab valitsus hoolekandeteenuste kvaliteedinõuded ning jätkab koduhoolduse, teenusmajade rajamise ja isikukeskse teenuse pakkumisega erihoolekandes. Samuti jätkatakse inimese vaatest ühtse abivajaduse hindamise süsteemi kujundamisega. Selleks algatab valitsus sotsiaalhoolekande seaduse ja teiste seaduste muutmise.
- Valitsus otsib võimalusi hambaravihüvitise tõstmiseks ning harvikaigustega laste ravi rahastamise suurendamiseks. Perioodil 2024–2027 eraldatakse riigieelarvest aastatel 5 miljonit eurot aastas sihtotstarbelise eraldisena heategevusfondile harvikaigustega laste ravi ja lapseeas alanud ravi (harvikravimite, tervishoiuteenuste ja toetavate teenuste kulude ning perede omaosaluse kulude) toetamiseks.
- Vaimse tervise toetamise süsteemi tugevdamise raames laiendab valitsus nõustamise ja kaasnevate teenuste kättesaadavust ja loob pikaajalise plaani erinevate kõrgema etapi vaimse tervise teenuste osutamise täiendamiseks. Selleks algatab valitsus tervishoiuteenuste korraldamise seaduse muutmise. Samuti on fookuses palliatiivravi tervikliku teenuse väljaarendamine.
- Valitsus arutab tervishoiu rahastamise jätkusuutlikkuse tagamise alternatiive ning otsib võimalusi tervishoiu rahastamise suurendamiseks. Kavas on uuendada nii Eesti haiglavõrgu ja kiirabisüsteemi arengusuundasid kui ka esmatasandi tervishoiu arengukava.
- Eesti inimeste pensioniks kogumise soodustamiseks algatab valitsus kogumispensionide seaduse muutmise ning arutab tööandjapensioni võimalikke skeeme.

Möödikud:

- Tervena elada jäänud aastad sünnimomendil (algtaase mehed 57,9, naised 60,6 (2022), sihttaase mehed 59,8, naised 61,5 (2027))
- Püsiva suhtelise vaesuse määr (algtaase 15,3% (2021), sihttaase \leq 15,6% (2027))

Riigijuhtimine ja poliitilised küsimused

Valitsus peab oluliseks reformida riigijuhtimist, et suurte muutuste ajastul saaks riik langetada kiired otsused ja kasutada paindlikult oma ressursse. Valitsemine peab olema nutikas ja kiirelt reageeriv, rakendama parimat teadmist ning kasutama ära kõik võimalused, mida pakub digitehnoloogia. Minnakse edasi mittestrategiliste riigiäriühingute erastamisega. Samuti peab valitsus oluliseks tõsta järelevalvet erakondade rahastamise üle ja täiendada huvikaitse reegleid.

Kavandatavad tegevused:

- Valitsus analüüsib riigi osalusega ettevõtete erastamise jätkamise võimalusi.
- Valitsus otsib võimalusi riigi asutatud sihtasutuste eesmärgipärasemaks juhtimiseks ja konsolideerimiseks.

- Valitsus otsib võimalusi Konkurentsiameti ning Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Ameti rahastamismudeli muutmiseks nii, et turuosalised osalevad järelevalve finantseerimises, ning tugevdame seeläbi mõlema ameti järelevalve suutlikkust.
- Valitsus jätkab valdkondlike reformide vajaduse planeerimist ning kokkuhoiuvõimaluste otsimist eesmärgiga jõuda paindlikuma ressurside kasutuseeni.
- Valitsus otsib võimalusi avalike teenuste kättesaadavuse parandamiseks nutiseadmetes, eelkõige e-mobiili rakenduse loomine ja e-valimiste võimaldamine nutiseadmes.

Möödik:

- Usaldus riigi institutsioonide vastu (Eurobaromeeter) (algase Vabariigi Valitsus 39%, Riigikogu 31% (2022), sihtase Vabariigi Valitsus 50%, Riigikogu 50% (2027))

Justiitsküsimused

Valitsus seisab õigusriigi põhimõtete eest ning tagab võrdsed õigused kõikidele ühiskonnagruppidele. Oluline on õigusruumi kaasajastamine, et kiirendada uute tehnoloogiate kasutuselevõttu ja pakkuda kvaliteetsemaid avalikke teenuseid. Valitsuse eesmärk on vähendada bürokraatiat, et kohtute töö muutuks kiiremaks. Valitsus suurendab andmepõhist otsustamist ja personaliseeritud avalike teenuste hulka.

Kavandatavad tegevused:

- Valitsus jätkab kohtureformi, et muuta kohtute tegevus vähem bürokraatlikuks, tõsta õiguskeele ja õigusselguse kvaliteeti, tagades kohtute enesekorralduse põhimõtte.
- Valitsuse eesmärk on ennetada inimeste sattumist ebaõiglastesse võlaskeemidesse. Eesmärgi saavutamiseks tuleb luua positiivne krediidiregister, keelustada hasartmängude, veebiennustusmängude ja kiiralaenude reklaamid ning tagada järelevalve ja võlanõustamisteenus.
- Valitus tagab „Lähisuhtevägivalla ennetamise ja vähendamise tegevuskava aastateks 2024–2027“ ja „Vägivallaennetuse kokkuleppe aastateks 2021–2025“ rakendamise.
- Valitsus uuendab ja täiendab kogu andmetega seotud seadusandlust, tagamaks õiguspärased alused andmete riskasutamiseks, andmemajanduseks, avaandmete ja tehisintellekti kasutamiseks.
- Valitsus kaasajastab andmete haldust, lihtsustades avalduste esitamist teenustes, millele inimesel on ilmselge õigus. Automatiseeritakse erinevatele avaldustele ja taotlustele vastamine ning arendatakse muid elektrooniliste haldusmenetluste võimalusi.

Möödik:

- Usaldus riigi institutsioonide vastu (Eurobaromeeter) (algase Vabariigi Valitsus 39%, Riigikogu 31% (2022), sihtase Vabariigi Valitsus 50%, Riigikogu 50% (2027))

2. Tulemusvaldkonnad

Selles peatükis on ülevaade tulemusvaldkondadest, nende eesmärkidest, olukorrast ja rahastamisest. Riigi strateegiline planeerimine ja eelarve on jaotatud tulemusvaldkondade järgi. Nende valdkondade eesmärke saavutatakse programmide abil, mille eesmärgid, mõõdikud ja olulisemad tegevused on kirjeldatud samuti käesolevas peatükis.

Tulemusvaldkondade olukorra ülevaade kajastab peamiste näitajate abil ainult üldisemaid trende. Detailsema ülevaate valdkondade seisust leiab vastavatest valdkondlikest arengukavadest ja programmidest. Tagasiside tulemustest annavad iga valdkonna tulemusaruanded, ministriumite majandusaasta aruannete tegevusaruanded ja riigi majandusaasta aruande koosseisus olev tegevusaruanne.

2.1 Heaolu

Tulemusvaldkonna eesmärk

Eesti on riik, kus inimesed on hoitud, ebavõrdsus ja vaesus väheneb ning toetatud on kõikide pikk ja kvaliteetne tööelu.

Tulemusvaldkonna rahastamiskava

Tulemusvaldkonna rahastamiskava on leitav [lisast 2](#).

Tulemusvaldkonna olukorra lühianalüüs

Statistikaameti 2019. aasta prognoosi kohaselt on Eesti vananeva rahvastikuga riik, kus tänu välisrändele rahvaarv kasvab alates 2015. aastast¹. Statistikaameti prognoosi stsenaariumi 2 (kõrgem sündimus, kõrgem ränne)² kohaselt oleks Eesti rahvaarv 2030. aastal 1,33 miljonit inimest ja 2060. aastal 1,34 miljonit inimest. 2023. aasta 1. jaanuari seisuga oli rahvaarv 1,365 miljonit inimest, mis on prognoosist (2023. aastal 1,33 miljonit inimest) suurem tänu Ukraina sõjapõgenikele, ületades sellega ka 2026. aastaks prognoositu. Tööealine elanikkond on sarnaselt prognoositud vähenenud ning prognoosi kohaselt väheneb 2060. aastaks 7,3%. Samas 65-aastaste ja vanemate inimeste osakaal prognooside kohaselt kasvab praeguselt 20%-lt 29%-ni, jõudes maksimumi umbes 2060. aastal ning hakkab siis langema. Rahvastiku vananemist on keeruline peatada, sest olulisimaks rahvastikku kujundavaks protsessiks olev sündimus on taastetasemest madalamal, eeldatav eluiga kasvab, eestimaalaste tagasiränne on väike ning ühiskond ei ole suuremaks sisserändeks valmis.

Loomulik iive on viimastel aastatel olnud rahvastiku koosseisust tulenevalt negatiivne. Vanemaealiste inimeste arv kasvab ja sünditusealiste naiste arv väheneb, mis on ka põhjuseks taastetasemest madalamaks sündimuseks viimastel aastakümnetel. Sündimust mõjutab ka ebastabiilsus ühiskonnas – viimase kolme aasta majandust, tervist ja julgeolekut puudutavad kriisid väljenduvad sündide arvu languses. Eriti järsk sündide arvu langus toimus 2022. aastal, mil sündis 11 646 last ehk 12,3% vähem kui aasta varem (2021. aastal oli 13 272 sündi). 2022. aasta sündide arv on viimase saja aasta madalaim. Surmade arv on samas kasvutrendis, kuna

¹ Heaolu arengukava 2023-2030 lisa <https://sm.ee/heaolu-arengukava-2023-2030#heaolu-arengukava-20>

² Rahvastikuprognoos koostati aastal 2019, mil varasemate trendide alusel ennustati ka kõige positiivsemas stsenaariumis välisrändesaldo väiksemaks, kui ta on siiani tegelikult olnud. Arvutused on siin tehtud selle põhjal. Varianti, kus oleks kõrgem ränne ja madalam sündimus, nagu praegu on, ei ole koostatud.

vanemates vanusrühmades on endised suured põlvkonnad, millele lisandus aastatel 2020–2022 tervisekriisi mõju.

Vaatamata majanduslangusele, mille peamisteks põhjusteks olid energiahindade kriis ja Venemaa kallaletung Ukrainale, võis 2022. aastal täheldada hõive kiiret kasvu ning töötuse edasist langust. 20–64-aastaste tööhõive määr ületas koroonakriisi eelse taseme ja jõudis 81,9%-ni, olles sellega Euroopa Liidu riikide seas Rootsi järel teisel kohal. Naiste tööhõive määr (80,4%) oli aga Euroopa Liidu kõrgeim. Samuti oli kõrgel teisel kohal vanemaealiste (55–64a) tööhõive määr (73,7%). Töötuse määr (15–74.a) langes 2022. aastal 5,6%-ni, registreeritud töötuse määr (16 kuni pensioniiga) kasvas aga 7%-ni, mida põhjustas suures osas Ukraina sõjapõgenike töötuna arvelevõtmine töötukassas. Suure hõive kasvu tõttu saavutas rekordtaseme ka 15–74-aastaste aktiivsuse määr, mis ulatus 73,3%-ni, olles Euroopa Liidus paremuselt kolmandal kohal. Siiski seistakse tööturul silmitsi tõsiste struktuursete probleemidega, nagu vananev ja vähenev rahvastik, oskuste ebakõlad ja lõhed tööturunäitajates, sealhulgas piirkondlikud lõhed. Elanikkonnas on rühmi, kes ei saa erinevatel põhjustel kas ajutiselt või püsivalt oma majanduslikku toimetulekut ja heaolu töötamise teel kindlustada.

Kuigi üldine töötuse tase on suhteliselt madal, on probleemiks noorte töötuse määr, mis ületab 2–3 korda üldist töötuse määra. 2022. aastal ulatus noorte (15–24a) töötuse määr 18,6%-ni, mis on suurem kui Euroopa Liidu keskmine. Teine noorte olukorda iseloomustav näitaja on mitteõppivate ja mittetöötavate noorte osatähtsus ehk NEET määr. Sarnaselt noorte töötusega suurenes 15–29-aastaste NEET määr COVID-pandeemia aastatel, kuid langes 2022. aastal 10,6%-ni.

Kuna tööhõives osalemine sõltub paljuski tööelu kvaliteedist, tuleb edasi tegeleda töökeskkonnast tulenevate terviseriskide maandamisega, sh enim vajavad töökeskkonna riskidega tegelemisel abi mikro- ja väikeettevõtted. Samuti tuleb kujundada paindlikke töötingimusi, et ühest küljest vastata tööturu vajadusele tööaja ja -koha paindlikkuse järele ning teisalt maandada kaasnevaid riske (töökoormuse kasv, töö- ja puhkeaja piiride hägustumine, probleemid töökeskkonnaga, sotsiaalne isolatsioon, ebavõrdsuse suurenemine ning keerukus kontrollida töötingimusi).

Paremad tööturunäitajad selgitavad absoluutses vaesuses ehk alla arvestuslikku elatusmiinimumi elavate inimeste osatähtsuse vähenemist 1,4%-ni 2021. aastal (2020. aastal 2,2%), seda nii erinevate vanusrühmade kui sugude lõikes. Sissetulekute ebavõrdsust iseloomustav suhtelise vaesuse määr aga kasvas 2021. aastal 22,8%-ni. Kuna tööealiste inimeste (sh lastega perede) sissetulekud suurenesid rohkem kui vanemaealistel, kelle peamine sissetulek on vanaduspension, kasvas suhteline vaesus eelkõige vanemaealiste arvelt, seevastu lastega peredes see vähenes.

Viimastel aastatel on tänu universaalsetele peretoetustele, töötuse vähenemisele ning lapsevanemate töise tulu suurenemisele vähenenud laste vaesus ja materiaalne ilmajaetus — Eurostati andmetel elas 2022. aastal suhtelises vaesuses või sotsiaalses tõrjutuses³ 16,6% Eesti lastest (ehk 43 000 last). Eelnevate aastatega võrreldes on vähenenud nii absoluutses kui suhtelises vaesuses elavate laste osatähtsus — Statistikaameti andmetel elas 2021. aastal Eesti lastest 1,3% absoluutses vaesuses (ca 3300 last) ning 13,6% suhtelises vaesuses (ca 35 400 last). Laste vaesust mõjutab peamiselt nende vanemate tööturustaatus, kuid vaesusriski

³ Eurostat avaldab vaesuse andmed uuringuaasta järgi ehk 2022. a suhtelise vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse näitaja hõlmab 2021. aasta sissetulekutel põhinevat suhtelise vaesuse näitajat. Eesti Statistikaamet avaldab vaesuse näitajad sissetulekuaasta järgi.

põhjustab ka see, kui peres on vaid üks ülalpidaja. Erinevate peretüüpide võrdluses on kõige suuremas vaesusriskis ühe vanemaga (enamasti emaga) pered, kellest 33,1% elas 2021. aastal suhtelises vaesuses.

Et suurendada laste heaolu ja perede kindlustunnet ning väärtustada lapsi ja laste kasvatamist, on oluline riigi piisav toetus, sealhulgas perehüvitiste reaalväärtuste säilimine ning seos palga- ja elukalliduse tõusuga. Lisaks mõjutavad lapse heaolu ja arengut oluliselt peresuhete kvaliteet ja vanemlikud oskused. Muret tekitab suur psüühikahäirega laste arv. Viimastel aastatel on kuni 19-aastaste seas registreeritud iga-aastaselt u. 4500 uut ambulatoorset psühhiaatrilist haigusjuhtu, 2022. aastal kasvas see hüppeliselt enam kui 5620 uue haigusjuhuni. Lasteabitelefoni pöördutakse järjest enam just laste vaimse tervise teemadel, sh enesevigastamine ja suitsiidid. 2022. aastal sooritas suitsiidi neli alla 15-aastast ja viis 15–19-aastast noort.

Statistikaameti andmetel vähenes pikaajalise haiguse olemasolu 65-aastaste ja vanemate seas 82,9%-lt 2017. aastal 77,8%-ni 2019. aastal, siis seejärel pikaajalise haigusega elanike osatähtsus 65+ vanuserühmas taas suurenes ning ulatus 2022. aastal 79,1%-ni. Samuti on 65-aastaste ja vanemate elanike seas 2022.a suurenenud nende osatähtsus, kes hindavad oma terviseseisundit halvaks või väga halvaks (27,6%-lt 2020.a 30,5%-le 2022.a) ning lisaks hindab endiselt üle poole (2022. aastal 57,5%) 65-aastastest ja vanematest inimestest, et nende igapäevaelutegevused on tervisest tingituna suurel või vähesel määral piiratud. Vananemisega ja vanusesõbraliku lähenemisviisiga on vaja arvestada kõigis riigi poliitikavaldkondades. Vanemaealiste heaolu puudutavad probleemid ei ole valdkondadeüleselt poliitikameetmetesse integreeritud. Jätkuvalt nähakse vanemaealisi pigem sotsiaal- ja tervisevaldkonna sihtrühmana.

Kuigi vanemaealiste (65–74-a) tööhõive Eestis on Euroopa Liidu suurim ehk töötab ligi 28% pensionäridest, on vanemaealised võrreldes ülejäänud elanikkonnaga suuremas vaesusriskis. Eurostati andmetel elas 2022. aastal suhtelises vaesuses või sotsiaalses tõrjutuses 53,1% Eesti 65-aastastest ja vanematest elanikest ning sellest peamise osa moodustavad need, kes elavad suhtelises vaesuses. Statistikaameti andmetel elas 2021. aastal suhtelises vaesuses 52,3% Eesti 65-aastastest ja vanematest elanikest ning võrreldes eelneva aastaga vaesuses elavate vanemaealiste osatähtsus suurenes, kuna suhtelise vaesuse piir kasvas (eelneva aastaga võrreldes kasv 17,5%) oluliselt enam kui keskmine vanaduspension (kasv 7,9%). Eriti raskes majanduslikus olukorras on üksi elavad pensionärid ja vanemaealised puudega inimesed. 2021. aastal elas Statistikaameti andmetel 81,7% üksi elavatest 66-aastastest ja vanematest inimestest ning 66,2% puudega 65-aastastest ja vanematest inimestest suhtelises vaesuses.

Eesti soolise võrdõiguslikkuse olukorda iseloomustab Euroopa Soolise Võrdõiguslikkuse Instituudi (EIGE) soolise võrdõiguslikkuse indeks. 2022. aastal oli Eesti tulemusega 61,0 punkti 100-st Euroopa Liidus 17. kohal, jäädes 7,6 punktiga alla EL-i riikide keskmisele. Võrreldes 2010. aastaga on Eesti indeksi näitaja kasvanud 7,6 punkti võrra. Alates 2019. aastast on Eesti punktisumma veidi vähenenud (–0,6 punkti), kuid koht on jäänud samaks. Vähenemine tuleneb peamiselt tagasilangusest võimu valdkonnas.

Kuigi palgalõhe on viimase 10 aasta jooksul jõudsalt vähenenud, oli Statistikaameti andmeil naiste ja meeste palgaerinevus 2023. aasta teises kvartalis 15%. Viimase soolise võrdõiguslikkuse monitooringu (2021) kohaselt on enamik Eesti inimestest (83%) palgalõhest teadlikud, kuid 2016. aastaga võrreldes on vähenenud nende inimeste osakaal, kes peavad soolist palgalõhet pigem suureks või väga suureks probleemiks (64% → 54%). Vahed meeste

ja naiste hinnangute vahel on märkimisväärsed: probleemi näeb 71% naistest ning vaid 35% meestest. Monitooring toob muuhulgas muret tekitava trendina välja selle, et noorte meeste ja naiste hinnangud ja hoiakud soolise võrdsuse osas lahknevad oluliselt - 15-29-aastaste naiste hoiakud on muutunud aja jooksul oluliselt võrdõiguslikumaks kui noorte meeste hoiakud.

Soolise palgalõhe suurust mõjutavad nii soolised stereotüübid, ebavõrdne hoolduskoormuse jagamine kui ka sooline segregatsioon – naised ja mehed on koondunud õppima ja töötama erinevatesse valdkondadesse. 2021/2022. õppeaastal oli kutse- ja kõrghariduses hariduse erialadel õppijatest mehi kõigest 11%, tervise ja heaolu erialadel 15% ning humanitaaria ja kunsti erialadel 32%. Samal ajal on kõige kiirema kasvupotentsiaali ja suurima tööjõuvajadusega IKT-valdkonnas meeste osakaal õppurite seas üle 70%. Soolist ebavõrdsust ja segregatsiooni ühiskonnas peegeldab ka soolise tasakaalu puudumine otsustustasandil, sh poliitikas ning avaliku ja erasektori otsustustasanditel. OECD 2022. aasta raport toob välja, et Eesti jääb ühiskonnas valitsevate püsivate sooliste erinevuste tõttu igaaastaselt ilma märkimisväärselt majanduskasvust, sh kõige suurem majanduse kasvupotentsiaal peitub naiste ja meeste erialaste erinevuste vähendamises tööturul ning tasustamata kodu- ja hooletööde tegemise võrdsemas jaotuses. Samuti aitab palgalõhe vähenemisele kaasa palkade läbipaistvuse suurendamine ning palga määramise ühtsete aluste loomine organisatsioonides. Tööandjad ei ole aga sageli teadlikud neile soolise võrdõiguslikkuse seadusest tulenevatest kohustustest.

Vaatamata sellele, et Eesti ühiskond on muutunud vähemuste suhtes avatumaks ja sallivamaks, on Eesti teiste Euroopa Liidu riikidega võrdluses endiselt nende hulgas, kus sallivus on pigem vähene. Suhtumine on negatiivne eeskätt teistsuguse etnilise päritolu, nahavärvi ja/või võõra religioosse või kultuuritaustaga inimeste suhtes, samuti seksuaalvähemuste suhtes. Tõrjutust kogevad ka erinevas vanuses inimesed, kui neid peetakse liiga vanaks või liiga nooreks.

Väljakutseteks on vähemusrühmadesse kuuluvate inimeste õiguskaitse puudulikkus. Näiteks jätab võrdse kohtlemise seaduse piiratud kohaldamisala puudega inimesed ja veel mitmed muud vähemusrühmad tööelust väljapoole jäävates valdkondades tõhusa kaitseta. Vähemuste olukorra hindamiseks puuduvad usaldusväärsed ja ülevaatlikud andmed. Eesti tööandjate seas jääb vajaka teadlikkusest organisatsioonis töötajaskonna mitmekesisusega kaasnevast kasust, selle edendamise ja väärtustamise vajadusest ning võimalustest. Endiselt ei ole kogu füüsiline keskkond ega info, samuti paljud teenused kõigile ühiskonnaliikmetele võrdselt ligipääsetavad, avaliku ruumi ja teenuste disainimisel ei peeta läbivalt silmas erinevate sihtrühmade vajadusi.

Tabel 2. Heaolu tulemusvaldkonna mõõdikud ja sihttasemed

Mõõdik/Sihttase		Viimane tegelik tase	2024	2025	2026	2027
Kohortsündimuskordaja <i>Allikas: Statistikaamet</i>		1,79 (2022)	1,86	1,86	1,86	1,86
Hoolivuse ja koostöömeelsuse indeks <i>Allikas: Tartu Ülikool, Statistikaamet, Sotsiaalministeerium, Euroopa Sotsiaaluuring</i>		61 (2021)	61,0	61,0	61,0	61,0
Absoluutse vaesuse määr (mehed/naised kokku), % <i>Allikas: Statistikaamet; Eesti</i>	Mehed	1,8 (2021)	2,7	2,7	2,7	2,7
	Naised	1,0 (2021)	1,8	1,8	1,8	1,8

Möödik/Sihttase		Viimane tegelik tase	2024	2025	2026	2027
sotsiaaluuring	Kokku	1,4 (2021)	2,2	2,2	2,2	2,2
Suhtelise vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse määr (mehed/naised kokku) Allikas: Eurostat	Mehed	20,8 (2021)	19,1	19,0	18,9	18,8
	Naised	24,6 (2021)	24,0	23,9	23,8	23,7
	Kokku	22,8 (2021)	21,6	21,5	21,4	21,3
Soolise võrdõiguslikkuse indeks (EIGE indeks)		61,0 (2022)	63,6	64,2	64,9	65,5
Tööhõive määr 20–64-aastaste seas, % Allikas: Statistikaamet, Eesti tööjõu-uuring	Mehed	83,3 (2022)	82,0	82,1	82,3	82,4
	Naised	80,4 (2022)	78,6	78,8	79,0	79,2
	Kokku	81,9 (2022)	80,1	80,3	80,5	80,7

Heaolu tulemusvaldkonna programmid: laste- ja perede programm, tööturuprogramm, vanemaealiste programm, sotsiaalhoolekande programm ning soolise võrdsuse ja võrdse kohtlemise programm on koostatud Heaolu arengukava 2023-2030 elluviimiseks ja eesmärkide saavutamiseks. Programmid keskenduvad vananeva rahvastiku, mitmete järjestikuste kriiside ning kvalifitseeritud tööjõu puuduse tingimustes jätkusuutlikke, säästlikke ning uuenduslikke lahenduste leidmisele, et tagada kõigi inimeste potentsiaali maksimaalne kasutamine ja väärtustamine ning sotsiaalkindlustussüsteemi surve vähenemise. Keskseks küsimuseks on, millised muutused on vajalikud selleks, et probleeme ennetada ja tagada kiire ning kvaliteetne tugi seal, kus seda on vaja, ja milline peaks olema tugisüsteemi korraldus- ja rahastamismudel, mis aitaks selle eesmärgini optimaalsel viisil jõuda. Laste- ja perede programmi, vanemaealiste programmi ning sotsiaalhoolekande programmi eesmärkide saavutamise, tegevuste ja rahaliste vahendite kavandamise eest vastutab Sotsiaalministeerium kootöös valitsemisala erinevate asutustega.

Tööturuprogramm ning soolise võrdsuse ja võrdse kohtlemise programm on alates 1. juulist 2023 Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi ja Sotsiaalministeeriumi ühisprogrammid. 1. juulist 2023 jõustus seadusemuudatus, millega korraldati ümber osa ministeeriumide tööst. Varasemalt Sotsiaalministeeriumi vastutusvaldkonda kuulunud tööhõive, tööturu, töösuhete ja töökeskkonna korraldamine ning võrdse kohtlemise ja soolise võrdõiguslikkuse edendamine ja koordineerimine liikusid Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi valdkonda. Muudatusega seonduvalt liikusid Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi valitsemisalasse ka Riiklik Lepitaja, Tööinspeksioon ning valitsemisalaga seotud avalik-õiguslik juriidiline isik Eesti Töötukassa. Sotsiaalministeeriumi valitsemisalal on ühisprogrammide raames jätkuvalt Sotsiaalkindlustusameti teenused ja erivajadustega inimeste toimetulek ning soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku eelarve. Kõnealune seadusemuudatus tõi kaasa ligipäätavuse põhimõtete tagamise ja koordineerimise vastutusala muutuse, millega see teema liikus Sotsiaalministeeriumist Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumisse. Samuti kaasnes ümberkorraldustega Astangu Kutser rehabilitatsiooni Keskuse muutus Sotsiaalministeeriumi hallatavast riigiasutusest Haridus- ja Teadusministeeriumi hallatavaks riigiasutuseks. Seetõttu kajastatakse ligipäätavuse valdkonda ning Astangu Kutser rehabilitatsiooni Keskuse kulusid teistes tulemusvaldkondades.

2.1.1 Laste ja perede programm

Programmi eesmärk

Eesti on hea paik pere loomiseks ja laste kasvatamiseks ning Eesti lapsed on õnnelikud, kasvades hoolivas, kaasavas, turvalises ja arendavas keskkonnas.

Vägivallaohvritele on tagatud abi traumast taastumiseks ja iseseisva toimetuleku saavutamiseks.

Tabel 3. Laste ja pere programmi mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase	2024	2025	2026	2027
Soovitud ja tegelike laste arvu vahe Allikas: Täpsustatakse kui mõõdiku meetoodika on välja töötatud	meetoodika väljatöötamisel	väheneb	väheneb	väheneb	väheneb
Laste suhtelise vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse määr Allikas: Eurostat	16,6 (2022)	16,2	16,1	16,1	15,8
Ohvriabi teenuste üle-eestilise kättesaadavuse tagatus, % Allikas: Täpsustatakse kui mõõdiku meetoodika on välja töötatud	meetoodika väljatöötamisel	suureneb	suureneb	suureneb	suureneb

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

- 2024. aastal jätkatakse **erivajadusega laste tugisüsteemi reformiga**, mille eesmärk on lihtsustada erivajadusega lapse ja tema pere teekonda abini, vähendada dubleerivaid hindamisi tervishoiu-, sotsiaal- ja haridusvaldkonnas, töötada välja automatiseeritud klienditeekonnad lastele, kelle abivajadus ajas oluliselt ei muutu ja kelle seisundi hindamiseks kulub praegu ebamõistlikult palju ressursse. Samuti on eesmärk muuta puude raskusastme tuvastamise protsess läbipaistvamaks ning siduda teenuste saamise õigus lahti puude raskusastme olemasolust. Reformi üks rõhuasetusi on ennetustöö ja laste probleemide varajasel märkamisel. Muudatuste elluviimine on kavandatud etapiviisiliselt kuni 2027. aastani. 2024. aastal töötatakse välja sotsiaalhoolekande seaduse jt seaduste muutmise eelnõu rehabilitatsiooniteenuste arendamiseks. Erivajadusega lastele rehabilitatsiooniteenuse pakkumiseks suunatakse 2024. aastal eelarvesse lisaraha 3,0 mln eurot ning järgnevatel aastatel 2,7 mln eurot aastas.
- **Lastekaitsekorralduse uuendamine**, et tagada lastekaitsetöö lapse- ja perekesksus ning professionaalne ja motiveeritud tööjõud. 2023. aastal alustati lastekaitse seaduse muutmise eelnõu väljatöötamisega, samuti tehakse ettevalmistusi sotsiaaltöö õppekavade kaasajastamiseks ning katsetatakse lastekaitse juhtumikorralduse mudelit perspektiiviga kehtestada üle-eestiline juhtumikorralduse standard. Asendushooldusel kasvavate laste toetamiseks suunatakse valdkonda 2024. aastal 1,24 mln eurot ja alates 2025. aastast üle 1,4 mln eurot lisaraha, mis võimaldab pakkuda **asendushoolduse tugiteenuseid** püsivalt riigieelarve vahendite kaudu (seni on tugiteenuseid osutatud ESF vahendite toel).
- Vaesuse leevendamise eesmärgil **jätkatakse üksikvanemate toetamise paketi kaasajastamist**. Alates 1. jaanuarist 2024 suureneb elatisabi 100 eurolt 200 eurole kuus. 2023. aastal valmis toitjakaotajapensioni muudatuste väljatöötamiskavatsus, mille kohaselt muutub toitjakaotuspension kuni 24-aastastele toetust saavatele lastele ja noortele ühesuguseks ja indekseeritavas summas väljamakstavaks perehüvitiseks. Seaduseelnõu valmib 2024. aastal ning muudatuste jõustumine on plaanitud 2026. aastaks.

- 2024. aastal **alustatakse kuriteohvri hüvitiste reformi elluviimisega**. Kuigi uus ohvriabi seadus lihtsustab hüvitise taotlemist ja tagab suurema toe rasketes vägivallakuritegudes kannatanutele, on see tervikuna jätkuvalt liiga keerukas süsteem. Reform muudab hüvitise taotlemise lihtsamaks ja selgemaks. Lisaks on vajalik on **ohvriabiteenuste jätkuv arendamine** ning 2023. aasta aprillis jõustunud ohvriabi seaduse edukas rakendamine.

2.1.2 Tööturuprogramm

Programmi eesmärk

Töäjõu nõudluse ja pakkumise vastavus tagab tööhõive kõrge taseme ning kvaliteetsed töötingimused toetavad pikaajalist tööelus osalemist.

Tabel 4. Tööturuprogrammi mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase		Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
Töäjõus osalemise määr 15–74-aastaste seas Allikas: Statistikaamet	Mehed	76,3	75,0	75,0	75,1	75,1
	Naised	70,6	68,7	68,7	68,8	68,8
	Kokku	73,3	71,6	71,7	71,8	71,8
Tööelu kestus aastates Allikas: Eurostat	Mehed	39,9	39,8	40,0	40,2	40,2
	Naised	40,7	39,4	39,6	39,8	39,8
	Kokku	40,3	39,6	39,8	40,0	40,0

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

- **Töötuskindlustusega kaetuse** suurendamiseks ning hüvitiste ja toetuste adekvaatsuse tagamiseks **mittetraditsiooniliste töövormide hõlmamine** töötuskindlustussüsteemi. Kavas on muuta töötushüvitise süsteem selgemaks, lihtsamaks, õiglasemaks ja efektiivsemaks ning tulevikus jääks üks töötuskindlustussüsteem, mis on tõhusamalt administreeritav ja kujundatav. Töötuskindlustussüsteemi on kavas lisaks olemasoleva sissetulekupõhisele töötuskindlustusele luua uus hüvitis – baasmääras töötuskindlustushüvitis, mis hakkab asendama senist töötutoetust. Sellega tagatakse asendussissetulek tööturuga rohkem seotud isikutele, kes on kindlustussüsteemi panustanud, kuid täna ei saa töötushüvitisi.
- Oskuste toetamine ning **tööturul ebasoodsamas olukorras olevate sihtrühmade** tööturule aitamisele **suunatud meetmete aredamine**. Tähelepanu keskmes on tööturuteenused, mis aitavad madalama haridusega või tööturul vähem konkurentsivõimeliste oskustega ja tööturult eemale jäänud ja tööturul ebasoodsamas olukorras olevatel inimestel tööle saada ja hõives püsida. Läbi avatud taotlusvoorude on tegevused suunatud naistele, noortele ja nende tugivõrgustikule, pererändega saabunud uussisserändajatele, rahvusvahelise kaitse saajatele ja romadele, vanemaealistele, vähenenud töövõimega inimestele ning mittetöötavatele inimestele, kes vajavad tööle saamiseks enam tuge ja võimestamist.
- Töötukassa poolt tööhõiveprogrammi 2024–2029 elluviimine.
- **Muutuvtunni** kokkuleppe katseperioodi tulemuste analüüsimine ning vajadusel seadusandluse korrigeerimine.

2.1.3 Vanemaealiste programm

Programmi eesmärk

Eestis elavatel vanemaealistel on võrdsed võimalused ühiskonnas osalemiseks, nad on ühiskonna igapäevaellu kaasatud ning majanduslikult hästi toime tulevad.

Tabel 5. Vanemaealiste programmi mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase	2024	2025	2026	2027
Aktiivsena vananemise indeks Allikas: Euroopa Komisjon, United Nations Economic Commission for Europe (UNECE)	37,9 (2018)	40,4	40,9	41,3	41,7

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

- Viiakse ellu pensionipõlve rahalist turvatunnet suurendav **pensionitarkuse teenus**. Eesmärk on kujundada Sotsiaalministeeriumi pensionitarkuse teenus riiklikul tasandil usaldusväärseks kolme pensionisamba üleseks infoallikaks, mis võimaldab kallutamata pensioniinfo kättesaadavuse kaudu suurendada inimeste pensioniteadlikkust ning toetada ja motiveerida nende pensionivalikuid, et saavutada piisav rahaline turvatunne pensionipõlveks.
- Analüüsitakse ja tehakse ettepanekud **tööandjapensioni loomiseks**. Eesmärgiks on soodustada inimeste pensioniks kogumist, et tagada nende parem toimetulek vanaduspensionieas. Selleks analüüsitakse erinevaid tööandjapensioni võimalusi, kus tööandja kaasabil suurendatakse inimese finantsilist võimekust vanaduspensionieas.
- Julgustamaks inimesi jätkama töötamist pensionieas ning tööandjaid värbama vanemaealisi töötajaid, töötatakse välja **meetmed tööandjate hoiakute muutmiseks vanemaealistesse töötajatesse** ja sotsiaalpartnerite võimekuse suurendamiseks. Majanduslikult aktiivsed vanemaealised on rohkem kaasatud ühiskonna tegemistesse ning nad on paremini igapäevaelus toimetulevad.
- Analüüsitakse erinevaid võimalusi miinimumpensioni tõstmiseks**, et tagada inimestele parim sotsiaalne kaitse. Miinimumpensioni adekvaatsemaks muutmine on oluline, et vastata rahvusvahelistele miinimumpensionidele kehtestatud nõuetele nende suuruse kohta.

2.1.4 Sotsiaalhoolekandeprogramm

Programmi eesmärk

Eesti sotsiaalhoolekande korraldus toetab inimeste heaolu ja sotsiaalse turvatunde kasvu.

Tabel 6. Sotsiaalhoolekande programmi mõõdikud ja sihttasemed

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
Kodust iseseisvat toimetulekut toetavate avahooldusteenuste ehk mitteinstitutionaalsete teenuste ja ööpäevaringse institutsionaalse	1,0	1,2	1,2	1,2	1,3

Möödik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
hooldusteenuse saajate suhtarv Allikas: Sotsiaalministeerium					
Suure hoolduskoormusega (20 ja enam tundi nädalas) Protsent näitab suure hoolduskoormusega vähemalt 16-aastaste osatähtsust samaealiste seas. Suur hoolduskoormus tähendab vajadust abistada või hooldada mõnd leibkonnaliiget vähemalt 20 tundi nädalas Allikas: Statistikaamet, Eesti tööjõu-uuring	2,5	2,2	2,1	2,0	1,9

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

- Pikaajalise hoolduse reformiga jätkamine ning erihoolekande kvaliteedi ja kättesaadavuse parandamine.** Jätkatakse hooldereformi rakendamist, mille eesmärk on vähendada ööpäevaringset üldhooldusteenust vajavate inimeste ja nende lähedaste maksekoormust teenuse rahastamisel ja lähedaste hoolduskoormust, parandada hooldustöötajate palga ja töötingimusi ning kodus elamist toetavate teenuste kättesaadavust. Perioodil 2024–2027 suunatakse eelarvesse lisaraha 4,8 mln eurot aastas, mis toetab erihoolekandes teenuse maksumuse tõstmist, eesmärgiga võimestada eelkõige suurema toetusvajadusega klientidele suunatud teenuseid, leevendada tööjõuga seotud probleeme (nt. madalad palgad, suur voolavus) ning teatud teenuste osas vähendada teenuse järjekordi. Lähiaastatel on fookuses ka innovaatilistel lahendustel baseeruvate tegevuste toetamine.
- Toimepidevuse ja kriisideks valmisoleku tagamine,** mille eesmärk on sotsiaalvaldkonna vastutavate ametkondade ja valdkonna ettevalmistamine kriisiolukordade juhtimiseks ja uute ülesannete täitmiseks, mis sh tulenevad tsiviilkriisi ja riigikaitse seadusest. Olulised rahastatavad tegevused on kriisitiimide mehitamine, koolitused, kriisiõppused, ennetavad tegevused kriitiliste teenuste toimepidevuse tagamiseks.
- Tervishoiuteenuste ja sotsiaalteenuste lõimimine ja koordineeritud osutamise arendamine,** mis põhineb personaalsel lähenemisel, proaktiivsel teenuste pakkumisel ja inimese terviklikul hindamisel. Lähiaastatel töötatakse välja sotsiaal- ja tervishoiuvaldkonna integreeritud korraldus- ja rahastusmudel ning fookuses on tõmbekeskuste rolli tugevdamine. Reformi käigus pööratakse tähelepanu ka ühise juhtumikorralduse põhimõtete rakendamisele, ennetustegevuste juurutamisele, nüüdisaegsete infotehnoloogiliste lahenduste kasutusele võtmisele ja andmevahetuse parandamisele nii valdkondade vahel kui piirkondlikult.
- Erivajadusega täisealistele mõeldud toetuste ja teenuste reformi jätkamine,** mille eesmärk on paranda sotsiaalse rehabilitatsiooni teenuse, abivahenditeenuse ja puuetega inimeste sotsiaaltoetuste korraldust (sh puude tuvastamine). Ette on valmistatud sotsiaalhoolekande seaduse jt seaduste muutmise eelnõu kavand, mis hõlmab abivahendite vajaduspõhist võimaldamist ja vanemaealiste rahalisi hüvitisi ning lisaks töötatakse 2024. aastal välja sotsiaalhoolekande seaduse jt seaduste muutmise eelnõu rehabilitatsiooniteenuste arendamiseks.

- Kaasajastatakse **toimetulekutoetuse regulatsiooni ja metoodikat**, et tagada toetuse ühetaolisus ning analüüsitakse registriandmete kasutamise võimalikkust toimetulekutoetuse kiireks ja vajadusepõhiseks määramiseks.
- **Valdkonna tööjõu juurdekasvu ja väljaõppe parendamine**. Viiakse ellu tegevusi, mis toetavad sotsiaalvaldkonna tööjõu taseme- ja täiendõppe võimaluste avardamist, sotsiaalvaldkonna töötajate huvikaitsetegevuse võimendamist ning valdkonna töötajate arengu ja maine tõstmist.

2.1.5 Soolise võrdsuse ja võrdse kohtlemise programm

Programmi eesmärk

Eestis on naistel ja meestel kõigis ühiskonnaelu valdkondades võrdsed õigused, kohustused, võimalused ja vastutus ning vähemusrühmadele on tagatud võrdsed võimalused eneseteostuseks ja ühiskonnaelus osalemiseks.

Tabel 7. Soolise võrdsuse ja võrdse kohtlemise programmi mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase	2024	2025	2026	2027
Nende inimeste osakaal, kes enda arvates kuuluvad mõnda gruppi, mida Eestis diskrimineeritakse,% Allikas: Euroopa Sotsiaaluuring	7,3 (2020)	väheneb	väheneb	väheneb	väheneb
Sooline palgalõhe, % Allikas: Statistikaamet	14,9 (2021)	12,8	12,1	11,4	10,7

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

- Soolise võrdsuse ja võrdse kohtlemise õigusraamistiku kaasajastamine ja tõhusam rakendamine.
- Tööandjate seas soolise võrdsuse ja võrdse kohtlemise kasu ja vajalikkuse osas teadlikkuse tõstmine ja toetamine, sh **mitmekesisuse märgise ja leppe jätkamine ning digitööriista Palgapeegel arendamine**, et tõhustada võrdse ja võrdväärse töö eest võrdse palga maksmist ning palkade läbipaistvust.
- **Soolise segregatsiooni vähendamine hariduses ja tööturul**, sh eriti valdkondades, kus sooline segregatsioon on kõige suurem ning haridustöötajate, tööandjate jt võtmesihtrühmade oskuste ja koostöö parandamine soolise segregatsiooni ja ebavõrdsuse vähendamiseks.
- **Kesksete võrdse kohtlemise ja soolõime põhimõtete ja praktikate senisest tõhusama kasutuselevõtu** soodustamine kõikides poliitikavaldkondades, pakkudes selleks koolitust, nõustamist ning tööriistu.
- **Professionaalse valdkondliku huvikaitse arengu võimestamine**, toetades soolist võrdsust ja võrdset kohtlemist edendavaid huvikaitseorganisatsioone strateegilise partnerluse kaudu.

2.2 Tervis

Tulemusvaldkonna eesmärk

Eesti inimeste oodatav eluiga pikeneb, tervena elatud aastate arv kasvab ja ebavõrdsus tervises väheneb.

Tulemusvaldkonna rahastamiskava

Tulemusvaldkonna rahastamiskava on leitav [lisast 2](#).

Tulemusvaldkonna olukorra lühianalüüs

Eesti rahvastik vananeb. Inimeste oodatav eluiga on viimase kahe aastakümne jooksul kasvanud kiiremini kui Euroopa Liidu riikides keskmiselt. Samas suur osa sellest kulgeb tervisest tingitud piirangutega, sest tervena elada jäänud aastate tõus on jäänud 2009. aasta tasemele. 2022. aasta andmetel oli Eesti elanike keskmine oodatav eluiga 78,1 aastat, naistel 82,3 ja meestel 73,6 aastat. Naised elavad 2022. aasta andmete põhjal tervena 60,6 aastat ja mehed 57,9 aastat. Vahe meeste ja naiste vahel on vähenenud. Peamised surmapõhjused on vereringeelundite haigused ja pahaloomulised kasvaja. Olulisteks riskifaktoriteks on alkoholi liigtarvitamine, tubaka ja nikotiini tarbimine, tasakaalustamata toitumine ja vähenenud liikumine. Olulise panuse lisavad veel vaimse tervise häired, vigastused ja nakkushaigused.

Hästi toimiv, elanike vajadustele vastavate kvaliteetsete tervise teenuste ja ravimite õigeaegne kättesaadavus aitavad pikendada Eesti elanike oodatavat eluiga ja tervena elada jäänud aastaid. COVID-19 pandeemia mõjutas neid näitajaid mõnevõrra halvemuse suunas, kuid 2022. aasta andmete põhjal on olukord paranemas ning näitajad on taas seatud sihttasemete suunas liikumas. Elanike tervisevajadustele ja ootustele vastamiseks peab tervishoiusüsteem muutuma inimkeskemaks ning teenuseid tuleb osutada koordineeritult ja tõhusas koostöös sotsiaal- ja hoolekandesüsteemiga.

Noorte ja täiskasvanute stress ja vaimse tervise probleemid on jätkuvalt süvenenud, mille puhul mängivad olulist osa sotsiaalsed ja keskkondlikud tegurid ning riskikäitumine. Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuringu⁴ tulemuste põhjal on võrreldes 2020. aastaga suurenenud enesehinnangulise stressi, depressioonitunnuste, üleväsimuse ning suitsiidimõtete esinemine. Ka rahvastiku vaimse tervise uuringu⁵ tulemused näitavad, et vaimse tervise probleemide esinemine on võrreldes pandeemiaeelse ajaga suurenenud – igal viiendal Eesti inimesel on ärevushäire risk ja enam kui veerandil (28%) depressiooni risk, kõige enam esineb neid noortel täiskasvanutel (18–24-aastased). Levinuimateks psüühikahäirete diagnoosideks on inimestel depressioon ja ärevushäired. Vaimset heaolu mõjutavad lisaks eelpool mainitud riskiteguritele ka kehaline aktiivsus ja toitumine. Suurem šans kogeda vaimse tervise häireid on nendel, kes ei söö tasakaalustatud toitu ning kes on kehaliselt vähem aktiivsemad.

Ülemäärane kehakaal on seotud mitmete terviseprobleemidega – vaimse tervise, luu- ja lihaskonna probleemid, südame-veresoonkonnahaigused, II-tüüpi diabeet, kui ka mitmed vähitüübid. Ülemäärase kehakaaluga elanike osakaal on Eestis kasvava trendiga. Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuringu (TKU) andmete kohaselt on keskmise kehamassiindeksi järgi enam kui pooled kõigist 16–64-aastastest Eesti elanikest ülekaalulised või rasvunud. Naistest oli ülekaalus või rasvunud 46%, meestest aga 60%⁶. Peamine toitumisega seotud ülemäärase kehakaalu tekke põhjus on toiduga saadava energia

⁴ Reile R, Veideman T. Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring 2022. Tallinn: Tervise Arengu Instituut; 2023.

⁵ Eesti rahvastiku vaimse tervise uuringu konsortsium (2022). Eesti rahvastiku vaimse tervise uuringu lõpparuanne. Tallinn, Tartu: Tervise Arengu Instituut, Tartu Ülikool

⁶ Tervise Arengu Instituut. Rahvastiku tervise aastaraamat 2023. Eesti rahvastiku tervise ja selle mõjurite muutused 2000–2022. Tallinn: Tervise Arengu Instituut, 2023

tasakaalutus, mis tähendab, et toiduga saadakse rohkem energiat, kui keha suudab kulutada. Selle üks põhjuseid on kestev ning liigne madala toiteväärtuse ja suure energiasaldusega toidu tarbimine⁷. Lisaks on oluline tervise riskitegur vähene liikumine – see lühendab eluiga ning suurendab riski haigestuda teatud mittenaakkushaigustesse⁸. Regulaarne liikumine aitab ennetada eelnimetatud haigusi ja ülemäärast kehakaalu⁹. Nii vaimse kui füüsilise tervise riske suurendavad tasakaalustamata toitumine ja vähene liikumine.

Inimeste tervis kujuneb ümbritseva keskkonna (tehis- ja looduslik), geenide ja ka inimeste endi tehtud valikutest. Inimeste valikuid, käitumist ja terviseseisundit mõjutab ümbritsev keskkond oluliselt enam, kui seda sageli teadvustatakse. Elukeskkonda mõjutavad tegurid võivad olla inimesele nii nähtamatud kui nähtavad. Peamised ohutegurid on seotud vee, õhu, müra, kiirguse ja kemikaalidega. Välisõhu saaste on üks olulisim keskkonnatervishoiu risk, mis põhjustab üle maailma hulgaliselt enneaegseid surmajuhte. 2020. aastal põhjustasid õhusaastes leiduvad peenosakesed ja lämmastikoksiidid välisõhus Eestis 1 179 varajast surma. Viimastel andmetel kannatab Eestis kõrgete müratasemetete tõttu üle 300 000 inimese, mis on üle 22% (iga viies inimene) kogu elanikkonnast. Kvaliteetne ja ohutu joogivesi on üks keskkonnatervishoiu prioriteetidest. 2022. aasta seisuga said 98,3% kõikidest ühisveevärgi tarbijatest kvaliteetset ja nõuetele vastavat joogivett.

Tervist toetava keskkonna kujundamisel mängivad olulist rolli ka kliimamuutused. Kuna vastutused on jaotunud erinevate ministeeriumide vahel, on koostöö erinevate ministeeriumide vahel olulise tähtsusega, et parandada inimeste tervist ja heaolu, säästes ja kaitstes seejuures loodust, vähendada kliima muutumise mõjusid ning aidates kaasa majanduse tõusule.

Eesti leibkonnad teevad lisaks ravikindlustusele kulutusi ka omaosalusena, mis on EL-i riikide keskmisest suurem – Eestis oli leibkondade omaosaluse osatähtsus tervishoiukuludest 2021. aastal 21,9%, samas EL-is 2020. aastal keskmiselt 14,9%. Enim tehakse kulutusi omaosalusena hambaravile (30%), ravimitele (27,7%) ning pikaajalisele õendus- ja hooldusabile (17,6%). Leibkondade omaosalusena tehtud kulutusi on erinevad meetmed aidanud vähendada (nt retseptiravimite kulud moodustasid 2018. aastal omaosalusest ligi 20%, kuid 2021. aastal 14,7%).

Kõigile Eesti elanikele ennetus- ja tervisteenuste kättesaadavuse tagamiseks on vaja ravikindlustuskaitset laiendada ja süsteemi jätkusuutlikult rahastada. Avaliku sektori tervishoiukulude osakaal SKP-s on viimastel aastatel suurenenud, seda tänu ajutistele tähtajalistele eraldistele COVID-19 pandeemiaga toimetulekuks. Hoolimata täiendavatest eraldistest on Eestis tervishoiukulude osakaal (2021.a 5,7%) endiselt tunduvalt madalam kui EL-is keskmiselt (8,9% 2020.a). Tervisesüsteemi rahastamise ja ravikindlustuse jätkusuutlikkus on süvenev probleemkoht, mis vajab süsteemseid lahendusi enne 2035. aastat, kui Tervisekassa puudujääk ulatub 900 miljoni euroni aastas.

Eesti inimesed hindavad tervisteenuseid kvaliteetseks, kuid ootused ning vajadused elanikkonna vananemise ja hulgihaigestumuse sagenemisega teenuste suhtes üha kasvavad ning teenuste ebapiisav kättesaadavus tekitab rahulolematust. Rahulolematust tervishoiusüsteemiga iseloomustab inimeste hinnang katmata tervishoiuteenuste vajaduste

⁷ World Health Organization. Obesity and overweight. [Võrgumaterjal] 9. juuni 2022.a. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/obesity-and-overweight>

⁸ Effect of physical inactivity on major non-communicable diseases worldwide: an analysis of burden of disease and life expectancy. 380(9838), 219–229. Lee, I.M., et al. 2012.a., The Lancet, lk 380, 219–229.

⁹ Cardiovascular fitness is associated with cognition in young adulthood. Aberg, M.A., et al. 2009.a., Proceedings of the National Academy of Sciences, Kd. 106, lk 20906–20911.

kohta, põhjuseks nii rahalised ja geograafilised takistused kui ka pikad ootejärjekorrad. Kuigi Eesti elanike hinnangud on paranenud (9,1% 2022.a), siis võrreldes EL-i riikide keskmisega (2% 2021.a) on see jätkuvalt suurim, põhjuseks eelkõige pikad ootejärjekorrad (Eesti 7,6% ja EL 0,9%).

Tabel 8. Tervise tulemusvaldkonna mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase	2024	2025	2026	2027
Oodatav eluiga (mehed ja naised eraldi), aastates <i>Allikas: Statistikaamet</i>	Mehed 73,6 Naised 82,3 (2022)	Mehed 76,0 Naised 83,3	Mehed 76,4 Naised 83,4	Mehed 76,7 Naised 83,5	Mehed 77,0 Naised 83,6
Tervena elada jäänud aastad sünnimomendil (mehed ja naised eraldi), aastates <i>Allikas: Statistikaamet</i>	Mehed 57,9 Naised 60,6 (2022)	Mehed 57,0 Naised 60,1	Mehed 58,4 Naised 60,5	Mehed 59,1 Naised 61,0	Mehed 59,8 Naised 61,5

Tervise tulemusvaldkonna programmid: tervist toetavate valikute programm, tervist toetava keskkonna programm ja inimkeskse tervishoiu programm on koostatud Rahvastiku tervise arengukava 2020–2030 elluviimiseks ja eesmärkide saavutamiseks. Programmid keskenduvad sellele, kuidas toetada inimeste tervisevalikuid, hinnata keskkonnategurite mõju inimeste tervisele ning pakkuda inimkeskset tervishoiusüsteemi.

Programmide eesmärkide saavutamise, tegevuste ja rahaliste vahendite kavandamise eest vastutab Sotsiaalministeerium kootöös valitsemisala asutustega.

2.2.1 Tervist toetavate valikute programm

Programmi eesmärk

Tervise edendamiseks, riskikäitumise vähendamiseks ja tervisenäitajate parandamiseks kogu elukaare jooksul on inimeste jaoks olemas vajalikud toetavad võrgustikud, võimalused ja oskused, et teha tervist toetavaid valikuid olenemata vanusest, sissetulekust, haridustasemest ja elukohast. Lihtsalt mõistetav tervisealane teave ning vajalikud teenused ja tooted on kõigile kättesaadavad.

Tabel 9. Tervist toetavate valikute programm mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase	2024	2025	2026	2027
Standarditud varajase suremuse kordaja (30–69-aastaste suremus kroonilistesse mittenakkushaigustesse 100 000 sama vana elaniku kohta) <i>Allikas: Maailma Terviseorganisatsioon</i>	367,0 (2015)	301	294	286	279

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

- **Vaimse tervise tegevuskava 2023–2026 elluviimine**, et ennetada ja vähendada vaimse tervise probleeme elanikkonnas. Peamised töösuunad on edendada valdkonna üldist arengut, pöörata enam tähelepanu ennetusele, edendusele ja eneseabi oskuste arendamisele ning parandada inimeste vajadustele vastava abi kättesaadavust. Lisaks keskendutakse elanikkonna vaimse tervise toetamisele kogukonna tasandil. Samuti on

fookuses palliatiivravi tervikliku teenuse väljaarendamine. 2024. aastal suunatakse psühholoogide kutseasta rahastamiseks ning kohalikes omavalitsustes psühholoogide palgatoetuse ja vaimse tervise teenustoetuse rahastamiseks eelarvesse lisaraha 0,99 mln eurot, perioodil 2025-2027 samuti üle 0,9 mln euro aastas.

- **Tubaka- ja alkoholipoliitika uuendamine ja elluviimine**, pöörates tubakapoliitikas tähelepanu eelkõige noorte nikotiini tarvitamise ennetamisele ja vähendamisele ning alkoholipoliitikas tõenduspõhiste meetmetele, mis aitavad saavutada alkoholi tarbimise ja kahjude langustrendi.
- **Eesti narkopoliitika 2030 elluviimine**, et vähendada üledoosidest tulenevaid surmajuhtumeid ja narkosõltuvusest tingitud tervisekahjusid, sh vaimse tervise probleeme.
- **Toitumise ja liikumise rohelise raamatu nüüdisajastamine** ja tõenduspõhiste sekkumiste elluviimine, et vähendada elanikkonnas ülekaaluliste elanike osakaalu ning tasakaalustamata toitumise ja vähese liikumisega seotud terviseriske ja haigestumist.
- **Valdkondade ülese ennetuse pädevuste väljaarendamine**, tegevuskava elluviimine ning valitud ennetusprogrammide mõjude hindamine ja tõenduspõhistest ennetusprogrammidest ülevaate koostamine.
- **WHO regionaalse mittenakkushaiguste keskuse** tegevuse ümberpaigutamiseks Moskvast Kopenhaagenisse eraldatakse riigieelarvest 0,4 mln eurot aastas kuni RES perioodi lõpuni.

2.2.2 Tervist toetava keskkonna programm

Programmi eesmärk

Kõikide Eesti elanike elukeskkond on muutunud tervist toetavamaks ning teave võimalikest keskkonnast tulenevatest terviseriskidest ja nende vähendamise viisidest on õigel ajal kergelt kättesaadav.

Tabel 10. Tervist toetava keskkonna programmi mõõdikud ja sihttasemed

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase	2024	2025	2026	2027
Keskkonnast, sh töökeskkonnast tingitud enneaegse suremuse ja haigestumuse tõttu kaotatud eluaastate arv 100 000 elaniku kohta <i>Allikas: Washingtoni Ülikooli tervise ökonomeetria ja hindamise instituut</i>	1 709 (2019)	1363	1328	1292	1257

Olulised tegevused 2024-2027 eesmärkide täitmiseks

- **Uue rahvatervishoiu seaduse vastuvõtmine**, et haiguste ennetamise ja tervise kaitse valdkonnas oleksid rollid, nõuded ja põhimõtted selgemad ning nüüdisajastatud. Uues seaduses on sätestatud nõuded nii kosmeetikatoodetele; ujumis- ja suplemisteenuse osutamisele; elukeskkonna füüsilistele ohuteguritele ja sotsiaalteenuse osutamisele, lisaks on täpsustatud ja kaasajastatud erinevate osapoolte ülesanded.
- Erinevatest keskkondadest inimese organismi jõudvate **ohtlike kemikaalide koormuse seireandmete kogumise (st biomonitoringu) süsteemi loomine**, andmete kättesaadavaks tegemine poliitika kujundamiseks ja terviseriskide vähendamiseks ning erinevate keskkonna seire andmete elanikkonnale õigel ajal ja õiges kohas

kättesaadavaks tegemine koos tervise riskide hinnangutega ning riskide vähendamise võimalustega. Nii biomonitooringu uuringu tulemuste, kui ka seire andmete põhjal on võimalik võtta kasutusele ennetavaid meetmeid terviseriskide vähendamiseks ja elukeskkonna parandamiseks.

- **Veeseaduse muudatuste rakendamine**, mille tulemusena on kogu joogiveeahela riskid hinnatud ja ohjatud ning inimestele ohutu joogivesi paremini kättesaadav. Ajakohastatakse nii vee kvaliteedinäitajaid kui ka nende piirväärtuseid, kehtestatakse miinimumnõuded joogiveega kokkupuutuvatele materjalidele, veepuhastuskemikaalidele ja filtermaterjalile ning täpsustatakse ka kohalike omavalitsuste kohustusi joogivee kättesaadavuse parandamisel.
- **Kliima muudatustega kaasnevate terviseriskide vähendamiseks** oluliste tegevuste planeerimine ja elluviimine koostöös teiste osapooltega.

2.2.3 Inimkeskse tervishoiu programm

Programmi eesmärk

Inimeste vajadustele ja ootustele vastavad ohutud ja kvaliteetsed tervise- ja sotsiaalteenused, mis aitavad vähendada enneaegset suremust, lisada tervena elatud eluaastaid ja toetada krooniliste haigustega elamist, on elanikkonnale võrdselt kättesaadavad.

Tabel 11. Inimkeskse tervishoiu programmi mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase	2024	2025	2026	2027
Katmata tervishoiuteenuste vajadus väheneb, % Allikas: Eurostat	9,1 (2022)	12,0	11,3	10,6	9,9
Avaliku sektori tervishoiukulude osakaal SKP-s suureneb, % Allikas: Tervise Arengu Instituut	5,7* (2021)	5,1	5,1	5,1	5,2

* Seoses COVID-19 pandeemiaga on näitaja 2021. aasta tulemusel toimunud oluline muutus, mida jälgitakse, kas tegemist on ühekordse erisuse või pikemaajalise uue trendiga. Muutusest tulenevalt ei ole järgnevatiks aastateks seatud sihttasemeid praegu muudetud.

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

- **Tervishoiu rahastamise jätkusuutlikkuse tagamine ja ravikindlustuskaitse laiendamise ettepanekute väljatöötamine**, tagamaks kõigile Eesti elanikele ennetus- ja terviseteenuste kättesaadavus.
- **Kriisideks valmisoleku suurendamine**, mis hõlmab nii tervisesüsteemi toimepidevuse tagamist, katastroofimeditsiini arendamist, rahvusvahelist koostööd kui Sotsiaalministeeriumi valitsemisala toimekindlust.
- **Tervisesüsteemi arengusuundade** koostamine ja elluviimine, tagamaks sujuv ja kvaliteetne patsiendi raviteekond süsteemi kõigis etappides ning **tervise ja sotsiaalteenuste lõimimine ja koordineeritud osutamine**. Oluline on tagada motiveeritud **tervishoiutöötajate ja teiste spetsialistide olemasolu** kõigis Eesti piirkondades ja toetada nende võimestamist. Alates 2024. aasta keskpaigast on kavandatud uue meetmena **õdede lähtetoetus**, mille eesmärk on ühekordselt makstava rahalise toetusena motiveerida spetsialiste tervishoidu tagasi pöörduma, asudes tööle Eesti piirkondades, kus töötajate leidmine on osutunud keeruliseks. 2024. aastal lisandub eelarvesse 4,02 mln eurot lisaraha **tervishoiutöötajate kollektiivlepingu täitmiseks**.

- **Uue põlvkonna tervise infosüsteemi projekti** (upTIS) elluviimine, tagamaks kiirem, paindlikum, ja turvalisem tervise infosüsteemi sündmuspõhine andmevahetus ning süsteemne kvaliteedihüpe nii terviseandmete esitajatele kui kasutajatele.
- **Haiglavõrgu arengukava haiglates** (HVA) taristute ehitamiseks ja kaasajastamiseks **investeeringute tegemine**, tagamaks kaasaegne ravi- ja töökeskkond, mis aitab kaasa paremate ravitulemuste saavutamisele.
- „**Ravimipoliitika 2030**“ põhjal koostatud tegevuskava elluviimine, millega tagatakse ravimite Eesti turule jõudmine, järjepidev kättesaadavus, omaosaluse vähendamine ja ravimite ratsionaalne kasutamine.
- „**Vähitõrje tegevuskava 2021–2030**“ elluviimine, mille eesmärk on vähijuhtude ja -surmade arvu vähendamine ning vähipatsientide elukvaliteedi parandamine. Tegevuskava hõlmab kõiki vähitõrje valdkondi alates ennetusest, diagnostikast ja ravist kuni vähijärgse perioodini inimese elus.
- Riigieelarvest eraldatakse aastatel 2024–2027 5 miljonit eurot aastas sihtotstarbelise eraldisena heategevusfondile **harvikaigustega laste ravi ja lapseas alanud ravi** (harvikravimite, tervishoiuteenuste ja toetavate teenuste kulude ning perede omaosaluse kulude) **toetamiseks**.
- Alates 2024. aasta juulist on kavas muuta lapsehoolduspuhkuselt tööle naasvale vanemale **haigus- ja hoolduspäevade hüvitamist** vanema varasema sissetuleku, mitte tötöäsu miinimummäärä alusel.

2.3 Tark ja tegus rahvas

Tulemusvaldkonna eesmärk

Eesti inimestel on teadmised, oskused ja hoiakud, mis võimaldavad teostada end isiklikus elus, töös ja ühiskonnas ning toetavad Eesti elu edendamist ja üleilmset säästvat arengut. Noore avarad arenguvõimalused, turvatunne ja kindel tugi loovad Eestit, mida noor tahab edasi viia.

Tulemusvaldkonna rahastamiskava

Tulemusvaldkonna rahastamiskava on leitav [lisast 2](#).

Tulemusvaldkonna olukorra lühianalüüs

2020-ndate aastate algus on olnud haridus- ja noortevaldkonnas **turbulentne ja muutuste rohke periood**, kus lisaks koroonapandeemiast tingitud komplekssetele probleemidele ning energia- ja majanduskriisile tekkis vajadus toetada Ukraina sõjapõgenikke, sh õppijate võimalikult sujuvat kohanemist ja haridustee jätkamist. Kriisidest tingitud täiendavad tegevused on olnud sedavõrd aja- ja ressursimahukad, võimendades ka varasemaid probleemkohti, et osade valdkondlike strateegiliste tegevustega ei ole jõutud edasi liikuda soovitud tempos.

Õpetajaskonna järelkasvu probleem muutub iga aastaga üha teravamaks nii formaal- kui mitteformaalõppes. Õpetajate keskmine vanus tõuseb ja kvalifikatsioonile vastavaid õpetajaid lisandub koolidesse ning lasteaedadesse järjest vähem. Aine- ja klassiõpetajate vastuvõtt ei ole vastupidiselt ootustele suurenenud ning lõpetamiseni jõuab vaid 62% õpetajakoolitusse sisseastunutest. Kõige teravam on puudujääk loodus- ja reaalainetes. Toetamiseks rohkemate õpetajaks õppijate õpinguid ning kvalifikatsiooni omandamist, on riigieelarvest kavandatud 2024. aastal kokku 4,6 mln ning 2025. a 6,8 mln eurot stipendiumite maksmiseks.

Õpetajate puuduse juurpõhjused peituvad siiski töötingimustes, -koormuses ja -tasus. 2024. aastal tõuseb formaalõppe õpetajate palga alammäär 1,77% ja diferentseerimise fond 20%-ni – see tähendab, et õpetajate arvestuslik keskmine palk suureneb 2136 euroni ning alampalk 1780 euroni. Õpetajate keskmise palga sihti – 120% Eesti keskmisest palgast, pole lisressurssideta ja haridusvõrku korrastamata võimalik saavutada. Töökeskkonna ja -tingimuste üheks peamiseks kujundajaks on haridus- ja noortevaldkonna asutuse juht, mistõttu on oluline hinnata ja tõsta juhtimise kvaliteeti ning toetada haridusasutuse pidajaid ja noorsootöö korraldajaid värbamisel, juhtide hindamisel ja koolijuhtimise arendamise eestvedamisel.

Üleminek eestikeelsele õppele algab lasteaedades ning 1. ja 4. klassis 2024. aastal ning alates 2029/2030. õppeaastast on kogu põhiharidus eestikeelne. Endiselt on murekohaks eesti keele kui teise keele põhikooli lõpueksamil B1-taseme saavutamine – 2022. a saavutasid nõutud keeletaseme vaid 55,6% eksami sooritanutest. Terviklikult eestikeelne haridusruum tagab ühtsed võimalused hariduse edasiseks omandamiseks, toimetulekuks tööturul ning toetab seda, et Eestis elavad inimesed oleksid ühises info- ja väärtusruumis, suurendab ühiskonna sidusust ning vähendab nii hariduslikku kui ka sotsiaalmajanduslikku segregatsiooni. Eestikeelsele õppele üleminek võimendab aga õpetajate järelkasvu probleeme, sest õpetajatest ligi kümnendiku keeleoskus ei vasta nõuetele. Samaaegne üleminek eestikeelsele õppele komplitseerib ka Ukraina sõjapõgenike toetamist Eesti haridussüsteemis. Endiselt tekitab probleeme, et kõik Ukraina sõjapõgenikud ei jõua haridussüsteemi ja/või jäävad tööturult kõrvale.

Murekoht on **halvenevad väljalangevuse näitajad**, mis vahepealsetel koroonaaastatel kas paranesid või püsisid samal tasemel. Kasvanud on nii põhikoolist (kasv eelkõige poiste arvelt) kui ka gümnaasiumi esimesel õppeaastal õppetööst väljalangejate määr, mis mõjutavad negatiivselt ka edasisel haridusteel osalemise näitajaid. Õpilaste rahulolunäitajad on halvenenud ning muret tekitab koolikiusamise levik II ja III kooliastmes. **Madala haridustasemega**, st põhihariduse või sellest madalama haridusega, **mitteõppivate 18–24aastaste inimeste osakaal tekitab muret** mitmes aspektis. COVID-pandeemia eelsel perioodil paranes näitaja paaril aastal jõudsalt, aga pandeemia järgsel ajal on olukord taas halvenenud. Kui pandeemia ajal 2021. aastal suurenes eelkõige mitteõppivate noorte naiste osakaal, siis 2022. a kasv tuleb eelkõige meeste arvelt. Noorte meeste loobumine edasiõppimisest süvendab veelgi soolist ebavõrdsust hariduses.

Kutsehariduses on taas kasvanud katkestajate ja väljalangejate osakaal (2022. a oli katkestajate osakaal kutsehariduses tervikuna 21%). Samuti on tõusnud katkestajate osakaal kutsekeskhariduse tasemel (20,6%), nt langes 2022. a kutsekeskharidusest 1. aastal välja 10,7% õppijatest. **Lõpetajate hõive on kasvanud**, kuid ei ole veel jõudnud koroonaeelsete aastate tasemele. 2021. aastal oli üks aasta pärast lõpetamist hõivatud 75,2% 20–34aastastest kutse- ja erialase hariduse omandanud lõpetajatest ja viis aastat pärast lõpetamist 73,9%. Kui vahetult pärast lõpetamist on naised enam hõivatud kui mehed (78% vs 72%), siis viis aastat pärast lõpetamist on meeste seas hõivatuid enam kui naiste seas.

Eri- ja kutsealase haridusega täiskasvanute (25–64a) osakaal on kasvanud: 2022. aastal oli see 74,8%, millega on ka seatud siht saavutatud. Näitajat tasub siiski hoida tähelepanu all, sest kui ei õnnestu pidurdada väljalangevust gümnaasiumist ja kutseharidusest ning mitteõppivate 18–24aastaste inimeste osakaalu kasvu, mõjutab see negatiivselt järgnevatel aastatel ka eri- ja kutsealase haridusega täiskasvanute osakaalu suurenemist.

Täiskasvanute elukestvas õppes osalemise määr formaal- ja mitteformaalõppes **kasvas 2022. jõudsalt**. 25–64aastastest osales viimase 12 kuu jooksul elukestvas õppes 48,1% ning viimase nelja nädala jooksul 21,1%. Elukestvas õppes osalemisel vajavad tähelepanu regionaalsed erisused, samuti on meeste osalus elukestvas õppes endiselt naiste omast märksa väiksem ning lõhe süveneb. Ka vanemaealiste inimeste ja mitte-eestlaste osalus elukestvas õppes on endiselt madalam. Kuigi jätkuvalt tegelevad enesetäiendamisega kõige enam kõrgharidusega inimesed, on siiski positiivne, et põhihariduse või madalama haridusega inimeste osalus on jõudsalt kasvanud.

Kõrghariduses valmistab endiselt muret väljalangejate määr kõrghariduse I astmel ja sooline lõhe kõrghariduse omandamisel. Kõrgharidusõppele ligipääs on ebaühtlane, sest kehtiv toetus- ja laenusüsteem ei võimalda majanduslikult vähemkindlustatud peredest ja maapiirkondadest pärit õppuritele võrdset ligipääsu. Seetõttu on oluline suurendada kõrghariduse rahastamist järgneval kolmel aastal 15% võrra aastas, korrastada kõrghariduse rahastamist ning kahekordistada üliõpilaste vajaduspõhist õppetoetust.

Noorte, sh vähemate võimalustega ja tõrjutusriskis noorte toetamine on järgnevatel aastatel endiselt oluline. Kuigi töötute, mitteõppivate ja koolitusel mitteosalevate ehk **NEET-noorte osakaal on pärast pandeemiat langenud**, on neid noori ligikaudu 21 300, mida on Eesti kontekstis liiga palju.

Noortevaldkonna piiratud rahastus mõjutab töötajate värbamisel erialase kvalifikatsiooni nõudmist ning töötajaskonna madal palk on valdkonnas kriitiliseks probleemiks. Huvihariduse õpetajate ning noorsootöötajate osas puudub üleriigiline kokkulepe palga alammäära ja kvalifikatsiooninõuete osas. Seetõttu on noortevaldkonna töötajate palgad piirkonniti erinevad ning tööks ettevalmistus varieerub. **85% noortevaldkonna töötajatest saab alla 1500 eurost brutopalka**, seejuures 55% täiskoormusel töötajatest jääb palk alla 1300 euro ning 30% alla 1000 euro. Töötajate sage vahetumine ja vananemine muudab noorsootöötajate ning huvihariduse õpetajate tööalase enesearengu, selle toetamise ja tagasisidestamise ning hästi sihistatud kvaliteetsete koolituste süsteemse pakkumise sedavõrd olulisemaks, et tasandada kvalifikatsiooni puudumist või tekkinud lünkasid. Madal palgatase, piirkondlikud erinevused ning varieeruv ettevalmistus noortega tulemuslikult formaalõppe väliselt tegutseda mõjutavad noorte võrdseid võimalusi saada osa kvaliteetsest mitteformaalõppest, mis omakorda tingib ebavõrdsust töö- ja isiklikus elus.

Tabel 12. Tark ja tegus rahvas tulemusvaldkonna mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase	2024	2025	2026	2027
Madala haridustasemega mitteõppivate 18–24-aastaste osakaal, %					
Allikas: Eurostat					
kokku	10,8 (2022)	9,3	9,1	8,9	8,8
mehed	14,3 (2022)	11,5	11,1	10,8	10,4
naised	7,5 (2022)	6,7	6,6	6,5	6,4
Eri- ja kutsealase haridusega täiskasvanute (25–64-aastaste) osakaal, %	74,7 (2022)	75,2	75,7	76,1	76,6
Allikas: Statistikaamet					

Möödik/Sihttase	Viimane tegelik tase	2024	2025	2026	2027
Täiskasvanute elukestvas õppes osalemise määr, % Allikas: Eesti tööjõu uuring (Statistikaamet)					
formaal- ja mitteformaalõppes	21,1 (2022)	21,4	21,7	22,1	22,4
Informaalõppes	Uus möödik, metoodika väljatöötatud, mõõtmist alustatakse 2023. a				
Aasta pärast lõpetamist nutika spetsialiseerumise kasvuladadel rakendunute osakaal kõigist hõivatutest, %* Allikas: Edukus tööturul	27,3 (2021)	29	30	30	30,5
Ennastjuhtiv õppija	Uus möödik, metoodika väljatöötamisel				
Tiip tasemel oskustega (PISA uuringus 5. ja 6. taseme saavutanud) õpilaste osakaal, % Sh					
funktsionaalne lugemisoskus	13,9 (2018)	-	16,3	-	-
matemaatiline kirjaoskus	15,5 (2018)	-	18,6	-	-
loodusteaduslik kirjaoskus	12,2 (2018)	-	14,9	-	-
Õpetajate keskmine töötasu võrreldes Eesti keskmise töötasuga, % Allikas: Saldoandmik/EHIS/Statistikaamet					
koolieelse lasteasutuse õpetaja	81 (2022)	92	92	92	92
üldhariduskooli õpetaja	105 (2022)	120	120	120	120
kutseõppeasutuse õpetaja	102 (2022)	120	120	120	120
Noorte usaldus riigi vastu** Allikas: ICCS	56 (2016)	60	-	-	-

* 2020. aasta lõpetajad aastal 2021, kõrghariduse I ja II aste. Möödik on arvatud uue metoodika järgi.

** Sihttase aastaks 2035 on 70%

Tulemusvaldkonna pikaajalised arengueesmärgid on kokku lepitud „Haridusvaldkonna arengukavas 2021–2035“ ning „Noortevaldkonna arengukavas 2021–2035“. Mõlema arengukava eesmärgid ja meetmed toetavad riigi pikaajalise strateegia „Eesti 2035“ arenguvajadusi ja sihtide saavutamist.

Tulemusvaldkonna eesmärgi saavutamiseks on loodud üks programm: haridus- ja noorteprogramm. Programmi eesmärkide saavutamiseks kavandatavate tegevuste ja rahaliste vahendite eest vastutab Haridus- ja Teadusministeerium.

2.3.1 Haridus- ja noorteprogramm

Programmi eesmärk

Eesti inimestel on teadmised, oskused ja hoiakud, mis võimaldavad teostada end isiklikus elus, töös ja ühiskonnas ning toetavad Eesti elu edendamist ja üleilmset säästvat arengut. Noore avarad arenguvõimalused, turvatunne ja kindel tugi loovad Eestit, mida noor tahab edasi viia.

Haridus- ja noorteprogrammi programmi tasandi mõõdikud ja sihttasemed kattuvad tulemusvaldkonna mõõdikute ja sihttasemetega.

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

Kvaliteetne eestikeelne haridus

- Uuendatakse ja viiakse ellu eestikeelse hariduse tegevuskava. Eestikeelsele haridusele üleminekul tehakse koostööd lastevanemate ja ekspertidega, lähtutakse regionaalsetest eripäradest ning säilitatakse haridusasutustes muu kodukeelega lastel oma kultuuri ja emakeele õppimise võimalus.
- Soodustamiseks üleminekut eestikeelsele haridusele töötatakse välja koolide ning kohalike omavalitsuste nõustamis- ja arendustoekorraldus ning laiendatakse järelevalve tegevusi. Kvalifikatsiooninõuetele mittevastava eesti keele oskusega haridustöötajate keeleõppe toetamiseks käivitatakse tasuta eesti keele õppe süsteem.
- Rakendatakse uut keeleõppetoetuse mudelit, et soodustada eestikeelsele õppele üleminekut eesti keelest erineva õppekeelega põhikoolis. Toetatakse eesti keelest erineva emakeelega õpilasi eesti keele omandamisel, keelekümblusõpet, kooliealiste uussisserändajate keeleõpet ja nende kohanemist põhikoolis ning luuakse eeldused õpilaste aineteadmiste paranemiseks.

Haridus- ja noortevaldkonna professionaalide järelkasv ja jätkusuutlikkus

- Pööratakse tähelepanu haridus- ja noortevaldkonna töötajate professionaalsele arengule, paindlikule täiendusõppele, järelkasvu tagamisele ning atraktiivse karjäärimudeli kujundamisele. Selleks luuakse valdkondadele ühine professionaalide väärtustamise ja atraktiivsuse kasvu kontseptsioon, kutsutakse ellu Õpetajate Akadeemia, luuakse abiõpetaja kutsestandard ning kohandatakse õpetaja kutsestandard mitteformaalse õppe keskkondades õpetamist arvestavaks, uuendatakse täiendusõppe kontseptsioon ning luuakse õpetajate kutsetasemetel põhinev karjäärimudel ja kasutuselevõtu toetamise plaan. Fookuses on ka haridus- ja noortevaldkonna töötajate vaimset tervist toetavad tegevused.
- Väärtustamiseks õpetaja ametit tõstetakse 2024. a õpetajate palga alammäära 1,77% ja diferentseerimise fond kasvab 20%-ni. Jätkub toetus kohalikele omavalitsustele, et motiveerida neid hoidma lasteaiaõpetajate palka 90% ning magistrakraadiga õpetajatel 100% üldhariduse õpetaja palga alammäära tasemel.
- Jätkatakse tegevustega haridus- ja noortevaldkonna asutuste juhtimiskvaliteedi tõstmiseks. Uuenenud kompetentsi- ja karjäärimudeli kasutuselevõtuga töötatakse välja süsteemne lahendus, mis toetab juhtimiskvaliteedi arengut alates järelkasvu ettevalmistamisest ja värbamisest ning juhtide professionaalsuse toetamist ja töö tagasisidestamist kogu karjääri vältel.
- Eestikeelse kõrgharidusõppe jätkusuutlikkuse tagamiseks ning selleks, et kindlustada õppejõududele konkurentsivõimelised töötasud ning arendada kõrghariduse kvaliteeti, suurendatakse kõrghariduse tegevustoetust järgneval kolmel aastal 15% võrra aastas. Kõrghariduse rahastamise korrastamiseks ning kasvatamiseks 1,5%-ni SKP-st analüüsitakse võimalusi rohkema eraraha kaasamiseks ning paindlike tasuliste õppimisvõimaluste laiendamiseks. Üliõpilaste õpingute toetamiseks kahekordistati 2023. aasta sügisest üliõpilaste vajaduspõhiste õppetoetuste määrad ning töötatakse välja

ettepanekud õppelaenu süsteemi uuendamiseks, suurendades laenu mahtu ja pikendades tagasimakse perioodi.

Teaduspõhine haridussüsteemi väljakutsete lahendamine ja paindlik haridussüsteem

- Tõstetakse kohustuslik kooliiga 18. eluaastani, põhikoolijärgse hariduse või kutse omandamiseni.
- Jätkatakse ühtse keskhariduse ja uue põhihariduse kontseptsiooni loomist lõimides sinna üld- ja kutsekeskhariduse, formaalse ja mitteformaalse hariduse, noorsootöö, HEV õpilaste ja andekate arendamise teemad. Formaalse ja mitteformaalse õppe lõimingu üleeestiliseks rakendamiseks töötatakse välja juhendmaterjal, väljundipõhised huvialade õppekavad ning käivitatakse mentorsüsteem ja meetmed kohalike omavalitsuste koostöögruppidele.
- Arendatakse välja ja juurutatakse järk-järgult õpilasekeskset haridusmudelit, õppe personaliseerimist ning lõimitakse eri haridustasemetete ja -liikide õpitegevusi kasutades selleks õpiraja taristu teenuseid. Luuakse õpilasekeskse hariduse andmise alused, õiguslik raamistik ja kontseptsioon.
- Viiakse ellu õppijate annete märkamise ja toetamise tegevuskava. Õpetajatele ja noorsootöötajatele luuakse koolitusvõimalusi ja toetavaid materjale ning haridusasutustele annete tuvastamist ja toetamist edendav mõõdikute süsteem. Jälgitakse, et annete arengut soodustavate lisategevuste valik oleks piisav kõikide sihtrühmade jaoks.
- Ajakohastatakse noorsootöö seadus, millega kehtestatakse kvalifikatsiooninõuded noorsootöötajana töötamiseks, täiendatakse noorsootöö korraldamisega seonduvaid riigi ja kohaliku omavalitsuse ülesandeid ning noorsootöö tegevustele kohalduvaid nõudeid. Töötatakse välja ja rakendatakse huvihariduse seadus, millega reguleeritakse huvihariduse andmise korraldust.
- Kohalikele omavalitsustele käivitatakse 2024. aastal täiendav rahastusmeede väikekoolide pidamise toetamiseks, et soodustada kodulähedaste lasteaed-alkkoolide kuni teise kooliastmega koolide pidamist. Üldhariduskoolide võrgu korrastamise põhieesmärgiks on saavutada rahvastiku vähenemisega arvestav, muutunud õpikäsitust rakendav ja kaasava hariduse põhimõtetest lähtuv koolivõrk, mis tagab võrdse ligipääsu kvaliteetsele haridusele üle Eesti. Kohalikke omavalitsusi toetatakse koolivõrgu korrastamisel nii sisuliselt (oskusteave, nõustamine, andmed) kui ka rahaliselt kestliku kahanemise, energiatõhususe suurendamise põhimõtetel ja ligipääsetavuse tagamisel.
- Töötatakse välja ning rakendatakse alushariduse ja lapsehoiu seadus ning alushariduse riiklik õppekava.
- Alustatakse uue kutsehariduse seaduse väljatöötamist, mis on kooskõlas kavandatava ühtse keskhariduse kontseptsiooni ja kutsete süsteemi reformiga ning asendaks kehtiva kutseõppeasutuse seaduse. Kutseõppurid omandavad õpingute käigus lisaks kutsele ka konkurentsivõimelise keskhariduse.
- Koostöös Sotsiaalministeeriumiga valmistatakse ette erivajadustega laste tugisüsteemi reform, et lihtsustada ja kiirendada abi kättesaadavust ning tõhustada abivajaduse varajast märkamist. Kaasavat hariduskorraldust edendavate meetmete kavandamiseks viiakse läbi kaasava hariduskorralduse tõhususe uuring. Eesmärgiga toetada erivajadustega noorte kaasamist kutseharidusse ning tõsta Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskuse rolli haridusvaldkonna kompetentsikeskusena, toodi Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskus HTM-i haldusalasse.
- Laste ja noorte vaimse ja füüsilise tervise probleemide ennetamiseks toetatakse tegevusi nii haridus- kui noorsootöösasutustes kui nende väliselt. Noorte riskikäitumise

vähendamiseks ja tõrjutusriski ennetamiseks parandatakse noorsootöö, huvihariduse ja -tegevuse piirkondliku kättesaadavust, mobiilset noorsootööd ja noorte kaasamist. Töötatakse välja teenused riskinoortele nende kodanikuühiskonda kaasamiseks.

Hariduse ja teadussüsteemi kooskõla suurendamine ühiskonna vajadustega

- Viiakse läbi kutsesüsteemi reform (sh oskuste kirjeldamise, oskustega seotud teenuste (oskusprofiilide koostamiseks, oskuste hindamiseks ning oskuste isikustamiseks) ja andmete analüüsikeskkondade digitaristu loomine, uuendatud kompetentsiprofiilid, kutsestandardid ja õigusraamistik), uuendatakse OSKA metoodikat eesmärgiga välja selgitada ühiskonna ootused õppijate ja töötajate oskustele ning toetada nende kompetentsuse hindamist ja ametlikku tunnustamist.
- Ajakohastatakse kutseseadus, et luua uuenenud kutsesüsteemile õiguslik alus, uuendada kvalifikatsiooniraamistik ning rakendada mikrokvalifikatsioonide kutsesüsteemis. Jätkatakse tegevusi mikrokvalifikatsioonide väljatöötamiseks ja rakendamiseks, mis toetab õppe paindlikumat korraldamist kõrg- ja kutsehariduses, kutsesüsteemis ning täiendkoolituses ning arendatakse täiskasvanud õppija mitteformaalse õppe e-tunnistuste süsteemi.
- Pakutakse vastavalt Tööjõuvajaduse seire- ja prognoosisüsteemi OSKA soovitudele täiendus- ja ümberõppe kursuseid täiskasvanutele, suunates tegevusi prioriteetse sihtgrupina ilma piisava kvalifikatsioonita ning aegunud oskustega täiskasvanutele. Laiendatakse töökohapõhise õppe pakkumist, toetatakse täiskasvanute naasmist tasemeõppesse ning noorte sisenemist tööturule.
- Pööratakse tähelepanu tootmise, tehnika, tehnoloogia ning IT-valdkonna arenguks vajalike teadmiste ja oskuste arendamisele. Toetatakse digi- ja rohepöördeks vajalike oskuste arendamist ning tööealise elanikkonna digipöördeks vajalike oskuste arendamist, et toetada ettevõtete digipööret. Keskkonna- ja kliimateadlikkuse suurendamiseks arendatakse roheoskusi ja -teadmisi kõikidel haridustasemetel ning elukestvas õppes. Ida-Virumaa vajadustest lähtuvalt toetatakse piirkonna tööealise elanikkonna oskuste arendamist, et toetada kliimaneutraalsele majandusele üleminekut ning Ida-Virumaa majanduskeskkonna mitmekesistamist.

2.4 Eesti keel ja eestlus

Tulemusvaldkonna eesmärk

Tagada eesti keele elujõud ja toimimine Eesti Vabariigis esmase keelena igas eluvaldkonnas, tagada igaühele õigus ja võimalus kasutada Eestis eesti keelt, säilitada ja tugevdada eesti keele staatust, mainet ja eestikeelset kultuuri- ja inforuumi ning väärtustada teiste keelte valdamist.

Tulemusvaldkonna rahastamiskava

Tulemusvaldkonna rahastamiskava on leitav [lisast 2](#).

Tulemusvaldkonna olukorra lühianalüüs

Eesti keelel on riigikeele ja Euroopa Liidu ametliku keelena kindel positsioon. On valdkondi (nt teenindussektor, IT sektor, teadus), kus eesti keele ning inglise keele kui rahvusvahelise asjaajamis- ja suhtluskeele kasutamise vahel otsitakse tasakaalu. Samuti on tööturule lisandunud ametikohti, mille eesti keele oskuse nõudeid tuleks reguleerida. Eesti keele positsiooni hoidmiseks ja kindlustamiseks populariseeritakse ja soodustatakse eesti keele kui riigikeele kasutamist, eesti keele õppimist ja uurimist, tähtsustatakse eesti keelt identiteedi

kandjana ning jälgitakse keelevaldkonna õigusruumi vastavust ühiskonnas toimuvatele arengutele.

Eesti keeleteadus ja keeletehnoloogia on rahvusvaheliselt kõrgel tasemel ning keeleressursid (nt sõnastikud, andmebaasid, korpused) ja keeletehnoloogilised rakendused (nt kõnesüntees, kõnetuvastus ja masintõlge) kättesaadavad. Keele uurimise ja teadusliku kirjeldamise puhul on probleemiks variatiivsete keeleandmestike ja –korpuste vähesus. Keeletehnoloogia ja keeleressursside arendamisel valmistab probleeme korpuste ebaühtlane kvaliteet, vähesus või puudumine. Ajakohase, kättesaadava ja mitmekesise keeletaristu edasiarendamiseks jätkatakse keeleteaduse ja keeletehnoloogia toetamist.

Eesti keele oskus on vajalik Eesti ühiskonnas edukaks toimimiseks, kuid on elanikke, kelle eesti keele oskus ei ole piisav, et nad saaksid takistusteta omandada haridust, osaleda tööturul ja ühiskonnaelus. Elanike keeleoskuse arendamiseks tuleb teha järjepidevat tööd. Täiskasvanute eesti keele õppe valdkonna koordineeritus vajab süsteemset arendamist. Eesti keele õppes tervikuna on puudu kaasaegseid ja terviklikke e-õppematerjale, piisavalt ei ole pakutud täienduskoolitusi, et nii keele- kui ka aineõpetajad oleksid suutelised toetama õpilaste keeleoskuse igakülgset arengut. Välismaal pakutakse eesti keele õpet nii rahvuskaaslastele emakeelena kui ka teistele huvilistele võõrkeelena, kuid see tegevus vajab laiendamist. Eesti keele oskuse kõrval on oluline ka teiste keelte oskus, kuid võõrkeelte õppes domineerib inglise keel, mis jätab varju teised Eestile samuti olulised võõrkeeled. Teiste oluliste võõrkeelte õpe nõuab eritählepanu, et jaguks ka nende piisavalt heal tasemel oskajaid.

Tabel 13. Eesti keel ja eestlus tulemusvaldkonna mõõdikud ja sihttasemed

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
16–65-aastaste Eesti elanike funktsionaalne lugemisoskus eesti keeles	Uus mõõdik: täpsustatakse 2023. a PIAAC uuringu tulemuste põhjal				
Eesti keelt kasutavate inimeste osakaal rahvastikust (%) <i>Allikas: Statistikaamet</i>	91,2	91	91	91	91
Eesti elanike enesehinnanguline võõrkeeleoskus	Uus mõõdik, sihttasemed täpsustatakse 2024. aastal.				

Eesti keele ja eestluse tulemusvaldkonna pikaajalised arengueesmärgid on kokku lepitud „Eesti keele arengukavas 2021-2035“.

Eesti keele ja eestluse tulemusvaldkonna eesmärgi saavutamiseks on loodud Keeleprogramm. Programmi eesmärkide saavutamiseks tegevuste ja rahaliste vahendite kavandamise eest vastutab Haridus- ja Teadusministeerium.

2.4.1 Keeleprogramm

Programmi eesmärk

Eesti keel on arenenud kultuur- ja suhtluskeel ning Eestis väärtustatakse mitmekeelsust.

Keeleprogrammi programmi tasandi mõõdikud ja sihttasemed kattuvad tulemusvaldkonna mõõdikute ja sihttasemetega.

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

- Toetatakse eestikeelsele õppele üleminekut alus-, üld- ja kutsehariduses.
- Tõhustatakse täiskasvanute eesti keele kui teise keele õpet ja parandatakse õppevõimalusi. Koostöös teiste eesti keele õpet pakkuvate ministriumide ja asutustega korrastatakse täiskasvanute eesti keele õppe korraldust, sh arendatakse täiskasvanute eesti keele õppe tegevusi koondavat e-keskkonda. Täiskasvanute eesti keele kui teise keele oskuse hindamises võetakse suund elektrooniliste hindamisvahendite arendamisele. Jätkatakse eesti keele e-õppe võimaluste arendamist, mh iseseisva õppe võimalusi laiendades (arendatakse B2-taseme e-õppe kursused täiskasvanud õppijatele). Toetatakse eesti keele kui teise keele ja aineõpetajate täienduskoolitust.
- Viiakse läbi keelevaldkonna õigusruumi analüüs ning alustatakse keeleseaduse VTK koostamisega, mis tagab, et keeleõigus vastab tänastele vajadustele. Parandatakse eesti keele nähtavust avalikus ruumis ning kujundatakse positiivset suhtumist eesti keelde nii eestlaste kui ka mitte-eestlaste hulgas. Seejuures teostatakse regulaarset järelevalvet kehtestatud nõuete täitmise üle kõikides olulistes keeleseadusega hõlmatud keelekasutusvaldkondades, sh pööratakse eritähelepanu eestikeelsele õppele üleminekuks.
- Võetakse kasutusse riigi keskne masintõlkekeskkond Tõlkevärv, mis pakub avalikule sektorile ja laiemale avalikkusele kvaliteetset valdkondlikku tõlget, võimaldab tõlkekulude kokkuhoidu, pakub ühtlustatud terminoloogilist tuge ning kiirendab oluliselt tõlke tellimise protsesse.
- Luuakse mitmekülgseid võimalusi keeletaristu arendamiseks, et tagada selle innovaatus ja kättesaadavus. Tõhustatakse keeleressursside koondamist ühtsetesse süsteemidesse, mis võimaldavad sõnakogusid, andmebaase ja keelekorpusi masinloetavalt töödelda. Seejuures arendatakse sõnastiku- ja terminibaasisüsteemi Ekilex ja keeleportaali Sõnaveeb. Eesti terminitöö tegevuskava järgides arendatakse eesti terminivara ja teaduskeelt, et tagada ajakohane erialakeel igas ühiskonnaelu valdkonnas.
- Mitmekeelsuse ja võõrkeeleõppe toetamiseks levitatakse Eestis Euroopa keeleõppe raamdokumendi sõsarväljaande põhimõtteid ja tasemekirjeldusi. Väljaande rakendamiseks koolitatakse keeleõpetajaid, õppematerjalide koostajaid, testide koostajaid ja hindajaid.
- Toetatakse keeleõpet eestlaste kogukondades mitmetes riikides asuvates üldharidus- ja pühapäevakoolides, seltsides, lasteaedades, mudilasringides ja keelekursustel ning toetatakse Üleilmakooli tegevusi. Toetatakse eesti keele ja kultuuri õpetamist rohkem kui 30 erineva riigi kõrgkoolis ning avatakse uus eesti keele õpetuskoht mõnes USA kõrgkoolis.

2.5 Keskkond

Tulemusvaldkonna eesmärk

Eesti inimestele on tagatud puhas ja mitmekesine elukeskkond ning suhtumine loodusesse on vastutustundlik.

Tulemusvaldkonna rahastamiskava

Tulemusvaldkonna rahastamiskava on leitav [lisast 2](#).

Tulemusvaldkonna olukorra lühianalüüs

Keskkonna tulemusvaldkonna puhul on tegemist mitmekesise ja kompleksse tulemusvaldkonnaga, mis hõlmab mitmeid alavaldkondi nagu kliima ja rohereform, ringmajandus, välisõhu kaitse, müra, kiirgusohutus, merekeskkond, vee kaitse ja kasutus, elurikkus, keskkonna- ja looduskaitse, metsandus, jahindus, mullakaitse, ilmainfo, keskkonnaharidus ja -teadlikkus jt.

Keskkonna tulemusvaldkonna arengut ja keskkonnapoliitikat, mõjutab järgmiste kümnendite jooksul enim Euroopa roheline kokkulepe¹⁰, mis lähtub põhimõttest, et kestlikkus ja üleminek turvalisele, elurikkust toetavale, kliimanetraalsele ning kliimamuutuste suhtes vastupanuvõimelisele ja ressursitõhusamale ringmajandusele on liidu pikaajalise konkurentsivõime tagamisel võtmeküsimus.

Eesti koos teiste EL riikidega on roheleppega seadnud aastateks 2030 ja 2050 mitmeid ambitsioonikaid eesmärke seoses kliimamuutuste leevendamise ja nende mõjuga kohanemisega, ringmajandusele ülemineku, elurikkuse ja ökosüsteemide kaitse ning tervikuna kestliku arengu saavutamiseks. Selleks on muuhulgas vajalik edendada uute kestlike tehnoloogiate kasutuselevõttu kõigis majandussektorites (energeetikas, IKT-s, tööstuses, transpordis, põllumajanduses, jäätmemajanduses, maakasutuses ja metsanduses, teenusmajanduses). Samavõrra oluline on suurendada kohalike omavalitsuste ja ettevõtete võimekust ning valmisolekut kohanduda roheleppest tulenevate nõuetega, suurendada energia- ja ressursitõhusust ning minna üle ringmajandavatele ärimudelitele.

2023. aasta suvel võttis Euroopa Parlament positsiooni Euroopa Komisjoni algatuselooduse taastamise määruse¹¹ kohta, mille eesmärk on taastada liikmesriikide kahjustatud ökosüsteemid. Määruse kohaselt peavad 2030. aastaks keskkonna taastamise meetmed hõlmama vähemalt 20 protsenti ELi territooriumist. Lisaks maismaa ja mere ökosüsteemidele puudutab määrus mh ka linnu, kus tuleb soosida rohealade loomist ja säilitamist. Seega on Kliimaministeeriumi lähikümnendi fookuses senisest veelgi teravamalt elurikkuse kaitse ning määrusega seatud ambitsioonikate eesmärkide täitmine.

Euroopa rohelisest kokkuleppest ning looduse taastamise määrusest tulenevaid ambitsioone võetakse arvesse keskkonnavaldkonna arengukava aastani 2030 (KEVAD 2030) ning metsanduse arengukava aastani 2030 koostamisel. Eeldatavalt aasta jooksul kinnitavad tulemusvaldkonna arengukavad sätestavad lähema kümnendi eesmärgid tegevussuunad ja poliitikainstrumendid keskkonna alavaldkonnades ning saavad olema peamiseks strateegiliseks raamistikuks käesolevale programmile.

Keskkonna- ja kliimaeesmärkide täitmisel saab olulise kaaluga olema alanud kliimaseaduse välja töötamine. Kliimaseadus loob eeldused uue keskkonnasõbralikuma kõrgema lisandväärtusega majanduse kujundamiseks, läbi mille kasvatame terve meie ühiskonna heaolu. See annab kindluse Eesti inimestele, ettevõtjatele, organisatsioonidele ning avalikule sektorile, et saame rohereformid ning kliimamuutusi pidurdavad sammud selgelt ja koordineeritult ellu viia.

Keskkonnavaldkonna eesmärkide saavutamiseks on kriitilise tähtsusega valitsussektori keskkonnapoliitika kujundamiseks ja rakendamiseks vajalike ressursside tagamine. Programmi tegevusi rahastatakse riigi(eelarvelistest) vahenditest ning välisvahenditest. 2023. aastal käivituvad küll keskkonnavaldkonnas EL eelarveperioodi 2021-2027 struktuuritoetuste meetmed, kuid kuna välisvahendite maht keskkonnavaldkonnas on märkimisväärselt

¹⁰ Viide roheleppega seotud infole - ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_et

¹¹ https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0277_EN.html

vähenenud ning keskkonnaprobleemide lahendamise rahastamine on ebapiisav, siis on lähiaastate kriitiliseks väljakutseks keskkonnapoliitika jätkusuutlik rahastamine. Oleme keskkonnavaldkonnas jõudnud etappi, kus paljud tegevused, eriti kõigi varasemate kahjustatud alade taastamine ja parandmõjude likvideerimine, tuleb lõpuni viia. Samal ajal tuleb tegeleda uute majandustegevusega paratamatult kaasnevate keskkonnahäiringutega ning tagada, et keskkonnakasutus oleks õiglaselt reguleeritud ja hinnastatud. Kõik need kohustused kokku nõuavad olulisi ressursse. Ressursside puudusel oleme piiratud tegelema vaid kõige kriitilisemate, aga tervikvaates üksikute tegevustega. Jõulisemalt tuleb liikuda „saastaja maksab“ printsiibi rakendamisele. Algatame diskussiooni selle üle, kas praegune keskkonnakasutaja/saastaja maksab süsteem on õiglane ja keskkonnaeesmärkide elluviimist toetavalt üles ehitatud. Esimene samm selleks oleks saastetasude osas nende ülesande taastamine, et need läheksid kasutusse saastuse vähendamise, looduse taastamise ja kaitse ning rohe- ja õiglase ülemineku tagamiseks.

Tasumäärad jäätmete, vee ja välisõhu valdkondades on püsinud pikalt muutumatuna ega ole enam keskkonnakasutuse hinnastamisel adekvaatsed. Saastetasude muutmise eesmärk on senisest tõhusamalt rakendada põhimõtet, et saastaja maksab, vähendamaks saasteainete paiskamist õhku, heitveega saasteainete juhtimist keskkonda ning ladestatavate jäätmete hulka, soodustades taaskasutust. Saastetasu määrade kehtestamisel lähtutakse eeskätt saasteaine ohtlikkusest, et keskkonnale ja inimese tervisele ohtlikumad saasteained oleksid kõrgemalt maksustatud kui vähemohhtlikud saasteained. Samuti ajakohastatakse põlevkivi kaevandamisõiguse tasu ülemmäära, sh eesmärgiga saavutada taastumatu loodusvara tõhus kasutamine. Uue tasuliigina kehtestatakse raadamisõiguse tasu, ehk metsamaa muutmine muu kasutusotstarbega maaks, näiteks parklaks, teeks või hoonestatud alaks. Raadamisõiguse tasust laekunud raha kasutatakse sihtotstarbeliselt, et maakasutussektoris suurendada seotud süsiniku varu ja parandada süsiniku sidumist, pidades silmas elurikkuse eesmärke.

Lähiaastate väljakutseks on koostöös teiste valdkondadega taastuveneergetikale ülemineku kiirendamine ning sellegi väljakutse lahendamisel on lisavahendite leidmine kriitilise tähtsusega. Käimasolevate mõjuhindamiste, planeeringute ja keskkonnakaitselubade menetlustele peaks lisanduma märkimisväärne hulk uusi menetlusi ning samas kasvab ootus, et menetlused viiakse läbi oluliselt kiiremini ning asjatundlikumalt. Väljakutse lahendamiseks oleme valdkonda suunanud ulatuslikult REPowerEU vahendeid taastuveneeria kasutuselevõtu kiirendamise reformiks ja võrguinvesteeringuteks, et hoogustada lubade andmise menetlusi ja tuua turule uusi taastuveneeriaavõimsusi.

Kliimapoliitika eesmärk on kliimamuutuste leevendamine ja nende mõjuga kohanemise suunamine. Euroopa Liidu ühine eesmärk on 2030. aastaks vähendada kasvuhoonegaaside (KHG-de) heitkogust vähemalt 55% võrreldes 1990. aasta tasemega ning saavutada 2050. aastaks Euroopa Liidu üleselt kliimanetraalsus. 12. mail 2021 kiitis Riigikogu heaks riigi pikaajalise arengustrateegia „Eesti 2035“, milles lepiti kokku Eesti riiklik kliimanetraalsuse eesmärk aastaks 2050 ning vahe-eesmärgiks seati KHG netoheite vähendamine 8000 kt CO₂ ekvivalendini aastaks 2035. 8.02.2023 Riigikogu poolt ajakohastatud „Kliimapoliitika põhialused aastani 2050“ näeb ette, et Eesti pikaajaline siht on tasakaalustada kasvuhoonegaaside heide ja sidumine hiljemalt 2050. aastaks ehk vähendada selleks ajaks kasvuhoonegaaside netoheide nullini.

2023. aasta alguses jõudsid lõpusirgele enamus 2021. aastal Euroopa Komisjoni poolt avaldatud poliitikameetmete paketi "Eesmärk 55" õigusaktide läbirääkimised. Nii Euroopa

Parlamendi kui nõukogu poolt said heakskiidu enamus õigusakte, mis seavad heite vähendamise eesmärgid või toetavad kestlikuma ja puhtamale majandusele üleminekut. Vastu võeti kliima, energeetika, transpordi, tööstuse, hoonete ja maakasutuse valdkondasid puudutavad õigusaktid või nende muudatused.

2021. aastal oli Eesti kasvuhoonegaaside koguheide ligikaudu 15,6 miljonit tonni CO₂ ekvivalenti, mis on 57,3% võrra vähem kui 1990. aastal. 2021. aastal valminud kasvuhoonegaaside prognoosi aastani 2050 kohaselt on Eestis tarvis „Eesti 2035“ kasvuhoonegaaside vähendamise eesmärkide ning „Eesmärk 55“ paketiiga seatud riiklike kohustuste täitmiseks rakendada lisameetmeid.

Lisaks kliimamuutuste leevendamisele on vaja pöörata oluliselt suuremat tähelepanu kliimamuutuste mõjuga kohanemisele. Õigeaegne kliimamuutuse mõjuga arvestamine ja nendega kohanemine vähendab oluliselt teadmatusel tehtavate lühiajaliste otsuste langetamist, mis omakorda aitab kokku hoida ressursse ja vältida kahjusid tulevikus.

Kliimapolitiika fookus lähiaastatel on luua kliimaalne õigusraamistik, milles on kokkulepitud nii kliimamuutustega leevendamise kui ka kohanemise eesmärgid ning pandud paika peamised põhimõtted ja tegevused nende eesmärkideni jõudmiseks. Lisaks juba planeeritud kliimamõju leevendusmeetmetele tuleb kavandada ja rakendada täiendavaid meetmeid eelkõige heitkoguse ühikutega kauplemise süsteemi välistes ja maakasutuse sektorites ning parendada inventuuri ja aruandluse ning meetmete kliimamõju hindamise süsteemi ja kujundada vabatahtliku süsinikuturu riikliku raamistikku.

Välisõhu kvaliteedi osas on Eestile aastateks 2020 ja 2030 seatud õhusaasteainete heitkoguste vähendamise kohustused järgmistele saasteainetele: vääveldioksiid (SO₂), mittemetaansed lenduvad orgaanilised ühendid (LOÜ), ammoniaak (NH₃), eriti peened osakesed (PM_{2,5}) ja lämmastikoksiidid (NO_x). Nende eesmärkide saavutamiseks on Keskkonnaministerium koostanud teatavate õhusaasteainete heitkoguste vähendamise riikliku programmi aastateks 2020–2030.

Eesti täitis aastal 2020 Euroopa Komisjoni poolt aastateks 2020–2029 seatud heitkoguste vähendamise eesmärgid ning on hetkel täitmas ka 2030. a seatud eesmärgid enamuste saasteainete puhul, seega on seni rakendatud vähendamismeetmed olnud tõhusad. Jätakuvalt on suurimaks väljakutseks ammoniaagi heitkoguse eesmärgi täitmise hoidmine, mis sõltub võimekusest võtta põllumajandustoodangu (loomade arv, väetiste kasutus) kasvuga samaaegselt kasutusele vähem saastavaid tehnoloogiaid (sõnnikuhoidlate katmine, vedelsõnniku sisestuslaotus, väetise kiire mulda viimine jmt).

Enimlevinud **F-gaaside** kasutus maailmas tõuseb kiiresti – 10–12% aastas (F-gaaside heitkogused moodustavad 2,5% ELi kasvuhoonegaaside koguheitest), samas Euroopa Liidus kehtib F-gaaside kasutuse vähendamise graafik, millega väheneb turule lastud F-gaaside kogus 79% perioodil 2015–2030. F-gaaside turule laskmise piiramine on otseselt seotud heitkoguste vähenemise ja kliimaeesmärkide saavutamise.

Eestis on **kiirgusohutus** tagatud õigusaktide ja arengukavade rakendamise kaudu rahvusvaheliste nõuete kohaselt ja kooskõlas riigi arengustrateegiaga (kiirgusohutuse riiklik arengukava 2018–2027). Lähiaastate olulisemad tegevused on Paldiski kahe reaktorsektiooni likvideerimine, lõppladustuspaiga rajamisega seotud tegevused, tuumaenergia kasutuselevõtu analüüs ning (olenevalt Vabariigi Valitsuse ja Riigikogu otsusest) tuumaenergeetika programmiga alustamine. Lahendamist vajab nimetatud tegevusteks vajalike ressursside pikaajaline tagamine.

Ringmajanduspoliitika fookus on kestlikul ressursside kasutamisel, tarbimise ja tootmise edendamisel, ressursitõhususe suurendamisel ning tervikliku keskkonnamõju vähendamisel. Ringmajanduse arendamisel on peamine väljakutse, kuidas tagada ringmajanduse põhimõtete läbiv kasutus ja arusaam nii ühiskonnas üldiselt kui ka erinevates poliitikavaldkondades. Eesti seadusandluses ei ole praegu ringmajanduse põhimõtteid kirjeldatud, mis omakorda teeb keeruliseks nende süsteemse järgimise. Ka omavalitsuste tegevus ei ole olnud piisav, sest omavalitsustes on ressursside puudus nii inimeste kui ka finantsvahendite osas aga ka tagasihoidlik teadlikkus ringmajanduse võimalustest. Tugevuseks ringmajanduse arendamisel on digilahenduste prioriseerimine ning positiivne trend ettevõtluses aina enam ringmajanduse põhimõtteid juurutada, kuna see on ka kohaliku konkurentsivõimet tugevdav.

Lähiaastate fookuseks ringmajanduse arendamisel on ringmajanduse strateegia ja tegevuskava (kinnitatakse eeldatavalt 2023) juurutamine, sh maapõueressursside mitmekesistamise, väärimdamise ja ringmajanduspõhise tootearenduse (sh ärimudelid, finantseerimisskeemid) soodustamine, tootmise ja tarbimise suunamine väärtuspõhiselt ringmajanduse põhimõtteid järgivaks ning jäätmehierarhiast ja tarbijate reaalsest vajadusest lähtuvaks. Lisaks sekundaarse materjali turunõudluse kasvatamine ning korduskasutamise, parandamise ja renoveerimise soodustamine, sh kohalikul tasandil.

Ringmajanduse edendamisel on oluliseks osaks **jäätmekäitluse tõhus korraldamine**. Eesti jäätmekäitluse tugevustena saab välja tuua, et kõigis KOVides on korraldatud jäätmevedu, millega on liitunud valdav osa elanikest. Samuti on olemas nõuetekohane jäätmekäitlustaristu, toimiv pandipakendisüsteem, toimiv ohtlike jäätmete liigiti kogumine ning toimiv tootjavastutuse süsteem. Valdonna seniseks kitsaskohaks on suurenenud jäätmeteke ning madal olmejäätmete liigiti kogumise tase, samuti jäätmete ringlusse võtmise jätkuvalt madal määr.

Kitsaskohtade lahendamiseks on vajalik jõuda jäätmehierarhiat tervikuna rakendava jäätmekäitluseni, arendada üle Eesti välja optimaalne ja toimiv jäätmete liigiti kogumise taristu ning ringlussevõtu võimekus. Peamiseks väljakutseks on jäätmete liigiti kogumise tagamine, milleks on vaja leida õiged stiimulid, tõsta teadlikkust ning võimendada koostööd riigi, KOVi, tarbija ja jäätmekäitleja vahel. 2021. aastal Maailmapanga poolt läbiviidud analüüsist lähtuvalt on jäätmevaldkonnas lähiaastatel kavas ellu viia struktuursed muudatused ja nõ jäätmereform. Hiljemalt 2023. aasta sügisel kehtestatakse uus Riigi Jäätmekava kuni aastani 2028, mis on osa süsteemsest ringmajanduse strateegilisest arendamisest. Samuti on lähtuvalt Maailmapanga uuringu tulemustest kavandamisel jäätmeseaduse, pakendiseaduse jt asjaomaste seaduste muudatused, et tagada efektiivsem jäätmete ringlussevõtt. Käitlusvõimekuste suurendamiseks ning ringmajandustehnoloogiate sh digilahenduste laialdasemaks kasutamiseks suunatakse EL struktuurivahendeid ka edaspidi jäätme- ja ringmajandusse.

Eestis on jätkuvalt üheks suuremaks siseriiklikuks kitsaskohaks madal **ressursitõhusus**. Lähiaastatel jätkatakse ressursitõhususe tõstmise toetusmeedet töötlevas tööstuses, et parandada Eesti majanduse konkurentsivõimet ning vähendada tootmises tekkivaid jäätmeid ja jääke. Samuti mitmekesistada ja parandada kohalike ressursside väärimdamist ning ringset kasutust.

Ringmajandusele üleminekuks on oluline ka **keskkonnanõuetekohase keskkonnamõju vähendamine** (keskkonnamõju hindamine, keskkonnatasud, keskkonnahoidlikud riigihanked, keskkonnanõuetekohased süsteemid jt) arendamine ja rakendamine. Oluline on avalikus sektoris

keskkonnahoidlike riigihangete süsteemne kasutuselevõtmine. Samuti arendatakse edasi ka teiste keskkonnameetmete kasutamist, nagu ökomärgised ja keskkonnajuhtimissüsteemid. Käimas on **keskkonnakaitseelubade** süsteemi reform, eesmärgiga tagada keskkonnakasutuse reguleerimine ühtsetel alustel, tasakaalustatud keskkonna-kasutusest ja keskkonnariskist lähtuv nutikas ning vähese halduskoormusega avalik teenus. Selleks on käimas projekt "Keskkonnakaitseeluba 3.0", samuti arendatakse keskkonnaotsuste infosüsteemi KOTKAS.

Eesti vajab arengupotentsiaali realiseerimiseks jätkuvalt erinevaid **maapõueressursse** ja toormeid. Maapõue ja seal leiduvaid loodusvarasid tuleb majandusarengu ja keskkonnahoiu tasakaalustamiseks uurida, vääridada ning kasutada Eesti ühiskonnale võimalikult suurt väärtust looval ja säästlikult. Lähtuvalt ehitusmaavara nõudluse suurenemisest seoses suurte taristuobjektidega on lähiaastatel fookuses mõjutatud maakondade maavarade teemaplaneeringute läbiviimine. Samuti kaevandatud alade korrastamise ja kuivendatud turbaalade veerežiimi taastamise arendamine, sh maapõueseaduse muutmine, mille käigus töötatakse välja kaevandatud alade korrastamise tagamise ja osalise korrastamise parim süsteem.

Merekeskkonna peamiseks probleemiks on mere halb keskkonnaseisund, mida põhjustavad maismaalt ja õhust merre jõudvad saasteained ning laevade poolt tekitatud reostus. Kogu Eesti mereala on halvas keskkonnaseisundis. Samuti halvendavad mere seisundit globaalsed kliimamuutused, mille tõttu merevesi soojeneb ja hapestub. Halvast seisundist tingituna on piiratud mereressursi kasutamisevõimalused majandustegevuses ning ohustatud mere elustiku ja elupaikade säilimine.

Kõige olulisem on tegeleda merre jõudvate toit- ja saasteainete koguste vähendamisega, eeskätt fosfori- ja lämmastikukoormuse vähendamisega. Samuti tuleb leida lahendus merre jõudvate ohtlike ainete koguste, sh ravimijääkide vähendamiseks.

Hea keskkonnaseisundi saavutamiseks meres on vaja lahendada ka mereprügiga, meremüraga, võõrliikidega ning kalapüügikoormustega seotud keskkonnaprobleemid.

Mere kaitseks tuleb merekaitsealasid laiendada ja tagada nende sidusus, hinnata ja tõhustada nende kaitsereežiime, et saavutada merekeskkonna hea seisund, täita Helcomi Läänemere tegevuskava ja EL bioloogilise mitmekesisuse strateegia 2030 eesmärgi võtta 30% merealadest kaitse alla. Täiendavalt tuleb hakata tegelema ka halvas seisundis mereelupaikade taastamisega vastavalt EL looduse taastamise määrusele.

Vaatamata **veevaldkonnas** tehtud investeeringutele ja rakendatud erinevatele kaitsemeetmetele ei ole veekogumite seisund viimase 12 aasta jooksul paranenud. Ligi poolte pinnaveekogumite ning veerandi põhjaveekogumite puhul on vähemalt hea seisundi eesmärk jätkuvalt saavutamata¹². 2022–2027 veemajanduskavades on seatud eesmärgiks saavutada 2027. aasta lõpuks 65% pinnaveekogumite ja 74% põhjaveekogumite vähemalt hea seisund. Veekogumite hea seisundi saavutamiseks on esmalt vajalik tõhustada veemajanduskavade rakendamist, millega kaasneb suur ressursivajadus.

Eestis on kõrge ühisveevärgi ja -kanalisatsiooni teenuse kvaliteedi tase ja teenusega liitunud osakaal (ühiskanalisatsiooniga on liitunud 82% elanikkonnast, ühisveevärgiga 87%). Samuti on elanikkonnale ühisveevärgi ja -kanalisatsiooni teenuse hind taskukohane, keskmiselt moodustab hind 1,1% leibkonnaliikme keskmisest netosissetulekust (OECD soovitus

¹² Eesti pinnaveekogumitest 53% (2020. a) ja põhjaveekogumitest 74% (2020.a) on heas seisundis.

kohaselt ei tohiks hind olla kõrgem kui 3-5%). Paljud vee-ettevõtted Eestis on regionaalsed vee-ettevõtted, kes pakuvad ühisveevärgi ja -kanalisatsiooni teenust korruga mitmele kohalikule omavalitsusele, tagades seeläbi kvaliteetsema veeteenuse ka väiksematele asulatele. Seoses välisvahenditest rahastatud toetusmeetmete lõppemisega vee- ja kanalisatsioonitaristu investeringuteks on tarbijale taskukohase hinna juures sektori jätkusuutlikkuse tagamine keeruline, mistõttu on lähiaastate üheks fookuseks Eesti vee-ettevõtete regionaliseerimise soodustamine, samuti haja-asustusega piirkondade reoveekäitluse investeringute toetamiseks, sh elanikkonna vee- ja reoveetaristuga liitumiseks vajalike vahendite leidmine.

Eestis üldiselt on piisavalt veeresurssi, mis katab senise inimtegevuse vajaduse ja võimaldab arendada uusi vett tarbivaid tootmisharusid. Kuid vead tiheasustusega piirkondade planeerimisel on kaasa toonud piirkonniti põhjaveevarude ammendumise (nt Harjumaa tiheasustusega piirkonnad). See toob nendes piirkondades kaasa vajaduse veetarbimist piirata ning takistab piirkondade arengut.

Eluslooduse kaitse ja kasutuse eesmärgiks on, et liigid ja elupaigad on soodsas seisundis, maastikud on mitmekesised ning metsa majandatakse jätkusuutlikult. Vaid hästi toimivad ja elurikkad ökosüsteemid on võimelised pakkuma ökosüsteemi teenuseid ning aitavad kohaneda kliimamuutustega. Eesti maismaast koos siseveekogudega on looduskaitsealade alusel kaitstavate objektidena (kaitsealad, hoiualad, püsielupaigad, üksikobjektid) kaitse all 20,6%¹³ ja merest koos majandusvööndiga 18,7%. Oluline osa kaitstavast territooriumist on range kaitse all – 12,2% maismaapindalast. Aktiivselt tegeletakse ohustatud liikide ja elupaigatüüpide kaitse, taastamise ja seirega. Aladele on kehtestatud kaitsereeglid ning kaitsealadele ja püsielupaikadele alaspetsiifilised kaitse-eeskirjad. Looduskaitse ja säästev maakasutus ei ole teistesse poliitikavaldkondadesse ja ruumiloomesse piisavalt integreeritud, mille tulemusena jätkub loodusliku mitmekesisuse vähenemine, seda nii maastiku, liigilise kui geneetilise mitmekesisuse tasemel. Puuduvad tõhusad meetmed säilitamiseks elurikkust väljaspool kaitstavaid loodusobjekte. Ohuks on ka võõrliikide laienev levik, mida soodustavad kliimamuutused. Suurte taristuobjektide rajamisel suureneb surve keskkonnale ja vajadus planeerida elurikkust suurendavaid ning kaitstvaid meetmeid.

Lähiaastate fookuses on loodusväärtuste kaitseks kehtestatud meetmete tõhususe ja kaitsekorralduse tulemuslikkuse hindamise süsteemi väljatöötamine ja rakendamine, looduskaitse ja keskkonnaga seotud andmete haldamiseks Eesti looduse infosüsteemi EELISe arendamine, elupaikade tegevuskavade, liigitgevuskavade ning alade kaitsekorralduskavade koostamine ja uuendamine. Keskkel kohal on ka siin looduskaitseks vajalike ressursside leidmine.

Metsade jätkusuutlik majandamine aitab tagada ka metsade elurikkuse kaitse ja saavutada valdkonna kliima ja elurikkuse eesmäärke. Eesti metsamaa pindala on 2,3 mln hektarit, moodustades üle poole kogu Eesti maismaa pindalast. Looduskaitse alla kuuluva metsamaa osakaal on viimase kümnendi jooksul suurenenud. Riigimetsamaa 1,08 mln hektarist on nüüdseks range kaitse all kolmandik ning kogu metsamaa pindalast moodustab range kaitse all olev mets 18,1% (SMI 2022 järgi). Metsade kasutus on võimalikult mitmekülgne, vastab ühiskonna ootustele ja vajadustele, aitab leevendada kliimamuutusi ja nende mõjuga kohaneda ning tagab sotsiaalselt tasakaalustatud elu- ja majanduskeskkonna ning metsaökosüsteemide soodsa seisundi. Nüüdisaegne haridussüsteem ja metsateadus, samuti

¹³ [Looduskaitse arvudes 2022 \(arcgis.com\)](https://arcgis.com)

selgelt mõistetav ja avalikkusele kergelt kättesaadav teave metsandusest ning kvaliteetsed ja avalikustatud andmed suurendavad ühiskonna teadlikkust ja kujundavad hoiakuid jätkusuutliku metsanduse suunas ning tagavad puidu maksimaalse väärindamise ja kõigi metsaga seotud hüvede targa kasutuse. 2023. aastal edastatakse Riigikogule uus metsanduse arengukava aastani 2030, mis sätestab järgneva kümnendi metsanduse arengusuunad. Metsa vääriselupaikade kaitseks viiakse läbi üle-eestiline inventuur ning vabatahtliku kaitse eesmärgil sõlmitakse erametsaomanikega lepinguid. Järgmiste aastate peamiseks fookuseks on töötada välja regionaalsed või riiklikud mudelid metsa biomassi ja süsinikuvoogude hindamiseks ning erinevate majandamisvõtete mõjust süsinikubilansile. Samuti on fookuseks puidu väärindamise suurendamine.

Ilmainfo on fundamentaalseks aluseks kliimamuutustega kohanemise ja nende leevendamise meetmete rakendamisel, sh äärmuslikeks ilmastikunähtusteks valmisoleku tagamisel. Viimase juures on eriti oluline varajase hoiatussüsteemi toimivus. Ühelt poolt on usaldusväärsete prognooside ja hoiatuste aluseks nõuetele vastavad ja kvaliteetsed vaatlusandmed. Vaatlusandmete kogumiseks on vajalik jätkusuutlik ja toimepidev seirevõrk. Lähiaastate fookuseks on avalikkusele operatiivse ilmainfo ja ilmaprognooside tagamisega seotud süsteemide edasine arendamine.

Tagamaks ühiskonnas arusaam keskkonda säästvast tarbimisest, mis toetaks elurikkuse säilitamist, ökosüsteemi teenuste hoidmist ja aitaks leevendada kliimamuutusi, on pidevalt vajalik tegeleda **keskkonnateadlikkuse edendamisega**, kujundades Eesti inimeste hoiakuid ja käitumisharjumusi keskkonnahoidlikumaks, et inimesed oskaksid hinnata oma tegevuste otsest või kaudset mõju loodusele. Seejuures on võrdselt oluline nii loodusteaduslik ja keskkonnavaline kirjaoskus, süsteemne mõtlemine, millele pannakse alus koolis, kui ka võimalus leida usaldusväärset asjakohast keskkonnateavet, et teha igapäevaelus kestlikke otsuseid ja valikuid. Oluline on arendada tähendusliku teaduspõhise keskkonnainfo loomise ja edastamise süsteemi kõrvale ka võimalused selleks, et inimesed saaksid keskkonnateadlikult käituda. Kuigi suur osa inimestest peab end keskkonnateadlikeks (keskkonnateadlikkuse indeks oli 2022.a 41,6%), ei kinnita seda hinnangut inimeste tegelik käitumine.

Kuigi suur osa elanikest väärtustab puhast ja looduslikult mitmekesist elukeskkonda ning teab, kuidas elada keskkonda säästvalt, ei rakendu see igapäevases tegevuses oskuste ja võimaluste vähesuse tõttu¹⁴. Selleks on vaja pidevalt tegeleda kõigi elanikkonna gruppide keskkonnateadlikkuse suurendamisega ning samal toetada tegevusi, teenuseid ja tooteid, mis soodustavad keskkonnateadlike käitumisharjumuste kujunemist.

Keskkonnateadlikkuse ja -hariduse suunamiseks valmis 2018. aasta sügisel Kliimaministeriumi ning Haridus- ja Teadusministeriumi koostöös tegevuskava¹⁵, mille elluviimist hinnati aastal 2022 ning selle põhjal uuendati tegevuskava perioodiks 2023-2025. Eestis tegutseb üle 150 keskkonnahariduskeskuse, kes pakuvad õppeprogramme koolidele ja lasteaedadele.

Keskkonnateadlikkuse üheks aluseks on ka ajakohane, kvaliteetne ja kättesaadav **keskkonnainfo**. Keskkonna info saamise üheks vahendiks on keskkonnaseire. Selleks tuleb arendada ja kasutusele võtta uued tehnoloogilised lahendused ning tagada keskkonnaseire,

¹⁴ Eesti elanike keskkonnateadlikkuse uuring 2020 - <https://envir.ee/media/2091/download>

¹⁵ <https://envir.ee/kaasamine-keskkonnateadlikkus/keskkonnateadlikkus/keskkonnahariduse-ja-teadlikkuse-tegevuskava-2019>

andmeanalüüsi ning keskkonnainfo valdkonna terviklik arendamine. Keskkonnainfo kättesaadavuse parandamiseks on töösse võetud keskkonnaportaal.

Tabel 14. Keskkonna tulemusvaldkonna mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
Soodsas seisundis loodusdirektiivi elupaigatüüpide osakaal (%) Allikas: Loodusdirektiivi artikkel 17 kohane aruanne: https://bd.eionet.europa.eu/article17/reports2012/habitat/report/	57	>=57	>=57	>=57	>=57
Keskkonnateadlikkuse indeks	41,6%	45,5%		49,5%	51,5%
Kasvuhoonegaaside summaarne heitkogus (sh LULUCF sektor), mln tonni CO ₂ ekvivalenti (arvestades lineaarset vähenemist KPP – 70% eesmärgini) Allikas: KHG inventuur	15,6 (2021)	12,4	12	11,6	12,3
Heas seisundis olevate veekogumite osakaal %	52 (2021)	55%	56%	57%	58%
Jäätmeteke (va põlevkivitööstus) (kg/inimese kohta) Allikas: Keskkonnaagentuur	4657 (2021)	3400	3350	3350	3350
Ressursitootlikkus: SKP ja kodumaise toormekasutuse suhe, eur/kg Allikas: Eurostat	0,7 (2021)	0,69	0,7	0,71	0,71

Keskkonna tulemusvaldkonna eesmärgi saavutamiseks on loodud Keskkonnakaitse ja -kasutuse programm ja Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumiga Kalanduse ühisprogramm. Esimese programmi eesmärkide saavutamiseks tegevuste ja rahaliste vahendite kavandamise eest vastutab Kliimaministeerium, Kalanduse ühisprogrammi eest vastutavad Kliimaministeerium ja Regionaal- ja Põllumajandusministeerium ühiselt vastavalt oma vastutusvaldkonnale.

2.5.1 Keskkonnakaitse ja -kasutuse programm

Programmi eesmärk

Keskkonna ja elurikkuse kaitse ning jätkusuutlik ja tõhus keskkonnakasutus on tagatud.

Tabel 15. Keskkonnakaitse ja -kasutuse programmi mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
Rangelt kaitstavate metsade osakaal, %	18,1	Vähemalt 10	Vähemalt 10	Vähemalt 10	Vähemalt 10
Kaitstavate alade pindala osakaal maismaast, %	20,5	Vähemalt 20,6	Vähemalt 20,6	Vähemalt 20,6	Vähemalt 20,6
Kasvuhoonegaaside summaarne heitkogus kauplemisüsteemivälistes sektorites, mln tonni CO ₂ ekvivalenti	5,8 (2021)	5,8	5,8	5,7	5,3
Tarbijate osakaal, kes saab ühisveevärgist nõuetele vastavat joogivett, %	98,3	99,5	99,5	99,5	99,5
Välisõhu saasteainete heitkoguste vähenemine võrreldes aastaga 2005, %	Vähendamise muutus aastal 2021:	Vähendamise muutus:	Vähendamise muutus:	Vähendamise muutus:	Vähendamise muutus:
	SO ₂ 84,5; NO _x 51,3; LOÜ 19,7;	SO ₂ 32; NO _x 18; LOÜ 10; PM _{2,5} 15; NH ₃ 1.	SO ₂ 32; NO _x 18; LOÜ 10; PM _{2,5} 15; NH ₃ 1.	SO ₂ 32; NO _x 18; LOÜ 10; PM _{2,5} 15; NH ₃ 1.	SO ₂ 32; NO _x 18; LOÜ 10; PM _{2,5} 15;

Möödik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
	PM2,5 43; NH3 1,8.				NH3 1.
Ohtlike jäätmete taaskasutuse osakaal ohtlike jäätmete kogumassist, % (v.a põlevkivijäätmed)	18 (2021)	%-punkt suurem 2023. aasta väärtusest	%-punkt suurem 2024. aasta väärtusest	%-punkt suurem 2025. aasta väärtusest	%-punkt suurem 2026. aasta väärtusest
Olmejäätmete ringlussevõtu osakaal olmejäätmete kogumassist, %	34 (2021)	48	55	55	55
Ringleva materjali määr	15 (2021)	18	19	20	21

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

Kliimaeesmärkide elluviimine, välisõhu kaitse ja kiirgusohutus

- Kliimaseaduse väljatöötamine ja rakendamine.
- Taastuvenergia ja rohetechnoloogiate kasutuselevõtu edendamine ja koordineerimine.
- Kliimavaldkonna teadlikkuse suurendamise kommunikatsioonistrateegia ja -tegevuskava uuendamine ja elluviimine.
- Kliimapoliitika rakendamise alane aruandlus (EL, ÜRO).
- Täiendavate kliimamõju vähendavate meetmete kaardistamine, KHG heite vähendamise potentsiaali analüüs ja meetmete rakendamine kasvuhoonegaaside heitkoguste vähendamiseks ELi kasvuhoonegaaside lubatud heitkoguse ühikutega kauplemise süsteemi välistes sektorites ning integreerimine RES protsessi.
- Kasvuhoonegaaside inventuuri ja prognooside arendusprojektide kavandamine ja elluviimise koordineerimine.
- Kliimakindluse tagamise hindamisega seotud juhendite väljatöötamine ja EL rahastuse juures põhimõtte järgmise tagamine.
- Euroopa Majanduspiirkonna perioodi 2014–2021 finantsmehhanismi kliimaprogrammi „Kliimamuutuse leevendamine ja nendega kohanemine“ elluviimine.
- ÜF rahastatud meetme elluviimine KOVide kliima- ja energiakavade koostamiseks ja meetmete rakendamiseks.
- Organisatsioonide kasvuhoonegaaside jalajälje mudeli rakendamise koordineerimine.
- LIFE Strateegilise Integreeritud Projekti „Kliimamuutustega kohanemise tegevuste elluviimine Eestis“ juhtimine
- Kuivendatud turbaalade viimine kasvuhoonegaaside netosidujaks.
- Teatavate õhusaasteainete heitkoguste vähendamise riikliku programmi aastateks 2020–2030 rakendamine ja uuendamine õhukvaliteedi parandamiseks.
- Paldiski endise tuumaobjekti kahe reaktoriseksiooni likvideerimise ja radioaktiivsete jäätmete lõppladustuspaiga rajamise eriplaneeringu koostamise ja keskkonnamõjude hindamise, ning nendeks vajalike uuringute elluviimine.
- Tuumaenergia kasutusele võtmise võimaluste analüüsimine.
- Vesinikutechnoloogiate kasutuselevõtu arendamine.

- Rohereformi tegevusplaani elluviimine.

Ringmajanduse korraldamine

- Tootjate ja tarbijate võimekuse suurendamine kestliku tootepoliitika suunas, sh majanduslik raamistik, ressursitõhusus, ökomärgised, keskkonnajuhtimissüsteemid .
- Keskkonnahoidlike riigihangete kohustuslik rakendamine avalikus sektoris.
- Kestliku rahastuse põhimõtete ja praktika rakendamine keskkonnakestlike investeeringute soodustamiseks Eestis.
- Taastuvenergeetikale ülemineku kiirendamine, sh keskkonnamõju hindamise ja keskkonnamõju strateegilise hindamise (KMH/KSH) menetluste efektiivsuse suurendamine selliselt, et ei kaasneks kvaliteedi langust (nt etappide kaotamine või ühildamine).
- Uue keskkonnakasutuse regulatsiooni kontseptsiooni väljatöötamine nii, et maksupoliitikaga oleks soositud ringmajandus ja ressurside taaskasutust ja maksustatud pakendite ja plasti kasutamist.
- Põhimõtte, et saastaja maksab, tõhusamaks rakendamiseks saastetasude muutmine, vähendamaks saasteainete paiskamist õhku, heitveega saasteainete juhtimist keskkonda ning ladestatavate jäätmete hulka, soodustades taaskasutust. Uue tasuliigina raadamisõiguse tasu kehtestamine (metsamaa muutmine muu kasutusotstarbega maaks). Samuti põlevkivi kaevandamisõiguse tasu ülemmäära ajakohastamine, sh eesmärgiga saavutada taastumatu loodusvara tõhus kasutamine.
- Riigi jäätmekava koostamine aastateks 2022-2028 ja jäätmekäitlussüsteemi arendamine vastavalt Maailmapanga analüüsile .
- Riigi kohustusse jäänud kaevandatud maa ja maapõue korrastamise korraldamine (altkaevandatud alad, karjäärid ja kuivendamisest rikutud veerežiimiga turbaalad) sh kahjude hüvitamise regulatsiooni koostamine.
- Maavarade maakondlike teemaplaneeringute algatamises ja koostamises osalemine. Uue maavarade kasutamise regulatsiooni väljatöötamine (2023-2026).
- Mullakaitse poliitika väljatöötamine ja rakendamine (2023-2030).

Merekeskkonna ja vee kaitse ning kasutus

- Mereala hea keskkonnaseisundi saavutamiseks merestrateegia meetmekava rakendamine, mereala hinnangu ajakohastamine (2024) ning mereseire programmi uuendamine (2026) ja rakendamine.
- Rahvusvaheliste merekaitsekonventsioonide ratifitseerimine ja rakendamine Eestis;. Mereuringute sh mikroplasti, saasteainete leviku, laevanduse keskkonnamõju ning elustiku ja mereelupaikade inventuuride jms korraldamine, sh EL elupaikade taastamise määruse rakendamise ettevalmistamiseks ja merekaitsealade võrgustiku toimimise tõhustamiseks.
- Merekeskkonnakaitse reformi läbiviimine, sh keskkonnajärelevalve süsteemi tõhustamine, järelevalve süsteemi uuendamine ja arendamine.
- Sinimajanduse arendamine.
- Reostustõrje ja mereuringute võimekuse tagamine ning suurendamine sh uue multifunktsionaalse laeva kasutusele võtmisega.
- Veekogumite hea seisundi saavutamiseks perioodi 2022-2027 veemajanduskavade rakendamine ning edukaks rakendamiseks vajalike ressurside tagamine (k.a inimesed).

- Positiivse rahastusotsuse korral Lääne-Eesti vesikonnas Life strateegilise integreeritud veemajanduse projekti LIFE SIP for Water ellu viimine, selle raames Lääne-Eesti vesikonna veekogumite hea seisundi saavutamiseks ja säilitamiseks vajalike meetmete rakendamine kuni 2033. aastani. Lisaks üle-eestiliselt veemajanduskavade koostamise, rakendamise, seire jms tõhustamine. Projekti kestus on 2024-2033 ning kogumaksumus ca 27,8 miljonit eurot.
- LIFE integreeritud veemajanduse projekti LIFE IP CleanEST rakendamine, mille raames viiakse ellu Viru alamvesikonna veekogumite hea seisundi saavutamiseks vajalikud meetmed kuni 2028. a lõpuni. 10 aastat kestva projekti kogumaksumus on ligi 16,7 miljonit eurot.
- Sademevee kombineeritud lahenduste meetme väljatöötamine ja rakendamise tagamine lokaalsete üleujutuste leevendamiseks või vältimiseks (2022-2027).
- Üleujutuse riskide leevendamiseks 2022-2027 maandamiskavade rakendamine ja kolmanda tsükli üleujutusega seotud riskide hinnangu, üleujutusohu ja üleujutusega seotud riskide kaartide ning maandamiskavade ajakohastamine (2024-2027).
- Veeteenuse reformi strateegilise teekaardi koostamine, et tagada ühisveevärgi ja -kanalisatsiooniteenuse toimepidevus ja jätkusuutlikkus.
- Pandivere, Adavere-Põltsamaa nitraaditudliku ala tegevuskava 2021-2024 rakendamine pinna- ja põhjaveele põllumajandustootmisest tuleneva keskkonnariski vähendamiseks ja uue perioodi 2025-2028 kava väljatöötamine 2025. a lõpuks.
- Joogivee kvaliteedi riskipõhise lähenemise tagamine optimeerimaks veekäitluse kulusid ja suunata ressursid joogiveeahela kriitilistele punktidele.

Eluslooduse kaitse ja kasutus

- Elupaikade (mh sood, metsad, pärandniidud, vooluveekogud) ja liikide kaitse, taastamine ja tegevused nende soodsa seisundi saavutamiseks, et ühegi EL kaitsealuse elupaiga ja liigi kaitse suundumus ja seisund ei halveneks ning ebasoodsas seisundis olevatest elupaikadest ja liikidest 30% saavutaks aastaks 2030 soodsa seisundi või näitaks selget positiivset suundumust paranemise poole (2024-2027).
- Panustatakse EL elurikkuse strateegia eesmärki, kaitsta ELis vähemalt 30% maismaast ja 30% merest ning tagades range kaitse vähemalt 10% maismaast ja 10% merest (2024-2027).
- Loodus- ja põlismetsade defineerimine, kaardistamine, range kaitse alla võtmine ja seiramine. Koostatakse ja rakendatakse looduse taastamise kava vastavalt EL määrusele (2024-2027).
- Looduskaitse tulemuslikuks korraldamiseks vajalikus mahus järjepideva, usaldusväärse ja süsteemse ülevaate tagamine siinsete liikide ja ökosüsteemide/koosluste seisundist. Selleks kasutame mh senisest enam innovaatilisi seire- ja inventuurilahendusi, rakendusuringuid (2024-2027).
- Uuendame ja arendame andmebaase ja veebirakendusi, sh kaasaegse Eesti looduse infosüsteemi EELISE arendamine looduskaitse ja keskkonnaga seotud andmete paremaks haldamiseks, kasutamiseks ja avalikustamiseks (2024-2027).
- Looduskaitsepiirangute kompenseerimine vajalikus mahus ja toetuste süsteemi ajakohastamine (2024-2027).
- Kaitstavate liikide, sh hanede poolt tekitatud kahju ennetamise ja kompenseerimise süsteemi tõhustamine 2024-2027.

- LIFE-IP projekti “Loodusrikas Eesti” elluviimine aastatel 2020–2029. Projekti eesmärk on kaitsta ja taastada traditsioonilisi Eesti maastikke ja ökosüsteeme ning parandada seal elavate liikide seisundit kogumaksumusega 19,4 mln kümne aasta jooksul, millest välisabi 60% ehk 11,6 mln.
- Kaitsemeetmete tulemuslikkuse hindamise süsteemi uuendamine (2024–2027).
- Märgade ja kuivade metsade kavade koostamine, pärandniitude ja kaitstavate soode tegevuskavade uuendamine, liigitegevuskavade ja kaitsekorralduskavade koostamine ja uuendamine (2024–2027).
- Metsaelupaikade tegevuskava koostamine (valmib 2024. a lõpuks).
- Metsanduse arengukava aastani 2030 koostamine ja rakendamine (2024–2027).
- Arendatakse kaugseire võimalusi ja uuritakse metsamajanduslike tegevuste mõju süsiniku sidumisele (2024–2027).
- Puidust referentshoone (loodusmaja/keskkonnamaja) rajamine eesmärgiga luua suurte puitehitiste ehitamise kogemus ja suurendada sellega Eesti puidusektori ekspordipotentsiaali ning edendada kohaliku tooraine väärindamist.
- Biomasskütusest toodetud taastuvenergia osakaalu arvutamise põhimõtete ning biomassi säästlikkuse nõuetele ja kriteeriumidele vastavuse tõendamise nõuete rakendamine (2024–2027).

Ilmainfo tagamine

- Avalikkusele operatiivse ilmainfo ja ilmaprognooside tagamise arendamine. Meteoroloogiateave on avaandmete direktiivi alusel väärtuslike andmestike kategoorias, mis peab olema avalikkusele vabalt kättesaadav.

Toetavad programmi tegevused

- Keskkonnahariduse- ja teadlikkuse tegevuskava 2023–2025 elluviimine koostöös Haridus- ja Teadusministeeriumiga sh riikliku keskkonnahariduse arendamise programmi kavandamine ja elluviimine.
- Põhjamaade kaasaegseima Loodusmuuseumi valmimine, sh uue püsiekspositsiooni loomine ning loodusteaduslike kogude kolimine nõuetekohastesse hoidlatesse.
- Teaduspõhise, ajakohase ja tähendusliku keskkonnainfo kättesaadavuse tagamine erinevatele sihtgruppidele, sh Keskkonnaportaali arendamine.
- Toimiva seirevõrgu tagamine, et omada infot keskkonnaseisundist ja surveteguritest, mille põhjal on võimalik kujundada tõhusat faktipõhist keskkonnapoliitikat.

2.6 Teadus- ja arendustegevus ning ettevõtlus

Tulemusvaldkonna eesmärk

Eesti teadus, arendustegevus, innovatsioon ja ettevõtlus suurendavad koostoimes Eesti ühiskonna heaolu ja majanduse tootlikkust, pakkudes konkurentsivõimelisi ja kestlikke lahendusi Eesti ja maailma arenguvajadustele.

Tulemusvaldkonna rahastamiskava

Tulemusvaldkonna rahastamiskava on leitav [lisast 2](#).

Tulemusvaldkonna olukorra lühianalüüs

Eesti on seadnud strateegiliseks eesmärgiks tõsta riigieelarveline teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni rahastus 1% SKPst. Kui 2021. aasta riigieelarves oli teadus- ja arendustegevuse rahastamiseks esmakordselt planeeritud 1% SKP-st ehk 286,4 miljonit eurot, siis 2022. aastal seda taset säilitati (2022. a 323,7 miljonit eurot). Riigieelarvelised eraldised planeeritakse, võttes arvesse riigieelarve eelnõu koostamisel kehtivat majandusprognoosi (2022. a SKP prognoos 32,37 mld).

Eestis teaduse kõrget taset näitav publitseerimisaktiivsus ja publikatsioonide kvaliteet püsib kõrge, teadlased on rahvusvahelise koostöö aktiivsed, nähtavad ja edukad¹⁶. Eestis rajatud nüüdisaegsed ülikoolide ning teadusasutuste hooned ja laborid loovad teadustööks rahvusvaheliselt atraktiivseid tingimusi. Tartu Ülikool Eesti rahvusülikoolina on jõudnud maailma 200 parima ülikooli piirimaile ning on Kesk- ja Ida-Euroopa ülikoolide vaieldamatu number üks. Mitmed Eesti teadlased on jõudnud maailma enimtsiteeritud teadlaste hulka.

Eesti eripära on teadusrahastuse kõrge projektipõhisus ja välisallikate suur osakaal teaduse rahastamises – eriti avaliku sektori teadus- ja arendustegevuse (TA) puhul. Teadussüsteemi kõrge taseme ja kestliku kvaliteedi kindlustamine vajab sihipärast ja järjekindlat riigipoolset tuge, sh teadusasutuste kõrge kvaliteediga tegevuste järjepidevat toetamist, teadlaste algatustel põhinevate uurimisprojektide, eesliini teadus- ja arendustegevusega kursis olevate teadusrühmade (sh teaduse tippkeskuste) rahastamist, heal tasemel teadustaristu kindlustamist ja selle jätkusuutlikku majandamist, tuge nii rahvusvahelises teaduskoostöös kui ka riigisisese koostöö edendamist. Teadussüsteemi baasvõimekuse tagamine on vältimatu eeldus, et jõuda teadussaavutuste ühiskondlike ja majanduslike rakendusteni ja aidata kaasa ühiskonna väljakutsete lahendamisele..

TAIE arengukavas seatud eesmärkide saavutamiseks vajab Eesti mitu korda rohkem teadlasi ja insenere kui meil täna on, eriti väljaspool akadeemiat, nii era kui avalikus sektoris. Eesti jääb teadlaste arvult 1000 töötaja kohta OECD riikide võrdluses kaugelt maha juhtivatest innovatsiooniriikidest, eriti suur on lõhe erasektoris¹⁷. Samal ajal on doktoriõppe atraktiivsus, eriti eestikeelse elanikkonna hulgas madal. Pikka aega sihiks seatud 300 doktorikraadi kaitsmist aastas ei ole seni saavutatud¹⁸. Seetõttu tuleb rohkem tähelepanu pöörata nii teadlaste ja inseneride järelkasvule kui akadeemilise karjääri atraktiivsuse suurendamisele.

Kvaliteetseks teadus- ja arendustegevuseks nii akadeemilises sektoris kui väljaspool seda on vaja heal tasemel teadustaristut. Riigi huvides on kindlustada riikliku tähtsusega teadus- ja arendustaristu optimaalne kasutus ja jätkusuutlik majandamine ning seetõttu on oluline tagada ligipääs taristuteenustele nii teadusasutustele, kõrgkoolidele kui ettevõtetele ja avalikule sektorile. Teadustaristute kõrgeid investeeringuid ja ülalpidamiskulusid silmas pidades on Eestil mõistlik osaleda taristute arendamise ja kasutamise rahvusvahelises koostöös. Nii saab Eesti teadlastele ja arendajatele kindlustada juurdepääsu uurimis- ja arendustööks vajalikule tipptasemel taristule.

Teadus- ja arendustegevuse kõrge kvaliteedi ja konkurentsivõime tagamiseks on Eestile kui väikestele riigile oluline võimendada Eestis loodud teadmused ning teadus- ja arendustegevusi rahvusvahelises teadmusloomes ja -võrgustikes osalemise kaudu. Nii tagatakse maailma eesliiniteadmiste ja tehnoloogiaarenduste jõudmine Eestisse ja panustatakse Eestis loodud

¹⁶ Raamprogrammist Horisont 2020 saadud toetus SKP kohta võrreldes EL keskmisega (=100%) 2022. a andmete põhjal Eestis 273%. Allikad: eCORDA, Eurostat, ETAg-i arvutused.

¹⁷ Eesti jääb Eurostati andmetel teadlaste ja inseneride arvult EL keskmisele selgelt alla: Eestis 2022. a teadlaste osakaal hõivatutest on 0,87% ja EL27 1,04%, sh erasektoris Eestis 0,38% ja EL27 0,58% hõivatutest.

¹⁸ 2022. a EHISE andmete põhjal oli kaitstud doktorikraadide arv 250.

teadmusega maailma tippteadusesse. Tugevdamist vajab Eesti teadlaste võimekus võtta juhtroll rahvusvahelistes tegevustes, sh tuleb kasvatada Eesti teadlaste aktiivsust konsortsiumide moodustajate ja projektide koordineerijatena ning kaasata uusi sihtrühmi.

Ettevõtete innovatsioonisuutlikkus: Euroopa innovatsiooni tulemustabelis lootis Eesti ka 2022. aastal jõuda tugeva innovaatori tasemele, kuid jäi napilt 99,96-protsendilise innovatsiooniindeksiga mõõdukaks innovaatoriks. Tegu on siiski tubli tulemusega, kuna alates 2015. aastast on Eesti innovatsiooniindeks kasvanud 24% ning ka 2022. aasta tulemus oli võrreldes teiste mõõdukate riikidega üle keskmise. Kõrge tulemuse saavutas Eesti valdkondades, mis puudutavad inimressursse, koostööd ja uurimissüsteeme. Neist kahes viimases kategoorias on Eesti alates 2015. aastast kõvasti paranenud. Ka innovatsiooniga tegelevate ettevõtete arv on viimasel 7 aastal kasvanud ja püsib kõrgel tasemel. 2020. aastal oli innovaatiliste ettevõtete osakaal Eestis 64%, mis on sarnane Soomele ja Rootsile, kuid oluliselt kõrgem Euroopa Liidu keskmisest, mis oli vaid 52%. Selgelt kõige nõrgema tulemuse tegi Eesti innovatsiooniindeksi keskkonnasäästlikkuse komponendis, kus alates 2015. aastast on kõige suurema languse teinud keskkonnaga seotud tehnoloogiad. Samas on mitmed uued toetusmeetmed avanenud 2023. aastal ning nende tulemused avalduvad lähiaastatele.

Samuti ei ole eesmärgini jõutud ettevõtete digitaliseerituses, kus Eesti on küll paranenud, kui jäänud Euroopa Liidu riikide seas 2022. aastal 13. kohale. Eesti tugevuseks on riigi IT teenused ja nõrkuseks erasektori IT. Varasemalt ootasime kiiremat paranemist Eesti koha osas aga areng on olnud aeglane. Üheks probleemseks kohaks on näiteks 5G liiga aeglane levik Eestis, kus seni oleme saanud 0 punkti aga järgnevatel edetabelites peaks olukord juba oluliselt parem olema, kuna lõpuks on 5G load välja jagatud. Sarnaselt innovatsiooni- ja arendustoetustele, avanesid Euroopa Taastekava raames ettevõtjatele suunatud digitaliseerimise toetused, mille tulemused avalduvad viiteajaga.

Oodatust oluliselt kiiremini on kasvanud riskikapitaliinvesteeringute maht. Eelnenud aastatel olid intressid madalad ning kapital otsis kogu aeg paremaid teenimise võimalusi. Seetõttu ületati nii 2021. a kui ka 2022. a seatud eesmärgid ca kahekordselt. Sarnaselt on tõusutrendis kiirendites osalevate ettevõtete arv.

Uurimis- ja arendustegevustega hõivatud töötajate arv ettevõtlussektoris ületas 2020. aastal esmakordselt 4000 piiri. 2021. a kasvas hõivatute arv veelgi, kokku oli teadus- ja arendustegevustega hõivatud töötajaid kokku 4332, kellest 3202 moodustasid teadlased ja insenerid. TA-ga tegelevate ettevõtete arv on kasvanud. Erasektori teadlaste töökohtade hulk on Eestis küll kasvanud, ent madala stardipositsiooni tõttu jääme endiselt EL keskmisest oluliselt maha. Seetõttu on oluline suurendada teadlaste ja inseneride arvu ennekõike erasektoris ning pöörata erilist tähelepanu just teadlaste ja inseneri järeلكasvule.

Ettevõtete investeeringud mittemateriaalsesse põhivarasse tegid Eestis kiire hüppe, kuid on nüüd jälle languses. Selle põhjuseks oli Volkswageni kontserni raamatupidamistehingud. 2022. aastal otsustas kontsern oma immateriaalsed varad jälle Eestist välja liigutada, mistõttu näitaja väärtus kukub oluliselt. Seetõttu on ka prognoositud järgnevateks aastateks väiksemat sihtväärtust kui näiteks 2021. aastal saavutati.

Erasektori poolt rahastatud avaliku sektori teadus- ja arendustegevuse kulutuste osakaalu puhul on sihiks liikuda euroala keskmise suunas. Teadusasutuste ja ettevõtluse koostööd ja ettevõtete teadusmahukust kajastava mõõdiku näitaja on varasemaga võrreldes langenud. See peegeldab tõenäoliselt koroonakriisi pärssivaid mõjusid ettevõtete arendustegevustele. Eeldatavasti tõuseb kulutuste osakaal siiski jõudsalt tulevikus, kuna arengukava ja selle

meetmed seavad just teadusasutuste ja ettevõtete koostöö toetamise senisest selgemalt fookusse.

Era- ja avaliku sektori ühispublikatsioonide arv miljoni elaniku kohta on aastate lõikes kõikuv, kuid märgata on selget kasvutrendi, mis annab kinnitust teadusasutuste ja ettevõtete vahelise koostöö hoogustumisest. TAIE arengukava võtab selgelt sihiks tugevdada teadussüsteemi ja ettevõtluse koostööd, seega eeldatavasti jätkab ühispublikatsioonide arv kasvamist.

Sotsiaalmajanduslikele rakendustele suunatud kulutuste osakaal riigieelarves planeeritud TA eraldistest peegeldab teadmussiirde ja laiemalt ühiskonna arenguvajaduste täitmise võimekust. Näitaja tase võib kõikuda, kuna on sõltuv arvestuse aluseks olevatest rahastusallikatest, sh ministriumide tegevusest ja EL struktuuritoetuste eelmise perioodi lõppemisest ja uue perioodi käivitamisest. Eelduste kohaselt tõuseb näitaja tase lähiaastatel seoses kokkuleppega, et kui TAI rahastus püsib 1% SKP-st, eraldatakse lisanduvatest vahenditest 20% ministriumidele valdkondlike poliitikate teaduspõhise kujundamise ja elluviimise toetamiseks.

Kaupade ja teenuste eksport kasvas 2022. aastal veel kiiresti, kuid 2023. aasta esimeses pooles on tekkinud langus. Nõudlus Eesti kaupade järele on vähenenud ning teenuste sektor ei ole suutnud seda kompenseerida. Samas oleme eelnevalt seatud sihttasemeid ületamas ning veidi nõrgem 2023. aasta ei tähenda veel olulist trendi muutust.

Väljaspool Harjumaad loodud SKP elaniku kohta EL-27 keskmisest (%) on kasvanud kiiremini kui oodatud. Antud indikaatori 2022 aasta tulemust ei ole veel teada, kuid võimalik, et siis toimud väikene tagasilöökk, kuna Eesti majandus on ainuke majandus EL-is mis kahanes. Edaspidi ootame näitaja kasvu jätkumist ning Eesti 2035 seatud sihttase on küllaltki lähedal.

Kolm aastat varem loodud ettevõtete arv, mille käive on suurem kui 200 000 eurot (kolme aasta keskmisena). Ettevõtete loomine olnud mõnevõrra aeglasem kui oodatud. Samas peaks viimaste aastate kiire inflatsioon aitama eesmärgi täitmisele kaasa, kuna 200 000 eurost käivet on oluliselt lihtsam saavutada. Negatiivsema poole pealt vähendab eesmärgi täitmise tõenäosust võimalik majanduslangus ning üldine keeruline majanduslik olukord 2023 aasta esimesel poolel.

Eesti kui atraktiivse töökohariigi positsioon on vaikselt paranenud ning oleme ees prognoositud graafikust. Seda vaatamata regioonis toimuvale sõjale. Välistalentide jaoks on väga oluline kriteerium töökoha valikul riigi nähtavus ja maine maailmas. Eesti positsiooni parandamisele on kaasa aidanud Eesti elamise ja töötamise riigi tutvustamiseks tehtavad turunduskampaaniad ja -tegevused, suhtekorraldustegevused rahvusvahelises meedias, osalemine rahvusvahelistel sündmustel ja teemamesidel ning sündmusturundus. Tuleb aga arvestada, et kuna tegu on küsitlusel põhineva indikaatoriga, siis võivad tulemused olla heitlikud.

Eesti toodete ekspordihind kasvab kiiremini kui Euroopas keskmiselt (2020. aasta kuni sihtaasta) indikaatori täitmine on olnud siiani edukas. 2022. aastal kasvas meie ekspordihind kiiremini kui EL-is keskmiselt. See on oluline, kuna näitab meie konkurentsivõime kasvu.

Turismiteenuste (reisijateveod ja reisisuunad, sh majutus, toitlustus ja reisikorraldus) eksport on taastumas pärast Covid-19 kriisi, kuid siiski moodustasid turismiteenused 2022. aastal 15% (1,6 mld eurot) kogu Eesti teenuste ekspordist, mis on oluliselt madalam võrreldes pandeemiaeelse tasemega (2019. aastal oli turismi ekspordi osakaal 29%) ja seda välisturistide ööbimiste aeglasema taastumise tõttu (2022. aastal 33% vähem kui 2019. aastal). Välisturistid (sh ühepäevastel reisidel) kulutasid Eestis 2022. aastal ligi 1,1 miljardit

eurot, mis on 21% vähem kui koroonapandeemia eelsel 2019. aastal (1,4 miljardit eurot). Kui arvestada globaalseid turismi oluliselt puudutavaid trende ja väljakutseid, sh kliimasoojenemist ja ka siseriiklikke majanduse väljavaateid, siis vajavad turismisektori käekäik ja prognoosid põhjalikku analüüsi ja sellest tulenevat terviklikku turismi arengu- ja tulevikuvaadet, mistõttu on MKM käivitanud strateegilise turismi pika vaate väljatöötamise protsessi.

Tööstustoodangu mahuindeks, 2020 = 100 näitas 2022 aasta esimesel poolel veel kasvu, kuid alates 2022. aasta suvest on olnud mahud languses. Langust veab puidutööstus, mis eelnevatel aastatel oli kasvu veduriks. Ehitussektori kasvu aeglustumine on toonud kaasa ka nõudluse vähenemise puidutööstuse toodangule. Lisaks on sektorit häirinud odava Venemaalt tulnud puidu puudumine ning üldine looduskaitselistest piirangutest tulenev ebakindlus.

Ettevõtete investeeringud materiaalsesse põhivarasse (jooksevhindades, lühiaajastatistika mld eurot) on näidanud viimastel aastatel kasvu. Ühest küljest aitab siin kaasa kiirenenud inflatsioon, aga teisalt on tugevalt panustatud laienemisse. Kuigi olukord on ebakindel ootame investeeringute mahtude jätkuvat kasvu.

Välisinvesteeringud töötlevas tööstuses (mld eurot) on aasta aastalt suurenenud. Järgnevatel aastatel võib tempo pigem langeda. Ühest küljest on tööstussektori toodetel nõudlus langemas, kuid teisalt on Eesti tööjõuturg küllalt piiratud, mistõttu on küllalt keerukas siia uut suuremamahulist tootmist tuua.

Eesti on välisinvesteeringute kaasamisel olnud rahvusvahelises võrdluses tulemuslik, kuid edasine potentsiaal eeldab nii tõhusamaid sektoriaalseid väärtuspakkumisi, EISI välisinvesteeringute keskuse teenuste edasiarendamist kui ettevõtluskeskkonna edasiarendamist. Riigi ja Euroopa Liidu poolt seatud nõuete täitmist tuleb näiteks tehnoloogia arengut ära kasutades ettevõtetele vähem koormavaks muuta ning automatiseerida tõhususe eesmärgil ettevõtete majandustegevust ja aruandlust, sh liikuda reaalamajanduse suunas. Ehitussektoris kujundatakse parimad tingimused ehitatud keskkonna arenguks. See tähendab, et ehitussektori areng on pidev ja stabiilne, õiguslik keskkond on paigas, valdkond on atraktiivne ja innovaatiline ning tõmbab teotahtelisi pädevaid inimesi ligi. Arendajad loovad uusi, funktsionaalseid (sh ligipääsetavaid) ja jätkusuutlikke hooneid ning pilkupüüdvaid rajatisi, mis sobituvad maastikku ja ümbritsevasse elukeskkonda.

Ehituse kõrval on oluline elamumajanduse poliitika, mille osas otsuste tegemisel vastutab reeglina kohalik omavalitsus. On ka väljakutseid, mida tuleks lahendada kohalike omavalitsuste üleselt, seda eelkõige hoonefondi amortiseerumise, energiatõhususe ja muude küsimuste osas. Omaette probleemiks on kujunenud tühjenevad korterelamud piirkondades, kus kinnisvaraturg ei toimi. Arvestades, et avaliku sektori omandis on alla 2% kogu elamufondist, raskendab see nii kohalike omavalitsuste kui riigi elamuveldkonna poliitika elluviimist. Siiski saab eluasemete renoveerimistöid ja ka elamupiirkondade uusarendusi keskselt koordineerituna teha tavapärasest tunduvalt soodsamalt ja kvaliteetsemalt. Eluasemete kvaliteedi paranemisest võidab otseselt ligi pool Eesti elanikkonnast. Hoonete rekonstrueerimise pikaajalise strateegia täiemahuline elluviimine tagab energiasäästu ja hoonete tervisliku sisekliima ning parandab hinnanguliselt 80% Eesti elanike elamis- ja töötingimusi.

Tabel 16. Teadus- ja arendustegevuse ning ettevõtluse tulemusvaldkonna määdikud ja sihttasemed.

Määdik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
Riigieelarves kavandatud TA rahastamine osakaaluna SKP-st (%) <i>Allikas: riigieelarve ja selle seletuskiri</i>	1	≥1	≥1	≥1	≥1
Erasektori TA kulutuste tase SKP-st (%) <i>Allikas: Statistikaamet</i>	0,98 (2021)	1,3	1,5	1,7	1,7
Nominaalne tööjõutootlikkus EL-27 keskmisest (%) <i>Allikas: Eurostat</i>	82,8	90	92	94	96
Koht Euroopa innovatsiooni tulemustabelis (koht tulemusrühmas) <i>Allikas: Euroopa Komisjon</i>	Möödukas innovaator	Tugev innovaator	Tugev innovaator	Tugev innovaator	Tugev innovaator

Tulemusvaldkonna eesmärgi saavutamiseks on loodud neli programmi:

- Teadussüsteemi programm – peavastutaja Haridus- ja Teadusministeerium.
- Teadmussiirde programm – vastutajad Haridus- ja Teadusministeerium ning Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium.
- Ettevõtluskeskkonna programm – peavastutaja Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium.
- Ehituse programm – peavastutaja Kliimaministeerium.

Teadus- ja arendustegevuse ja ettevõtluse tulemusvaldkonna pikaajalised arengueesmärgid on kokku lepitud Eesti teadus- ja arendustegevuse, innovatsiooni ning ettevõtluse arengukavas 2021-2035 (TAIE). Lisaks on tulemusvaldkonna programmide sisendiks ehitusvaldkonna strateegiad „Ehituse pikk vaade 2035” ja „Hoonete rekonstrueerimise pikaajaline strateegia” ning turismivaldkonna strateegia “Turismistrateegia 2022–2025”.

2.6.1 Teadussüsteemi programm

Programmi eesmärk

Eesti teadus on kõrgetasemeline, mõjus ja mitmekesine.

Tabel 17. Teadussüsteemi programmi määdikud ja sihttasemed

Määdik*/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
10% maailmas enamsiteeritud teadusartikli hulka kuuluvate Eesti artiklite osakaal (%)** <i>Allikas: Euroopa innovatsiooni tulemustabel (European Innovation Scoreboard)</i>	8,6	8,9	9,2	9,4	9,7
Positiivselt evalveeritud TA-asutuste lepingulise teadus- ja arendustegevuse maht akadeemilise töötaja kohta (maht eurodes)** <i>Allikas: HTM baasfinantseerimise alusandmed, Statistikaamet</i>	39 340 (2021)	38077	39278	407112	42417

*Määdikute metoodikat on kirjeldatud TAIE arengukavas.

** Esialgsed arvutused, 2024-2027 sihid võivad täpsustuda

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

- Tagatakse teadus- ja arendustegevuse rahastamine vähemalt 1% SKP-st mahus, hoides uurimistoetuste ja baasfinantseerimise suhet 50:50. Uurimistoetuste rahastamises on vähendatud taotlusvoorude eelarvete aastate vahelist kõikumist, võimaldades nii hoida alustavate grantide mahtu igal aastal sarnasel tasemel¹⁹. Uurimistoetuste hindamisel on üle mindud paneelhindamisele, mis suurendab hindamise objektiivsust ja õiglust. Piisav baasfinantseerimise maht on eelduseks TA-asutuste jätkusuutlikuks toimimiseks, paindliku ja akadeemilise töö mitmekesisust arvestava, mitmekülgset arengut ja suuremat stabiilsust pakkuva akadeemilise karjäärimudeli kujundamiseks ja elluviimiseks, asutuse teadustööks vajaliku taristu tagamiseks ning tihedamaks koostööks ettevõtete ja teadusasutuste vahel. Kiirenenud palga- ja hindade kasv toob kaasa täiendava koormuse ka teadusasutuste püsikuludele ning vähendab teadussüsteemi konkurentsivõimet, mistõttu on hädavajalik kasvatada teadussüsteemi põhiinstrumentide mahtu. Teaduspõhise kvaliteetse kõrgharidusõppe arendamiseks toetatakse rakenduskõrgkoolides teadus- ja arendustegevuse võimekuse väljaarendamist.
- Noorteadlaste järelkasvu kindlustamiseks jätkub doktoriõppe reformi elluviimine, mille keskmeks on doktorantide asumine nooremteaduri ametikohtadele. Doktorikraadiga inimeste arvu kasv, eriti väljaspool ülikoole, on vältimatu eeltingimus Eesti majanduskasvu hoogustamiseks ning kõrgema lisandväärtuse suunas liikumiseks. Doktoriõppe reformi tulemusena määratletakse doktorandi selgem positsioon teadlaskarjääris, sh võimaldatakse ülikoolides ja TA-asutustes doktorantidele nooremteaduri lepingulisi ametikohti. Tõukefondide toel alustati 2023. a koostöödoktorantuuri (teadmussiirde doktorantuuri) toetamist, mille käigus doktorant-nooremteadurid töötavad asutustes või ettevõtetes tööandjatele huvipakkuvate teemadega. Muudatuste tulemustena kasvab doktoriõppe atraktiivsus ja tulemuslikkus, õpe on paremini seotud ühiskonna vajadustega ning doktorikraadiga töötajate karjääriväljavaated mitteakadeemilistel ametikohtadel laienevad.
- Jätkatakse teaduse rahvusvahelistumise tegevuste toetamist. Rahvusvahelises teaduskoostöös osalemise mõju suurendamiseks toetatakse teadlaste suurema initsiatiivi võtmist rahvusvahelistes koostööprojektides ja laiendatakse raamprogrammis osalejate ringi. Eesti osaleb aktiivselt EL partnerlustes, missioonides ja rahvusvahelistes teadustaristutes ning teaduskoostöö organisatsioonides. Täies mahus käivitub EL struktuuritoetuste skeem teadlasmobiilsuse ja rahvusvahelise teaduskoostöö toetamiseks TAIE fookusvaldkondades, sh *Teaming* tippkeskuste rahastamiseks²⁰. Lisaks eraldatakse Eesti Teadagentuurile vahendid bilateraalsete teaduskoostöö algatuste laiendamiseks nt Jaapaniga, Põhjamaadega, aga ka maailma tippülikoolidega nagu Oxfordi ülikool või Stanfordi ülikool.
- Tipptasemel uurimisrühmade interdistsiplinaarse koostöö ja kõrge riski, kuid suure mõjuga teadusuuringute toetamiseks jätkatakse teaduse tippkeskuste tegevuse toetamist. Alates 2024. a toimub see riikliku toetusskeemi kaudu. Teaduse tippkeskused on Eesti teaduse lipulaevad, mis keskenduvad mitme teadusasutuse tipptasemel uurimisrühmade koostöös Eesti vajadustest lähtuvate kõrge riski ja suure kasupotentsiaaliga teadusküsimuste lahendamisele.
- Jätkatakse riikliku tähtsusega teadustaristu arendamist ja taristu teenuste kättesaadavuse tagamist nii ettevõtetele kui avaliku sektori asutustele, sh rakenduskõrgkoolidele. Alates

¹⁹ 2021. ja 2022. a taotlusvoorude mahud on jäänud selle tulemusel 10 mln euro juurde.

²⁰ Eesti on olnud silmapaistvalt edukas Euroopa Horisondi *Teaming for Excellence* tippkeskuste taotlusvoorudes, mis on toonud 2022. a seisuga Eestisse lausa kolm tippkeskust: FinEst Twins (FinEst Centre for Smart Cities), DIGIBIO („Centre for Digitalisation of Biology Towards the Next-Generation of Biosustainable Products“) ja TeamPerMed („Centre For Data Enriched Medicine“).

2023. a toimub see riikliku toetuskeemi kaudu ja uuendatud taristu toetamise tingimuste kohaselt. Alustatakse riikliku teadustaristu teekaardi uuendamisega.

- Jätkatakse teaduse rahvusvahelistumise tegevuste toetamist. Rahvusvahelises teaduskoostöös osalemise mõju suurendamiseks ja potentsiaali realiseerimiseks toetatakse teadlaste suurema initsiatiivi võtmist rahvusvahelistes koostööprojektides ja laiendatakse raamprogrammis osalejate ringi. Eesti osaleb aktiivselt EL partnerlustes, missioonides ja rahvusvahelistes teadustaristutes ning teaduskoostöö organisatsioonides. Täies mahus käivitub EL struktuuritoetuste skeem teadlasmobiilsuse ja rahvusvahelise teaduskoostöö toetamiseks TAIE fookusvaldkondades, sh *Teaming* tippkeskuste rahastamiseks²¹. Lisaks eraldatakse Eesti Teaduagentuurile vahendid bilateraalse teaduskoostöö algatuste laiendamiseks nt Jaapaniga, Põhjamaadega, aga ka maailma tippülikoolidega nagu Oxfordi ülikool või Stanfordi ülikool.
- Koostöös Eesti Teadusagentuuri, teadusasutuste ja teadlasorganisatsioonidega jätkatakse teaduseetika korralduse ja järelevalve süsteemi ülesehitamist.
- Jätkuvalt peetakse oluliseks teadusliku maailmavaate kujundamist hariduse kõigil tasemetel ja vormides. Ühiskonda mõjutavate otsuste langetamisel tuginetakse teaduslikult põhjendatud faktidele ning teaduskommunikatsiooni peetakse teadustöö lahutamatuks osaks. Senisest rohkem tähelepanu pööratakse Eesti teadustulemuste jõudmisele laiema avalikkuseni.

2.6.2 Teadmussiirde programm

Programmi eesmärk

Eesti areng tugineb teadmuspõhistele ja innovaatilistele lahendustele.

Tabel 18. Teadmussiirde programmi mõõdikud ja sihttasemed

	Mõõdik*/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
HTM MKM	Teadlaste ja inseneride arv ettevõtlussektoris ja kasumitaotluseta erasektoris, arv 1000 elaniku kohta <i>Allikas: Statistikaamet</i>	1,81 (2021)	2,1	2,3	2,5	2,7
HTM MKM	Ettevõtete investeeringud mittemateriaalsesse põhivarasse osakaaluna SKP-st (% mld eurodes) <i>Allikas: Statistikaamet</i>	7,3** (2,3 mld) (2021)	3,2 (1,1 mld)	3,5 (1,3 mld)	3,7 (1,5 mld)	4 (1,8 mld)

*Mõõdikute metoodikat on kirjeldatud TAIE arengukavas.

**Indikaator sisaldab ühekordseid Volkswagen grupi tehinguid. Kontsern on juba teatanud oma plaanide muutmisest ning järgnevatel aastatel peaks selle ettevõtte mõju välja taanduma näitajast

Olulised tegevused Haridus- ja Teadusministeeriumi valitsemisalas 2024 – 2027 eesmärkide täitmiseks

- Teemaatiliste teadus- ja arendusprogrammide kaudu toetatakse majanduse ja ühiskonna vajadustest lähtuvaid alus- ja rakendusuurimisi, uute uurimissuundade väljaarendamist

²¹ Eesti on olnud silmapaistvalt edukas Euroopa Horisondi *Teaming for Excellence* tippkeskuste taotlusvoorudes, mis on toonud 2022. a seisuga Eestisse lausa kolm tippkeskust: FinEst Twins (FinEst Centre for Smart Cities), DIGIBIO („Centre for Digitalisation of Biology Towards the Next-Generation of Biosustainable Products“) ja TeamPerMed („Centre For Data Enriched Medicine“).

ja vajaliku kompetentsi loomist TA-asutustes, sh tippspetsialistide juurde- ja järelkasvu, siseriiklikku ja rahvusvahelist koostööd, uurimistulemuste levitamist ning muid TAIE fookusvaldkondade arendamiseks vajalikke tegevusi. Jätkuvad programmid IT ja ressursside väärindamise valdkonnas ning alustatakse uute programmidega teistes TAIE fookusvaldkondades. Ettevõtlik avastusprotsess ja ühisloome (teadlased, ettevõtjad, avalik sektor jt) on nende programmide tugev alus.

- Teadmussiirde võimekuse suurendamiseks teadusasutustes ja kõrgkoolides alustatakse 2024. a rahastusskeemiga ASTRA+, mis toetab teadusasutusi ja kõrgkoole teadmussiirde teenuste arendamisel, sellealaste teadmiste ja oskuste täiendamisel, hargettevõtlike ja teadmuse jätkusuutliku turupõhise kommertsialiseerimise arendamisel ning intellektuaalomandi kaitse võimaluste ja võimekuse parandamisel. Toetatakse kvaliteetsete teadushalduse teenuste arendamist, sh soodustatakse asutustevahelist koostööd teadmussiirde teenuste vahendamisel ja pakkumisel ning koostööd ettevõtetega.
- Ühiskonna ja ettevõtete vajadustele vastavate tipptasemel teadmus- ja teadustaristu teenuste arendamise ja kättesaadavaks tegemiseks pakutakse teadusasutustele võimalusi arendada olemasoleva taristu ja tippkeskuste baasilt kaht tegevussuunda: tippkeskuste koostööd era- ja avaliku sektoriga, sh tippkeskuste teadustulemuste kättesaadavaks tegemist ja kasutatavust Eesti ühiskonna ja majanduse nõudlusest lähtuvate vajaduste rahuldamiseks, ning turunõudlusele vastavate teadus- ja arendusteenuste arendamise tuge era- ja avaliku sektori jaoks. Eesmärk on suurendada tippkeskuste majanduslikku ja ühiskondlikku mõju, lõimides tipptasemel teadusuuringuid ettevõtlussektori ja ühiskonna vajadustega, ning parandada teadustaristu kättesaadavust teadus- ja arendustegevuseks väljaspool akadeemilist sektorit.
- Jätkatakse teadusasutuste ja ettevõtlussektori vaheliste töötajate liikumist soodustavate meetmete rakendamist (nn sektoritevaheline liikuvus), mille tulemusena liigub senisest enam teadlasi ettevõtlusesse ning paranevad ettevõtete oskused teadustulemusi rakendada ja kohendada. Samuti kasvab teadusasutustes ettevõtluskogemustega teadlaste arv, mis aitab paremini ühiskonna nõudlusele vastavat teadustööd planeerida. Laiendatakse sektoritevahelist liikuvust toetavaid tegevusi ning toetatakse ettevõtluskogemusega inimeste kaasamist õppe- ja teadustegevustesse kõrgkoolides ja teadusasutustes, et rikastada õppe sisu ning suurendada teadustöö potentsiaalset rakendatavust ning kasvatada ettevõtjate teadlikkust teadus- ja arendustöö protsessidest.
- Viiakse ellu teadmussiirde doktorantuuri toetuskeemi, mille puhul doktoritöö valmib koostöös ülikoolivälise tööandjaga tema huvidest lähtuvalt. Teadmussiirdedoktorantuuri peamine eesmärk on valmistada ette tippspetsialiste ja teadus- ning arendustöötajaid väljaspoole akadeemilist maailma ning edendada ülikoolide, ettevõtete, avaliku sektori jt asutuste tihedamat ja pikemaajalist koostööd.
- Jätkatakse riigi rolli ja pädevuse suurendamist innovatsiooni eestvedaja ja turuloojana, teadus- ja arendustegevuse tulemuste kasutuselevõtul ühiskondlike probleemide lahendamisel ning uudsete lahenduste hankimisel. Toetatakse riigiasutuste TAI-alase võimekuse kasvatamist, et teadus-, arendus- ja innovatsioonitegevuste tulemusi rakendataks avalikus sektoris senisest enam ja tõhusamalt ning selleks oleks kujundatud soodne poliitikakeskkond. Teadus- ja arendusnõunike võrgustik aitab TA-tegevusi paremini kavandada, sh seada selgemaid fookusi, kavandada mõjusamaid sekkumisi ja osaleda aktiivsemalt rahvusvaheliste teadusvõrgustike töös. Omavaheline info- ja kogemuste vahetus aitab kaasa TA-tegevuste tõhusamale ja mõjusamale kavandamisele ja elluviimisele, tõstab poliitika kujundamise kvaliteeti ning toetab erasektorile olulise TA-tegevuse elluviimist.

- Alustatakse Ida-Virumaa õiglase ülemineku tegevuste raames Ida-Virumaa ettevõtlusele vajalike teadusvõimekuste ja teadus- ja arendusteenuste arendamist. Suurendatakse Ida-Virumaal tegutsevate teadus- ja arendustöötajate hulka ja kompetentsi, arendatakse välja Ida-Virumaa ettevõtlusele vajalikke uurimissuundi ning tõstetakse Ida-Virumaa teadus- ja arendustaristu mahtu ja kvaliteeti.

Olulised tegevused Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi valitsemisalas 2024 – 2027 eesmärkide täitmiseks

- Viiakse ellu ettevõtete sisemist arendus- ja innovatsioonivõimekust tõstvaid erinevaid sekkumismeetmeid. **Jätkatakse innovatsiooni- ja arendusosakute toetusmeetmega**, et võimaldada ettevõtetel koostöös innovatsiooniteenuse pakkujatega läbi viia esmaseid koostööprojekte. **Jätkatakse ettevõtjate arenguprogrammiga**, mis pakub teenuseid lähtuvalt iga ettevõtte spetsiifilistest arengutakistustest. **Jätkatakse ka tootearenduse toetusmeetmega**. Kõik eelpool nimetatud meetmed on rahastatavad struktuurivahenditest ning meetmed jõustusid 2023. a jooksul.
- Jätkatakse **rakendusuuringute ja eksperimentaalarenduse programmi** rakendamise ja toetamisega. Toimunud on kolm RUPi rahastusvoorut ja programmi meeskonda on värvatud valdkondlikud eksperdid. RUPi ülesanne on tehnoloogilise ja ärinõustamise ning projektide rahastamise kaudu suurendada Eesti ettevõtete rakendusuuringute ja eksperimentaalarenduse mahtu. 2023. a. käivitati ka **rakendusuuringute keskuse** loomine AS Metrosert juurde ning 2024. a alustatakse keskuse teenuste osutamise ja ettevõtjatele viies tegevusvaldkonnas (bioväärindamine, droonitehnoloogiad, arukad transpordisüsteemid, vesinikutehnoloogiad, terviseandmed).
- Ettevõtete arendusvõimekuse ja -valmiduse tõstmine eeldab terviklikult innovatsioonile keskenduvat tugistruktuuri, mistõttu **jätkatakse innovatsiooniteadlikkuse ja -võimekuse kasvatamisele suunatud teenuste väljatöötamist**.
- Ettevõtete arendustegevust võimendatakse läbi EL-üleste võrgustike, partnerluste ja rahvusvaheliste organisatsioonide. Jätkatakse ja tugevdatakse Eesti ettevõtete osalust Euroopa Kosmoseagentuuri pakutavates tegevustes, muu hulgas viies **küberturbe missioonide kaudu läbi küberturvalisuse harjutusi kosmosesektorile**.
- Jätkatakse avaliku sektori kui uuenduste eestvedaja rolli võimendamist innovaatiliste lahenduste tellija ning turuloojana. **Accelerate Estonia** kaudu kutsutakse startupiliku lähenemisega ellu lahendusi, mida on võimalik disainida Eesti uuteks konkurentsieelisteks. **Innovatsiooni toetavate riigihangete** kaudu suurendatakse riigi võimekust ja valmisolekut olla uudsete lahenduste referentskliendiks.
- Jätkatakse **iduettevõtete ökosüsteemi arendamist Startup Estonia programmi kaudu**, sh võimendatakse süvatehnoloogia valdkonna iduettevõtluse ökosüsteemi ja viiakse ellu teaduskiirendeid. Viiakse ellu pilootprogramme (grandid, koolitused, koostöömehhanismid) süvatehnoloogia iduettevõtete väljakutsete lahendamiseks ning nende toetamiseks
- **Toetatakse ettevõtetes digipöörde tegemise võimekuse kasvatamist**. Digitaliseerimise teekaardi tegemisega aidatakse ettevõtetel tuvastada oma protsessides valupunktid, mida on võimalik lahendada digitaalsete tehnoloogiate kasutuselevõtu kaudu. Lisaks toetatakse ettevõtete digitaliseerimise strateegia väljatöötamist ning sellest lähtuvalt ligipääsu investeeringutele, et seatud sihte saavutada.
- Riik jätkab **Smartcapi kaudu kohaliku riski- ja erakapitalituru arendamise tegevustega** ning kujundatakse pikaajaline tegevusplaan (2030) turu arendamiseks. Samuti jätkatakse **rohefondi elluviimisega**, mille eesmärk on koos erakapitaliga rahastada rohetehnoloogiate arendamisele ja ökosüsteemi potentsiaali realiseerimisele suunatud omakapitaliinvesteeringuid (aastatel 2022–2026 kokku 100 mln euro ulatuses,

millele lisandub erakapitali panus). Fond on oluline toetamaks süvatehnoloogia elementidega ettevõtete pikaajalist arendustegevust, mis aitab muu hulgas muuta rohepööret Eesti majanduse konkurentsivõimaluseks.

- Toetamaks kahese kasutusega süvatehnoloogia ettevõtete arengut, osaleb Eesti **NATO 1-miljardi suuruses innovatsioonifondis ning selle investeringutele eelnevas innovatsioonikiirendis**. Fond ja kiirendi luuakse vastukaaluks Euroopas esinevale probleemile, kus süvatehnoloogiamahukad ja kahese kasutusega tehnoloogiad on alarahastatud. Seetõttu on NATO asunud looma võimalusi, mis aitaksid tekitada ja rahastada uusi kahese kasutusega süvatehnoloogiaid arendavaid iduettevõtteid ning suurendaks koostööd läänes, vähendaks proteksionismi ja pakuks turvalist rahastamist just strateegiliselt olulisi valdkondi silmas pidades.
- Jätuvad Riigi Infosüsteemide Ameti juurde loodud **Eesti küberturvalisuse valdkonna tööstuse, tehnoloogia ja teadusuuringute koordineerimisüksuse tegevused**. Üksuse eesmärk on kasvatada küberturbe sektori konkurentsivõimet, edendada üldist kübererksust, suurendada valdkonna järelkasvu ja spetsialistide hulka ning toetada küberturvalisuse valdkonna ettevõtete loomist ja arendamist. Tegevusi viiakse ellu koostöös MKMi, Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse ja Kredexi ühendorganisatsiooniga.
- Jätub Eesti e-DIHi AIRE (AI&Robotics Estonia) toetamine. Keskuse eesmärk on toetada tööstusettevõtetes tehisintellektipõhiste ja robotikalahenduste kasutuselevõttu ja vastava valdkonna üldist teadlikkuse kasvu.
- Jätub Tehnopoly juhtimisel tehisintellekti programmi rakendamine, mille eesmärk on toetada tehisintellektipõhiste lahenduste arendamist ja kasutuselevõttu eri ettevõtete ja teadusasutuste koostöös.
- Aastail 2022–2026 kaasrahastakse Tartu Ülikoolis **rahvusvahelist ärikiirendi Creative Destruction Lab** eesmärgiga pakkuda teadus- ja tehnoloogiapõhiste iduettevõtetele ligipääsu kapitalile ja rahvusvahelisele mentorite võrgustikule. **Jätkatakse innovatsioonitrepri arendamise ja rakendamisega**, mille kontseptsioon valmis 2022. aastal koostöös Tööandjate keskliidu, EAS/Kredex ühendasutuse ning kaasatud ekspertidega. Innovatsioonitrepri eesmärk on panustada ettevõtete TAI-mahukamaks kasvamisesse..

2.6.3 Ettevõtluskeskkonna programm

Programmi eesmärk

Eesti ettevõtluskeskkond soodustab ettevõtlikkust ning teadmismahuka ettevõtluse teket ja kasvu, kõrgema lisandväärtusega toodete ja teenuste loomist ja eksporti ning investeringuid kõigis Eesti piirkondades.

Tabel 19. Ettevõtluskeskkonna programmi mõõdikud ja sihttasemed

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
Eesti positsioon <i>Doing Business</i> indeksis (koht edetabelis) <i>Allikas: Maailmapank</i>	18. (2020)	N/A**	N/A**	N/A**	N/A**
Kaupade ja teenuste eksport (mld eurot) <i>Allikas: Statistikaamet</i>	30,9	30	31	32	33
Väljaspool Harjumaad loodud SKP elaniku kohta EL-27 keskmisest (%)*** <i>Allikas: Statistikaamet</i>	60,7 (2021)	62,05	62,5	62,95	63,4

* Mõõdikute metoodikat on kirjeldatud TAIE arengukavas.

** Doing Business tulemustabeli koostamine lõpetati korrupsioonikahtluse tõttu ning uus sarnane tulemustabel tuleb esimest korda välja 2024. aasta kevadel. Siis saame seada uue algtaseme ning sihttasemed tulevikuks.

*** Võrreldes eelmise perioodiga on nii tegelikud kui ka sihttasemed oluliselt suuremate väärtustega tulenevalt mõõdiku meetodika muutusest. Meetodika ühildati Statistikaameti toetamme meetodikaga.

Olulised tegevused 2024 – 2027 eesmärkide täitmiseks

- **Toetame Eesti turismisektori kriisijärgset taaskäivitumist** Eesti kui tuntud reisisihina ning turisminõudluse suurendamist, mh rahvusvaheliste sündmuste ja konverentside korraldamise toetusmeetme kaudu; erinevate transpordiliikide ühenduste välismaailmaga taastamist ning turismiettevõtete ärimudelite ümberkujundamist sihtgrupi paremaks teenindamiseks.
- Toetame **tööstuse digitaliseerimist ja automatiseerimist**, et suurendada ettevõtete võimekust ja valmisolekut digitaalsete tehnoloogiate kasutuselevõtuks.
- Toetame **kapitaliturgude mitmekesistamist** läbi investeerimisfondide ning soodustame **kapitalile ligipääsu** (regionaallaen).
- Jätkeb eksportööride toetamine **äridiplomaatia tegevuste ja riigiasutuste koostöö** tõhustamise toel. Samuti jätkub koostöö **maakondlike arenduskeskustega ja Riigi Tugiteenuste Keskusega**, sh e-kaubanduse valdkonnas, mille eesmärgiks on hoogustada regionaalse ettevõtluse arendamist ja e-eksportijate konkurentsivõimet rahvusvahelistel turgudel.
- Kujundame ümber **tarbijavaidluste komisjoni töö korraldamise põhimõtted**, et ettevõtjate ning tarbijate erimeelsusi lahendataks tõhusamalt ja kvaliteetsemalt kohtuväliselt ning komisjoni usaldusväärsus suureneks.
- Ettevõtete nõustamistegevuse ja riikliku järelevalvevõimekuse kasvatamisega toetame ausat konkurentsi ja vastutustundlikku käitumist turul.
- Eesti ettevõtete konkurentsi- ja ekspordivõimekuse toetamiseks loome Eesti katselaboritele ja inspekteerimisasutustele võimaluse pakkuda **rahvusvaheliselt tunnustatud vastavushindamise teenust** ning arendame ja hoiame Eesti mõõteetalone ettevõtjate vajadustele vastava mõõteteevõimekuse pakkumiseks.
- Arendame piiriüleselt, veebipõhiselt ja ühekordse küsimise põhimõtte alusel **pakutavaid avalikke teenuseid**, et soodustada ja hõlbustada Euroopa Liidu siseturul äritegevust ja kodanike liikumist.
- Ettevõtjate halduskoormuse vähendamiseks arendame 2026. aastaks uuendatud **eesti.ee portaali ettevõtja digivärava**, mis koondab ettevõtjatele kasutajakeskselt infot ja avalikke teenuseid lihtsaks ja mugavaks avaliku sektoriga suhtlemiseks ning töötame välja kümme „ühast aknast“ tervikteenusena kättesaadavat haldusaladeülel proaktiivset või sündmusteenust, sh nt ettevõtte alustamiseks; riigi eest tähtajaliste kohustuste täitmiseks, finantseerimisvõimaluste leidmiseks.
- Loome tingimused **reaalajamajanduse kasutuselevõtuks** – toetame ettevõtjate äriprotsesside ja aruandluskohustuste automatiseerimist reaalajas toimuvaks andmevahetuseks eelduste loomisega. Eesmärk on muuta ettevõtte haldamise ja majandamisega seotud tegevused taustal toimivaks ning vähendab ettevõtjate halduskoormust. Lisaks 2022. aastal avatud e-arvete ja e-veoslehtede toetusmeetmele on lahenduste kiiremaks kasutusele võtmiseks planeeritud erinevad toetusmeetmed ettevõtjatele vähemalt kuni 2025. aastani, sh andmepõhisele aruandlusele üleminekuks ja e-kviitungi kasutuselevõtuks. Selle jaoks on 2023. aasta alguses kinnitatud Reaalajamajanduse lahenduste piloteerimise toetusmeede kuni 2024 (k.a), millega toetatakse viite erinevat tegevust ja suunda;

- Hõlbustame äritegevust **regulatsioonidest tulenevate nõuete ajakohastamise ja leevendamisega**. Selleks ajakohastame seadusandlust, sh väärismetalltoodete, reklaamivaldkonna ja alkoholi jaemüügi nõudeid.
- Kaasame **teadmumahukaid välisinvesteeringuid**. Strateegiliselt olulistesse majandussektoritesse tehtavate välisinvesteeringute kaasamiseks lihtsustame riigiasutuste koostöös eri menetlustoiminguid (planeeringute kinnitamine ja lubade väljastamine), tagame selgemad ja suunatumad väärtuspakkumised ning tegevused välisturgudel, ning hindame muuhulgas investeeringute usaldusväärsust tagamaks investeeringute läbipaistvuse ning soodsa mõju Eesti majanduskeskkonnale.
- Riigi **toimimiseks hädaolukorras tagame olulise tegevusvaru** olemasolu ja hoolitseme varude kasutuselevõtu valmiduse ning varuga seotud majandussektorite toimepidevust eest.
- Tagame transpordisektoris õnnetuste ja intsidentide põhjuste väljaselgitamise ning ohutusvaldkonna soovituste tegemise.
- Regionaalsete investeeringute soodustamiseks suurendame olulisemate regionaalsete osapoolte koostöö süsteemsust ja kvaliteeti konkreetse suurinvesteeringute maandamiseks ning toetame **õiglase ülemineku fondi investeeringutoetuste** (sh piloottehaste arendamiseks) tõhusamat rakendamist.
- Ettevõtluse ja Innovatsiooni Sihtasutuse kaudu **pakutakse ettevõtjatele erinevaid vajalikke laene** ning eraldi **Ukraina suunal täiendavat finantseerimistuge**.

2.6.4 Ehituse programm

Programmi eesmärk

Programmi eesmärk on kujundada parimad tingimused ehitatud keskkonna eluterveks arenguks. Programmiga luuakse keskkond ja eeldused ehitussektori ettevõtete ning ehitatud keskkonna rahvusvahelise konkurentsivõime ja sektori tootlikkuse kasvuks. Soodustame arengut seal, kus esinevad ehitatud keskkonna turutõrked, et inimesed tahaksid Eestis elada ja töötada. Tänu paremale ja kulutõhusamale elukeskkonnale paraneb Eesti inimeste tarbimisvõime. Pannakse alus järjepidevale majanduskasvule, mis jõuab kõigi Eesti elanikeni.

Tabel 20. Ehituse programmi mõõdikud ja sihttasemed

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2020)	2024	2025	2026	2027
Sektori tööjõutootlikkus EL keskmisega võrreldes, % <i>Allikas: Eurostat</i>	64 (2020)	66	69	71	72
Kodumajapidamiste elektri- ja soojusenergia tarbimine, TWh <i>Allikas: Statistikaamet</i>	5,9 (2021)	5,2	5,1	5,0	4,9

Olulised tegevused 2024 – 2027 eesmärkide täitmiseks

- Esimese tegevussuunana arendatakse välja e-ehituse digitaristu ja seda täiendatakse järjepidevalt. Esmajärgus tagatakse tugevam ringmajanduse ja renoveerimise otsuste tugi, parandatakse ehitatud keskkonna andmete kvaliteeti ja lisatakse aruannetele prognoosivat analüütikat. Ehitisregister on täielikult üle viidud e-ehituse platvormile uuel arhitektuuril, detailplaneeringuid menetletakse e-ehituse platvormil, toimub dünaamiline energiatarbimise andmete kogumine, töötlus ja analüüs. Ruumi- ja ehitiste andmed on

kättesaadavad ja lihtsasti kasutatavad, sh masintöödeldaval kujul ning 3D-s. Kasutusel on uued menetlused (näiteks järelevalvemenetlus, mis kasutab ka visuaalset ruumikujude võrdlust), BIM- ehk ehituse infomodeli põhised kasutusload, uued automaatkontrollid, geoanalüütilised aruanded. Võtmeküsimus pikemas plaanis on riigieelarve stabiilse rahastuse saavutamine e-ehituse platvormi ülalpidamiseks ja arendamiseks.

- Teise tegevussuunana arendatakse koostöös Ettevõtluse Innovatsiooni Sihtasutusega järjepidevalt hoonete rekonstrueerimise finantsmeetmeid ja nõustamistegevusi. EL struktuuritoetustest rahastatakse korterelamute ja väikeelamute renoveerimist. Loodud on elamuinvesteeringute rahastu, mis võimaldab turutörke piirkondades saada riiklikku renoveerimislenu. Hoonete rekonstrueerimise strateegia elluviimiseks toimib üleriigiline teadus- ja arendusprogramm „LIFE IP BuildEst“. Võtmeküsimus pikemas plaanis on riigieelarve stabiilse rahastuse saavutamine, et ühtlaselt täita „Hoonete rekonstrueerimise pikaajalise strateegia“ eesmärgid.
- Tegevustena on olulisel kohal EL hoonete energiatõhususe direktiivi (EPBD) ja otsekohaldava ehitustoodete määruse (CPR) muudatuseelnõude läbirääkimistes Eesti seisukohtade kaitsmine ja kehtestatud nõuete ülevõtmine siseriiklikesse õigusaktidesse;
- Tegevustena arendatakse edasi ehituse keskkonnasäästlikkuse põhimõtteid ja tehakse vajalikud ettevalmistused nende põhimõtete juurutamiseks ehitusturul. Õigusaktidesse viiakse hoonete süsinikujalajälje arvutuskohustus ja piirväärtused, Eestis väljastatud ehitustoodete keskkonnadeklaratsioonid (EPD) koondatakse ühtsesse andmekogusse ja luuakse ehitusvaldkonna ringmajanduse regulatsioonid.
- Elukeskkonna kvaliteedi ja Eesti linnade konkurentsivõime tõstmiseks luuakse tänavaruumi standard.
- Elukeskkonna kvaliteetseks ja andmepõhiseks kujundamiseks sh tervise- ning kliimaväljakutsete lahendamiseks soodustatakse vastavat teadus- ja arendustegevust.
- Elukeskkonna kujundamisel lähtutakse Euroopa Uuest Bauhausist, mis seab eesmärgiks kestliku, kauni ja kaasava ruumiloome. Samuti lähtutakse kliima-, tervise- ja heaolueesmärkidest ning ehitusettevõtluse võimestamisest.
- Valdkonna poliitika jätkusuutlikkuse tagab koostöös teiste ministriumite ja Riigikantseleiga elukeskkonna arengu strateegilise juhtimisraamistiku väljaarendamine, hõlmates muuhulgas kvaliteetse elukeskkonna arengukava koostamist ning vastavate tulemusvaldkondade ja programmide väljatöötamist.

2.7 Põllumajandus ja kalandus

Tulemusvaldkonna eesmärk

Eesti toit on eelistatud, keskkond ja elurikkus on hoitud, toidusektori ettevõtted on edukad ning maa- ja rannakogukonnad on elujõulised.

Tulemusvaldkonna rahastamiskava

Tulemusvaldkonna rahastamiskava on leitav [lisast 2](#).

Tulemusvaldkonna olukorra lühianalüüs

Põllumajandus- ja kalandussektoril koostöös toidutööstusega on oluline roll eestimaalaste toiduga varustamisel. Riigi seisukohalt on väga oluline võimekus ennast ise tähtsamate toiduainetega varustada, mida on viimaste aastate väljakutsed jätkuvalt tõestanud. 2022. aastal mõjutas tulemusvaldkonda eelkõige Venemaa Föderatsiooni (edaspidi Venemaa)

algatatud sõda Ukraina vastu, mis häiris tugevalt tarneahelaid ja põhjustas suure sisendite hinnatõusu (väetised, sööt, energia). Sektoril tuli leida uusi võimalusi, kuidas kiirelt muutunud olukorraga toime tulla. 2022. aastal valitsenud turuolukorras ei katnud toodangu turustamisest saadav tulu tihti tootmiseks tehtavaid kulutusi. Olukorda halvendas veelgi kõrge inflatsioon. See mõjutas nii tootjaid kui ka tarbijaid, mistõttu oli vajalik astuda samme sektori toetamiseks ja olukorra leevendamiseks.

Põllumajandussaaduste ja toidukaupade eksport ja import oli läbi aegade suurima väärtusega. Eestist eksporditi 2022. aastal põllumajandussaadusi ja toidukaupu jooksevhindades 2,016 mld euro (~9% kogu ekspordist) väärtuses ning imporditi Eestisse 2,265 mld euro eest. Võrreldes 2021. aastaga kasvas kiire hinnakasvu tulemusel eksport 37% ja import 27%. Kaubavahetuse puudujääk oli 249 mln eurot, mis oli 60 mln euro võrra väiksem kui aasta varem.

Eesti ühise põllumajanduspoliitika (ÜPP) strateegiakava aastateks 2023–2027 kinnitati Euroopa Komisjoni poolt 11. novembril 2022 (jõustus 1. jaanuaril 2023). Strateegiakava on peamine vahend Euroopa Liidu põllumajanduspoliitika elluviimiseks Eestis. ÜPP strateegiakava eesmärgid on tõhustada arukat, vastupidavat ja mitmekesist põllumajandussektorit, mis tagab toiduga kindlustatuse; edendada keskkonnahoidu ja kliimameetmeid ning panustada Euroopa Liidu keskkonna- ja kliimaeesmärkidesse; parandada maapiirkondade sotsiaalmajanduslikku olukorda. Sellega suunatakse põllumajandus- ja toiduainesektori ning maaelu arenguks 1,6 miljardit eurot EL vahendeid koos riigipoolse rahastusega.

Roheüleminek, kliimamuutuste pidurdamine ja elurikkuse säilitamine on sektori jaoks oluliseks väljakutseks, kuid pakub ka võimalusi keskkonnahoidlike ärimudelite kasutuselevõtuks. Hea keskkonnaseisund panustab Eesti kui atraktiivse elukeskkonna ja kvaliteetse toidu tootja kuvandisse. Nii loodusressursside olukord, kliimamuutused kui ka laiem ühiskondlik ootus eeldab, et toidu tootmisel arvestataks keskkonnaga ning selle täiendavaks tagamiseks soodustatakse peamiselt ÜPP toetuste abiga põllumajanduses keskkonnasäästlike majandamisviiside kasutuselevõttu ja jätkuvat kasutamist, näiteks on peaaegu kogu põllumajandusmaa seotud tingimuslikkuse süsteemiga, mis tagab, et toetusi saaksid täies mahus need taotlejad, kes järgivad keskkonnakaitse, loomade heaolu tagamise, rahva-, looma- ja taimetervise kaitse ning põllumajandusmaa heas korras hoidmise nõudeid. Keskkonnasäästlikult majandatava maa osakaal kasutuses olevast põllumajandusmaast oli 2021. aastal 88,4%, 2022. aastal 87,97%.

Tarbitava toidu ohutus ja kvaliteet ning võimalus teha teadlikke ja tervist toetavaid toitumisvalikuid on olulised elanikkonna tervist mõjutavad tegurid. Toiduohutuse poliitika põhineb integreeritud lähenemisel, hõlmates erinevaid etappe toiduahelas ehk „põllult lauale“ lähenemist. Võtmesõnad on teadusel põhinev riskihindamine ja tarbijakaitse, mis võetakse aluseks poliitikate kujundamisel, seadusandluse väljatöötamisel ja rakendamisel. Sealjuures on oluline nii ELi sisene kui ka ülemaailmne koostöö toiduohutuse tagamisel. Toiduohutuse eesmärgid toetavad toidutootmise, ekspordi ja keskkonna eesmärgi ning rahvatervise arengukava eesmärgi. Toiduohutuse baromeeter, mis mõõdab üldist toiduohutuse olukorda Eestis aastapõhiselt ja võrrelduna eelmise aastaga, oli 2022. aastal 99,57. Eesmärgiks on, et näit oleks vähemalt 100 ehk ei langeks võrreldes eelmise aastaga. Toiduohutuse baromeeter näitas 2022. aastal võrreldes 2021. aastaga toiduohutuse olukorra kerget langust. Kõige enam mõjutas toiduohutuse baromeetri 2022. a tulemust toidutekkeliste nakkushaiguste kasv. Sarnaselt eelneva aastaga on üldist olukorda mõjutanud toiduohutuse ennetavate meetmete

täitmise langus. Ennetavatest meetmete näitajatest on tulemust kõige rohkem mõjutanud eeltingimuste programmi tulemuste langus, mis on olnud languses juba mitu viimast aastat. Keemiliste riskide osas on 2022. aasta tulemus võrreldes eelneva perioodiga halvenenud ning kõige madalam nõuetele vastavate proovide osakaal on PAH-ide (polütsükliilised aromaatsed süsivesinikud) korral lihatoodetes. Toidualase teabe kontrolli nõuetele vastavuse olukord tegi 2022. aastal läbi kerge paranemise võrrelduna eelmise perioodiga.

Eestis toodetava ja tarbitava, sh sisse- ja väljaveetava toidu usaldusvääruse hoidmine eeldab pidevat järelevalve kohanemist uute riskidega ning tarbija teadlikkuse tõusu. Toidu- ja söödaohutuse ning eksporditurgude avamise ja avatuna hoidmise tagamise eelduseks on süsteemne riskihindamisel põhinev tõhus järelevalvesüsteem, mille saavutamiseks on tarvis laiendada tegevusi olemasolevate ja uute riskidega sh ravimite kasutamisega seotud antimikroobsest resistentsusest (AMR), toidust, söödast ning loomataudidest tulenevate ohtude maandamiseks. Antibiootikumide kasutamine põllumajandus- ja lemmikloomadel on langenud 10 aastaga 29%, kuid vähenemine on peatumas. Koos positiivse mõjuga rahvatervisele, keskkonnale ja toidusektori konkurentsivõimele kujundavad kõrged taimetervise, loomatervise ning heaolu standardid meie elukeskkonda ning on aluseks eetilisele ja jätkusuutlikule toidutootmisele. Taimede ja loomade hea tervis ning loomade heaolu toetavad jätkusuutlikku ja kasumlikku tootmist ning võimaldavad põllumajandus ning kalandustoodete vaba liikumist ELi siseturul ja ligipääsu välisturgudele.

Taimetervise olukord Eestis on jätkuvalt hea. Järjest suurema tähelepanu all on väetiste kvaliteet ja saasteainete sisaldus väetistes ning väetise soodne mõju taimede ja taimekasvatussaadusele. Väetiste tootmise ja turustamise kontrollidel tuvastatud nõuetele vastavus oli 2022. aastal koguni 98%. Oluliseks valdkonnaks on ka taimne paljundusmaterjal, seemnekontroll ja sordikaitse. Eesti taimekasvatus on järjest efektiivistunud, mis tähendab, et kvaliteetse taimse paljundusmaterjali, sobivate sortide kättesaadavus ning kvaliteetne seeme muutuvad järjest olulisemaks põllumajandustootmise eduteguriks.

2021. aasta detsembris sai heakskiidu Eesti toidu visioonidokument „Eesti toit 2022–2025“, mis kujundab Eesti toidu tutvustamise ja müügiesitustegevuste suunad nii koduturul kui ka välisriikides, keskendudes tarbijate teadlikkuse tõstmisele, kohaliku toidutootmise väärtustamisele. Maaeluministerium on üle 20 aasta uurinud tarbijate käitumist, et selgitada välja Eesti tarbijate toidukaupade ostueelistused, -harjumused ja -hoiakud ning analüüsida võimalikke muutusi toidukaupade tarbimises ja eelistustes. Juba aastaid on toidukauba ostuotsuse tegemisel pidanud elanikud kõige tähtsamaks toidu maitset, värskust ja kvaliteeti. Arvestades aga kiiret inflatsiooni, leibkondade ostujõu kahanemist ja suurenenud hinnatundlikkust, vaatab tarbija kvaliteedi kõrval toidupoes üha enam ka hinda, mis on tõusnud 2022. aastal varasemaga võrreldes üheks olulisemaks ostuotsust mõjutavaks teguriks. Mõnevõrra on langenud ka nende tarbijate osakaal (61%), kes on viimase aasta jooksul ostnud valdavalt kodumaist kaupa. Seetõttu on jätkuvalt oluline hoida fookuses erinevaid eesti toidu tutvustamise ja müügiesitusega seotud tegevusi.

Põllumajandusmaa ja muld on põllumajanduse peamine ressurss ja tootmise eeldus, mida tuleb hoida, heas seisundis mullast pärineb 95% meie toidust. Kuigi Eesti põllumuldade seisund on võrreldes paljude teiste riikidega suhteliselt hea, ei ole hinnanguliselt umbes 60–70 % ELi muldadest enam heas seisundis. Kliimamuutuste tõttu on muldade hea seisund üks olulisemaid toidujulgeoleku tegureid.

Hinnanguliselt kuni 37% maailma kasvuhooonegaasidest tuleneb toidusüsteemist, sh taime- ja loomakasvatusest, transpordist ahela lülide vahel, maakasutuse muutusest,

toiduraiskamisest. Kui jätkame tänaste praktikatega, siis toidusüsteemist tulenev kasvuhoonegaaside kogus kasvab kuni 30–40% aastaks 2050. Seda survestab omakorda maailma elanikkonna kasv ja suurenev nõudlus toidu järele. Kasvuhoonegaaside netoheide Eestis oli 2020. a ligikaudu 12,8 miljonit tonni CO₂ ekvivalenti, millest põllumajandussektorist tulenev heide moodustas ligikaudu 13%. Prognooside järgi suureneb põllumajandussektori kasvuhoonegaaside heide Eestis aastaks 2050 11,5 % võrreldes 2018. aastaga. Eesti osakaal kasvuhoonegaaside tekkes on maailma mastaabis väga väike, Euroopa Liidu liikmesriikide kasvuhoonegaaside heitkogusest moodustab Eesti osa umbes 0,4 %.

Maapiirkonnas elab jätkuvalt kolmandik Eesti elanikest ning hinnanguliselt tegutseb ka kolmandik ettevõtetest. Eesti rahvaarv oli 2022. aastal 1,9% võrra suurem kui eelneval aastal, kasvades kuuendat aastat järjest. Maapiirkonna elanike arv langes seevastu eelmisel aastal märgatavalt. Maalises asustuspriirkonnas elas 2022. aasta 1. jaanuari seisuga 395 158 inimest, mis on 8976 võrra vähem kui aasta varem. Kõige suurem elanike vähenemine toimus suursaartel, vastavalt Saaremaal 1416 ning Hiiumaal 884 elaniku võrra. Maapiirkonna elanike arv kasvas ainult Harju- ja Raplamaal, vastavalt 1,7% ja 0,2%. 2022. aastal jätkus eluaseme kaaslaenu pakkumine, maale kodu ostmiseks või olemasoleva renoveerimiseks.

Eestis on jätkuvalt regioniti üsna suured majanduslikud arenguerinevused. Maapiirkonna ning Eesti SKP vahe on jätkuvalt suur ning muutumatu, mis peegeldab ebavõrdsust. Maapiirkonna SKP elaniku kohta on 35% madalam Eesti SKP-st elaniku kohta. Maapiirkond pakub tööd 27,8%- le koguhõives osalejale, so 189 000 inimesele, mis on enam kui 3 protsendipunkti kõrgem kui PõKa-s 2030. aastaks seatud siht (24,4%).

Eesti kalandussektor on konkurentsivõimeline ja kvaliteetse toodanguga ning meil on head eeldused kalapüügi- ja vesiviljelustoodete tootmiseks. Majanduslikult elujõulise ja konkurentsivõimelise kalandussektori areng sõltub suuresti kalavaru seisundist ning piiratud ressursi tingimustes tehtud otsustest selle varu kasutamisel ja haldamisel. Lisaks tuleb leida võimalused, kuidas kalakasvatamisel kasutada maa- ja veeressurssi võimalikult efektiivselt.

Nii kalavarude hea seisundi saavutamiseks kui ka kalandussektori konkurentsivõime tõstmiseks vajalikke tegevusi rahastatakse ELi finantsperioodil 2021–2027 Euroopa Merendus-, Kalandus- ja Vesiviljelusfondi (EMKVF) vahenditest, varasemalt ELi finantsperioodil 2014–2020 Euroopa Merendus- ja Kalandusfondi (EMKF) vahenditest. Mitmesuguseid harrastuskalapüügi tugevdamise meetmeid ja kalanduse teadlikkuse tõstmise tegevusi rahastatakse ka Keskkonnainvesteeringute Keskuse kaudu. Lõhelistele rändeteede avamist kalanduslikult olulistele jõgedele rajatud paisudel on seni rahastatud Euroopa Liidu Ühtekuuluvusfondi vahenditest.

Peamised väljakutsed püügisektoris on seotud püügikoormuse vähendamise ja sissetulekute tõstmisega, kuivõrd majanduslikult olulistest kalavarudest on praegu heas seisus alla poole. Kalavarude looduslikuks taastamiseks tuleb taastada kalade elupaiku ja kudealaseid ning tagada nende säilimine. Ohustatud kalaliikide varude taastamiseks asustatakse veekogudesse kalade noorjärke. Kalavarude hea seisundi saavutamiseks on vaja vähendada püügikoormust nende kalavarude kasutamisel, mis ei ole heas seisundis (eelkõige ahven ja koha). Samuti on vaja ajakohastada kalavarude kaitsemeetmeid. Jätkuvalt on vajalik teha jõupingutusi ebaseadusliku kalapüügi ohjamiseks, püütud kala tagasiheite lõpetamiseks ning soovimatut kaaspüüki vähendavate püügimeetodite ja püügivahendite kasutuselevõtuks.

Ranna ja siseveekogude kalapüügi- ja vesiviljelussektori konkurentsivõime ja tulusus on madal, mis muuhulgas tuleneb ebapiisavast ühistegevusest toodangu väärimdamisel ja

turustamisel ning on tingitud ka kalapüügi hooajalisusest. Seetõttu on vaja tähelepanu pöörata ranna- ja siseveekogude kalurite tegevuste mitmekesistamisele ja sissetulekute tõstmisele. Säästva sinimajanduse kasvu toetab kestliku kalapüügi- ja vesiviljelustoodete tootmise ja vee-elusressursside väärimise kõrval ka jõukate rannikukogukondade areng.

Vee-elusressursside töötlemist iseloomustab vähene tootearendus. See tähendab ühelt poolt seda, et tooted on tagasihoidliku lisandväärtusega, kuid teisest küljest on senini vähe tähelepanu pööratud nende ressursside töötlemisele, mille potentsiaal on kasutamata või vähe kasutatud ja mille väärimine ei suurenda survet keskkonnale ning on vastavuses elurikkuse, kliimaneutraalsuse ja ringmajanduse eesmärkidega. Kalandussektori ettevõtete investeeringute soodustamiseks tuleb toetada keskkonnasõbralike ja energiasäästlike tehnoloogiate kasutuselevõttu, soosides ressursside tõhusamat kasutust. Kalatöötlemis- ja vesiviljelussektoris tegutsevatele mikro- ja väikeettevõtjatele, kellel on madal omafinantseeringuvõime, ning väikeste ja keskmiste suurustega ettevõtetele (VKE-dele), kellel on raske saada pikaajalisi laene, võimaldatakse turutõrgete leevendamiseks ligipääsu laenurahale. Töötlemissektori konkurentsivõime tõstmiseks, sh lisandväärtuse kasvatamiseks, on vaja toetada vee-elusressursside tootearendust ja uuenduslike tehnoloogiliste lahenduste väljatöötamist ettevõtete ning teadus- ja arendusasutuste koostöö ning Eesti teadlaste rahvusvahelises teaduskoostöös osalemise kaudu.

Vaatamata faktile, et Eestis püütakse aastas ligikaudu 74 000 tonni kala ja kasvatatakse veel lisaks 800 tonni, ei ole riigis kalapüügi- ja vesiviljelustoodete tarbimine suur. Aastas tarbitakse keskmiselt umbes 17 kg kalatooteid elaniku kohta, mis on tunduvalt alla Euroopa keskmise – Euroopas on see näitaja 23,2 kg inimese kohta. Kalatarbimise suurendamiseks Eesti leibkondades on plaanis jätkata üleriigilise kalapüügi- ja vesiviljelustoodete tutvustamise ja teavitamise kampaaniaga, mis pööraks tähelepanu kalatoodete tarbimise olulisusele kõikides vanusegruppides ja aitaks kaasa Eesti kalatoodete väärimisele ning turustamisele.

Tööjõu vananemine, erialaspetsialistide ja oskustööjõu nappus ning kalandussektori vähene atraktiivsus noorte silmis vajab sektori kestlikkuse tagamisel terviklikku käsitlust. Sektori atraktiivsuse tõstmiseks on vaja jätkata valdkonnast positiivse kuvandi loomist kõigis kalamajanduslikes valdkondades ning selle saavutamiseks tuleb tõhustada koostööd teadus- ja haridusasutuste, sektori ettevõtete ning administratsiooni vahel.

Seoses püügi hooajalisusega on siiski enamikul ranna- ja siseveekogude kutselistel kaluritel vajadus leida täiendavaid sissetulekuallikaid, sest hooajaline püügitegevus ei anna piisavalt tulu ega sissetulekut terveks aastaks. Ranna- ja siseveekogude kalurite vähene investeeringusuutlikkus vähendab oluliselt nende võimalusi võtta kasutusele uusi keskkonnasäästlikke ja väiksema kasvuhoonegaaside emissiooniga energiaallikaid ning seista vastu kliimamuutustest tulenevatele ohtudele.

Kalanduspoliitika sotsiaalmajanduslike eesmärkide saavutamiseks on oluline edendada püüki nii ranna- kui ka siseveekogudes nii, et püügitegevusest sõltuvad kogukonnad jõuaksid rahuldava elatustasemeni ja nende investeerimissuutlikkus kasvab. Vee-elusressursside väärimine ja otseturustamise jätkuv toetamine loob võimalused lühikeste tarneahelate tekkeks ning soodustab väikeste, kuid kvaliteetsete koguste turustamist otse tarbijale. Kalanduspiirkondade ja kestliku sinimajanduse arengu soodustamiseks on vajalik koostöö jätkumine sektorite esindajate ja teadlaste vahel ning algatusrühmade töö koordineerimine riigisiselt ja rahvusvahelisel tasandil.

Venemaa sõjaline agressioon Ukraina vastu tõi kaasa kütuse ja elektri hinna hüppelise kasvu, mis vähendas kalandussektori kasumlikkust, seda eriti traalpüügis, kus kulud laevakütusele on

üks suuremaid kulukomponente. Seetõttu töötati koostöös sektoriga välja erakorraline toetusmeede kalapüügiga, vesiviljelusega või kalapüügi- ja vesiviljelustoodete töötlemisega tegelevale ettevõtjale kütuse ja elektrienergia hinnatõusu selle osa hüvitamiseks 2022. aastal.

Kui kalatoodete ekspordikogused Ukrainasse, mis on peamine külmutatud kilu ja räime sihtriik, langesid 2022. aasta märtsis järsult seoses sõjategevusest tingitud ajutiste logistiliste probleemidega, siis ettevõtjad kohanesid aprilli jooksul kiiresti muutunud oludega ning alates maist kuni aasta lõpuni ületas kala ja kalatoodete eksport Ukrainasse 2021. aasta sama perioodi eksporti nii mahus kui väärtuses. Eesti päritolu kala- ja kalatooteid eksporditi Eestist 2022. aastal kokku 154 mln euro väärtuses ja 2021. aastaga võrreldes kasvas Eesti päritolu kala- ja kalatoodete eksport 24 mln euro võrra ehk ligi 15%. Kala ja kalatoodete eksport taastus COVID19 leviku ajal seatud piirangute kadumise tõttu.

Tabel 21. Põllumajandus ja kalanduse tulemusvaldkonna mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
Põllumajanduse, metsamajanduse, kalapüügi ja toiduainete tootmise ning joogitööstuse loodud lisandväärtus hõivatud kohta kolme aasta liikuv keskmine, eurot <i>Allikas: Statistikaamet</i>	33 435	34 700	35 000	36 000	36 000
Põllumajandussaaduste ja toidukaupade kaubandusbilanss ekspordi ja impordi suhtarv <i>Allikas: Statistikaamet</i>	0,88	0,80	0,80	0,82	0,82
Kodumaist toitu osta eelistavate Eesti tarbijate osakaal, % <i>Allikas: EKI</i>	62	On vähemalt 75	On vähemalt 75	On vähemalt 75	On vähemalt 75
Toiduohutuse baromeeter <i>Allikas: MeM/VTA</i>	99,57	≥ 100	≥ 100	≥ 100	≥ 100
Kasvuhoonegaaside (KHG) heide põllumajandustoodangu väärtuse kohta, tonni tuhande eurot kohta. <i>Allikas: KEM/Statistikaamet</i>	2,48 (2021)	Madalam kui 2,5 t CO ₂ ekv/tuh EUR	Madalam kui 2,5 t CO ₂ ekv/tuh EUR	Madalam kui 2,5 t CO ₂ ekv/tuh EUR	Madalam kui 2,5 t CO ₂ ekv/tuh EUR
Maapiirkonna elanike vanuses 20–64 tööhõive määr, % <i>Allikas: Statistikaamet</i>	82,1	78,7	78,7	79,1	79,1

Põllumajanduse ja kalanduse tulemusvaldkonna eesmärgi saavutamiseks on loodud kaks programmi. Põllumajanduse, toidu ja maaelu programmi tegevuste ja rahaliste vahendite kavandamise eest vastutab Regionaal ja Põllumajandusministeerium. Kalanduse programmis vastutab Regionaal- ja Põllumajandusministeerium kutselise kalapüügi, vee-elusressursside töötlemise, vesiviljeluse, kalavarude haldamise ja kaitse, ning harrastuspüügi arendamisega seotud tegevuse ja teenuste eest ning Euroopa Merendus-, Kalandus- ja Vesiviljelusfondi (EMKVF) 2021–2027 rakenduskava väljatöötamise ja selle rakendamise eest. Kliimaministeerium vastutab kalapüügiga seonduvate õigusaktide nõuete täitmise üle järelevalve ja harrastuspüügiks kalastuskaartide väljastamise eest.

2.7.1 Põllumajanduse, toidu ja maaelu programm

Programmi eesmärk

Tark ja kestlik põllumajandus, toidutootmine ja maaelu ning ohutu toit ja hoitud keskkond

Tabel 22. Põllumajanduse, toidu ja maaelu mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
Kasutuses oleva põllumajandusmaa pindala, ha <i>Allikas: Statistikaamet</i>	986 672	990 000	996 000	990 000	990 000
Kogu tarneahela loodava lisandväärtuse osatähtsus kogu ettevõtlussektori lisandväärtusest, % <i>Allikas: Statistikaamet</i>	7,7 (2020)	7,2	7,2	7,2	7,2
Tarbija kindlustunde indeks, % <i>Allikas: Maaeluministeerium</i>	67 (2021)	69	-	69	-
Keskkonnasõbralikult majandatava maa osakaal, % <i>Allikas: PRIA</i>	87,97	80	80	80	80
Maapiirkonnas elavate noorte vanuses 21–40 osatähtsus sama vanusegrupi noorte üldarvus, % <i>Allikas: Statistikaamet</i>	26,65	27,76	27,76	27,76	27,76

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks:

- Toiduohutuse taseme tõstmiseks Eestis ning uute riskidega (nt kliimamuutused, globaliseeruva kaubanduse, toidutootmise tehnoloogiad, e-kaubanduse areng ja uued toiduohutuse riskid) toimetulekuks on vajalik kõigi osapoolte pidev panustamine toiduohutuse tagamisse (sh järelevalveasutuse haldussuutlikkuse tõstmine, toidukvaliteedi ja –ohutuse seirete mahu suurendamine ja tarbijate teadlikkuse tõstmine).
- Euroopa Komisjoni strateegia „Talust taldrikule“ raames alustatakse menetlusi kestliku toidusüsteemi õigusraamistiku loomiseks ning toidualase teabe õigusaktide (pakendi esikülje toitumisalase teabe märgisüsteem, toitumisalased põhijooned, säilimisajad, päritolu teave) ja toiduga kokkupuutuvate materjalide õigusraamistiku ajakohastamisega.
- Mikroobide resistentsus (edaspidi AMR) mikroobivastaste ravimite suhtes on muutunud üheks inim- ja veterinaarmeditsiini tõsiseimaks ohuks. AMR suurendab nii inimeste kui ka loomade haigestumust ja suremust ning tõstab tervishoiuga kaasnevaid kulusid. Antibiootikumide veterinaarsel otstarbel kasutamise e-aruandluse nõue koos vastava andmekoguga võimaldab tõhustada järelevalvet veterinaarseks otstarbeks kasutatavate ravimite ja ravimsöötade kasutuse üle. Järjepidevalt tõstetakse veterinaararstide, loomapidajate, ravimsööda käitlejate ja toidukäitlejate teadlikkust antibiootikumide kasutamisest ning jätkatakse AMRi seire ning teadus- ja rakendusuuringutega.
- Euroopa mullastrateegia 2030 eesmärkide saavutamiseks ning 5. juulil 2023 Euroopa Komisjoni poolt välja antud mulla seiret ja jätkusuutlikkust edendava direktiivi ettepaneku toetamiseks pööratakse senisest enam tähelepanu mullaseirele ja asukohapõhiste mullastikuolude ja sobivate majandamispraktikate kindlakstegemisele, jätkatakse mullasõbralike praktikate toetamist ja teadmussiirde tegevuste elluviimist ning panustatakse Euroopa Horisondi mullakokkuleppe missiooni sihtide saavutamisse.
- Jätkatakse loomataudide ja ohtlike taimekahjustajate seiret ning riiklike tauditõrjeprogrammide rakendamist. Ühiskonna ootustele vastamiseks loomade heaolu tagamisel nii põllumajanduslikus loomakasvatuses kui lemmikloomade pidamisel tehakse fookuseeritud järelevalvet mittenõuetekohaste loomapidamisjuhtude lahendamiseks.

- Euroopa Komisjon tuleb 2023. aastal „Talust taldrikule“ strateegia raames välja algatustega olemasolevate loomaheaolunõuete ülevaatamiseks farmiloomade kaitses, munakanade, broilerite, sigade ja vasikate pidamisel ning loomade veol ja tapmisel. Loomade heaolu parendamiseks ning põllumeestele võrdsete konkurentsitingimuste tagamiseks tuleb kokku leppida ELi ülesed heaolu nõuded loomade pidamisel, ühtsed järelevalvemeetmed ning tõhusad mittediskrimineerivad karistused.
- Ühise põllumajanduspoliitika vahendite kaudu jätkatakse maakasutusele olulist mõju avaldavate toetuste eraldamist. Valdav osa ÜPP strateegiakava pindala- ja loomatoetustest on 2023. aastast rakendunud. Nende hulgas on sissetulekutoetused ning kliima, keskkonna, loomade heaolu ja karjatervisega seotud toetused. 2024. aastal rakenduvad kaks viimast, elurikkusele suunatud keskkonnatoetust.
- Põhisissetulekutoetus pakub põllumajandustootjatele stabiilset sissetulekut, millega osaliselt maandada võimalikke ettevõtlusriske. Sellele lisandub ümberjaotav toetus, mille kaudu suunatakse osa otsetoetuste eelarvest väiksematele ja keskmise suurusega ettevõtetele. Põllumajandustootjatele stabiilsete sissetulekute tagamiseks jätkatakse ka turukorraldusmeetmete ja riskijuhtimismeetmete, sh põllumajanduskindlustustoetuse rakendamisega.
- Põllumajandussektori sissetulekuid ja konkurentsivõimet suurendavad tootmiskohustusega seotud toetuste andmine. Nendeks on piimalehma kasvatamise, ute ja kitse kasvatamise, ammalehma kasvatamise seotud toetus loomakasvatusele ning puu- ja köögivilja ning marjakultuuride kasvatamise, tera- ja kaunvilja kasvatamise ja seemnekartuli kasvatamise seotud toetus taimekasvatuseks.
- Keskkonnahoidlikel põllumajanduspraktikatel on maakasutusele ja toidutootmisele märkimisväärne mõju. Selleks jätkatakse põllumeestele keskkonnatoetuste maksmist. 2023. aastast rakendatakse üheaastaseid keskkonnatoetusi, nagu keskkonnasõbraliku majandamise, mahepõllumajandusliku taimekasvatuse, ökoalade, ökosüsteemiteenuse ja mesilaste korjeala ökokava toetus. Maaelu viieaastastest põllumajanduskeskkonnatoetustest on võimalik saada mulla- ja veekaitsetoetust, pärandniidu hooldamise toetust, ohustatud tõugu looma pidamise toetust ning 2024. aastast ka väärtuslike püsirohumaade toetust ja kohalikku sorti taimede kasvatamise toetust.
- Loomakasvatavad saavad loomade heolutingimuste täiendavaks parandamiseks või karjatervisega jälgimiseks ja parandamiseks taotleda loomade heaolu, mahepõllumajandusliku loomakasvatuse ning loomade tervist edendavate kõrgemate majandamisnõuete toetust.
- Erametsades looduskaitseadusest tulenevate piirangute kompenseerimiseks antakse Natura 2000 erametsatoetust ja metsade kliimamuutustega kohanemiseks investeringutoetusi.
- Kõigi pindala- ja loomatoetuste saamise eelduseks on baastaseme nõuete täitmine. Selleks on välja töötatud tingimuslikkuse (senine nõuetele vastavus) süsteem, mis tagab, et toetusi makstakse täies mahus vaid neile põllumeestele ja erametsaomanikele, kes täidavad erinevate keskkonnavaldkondade, nagu veekaitse või elurikkus, aga ka toiduohutuse, loomatervisega, taimekaitsevahendite ning loomade heaolu nõudeid. 2025. aastast liidetakse tingimuslikkuse süsteemi ka tööohutuse, töökeskkonna ja töötervishoiu valdkond.
- Maaparandussekumiste, sh keskkonnakaitserajatiste toetamise rakendamine aitab kasutada kuivendatud põllumajandusmaad sihtotstarbeliselt ning kohaneda kliimamuutustega.

- Põllumajandusliku tegevusega alustava noore ettevõtja toetusega ja täiendava pindalatoetuse kaudu soodustatakse põllumajandussektoris põlvkondade vahetust ja aidatakse kaasa noortel põllumajandusettevõtlusega alustamisel ning jätkamisel.
- Põllumajandustootjate ja toiduainetööstuste positsiooni tugevdamiseks toidutarneahelas jätkatakse koostööd ja ühistegevust soodustavate meetmete rakendamisega eesmärgiga jõuda vähemalt ühe tunnustatud tootjaorganistasiooni loomiseni igas põllumajandussektori tegevusvaldkonnas Eestis.
- Põllumajandustoodete töötlemise ja turustamise investeeringutoetustega aidatakse kaasa toiduainetööstuse ettevõtjate tegevuse kestlikkuse parandamisele.
- Põllumajandustootjate positsiooni tugevdamiseks on oluline tegeleda kvaliteedikavade arendamisega ning selles valdkonnas ka tarbijate teadlikkuse tõstmisega. Vajalik on toetada tootjaid riiklikult tunnustatud kvaliteedikavade arendamisel ning julgustada EL kvaliteedikavade raames geograafiliste tähiste aktiivsemat taotlemist.
- Eesti toidu tutvustamise ja müügiesituse visioonidokumendi „Eesti toit 2022-2025“ raames erinevate tegevuste rakendamine, mis panustavad kohaliku toidu kuvandisse, tarbijate teadlikkuse tõstmise, kohaliku toidutootmise väärtustamisele, toidutootjate konkurentsivõime tõstmisesse.
- Ettevõtetele (sh põllumajandus-, metsandus-, kalandus-, vesiviljelus- ja toiduainetööstuse ettevõtetele) ning teadus- ja arendusasutustele antakse Euroopa Liidu taaste- ja vastupidavusrahastu (RRF) vahenditest toetust, et investeerida tootmistehnoloogia uuendamisse, tootearendusse ja bioressursside väärtustamisse, loomaks uuenduslikke, ressursitõhusaid ja kõrge lisandväärtusega tooteid.
- Ekspordi edendamiseks on vajalik leida võimalusi ja jätkata tegevusi uute eksporditurgude avamiseks ja turgude avatuna hoidmiseks. Müügi- ja ekspordivõime suurendamiseks ja ettevõtetele paremate võimaluste loomiseks välisriigi messidel osalemiseks makstakse turuarendustoetust ja rakendatakse teadmussiirde pikaajalist programmi.
- Fookuses on koolikavade toetuse jätkamine edendamakspuu- ja köögivilja ning piima ja piimatoodete laialdasemat tarbimist koolides, et koolilaste toidulauale jõuaks senisest rohkem tervist toetavat toitu.
- Integreeritud taimekaitse põhimõtete rakendamiseks vajalike tingimuste loomise ja keemilistele taimekaitsevahenditele alternatiivsete lahenduste kättesaadavuse edendamise eesmärgil jätkatakse asjakohaste rakendusürituste projektide elluviimist.
- Mahepõllumajanduse arendamiseks rakendatakse mahepõllumajanduse tarneahela tervikarengut soodustavaid toetusmeetmeid ning jätkatakse mahepõllumajanduse töhuse järelvalve teostamisega, et tagada mahepõllumajandustoodangu usaldusväärsus tarbija silmis. Jätkatakse projektiga, mille eesmärk on mahetoidu laialdasem pakkumine koolides.
- Jätkatakse projektiga, mille eesmärk on mahetoidu laialdasem pakkumine koolides. Toetuse peamised eesmärgid on mahepõllumajandusliku toidu kõrgema hinnaga seotud lisakulude hüvitamine haridusasutuste pidajatele, toidutootmise kestlikkusele kaasa aitamine, laste teadlikkuse suurendamine mahepõllumajandussektorist ja keskkonnanahoiust ning mahetoidu tarbimise suurendamine. Toetus on suunatud lasteaedadele ja üldhariduskoolidele üle Eesti.
- Jätkatakse maapiirkonnas kohaliku elu edendamise, uute töökohade loomise ja ettevõtluskeskkonna loomise toetamist läbi ÜPP strateegiakava sekkumiste. Jätkatakse ka põllumajandustootjate, toidutööstuste ja teiste maapiirkondade ettevõtete finantseerimist läbi sihitatud rahastamisvahendite.

- Valdonna teadustoe tagamiseks jätkatakse hästi toimiva valdkondliku rakendusuuringute programmiga, sordiaretuse programmiga ning põllumajanduskultuuride geneetilise ressursi kogumise, säilitamise ja kasutamise programmiga.

2.7.2 Kalanduse programm

Programmi eesmärk

Kestlik kalandus, mis tagab sektori konkurentsivõime ning kalavarude säästliku majandamise.

Tabel 23. Kalanduse programmi mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
Heas seisus varud, % <i>Allikas: Kliimaministeerium</i>	42	61	61	61	61
Lisandväärtus töötaja kohta ettevõttes, mis tegelevad kalandusega (kutseline kalapüük, vesiviljelus ja kala töötlemine), eurot <i>Allikas: Statistikaamet</i>	25711 (2021)	29 000	29 500	30 500	31 000
Töökohtade arv ettevõttes, mis tegelevad kalandusega (kutseline kalapüük, vesiviljelus ja kala töötlemine), eurot <i>Allikas: Statistikaamet</i>	1903 (2021)	1855	1875	1875	1875

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks:

- Kutselise kalapüügiga seonduvate andmete elektrooniliseks esitamiseks ning andmehalduse kaasajastamiseks juurutatakse elektroonilisi infotehnoloogilisi kliendirakendusi. Tänapäevaste IT-lahenduste ja elektroonilise andmevahetuse parendamise toel väheneb ettevõtjate ja kalandusadministratsiooni halduskoormus, paraneb andmete kvaliteet ja operatiivsus, luues võimaluse kasutada andmehalduses täisautomaatset aruandlust ning tõhustada järelevalvet ebaseadusliku tegevuse üle.
- Luuakse tingimused merevesiviljeluse arenguks. Selleks, et merevesiviljeluse areng ei tooks kaasa olulist negatiivset mõju merekeskkonnale, on vajalik välja töötada ja rakendada merevesiviljeluse arengut võimaldavad leevendus- ja kompensatsioonimeetmed.
- Vee-elusressursside väärimisel soodustatakse kõrgema lisandväärtusega toodete tootmist ja aidatakse kaasa kalapüügi- ja vesiviljelustoodete uute turgude leidmisele. Majanduslikult elujulisema ja konkurentsivõimelisema kalandussektori arenguks on vajalik pöörata tähelepanu lisandväärtuse kasvule tootearenduse kaudu ja suurendada tehnoloogilist võimekust, et tagada kohalike ja seni kasutamata vee-elusressursside (sh töötlemisjääkide) efektiivsem kasutamine. Vee-elusressursside väärimisel tuleb kasutusele võtta uuenduslikke tehnoloogilisi lahendusi, mille eelduseks on ettevõtete koostöö teadus- ja arendusasutustega, sh rahvusvahelisel tasandil. Toodetele uute turgude leidmine on suure tähtsusega, kuna võimaldab vähendada võimalikke tekkivaid riske peamistel sihtturgudel, mis on tingitud näiteks geopoliitilisest olukorrast maailmas.
- Kalandusega seotud rannakogukondade arengut soodustatakse kalanduse tegevusrühmade tegevuse kaudu. Ranna- ja siseveekogude püügisektori konkurentsivõime tõstmiseks edendatakse ühistegevust püütud saagile lisandväärtuse andmisel ja toodangu turustamisel. Toetatakse investeringuid kalanduspiirkondade majanduspotentsiaali, sinimajanduse ja rannikuturismi ressurside kasutuselevõtmiseks, et laiendada ranna- ja siseveekogude kalurite majandustegevuste mitmekesisust, tõsta

sissetulekuid ning suurendada vastupidavust võimalikele majandus- ja keskkonnakriisidele. Kalanduspiirkondades edendatakse kalandus- ja merendustraditsioone ning kultuuripärandit rannakogukondade identiteedi tugevdamiseks. Samuti suurendatakse kalanduskogukondade oskusi ja teadmisi.

- Soodustatakse keskkonnahoidlikku tootmist ja toetatakse investeeringuid taastuvenergia kasutuselevõtmiseks kõikides kalapüügi- ja vesiviljelustoodete tootmise ning väärindamise etappides.
- Kalavarude hea seisundi saavutamiseks ja säästlikuks kasutamiseks kavandatakse liigse püügikoormusega piirkondades vähendada kasutatavate püügivahendite arvu ning ajakohastada kalavarude kaitsemeetmeid (alamõõdu korrigeerimine, ajalis-ruumilised piirangud, selektiivset püüki toetavad meetmed). Selleks rakendatakse teadmispõhist lähenemist, tuginedes otsuste tegemisel kalavarude seisundi hindamisele ja teadussoovitustele.
- Kalavarude hea seisundi saavutamiseks rakendatakse taastamisemeetmeid: rändeteede avamine (paisude ja ummistunud jõgede suudmetes kaladele läbipääsud kudealadele), elupaikade ja koelmute taastamine ning taasasustamine.
- Ebaseadusliku kalapüügi vähendamiseks täiendatakse järelevalve elektroonilisi kontrollimise võimalusi ning kaasatakse vabatahtlikke kudealade kaitsmisel.
- Harrastuskalapüügi edendamiseks on ajakohastatud infosüsteemi (TEHA), et lubade väljastamine ja andmete esitamine oleks ladusam. Lubade väljastamine toimub alates 2022. aasta 1. märtsist kalaluba.ee süsteemi kaudu.
- Jätkatakse harrastuspüügi taristute toetamist, mis tõstab teenuse kvaliteeti ja populaarsust ning vähendab keskkonkakasutusest tingitud mõjusid loodusele.
- Viiakse ellu harrastuskalastajate keskkonnateadlikkust tõstvaid tegevusi.

2.8 Transport

Tulemusvaldkonna eesmärk

Eesti transpordipoliitika eesmärk on tagada elanikele ja ettevõtetele ohutud, ligipääsetavad, kiired, kestlikud ja mugavad liikumisvõimalused kooskõlas Euroopa Liidu õigusnormides kehtestatud eesmärkidega.

Tulemusvaldkonna rahastamiskava

Tulemusvaldkonna rahastamiskava on leitav [lisast 2](#).

Tulemusvaldkonna olukorra lühianalüüs

Transpordi tulemusvaldkond panustab eeskätt arengustrateegia „Eesti 2035“ sihti „Eestis on kõigi vajadusi arvestav, turvaline ja kvaliteetne elukeskkond“ läbi tegevuskava teemakimbus „Ruum ja liikuvus“ kajastatud transpordivaldkonnaga seotud muutuste elluviimise.

Transpordi tulemusvaldkonna peamised tulemused:

- 2022. aastal suurendas AS Tallinna Lennujaam regulaarliinide arvu 33 regulaarliinini. Pandeemiaga seotud piirangute lõppemise järgselt paranes oluliselt reisijate ühenduvus nii Euroopa pealinnade kui turismi meelispaikadega. Õhusõidukid on mahult suuremad ning väljumisajad atraktiivsemad, sobides paremini ka ärikliendile jõudmaks nii Eestisse kui Eestist välja.

- 2022. aastal sai Moderniseerimisfondi energiatõhusa ühistranspordi programm Euroopa Investeeringuspangalt (EIB) ja Euroopa Komisjonilt (EK) heakskiidu. 2022. a toimus kaks väljamakset, summades 9,06 mln eurot ja 22,997 mln eurot. Programmiga kinnitati muuhulgas elektrilise (vesiniku valmidusega) parvlaeva ja Elroni 10 täiendava elektrirongi hankimine. Sõlmiti leping kümne uue kahesüsteemse elektrirongi soetamiseks ning teostati esimene makse rongide eest summas 13 607 017 eurot.
- 2022. aastal sai rahastuse Taaste- ja vastupidavusrahadusest (RRF) uus multifunktsionaalne töölaeva ehitus (maksumusega 18 mln eurot), mis valmib 2026. aastaks. Laev hakkab täitma poide hooldusplatvormi funktsiooni ning toetab reostustõrje ning mereuuringute läbiviimise võimekust. Hankesse jõutakse 2023. aastal.
- 2022. aastal jätkusid ettevalmistustööd Paldiski Lõunasadamasse uue kai rajamiseks. Investeeringut kaasrahastatakse Euroopa Komisjon 20 miljoni euro ulatuses läbi sõjalise mobiilsuse projekti EstMilMob, mille eesmärk on parandada Tapa linnaku suunalisi transpordiühendusi järgmise viie aasta jooksul ning rajada meretuuleparkide hooldamiseks vajalikud kaid ning tagamaad. Kai ja tagala ala planeeritud valmimisaeg on 2025. aasta suvel.
- 2022. aastal jätkusid ettevalmistudes uue jäämurdja alusuuringu hanke ettevalmistamiseks, millega jõuti lepingusse 2023. aastal. Uuring valmib 2023. aasta lõpuks. Paralleelselt on jätkunud uue jäämurdja ehituseks vajalike vahendite otsimised. Septembris esitati taotlus MILMOB'i.
- 2022. aastal jätkusid navigatsioonimärkide korrallised uuendamised ning veeteede süvendamised.
- 2022. aastal tehti investeeringuid riigile kuuluva AS Saarte Liinide poolt sadamate arendustesse 4,8 mln euro eest. Investeeringud puudutasid peamiselt 16 sadamat. Suurimad investeeringud olid seotud Roomassaare sadama kai nr 1 ja ujuvkaide rekonstrueerimise ning laiendamisega suurusjärgus 1,4 mln eurot.
- 2022. aastal viidi läbi meremajanduse konkurentsivõime tõstmiseks vajaliku uue laevanduspaketi kaasamised ning koostati kontseptsioon. Uus regulatiivsete meetmete pakett peab valmima 2026. aastaks.
- 2022. aastal tehti ettevalmistusi uue ameti loomiseks, et koondada kõik riigile kuuluvad tsiviillaevad ühe ameti alla. Koondamise eesmärgiks on laevastike efektiivsem kasutus ja haldamine ning kulude kokkuhoid. 01.01.2023 loodi Riigilaevastik, mis alustas täiemahulist tööd 01.07.2023.
- 2022. aastal valmis strateegiadokument „Meremajanduse Valge raamat“ ning Rahvusvahelise merendusorganisatsiooni IMO riigisisene strateegia.
- 2022. aastal lõppes Mereõiguse revisjon, mis algas 2014. a kevadel eelmise struktuurivahendite programmiperioodil 2007-2014 programmi „Parema õigusloome arendamine“ raames ja lõppes 20. oktoobril 2022 viimase eelnõu – kaubandusliku meresõidu seaduse muutmise seaduse eelnõu – esitamisega Vabariigi Valitsusele heakskiitmiseks.
- 2022. aastal tegeleti tulenevalt täiemahulise Venemaa agressiooniga Ukrainas rahvusvaheliste sanktsioonide rakendamisega.
- 2022. aastal kinnitas majandus- ja taristuminister transpordi infrastruktuuri arendamiseks toetuse andmise tingimused perioodil 2021–2027, mille alusel alustati raudteede õgvendamise ja elektrifitseerimise projektide elluviimist ning Pärnu–Uulu 2+2 teelõigu ehitust.

- Alates 1. aprillist 2022. a võeti kasutusele uued Põhja-Eesti 30 päeva ühispileti tooted, mis võimaldavad kasutada erinevaid transpordiliike ühe piletitootega nii Tallinnas kui Harjumaal (sh rong, maakonnaliinid). See on oluline samm selles suunas, et inimestel ei oleks ühistranspordi kasutamisel piire, vaid nad saaksid seda teha erinevate transpordiliikide üleselt. See on pikema visiooni üks samm, mis on tehtud.
- Välja on arendatud nõudepõhise sotsiaaltranspordi teenuse kasutamiseks planeerimissüsteemid, mida on võimalik ja eesmärk kasutusele võtta projekti lõppedes laialdasema nõudepõhise ühistranspordi pakkumiseks erinevates ühistranspordikeskustes.
- Raudteede vallas eraldati 2022. aastal ASile Eesti Raudtee riigieelarvest Haapsalu raudtee II etapile täiendavalt 485 964 eurot, mille raames teostati ettevalmistavaid tegevusi Turba–Rohuküla raudteelõigu ehitamiseks.
- Maanteede puhul teostati 2022. aastal erinevaid remonttöid kokku 1674 km teelõigul (sisaldab ehitust, rekonstrueerimist, remonti ja tolmuwabade katete ehitust). Ehitati 25 km ulatuses neljarajalisi teelõike. Rekonstrueeriti 6 silda ja 40 km ulatuses erinevaid teelõike. Katteid ehitati 40 km kruusateelõigule. Ehitati ümber 35 liiklusohutlikku kohta.
- 2022. aastal tuli maakonnaliinidel gaasibussidega teenindatavat mahtu liiniveo mahule juurde 8%, s.o 3 832 tuh km.²²
- Jätukub uue keskkonnasõbraliku parvlaeva²³ ehitus suursaarte liinide teenindamiseks (hinnanguline maksumus 39 mln eurot). Parvlaeva kontseptsioon on valminud. Laev valmib 2026. aastaks.
- Aastatel 2020–2022 hukkus maanteedel liikluses keskmiselt 55 inimest (2019–2021 keskmisena 55 ja 2018–2020 keskmisena 59). Liiklusohutusprogrammi 2022. aasta sihtasemest enam vähenesid jalakäijate ja sõitjate hukkumised. Jätukub positiivne trend linnaliikluses. Tallinnas vähenes liikluses hukkunute arv 9-lt 4-le, kuid endiselt on kõrge liikluses hukkunud jalakäijate (3) arv. Kui jätta kõrvale kergliikuriga toimunud ühesõidukiõnnetused, siis vähenes oluliselt ühesõidukiõnnetuste arv. Kasvas joobekontrollide arv, kuid roolist tabatud alkoholi või narkootilisi aineid tarbinud juhte tabati vähem, mistõttu on põhjust eeldada, et alkoholi mõju all liikluses osalevate juhtide üldine arv on langustrendis.
- 2022. aastal tehti koostöös endise Keskkonnaministeeriumiga Vabariigi Valitsusele ettepanek toetada ja käivitada 1 miljoni euro suuruse fondiga (piloot) toetusmeede kortermajade juurde elektriautode laadimistaristute arendamiseks. Täpsem sisu ja sihistamine toimub 2023.-2024. aastal.

Lahendamist vajavad väljakutsed:

- raudteetaristu arendamine rongide teenindustiheduse ja kiiruste tõstmiseks, uue raudteeliikluse juhtimissüsteemi kasutuselevõtt;
- raudtee elektrifitseerimine ja muu ühistranspordi keskkonnasõbralikkuse kasvatamine (eelkõige uutes hangetes säästlike kütuste eelistamine);
- 1435 mm rööpalaiusega põhja–lõuna suunalise rahvusvahelise raudteeühenduse loomine ja selleläbi Eesti ühendamine Euroopa raudteevõrgustikuga;
- riigiteede seisundi parendamine ja remondivõla vähendamine;

²² Ligi 80% maakondlikku bussiliiklust teenindavatest bussidest on nooremad kui kümme aastat ja nendest omakorda 17% on keskkonnasõbralikud gaasibussid. Allikas: <https://www.transpordiamet.ee/bussiliinid>

²³ Seos mõõdikuga: „Eestisese merenduse CO2e vähendamine saarte vaheliste parvlaevaühenduste nullheitel viimisega“.

- TEN-T nõuetele vastavate põhimaanteede ehituse rahastamine;
- jalgrattateede põhivõrgustike arendamine ja selle toetamine suuremates linnades;
- liiklusohutuse suurendamine maismaal, õhu- ja veeteedel;
- regionaalsete sadamate ja lennujaamade taristu parendamine;
- alternatiivkütuste taristu direktiivi ülevõtmine²⁴ ning elektrilaadimistaristu laiendamine ja vesinikkütuse laadimistaristu väljaehitamine vastavalt direktiivis sätestatud nõuetele ja Euroopa Parlamendi ja nõukogu poliitilisele kokkuleppele;

sh meremajanduse väljakutsed:

- kaldaelektriühenduste ja alternatiivkütuste taristu väljaehitamine TEN-T sadamates tulenevalt Euroopa kliimapaketi nõuetest;
- väikesaarte ja suursaarte laevaliinide dekarboniseerimine;
- rahvusvaheliste laevaühenduste dekarboniseerimine ning rohekoridoride loomine Soome ja Rootsiiga;
- jäämurde teenuse baasrahastus ei kata lepinguga võetud kohustusi;
- jäämurde võimekus ei ole piisavalt tagatud ja vajalik on uue jäämurdja ehitamine asendamaks 60. aastast jäämurdjat Tarmo;
- väikesaarte uue parvlaeva ehitamise rahastamine;
- merenduses ÜRO, EL valdkondliku regulatiivse raamistiku hüppelise mahuga toimetulek olemasolevate vahendite piires;
- sanktsioonide rakendamisest tulenev täiendav järelevalve koormus vajab püsivat lahendust;
- meremajanduse konkurentsivõime tõstmine ja uue konkurentsivõimelise laevanduspaketi kontseptsiooni väljatöötamine koos laevaregistrite reformiga;
- Riigilaevastiku erinevate nutikate ja innovaatiliste lahenduste rahastus, mis võimaldavad vähendada emissiooni ja suurendada efektiivsust (lisaks võimelünkade parendamine);
- kohanemine ja kestlik sadamate toimimine sanktsioonidest tingitud kaubamahtude drastilise vähenemisega;
- teadus- ja arendustegevuse ebapiisav rahastus merendusvaldkonna arendamisel.

Transpordi tulemusvaldkonna suuremad väljakutsed on sektori CO₂-heitkoguste vähendamine, riigisisese ja rahvusvahelises parvlaevaliikluses, TEN-T põhivõrgu maanteede, sadamate kaldataristu (tulenevalt kliimapaketist) ja Rail Baltic raudteetrassi väljaehitamine, kaubatarisordi nihutamine raudteele ning kogu transpordi toimepidevuse tagamine läbi rohetehnoloogiate kasutuselevõtu ja digitaliseerimise. Kõikide nõuetele vastavad tingimused peavad olema saavutatud 2030, mis eeldab seitsme aasta jooksul väga suuri investeringuid nii taristusse kui ka kaasaegsete tehnoloogiate kasutuselevõtuks.

Transpordisektori CO₂-heitkoguste vähendamine. Transpordi ja liikuvuse programmi eelnõu koostamise hetke prognoosi kohaselt Transpordi ja liikuvuse arengukavas (TLAK)

²⁴ EN direktiiv 2014/94/EL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0094&from=EN> ja poliitiline kokkulepe alternatiivkütuste taristu kasutuselevõtu kohta https://estonia.representation.ec.europa.eu/uudised/poliitiline-kokkulepe-alternatiivkütuste-taristu-kasutuselevotu-kohta-2023-03-28_et

püstitatud CO₂ vähendamise eesmärki ei saavutata. Euroopa Liidu Kliimapaketi „Fit for 55” raames Eestile võetud CO₂ heite vähendamise kohustus proportsionaalse sektorite jaotuse korral on aga arengukavaga võetud eesmärgist veelgi kõrgem (tinglikult 1600 kt CO₂ ekv 2030. aastaks). Hetkel rakendatavate meetmetega on aastal 2030 transpordi heide ca 1990 kt, seega ca 390 kt kliimapaketi eesmärgist suurem heide. Transpordi sektori CO₂ heite vähendamise kohustuse mittetäitmine tähendab Eestile potentsiaalset kohustust hakata soetama kauplemisturult CO₂ ühikuid, mis on lisakoormus eelarvele olukorras, kus on vaja leida rahastust erinevateks investeeringuteks.

Uuringud näitavad, et transpordi sektoris CO₂ eesmärke ei ole võimalik täita ilma maksupoliitika muudatuste kasutusele võtmist (tarbimismaksud, mis motiveeriks inimesi valima säästvat ühistransporti või keskkonnasõbralikumat autot). CO₂ eesmärkide täitmine on investeeringutemahukas nii era- kui avalikule sektorile.

TLAK mõõdik: transpordi CO₂e heitkoguste vähenemine 1700 kt CO₂ ekv-ni aastaks 2035. Prognoosimiseks on kasutatud Eesti Keskkonnauuringute Keskuse kasvuhoonegaaside (KHG) prognoose ning tegelike tasemete jaoks KHG inventuuri aruandeid. Kavandatud KHG vähendamise trajektoor vastab TLAKis määratud sihile, mis on saavutatav, kui rakendada kõiki arengukavas kirjeldatud poliitikaid.

Tulemusvaldkonna vastava mõõdiku sihttase 2022. aastal oli 2051 kt CO₂ ekv, mida täpsustatud vaheprognooside järgi 2022. aastal ei saavutata (2021. a tulemus oli 2 357,73 kt CO₂ ekv ning prognoosi järgi on 2022. aastal transpordi KHG heitkogused 2157,68 kt CO₂ ekv) ning praegusel trajektooriga on aastal 2035 transpordi heide u **1521,7725 kt CO₂ ekv**. CO₂-heitmete sihttaseme ületamine 2021. aastal nii suures ulatuses (ca 390 kt) on seotud sellega, et Covidi mõju prognoositi suuremaks (ja transpordiheidet selle võrra väiksemaks), kui see tegelikult liikumiste vähenemisel oli. CO₂-heidet kergitas tervisekriisist taastumine, mis innustas inimesi aasta varasemaga võrreldes rohkem reisima²⁵. Seoses Covid kriisiga vähenes ühistranspordi kasutus, samas tõusis kodust töötamise osakaal ning autoga liikumiste kogumaht jätkuvalt kasvab ning Eestis soetatavad uued autod on võrdlemisi suure kütusekuluga.

TLAKi meetmetest näiteks ei ole rakendatud muudatusi aktsiisipoliitikas (aktsiiside loogika ümber korraldamist selliselt, et nende määrad sõltuksid kütuste energiamahukusest ja eriheitest), ning kaubaveo liikumist maanteelt raudteele pole oodatud mahus toimunud. Eesti õigusesse on ülevõtmisel Direktiiv 2022/362, millega on ajakohastatud ja täiendatud varasemat Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 1999/62/EÜ raskete kaubaveokite maksustamise kohta teatavate infrastruktuuride kasutamise eest. Menetlemisel on liiklusseaduse muutmise seaduse eelnõu, millega suurendatakse ja diferentseeritakse vastavalt ka teekasutustasu määrasid viisil, mis võimaldab enam rakendada “kasutaja maksab, saastaja maksab” printsiipi. Tasumäärade tõstmisel **vähenevad Eestis sõitvate veoautode CO₂ heitkogused eeldatavalt umbes 2,41 kt** võrra 2024–2025. aastal võrreldes stsenaariumiga, kui teekasutustasude suurus jääksid kehtivale tasemele.

²⁵ EKUK prognoos, kui arvesse võtta juba olemasolevad meetmed. Kuna EKUKi senised prognoosid erinevad tegelikkusest päris suures mahus, siis tuleb hetkel 2035. aasta trajektoori prognoosi suhtuda teatava ettevaatlikkusega. Programmi eelnõu koostamise seisuga (2023) on 2035. aastal 1521,77 kt CO₂ ekv eeldatavasti saavutatav elektrautode laialdasema kasutuselevõtu korral.

²⁶ <https://kliimaministerium.ee/uudised/2021-aasta-kasvuhoonegaaside-loppinventuur-naitab-heite-suurenemist>

Täiendavalt on ettevalmistamisel veeteetasude süsteemi muudatused, millega diferentseeritakse tasud vastavalt *Clean Ship Indexile* (CSI). Laevad, mis on suurema keskkonnamõjuga hakkavad tulevikus suuremat veeteetasu maksma.

Lisaks on ehitamisel uus ligi null-emissiooniga suursaarte parvlaev, mis valmib 2026. aastal, mis panustab ESR eesmärkide täitmisesse ca 3 kt võrra.

Samuti on juba teada osade seatud eesmärkide täitmise hilinemine võrreldes arengukavas kavandatud, nt **Rail Balticu** ajakavast hilisem valmimine.

Lisaks tuleb arvestada, et praegused prognoosid ei hinda EL Kliimapaketi „Fit for 55“ mõjusid, küll aga on jõutud kokkuleppele, et ESR sektorite²⁷ (sh transpordi) emissioone tuleb 2030. aastaks vähendada 24% võrra. Tegemist on sektorite ülese eesmärgiga ning sektorite vahelist jaotust ei ole Eestis seni kokku lepitud. Kui eesmärk rakendub transpordisektorile solidaarselt, peab transpordisektori heide olema aastal 2030 veelgi väiksem (hinnanguliselt 1600 kt CO₂ ekv) kui arengukavas seatud siht (1700 kt CO₂ ekv).

Rohepoliitika ekspertrühma soovitudele tuginedes tuleb KHG heitkoguste vähendamiseks jätkata integreeritud ühistranspordi võrgustike uuendamisega, integreerides need transpordiliikide vaheliselt ja teiste liikuvusteenustega. Samuti tuleb edasi töötada säästva liikuvuse meetmete elluviimisega, nt rattateede ehitamisega ja elektriautode laadimistaristu väljaarendamisega. Lisaks tuleb töötada välja täiendavaid meetmeid, sh alustada tulevikukindla transpordi maksustamise süsteemi välja töötamist koostöös Rahandusministeeriumiga. Rohepoliitika ekspertrühma soovitude ja sobilike meetmete välja töötamisega tegeletakse.

Arengukava ja programmi korrigeeritakse vastavalt kokku lepivate Jõupingutuste jagamise määruse²⁸ siseriiklikele eesmärkidele ja 2023. aastal eeldatavasti kinnitatava rohepoliitika tegevuskava lõplikule variandile.

Täiendavalt on vajalik investeerida TEN-T sadamatesse **kaldaelektriühenduste rajamiseks** ning **alternatiivkütuste taristu loomiseks** tulenevalt EL'i ESR, FuelEU, AFIR, ETS nõuetest, mille järgi peab taristu olema valmis 2030. aastaks, et laevad üle 5000GT saaksid sadamas seisujaks ennast kaldaelektrivõrku lülitada. Lisaks on vajalik investeerida ka **riigisisese parvlaevaliikluse dekarboniseerimiseks**, millega koos tuleb investeerida ka kohalike sadamate ümberehitusse. Kohalikud parvlaevaliinid panustavad ESR eesmärkide täitmisesse.

Täiendavalt pakub võimalusi alternatiivkütustele üleminekuks **riigile kuuluvate laevade üleviimine alternatiivkütustele**, mis võib tekitada mahuliselt püsivat nõudlust alternatiivkütuste tootmiseks, mis seni on olnud takistuseks investeringute tegemisel.

Samaaegselt on vajalik investeerida TEN-T põhivõrgu **maanteede liiklusohutus- ja keskkonnanõutele vastavaks ehitamiseks, mis on seni takerdunud teehoiu rahastamise mahu olulise vähendamise tõttu**. TEN-T põhivõrgu maanteed peavad olema välja ehitatud Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrusega (EL) nr 1315/2013 seatud liiklusohutus- ja keskkonnanõutele vastavaks aastaks 2030, mille mittetäitmine võib lõppeda trahviga.

Kaubavahetuses on väljakutseks **kaupade transportimise suunamine maanteelt raudteele** (nii siseriiklikult kui rahvusvaheliselt). Vaadata tuleb perspektiive põhja–lõuna- ja

²⁷ ESR sektorid on transport, väiksemahuline energeetika (<20 MW nimivõimsusega), hooned, jäätmemajandus, tööstuslikud protsessid ning põllumajandus.

²⁸ EL määruse eelnõu, mis muudab määrust (EL) nr 525/2013.

läänesuunalises koridoris. Raudtee moderniseerimine peab lisaks reisirongiliikluse teenindamisele panustama maksimaalselt ka kaubaveo teenindamisse.

Järgmiste aastate suur väljakutse on **säilitada ka transpordi toimepidevus**, misjuures võtta transpordis kasutusele **rohetehnoloogiad** ja leida efektiivsust sektoris **digilahenduste juurutamise** läbi.

Olulisemaks on muutunud ka **toimepidevuse tagamine läbi veeteede avatuna hoidmise**, sest pinged Ukraina sõja tõttu on tõstnud riske Suwalki koridori avatuna hoidmine kriisisituatsioonis, mistõttu on vaja multifunktsionaalset jäämurdjat.

Liiklusohutusprogrammis 2016–2025 sätestatud eesmärkide täitmine.

Liiklusohutusprogrammi eesmärgid on vähendada liikluses hukkunute arvu ja raskelt vigastada saanute arvu kolme aasta keskmisena 2035. aastaks vastavalt kolmekümne ja 187-ni. Seatud vahe-eesmärgist 2022. aastal (46 ja 322) jääb tegelik tulemus kaugemale (55 ja 367). Nende eesmärkide saavutamine ei ole realistlik ilma liiklusohutust oluliselt mõjutavate täiendavate tegevuste elluviimist.

Jätakuvalt on väljakutseks ka mõõdiku „Kauba- ja reisilaevade arv Eesti lipu all (kogumahutavus 500 või enam)“ täitmine, kus 2022. aastaks on Eesti lipu all **23 laeva**. Seadusandlusest tulenevalt on raskusi laevade Eesti lipu alla toomisel ja hoidmisel ning konkureerivatel riikidel on selleks paremad tingimused. Uus konkurentsivõimeline pakett valmib 2026. aastaks, mis aitab eesmärkide täitmisele kaasa.

Raudteetransporditaristu

Arengukava mõõdik: Suurendada raudteekaubaveo osakaalu tonnkilomeetrites võrreldes maanteetranspordiga. Eesmärk sõltub nii olemasolevate maanteevedude toomisest olemasolevale ja ehitatavale raudteele (Rail Baltica) kui suuresti ka Rail Baltica täiendavast kaubamahust. Raudtee elektrifitseerimine loob eeldused keskkonnasõbraliku transpordiliigi olemasoluks, mida kasutada kauba kui ka reisiveoks. Seda eelist tuleb arendada selliselt, et tekiks modaalnihe raudteetranspordi liigi kasuks. Suurema nihke saavutamiseks tuleb teha täiendavaid investeeringuid, sh luua laadimisplatse ja uusi koostöömudeleid veondusettevõtetega. Lähtuvalt Eesti kaubavedude logistikast ning tootmisettevõtete paiknemisest on läbi riiklike meetmete täiendavalt võimalik suunata raudteele hetkel maanteel transporditavaid kaupu: killustikud (graniit ja lubjakivi killustik), puittooted (puitpellet, saematerjal, majad, paber, vineer), teravili jm. Raudteevedu aitab eelkõige vähendada Tartu–Tallinna ja Tallinna–Pärnu–Ikla maantee koormust, samuti Tartu–Jõhvi lõigu koormust ning ka Kagu-Eesti maanteede koormust. Siseriikliku kaubaveo raudteele suunamise abil on võimalik aastas hoida 44 miljonit raskeveoki veokilomeetrit. Raudteekaubaveo osakaalu suurendamine on võimalik ka läbi Eesti veetavate täiendavate kaubamahtude, mis on siiani kasutanud alternatiivseid kaubaveokoridore.

2022. aastal moodustas raudteekaubavedu vaid 22% kõigist kaubavedudest. Seoses geopoliitilise olukorraga ja asjaoluga, et raudteekaubaveost moodustas olulise osa kaubavahetus, mis liikus läbi Venemaa, on tõenäoline, et raudteekaubaveo osakaal lähiaastatel langeb ja teatud määral ka asendub kaubavahetusega muude riikidega. Seoses keerulise olukorraga raudteekaubavedude turul on vajalik analüüsida, kas senine turuosaliste maksevõime hindamise meetodika on sobiv ka muutunud turusituatsioonis.

Arendamisel on põhja–lõuna-suunaline transpordikoridor Rail Baltica näol ning eesmärgiks on käivitada regulaarne raudtee kaubarong kolme riigi vahel, olemasoleval 1520mm taristul.

Rail Baltica põhitrassi projekteerimistööde eeldatavad lõpptähtajad on nii Harju-, Rapla- kui Pärnumaa lõikudes 2024. aasta teises pooles. 2022. aastal on valminud Ülemiste ühisterminali, Pärnu reisiterminali ning Ülemiste veeremidepoo põhiprojektid. 2023. aastal valmivad Muuga kaubaterminali ning põhiprojektid, Pärnu hoolduskeskuse ning kaubaterminali ja Soodevahe hoolduskeskuse eelprojektid. 2022. aastal valmisid Rapla kohalike peatuste eelprojektid, 2023. a valmivad Pärnu ja Harju eelprojektid.

Ehitusobjektidest on 2017. aastal valminud Tallinna lennujaama ja Ülemiste ühisterminali ühendav trammitee ning Saustinõmme viadukt Tallinna ringteel. 2022 valmisid Assaku, Tagadi ja Künka viaduktid ning Loone, Urge ja Kalevi ökoduktid. 2023. aastal valmib Saustinõmme ökodukt, tööd jätkuvad Tagadi, Lepplaane ja Selja ökoduktide, Kehtna–Põlma, Sikeldi tee, Seli–Koigi–Alu, Kirdalu–Kiisa, Kivisilla ning Tagadi–Kurtina viaduktide ehitamisel. Ehitustööd käivad erinevate kolmandatele osapooltele kuuluvate kommunikatsioonide ümbertöstmiseks (kõrgepingeliinid, gaasitrassid). Välja on kuulutatud kahe pikema RB lõigu ehitushanked, hankelepingute sõlmimine ning ehituse algus 2023. aasta jooksul. Ülemiste ühisterminali 2 esimest ehituslepingut sõlmiti/sõlmitakse 2023. aasta esimeses pooles. 2023. aastal alustatakse Pärnu reisiterminali ehitamisega (Lao tänava ehitusobjekt) ning tulevase Pärnu kaubaterminali territooriumile ehitusbaasi ehitamisega. RB CEF vahenditest rekonstrueeriti 2021. aastal RB ehitusmaterjalide veoks Lelle ja Pärnu vaheline raudteelõik kiirusele 40 km/h.

Raudteetaristu arengusuunaks on reisirongidele 160 km/h kiiruse tagamine. Selleks on kavas õgvendada raudteed, remontida allesjäänud puitliipritega teelõigud ning elektrifitseerida raudtee Tallinna–Tartu ja Tapa–Narva lõikudel. Edasi liigutakse Haapsalu raudtee ehitamise ettevalmistavate tegevustega. Kavast on ka läbilaskevõime suurendamine Tallinna–Lelle raudteelõigul ning Rapla–Lelle lõigu rekonstrueerimine. Jätkuvaks väljakutseks on vajadus tagada optimaalne taristu konfiguratsioon (st vajadusel vähendada jaamade ja/või raudteede arvu, kus puudub kasutus ja luua täiendavaid kasutusvõimalusi multimodaalseks transpordiks ning möödasoõdukohti reisirongide läbilaskevõime suurendamiseks).

Samuti on probleemiks ühetasandilised ristumised, mille eritasandiliseks ehitamine parandaks nii ohutust kui ka kasutajamugavust. Varasemate väljakutsetena väljatoodud Balti jaama läbilaskevõime ja Pääsküla–Keila raudteelõigu II peatee ehitus on lahendatud ning mainitud investeerimisprojektidega on loodud 2023. aastaks potentsiaal täiendavaks rongireisijate arvu kasvuks.

2023. aasta märtsis valmis Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi tellimusel „Rongiliikluse taktipõhise sõiduplaani analüüs“²⁹, mille teostas LocoSmart OÜ. Taktsõiduplaan on liiklusgraafiku koostamise printsiip, mille kohaselt allub ühistransport päeva jooksul korduvale muustrile väljumisaegades (enamasti iga tunni või paari tagant). Võimalused rongiliikluse tihendamiseks kasvavad lähiajal oluliselt: liinile tuleb 16 uut elektrirongi, Tartu ja Narva suuna elektrifitseerimine, kiiruste tõstmine kuni 160 km/h Tartu ja Narva suunal ning Rapla–Lelle vahel, Lääne-Harju raudteeprojekti valmimine, liiklusjuhtimissüsteemi uuendamine, uus depoo Soodevahesse. Taktipõhisusest rongireisijate arvu kasvuks siiski üksi ei piisa, kuna viimasega jõuaks aastane reisijate arv vaid 12,8 miljonini, samas TLAK eesmärk on **20 miljonit aastast rongireisijat aastal 2035**. Viimase **saavutamiseks oleks vajalik teha ka taristu muudatusi**³⁰. Rongiliikluse atraktiivsust ja kättesaadavust tuleb tõsta seal, kus

²⁹ <https://www.kliimaministeerium.ee/media/11078/download>

³⁰ Vältimatud parendused taktograafikute töökindluse tagamiseks oleksid: Liiva–Saku kaheteelise raudteelõigu rajamine, Kiisa–Rapla lõigul kiiruste tõstmine kuni 160 km/h, parendused Raasiku (160 km/h), Kehra (160 km/h),

potentsiaal suurim. Olulised on nii rongi- ja bussiliikluse omavaheline sidumine, aga ka üleriigilise ühtse piletisüsteemi loomine.

Talsinki tunneli planeerimistegevustega jätkatakse. Tunneli trassi võimalik asukoht pakuti välja 2018. aastal projekti FinEst Link raames valminud tasuvusanalüüsi³¹ käigus. Analüüsi tulemusel jõuti järeldusele, et tunneli rajamiseks on tingimused sobivad (Eesti pool küll oluliselt keerulisemad, kui Soomes) ning tegemist oleks maailma pikima merealuse tunneliga (107km). Selle ehitamine maksab 13–20 miljardit eurot ning selle ehituseks kulub 15 aastat (8 aastat tunneli rajamiseks, 6 aastat raudtee installeerimiseks, peatuskohtade, depoode ja terminalide ehituseks ning 1 aasta rongide testimiseks). Ehitusele eelnev planeerimise faas võib hinnanguliselt kesta 6 aastat.

26. aprillil 2021. a allkirjastasid Soome transpordi- ja kommunikatsiooniminister Timo Harakka ning Eesti end. majandus- ja taristuminister Taavi Aas kahe riigi vahelise transpordikoostöö edendamiseks (sh Tallinna–Helsingi tunneli osas) vastastikuse mõistmise memorandum³² (edaspidi MoU). MoU järel moodustati 2022. aastal Eesti–Soome transpordialase koostöö töögrupp, kuhu kuuluvad KLIM, Soome Transpordi- ja Kommunikatsiooniministeerium ning Tallinna ja Helsingi linnavalitsused. Töögrupp kohtub kaks korda aastas. 2022. aastal toimus kaks kohtumist. Järgmine kohtumine toimub 2023. aasta sügisel Helsingis.

Tallinna–Helsingi tunneli trass on märgitud praegu muutmisel oleva üleeuroopalise transpordivõrgustiku ehk TEN-T määruse³³ kaartidele kui perspektiivne püsiühendus. TEN-T määruse muudatus on jõudnud faasi, kus algavad läbirääkimised Euroopa Parlamendis ning seal tuleb kaartide muudatusi kaitsta. TEN-T uuendatud määrus kinnitatakse 2024. aasta alguses. Tunneli trassi valiku jaoks on vajalik algatada riigi eriplaneering (REP).

Veetransporditaristu

TLAK mõõdik: suurendada kauba- ja reisilaevade arvu Eesti lipu all (500 ja suurema kogumahutavusega). 2022. aastaks on saavutatud kauba- ja reisilaevade arv Eesti lipu all (500 ja suurema kogumahutavusega) **23 laeva**. Eesmärgi täitmist on raskendanud algse meetmete paketi ebapiisavus, mis väljenduvad peamiselt tööseadusandlusest ja maksupoliitikast tingitud piirangutest. Piirangute eemaldamiseks on läbi viidud 2022. aastal kaasamised ning tulenevalt VV otsusest valmib uus konkurentsivõimeline pakett 2026. aastaks.

Varasemate aastate laevade arvu korrigeeriti 2022. aasta tulemusaruandes kuna seni kuvati ainult üle 500 kogumahutavusega kaubalaevu. Vastavalt mõõdiku eesmärgile on lisatud kõik Eesti laevaregistrites olevad üle 500 kogumahutavusega kauba- ja reisilaevad ning sellele

tupiktee) ja Balti jaamas (1. tee jagamine kaheks sektsiooniks), Tapa jaama idapoolse kõriku ümberehituse ära jätmine ning selle asemel väiksemahuline keskkõriku ümberehitus laugpöörmete paigalduseks, Kaarepere piirkonna kaheteeline lõik, Taevaskoja ooteplatvormi pikendamine. Parendused rongiliikluse atraktiivsuse ja kättesaadavuse tõstmiseks oleksid: Kristiine terminali ja Avala peatuskoha rajamine, Kopli linnaraudtee rajamine ning linnarongi käivitamine, Edelasuunal raudtee õgvendamine, et tõsta sõidukiirused kuni 160 km/h, Haapsalu raudtee valmimisel kontaktvõrgu uuendamine, raudteetrassi õgvendamine ja kiiruste tõstmine Keila–Riisipere vahel, Tartu–Valga raudtee elektrifitseerimine. Tapa–Narva raudteeliini parendused oleksid: kaheteelise raudteelõigu taastamine Oru–Vaivara vahel, Jõhvi peatuse nihutamine bussijaama juurde, „Energia” peatuskoha rajamine Narva lääneossa, Kagusuuna raudteedel kiiruste tõstmine ning perroonide asukohtade korrektuurid, Läänesuuna raudteel kiiruste tõstmine ning päevase läbilaskevõime tagamine kaubarongidele. Ohutuse seisukohalt tuleks täiustada VEPS süsteemi, et tagada rongiliikluse riskide maandamiseks vajalik funktsionaalsus või võtta Eestis kasutusele Euroopa Raudteeliikluse Juhtimissüsteem ERTMS.

³¹ <https://www.arcticrailway.as/wp-content/uploads/2018/09/FinEst-link-REPORT-FINAL-7.2.2018.pdf>

³² <https://www.lvm.fi/documents/20181/1019592/Memorandum+of+Understanding+between+Governments+of+Finland+and+Estonia+26.4.2021.pdf/05cff6a3-76ba-40a0-63cde422bf1b?t=1619444221790>

³³ http://publications.europa.eu/resource/cellar/f277232a-699e-11e3-8e4e-01aa75ed71a1.0008.01/DOC_1

vastavalt on korrigeeritud ka järgmiste aastate prognoose. Tulemusaruandes tehti ettepanek ka 2023. aasta programmis kinnitatud sihttaseme tõstmist 30 laeva peale. 2022. aastal vähenes võrreldes 2021. aastaga laevaregistrites registreeritustest 2 kaubalaeva, mille peamiseks põhjuseks oli Venemaa agressioon Ukrainas ning sanktsioonid vastavale riigile ja vastavatele kaubagruppidele.

Merenduses on peamiseks väljakutseks sanktsioonidest tulenev kaubamahtude suur vähenemine ning nende mõjudega toimetulemine, Euroopa kliimapaketist tulenevate nõuete täitmine nii laevade kui ka sadamate vaates, järjest suurenev rahvusvaheliste normide arv ning nendega seotud järelevalve, jäämurde teenuse järjepidev alarahastus, mereolukorra teadlikkuse tõstmiseks vajamineva rahastuse puudumine, et võidelda uue olukorraga Soome lahel (Loksast põhjapool kogunevad laevad), riigilaevade kiire vananemine ja ebapiisav rahastus. Lisaks on Eestis merendus jagatud eri ministriumite vahel ja sellega seoses on meremajanduse tervikuna arenemiseks vajalik kõigi valdkonnaga seotud osapoolte ühtne koordineeritud koostöö.

Õhustransporditaristu

TLAK mõõdik: aastaringsete regulaarsete lennuliinide arvu suurendamine. Valmistame ette ja sõlmime lennunduskokkuleppeid, laiendame terminale ja jätkame arendustöödega, et suurendada Tallinna lennujaama kaudu liikuvate transiitreisijate arvu otseühenduste kasvatamiseks. Eesmärk on tagada kvaliteetsed ja mugavad rahvusvahelised lennuühendused ning kasvava mahu turvaline ja järjepidev teenindamine, seepärast on strateegiliselt oluline jätkata ASi Tallinna Lennujaam lennundusjulgestuse ja päästekulude katmist riigieelarvest.

2022. aastal suurendas AS Tallinna Lennujaam regulaarliinide arvu **33 regulaarliinini**. Regulaarliinide arv sõltub suuresti lennuettevõtjate plaanidest ja võimekusest, sesoonselt reisijate huvist, teatud piirkondade atraktiivsusest, lennuettevõtjate plaanidest ja post-COVID olukorrast. Seetõttu kõigub liinide arv iga-aastaselt, sh on tõusutrendiga.

Lennunduses on COVID-19 pandeemia järgne kirju reisimise regulatsioon asendunud uue väljakutsega, milleks on Venemaa sõjaline agressioon Ukraina vastu. See kahandab lennuettevõtjate äri võimalusi ning sunnib tegevust piirama, mis omakorda vähendab Eesti kui ELi geograafilise piiriala hoidva riigi jaoks ühenduvuse võimalusi ja atraktiivsust välisinvesteeringutega seotud äriturismiks. 2022. aasta on näidanud lennureisijate soovi reisida ning hoolimata Vene Föderatsiooni õhuruumi täielikust sulgemisest on Eesti lennureisijate usaldus reisimise suhtes taastunud väga kiiresti. Välispoliitilised mõjud on pärssinud lennundusvaldkonna ning reisijate mahtude taastumist 2019. aastaga võrreldavale tasemele. Probleemiks on eeskätt kõikide Vene Föderatsiooniga seotud õhusõidukite käitamise keelamine äritegevuses ELis, sh kehtib keeld Vene Föderatsioonis registreeritud ja kaudse omandiga seotud ettevõtetele, samuti hooldusteenuse ja varuosade pakkumise keelamine sellistele ettevõtetele. Ühtlasi on piiratud ka Vene Föderatsiooni kodakondsusega seotud isikute kuulumist ELi lennundusettevõtete juhtkonda ning õhusõidukite iseseisvat käitamist eraviisiliselt, sh mehitamata õhusõidukite käitamist. Oluline on ka see, et Vene Föderatsiooni territooriumile jäi enne ELi sanktsioonide kehtestamist suur arv lennukaid, mis võib lähiajal nõudluse tipuperioodil mõjutada saadaolevate istekohtade arvu. See tähendab, et kiire nõudluse kasv ja lennukite puudus koos kõrgemate energiahindade ja tööjõukuludega lennujaamades toovad kaasa reisimise kallinemise. Siia lisandub kindlasti ka lennuliikluste võimekus kiiresti kasvavaid lende hallata ehk ees ootavad ulatuslikud hilinemised Euroopa keskosa lennujaamades.

Jätkuvalt on fookus ka regionaalsete (Tartu, Kuressaare, Kärkla ja Pärnu) lennujaamade efektiivsusel. 28. märtsil 2022. a taasavati peale COVID-19 pandeemiat lennuliiklus Tartu ja Helsingi vahel, mis vedaja otsuse tõttu kahjuks peatus sügisel. Hooajaliselt alustas 5. mail 2022 tööd Pärnu–Helsingi liin ning 25. juunil 2022 Pärnu–Stockholmi lennuliin. Riigisiseste lennuühenduste korraldamine on 1. juulist 2023. a Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi pädevuses. Muudatus hõlmab lennuühendusi Kärkla, Kuressaare ja Ruhnuga.

Maanteetransporditaristu

TLAK mõõdik: Liikluses hukkunute ja raskelt vigastatute arvu vähenemine poole võrra kolme aasta keskmisena³⁴.

Aastate 2020–2022 keskmisena hukkus liikluses **55 inimest**. Hukkunute arvu vähenemine on siiski olnud üle kahe korra aeglasem kui liiklusohutusprogrammis seatud eesmärk. 2022. aasta eesmärgiks oli kolme aasta keskmisena mitte enam kui 46 hukkunut. Kuna teist aastat järjest jäi kolme aasta keskmine hukkunute arv samaks (55), tuleb tõdeda, et **olemasolevad liiklusohutuse tagamiseks kavandatud meetmed pole olnud piisavalt tõhusad**. 2022. aastal juhtus 1699 liiklusõnnetust (võrreldes eelmise aastaga +127 õnnetust, +8%), neis sai vigastada 1918 (+146, +8%) ja hukkus 50 (-5, -9%) inimest. Hukkunute arvu osas oli tegemist läbi ajaloo ühe väikseima hukkunute arvuga ühe aasta kohta Ainult aasta 2017 oli parem, mil hukkus kaks liiklejat vähem (48). Võrreldes 2021. aastaga liiklejate käitumises suuri muutusi ei ole. Mõnevõrra on vähenenud mootorsõiduki alkoholi mõju all juhtimine. Paranevas trendis on olnud ka turvavöö kasutamine sõiduauto tagaistmel ning jalgratturitel kiivri kandmine. Suurenesid kergliikuri osalusel ja neis vigastada saanute arvud, mis paisutasid statistikat. Kui need õnnetused maha arvata, oli statistilise aegrea vaates tegu vigastatute ja õnnetuste olulist langust näitava aastaga.

Liiklusohutuse programmi (edaspidi LOP) järgi on eesmärk aastaks 2025 jõuda olukorrani, kus teeliikluses ei hukkuks enam kui 40 inimest ning raskelt vigastada ei saaks enam kui 302 inimest (2023–2025a keskmisena). Tänapäevaste trendide ning ekspertarvamuste põhjal on vähetõenäoline, et soovitud tase saavutatakse. Aastate 2020–2022 keskmine hukkunute arv (55) oli sihttasemest (46) 9 võrra enam. Kuigi jalakäijate ja sõitjate ohutuse tagamise osas eesmärgid täideti, kujunesid 3-aasta keskmised mootorsõidukijuhtide 29 (21) ja jalgratturite 5 (3) hukkunute arvud seatud ülempiirist suuremateks.

Investeeringute vähendamine teede arendusse aastatel 2023 ja 2026 ning peatamine aastatel 2024 ja 2025 takistab oluliselt TLAKis ja LOPis seatud eesmärkide täitmist, liikluses hukkunute ja vigastatute vähendamise püüdlust.

Seoses teehoiu vahendite vähenemisega aastatel 2022–2025 ja ebapiisava rahastusega 2026–2027 ning viimaste aastate (sõda, energiakriis, inflatsioon) hinnatõusust tulenevalt on rahuldava seisukorra tagamine riigiteede võrgustikul ning TEN-T põhivõrgustikku kuuluvate liiklusohutuse ja keskkonnanõuetele vastavate maanteede (Tallinna–Tartu ja Tallinna–Pärnu–Ikla teelõigud) väljaehitamise tagamine aastaks 2030 väga kriitiline. Riigiteede võrgu seisundi säilitamise eesmärgiks seatud sihttasest ei ole aastatel 2025–2027 võimalik saavutada. Arendamata ja rekonstrueerimata jäävad ka teised arvestava liiklussagedusega teelõigud, mida EL vahenditest ei saa rahastada. **Samuti ei ole võimalik planeeritud mahus**

³⁴ vähendada liikluses hukkunute ja raskelt vigastatute arvu poole võrra ehk saavutada olukord, kus hukkunute arv kolme aasta keskmisena aastaks 2035 ei ületaks 30 ning raskelt vigastunute arv kolme aasta keskmisena ei ületaks 187

ehitada tolmuvasasid katteid kruusateedele, ümber ehitada liiklusohutlikke kohti ega rajada säästlikumaid liikumisviise soodustavat taristut.

Teehoiuks ettenähtud vahendite mahu indikatiivne vajadus on 350 miljonit eurot aastas, millest halvas seisus riigiteede osakaalu vähendamiseks ja remondivõla likvideerimiseks on ca 200 miljonit eurot aastas ning teedevõrgu arendamiseks, sh TEN-T võrgustikku kuuluvate põhimaanteede nõuetekohaseks väljaehitamiseks, 150 miljonit eurot aastas.

RES 2024–2027 baasi alusel teehoiuks eraldatud vahendite maht ja edasise rahastuse ebaselgus seavad ohtu TEN-T põhivõrku kuuluvate maanteede Tallinn–Tartu–Võru–Luhamaa ja Tallinn–Pärnu–Ikla väljaehitamise Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määruses (EL) 1315/2013 (edaspidi TEN-T määrus) sätestatud liiklusohutuse ja keskkonnanõuetele vastavaks 2030. aasta lõpuks.

2022. aasta lõpu seisuga vastab Tallinna–Tartu–Võru–Luhamaa maantee määruses sätestatud nõuetele 39% ulatuses (hõlmab 108 km 2+2 ja 2+1 teelõike 277 km kogupikkusest) ja Tallinna–Pärnu–Ikla maantee 22% ulatuses (kokku 39 km 2+2 ja 2+1 maanteelõike 179 km kogupikkusest). Seoses väga madala liiklussagedusega Tallinna–Pärnu–Ikla maantee Uulu–Ikla lõigul ning Tallinna–Tartu–Võru–Luhamaa Ülenurme–Luhamaa lõigul taotletakse Euroopa Komisjonilt nende lõikude nõuetekohaseks väljaehitamise tähtsaja pikendamist kuni aastani 2050.

TEN-T üldvõrgu maantee E20 Tallinna–Narva on valmis 43% ulatuses (kokku 87 km 2+2 teelõike 200 km kogupikkusest).

Rattastrateegia

Rattastrateegia peaesmärgiks on rattakasutuse oluline suurendamine, mis tuleb ka fikseerida eraldi arvulise eesmärgina. Strateegiale lisaks tuleb koostada selle elluviimise tegevuskava.

Heaks ja mõjusaks riiklikuks jalgrattastrateegiaks kvalifitseerimiseks on vaja käsitleda jalgratta kasutamist osana laiemast liikuvussüsteemist, sh selle kasutamisest viimase miili transpordilahendusena.

Strateegias on tarvis keskenduda:

1. Jalgrattasõidu erinevatele tahkudele/sihtrühmadele (linnas/maal, transport, vaba aeg, turism; lapsed, pendeldajad, naised, vanurid jne).
2. Infrastruktuuri investeeringutele – jalgrattateede võrgustik, pargi ja sõida parklad
3. Õiguslikule keskkonnale – nõuded rattataristule, muudatused seadustes ja määrustes. Näiteks teeregistri põhimääruses ei ole siiani rattateid kirjas. Ehitise kasutamise otstarvete loetelus ei ole ühtegi rattataristu elementi (rattatee, rattaparkla jne).
4. Haridusele, koolitusele, teadlikkuse tõstmine.
5. Riiklikul tasemel tuleb ellu kutsuda rattakasutust suurendavad kampaaniad ja sihtprogrammid. Rattaga kooli, rattaga tööle jne. Rattasõitu takistavate stereotüüpide murdmisega tuleb süsteemselt tegeleda.

Strateegia peab olema konkreetne ja mõõdetav. Selleks tuleb välja töötada indikaatorid ning näha ette eesmärkide saavutamiseks vajalike ressursside analüüs (eelarve). Rattastrateegia tulemuste mõõtmiseks tuleb kaardistada olemasolevad andmed (sh erasektoris), lisaks milliseid andmeid vaja on ja kuidas neid koguda. Strateegias tuleb määrata vastutused (sh nii

investeeringute kui ka järelevalve teostamise osas nt) erinevate osapoolte vahel – TRAM, KOV jne.

Ühistransport ja siseriiklik regionaalne reisijatevedu

Seoses Covid kriisiga vähenes ühistranspordi kasutus, kuid samal ajal tõusis kodust töötamise osakaal.

Ühistranspordi osakaalu langust on 2020–2022 aastatel mõjutanud eelkõige COVID-19 pandeemia ja sellest tingitud liikuvusmuutuste muutumine. Säästvate liikumisviiside (jalgsi, jalgratta ja ühistranspordiga sõitjad) osakaal on viimase aasta jooksul küll veidi kasvanud (34%-lt 2021. a kuni 34,4%-ni 2022. a), kuid ühistranspordiga igapäevaselt liikujate osakaal ja sõitjate koguarv pole taastunud pandeemia eelsele tasemele. Autoga tööle liikumiste osakaal kasvas 2022. a 58,1%-ni tööle liikumistest, mis näitab, et autostumise trend jätkub ning ühistranspordi ja säästvate liikumisviiside arendamise pole piisavalt panustatud. Praeguse trendiga 2035. aastaks seatud sihttasemeid ei täideta.

Lisaks mõjutab ühistranspordi osakaalu vähenemist töö- ja koolikohtade kehv teenindatus heal tasemel ühistranspordiga, ühistranspordi arendamise alarahastatus nii linnades kui maakonnaliinidel, ühistranspordikorralduse jätkuv killustatus, autokasutust soodustavad taristu ja kinnisvaraarendused ning ostujõu kasv keskmisest väiksema sissetulekuga töötajate hulgas, kelle töökohad on siirdunud ühistranspordiga kättesaadavatest kohtadest kehva juurdepääsuga asukohtadesse.³⁵

Suurimad väljakutsed ühistranspordis on seega jätkuvalt seotud nii linnapiirkondade autostumisega kui ka hajaasustuses kulutõhusate ühistransporditeenuste pakkumisega. Sellega seoses on ühistranspordikeskuste väljakutsed seotud eelkõige reisijate tegelikele nõudlustele vastava ühistransporditeenuse pakkumise tagamisega ja inimeste sundkulutuste vähendamisega transpordile ning nõudluspõhise transpordi arendamisega piirkondades, kus see on mõistlik. Tiheasustuses on suurim väljakutse sõiduautode kasutamise kasvu ohjeldamine läbi ruumilise planeerimise, ajaliselt konkurentsivõimelise ühistransporditeenuse ja ühtse liinivõrgu ning piletitoodete arendamise linna, maakonna ja rongiliinidega.

Pikemas perspektiivis peaks senise maakondliku liinivõrgu ümberkorraldamist rakendades kaaluma **kahetasandilist regionaalse ühistranspordi** korraldusmudelit:

- Maakondliku/toimepiirkonna liinivõrgu selgrooks on lihtne ja selge regionaalsete põhiliinide võrk koostoimes rongi- ja kaugbussiliinidega. Kiirete liinide põhine võrk tagab tiheda, mugava ja kindla ühenduse maakonna tõmbekeskus(t)e, raudteejaamade ja väiksemate keskuste vahel.
- Põhiliine täiendavad kohalikud toitvad liinid (nõudepõhine transport). Nõudepõhine transport teenindab väiksemate keskuste tagamaad ja nõudepõhise transpordiga saab sõita väiksemasse keskusesse, kus on võimalik kiire ümberistumine põhiliinile.

Selleks, et tagada õiglasemat ühistranspordi rahastamist oleks perspektiivikas kaaluda varianti, kus kohalikud oma valitsused rahastaksid ühistranspordi korraldamist võrdselt *per capita*.

Ühistranspordikorraldus

Reisirongiteenuse ja kohalike/maakonnabussiliinide integreerimist ei ole seni Eestis süsteemselt arendatud. Sellest tulenevalt on mitmes maakonnas rongipeatuste läheduses nii

³⁵ <https://transpordiamet.ee/liikuvuse-statistika> (2021.a detailsema statistikaga uuendamisel)

maakonnakeskusi, suuremaid linnu kui ka tiheasustusalasid, kust ei pääse rongiteenusele mugavalt ligi kohalikku või maakonnaliini ühistransporti kasutades. Üheks põhjuseks on ka see, et tihtipeale ei ole busside ja rongide väljumisajad omavahel sünkroonitud. COVID-19 pandeemia tulemusel on vähenenud kaugliinide väljumiste arv ning reisirongi teenindusalast välja jäävate linnade ühistranspordiühendused on võrreldes pandeemia eelse ajaga muutunud kehvemaks. Puudub süsteemne lähenemine rongiteenuse ning maakondliku- ja muu regionaalse bussiteenuse integreerimiseks. Samuti puudub selge ja ühtne kommunikatsioon rongidega sünkroonitud bussiliinide kohta nii bussiteenuse kui ka Elroni poolel. Siiski on mitmed ühistranspordikeskused (edaspidi ÜTK), kus juba praegu sünkroniseeritakse bussiliine rongiaegadega (nt Põlva, Rapla, Rakvere), kuid puudub ühtne kommunikatsioon, kus kõik rongide väljumised ei ole alati bussidega teenindatud ning ÜTKdel on raske tihti muutuvate rongiaegadega sammu pidada.

Eesmärk oleks muuta kiire ja mugav ühistransporditeenus kättesaadavamaks nii elu-, töö- kui ka koolikohtade vahel. Samuti tagada rongipeatustele piisavalt lähedal paiknevatele, kuid nende praegusest teenindusraadiusest kaugemal olevatele, suure asustustihedusega piirkondade elanikele rongi ajagraafikutest lähtuv bussiihendused selliselt, et:

- ettevedavad bussiliinid moodustaks rongide väljumisaegadega loogilise terviku;
- rongi ja bussi kombineerides tekib konkurentsieelis ning ajaline ja rahaline kasu võrreldes isikliku sõiduauto kasutamisega;
- ettevedavad bussiliinid oleksid teistest liinidest arusaadavalt eristatavad ning potentsiaalsed kasutajad mõistaksid selle tähendust;
- sõitjatel oleks kindlustunne, et ümberistumine toimib ja buss ootab rongi ära ka paariminutilise hilinemise korral;
- kogu reisi hind oleks sarnane rongipileti hinnaga;
- Elroni jt reisiplaneerijate otsingus tulevad ühildatud rongi- ja bussiliinid selgelt välja ning on kergesti leitavad.

Tabel 24. Transpordi tulemusvaldkonna/programmi mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
Liikluses hukkunute arv kolme aasta keskmisena <i>Allikas: Transpordiamet</i>	55	42	40	38	36
Liikluses raskelt vigastatute arv kolme aasta keskmisena <i>Allikas: Transpordiamet</i>	367	309	302	295	288
Transpordi CO ₂ -heide, kt CO ₂ ekv <i>Allikas: KEM, MKM</i>	2358 kt CO ₂ ekv (2021)	2262 kt CO ₂ ekv	2251 kt CO ₂ ekv	2215 kt CO ₂ ekv	2164 kt CO ₂ ekv
Kauba- ja reisilaevade arv Eesti lipu all (500 ja enama kogumahutavusega) <i>Allikas: MKM</i>	23	40	75	100	120
Raudteekaubaveo osakaal tonnkilomeetrites võrreldes maanteetranspordiga <i>Allikas: Statistikaameti tabel TS121</i>	22%	24%	26%	28%	30%
Aastaringsete regulaarsete lennuliinide arv <i>Allikas: AS Tallinna Lennujaam</i>	33	≥29	≥50	≥55	≥60

Transpordi tulemusvaldkonna eesmärkide saavutamiseks on loodud Kliimaministeeriumis transpordi ja liikuvuse programm ning Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumis ühistranspordi programm, mis lähtub Transpordi ja liikuvuse arengukavast 2021–2035. Transpordi ja liikuvuse programmi eesmärkide saavutamiseks tegevuste ja rahaliste vahendite kavandamise eest vastutab Kliimaministeerium, ühistranspordi programmi eest Regionaal- ja Põllumajandusministeerium.

2.8.1 Transpordi ja liikuvuse programm

Programmi eesmärk

Programmi eesmärk on jätkusuutliku transpordi ja liikuvuse planeerimisel inimeste ja kaupade liikuvuse tõhusam korraldamine selliselt, et see oleks kasutajale kättesaadav, ligipääsetav, mugav ja ohutu, panustaks positiivselt Eesti majandusse ning samas väheneks keskkonnakoormus.

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

Alljärgnevalt on toodud olulised tegevused erinevates transpordivaldkondades.

Raudteetransporditaristu konkurentsivõime edendamiseks:

- AS Eesti Raudtee teostab projekteerimise ning alustab raudteelõikude elektrifitseerimisega Tartu ja Narva suunal aastatel 2023–2028 kogusummas 236,177 miljonit eurot, millest SF vahendid moodustavad 85%. Lisaks eeltoodule läheb elektrifitseerimisse 45,045 miljonit eurot CO₂ vahendeid, et katta SF projekti mitteabikõlblikke kulusid. Tapa–Narva ja Tallinna–Tartu suunal 2024. aastal summas 88,32 miljonit eurot.
- Elron on sõlminud lepingu täiendavate elektrirongide (6 tk) soetamiseks, summas 56,2 miljonit eurot (2024. aastal CO₂ kauplemise vahenditest). 6. septembril 2022. a kiitis Vabariigi Valitsus heaks 10 täiendava elektrirongi soetamise, kasutades 2026. aastal 90,7 miljoni euro ulatuses Moderniseerimisfondi energiatõhusa ühistranspordi programmi 2021–2030 vahendeid.
- Käimas on **Rail Baltica** projekteerimine (põhitrass + kohalikud objektid 43,4 mln eurot) ning ehitamine (põhitrass + kohalikud objektid 1 040,3 miljonit eurot), 2024. aastal summas 205 miljonit eurot, millega jätkatakse rajatiste ehitust (näiteks Maardu tee, Kangru ja Kohila liiklussõlmed), alustatakse ehitust kahel põhitrassi lõigul: Ülemiste–Lagedi (4–5 km lõik) ja Harju/Rapla maakonna piir (ca 10 km lõik), alustatakse ehitusbaaside rajamisega Soodevahel ning Pärnu kaubajaama piirkonnas, jätkatakse Ülemiste reisterminali ehitusega ja liigutakse edasi kontaktvõrgu liitumispunktide ehitusega. Lisaks CEF vahenditele kasutatakse RRF ja SF vahendeid järgmiselt:
 - RRF kaasabil jätkatakse viaduktide ja ökoduktide ehitust eeldatavas toetuse mahus 31,05 miljonit eurot;
 - Ehitatakse välja Rail Baltica kohalikud peatused ning Ülemiste ja Pärnu reisiterminal eeldatavas mahus 65 mln eurot.
- SF 2021–2027 perioodil tõstetakse kiiruseid läbi raudtee õgvendamise Tallinna–Tartu ja Tapa–Narva raudteeliinidel ning ühtlasi rekonstrueeritakse raudteed luues eeldused tulevikus kiiruste tõusuks 160 km/h, kogusummas 83 miljonit eurot. Aastal 2024 eeldatavas mahus 36,6 miljonit eurot.
- Rakendamisel on Ühtekuuluvusfondi projekt Tallinna–Rapla lõigu läbilaskevõime suurendamiseks ja Rapla–Lelle raudtee rekonstrueerimiseks kogusummas 18,25 miljonit eurot. 2024. aastal eeldatavas mahus 8 miljonit eurot.

- Reisirongiliikluse taktipõhise liikumisgraafiku kasutuselevõtmise ettevalmistava tegevusena parendatakse raudteetaristut 13,25 miljoni euro ulatuses.

Veetransporditaristu ja merenduse konkurentsivõime parendamiseks

- 2024. aastal jätkatakse veeteetasude vähendatud määraga hinnanguliselt 15% (hinnanguline vähenemine 4,8 mln 2024–2027) senise 37,5% (2023) ja 50% (2022), mis aitab mõningal määral Eesti transiidi-sadamate ja kaldasektori ettevõtete konkurentsitingimusi parandada. Sanktsioonide tõttu on sektor sattunud kriitilisse seisusse, kuna kaubavood on drastiliselt langenud. Lisaks töötatakse välja uus veeteetasude süsteem, mis lähtub laeva keskkonnamõjudest.³⁶
- 2024. aastal jõutakse uue 18 miljonit eurot maksva multifunktsionaalse laeva ehituslepinguni³⁷, mis hakkab valmimisel asendama kahte seni kasutusel olevat laeva.
- 2024. aastal jõutakse uue ca 39 miljonit maksma suursaarte parvlaeva ehituslepinguni, mida hakatakse kasutama põhilaevana Virtsu–Kuivastu Liinil. Projekti rahastatakse Moderniseerimisfondi energiatõhusa ühistranspordi programmi 2021–2030 raames mahus 25,4 miljonit eurot ja CO₂ kauplemise vahenditest eeldatavas summas 14,6 miljonit eurot.
- 2024. aastal investeeritakse 955 000 eurot raadionavigatsiooni, hüdrograafia ja navigatsioonimärgistu taristu uuendamisesse.
- 2024. aastal alustatakse Mohni, Pakri ja Sorgu tuletornide rekonstrueerimisega.
- 2024. aastal alustatakse Eesti värava ja Rukki kanali süvendustöödega maksumusega 2,1 mln eurot.
- 2024. aastal alustatakse nutipoidede võrgustiku arendamise ja vajamineva taristu piloteerimisega. Sõltuvalt avaliku sektori innovatsioonimeetme rahastustaotluse tulemustest.
- 2024. aastal alustatakse Virtsu–Kuivastu sadamatesse uue laeva tarvis vajaliku kaldaelektriühenduse vajaliku taristu ja sildumiskaide vastavaks ehitamise töödega, mida rahastatakse 3 mln euro ulatuses CEF'ist ja 8 mln euroga CO₂ kvoodirahadest. Taristu peab valmima 2026. aastaks.
- Riigi veesõidukite haldamiseks on loodud eraldi asutus (riigilaevastik³⁸), kuhu on koondatud erinevate haldusalade veesõidukid, mida asutuses keskselt hallatakse, selle käivitamiseks eraldati 2023. aastal summas 6,67 mln eurot, aga baaseelarve vajadus 2024. aastal on 20,5 mln eurot.
- Talvise navigatsiooni tagamine³⁹, 2024. aastal baaseelarves 6,34 mln eurot ning 2023–2025 summas 19 miljonit eurot.

³⁶ Sektor on pärast intensiivistunud sõjategevust Ukrainas kaotamas sanktsioonide tõttu kaubamahtudes ning meetme kaudu on ettevõtjatel võimalus paremini konkureerida lähiriikide sadamatega Kesk-Aasia riikide kaupade pärast, mis aitab sanktsioonidest tekkivad kahju Eesti majandusele kompenseerida. Enne sanktsioonide kehtestamist olid enamike Eesti sadamate kaubamahud tänu veeteetasude vähendatud määrale kasvutrendis, samas kui teiste lähiriikide sadamate kaubamahud valdavalt vähenesid.

³⁷ Uus multifunktsionaalne töölaev võimaldab tõsta riigi teenuste kvaliteeti, moderniseerida laevastikku ja optimeerida kulusid tulevikus, sest laev on planeeritud asendama kahte laeva.

³⁸ Laevade tulemine ühtse juhtimise alla annab võimaluse veesõidukeid aktiivsemalt riskasutada, tuua püsikulusid alla ja võita investeringute pealt. Analüüsid näitavad, et kümne aastaga aitab riigilaevastiku loomine säästa vähemalt 34 miljonit eurot.

³⁹ **Veetaristu ehitamine ja remontimine, sh jäämurre** oluliseks osaks on talvise navigatsiooni tagamine. Sõltumata talve raskusastmest on vajadus jäämurdeteenuse järele püsiv. Arvestades Eesti asukohta Läänemere ääres ja kliimaatilisi tingimusi, tuleb riigil tagada piisav jäämurdvõimekus, et võimaldada stabiilse majandustegevuse jätkumist ka talveperioodil, kui meri jäätab. Hetkel on Väinamere-äärsed sadamad 3–4 kuud külma talve ja paksu jää oludes kaubavedudele suletud ja seega teiste sadamatega võrdluses halvemas konkurentsipositsioonis.

- 2024. aastast viiakse merenduse ja lennunduse sanktsioonide rakendamine üle Kliimaministeeriumist Transpordiametisse. Luuakse 3 täiendavat püsivat töökohta, kuna sanktsioone tuleb pidevalt juurde ning nende edukas rakendamine muutub üha töömahukamaks.
- SF 2021–2027 perioodil arendatakse AS-i Saarte Liinid sadamate sadamarajatisi ja akvatooriume kliimamuutustega kohanemiseks ÜF 70%-lise toetuse mahus 9,5 miljonit eurot (projekti kogumaksumus 13,57 mln eurot), 2024. aastal eeldatavas ÜF toetuse mahus 0,455 miljonit eurot.

Õhustransporditaristu konkurentsivõime edendamiseks

- Jätkub toetuse maksmine ASile Tallinna Lennujaam julgestus- ja päästeteenistuse tegevuskulude katmiseks, summas 7,76 miljonit eurot aastas.
- Jätkub ka sihtotstarbeline toetus ASile Tallinna Lennujaam järgmiste ülesannete täitmiseks: Kärdla, Kuressaare, Tartu ja Pärnu lennujaamades ning Ruhnu ja Kihnu lennuväljadel regionaalsele arengule vajaliku taristu regulaarlendude teenindamise tagamiseks maapealse käitluse teenuse ja päästeteenuse kindlustamiseks ning pääste- ja hädaabilendude teenindamiseks, summas 2,3 miljonit eurot aastas.
- Jätkatakse mehitamata õhusõidukite liikluse korraldamise süsteemi (U-space) ettevalmistavate tegevustega koostöös Lennuliiklusteeninduse ASi ja Transpordiametiga eesmärgiga, et süsteem valmiks juhtivatele teenusepakkujatele aastal 2023 ning täielik teenusevalmidus tagatakse 2025. aastal. Lisaks kavandatakse Teadmussiirde programmi raames vahendeid autonoomsete liikumisvahendite ja nende rakendamiseks kaasnevate süsteemide arendamiseks ning testimiseks .
- Tallinna lennujaama kaubakäitlemise võimekus võimaldab regulaarset kaubavahetust Aasiaga vähemalt 3 korral nädalas, mis loob eeldused aastaseks kaubaveomahuks 50 000 tonni aastal 2025 ja edaspidi.⁴⁰
- Õhusõidukite elektriga varustamine on tagatud kõigil lennujaama väravaga ühendatud seisupaikadel ja 2030. aastaks kõigil terminalist eemal asuvatel seisuplatsidel⁴¹.

Maanteetransporditaristu konkurentsivõime edendamiseks

- Teedevõrgu korrashoiuks ja säilitamiseks kavandatakse perioodil 2024–2027 kokku kasutada 477 mln eurot, sellest 2024. aastal 98,5 mln eurot.
- Tallinna–Pärnu–Ikla maanteel viiakse 2024. aastal lõpule Pärnu–Uulu 2+2 tee ehitus, kogumaksumusega 34,8 miljonit eurot, sellest 2024. a 1,5 miljonit eurot ning 2023 aastal alustatakse Sauga–Pärnu 2+2 tee ehitusega, kogumaksumusega 15,3 miljonit eurot, sellest 2024. aastal 10,0 miljonit eurot. Lisaks alustatakse 2024. aastal Libatse–Nurme 2+2 tee ehitusega, kogumaksumuses 87,5 miljonit eurot, sellest 2024. a 22,1 miljonit eurot.
- Paldiski maantee Harku ristmiku ehitus on kavandatud aastatele 2024–2025 kogumaksumusega 17 mln eurot, sellest 2024. aastal 8,5 mln eurot.
- Kaitseministeeriumiga koostöös alustatakse CEF Military Mobility programmi raames riigi kaasfinantseerimise vahendite eraldamisel Tallinna–Pärnu–Ikla ja Tallinna ringtee

⁴⁰ Lennuühenduste loomise ja laiendamise osas on MKMil roll sõlmida vastavad kahepoolsed lepingud vastavate kolmandate riikidega, kui seda ei tee samaaegselt EL. See on esmane alus reisijate- ja kaubalendude alustamiseks Aasia suunal, v.a Hiina, kellega on kehtiv lennunduskokkulepe olemas. Lõplik otsus tuleb teha lennuettevõtjatel positiivse äriplaani alusel, eriti ajal, mil Vene Föderatsiooni õhuruum on suletud ELi vedajatele ja lennuks Aiasse lisandub tuhandeid lennumiile.

⁴¹ Vastavalt alternatiivkütuste määruses sätestatud nõuetele ja Euroopa Parlamendi ja nõukogu poliitilisele kokkuleppele.

ristmikul paikneva Kanama viadukti ümberehitust kogumaksumusega 12 mln eurot, sellest 2024. aastal 5 mln eurot.

- Struktuurivahendite toel on rakendamisel teeilmajaamade seiresüsteemi uuendamise projekt kogumaksumusega 2,1 mln eurot (SF toetus 73,07%), millest 2024. aastal 0,9 mln eurot.
- Tallinna ringtee km 0–30 varustatakse struktuurivahendite toel muutuvateabega märkide ja infotahvlitega kogumaksumusega 2,4 mln eurot, sellest 2024. aastal 0,7 mln eurot.
- 2023. aastal jõustuv EL Alternatiivkütuste Taristu määrus (AFIR) seab nõuded alternatiivkütuste taristule. Eelpool nimetatud kohustuste täitmiseks hakatakse 2023. aasta lõpus ette valmistama meetet alternatiivkütustuste taristu arendamiseks (elektri- ja vesiniku laadimistaristu loomine). Meetme tegevused on kavas ellu viia aastatel 2024–2027 ning seda rahastatakse 20,4 miljoni euro ulatuses CO₂ vahenditest.

Kohalike teede arendamiseks:

- 2024. aastal toetatakse kohaliku omavalitsuse (jalg- ja jalgratta)tee ehitamist summas 0,7 mln eurot. Toetatakse Pärnu linna Raba ja Lai tänavate vahelise silla ehitust 2024. aastal summas 8,5 mln eurot ning 2025. aastal summas 6,5 mln eurot.

Keskkonnasõbraliku ja ligipääsetava⁴²linnakeskkonna arendamiseks

- Terviklike jalgrattateede põhivõrgustike väljaehitamine (fookus Tallinna, Tartu ja Pärnu kesklinnadel ja nende funktsionaalsetel linnapiirkondadel) ning rattaparkimise võimaluste parandamine. Sihttase aastaks 2029 on 10 km, kogumaht 2021–2027 välistoetustest ca 40 miljonit eurot. Meede avaneb 2023. aasta lõpus ning ehitustööd ja väljamaksed algavad 2024. aastal;
- SF 2021–2027 perioodil suunatakse multimodaalsete (ühis)transpordi sõlmpunktide arendamisse struktuuritoetusi ca 16 miljonit eurot, mille eesmärgiks on parandada olemasolevate ühistranspordipeatuste ja multimodaalsete sõlmpunktide kvaliteeti, tagades ligipääsetavad ja mugavad ümberistumisvõimalused erinevatele transpordiliikidele (buss, tramm, rong, mikromobiilsuse lahendused, Pargi&Reisi jms). Samuti parandatakse valgustatust, ilmastikukaitset, (ratta)parkimisvõimalusi jpm. Siht on luua vähemalt 1 multimodaalne sõlmpunkt aastaks 2029. Meede avaneb 2023. aasta lõpus ning ehitustööd ja väljamaksed algavad 2024. aastal;
- SF 2021–2027 perioodil suunatakse struktuurivahenditest uute trammiliinide rajamiseks Tallinna linnapiirkonnas ca 40 miljonit eurot. Meede avaneb 2023. aasta lõpus ning ehitustööd ja väljamaksed algavad 2024. aastal;
- RRF vahenditest rajatakse Tallinna Vanasadama trammiliin eeldatavas toetuse mahus 36,5 miljonit eurot, 2024. aastal summas 33 miljonit eurot;
- Moderniseerimisfondi energiatõhusa ühistranspordi programmist 2021–2030 toetatakse säästvat linnalist transporti (bussid, trammid) 15 miljoni euroga.
- CO₂ vahenditest toetatakse 20 miljoni euroga meetet, millega parandatakse ligipääsetavust ühistranspordipeatustele. Meetet hakatakse 2024. aastal ette valmistama see on kavas ellu viia aastatel 2025–2026.

Tunneli rajamiseks

- Jätkatakse Tallinna–Helsingi tunneli planeerimistegevustega.

⁴² <https://www.riigikantselei.ee/ligipaasetavus>

Ohutuse suurendamiseks

- Jätkeb liiklusohutusprogrammi elluviimine. Programmi eesmärk on liiklussurmade ja raskesti vigastatute arvu vähendamine, et aastate 2024–2026 keskmisena ei hukkuks üle 38 inimese ja raskesti vigastada ei saaks üle 295 inimese aastas 2024–2026 aastate keskmisena. Programmi tegevusteks on liiklusohutusprogrammi elluviimine ning riiklik järelevalve veeliikluses ja lennunduses. Tegevuste eesmärk on kõigi transpordisektorite lõikes liiklejate ohutuse tagamine ning võimalike riskide ja ohtude maandamine keskkonnale ning kolmandatele osapooltele.

Liikuvuse arendamiseks

- Luuakse teenusmudel e-veosehtede kasutusele võtmiseks ja piiriülese e-veosehtede vahetuse võimaldamiseks (reaalajamajanduse edendamine).
- Alustatakse CEFist rahastatava eFTI4EU projekti raames elektroonilise kaubaveoteabe vahetamise jaoks vajalikku lahenduse väljatöötamist, mida testitakse kõigi transpordiliikide lõikes. Projekti eesmärk on Elektroonilise kaubaveoteabe määruse (EL) 2020/1056 rakendamiseks vajaliku andmevahetusvõimekuse loomine. Kliimaministeerium on projekti peapartner ning projekti on kaasatud 22 partnerit kokku 9-st liikmesriigist⁴³. Projekt kestab aastatel 2023–2026 ning projekti kogueelarve on 22,8 miljonit eurot, millest 50% kaasrahastatakse CEFist. Kliimaministeeriumi eelarve on sellest 1 miljon eurot. Omafinantseeringuks vajalik 50% kaetakse Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi reaalajamajanduse eelarvest.
- Arendatakse taristut, mis otseselt parandavad ühistranspordi kättesaadavust, suurendavad jalgrattakasutust jne.

2.8.2 Ühistranspordi programm

Programmi eesmärk

Programmi eesmärk on eelkõige ühistranspordi parem organiseerimine, s.h tagades teenuste ja sihtkohtade kättesaadavuse läbi liikumiste asendamise; targema maa-, õhuruumi ja veeteede kasutuse ning planeerimise; ühistransporditranspordisüsteemide omavaheliste ühilduvuste ja nutikate lahenduste kasutamise.

Tabel 25. Ühistranspordi programmi mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
Ühistranspordiga tööl käivate liiklejate osakaal, %	16.9%	18%	18.5%	19.2%	20%
Ühistranspordiga liiklejate osakaal linnapiirkondades, %	20.5%	22%	23%	25%	28%

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

⁴³ Eesti, Soome, Leedu, Saksamaa, Austria, Itaalia, Prantsusmaa, Portugal, Belgia partneritena ning Holland, Hispaania ja Iirimaa vaatlejatena

- Jätkub ühistranspordi liinivedude (lennu-, laeva-, maakonnabussi-, rongitransport) toetus aastatel 2024–2027 kogusummas ligikaudu 712,2 miljonit eurot, sellest 2024. aastal ca 155 miljonit eurot.
- Jätkatakse ühtse üle-eestilise piletimüügisüsteemi ja piletisüsteemi väljatöötamist.
- Jätkatakse ühistranspordi korraldusmudelite tõhustamisega. Töötatakse selle nimel, et tekitada suuremat sünergiat sotsiaal- ja tavatranspordi vahel, et kasutada olemasolevat sõidukiparki ning teenuseid optimaalselt.
- Jätkatakse nõudetranspordi arendamistegevustega.
- Kaasaegse ühistranspordiregistri välja arendamine.
- Energiatõhusa vähese heitega ühistranspordi ja kestliku raudteetranspordi arendamine.

2.9 Energeetika

Tulemusvaldkonna eesmärk

Tagada tarbijatele turupõhise hinna ning kättesaadavusega energiavarustus, mis on kooskõlas Euroopa Liidu pikaajaliste energia- ja kliimapolitika eesmärkidega. Panustada Eesti majanduskliima ja keskkonnaseisundi parendamisse ning pikaajalise konkurentsivõime kasvu.

Tulemusvaldkonna rahastamiskava

Tulemusvaldkonna rahastamiskava on leitav [lisast 2](#).

Tulemusvaldkonna olukorra lühianalüüs

Energeetika tulemusvaldkonna eesmärgi saavutamist mõõdetakse Maailma Energeetikanõukogu poolt välja arendatud riikide energiapoliitika jätkusuutlikkuse indikaatoriga *Energy Trilemma Index*, mis iseloomustab riigi energiamajandust läbi kolme aspekti: energiapuudus, energia kättesaadavus ja taskukohasus ning energeetika keskkonnamõju. Indeksi alusel on 2022. aastal 127 riigi seas Eesti 9⁴⁴. kohal tulemusega ABB.

Energeetika tulemusvaldkonnas panustatakse strateegia „Eesti 2035“ sihtidesse „Eesti majandus on tugev, uuendusmeelne ja vastutustundlik“ ja „Eestis on kõigi inimeste vajadustega arvestav, turvaline ning kvaliteetne elukeskkond“. Strateegia „Eesti 2035“ tegevuskavas toodud muutuste saavutamisel on **energeetikas kõige suuremad väljakutsed:**

1. Energiapuduloleku tagamiseks elektrivõrgu sünkroniseerimine Kesk-Euroopa sagedusalaga; elektrivõrgu arendamine kasvavale hajatootmise, salvestuse, laadimise jms nõudmistele vastavaks; maagaasile alternatiivide leidmine; kõrgete energiahindade kompenseerimine ning 1000 MW juhitava (tootmis- ja/või salvestus) võimsuse olemasolu tagamine turutingimustel.

2. Taastuvenergia osakaalu suurendamisel on suurimaks väljakutseks riikliku taastuvenergia eesmärgi täitmine. Energiagemajanduse korralduse seadusega (EnKS) võttis Eesti endale 2022. aastal kohustuse, et aastaks 2030 moodustab taastuvenergia vähemalt 65 protsenti riigisisest energia summaarsest lõpptarbimisest ja elektrienergia summaarsest lõpptarbimisest peab taastuvenergia moodustama vähemalt 100 protsenti ning soojuse summaarsest lõpptarbimisest vähemalt 63 protsenti. Maantee- ja raudteetranspordis

⁴⁴ https://www.worldenergy.org/assets/downloads/World_Energy_Trilemma_Index_2022.pdf?v=1669839605

kasutatud taastuvenergia peab aastaks 2030 moodustama vähemalt 14 protsenti kogu transpordisektoris tarbitud energiast. Sellega seoses on vaja kiirendada uute taastuvenergia võimsuste kasutuselevõttu ja seeläbi suurendada taastuvatest energiaallikatest toodetud energia osakaalu energia summaarsest lõpptarbimisest. Kiirendada tuleb loamenetlustega seonduvat haldusmenetlust.

3. Energiatõhususe suurendamisel on suurimaks väljakutseks lõpptarbivate energia tõhusam tarbimine (s.o hooned, transport, tööstus), lisaks on oluline täiustada energiasäästu prognoosimise meetodikat energiasäästukohustuse täitmise seiramiseks ja koguda energiatõhususe meetmete tulemuste kohta andmeid säästetud energia koguste hindamiseks. Euroopa Liidu Kliimapaketi „Fit for 55“⁴⁵ raames on ümber sõnastamisel energiatõhususe direktiiv, millega plaanitakse alates 2024. aastast suurendada energiasäästukohustust ligi kaks korda. Eeldatavalt ei suuda Eesti ambitsioonikamat eesmärki praeguste energiatõhususe meetmetega saavutada, mistõttu on direktiivi kehtestamisel vajalik kavandada täiendavaid meetmeid nii hoonete, transpordi, avaliku sektori kui ettevõtete energiatõhususe suurendamiseks.

4. Eesti energia varustuskindluse tagamisel on: ELis on Eesti sõltuvus energiakandjate impordist hetkel üks väiksemaid, lisaks põlevkivile kindlustab omamaiste energiaallikate kõrge osakaalu taastuvenergia – biomass, tuul, päike ja soojuspumpade abil saadud soojus. Elektrienergia, gaasi, vedelkütuste ja tahkekütuste pakkujate paljusus on taganud tarbijatele turupõhised energiahinnad. Kaugkütte hinnaregulatsioon on taganud jätkusuutliku kaugküttesüsteemide toimimise, kus on tarbijate ja teenusepakkujate huvid tasakaalustatud. Pikas plaanis tuleb Eesti energiamajanduses ja maapõue kasutamisel järjepidevalt tegeleda energeetika ja maavarade kasutusest tingitud keskkonnamõjude vähendamisega, tõhusama ning säästlikuma energiatarbimise ja -tootmise edendamisega ja varustuskindluse hoidmisega kõrgel tasemel. Eesti põhivõrguettevõtte Eleringi koostatud 2022. aasta varustuskindluse aruande⁴⁶ kohaselt on põhivõrgu talitluskindlus väga hea ja tootmisvõimsused piisavad nii suvel kui talvel kuni 2027 aastani, siis on vaja täiendavalt rakendada võimsusmehhanismi, et tagada süsteemi toimimine varustuskindluse standardi piires. Sünkroniseerimine Mandri-Euroopa elektrisüsteemiga on ajakavas. Varustuskindluse aruande kohaselt on varustuskindlus tagatud varustuskindluse standardi piires, kuid Venemaa agressioon Ukraina suunas on sellegipoolest suurendanud riske. Põhivõrguettevõtjal (Elering aktsiaseltsil) tuleb kiirendada Baltimaade elektrisüsteemide Mandri-Euroopa sagedusalaga sünkroniseerimise protsessi ning teha vajalikud ettevalmistused, et vene elektrisüsteemist lahti ühendamine ning Mandri-Euroopa sagedusalaga sünkroniseerimine saaks toimuda 2025. aasta veebruaris.

5. Kasvav toormete, näiteks akumetallide, vajadus võrreldes fossiilsetel kütustel põhineva majandusmudeliga (Rahvusvahelise Energiaagentuuri raporti⁴⁷ põhjal). Eestis leidub kriitilisi toormeid (eelkõige haruldaste muldmetallide ja akumetallidena) fosforiidis, graptoliitargilliidis, kristalses aluskorras ja tööstusjäätmetena⁴⁸. Samas ei ole Eesti riikliku tähtsusega strateegiliste maavarade, sh EL kriitiliste toormete nimekirja kuuluvate ressursside uuritus

⁴⁵ <https://www.consilium.europa.eu/et/policies/green-deal/fit-for-55-the-eu-plan-for-a-green-transition>

⁴⁶ https://elering.ee/sites/default/files/2022-12/elering_vka_2022_pages.pdf

⁴⁷ The Role of Critical Minerals in Clean Energy Transitions, IEA, 2021. <https://iea.blob.core.windows.net/assets/24d5dfbb-a77a-4647-abcc-667867207f74/TheRoleofCriticalMineralsinCleanEnergyTransitions.pdf>

⁴⁸ <https://www.egt.ee/uudised/meist-meedias-pohjarannik-virumaa-fosforiidis-leiti-ka-haruldasi-muldmetalle>

praegu piisav, et võimaldada sektori arendustega edasi minna ja väärtusahelas lisandväärtust suurendada.

Seoses hoonete energiatõhususe parandamise ja rekonstrueerimisega **on kasvanud ka nõudlus ehitustegevuseks kasutatava materjali**, sh looduslike maavarade järele. Nende pidev ja samas säästlik kasutamine suurenenud mahus vajab aga samuti analüüse ja lisauuringuid.

Tabel 26. Energeetika tulemusvaldkonna mõõdik ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
Soodsa hinnaga ja keskkonnanõudeid arvestav kütuste ja energia kättesaadavus tarbijale. <i>Allikas: Maailma Energeetikanõukogu</i>	ABA	ABB	ABB	ABB	ABB

Energeetika tulemusvaldkonna eesmärkide saavutamiseks on loodud energeetika ja maavarade programm, mille tegevuste ja rahaliste vahendite kavandamise eest vastutab Kliimaministerium

Energeetika ja maavarade programm on koostatud „Energiamajanduse arengukava aastani 2030“ (edaspidi ENMAK või arengukava) ja „Maapõuepoliitika põhialused aastani 2050“ (edaspidi maapõuepoliitika) eesmärkide saavutamiseks.

2.9.1 Energeetika ja maavarade programm

Programmi eesmärk

Eestis on tagatud pidev energiavarustus ning läbi tulevikku vaatava regulatsiooni energiaturu areng ning Eesti energiavarustus ja -tarbimine on säästlikum. Maapõue ja seal leiduvaid loodusvarasid uuritakse ning kasutatakse Eesti ühiskonnale võimalikult suurt väärtust looval moel, arvestades keskkonnavalasid, sotsiaalseid, majanduslikke, geoloogilisi ja julgeoleku aspekte.

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

Viiakse lõpuni perioodi 2014–2020 EL rahastutest toetatavad meetmed (projektide lõpetamine, viimased väljamaksed):

- Amortiseerunud ja ebaefektiivse soojustorustiku renoveerimist või uue soojustorustiku rajamist toetati 2023. aastal ligikaudu 0,8 miljoni euroga. Meetme tulemusena väheneb energia lõpptarbimine soojuse efektiivsema tootmise ja edastuse tõttu.
- Kaugküttekatelde renoveerimist, rajamist ja kütuse vahetust toetati 2023. aastal 2,3 miljoni euroga. See annab katlamajadele võimaluse minna üle kohalikele keskkonnasäästlikumatele kütustele nagu puit, toetades seeläbi kohalikku tööhõivet ning hoides kaugkütte kulud mõistlikuna
- 2023. aastal toetati rohegaasi tootmist ning suunamist lõpptarbijatele ligikaudu 6 miljoni euroga. Rohegaasi tootmine tekitab kohalikke töökohti, aitab ära kasutada põllumajanduse jääke, vähendab fossiilkütuste importi ja hoiab looduse puhtamana. Kuivõrd kõrge maagaasi hind on vähendanud toetusvajadust, kavandatakse biometaani tootmise toetamise meetet pikendada maksimaalselt lubatud 2024. aastani.

- Elektribusside ühistranspordis piloteerimise meetmega toetatakse 2,6 miljonit euroga transpordisektoris taastuenergia kasutuselevõttu ning vähendame seeläbi transpordis tekkivaid heitgaase.
- Jätkatakse 2023. aastal käivitatud uue EL rahastusperioodi (2021–2027) meetmete elluviimisega, mille väljamaksed hakkavad vastavalt taotlusvoorude tulemustele järkjärgult programmis kajastuma ning jätkuvad meetmed, mille rahastusotsus on tehtud, kuid väljamaksed toimuvad vastavalt taotlusvooru tulemustele hiljem:
- Toetatakse vesiniku väärtusahela (tootmine, tarnimine, tarbimine) ühistranspordis piloteerimist kuni 5 miljoni euroga, et luua alternatiivseid keskkonnasäästlikke elektrienergia tootmise võimalusi ja toetada rohevesiniku kasutuselevõttu ühistranspordis ning käivitatakse jätkumeede EL taaste- ja vastupidavusrahadu mahus 49,1 miljonit eurot.
- Soetatakse koostöös Kaitseministeeriumiga Lääne-Eesti meretuulealade vabastamiseks õhuseireradari 66,8 miljoni euro eest. See on vajalik, et saaksime suurendada kodumaist keskkonnasõbralikku energiatootmist kaitsesüsteeme häirimata. 2023. aastal ettevalmistavad tegevused – hanked jms. 2024. aastal soetamisega seonduvad tegevused jätkuvad.
- Eraldatakse 38 miljonit eurot ulatuses täiendavaid vahendeid võrgutugevusteks elektri jaotusvõrgus, et tõsta jaotusvõrgu võimekust uusi taastuvelektri tootmiseseadmeid liita. Võimaldamaks rohepöördeks vajalikke täiendavaid liitumisi, lähevad need vahendid ennekõike väiksemate tootmiseseadmete võrguga liitumise kiirendamiseks ja soodsamaks muutmiseks. 2023. aastal toimuvad projekti ettevalmistavad tegevused, edasiste tegevuste toetus summas 38 miljonit eurot jaguneb aastatele 2024 – 2026.
- Jätkuvad tööd ülekandevõrgu tugevdamiseks (toetuse kogumaht 36 miljonit eurot), et saaks rohkem taastuenergia tootmiseseadmeid võrku liita Lääne-Eesti piirkonnas. Töödega on alustatud, nende kogumaksumus koos toetusega on üle 70 miljoni euro ning lõpptähtaeg on 2026. aasta keskpaik.
- Biometaani kasutuselevõttu kavandatakse suunatakse täiendavalt 12 miljonit eurot EL struktuurivahendite rahastust. Projekti lõpptähtaeg aastal 2026.
- Taaste ja vastupidavusrahadust suunatakse 9,1 mln eurot tööstusalades energia tootmise hoogustamise programmi ellu viimiseks.
- Taaste ja vastupidavusrahadust suunatakse 9,6 mln eurot energia salvestuse ja tarbimise juhtimise pilootprogrammi ellu viimiseks.
- Kaugküttesüsteemide ja katelseadmete renoveerimise ja rajamise toetamine (sh investeeringud keskmise võimsusega põletusseadmetesse) kogumahas 22,5 mln eurot. 2023. aastal toimuvad projekti ettevalmistamisega seotud tegevused, esimesed väljamaksed tehakse 2024. aastal.
- Ida-Virumaal kaugkütte taastuvkütustele ülemineku toetamisel (EL toetus 20 miljonit eurot, investeeringu kogumaksumus 40 miljonit eurot) toimuvadesimesed konkreetset tegevused ja väljamaksed toimuvad aastatel 2024 – 2025. 2023. aastal toimused ettevalmistavad tegevused ja väljamakseid ei teostatud.
- 2024. aastal jätkub „Energiamajanduse arengukava aastani 2035“ eelnõu koostamine ja seotud mõjude hindamised.

2024. aastast algavad meetmed:

- Uue projektina alustatakse 2024. aastal Eesti kvaternaarisetete geotermaalenergia potentsiaali uuringutega (rahastuse eraldamise CO2 vahenditest mahus 1,25 MEUR). Projekti kestus alates 2024. a. kuni 2026. a.
- Otsetoetuse 9L10-IR14-PAENERGY- PA Energy projektiga viiakse läbi Balti riikide ülene uuring, mille tulemus peaks kaasa aitama regionaalse elektri- ja gaasi jaeturu kujunemisele. Uuringu peamine eesmärk on analüüsida lähenemist elektri- ja gaasiturude jaeturu reeglite ühtlustamiseks kogu Baltikumis. Eesmärgiks on luua Baltikumi turuosalistele võrdsed võimalused turutegevust silmas pidades. Suurem tururuum võib vähendada nii poliitilisi kui ka äriske turuosaliste jaoks (tarnijad, varustustevõtjad, reservi pakkujad, tarbijad), samuti soodustab see konkurentsi ja suurendab innovatsiooni. Seda nii elektri- kui ka gaasiturul.

2024. aastal valmivad järgmised tööd:

- 2024. aasta alguses valmib Euroopa Komisjonist kaasatud rahastusel (ca 0,5 mln eurot) analüüs gaasivõrgu dekarboniseerimise võimalustest Eestis.
- 2024. aasta I poolaastal esitatakse Eesti Euroopa Komisjonile ajakohastatud „Riikliku kliima- ja energiakava aastani 2030“.
- Energiamajanduse arengukava aastani 2035 eelnõu ja eelnõu mõju hindamised.
- 2024. aastal jätkub 2022. aastal alustatud töö geotermaalenergia uurimis- ja pilootprojektide käivitamiseks (3,8 milj eurot).
- Otsetoetuse 9L10-MU00-DUT - European Partnership Driving Urban Transitions (Puhtale energiale ülemineku (Clean Energy Transition – CET) partnerlusprojekt.
- 2024. aastal jätkuvad tööd:
- Fokuseeritud maapõueuuringute raames viiakse aastatel 2024. kuni 2026. Eesti Geoloogiateenistuse poolt läbi fosforiidi ja kaasnevate ressursside teadus- ja arendustegevustele suunatud uuring 6,1 miljoni euro ulatuses.
- Eesti Geoloogiateenistus on saanud Euroopa Liidu Horizon programmist rahastuse EGTTWINN projektile (<https://cordis.europa.eu/project/id/101079459>), kogumaksumus 1,5 miljonit eurot). Aastatel 2023–2025 elluviidava projekti eesmärgiks on kaasa aidata multidistsiplinaarsete geoloogiauuringute arendamisele Eestis ning võimaldada Eesti Geoloogiateenistusel tõsta geoloogide poolt läbiviidavate teadus- ja rakendusuuringu taset. Ühtlasi aitab projekt kaasa juhtivate rahvusvaheliste teadusasutuste ekspertide koostöö arendamisele.

Plussenergiapiirkondade (PED) alamteema fookuseks on:

- Energiaühikud (kodanikuühiskond) muutmas energiasüsteemi kliimanetraalseks.
- Energiasüsteemi paindlikkus.
- Energiatõhusus olemasolevas linnaruumis.
- Otsetoetus 9L10-MU00-CETP - Clean Energy Transition Partnership (Linnade (Driving Urban Transition – DUT) partnerlusprojekt. Partnerluse eesmärgiks on aidata kaasa linnade ümberkujundamisel kliimanetraalseks, jätkusuutlikuks ja kaasavaks.

CET partnerluse sihtteemadeks on:

1. Euroopa optimaalselt integreeritud nullheitega energiasüsteem;
2. nullheitega energiatehnoloogia arendused;
3. kliimanetraalsuse saavutamiseks vajalikud salvestustehnoloogiad;

4. tõhusad nullheitega kütte ja jahutussüsteemid;
5. integreeritud regionaalsed energiasüsteemid;
6. integreeritud tööstuslikud energiasüsteemid;
7. hoonete integreerimine energiasüsteemi.

2.10 Digiühiskond

Tulemusvaldkonna eesmärk

Digiriigis on tagatud e-teenuste parim kasutajakogemus, Eestis on ülikiire internet kõigile soovijatele kättesaadav ning meie küberruum turvaline ja usaldusväärne.

Tulemusvaldkonna rahastamiskava

Tulemusvaldkonna rahastamiskava on leitav [lisast 2](#).

Tulemusvaldkonna olukorra lühianalüüs

Digiühiskonna valdkond on kiirelt arenev ja muutuv valdkond. Lisaks uutele tehnoloogilistele võimalustele on lähiaastail tulemas uusi nõudeid nii andmete kasutamisele kui ka küberturvalisusele Euroopa Liidu tasandil, samuti personaalse riigi kontseptsioon lähtuvalt siseriiklikust poliitikast.

Avalike digiteenustega rahulolu oli 2022. aastal 80%, mis on juba iseenesest kõrge, kuid eesmärk on läbi erinevate tegevuste rahulolu järjest suurendada. Juba on alustatud nii nõusolekuteenuse juurutamise kui elusündmusteenuste loomisega, samuti tegeletakse teenuste pakkumise kesksete lahenduste parandamisega, sh riigiportaaliga Eesti.ee ning riikliku postkasti kasutajamugavusega, samuti e-ID jätkusuutlikkuse tagamise ja innovaatilise arendamisega.

Väljakutseks on laiem, kogu avaliku sektori digitaalne transformatsioon, et inimesed ja ettevõtjad saaksid vajalikud asjad riigiga võimalikult sujuvalt aetud ning, kus asjakohane, toimiksid teenused proaktiivselt ja automaatselt. Selle eelduseks on kesksete disainmõtlemist soosivate tööriistade pakkumine, parimate praktikate jagamine ning andmete kvaliteeti tagav andmehaldus.et muuta kodaniku suhtlus riigiga läbivalt paremaks ja lihtsamaks. Lisaks erinevatele küpsusastmetele eri valdkondadeks on selle protsessi õnnestumisel väljakutseks ka stabiilse rahastusmudeli puudumine, mis suuresti tähendab sõltuvust ühekordsetest investeeringutest, kapitali-, vs tegevuspõhine eelarvestamine ning tehnoloogiliste lahenduste amortiseerumine.

Teiseks oluliseks väljakutseks on avaliku sektori organisatsioonides andmetega seotud toimimismudeli välja töötamine. Kuna see täna puudub, siis puuduvad organisatsioonides kokkulepitud eesmärgid, protsessid, vastutus ja oskused. Andmehalduse ja -analüütikaga kasvavalt tegeletakse, aga ei ole veel teenusepõhise ja kliendikeskse juhtimise osa. Seetõttu jääb kasutamata täispotentsiaal, näiteks andmepõhiste otsuste tegemiseks või kliendikesksemate teenuste pakkumiseks.

Käimas on Riikliku andmestrategie 2023-2027 koostamine, mis loob strateegilise sihi valdkonna edasiarendamiseks. Jätkatakse ka teiste valdkondlike tegevuskavade elluviimisega (tehisintellekti strateegia, andmehalduse ja avaandmete tegevuskava, inimkeskse andmekorralduse tegevuskava). Viimase aasta jooksul on hüppeliselt suurenenud avaandmete arv avaandmete teabevärravas. 2023. aastal loodi kratitoe portfell, mille kaudu

on toetatud enam kui 15 krali projekt arendamist. Toimunud ettevalmistused andmeturumahu hindamise metoodika koostamiseks, asutuste andmehalduse ja ärianalüüsi üksuste toimimismudeli loomiseks ja tulevikukindla andmemajanduse ökosüsteemi mudel ja taristulised lahenduste loomiseks.

Riigis on madal tehniliste lahenduste – sh komponentide ja API teenuste – taaskasutus, mis suurendab ebaefektiivset rahakasutust. Haldusalades arendatakse ja hallatakse jätkuvalt mitmeid sarnaseid teenuseid, mis on mujal juba olemas ja samas igal pool veidi omamoodi. Samuti tellitakse rätseplahendusi turul juba pakutavate toodete ja teenuste asemel. 2018. aastal loodi riigi koodivaramu, aga selle kasutus on olnud madal. Arengukava eesmärgid avatud innovatsiooni osas vajavad realiseerimist, et taaskasutuse murekohti lahendada.

Tulevikukindlad teenused vajavad ka mobiilipõhist pakkumise võimekust, koondades kodanikele vajalikke teenuseid. Sellega on küll alustatud (mRiik), kuid tegevused peavad jätkuma ka lähiaastatel. Ka elektrooniline identiteet vajab pikemaajalist ette vaatamist ning kvantkindlaid ja post-kvantum lahendusi. Läbivalt on kogu avalikus sektoris väljakutseks AI-põhiste ja keskkonnasäästlike lahenduste juurutamine.

Euroopa Parlamendi määrus 2018/1724 digivärava kohta muudab SDG (Single Digital Gateway) tehnilise süsteemiga liitumise võimaldamise kohustuslikuks. Täna puudub see võimalus 7 haldusala, 13 asutuse ja 21 kategooria vahel jagunevate SDG nõuete alla kuuluvate e-teenuse osutajatel. Selleks on määrava tähtsusega Siseministeeriumi käimasolev analüüs isikukoodita välisriigi kodanikele Eesti isikukoodi loomise põhimõtetest ning kesksete komponentide väljaarendamine RIA poolt, et saaks liidestada teenusepakkujad.

Lisaks pärsib digiriigi kiiremat arengut aeganõudev hankebürokratia standardsete IT komponentide ja teenuste hankimiseks. Mitmed teised edukad digiriigid (sh UK eeskujul) on seda murekohta adresseerinud, tekitades standard IT teenuste ja lahenduste turuplatsi.

Nii keskvalitsuse kui kohalike omavalitsuste tasemel on puudus julgete ja suurte digimuutuste elluviimiseks vajalike (digi)teadmiste ja -oskustega teenistujatest. Kompetentside puudujäägi leevendamiseks, „tarkade tellijate“ osakaalu ning teenuste osutamise kvaliteedi kasvatamiseks on vajalik ühtlustada äri- ja IT vastastikuseid ootuseid koostööle ning neid toetavaid oskuseid, IT-sektori väliste ametikohtade teenistujate valmisolekut muutustega kaasatulekuks ja lahenduste leidmist IT-pole spetsialistide nappusele riigis.

Pikemaajalisemad eesmärgid on liita riigiasutused kesksete teenustega ning konsolideerida kõikide valitsemisalade ressursid 2021. a lõpus asutatud Riigi Info- ja Kommunikatsioonitehnoloogia Keskuse (RIT) andmekeskustesse hiljemalt aastaks 2035. RIT vastutab keskselt osutatud aluseenuste eest nagu riigitöötaja arvutitöökoht (riistvara ja kontoritarkvara) ja riigipilv. Keskele teenusele toomine aitab suurendada pikaajalist kulude kokkuhoidu ning tagada efektiivsema ja turvalisema töökohateenuse. Sellega on alustatud, kuid RIT-il puudub eelarveline perspektiiv ja stabiilsus.

Venemaa sõda Ukraina vastu on tõestanud IKT-taristu ning infosüsteemide vastupidavuse ja toimekindluse kriitilist tähtsust laiema riigikaitse kontekstis. Sõjaline riigikaitse on sõltuvuses tsiviiltaristust ning ühiskonna vastupanuvõime ja toimimine sõltuvad nii toimivatest elutähtsatest teenustest, kui ka laiemalt toimivatest infoühiskonna alustaladest. Alates kodanike ja välismeedia pidevast informeerimisest, lõpetades toimivate tervishoiu- ja sotsiaaltoetuste infosüsteemidega on Ukraina edu enda riigi kaitsmisel igal sammul toetunud nende suutlikkusele oma IKT taristut ja infosüsteeme toimivana hoida. Sama olulisena tuleb seda näha ka Eesti riigi kaitses.

Vaatamata üldisele julgeolekuolukorra muutusele 2022. aastal ja küberrünnakute aktiveerumisele, toimusid Eesti e-teenused tõsisemate häireteta ning toimepidevust suudeti isegi parandada. Eesti saavutas ITU küberturbe indeksis (*Global Cybersecurity Index*) seni kõrgeima koha (3. koht). Lisarahastust kasutati ennekõike konkreetsete ökosüsteemi ja selles tegutsejate turvet tõstvate tegevuste jaoks. Muuhulgas viidi läbi seitsme olulisema elutähtsa teenuse pakkuja (nt energeetika, joogiveega varustamise ja tervishoiu sektorites) võrkude ja teenuste turvestamine ning infoturbe parandamise nõustamine eesmärgiga tõsta nende vastupidavust küberohtudele.

Riikliku küberturvalisuse arendamisel on vaja keskenduda võimekuse kasvatamisele, et küberturvalisuse riiklik juhtimine, korraldamine ja koordineerimine oleks ajakohane ja adekvaatne. On oluline tagada püsiv lisarahastus nii riigi keskmise küberturbe võimekuse arendamiseks ja käigus hoidmiseks kui ka valdkondade, riigiasutuste, kohalike omavalitsuste ja teiste osapoolte küberturvalisuse taseme tõstmiseks, sh RIA võimekuse suurendamine vastavalt uutele kohustustele. Üldise valdkonna suuna jaoks on olulisel kohal ka pilve ning saartalitluse teemad ja Hiina tehnoloogiaga seotud riskid. Vastavalt uuele VVTP-le tuleb koostöös HTMiga kindlustada "küber- ja infoturbe oskuste integreerimine kõigile haridustasemetele". 2023. aastal on käimas küberturvalisuse strateegilise raamdokumendi koostamine, et seada uued sihid järgnevat viieks aastaks.

Ühenduvuse parandamine on pidev töö ning Eesti kodumajapidamiste ja ettevõtete osakaal, kel on võimalus liituda vähemalt 100 Mbit/s internetiühendusega, mida saab suurendada kuni kiiruseni 1 Gbit/s on pideval tõusuteel, olles 2022. aastaks 74,6%. Ühenduvuse parandamiseks on läbi viidud 5G sageduskonkursid, mille tulemusel said kolm Eestis tegutsevat mobiilsideoperaatorit enda kasutusse 700 MHz ja 3,5 GHz sagedusalad ning alustati 5G võrkude kasutuselevõttu. Samuti on käivitatud väga suure läbilaskevõimega juurdepääsuvõrkude toetusmeede, et sideettevõtjad saaksid turutõrkepiirkondadesse rajada gigabitivõimekusega lairibataristut. Ka lähiaastate peamine eesmärk on jätkata nii regulatiivsete meetmete kui toetuste andmisega väga suure läbilaskevõimega juurdepääsuvõrkude rajamise toetamist maapiirkondades ning peamiste transpordikoridoride katmise toetamist katkematu 5G levialaga. Nende elluviimiseks on vaja tagada püsiv lisarahastus.

Riigi toimepidevuse seisukohast on oluline riigiside valdkonna poolne toimivate sidelahenduste arendamine riigiasutustele ning elanikkonna kaitseks. Selle eesmärgi täitmiseks on vajalik riigiasutuste AK-taseme turvalise kõne- ja sõnumiside teenuse väljaarendamine ning satelliitsidevõimekuse laiendamine. Sisejulgeoleku tagamiseks on vajalik alustada 4G/5G võrkudel põhineva Ester 2.0 operatiivraadioside ja häirekindla positsioneerimisteenuse arendamisega.

Tabel 27. Digiühiskonna tulemusvaldkonna moodsikud ja sihttasemed.

Moodsik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
Avalike digiteenustega rahulolu: Rahuolu e-teenustega 85% elanike seas <i>Allikas: MKM Teenuste kataloog</i>	80%	83%	84%	85%	86%

Möödik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
Turvariski vältimise kaalutlustel avaliku sektori või teenusepakkujaga elektroonilisest suhtlemisest hoidunute osakaal Allikas: Statistikaamet	4,7%	4,5%	4%	3%	2%
Eesti kodumajapidamiste ja ettevõtete osakaal, kel on võimalus liituda vähemalt 100 Mbit/s internetiühendusega, mida saab suurendada kuni kiiruseni 1 Gbit/s. Allikas: MKM	74,6%	77%	78,5%	80%	81,5%

Digiühiskonna tulemusvaldkonna eesmärgi saavutamiseks on koostatud digiühiskonna programm. Selle eesmärkide saavutamiseks tegevuste ja rahaliste vahendite kavandamise eest vastutab Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium. Ministeeriumite ümberkorraldamisega 2023. aastal on postside (osa ühest teenusest) liikunud Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi valitsemisalasse ja on osa regionaalpoliitika programmist.

Digiühiskonna tulemusvaldkonnas koostatud programmi abil viiakse ellu 2021. a lõpus Vabariigi Valitsuses kinnitatud arengukava "Eesti digiühiskond 2030".

2.10.1 Digiühiskonna programm

Programmi eesmärk

Avalike teenustega rahulolu tõus, ülikiire interneti parem kättesaadavus ja küberkaitstud Eesti. Digiühiskonna programmi möödikud kattuvad tulemusvaldkonna möödikutega.

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

Uuendatakse valdkondlikku arengukava „Eesti digiühiskond 2030“. Arengukava uuendamise vajadus tuleneb vahepealsetest muutustest, sh personaalse riigi kontseptsiooni viimine koalitsioonileppesse ja vajadus avaliku sektori digitaalse transformatsiooni selgemaks välja toomiseks, lisaks kiire tehisintellekti areng ning digiarengu sihtide kokku leppimine Euroopa Liidus. Uuenduste vajadus selgus 2023. aastal tehtud elluviimise hindamisest, mille põhjal tegi arengukava juhtrühm ettepaneku arengukava uuendamiseks hiljemalt 2024. aasta esimeses pooles.

Avalike teenuste kättesaadavuse ja personaliseeritud kliendikogemuse pakkumiseks **realiseeritakse uuenenud riigiportaali visioon koos võimekusega sündmusteenuste pakkumiseks.** Eesmärk on pakkuda avaliku teenuse omanikule digikanalit teenuste pakkumiseks lõppkasutajale, sh kasutajakeskset tööriistakasti kasutajaliidese ja tehnilise raamistikuga. Teenuse omanik saab keskenduda ärioloogika parendamisele, mõtlemata digikanali haldusele ja erinevate riiklike nõuete rakendamisele. Portaali äri- ja toimumudel tuleb saada jätkusuutlikuks partnerite ja teenuste vastuvõtuks. Jätkata tuleb tehnilise platvormi ehitust paindlikumaks.

Lõppkasutaja suunal on vaja kasutajale pakkuda selge keskpunkt "minu andmete" ja avalikele teenustele, et omada ülevaadet tema õigustest ja kohustustest. Riikliku postkasti uue visiooni eesmärk on ehitada **riiklik postkast 2.0**, mis on võimas tööriist nii lõppkasutajale kui partnerile. Lõppkasutaja jaoks tuuakse kõik riiklikud teavitused ühele pildile, sõltumata asukohast. Partneri jaoks luuakse lokaalselt paigaldatav rakendus.

Jätkuvad mobiilirakenduse mRiik arendustegevused. mRiigi mobiilirakenduse eesmärgiks on tuua kodanikele taskusse rakendus, mis lahendab info mobiilis tarbimise killustatuse probleemi ning tagab mobiilile mõeldud platvormi erinevate riiklike teenuste tarbimiseks. Soov on tuua mRiiki sisse hulgaliselt uusi teenuseid, mis nõuab üleriigilist koostööd ning stabiilset arendusmeeskonda.

Elektronilise identiteedi valdkonnas on suund alustada tehnilise võimekuse loomist, et 2026. aastaks saaks Eesti kasutusele võtta EU poolt kohustusena tulevat piiriülese standardiseeritud elektronilise ID ja digitaalsete tõendite lahendust digikukru platvormil.

RIA-s jätkub 2023. aastal tehnilise meeskonna värbamine, mis koostöös arendushankest selguva partneriga loob **keskse platvormi SDG tehnilise süsteemi liidestamiseks** koos vajaminevate komponentidega, alates eDelivery Access Pointist kuni päringumootori, eelvaateala, pääsuhalduse ja muude vajaminevate osadeni. Liidestuvate asutuste ülesandeks on igaühel omalt poolt arendada välja nende teenuse spetsiifiline X-tee teenus, sest siseriiklikult toimub SDG osas andmevahetus üle X-tee.

Kompetentside puudujäägi leevendamiseks on koostamisel digipädevuste kompetentsimudel (sh alustame mudeli ettevalmistamist) ning tegevusplaan riigi kui IT-töandja positsiooni tugevdamiseks, hangime ja viime läbi sihitatud täiendkoolitusi (sh koostöös nii erasektori kui kõrgkoolidega) ning toetame keskvalitsuse asutusi ja kohalikke omavalitsusi koolitusvõimaluste rakendamisel.

Jätkame valdkondlike tegevuskavade elluviimisega **(tehisintellekti strateegia, andmehalduse ja avaandmete tegevuskava)**. Andmete ökosüsteemi vaatest on oluliseks suunaks haldusalade üleselt andmeanalüüsi ja halduse üksuste toimimismudeli loomine ja rakendamine tõstmaks asutuste andmete küpsustaset. Valdkonnas küpsustaseme tõstmiseks **plaanime jätkata asutuste toetamist ja kesksete platvormide ning tööriistade arendamist ja pakkumist** (sh. nõusolekuteenus, avaandmed, andmehaldus, avaandmed, keeletehnoloogia, privaatsust säilitavad tehnoloogiad).

Töötame välja, arendame ja rakendame uued riigiülelised arvutitöökoha ning serveri alustaristu teenused. Tagame RITi tänaste klientide arvutitöökoha teenuste osutamise jätkusuutlikkuse. Küberturvalisuse valdkonnas **on alanud küberturvalisuse strateegia loomine**, mis saab valmis 2023. aastal. Strateegia annab tegevussuunad ja ühiste eesmärkide poole liikumise riigis. Lisaks saab selle sisendi pealt anda kübervaldkonna sisendi DÜAK-i uuendamise protsessi, et ka arengukavas oleks küberturvalisuse sisustatud ja mõõdetav.

2023. aastal alustatud KüTS-i revisjoni raames võetakse üle NIS2 direktiiv ning tehakse muid olulisi muudatusi kübervaldkonna õigusaktides.

Vastavalt uuele VVTP-Le tuleb koostöös HTMiga kindlustada „**küber- ja infoturbe oskuste integreerimine kõigile haridustasemetele**“. Samal ajal jätkab RIA nii laiemal avalikkuse kui KüTSi subjektide küberteadlikkuse tõstmist toetavate tegevustega, sh kohuslaste E-ITSile ülemineku toetamisega.

Suurendame küberturbe võimet ja ründekindlust riigiüleste kesksete teenuste osutamisel (RIA, RIT) keskendudesteenuste turvalisusele ja kesksetele turbeteenustele. RIAs suurendame võimekust eID teenuste toimekindluse ja käideldavuse tagamiseks kriisides ning riigi keskse infoturbe/küberturvalisuse tagamiseks, jätkame elutähtsa teenuse osutajate turvatestimist ja red teamingut. RITis tagame RITi teenuste küberturbe Riigipilve ja arvutitöökoha teenusel heal tasemel, suurendame sisemist kriisivalmidust ning parendame andmesaatkonna ühendusi

Luksemburgi ja Eesti vahel. Pikemas perspektiivis kaalume andmesaatkonnast avalike riigiteenuste pakkumise võimaldamist lisaks varundusele.

Ühenduvuse valdkonnas on kavas **viia 2025. aastaks lõpule taaste- ja vastupidavusrahastust (RRF) rahastav väga suure läbi laskevõimega juurdepääsuvõrkude toetusmeede**, mis algas 2022. aastal ning mille tulemusel saab valguskaabliga ühendatud vähemalt 8000 kodu ja ettevõtet.

Kavas on 2024. aastal täiendavalt käivitada Euroopa Regionaalarengufondist rahastatavad toetusmeetmed **nii juurdepääsuvõrkude rajamiseks maapiirkondades kui ka 5G võrkude rajamiseks peamistele transpordikoridoridele**. Kogueelarve kolme toetusmeetme peale on ca 87 miljonit eurot.

2.11 Tõhus riik

Tulemusvaldkonna eesmärk

Elanikkonna vajadustega arvestav ühtne ja tõhus riigivalitsemine.

Tulemusvaldkonna rahastamiskava

Tulemusvaldkonna rahastamiskava on leitav [lisast 2](#).

Tulemusvaldkonna olukorra lühianalüüs

Riigivalitsemise olulisemad väljakutsed tulenevad jätkuvalt demograafilistest arengusuundumustest nagu tööealise elanikkonna vähenemine, vananemine ja linnastumine, sellest tulenevad mõjud tööturul ning mõjud regionaalsele tasakaalule. Tulemusvaldkonna tegemisi mõjutas kogu maailma elukorraldust muutnud sõda Ukrainas ja energiakriis ning nendest teguritest tingitud majanduslangus.

Riigi rahanduse valdkonnas on riigirahanduse olukord kriisides võetud püsikulude tõttu viimastel aastatel halvenenud ja vajab otsustavat sekkumist. Euroopa Liidu võrdluses on Eesti valitsussektori võlakoormus siiski suhteliselt madal ja see koos väikese energiainpordi vajadusega ning kuulumisega NATOsse toetavad Eesti krediitdivõimekust ja võimet vastu seista Venemaa sõja mõjudele. Eesti nõrkusena tuuakse välja madal maksulepingute arv – Eestil on need sõlmitud 61 riigiga, kui OECD keskmine on 75. Eesti elanike maksutahe paranes kolmandat aastat järjest. Elanikest 91% tunneb, et maksude tasumine on nende kui kodanike tähtis kohus ning 93% elanikest tasub enda sõnul maksud alati korrektselt ära. Maksude laekumine oli 2022. aastal varasema aastaga võrreldes 10,8% suurem ning eelarveprognoos täitus 106,2 protsendiliselt. 2022. aasta lõppes 335 miljoni euro suuruse valitsussektori eelarvepuudujäägiga, mis moodustab aastasest SKPst 0,9 protsenti. Võrreldes 2021. aasta lõpu seisuga oli eelarvedefitsiit 421 miljoni euro võrra väiksem.

Maksu- ja finantsvaldkonna fookuses on uute trendidega kohanemine ja tulevikuvõimaluste analüüsid, sh krüptotehingute kiire kasv, mis tähendab maksuõustamiste suurt mahtu ja ka piiriülese kaubanduse teravdatud tähelepanu seoses sanktsioonidega Venemaale, EL maksu- ning tollisüsteemidega liidestumine või väljaehitamises osalemine, digitegevuste ja uudsete ärimudelite maksustamise teemad, digieuro kasutuselevõtt.

Eesti pangandussektor on endiselt tugev ning valmis Eesti ettevõtjaid ja majapidamisi toetama. Kapitalituru maht (börs, võlakirjad, ühisrahastus, riskikapitali- ja muud fondid ning III samba pensionifondid v.a. krediidiandjad, II samba pensionifondid ja kindlustus) SKP-sse on

kasvanud 27%ni, mis on olnud sihttase. Pandeemia ja samuti muudatused kogumispensionite süsteemis tõstsid plahvatuslikult huvi investeerimise ja rahatarkuse vastu laiemalt.

Halduspoliitika valdkonnas on lõpusirgel riigireformi suuremad projektid asutuste liitmisel (ettevalmistamisel on Keskkonnainvesteeringute Keskuse ja Erametsakeskuse ühendamine) ning tugiteenuste koondamisel (käimas on IT töökohateenuse koondamine Riigi IT Keskusesse, dokumendihalduse koondamine RTKsse) ning valminud on seni tehtu analüüs koos järgmiste sammude plaanimisega. Väljakutseid pakkuv on riigiabi valdkond, kus uute EL rahastusfondide kasutuselevõtt toimub paralleelselt mitmete oluliste muudatustega EL riigiabi õigusaktide viies valdkonnas. Riigihangete valdkonnas on saavutatud kõrgeim võimalik e-riigihangete tase, kuid väljakutseks on kvaliteedikriteeriumite vähene kasutamine, millega tegelemiseks on välja töötamisel väärtuspõhiste hangete strateegilised põhimõtted. Statistika valdkonnas on väljakutseks Euroopa Komisjoni mitmete initsiatiivide algatamine (Euroopa roheline kokkulepe, digiajastule vastav Euroopa jne), mille tulemusena on muutunud vajadus riikliku statistika järele ning algatatud on EL tasemel Euroopa statistika õigusraamide muutmise ning statistikaasutuste rolli ja ülesannete ümbermõtestamine andmemajanduses.

Eestis on toetus Euroopa Liidule suur, aga teadlikkus selle toimimisest ning otsuste mõistmine on vähene (eurobarometer). Eesti Euroopa Liidu Nõukogu eesistumise (2017) järel on katkenud nii baas- kui ka edasijõudnute koolitused. Möödunud perioodil on vähenenud Euroopa Liidu õiguse jõustamise ja Euroopa Liidu töös osalemise suutlikkus (puudujääk on kasvanud üle soovitud 0,5% taseme, ministriumide ametnikud on tõstatanud keske koolituse vajaduse). See võib tuua kaasa lüngad Eesti esindamisel ning Euroopa Liidu poliitika kujundamisel ja rakendamisel. Ukraina sõjaga ning Ukraina ja teiste kandidaatriikide Euroopa-pürgimustega kaasnev geopoliitiline nihe toob kaasa arutelud nii Euroopa koostöövormi ja -valdkondade, otsustusprotsessi tõhususe kui ka ELi pikaajalise eelarve ümberkujundamise ja mõjude üle, mis on Eesti huvidele elulise tähtsusega. Eelneva tõttu on vaja otsida oluliste Euroopa liitlastega uusi koostöökohti ja -vorme. Eesti eksperditeadmised, nähtavus ja kohalolek Euroopa Liidu institutsioonides peab kasvama hästi mõtestatud rahvusvahelise personalipoliitika kaudu. 2024. aastal toimuvad taas Euroopa Parlamendi valimised, mil tehakse strateegilised valikud järgnevateks aastateks, kinnitatakse uus strateegiline tegevuskava Euroopa Ülemkogu tasandil ning järgmise Euroopa Komisjoni 2024-2029 tööprogramm 2025. aastal esitatakse uus pikaajalise eelarve ettepanek, millest sõltuvad võtmetähtsusega investeeringud ja välisühendused. 2030 teisel poolaastal või 2031. aastal on Eesti Euroopa Liidu Nõukogu eesistuja, mille planeerimist ja ettevalmistamist tuleb alustada aegsasti (2026).

Tabel 28. Tõhus riik tulemusvaldkonna mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2021)	2024	2025	2026	2027
Valitsemissektori kulutuste osakaal SKPs (ei kasva, %) Allikas: Eurostat	Ei kasvanud 2021 vs 2022 (43,1 vs 39,6)	42,7	40,5	40,3	39,3
Valitsussektori töötajate osakaal tööealises elanikkonnas (20-64a), % Allikas: Rahandusministeerium	Kasvas 2021 vs 2022 (15,5 vs 15,6)	15,2	15,2	15,2	15,2

Tõhus riik tulemusvaldkonna eesmärk saavutatakse kuue programmiga: Vabariigi Valitsuse ja peaministri tegevuse toetamine, Riigi rahandus, Halduspoliitika, Regionaalpoliitika, Finantspoliitika ja Arhiivindus.

2023. aastal viidi Rahandusministeeriumi regionaalvaldkond ning Keskkonnaministeeriumi valitsemisel tegutsenud Maa-amet ühtse juhtimise alla Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumisse. See loob head võimalused valdkondade tegevustes suurema sünergia loomiseks strateegilisel tasandil nii ühtse maakasutuspoliitika väljatöötamisel ja rakendamisel ühendades ruumiplaneerimise ja maatoimingud.

Eesmärgi saavutamise eest vastutavad riigisekretär, rahandusminister, regionaalminister ning haridus- ja teadusminister. Tulemusvaldkonna kohta ei ole koostatud arengukava.

2.11.1 Vabariigi Valitsuse ja peaministri toetamise programm

Programmi eesmärk

Valitsuse tegevuseesmärkide elluviimine toimib mõjusalt, tõhusalt ja mõistetavalt.

Tabel 29. Vabariigi Valitsuse ja peaministri toetamise programmi mõõdik ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
Täidesaatva võimu võimekus ⁴⁹	6,8	kasvab	kasvab	kasvab	kasvab

Programmi eesmärgi saavutamise eest vastutab riigisekretär ning programmi viib ellu Riigikantselei.

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

- Toetatakse Vabariigi Valitsust ja peaministrit poliitika kujundamisel ja elluviimisel ning aidatakse tagada head riigivalitsemist, sealhulgas aastatel 2024–2027.
- Riigi strateegilise planeerimise korraldamise ja koordineerimise ülesande raames koordineerib Riigikantselei riigi pikaajalise arengustrateegia „Eesti 2035” elluviimist, et anda ühtne suund eri valdkondade poliitikakujundajatele ja otsustajatele ning eurorahade kasutamisele.
- Valitsuse poliitika paremat planeerimist ja koordineerimist toetava strateegia „Eesti 2035” rakendamiseks tihendatakse koostööd ministeeriumide ja huvirühmadega ning jätkatakse Riigikantselei strateegiabüroo arendamisega riigi strateegilise planeerimise ja avatud valitsemise kompetentsikeskuseks. Toetatakse „Eesti 2035” strateegias toodud arenguvajaduste leevendamiseks uuenduslike lahenduste arendamist ja katsetamist koostöös teadusasutuste ja ettevõtetega.
- Riigikantselei jätkab riigi otsustusprotsessi toetamise võime arendamist, mis põhineb kogutud andmetel, andmeanalüüsil ja nüüdisaegsel tehnoloogia ning jätkab avaliku sektori innovatsiooni juurutamist valitsussektoris.
- Koostöö ja infovahetuse edendamiseks, aga ka avalikkuse paremaks kaasamiseks jätkub riigi koosloome keskkonna väljatöötamine, mis on muu hulgas planeeritud ka avatud

⁴⁹ Executive Capacity http://www.sgi-network.org/2019/Governance/Executive_Capacity

valitsemise partnerluse tegevuskavasse, et kaasata partnereid väljastpoolt valitsusasutusi. Vaadatakse üle huvirühmade kaasamise korraldus Euroopa Liidu asjades.

- Riigikantselei koordineerimisel viiakse koostöös ministeeriumidega ellu Eesti ELi poliitika 2023–2025 prioriteedid. Riigikantselei juhtimisel hinnatakse regulaarselt seatud eesmärkide saavutamist, sh lisatakse ülesanded Eesti Euroopa Liidu poliitika prioriteetide elluviimiseks Vabariigi Valitsuse tegevusprogrammi selle ülevaatusel 2023. a lõpus. Euroopa Liidu õiguse rakendamise tagamiseks on direktiivide tähtaegseks ülevõtmiseks vajalikud seaduseelnõud lisatud valitsuse tegevusprogrammi ja seda uuendatakse regulaarselt
- Tulenevalt 2024. aasta juunis toimuvatest Euroopa Parlamendi valimistest kinnitatakse juunis 2024 Euroopa Ülemkogu tasandil Euroopa Liidu strateegiline tegevuskava 2024–2029, mille ettevalmistusi ja Eesti huvide kaitsmist lähtuvalt Eesti ELi poliitika prioriteetidest koordineerib Riigikantselei. Samuti algavad 2024. aastal arutelud ELi 2040 kliimaeesmärkide üle, et saavutada aastaks 2050 ELis kliimaneutraalsus. 2024. aasta Euroopa Parlamendi valimistega kaasnevate ELi institutsioonide tippametikohtade täitmise puhul on eesmärk, et vähemasti üks ametikoht oleks täidetud meie regionist pärit poliitikuga.
- ELi tulevase laienemisega seoses on lähiaastatel fookuses ELi enda sisemised ettevalmistused uute liikmesriikide vastuvõtmiseks. Riigikantselei koordineerimisel analüüsitakse ja kujundatakse Eesti seisukohad seoses tulevase laienemise mõjuga ELi institutsioonidele, järgmisele pikaajalisele eelarvele (2028+), otsuste tegemise protsessile ning poliitikavaldkondadele.
- Euroopa Komisjon esitab 2025. aasta esimeses pooles eelnõu Euroopa Liidu pikaajalise eelarve kohta aastateks 2028–2034. Eestit ootavad ees väga olulise finantsmõjuga läbirääkimised (Euroopa Liidu eelarve toetuste maht Eestile aastatel 2021–2027 on ligi 8 mld eurot, millest 1,3 mld on ühekordne Euroopa taasterahastu – NGEU panus), kus peab arvestama ka toetuste mahu jätkuva kahanemisega. Eesti seisukohtade riigisisene kujundamine ja vedamine eelarveläbirääkimisteks toimub peaministri ja Riigikantselei juhtimisel.
- Eesti huvide oskuslikuks esindamiseks Euroopa Liidu institutsioonides on vajalik ametnikkonnale tagada regulaarne Euroopa Liidu otsustusprotsessi ja õigussüsteemi selgitav koolitus. Riigikantselei seisab Euroopa Liidu baaskoolituse lisamise eest ametnike kesksesse koolitusprogrammi ning on Rahandusministeeriumi sisupartneriks koolitushanke lähteülesande väljatöötamisel ja hanke läbiviimisel.
- Riigikantselei jätkab Euroopa Liidu suunalise personalipoliitika koordineerimist. Euroopa Liidu tippametikohtadel töötab üksikuid eestlasi, samuti on Eesti alaesindatud Euroopa Liidu alaliste ametnike keskastmejuhtide ja alustavate ametnike seas ning see trend süveneb. Mõjukuse kasvatamine on oluline, et kriitilistel hetkedel (nt praegune sõda Ukrainas) oleks Euroopa Liidu otsustajate või otsuste ettevalmistajate seas inimesi, kes mõistavad Eesti piirkonna vaatenurki ning oskavad teistsuguse ajaloolise, geograafilise ja kultuurilise taustaga inimestele neid argumente selgitada ja esitada. Riigikantselei seisab selle eest, et suurendada aastatel 2024–2026 Euroopa Liidu juurde lähetatavate riiklike ekspertide arvu valitsuse Euroopa Liidu poliitikas kokku lepitud prioriteetsetes valdkondades.
- Riigikantselei ülesanne on valmistada ette Eesti Euroopa Liidu Nõukogu eesistumine kas 2030. aasta teisel poolaastal või 2031. aasta esimesel poolaastal. See on aeg, mil Eesti on Euroopa ja ka kaugemate partnerite tähelepanu keskpunktis. Meie seatud eesmärgid ja oskus kriisides navigeerida ja neid lahendada ei piirdu ainult Eestiga, vaid kogu Euroopa Liiduga. Kogemus eelmisest korrast näitab, et ettevalmistusi eesistumiseks tuleb alustada aegsasti (2026).

- Pööratakse süsteemsemat tähelepanu Euroopa Liiduga seonduvale kommunikatsioonile. Lisaks uurib Riigikantselei koostöös teadlastega Eesti inimeste Euroopa Liidu otsustega seotud omalustunnet mõjutavaid tegureid.
- Venemaa Föderatsiooni sõjategevuse tõttu Ukrainas on jätkuvalt oluline pühendada tähelepanu riigi valmisoleku suurendamisele nii võimeplaneerimise (riigikaitse arengukava uuendamine ja investeeringute kava koostamine), plaanide täiendamise (riigi kaitsetegevuse kava), õigusruumi korrastamise (riigikaitse ja tsiviilkriiside seaduse eelnõu koostamine ning rakendamine, CER -direktiivi ülevõtmine) kui ka olukorrateadlikkuse suurendamise kaudu (avalik riskipilt). Uuendada tuleb ka julgeolekupoliitika aluste dokumenti. Samal ajal viiakse ellu riigikaitse arengukava strateegilise kommunikatsiooni osa.
- Avaliku teenistuse tippjuhtide innovatsioonivõimekuse edendamiseks ning koostöö süvendamiseks jätkatakse eesmärgipäraste arendustegevustega, sh pikaajalised arenguprogrammid, mentorlus ja kogemuste vahetamine nii omavahel kui ka teiste sektorite juhtide või õppejõududega. Plaanis on rakendada uuendatud tippjuhtide kompetentsimudel ja lisada uusi arendustegevusi nagu meeskonna tagasiside töötuba ja tippjuhtide omavaheline mentorlus.

2.11.2 Riigi rahanduse programm

Programmi eesmärk

Riigi rahandus on kestlik ja majandustsüklit tasakaalustav.

Tabel 30. Riigi rahanduse programmi mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
Valitsussektori kulude reaalkasv vastavalt Euroopa Komisjoni meetodikale võrreldes potentsiaalse majanduskasvuga, % ⁵⁰	-51	2,4	2,4	2,4	2,4
Võlakooormuse osakaal SKPst, %	18,5	20,9	22,0	22,2	22,0
Likviidsete finantsreservide osakaal SKPst, %	-11,1	5,8	5,7	5,5	-5,4
Eelarvepoliitika pikaajaline jätkusuutlikkus (Euroopa Komisjoni hinnang) ⁵²	Madala riskiga	Madala riskiga	Madala riskiga	Madala riskiga	Madala riskiga

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

- **Riigieelarve seaduse põhjalik muutmine**, sh riigieelarve planeerimise, täitmise, aruandluse ja hindamise põhimõtete, protsessi ja rollijaotuse täpsustamiseks. Samal ajal on analüüsimisel plaanitav ühtne riigieelarve infosüsteem, mis peaks toetama kogu eelarvestamise protsessi. Koos riigieelarve seaduse muutmisega vaadatakse üle rakendusaktid ja juhised, mh eesmärgil, et igaüks neist reguleeriks vajalikul tasemel vajalikku osa protsessist, need ei dubleeriks üksteist, samas oleksid kõik osad kaetud.

⁵⁰ Meetodika kirjeldus Box 1.11 lk 52 https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip075_en.pdf

⁵¹ Seoses eelarvereglite peatumisega ei ole Euroopa Komisjon näitajat vahepealsetel aastatel välja arvanud. Seetõttu on võetud eesmärgiks meie enda hinnangu 10 aasta keskmisele majanduskasvu potentsiaalile.

⁵² Vastav tase tuuakse iga-aastases stabiilsusprogrammi hinnangus. Vt p 5 - https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/06_ee_2018_sp.pdf

- **Riigi eelarvestrateegia, iga-aastase riigieelarve ja stabiilsusprogrammi koostamine** ja elluviimise korraldamine selliselt, et see on kooskõlas strateegilise planeerimise raamistikuga ning toetab riigi eesmärkide saavutamist. **Prognoosi- ja analüüsimetoodikate pidev arendamine**, et anda võimalikult teadmuspõhine, objektiivne ja täpne sisend valitsusele riigieelarve, riigieelarve strateegia ja stabiilsusprogrammi koostamiseks ning erinevate majanduspoliitiliste otsuste langetamiseks.
- **Eesti huvide pidev kaitsmine Euroopa Liidu eelarveprotsessides** ning Euroopa Liidu poolt rahastatavate struktuurifonde puudutavates läbirääkimistes. Loome valmisoleku Eesti osalemiseks EL pikaajalise eelarve järgmise perioodi läbirääkimistes.
- **Edendatakse investorsuhteid ja võetakse kasutusele uusi laenuinstrumente**, et aidata kaasa riigi võlakirjade õiglasemaks hinnastamiseks ning vähendamaks riski, et kriisiolukorras ei ole riigil võimalik vajalikus mahus ja mõistliku hinnaga võlga kaasata tagamaks riigi arvelduste kohase tegemise. Riigi arvelduste tõhusamaks korraldamiseks kaasajastatakse e-riigikassa infosüsteemi tehnilist platvormi.
- Kasvatatakse Maksu- ja Tolliameti **maksu- ja tolliriskide analüüsi võimekust** läbi andmehalduse arendamise. Kiirelt muutuv majanduskeskkond ja Euroopa Liidu nõuded on kaasa toonud senisest kiirema analüüsivajaduse. Andmehalduse arendamine toetab kvaliteetsel andmetel, teabel ja nende analüüsil põhinevaid otsuseid.
- Tegeletakse Vabariigi Valitsuse koalitsioonileppe ellu rakendamisega ja täidetakse ELi, sh Eesti riigile seatud ülesandeid, millest üks olulisemaid on **Venemaa Föderatsioonile kehtestatud sanktsioonide jõustamine**.

2.11.3 Halduspoliitika programm

Programmi eesmärk

Riigihaldus on tõhusalt ja kvaliteetselt korraldatud ning riiklik statistika toetab läbipaistvate riigijuhtimise otsuste tegemist.

Tabel 31. Halduspoliitika programmi mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
Keskvalitsuse osakaal tööhõivest (20-64) ⁵³ %	8,7	9	9	9	9
Statistika tarbija rahuloluindeks ⁵⁴	75,7	77	79	82	90

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

- Riigihalduse ja avaliku teenistuse prioriteediks on riigivalitsemise **strateegiliste arengusuundade kokkuleppimine ja elluviimine** (sh halduskorralduslike parendustegevuste jätkuv elluviimine nagu kesksete tugiteenuste laialdasem kasutuselevõtt valitsemisalades, riigi institutsioonide optimaalsem korraldamine ja vara kasutamise tõhustamine) ja avaliku teenistuse terviklik, ressursitõhus ja sihipärane arendamine (sh avaliku teenistuse seaduse ja rakenduspraktika muutmine).

⁵³ Tööhõive (20-64): töoga hõivatu – isik, kes uuritava perioodil töötas ja sai selle eest tasu kas palgatöötajana, ettevõtjana või vabakutselisena; töötas otsese tasuta pereettevõttes või oma talus; ajutiselt ei töötanud.

⁵⁴ Regulaarselt tarbijatele saadetava küsitluse põhjal arvutatud indeks

- Tühjenevate piirkondade probleemi lahendamiseks on kavas hakata rakendama **elamumajanduse ümberkorraldamise meedet**. 2020–2023 läbiviidud pilootprojekti põhjal on selgunud meetmete täiendamise- ning ka võimaliku lisarahastuse vajadus 2024. aastaks. Menetletakse vajalikke seadusemuudatusi – asjaõigusseadus ja kinnisasja avalikes huvides omandamise seadus.
- Riigihangete valdkonnas on fookuses **väärtuspõhiste riigihangete** (sh sotsiaalse, innovaatilise ja keskkonnahoidliku hankimise) **edendamine**. Koostöös valdkondlike ministriumidega töötatakse välja riigihangete läbiviimise strateegiliste põhimõtete rakendamise tegevusplaan, töötatakse välja kvaliteedihindamiseks sobilikud hindamiskriteeriumid ning analüüsitakse näidiskriteeriumide riigihangete registrisse integreerimise võimalusi. Väljakutseks on hankespetsialistide kompetentside tõstmiseks süsteemse võimekuse loomine ja riigihangete kompetentsikeskuse väljaarendamine.
- Riigi Tugiteenuste Keskuse prioriteetsemateks tegevusteks on **ühtse dokumendihaldussüsteemi arendamine ning keskele dokumendihaldus- ja arhiiviteenusele üleminek**, et muuta valdkonna korraldus tervikuna efektiivsemaks ning koosvõimelisemaks. Lisaks **valitsemisalade üleminek keskele riigihangete korraldamise teenusele** ning hangete kompetentsikeskuse (sh väärtuspõhiste riigihangete alane nõustamine) kujundamine RTK-sse.
- **Kvaliteetse statistika õigeaegse tootmise ning Euroopa Liidu õigusaktidele vastavuse tagamiseks** toimuvad Statistikaametis 2028. aastani põllumajandus-, keskkonna-, rahandus- ning rahvastiku- ja sotsiaalstatistika tootmise mahukad arendused ning uue statistika koostamine. Jätkeb **riikliku andmehalduse arendamine** sh riigi põhianalüüside määramine ja riigi käsituses olevate andmete kirjeldamine, mis panustavad otseselt riigiülese digipöörde eesmärkide saavutamisse läbi andmete korrastamise nende korduvkasutamiseks. Statistikaamet on alustanud eraandmete laiemaks kasutuselevõtuks vajalikke tegevusi. Samuti on uuendamisel või välja vahetamisel praktiliselt kõik statistika tootmiseks ning andmete korduvkasutuseks vajalikud IT rakendused, selleks et vähendada taakvarast tulenevaid turvariske ning andmeandjate halduskoormust ja parandada ameti töö tulemuslikkust. Ameti järgmise viie aasta strateegilised prioriteedid leiab ameti uuest arengukavast (link <https://www.stat.ee/et/statistikaamet/meist/strateegia>).

2.11.4 Regionaalpoliitika programm

Programmi eesmärk

Inimestel on kõikjal Eestis kättesaadavad tasuvad töökohad, kvaliteetsed teenused ja meeldiv elukeskkond.

Tabel 32. Regionaalpoliitika programmi mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
Harju maakonna elanike osakaal Eesti rahvaarvust (%) ⁵⁵ <i>Allikas: Statistikaamet</i>	46,1	46,8	46,8	46,8	46,8
Väljaspool Harju maakonda loodud SKP osakaal Eesti SKPst (%) ⁵⁶ <i>Allikas: Statistikaamet</i>	-	35	35	35	35

⁵⁵ Allikas: Statistikaamet RVO28U ja RVO92. Sihttase näitab prognoosiga võrrelduna tagasihoidlikumat sisserännet Harjumaale.

⁵⁶ Allikas: Statistikaamet RAA0050. Sihttase näitab teiste maakondade panuse kahanemise pidurdamist.

Möödik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
Kohaliku omavalitsuse institutsiooni usaldusväärsus elanike seas, %	50	60	60	60	60
Kinnisvara hindade regionaalne erinevus (Harju-, Tartu-, Pärnumaa vs ülejäänud Eesti keskmine, kordades) ⁵⁷ Allikas: Maa-amet	4,5	5	5	5	5
Kohalike omavalitsuste kulude osakaal valitusspektori kuludest ⁵⁸ , % Allikas: STA	-	25	25	25	30

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

- **Regionaalse arengu** tegevuskava rakendamine:
 - EL 2021-2027 struktuurivahendite majanduskasvu ja tööhõivesse investeerimise eesmärgil regionaalarengu toetusmeetmete elluviimine.
 - Interreg programmide 2021-2027 elluviimine.
 - Erinevate ministeriumide poolt välisvahenditest rahastatavate toetusmeetmete väljatöötamisel ja elluviimisel nende regionaalse mõju koordineerimine ja piirkondlike eripäradega arvestamine.
- **Kohalike omavalitsuste võimekuse ja kompetentside arendamine**, omavalitsuste vahelise **koostöö** ning kohaliku ja keskvalitsuse partnerluse tugevdamine, **detsentraliseerimine** ja selle toetamiseks kohalike omavalitsuste rahastamise põhimõtete muutmine ning kohalike omavalitsuste rolli suurendamine kohaliku ettevõtluskeskkonna arendamisel.
- Kohaliku omavalitsuse arengu **tulevikutsenaariumite koostamine**, mille raames viia läbi omavalitsusmudeli uuendamisele suunatud tegevusi (regulaarsed arutelud, katseprojektid, uuenduslike lahenduste kogemustest õppimine, uute trendidega arvestamine jm).
- Regionaal- ja Põllumajandusministerium, kui **ruumilise planeerimise kompetentsikeskus**, panustab läbi eri- ja teemaplaneeringute ning uuringute transpordi, keskkonna ja regionaalpoliitika programmide täitmisesse (nt Rail Baltic raudtee, Haljala-Kukruse 2+2 maantee, Liivi lahe meretuulepargi elektriühenduse ja Tallinna ringraudtee riigi eriplaneeringud ning Pärnu jõe ning Harju, Rapla ja Pärnu maavarade maakonna teemaplaneeringud, uue üleriigilise planeeringu „Eesti 2050“, mille aluseks on alusuuring „Trendide ruumilise mõju analüüs“).
- Tegevused **ruumilise planeerimise tõhustamiseks** – planeeringute digipöörde elluviimine (sh planeeringute ruumiandmete kättesaadavuse tagamine, menetluste tõhustamine digilahendustega) koos asjakohaste õigusaktide muudatustega planeerimise lihtsustamiseks.
- Jätkatakse toetustega kohaliku omavalitsuse hoonete energiatõhususe edendamiseks.
- Õiglase ülemineku eesmärkidesse panustavate kliima ja energeetikaga seotud tegevuste toetamine Ida-Virumaal.

⁵⁷ Allikas: Maa-amet, korteriomandite (eluruumide) tehinguandmed, keskmine tehingu hind (eur/m²). Sihttase näitab regionaalsete erinevuste kasvu pidurdamist.

⁵⁸ Statistikaameti andmed, valitsemissektori tulud ja kulud sektori järgi.

2.11.5 Finantspoliitika programm

Programmi eesmärk

Finantskeskkond on konkurentsivõimeline, usaldusväärne ja kestlikkust toetav.

Tabel 33. Finantspoliitika programmi mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
Kapitalituru maht (börs, võlakirjad, ühisrahastus, riskikapitali- ja muud fondid ning III samba pensionifondid, v.a krediidiandjad, II samba pensionifondid ja kindlustus) SKP-sse, %	29	30	30	32	32
Finants- ja kindlustustegevuse osatähtsus SKP lisandväärtuses, %	4,6	4,5	4,5	4,5	4,5
Eraisikute netofinantsvara (finantsvara – finantskohustused) suhe SKP-sse, %	13	17	17	20	20
II samba fondide pikaajaline reaaltootlus (20 aasta libisev keskmine on võrdne või ületab 2%)	-0,3	0,02	0,02	0,02	0,02

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

- Rahapesu ja terrorismi rahastamise alase 2021. a riigisisese riskihinnangu põhjal **loodud rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise tegevuskava** täitmise jätkamine, MONEYVAL poolt antud soovitude alusel valdkonna tegevuste planeerimine ja nende elluviimine hindamisel tuvastatud puuduste kõrvaldamiseks ja kogu süsteemi efektiivsemaks muutmiseks. Rahapesu Andmebüroo võimekuse suurendamine rahandusministeeriumi haldusalas, sh strateegilise seire ja analüüsi võimekuse väljaarendamine ja seda toetava õigusraamistiku loomine, digiteadlikemate lahenduste kasutuselevõtmine ning järelevalve ja finantssanktsioonide kohaldamise seire tugevdamine.
- EL Pangandusliidu projekti tulemusena ühtse EL finantsjärelevalve- ja kriisijuhtimise alase raamistiku lõpuni viimistlemine (sh võimaluse korral üleeuroopalise hoiusekindlustuse skeemi loomine), et tagada eelkõige **suurem hoiustajate kaitse**.
- EL Kapitaliturgude Liidu initsiatiivi raames erinevate meetmete väljatöötamine, et **soodustada kohaliku kapitalituru arengut** kui ka piiriülest kapitali kaasamist, samuti rohelisi investeeringuid (sh seni reguleerimata valdkondades, (nt krüptovarad), suurema investorikaitse taseme saavutamise).
- Suurema tähelepanu pööramine **krediidivaldkonna eri aspektidele**, sh vastutustundliku laenamise põhimõtte parem rakendamine ja selle eesmärgi toetamiseks positiivse krediidiregistri loomine, inkassoettevõtete allutamine Finantsinspeksiooni järelevalvele ja võlanõustamisteenuse tugevdamine Sotsiaalministeeriumiga koostöös;
- Eesti elanikkonna **rahatarkuse edendamine**. Eesmärgiks on tagada avaliku-, era- ja kolmanda sektori tihedas koostöös rahatarkuse kättesaadavus nii lastele kui ka täiskasvanutele. Samuti leida kaasaegseid võimalusi, kuidas motiveerida inimesi neid teadmisi praktikas kasutama ning vajadusel ka nõu ja abi küsima.
- Euroopa Liidu kestliku rahastamise initsiatiivi raames **ettevõtete kestlikkusaruandluse** ülevõtmine ja kontrollimise süsteemide juurutamine.

2.11.6 Arhiivindusprogramm

Programmi eesmärk

Ühiskonna dokumentaalse mälu kestlik säilitamine, kasutamine ning kodanike õiguste tõendamine.

Tabel 34. Arhiivindusprogrammi mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
Arhiivimoodustajate (asutuste) arv, kes on Rahvusarhiivile üle andnud digitaalarhivaale	44	55	60	70	80
Nõuetekohastes hoidlates säilitatavate arhivaalide osakaal Rahvusarhiivis, % Koguhulk 2021.a lõpu seisuga: 10 244 681 arhivaali	88	88	88	88	88
Arhivaalide kättesaadavus veebis, miljonit kujutist	33,6	34,5	35,5	37	38

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

- Rahvusarhiiv osaleb **Rahvusraamatukogu hoone rekonstrueerimise projekti** koostamises ja elluviimises. Hoonesse kolivad rekonstrueerimise järgselt Rahvusarhiivi Tallinna üksused, mis loob tingimused tõhusamaks teenuste osutamiseks ja tugifunktsioonide täitmiseks.
- Rahvusarhiiv on tugi e-valitsemisele ning keskendub **digisündinud teabe, sh andmekogude arhiveerimisele**. Arendatakse **asutuse ja arhiivi koostöökeskkonna ASTRA vastuvõtuvõimekust** erinevas kvaliteedis digisündinud ainese vastuvõtuks, sh vananenud elektroonilistes dokumendihaldussüsteemides ja kõvaketastel oleva teabe vastuvõtt, uute süsteemidega liidestamine, „märkamatu arhiveerimise“ arendamine, tugi andmekogude, fotode ja videote arhiveerimisel.
- Rahvusarhiiv on avatud asutus ja partner kogukondadele, keskendudes **filmipärandi voogedastusplatvormi ARKAADRI arendamisele ning haridusliidese ehitamisele** koostöös Eesti Filmi Instituudiga. **Digiteabe avamisel ja kasutusse andmisel kasutatakse tehisintellekti** (sh tekstituvastuse (Transkribus projekt), näo- ja objektituvastus (Ilme, Fotis) arendamine) ning **analüüsitakse selle võimalusi** kõigis arhiivinduse valdkondades.

2.12 Õigusriik

Tulemusvaldkonna eesmärk

Õiguskindel, hästi toimiv, vähese kuritegevuse ning kvaliteetse justiitssüsteemiga riik.

Tulemusvaldkonna rahastamiskava

Tulemusvaldkonna rahastamiskava on leitav [lisast 2](#).

Tulemusvaldkonna olukorra lühianalüüs

- Muutuv ühiskond seab täiendavaid nõudmisi ning majandus lähtub aina enam teadmispõhisest lähenemisviisist. Oluline on, et õiguskord arvestab paindlikult kõiki

arenguid maailmas ning riik pakub uuenduslikke ja ettevaatavaid lahendusi. Riigi õigus- ja kriminaalpoliitika peab suurendama inimeste heaolu ning tagama avatud ja turvalise ühiskonna, kus inimesed teavad oma õigusi ja võivad nende kaitses kindlad olla.

- Riigid ei ole omavahelises konkurentsist mitte ainult majanduse ja elukeskkonna, vaid ka õiguskorra poolest. Seetõttu räägitakse viimastel aastatel palju nn regulatiivsest riikidevahelisest konkurentsist, sh on tekkinud reaalne konkurents ettevõtete jaoks atraktiivseima ärikeskkonna pakkumisel. Suurima tulu maksude ja loodud töökohtade näol saab riik, mis suudab kujundada kõige ettevõtjasõbralikuma ärikeskkonna.
- Riigi õiguspoliitiline suund peab püüdlema selle poole, et Eesti õiguskeskkond oleks nüüdisaegne, atraktiivne ja konkurentsivõimeline. Oluline on optimeerida riigiasutuste tööd ja muuta isikute suhtlus riigiga lihtsamaks. Eeltoodu tulemusena säilitame või parandame Eesti positsiooni erinevates riikide keskkonda hindavates edetabelites (nt Maailma vabaduse edetabelis on oluline säilitada „vaba“- staatus ning edendada Eesti konkurentsivõime positsiooni).
- Kvaliteetne õigusloome parandab riigi konkurentsivõimet ning toetab ühiskonna üldist toimimist. Seaduse muutmise ei pea olema esimene ja ainus viis, kuidas probleemi lahendamisele reageerida, vaid kaaluda tuleb ka muid mitteregulatiivseid võimalusi. Õigusloome mahu vähendamisele aitab kaasa eelnõu koostamisele eelneva esmase analüüsi, sh väljatöötamiskavatsuse järjepidev nõudmine. Oluline on hinnata regulatiivsete muudatuste mõjusid – keda ja kuidas plaanitavad muudatused mõjutavad. Senisest enam tuleks pärast seaduste rakendumist hinnata muudatuste tegelikke mõjusid, kasutades selleks järelhindamist.
- Tagada tuleb perekonna- ja eraelu puutumatus ning teisi inim- ja põhiõigusi kaitsev õiguskeskkond, sh rahvusvahelisel tasandil ja piiriülese koostöö raames. Soodsa ja kaasaegse ettevõtluskeskkonna loomisel ja Eesti konkurentsivõime tagamisel on oluline roll majandustegevust reguleerival seadusandlusel. Ettevõtlusega alustamine ja tegelemine peab olema arusaadav ja mõistlikult lihtne, sh tuleb nutikalt kasutada tehnoloogia ja digimaailma võimalusi riigi ja ettevõtjate vahelises suhtluses. Nii seadusandluse kui riikliku järelevalve kaudu peab riik tagama intellektuaalse omandi kaitse ning toetama vaba konkurentsi ja tõhusalt reageerima tegevustele, mis võivad seda kahjustada. Muu hulgas on oluline, et rõhk on ennetusel ning toetamisel.
- Kriminaalpoliitika eesmärk on ennetada õigusrikkumisi ning kohelda õigusrikkujaid mõjusalt. Eesti peab olema turvaline – ootus turvalisele Eestile on ka elanike poolt enim väljendatud ootus riigile ning on selliselt väljendatud strateegias „Eesti 2035“ . Ühelt poolt peavad olema tagatud ohvrite vajadused ning teiselt poolt toetatud õigusrikkuja naasmine õiguskulele tee. Samuti peab kriminaaljustiitsüsteemis tagama õiguskaitsetöötajate (sh kohtud, prokuratuur, Eesti Kohtuekspertiisi Instituut) võimekuse kasvu ning süüteomenetluse digitaliseerimise. Oluline on investeerida nii EKEI seadmetesse kaasaegsete uurimismeetodite kasutamiseks kui ka teadus- ja arendustegevusse.
- Eduka kriminaalpoliitika eelduseks on tervishoiu-, haridus- ja sotsiaal-, kultuuri- ja spordisüsteemide koostöö – kriminaaljustiitsüsteem üksi ei suuda kuritegusid ennetada ja kahjusid vähendada. Kogukondliku sekkumiseta ei ole võimalik pakkuda ravi ja nõustamist sõltlastest õigusrikkujatele, kui tervishoiu- ja sotsiaalsüsteemis puuduvad selleks vahendid. Samuti ei ole võimalik tagada kooliturvalisust, kui haridussüsteemil pole ressursi koolikiusamisvastaste programmide läbiviimiseks või haridus- ja kultuurisüsteemil pole võimalust pakkuda huvi- ja spordiringe. Seega kuritegevuse ennetamine ning sellest tuleneva kahju vähendamine peab olema riiklikult juhitud ning toimuma koostöös partneritega.

- Kuritegevuse määr on viimase 15 aasta jooksul poole võrra vähenenud – aastast registreeritakse umbes 26 000 kuritegu (2022: 25 663), tõusuteel on varavastased kuriteod. Samas on Eesti inimeste mure kuritegevuse pärast üsna väike. Eestis peab vaid 1% inimestest kuritegevust suureks mureks, samas kui Euroopa Liidu keskmine on 7% (võrdlusena Rootsis 36%)⁵⁹. Kuigi kinnipeetavate ning tapmiste ja mõrvade arv on jõudsalt langenud⁶⁰, siis on Eesti kinnipeetavate ning tapmiste suhtarvud Euroopa mõistes võrdlemisi kõrged.⁶¹ Tõhusa karistuse täideviimise süsteemi tagamiseks on eelkõige vaja, et nii vangide kui ka kriminaalhooldusalustega töötaks piisav arv professionaalseid ametnikke ning neil oleks piisav varustus ja konkurentsivõimeline tasu.
- Tähelepanu tuleb suunata korduvkuritegevuse ehk retsidiivsuse määra vähendamisele ning sõltuvuste ja muude vaimse tervise häirete tõttu toime pandud kuritegude ennetusele. Oluline on, et kriminaalkaristus keskenduks õigusrikkuja võimekuse arendamisele nii, et ta oleks võimeline peale vabanemist iseseisvalt õiguskuulekat elu elama. Siin mängib rolli nii kogukondlike karistuste kui taastava õiguse laialdasem kasutamine ning vanglate ja kriminaalhoolduse rehabiliteerivad tegevused (sh vangistuse sisu, vabanemisjärgne tugi- ja majutusteenus).
- Ülaltoodusse panustab oluliselt see, kui inimesed saavad oma õigusküsimused tõhusalt lahendatud nii kohtus kui kohtuväliselt. Isikute ootused on suurenemas ning ühiskonna muutused nõuavad õiguste jõustamisel teistsuguseid lahendusi. Mida tõhusam ja õiglasem on kohtupidamine ning mida kättesaadavam on nii erinevate õiguselukutsete teenus (vandetõlgid, kohtutäiturid, advokaat, notariaat, patendivolinikud, pankrotihaldurid) kui ka õigusabi, seda rahulolevamad on ühiskonna liikmed.
- Tõhusa õigusriigi kehtivuse ja toimimise eeldus on õiguse kättesaadavus. Eestis on 2002. aastal kasutusele võetud elektrooniline Riigi Teataja, milles avaldatud seaduste ja määruste muudatuste alusel ajakohastatud terviktekstidele on antud õigusjõud. 2010. aastast on kehtiva õiguse ainsaks allikaks Riigi Teataja võrguväljaanne. Enamus olulistest õigusteabest, sh kohaliku omavalitsusüksuste määrused, seaduste ja määruste tõlked, kohtulahendid ja nende kokkuvõtted ning eelnõude menetluse andmed on koondatud Riigi Teatajasse. Vajalik on jätkuvalt koondada oluline õigusteave Riigi Teatajasse ja kaasajastada õigusteabe kättesaadavust kasutajate vajadustest lähtuvalt. Suurendamiseks läbipaistvust ettevõtlussektoris ning arendamiseks uusi, andmepõhiseid teenuseid, muudeti äriregistri andmed alates 2022. aasta 1. oktoobrist tasuta kättesaadavaks.
- Eestis on lihtsa ülesehitusega kohtusüsteem, milles puuduvad erikohtud, kuid kohtuasjade menetlus võib toimuda kuni kolmes kohtuastmes. 2006. aastal liideti esimese astme kohtute tööpiirkondi. Kohtumajade asukohad jäid samaks, kuid vahepeal on jätkunud inimeste, ettevõtete ja ka õigusvaidluste koondumine suurematesse keskustesse. Kvaliteetne õigusemõistmine peab olema kättesaadav üle riigi, kuid selleks peab kohtupidamine muutuma paindlikumaks ja menetlusosalistele vähem koormavaks. Kohtute tõhusat tööd toetab selge ja lihtne menetlusõigus, kohtunike suurem spetsialiseerumine ja normaalne töökoormus, samuti hästtoimivad digilahendused ning tugiteenused.
- Eeltoodu saavutamist toetab läbivalt rahvusvaheline koostöö ja tehnoloogilised lahendused. Arvestades isikute piiriülese liikumise suurenemist mängib rahvusvaheline koostöö aina suuremat rolli tõhusama ja inimkeskse õigusruumi kujundamises ning õiguste jõustamises.

⁵⁹ Standard Eurobarometer 98. 2023. Winter Eurobarometer 2022-2023.

⁶⁰ 2023. a juuli seisuga oli esmakordselt Eesti vanglates karistust kandmas alla 2000 kinnipeetava (03.07.2023: 1994). Tapmisi ja mõrvu registreeriti 2022 – 27 (<https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2022/tapmised-ja-morvad/>).

⁶¹ Prisonstudies.org; UNODC. <https://data.unodc.org/#state:1>

- Tulemusvaldkonna eesmärgi saavutamiseks on loodud üks programm „Usaldusväärne ja tulemuslik õigusruum“, mis koosneb ühest meetmest ja kuuest tegevusest, mis on vahetult seotud riigi õigus- ja kriminaalpoliitika elluviimisega. Tegevusi viivad ellu Justiitsministeerium, Andmekaitse Inspeksioon, Patendiamet, prokuratuur, Eesti Kohtuekspertiisi Instituut, Konkurentsiamet, Registre ja Infosüsteemide Keskus, esimese ja teise astme kohtud ning vanglad. Programmi eesmärkide saavutamiseks tegevuste ja rahaliste vahendite kavandamise eest vastutab Justiitsministeerium.
- Ühiskonna heaks toimimiseks on vaja, et õigusruum oleks arusaadav ja terviklik ning õigusemõistmine tõhus.

2.12.1 Usaldusväärne ja tulemuslik õigusruum

Programmi eesmärk

Loodud on tingimused ühiskonna tulemuslikuks toimimiseks, tagatud on põhiõiguste tasakaalustatud kaitse ja õigusriigi põhimõtte järgimine ning kuritegevust on vähe.

Tabel 35. Usaldusväärne ja tulemuslik õigusruum programmi mõõdikud ja sihttasemed

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
Koht maailma vabaduse edetabelis ⁶²	Staatust vaba	Staatust vaba	Staatust vaba	Staatust vaba	Staatust vaba
Eesti konkurentsivõime positsioon ⁶³	22	22	22	22	22
Inimeste hulk, kes tunneb end oma kodukandis pärast pimedat saabumist turvaliselt <i>Allikas: Justiitsministeerium</i>	71%	>76%	>76%	>76%	>76%
Eesti positsioon rahvusvahelises õigusriigi indeksis kriminaaljustiitsüsteemi alakategoorias	-	<15	<15	<15	<15
<i>World Justice Project</i> õigusriigi indeks	0,82	>0,81	>0,81	>0,81	>0,81

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

- **Õiguskaare digitaliseerimine.** Riik peab muutuma kodanikule lihtsamaks ja läbipaistvamaks. Õigusriigi toimimise tõhustamiseks on oluline jätkata õiguskaare digitaliseerimist. Tegevuse raames täiustatakse ja võetakse kasutusele uusi töökeskkondi, mis tagavad vajaliku teabe digitaalse kättesaadavuse ning andmete vahetuse. Eesmärk on masinloetavate andmete kasutuselevõtu kaudu hoida kokku kulusid, muuta poliitikakujundamine andmepõhisemaks. Automatiseerime kriminaalmenetlusega kogutavate andmete analüüsi, arendame infosüsteeme, kohtuekspertiise ning analüütilist võimekust kohtueelses menetluses. Püüdleme tõhusa kriminaalõiguse ja selle rakendamise poole. Kriminaalmenetluse digitaliseerimine hõlmab kõiki asjaosalisi, alates politseist ja prokuratuurist ning lõpetades kohtute ja vanglatega. Läbi infotehnoloogiliste vahendite kasutuselevõtu saame aidata kaasa nii kriminaalmenetluste tõhustamisele, kui intellektuaalse omandi õiguste tagamisele. Arendamisel olev digitaalne ja kõigile jälgitav koosloome keskkond koondab tulevikus kogu Eesti elu mõjutava õigusloomeprotsessiga seotud teabe ühte kohta, katab kogu õigusakti loomekaare kuni Riigi Teatajas

⁶² <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2019/democracy-retreat>

⁶³ <https://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2019/#economy=EST>

avaldamiseni ja võimaldab huvirühmade ning ekspertidega koostöös avatumat poliitika- ja õigusloomet.

- **Kodanikukesksed teenused.** Kodanikukesksete teenuste kujundamisel on vaja muuta digitaalsetele õigusteenustele ja õigusmenetlustele ligipääs kasutajasõbralikumaks, luua juurde lihtsaid ning kättesaadavaid abi võimalusi.
- **Konkurentsivõimeline ärikeskkond.** Digitaliseerimise ja kodanikukesksete teenuste kõrval on justiitsministeeriumi prioriteediks konkurentsivõimelise ärikeskkonna loomine. Õiguskindlad kohturegistrid, milles sisalduvad andmed on kvaliteetsed ja ajakohased ning mille pakutavad teenused on kasutajale mugavad aitavad kujundada ettevõtjale lihtsama ning mugava tegutsemise keskkonna. Registriandmete avaldamise ja tasuta kättesaadavaks tegemisega elavdame majandust, suurendame avaliku sektori tegevuse läbipaistvust, pakume kasulikku informatsiooni (ettevõtetele, riigiasutustele nii Eestis kui ka välisriikides), aitame tuvastada korruptsiooniriske. Toimiv ärikeskkond vajab tõhusat võimalust kaitsta oma õigusi. Kohtumenetlus peab olema osalistele arusaadav ning igas kohtuastmes toimuma mõistliku aja jooksul ja kvaliteetselt. Jätakuvalt on prioriteediks võitlus majanduskuritegevusega.
- **Tõhus kriminaalõigus.** Jätkatakse tegevusi, et kriminaaljustiitsüsteem oleks tõhus, sh digitaalne, ning inimkeskne, sh ohvrisõbralik ning omab võimekust avastada ka uusimaid kuriteoliike. Kriminaalmenetlus peab olema arusaadav, st osapooltele on tagatud ülevaade protsessist, nende õigustest ja kohustustest. Viime ellu tegevusi, et ennetada (korduv)kuritegevust, toetame kogukondlike karistuste rakendamist ning vangistusest vabanemisel pakume tugi- ja majutusteenust (tagada tuleb riigieelarveline rahastamine). Otsime ja rakendame lahendusi tõusuteel olevate varavastaste kuritegude ennetamiseks. Tegeleme noorte kuritegevuse ennetamisega, mis aitab vältida püsiva rikkumiskäitumisega täiskasvanute tekkimist, sh toetame sotsiaal- ja teraapiaprogrammide väljatöötamist ning rakendamist. Keskendume ühiskonnale enim kahju tekitavatele ning suurima mõjuga kuritegudele: rasked vägivallakuriteod, sh inimkaubandus ning lähedaste (nt perevägivald) ja alaealiste vastu toime pandud teod; samuti organiseeritud kuritegevus, ja majandus-, finants- ja rahapesu-, küber-, korruptsiooni-, keskkonna-, tehnoloogia- ning narkokuriteod.
- **Õigushariduse kvaliteet.** Jätkatakse tööd ning diskussioone õigushariduse kvaliteedi tõstmise teemal, et tagada reguleeritud õiguselukutsete järelkasv, õigushariduse kvaliteet ja õigusteaduse kestlik areng. Tartu Ülikooli ning Eesti Teaduste Akadeemiat (Riigiõiguse Sihtkapitali) toetatakse seadusest tulenevate ülesannete täitmisel. Jätkub 2022. aastal käivitatud kriminaalõiguse stipendiumiprogramm eesmärgiga toetada kriminaalvaldkonna juristide järelkasvu. Käivitatakse stipendiumi- ja praktikaprogramm õigusloomejuristide järelkasvu tagamiseks.

2.13 Siseturvalisus

Tulemusvaldkonna eesmärk

Eesti inimesed tunnevad, et nad elavad vabas ja turvalises ühiskonnas, kus igaühe väärtus, kaasatus ja panus kogukonna turvalisusesse loovad ühe turvalisima riigi Euroopas. Parandatakse elukeskkonda, vähendatakse ohtu elule, tervisele, varale ja põhiseaduslikule korrale ning tagatakse kiire ja asjatundlik abi.

Tulemusvaldkonna rahastamiskava

Tulemusvaldkonna rahastamiskava on leitav [lisast 2](#).

Tulemusvaldkonna olukorra lühianalüüs

Eesti inimesed tunnevad end turvaliselt. 2022. aastal leidis 90% küsitlusele vastanud, et Eesti on elamiseks turvaline riik, 2020. aastal arvas nii 92%. Eestit turvaliseks riigiks pidajate osakaal on seega veidi langenud, aga arvestades muutunud julgeolekuolukorda, võib seda pidada pigem heaks tulemuseks, mis peegeldab suurt usaldust Eesti julgeoleku ja siseturvalisuse asutuste vastu.

2022. ja 2023. olid Ukraina sõja mõjudega toimetuleku aastad. Ka edaspidi on hädavajalik ühiskonna ühtsus ja valmisolek kriisideks ning asutustevaheline toimiv koostöö. Sisejulgeolekut mõjutasid olulisel määral arengud välismaal, eelkõige 2022. aasta veebruaris alanud täiemahuline Venemaa Föderatsiooni sissetung ja jätkuv sõda Ukraina vastu. Võib eeldada, et need muutused mõjutavad pikemas perspektiivis Eesti inimeste turvatunnet ja arvamust riigi ees seisvate olulisimate probleemide kohta.

Ukraina vastase sõja mõjudega tuldi Eestis toime tänu erinevate poolte koostööle, elanike abile ja innovaatilisele lähenemisele. Siseministerium koos valitsemisala asutustega koordineeris sõjapõgenike vastuvõtmist esimestel kuudel pärast sõja algust, sh uus elamisloa menetluse liik, vastuvõtu- ja registreerimispunktid ning infomaterjalid ja teavitussüsteem sõjapõgenike Eestis viibimise ja abistamise võimaluste kohta. Esimest korda rakendati Euroopa Liidu ajutise kaitse direktiivi, kusjuures Eesti menetlus oli ja on üks kiiremaid ja tõhusamaid Euroopas. Samuti täiendati õiguskeskkonda Ukraina kodanike ja nende pereliikmete Eestis viibimise, elamise ja toimetuleku toetamiseks. Häirekeskuse riigiinfo telefon 1247 avas Ukraina kõnekeskuse, kust sõjapõgenikud saavad infot oma emakeeles tänu seal töötavatele ukrainlastele. Päästeamet koordineeris Ukraina sõjapõgenikke aitavate vabatahtlike tegevust ja regionaalsete kriisikomisjonide kaudu kohalike omavalitsuste tegevust.

Kokkuvõttes võib öelda, et Eesti jaoks enneolematult suure põgenike hulgaga on kaasnenud palju proovikive, kuid oleme suutnud olukorraga kiiresti kohaneda. Eestisse on saabunud ligi 145 000 ukraina sõjapõgenikku, kellest ligi 80 000 sh ligi 18 000 last on avaldanud soovi Eestisse jääda. Praegu elab ajutise kaitse elamisloa alusel Eestis 35 660 ukrainlast ning rahvusvahelise kaitse alusel ligi 6000 ukrainlast. Siseministeriumi eestvedamisel on hakanud ametkonnad paremini koos tegutsema, märkimisväärselt kasvanud ukraina kogukonna arvel ei ole kuritegevus Eestis suurenenud ning mis kõige olulisem, Eesti ühiskond toetab endiselt Ukrainat ja abistab sõjapõgenikke. Ajutise kaitse rakendamine Euroopa Liidus kestab. Kõik Eesti ametkonnad tegutsevad erakordselt suure sisserändajate arvu olukorras vastavalt oma pädevusele ning Siseministeriumi valitsemisalal on jätkuvalt oluline roll sõjapõgenikega seotud töövoogudes.

Venemaa Föderatsiooni tegevuse pidurdamisel ja Eesti julgeoleku tagamisel oli eelmisel aastal mitmeid olulisi ja märgilise tähendusega arenguid: Venemaa propagandatelekanalite sulgemine, Venemaalt piiriülese liikumise minimeerimine, Venemaa ja Valgevene e-residentide juurdekasvu peatamine, erinevad sanktsioonid, relvaseaduse muudatused ja palju muud. Kindlasti on olulised ka okupatsioonimonumentide teisaldamine ja tegevused õiguskeskkonna parendamiseks, et luua näiteks selgem olukord okupatsioonirežiimide sümbolika ja monumentide teisaldamiseks.

Ukraina sõja mõjudega toimetulekuks ja Eesti julgeoleku kindlustamiseks on seega astunud juba mitmeid lisasamme, kuid need teemad on kahtlemata ka järgmistel aastatel prioriteet. Siseturvalisuse valdkonnalt oodatakse tarka ja asjatundlikku sekkumist kriiside lahendamisel.

Viimased aastad on näidanud, et on tarvis parandada kriisidega toimetulekut nii riiklikul, kohalike omavalitsuste, kogukondade kui ka inimeste tasandil. Igaühel on kriisis oma roll ja iga asutus peab olema valmis oma valdkonna kriise oskuslikult juhtima.

2021. aastal läbi viidud uuringu järgi on 77% omavalitsustest saavutanud kriisideks valmisolekus edasijõudnu või eeskujuliku taseme, 14% on baastasemel ning 9% ehk seitse omavalitsust jäid allapoole baastaset. 2022. aastal seda uuringut läbi ei viidud, kuid võib eeldada, et tänu sihistatud tegevustele valmisolek paranes. 2022. aasta siseturvalisuse avaliku arvamuse uuringu järgi ei ole elanikud erinevateks kriisideks kuigipalju valmistunud. Vaid 24% on põhjalikult arutanud, kuhu perega minna näiteks pikaajalise elektrikatkestuse korral, 11% on põhjalikult tutvunud kriisijuhenditega ja 16% soetanud korralikke varusid kriisis vastu pidamiseks. Seega võib järeldada, et vaja on panna enam rõhku koolitustele ja teistele ennetustegevustele, et parandada inimeste teadlikkust ja oskusi.

Reageerivate asutuste tööd kergendab inimeste usaldus nende asutuste vastu. Päästeametit usaldas 2022. aastal 93 %, Häirekeskust 93 % ning Politsei- ja Piirivalveametit 84 % küsitlusele vastanutest – tegemist on endiselt kolme kõige enam usaldatud asutusega Eestis.

Lisaks reageerivatele asutustele on oluline inimeste endi roll Eesti turvalisena hoidmisel nii vabatahtlikuna panustades, kui vastutustundlikult käitudes. 2022. aasta uuringu järgi on 90 protsenti veendunud, et peaksid ise aktiivselt osalema enda ja oma kodukoha turvalisuse tagamisel. Siseturvalisuse valdkonnas on vabatahtlikke rohkem kui 4000. Vabatahtlikke lisandus päästjate ja merepäästjate ridadesse, kuid ka riigiinfo teenuse pakkumisele abiks. Abipolitseinike arv vähenes 6% võrra, kusjuures 29% lahkunud abipolitseinikest asusid tööle politseiametnikena. Edaspidi on kavas tegeleda siseturvalisuse valdkonna vabatahtlike arvu suurendamise, aga teisalt ka enam vabatahtliku tegevuse mitmekesistamise ja olemasolevatele vabatahtlikele sobivate osalusvõimaluste pakkumisega. Samuti on prioriteet arendada kriisirohliga vabatahtlikke.

Palju õnnetusi juhtub riskikäitumise tõttu. Riskikäitumine, näiteks alkoholi liigtarvitamine ja hooletu suitsetamine, põhjustab palju õnnetusi ja vigastussurmasid. Aasta-aastalt on jätkatud sihistatud ennetustegevustega, et vähendada elu-, tervise- ja varakahjusid. Veeõnnetustes, liikluses ja ründe tagajärjel hukkus 2022. aastal vähem inimesi kui aasta varem. Tuleõnnetustes hukkus aga veidi enam inimesi (2021. aastal 32 ja 2022. aastal 49). Samuti oli narkootikumidest tingitud surmasid oluliselt enam võrreldes 2021. aastaga (2021. aastal 39 ning 2022. aastal 79). Negatiivset mõju avaldas fentanüülide analoogide nitaseenide ehk äärmiselt mürgiste uimastite turule tagasitulek, mis on osaliselt põhjus, miks narkootikumide üledoosidest tingitud surmade arv on kasvanud.

Märkimisväärne osa sotsiaal- ja terviseprobleemidest on omavahel seotud ja ennetatavad. Tihti on probleemide algallikad samad, mistõttu tuleb ennetustööd teha valdkondade üleselt ja sihistatult.

Nende näitajate soodsamas suunas mõjutamiseks tegeleti 2022. ja 2023. aastal siseturvalisuse programmi elluviimisel: 1) ennetava ja turvalise elukeskkonna loomisega; 2) kiire ja asjatundliku abi pakkumisega; 3) sisejulgeoleku kindlana hoidmisega; 4) Eesti arengut toetava kodakondsus-, rände- ja identiteedihalduspoliitikaga; 5) siseturvalisuse valdkonna targemaks ja innovaatilisemaks muutmisega.

Tabel 36. Siseturvalisuse tulemusvaldkonna mõõdikud ja sihttasemed.

M õ õdik/Sihttase	Viimane tegelik tase 2022	2024	2025	2026	2027
Eestit turvaliseks riigiks hindavate elanike osakaal, % <i>Allikas: Siseministeerium, siseturvalisuse avaliku arvamuse uuring</i>	90	≥ 94	≥ 94	≥ 94	≥ 94
Elanike osakaal, kes peavad					
- kuritegevust,	1	≤ 3	≤ 3	≤ 3	≤ 3
- sisser ä nnet,	10	≤ 12	≤ 12	≤ 12	≤ 12
- terrorismi	1	≤ 1	≤ 1	≤ 1	≤ 1
riigi peamiseks mureks Eestis, % <i>Allikas: Standard Eurobaromeeter</i>					
Siseturvalisuse tagamise kaasatud elanike osakaal, % <i>Allikas: Siseministeerium, siseturvalisuse avaliku arvamuse uuring</i>	27	≥ 25	≥ 25	≥ 25	≥ 25
Siseturvalisuse asutuste usaldusv ä rsus, %:					
- Politsei- ja Piirivalveamet	84	≥ 89	≥ 89	≥ 89	≥ 89
- P ä asteamet	93	≥ 97	≥ 97	≥ 97	≥ 97
- H ä irekeskus	93	≥ 94	≥ 94	≥ 94	≥ 94
<i>Allikas: Turu-uuringute institutsioonide usaldusvärsuse uuring</i>					
Vigastussurmade arv <i>Allikas: Statistikaamet</i>	825	< 640	< 630	< 620	< 610

Siseturvalisuse tulemusvaldkonna eesmärgi saavutamiseks on koostatud Siseturvalisuse programm, mis lähtub kehtivast Siseturvalisuse arengukavast⁶⁴ (STAK 2020–2030). Programmi eesmärkkide saavutamiseks tegevuste ja rahaliste vahendite kavandamise eest vastutab Siseministeerium.

2.13.1 Siseturvalisuse programm

Programmi eesmärkk

Eesti inimesed tunnevad, et nad elavad vabas ja turvalises ühiskonnas, kus igäuhe värtus, kaasatus ja panus kogukonna turvalisusesse loovad ühe turvalisima riigi Euroopas. Parandatakse elukeskkonda, vähendatakse ohtu elule, tervisele, varale ja põhiseaduslikule korrale ning tagatakse kiire ja asjatundlik abi.

Siseturvalisuse programmi ja tulemusvaldkonna mõõdikud ja sihttasemed ning rahastamiskava on identsed. Vaata eespool tabel 36 „Siseturvalisuse tulemusvaldkonna mõõdikud ja sihttasemed“.

Olulised tegevused 2024–2027 seatud eesmärkkide täitmiseks

⁶⁴ <https://www.siseministeerium.ee/et/stak2030>

Siseturvalisuse asutuste reageerimissuutlikkuseks ning ohtude, õnnetuste ja kriisidega toimetulemiseks ja nende ennetamiseks piisaval arvul töötajate ja väljaõppe tagamine.

Selleks väärilise töötasu pakkumine, töötajate füüsilise ja vaimse tervise hoidmine ning tänasest suuremas mahus töötajate välja õpetamine. Siseministeeriumi valitsemisalas on läbi viidud struktuurireformid, mille tulemusel on 13 aastaga vähenenud valitsemisala teenistujate arv 22%. Samal ajal on keskvalitsuse üldine teenistujate arv vähenenud 4%. Tuleb ka arvestada, et igal aastal lahkub teenistusest umbes 675 töötajat ja paljud siseturvalisuse valdkonna töötajad on jõudmas pensioniikka. Turvalisuse tagajate arv ei saa enam väheneda ilma järeleandmisteta ühiskonna turvalisuses. Seetõttu on oluline, aga keeruline väljakutse tagada motiveeriv ja konkurentsivõimeline palk. Siseturvalisuse tulemusvaldkonna olulisim eelarve muutus 2023. aastal on Siseministeeriumi valitsemisala palgafondi kasv. Valitsemisala palgafond kasvas 2023. aastal üle 20% ehk enam kui 50 miljonit eurot. Päästjate minimaalne palk tõsteti 1620 euroni, politseinike minimaalne palk 1849 euroni ning päästekorraldajate palk 1631 euroni. Need positiivsed arengud aga ei taga veel eesmärki, et politseinike ja päästjate minimaalne palk oleks võrdne 1,2-kordse Eesti keskmise palgaga.

Lisaks palgale on vaja piisavas mahus õppekohti, kvaliteetset ja moodsat õpet ning häid õppetingsimusi Sisekaitseakadeemias. 2027. aastaks asendatakse amortiseerunud Tallinna ühiselamud kaasaegse õppe- ja elamiskompleksiga. Selleks on Vabariigi Valitsus planeerinud 44,4 miljonit eurot. Lisaks on järgmistel aastatel vaja kujundada Väike-Maarja õppekeskusest siseturvalisuse teenistujate taktikalise väljaõppe keskus. Alates 2024. aastast suurendatakse politseihariduse õppekohtade arvu ja uuendatakse sisekaitse koolitussüsteemi. Samuti on vaja laiendada sisekaitseõpet pakkuvate gümnaasiumite hulka.

Kriisideks valmisoleku parandamine, sealhulgas elanikkonnakaitse suurendamine, et kriiside mõju oleks võimalikult väike on järgnevatel aastatel olulisimad tegevused:

Kiire ohuteavitus – üleriikliku kiire ohuteavituse süsteemi loomine ja rakendamine, mis hõlmab nii sireene, SMS-teavitust kui ka teisi kanaleid.

Ulatuslik evakuatsioon ja varjumine – koostöös KOVide jt partneritega ulatusliku evakuatsiooni ettevalmistamine ja avalike varjumiskohtade loomine. Kohalike omavalitsuste, ettevõtjate, korteriühistute ja elanike kaasamine, et tagada varjumiskohad elanikele. Arutelu algatamine varjumiskohtade loomise nõudeks uus-ehitistes. Toetusvoor korteriühistutele ja kohalikele omavalitsustele varjumiskohtade loomiseks ja korrastamiseks

Päästeameti poolt kohalike omavalitsuste nõustamine, koolitamine ja toetamine kriisideks valmisolekus, KOVide kriisivalmiduse parandamiseks toetusmeetme loomine ning läbipaistva ja võrreldava KOVide kriisivalmiduse arendamise tagamine.

Eelduste loomine, et iga elanik saaks kriisis paremini hakkama, teaks oma rolli ning oskaks muuta oma kodu kriisikindlamaks. Teavitustegevuste, riskikommunikatsiooni, õppuste tegemine ning kodanikualgatuste ja korteriühistute toetamine.

Päästetöö kriisiaegsete võimekuste suurendamine üleujutustele ja varingutele reageerimisel, tormikahjustuste kõrvaldamisel, metsatulekahjude kustutamisel. Samuti demineerimise ja keemiapääste suutlikkuse parendamine.

Vabatahtlike kaasamine kriiside lahendamisse. Kriisirolliga vabatahtlikud, vabatahtlike kaasamine elanikkonnakaitseks.

Rahvusvaheline koostöö ja abi – rahvusvahelistele nõuetele vastavate võimekuste arendamine.

Siseministeriumi valitsemisala toimepidevuse suurendamine kriitiliste teenuste osutamiseks kriisiolukorras.

Olukorrateadlikkuse valdkonna arendamine. Olukorrateadlikkusele lisaks on oluline arendada analüütilist võimekust prognooside ja ühtse ohupildi koostamiseks.

Siseministeriumi riigikaitsealisteks ülesanneteks on alates 2024. aastast planeeritud lisaraha keskmiselt 9 miljonit eurot aastas. See suurendab oluliselt abipolitseinike värbamise ja arendamise võimalusi, tagab esmakordselt elanikkonnakaitse valdkonnale olulise püsirahastuse ja võimaldab tugevdada Siseministeriumi asutuste endi kriisideks valmisolekut. Elanikkonnakaitse valdkonnas kaetakse hädavajalikud püsikulud kriisivarude ladudele ja sireenidele ning viiakse läbi erinevaid elanikkonnakaitse koolitusi.

Sisejulgeoleku tugevdamine, sh riigisaladuse kaitse, sanktsioonide järelevalve ja vastuluure.

Idapiiri täies ulatuses väljaehitamine. Kaitstum piir aitab suurendada julgeolekut, tõkestada ebaseaduslikku rännet, inimkaubandust, piiriülest kuritegevust ja salakaubavedu. Tegu on märgilise ja olulise sammuga Euroopa julgeoleku jaoks, sest nii on ka kogu Schengeni ruum senisest veelgi turvalisem. Maismaapiiri ehituse tähtaeg on toodud kuni poolteist aastat lähemale: senise 2026. aasta lõpu asemel aastasse 2025. Vaja on jätkuvalt tegutseda selle nimel, et Euroopa Piiri- ja Rannikuvalve Ameti (Frontex) kohalolek oleks Eestis alaline ja suureneks. Eesmärk on, et Eesti piiridel oleks rohkem Frontexi piirivalvureid. Samuti on vajalik töö selle nimel, et Eestisse tuleks Frontexi regionaalseid üksusi ja Sisekaitseakadeemia oleks partner Frontexi ametnike koolitamisel.

Vabariigi Valitsus on planeerinud suunata piiriehitusele täiendava 15,2 miljonit eurot. Koos varem tehtud rahastamisotsustega kujuneb idapiiri maismaaosala väljaehitamiseks umbes 140 miljonit eurot.

Migratsioonijärelevalve tõhustamine.

Migratsioonijärelevalvele on planeeritud umbes 7 mln eurot aastas.

IKT jätkusuutlikkuse tagamine, st võimekuse kasvatamine ja säilitamine. Hulk olulisi riigi infosüsteeme on vanad ja teenuste kvaliteetseks jätkamiseks on vaja neid uuendada. Vaja on suunata senisest enam raha infoturbe tugevdamiseks, sest muutunud julgeolekuolukord on suurendanud ka meie e-riigi kaitsmise vajadust.

2.14 Välispoliitika

Tulemusvaldkonna eesmärk

Eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimine läbi aegade, Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatuse kindlustatus rahvusvahelistes suhetes.

Heaolu kasv Eestis ning eestlaskonna huvide kaitse võõrsil.

Eesti kasvav panus üleilmsesse kestlikku arengusse.

Tulemusvaldkonna rahastamiskava

Tulemusvaldkonna rahastamiskava on leitav [lisast 2](#).

Tulemusvaldkonna olukorra lühianalüüs

Välispoliitikas on intensiivne aeg eelkõige 2022. aastal alanud Vene Föderatsiooni sõjalise rünnaku tõttu Ukraina vastu. Kuigi Ameerika Ühendriigid andsid eelhoiatuse, tuli agressioon siiski demokraatlikule maailmale üllatusena. Tänu eelhoiatusele, et tegemist on põhimõttelisema kriisiga kui pelgalt kahe riigi vahelise huvide kokkupõrkega, suudeti alustada kiiresti vajalike vastusammudega. Eestil on selles protsessis mängida tähtis roll, seda nii olukorra tõsiduse kui ka laiemas kontekstis selgitamisel, vastusammude plaanimisel ja nende elluviimisel, liitlaste ja partnerite kaasamisel kui ka Ukraina toetamisel ka sõjatingimustes ühiskonda toetamisel. Ukraina toetamine ja agressiooni peatamine olid Eesti välispoliitilise tegevuse keskpunktis, suur osa ministeeriumi ressursidest on suunatud sellele, mistõttu teised välispoliitika arengukava valdkonnad saavad vähem tähelepanu.

Eesti välispoliitika ülesanne on aktiivselt kaasa rääkida sõjajärgse rahu kujundamisel. Venemaa agressioon ja selle lõpp, defineerib Euroopa julgeoleku vähemalt üheks põlvkonnaks. Euroopa julgeoleku sõjajärgne alusmüür peab tuginema kuuel elemendil – (1) territoriaalse terviklikkuse ja suveräänsuse kesksus; (2) agressiooni võimaluse välistamine; (3) mõjusfääride poliitika eitamine; (4) hallide tsoonide kadumine; (5) Euroopa Liidul ja NATO-l seisva julgeoleku- ja väärtusruumi püsimine ning (6) Venemaa-suhete sõltuvusse seadmine usalduse taastamisest. Need elemendid moodustavad välispoliitika tuumiku. Nimetatud elementidele keskendumine võimendab prioriteetide elluviimist ja võimaldab paremini kohaneda välispoliitilise keskkonna muutustega.

Eesti välispoliitika on olnud 2023. aastal tulemusrikas, seda hoolimata julgeolekukeskkonna halvenemisest ja sõjategevuse aktiveerumisest Eesti lähi piirkonnas. Uues olukorras on suudetud end kiiresti ümber häälestada ja koonduda eluliselt oluliste eesmärkide ning suundumuste taha ning muutuda teatud protsesside eeskõnelejaks. Naaberriigi hüppeliselt kasvanud agressiivsus on halvendanud julgeolekukeskkonda ja toonud Eesti jaoks esile eksistentsiaalsed küsimused. Eesti on 2023. aastal julgeoleku- ja välispoliitiliselt tegutsenud jõulisemalt ja tõhusamalt, kui võiks arvata tema suurust ja ressursse arvestades, mis on andnud nähtavaid tulemusi ja kasvatanud Eesti tõsiseltvõetavust nii liitlase kui partnerina.

Olukorra analüüs võtab kokku välisministeeriumi 2023. aasta tegevuse läbi kuue suurema väljakutse prisma, kattes nii tehtud kui jätkutegevused. Kirjeldatud on peamisi suundumusi, vähem tähelepanu on pööratud rutiinsetele tegevustele, nagu näiteks kahepoolsed suhted või igapäevane tegevus rahvusvahelistes organisatsioonides. Kuus väljakutset on:

- (1) Venemaa agressioon Ukrainas;
- (2) Venemaalt lähtuvate riskide maandamine;
- (3) üleilmne ideoloogiline võitlus Vene agressiooni kontekstis;
- (4) Euroopa Liidu ja NATO tulevikuvaade ning selle mõju Eestile;
- (5) ekspordi ja investeeringute toetamine ebakindlas majanduskeskkonnas;
- (6) eestlaste kasvav ja geograafiliselt laienev diasporaa.

I väljakutse: Venemaa agressioon Ukrainas

Venemaa Föderatsiooni 24. veebruaril 2022 alanud laiaulatuslik agressioon Ukraina vastu lõi kõikuma külma sõja järgse Euroopa julgeolekuarhitektuuri ning pani tõsiselt proovile ÜRO hartast lähtuva reeglitel põhineva maailmakorra. Sõda toimub küll piiritletud territooriumil, kuid on globaalse mõõtmega. See määratleb riikide liitlassuhteid, mõjutades oluliselt maailma majandust, tarneahelaid ning ülemaailmset toiduga kindlustatust. Teravneb demokraatliku ja

autoritaarse maailma vastasseis, kus kujundatakse maailma toimimismudelit järgnevateks aastakümneteks. Kaalul ei ole ainult Ukraina iseolemine või Euroopa julgeolek, vaid demokraatliku riigijuhtimise ja eluviisi mõjukus ning reeglitel põhinev rahvusvahelise elu korraldus, millest on Teise maailmasõja järgselt juhindutud.

Eestile ei tulnud rünnak ootamatult. Venemaa liikumisest sõja vallapäästmise poole andsid märku 2021. aasta detsembris esitatud nõudmised, et NATO lõpetaks avatud uste poliitika, taanduks oma sõjalise struktuuriga 1997. aasta eelsetesse piiridesse ja piiraks samal ajal suveräänsete riikide territooriumidel asuvat sõjavarustust. Kuigi välja on kuulutatud „eriotstarbeline sõjaline operatsioon“ Ukraina vastu, on Venemaa eesmärgid laiemad ja kantud soovist nõrgestada Euro-Atlandi piirkonna julgeolekut ja stabiilsust. Sõja tulemus ja selle lõppemise tingimused mõjutavad olulisel määral Euro-Atlandi julgeolekukorralduse aluseid, mis on Eesti jaoks kahtlemata olulise tähtsusega küsimus.

Sõda nõudis Eesti diplomaatialt kiiret ja paindlikku tegutsemist, uusi ideid ja tihedat koordineerimist liitlastega ja kõhklejate kindlameelset veenmist. Veel enne sõja puhkemist, 12. veebruaril 2022 tööd alustanud Välisministeeriumi kriisikomisjon kindlustas, et igal eesti diplomaadil oli igal ajahetkel ühtne ja selge ülevaade Eesti poliitikast Ukraina toetamisel ning agressiooni tõkestamisel. Keskselt juhitud, ühtne ja operatiivselt uuenev infoväli on taganud organisatsiooni efektiivse juhtimise, aidates sel viisil kaasa Eesti diplomaatia tõhusale toimimisele, aga ka mõjukuse kasvule.

2023. aastal olid jätkuvalt Eesti prioriteedid aidata Ukrainal sõda võita, lüüa tagasi agressioon ja luua Euroopas uus julgeolekuarhitektuur, mis tugineb vana korra põhimõtetele. Selleks on vaja peatada Venemaa agressioon, toetada Ukrainat rahu taastamisel ja riigi ülesehitamisel ning lõimida Ukraina Euroopa demokraatlike riikide ühendustesse – Euroopa Liitu ja NATO-sse.

Agressiooni peatamisel tegutseb Välisministeerium kolmes laiemas tegevussuunas – (1) Ukraina toetamine; (2) Venemaa jaoks agressiooni hinna tõstmine ja (3) Venemaa karistamatu käitumise lõpetamine. Eesti on Ukraina toetamisel olnud kiire, häälekas ja tõhus. Eesti ühiskond on toetanud Ukrainat poliitiliselt ja majanduslikult, andnud sõjavarustust ja sõjalist väljaõpet. Välisministeerium töötab sihipäraselt Ukrainale Euroopa Liidu kandidaatriigi staatuse andmise nimel – see on otsus, milleni liikmesriigid on jõudnud ja mida võib pidada Eesti välispoliitika üheks olulisimaks saavutuseks. Lisaks tuleb kindlustada, et Ukraina liikumine NATO liikmelisuse suunas saaks selgelt määratletud perspektiivi; et tagatud on vajalik humanitaarabi; et alustatud on sõjas kahjustatu taastamisega, keskendudes tsiviilobjektidele.

- (1) Agressiooni hinna tõstmisel on kolm peamist tegevussuunda – Venemaa sanktsioneerimine, Venemaa rahvusvaheline isoleerimine ja Venemaa karistamine sõja-, inimsusevastaste- ja agressioonikuritegude eest. Eesmärk on saavutatav kõigi kolme elemendi kombinatsioonis. Sanktsioonid ja muud piiravad meetmed on nõrgendanud Venemaa majandust ning seeläbi ka sõjalist jõudu ning selle taastootmise võimet. Näiteks, Rahvusvahelise Valuutafondi (IMF) hinnangu kohaselt Venemaa sisemajanduse koguprodukt (SKP) 2022. aastal kahanes 2,2% (2023 kasvamas 0,3% ning 2024.a. 2,1%)⁶⁵.

⁶⁵ IMF, (prognoos jaanuaris 2023); võrdluseks, et maailma SKP prognoos on 2022.aastaks 3,4%, 2,9% 2023.a. ja 3,1% 2024.a.

- (2) Liikmesriikide heakskiidetud sanktsioonipaketid näitavad Euroopa Liidu ühtsust. Näiteks, 2022. aastal lisati ühiselt sanktsiooninimekirja kokku 1386 Vene isikut ja 171 üksust. Üleilmsest SWIFT maksesüsteemist on välja lülitatud Vene suurimad pangad ja külmutatud varad. Eesti on olnud aktiivne sanktsioonipakettidesse ettepanekute tegemisel: Venemaaga viisa lihtsustuslepingu lõpetamine; toornafta ja rafineeritud naftatoodete impordikeeld; krüpto-tehingute lävendi kaotamine; isikute ja üksuste lisamine sanktsiooninimekirja; Vene propagandakanalite keeld; mitmete kaupade ekspordikeelud. On antud panus gaasi ning nafta hinnalagede kujunemisse ja oldud nende läbirääkimiste keskmes. Euroopas otsitakse õiguslikke lahendusi, kuidas külmutatud Vene päritolu varasid saaks kasutada Ukraina abistamisel ja üles ehitamisel, mille aruteludes ettepanekutega ka osaletakse.

Kuigi nafta hinnalae mehhanism ja EL-i embargo vene toornaftale ning naftatoodetele on riigi tulusid vähendanud, teenib Venemaa endiselt nafta müügiga tulu, mis võimaldab sõjapidamist jätkata. Seetõttu on vajalik jätkata EL sanktsioonipakettide tugevdamist ning hoida ära nende nõrgestamist erandite lisamise ja isikute ning üksuste nimekirjast välja arvamise. Üheks suurimaks probleemiks on kujunemas sanktsioonidest kõrvalehiilimine, samuti järelevalve sanktsioonide rakendamise üle, kus Välisministeerium on olnud aktiivne konkreetsete ettepanekutega. Agressiooni hinda tõstab ka Venemaa isoleerimine rahvusvahelisest tegevusest, vähendades Venemaa rolli rahvusvahelistes organisatsioonides.

- (3) Eesti kolmas tegevusliin puudutab agressori tegudele õiglase hinnangu andmist. 2022. aasta märtsis esitas Eesti koos teiste riikidega taotluse Rahvusvahelise Kriminaalkohtu (ICC) prokurörile algatada Ukrainas toimepandud sõjakuritegude uurimine. 2022. aasta suvest töötab Kriminaalkohtu prokuröri juures neli Eestist lähetatud eksperti. Kuna Ukraina pöördus kiiresti ka rahvusvahelistesse kohtutesse, siis esitati Rahvusvahelisele Kohtule (ICJ) avaldus, et sekkuda Ukraina ja Venemaa vahelisse vaidlusse, mis puudutab genotsiidikuriteo vältimise ja karistamise konventsiooni täitmist. Samuti esitati taotlus sekkumiseks Ukraina vs Venemaa asjas Euroopa Inimõiguste Kohtus. Hetkel puudub rahvusvaheline õiguslik mehhanism, et menetleda agressioonikuritegu ja tuua kohtu ette Ukraina suhtes agressioonisõja algatanud Venemaa poliitiline ja sõjaline juhtkond. Käivitunud on protsess, milles Eesti on olnud üheks tagant tõukajaks, et luua piirkondade ülene rahvusvaheline eritribunal või muu õiguslik keham, et oleks rahvusvaheline mandaat agressioonile õigusliku hinnangu andmiseks. Esimese sammuna selles suunas toetati ajutise prokuröri kontori avamist Haagis, mis koguks ja talletaks agressioonikuritegude tõendeid.

Eesti tegevuse sihiks on Ukraina võit sõjas Ukraina tingimustel.

Eesti tegevused saab välja tuua järgmiselt: (1) Ukrainale sõjalise abi andmine; (2) Ukraina ülesehitamine; (3) Ukraina lõimumine. Väljakutseks on Ukraina ülesehitamise toetamise pikaajaline tagamine.

(1) Relvaabi andmisel Ukrainale on Eesti olnud suunanäitaja ja eeskuju. Euroopa Liidu vaates on põhimõttelise tähendusega olnud Euroopa rahurahastu, mille toetusel on pandud kokku sõjalise abi pakettid. Relvaabi ja sõjaline toetus Ukrainale jätkus 2023. aastal, eelduseks on liitlaste ühtsuse hoidmine ja sõjaväsimusest hoidumine. Eesti toetab Euroopa rahurahastu vahendite suurendamist, laskemoona EL ühishanke algatust ning NATO vahendite tõhusamat kasutamist.

(2) Ukraina ülesehitamisel lähtutakse Ukraina poolt määratletud abivajadustest, tehes koostööd nii abi saajatega kui strateegiliste partneritega, kelle kaudu abi liigub.

Välisministeerium on läbi rääkimas koostöövõimalusi doonoritega (näiteks USA, Suurbritannia, Põhjamaad) ning rahvusvaheliste organisatsioonidega (näiteks haridusalane koostöö UNICEF-iga, erinevad taastamisprogrammid EL-ga). Toimunud on kaks Žõtomõri ülesehitusfoorumit, millest viimane toimus 2022. aasta [7.detsembril](#) Tallinnas. 2023. aasta juunis avati Ukrainas pommivarjendiga lasteaed Ovrutsh'i linnas, mida käis avamas välisminister Margus Tsahkna. 2023. a oktoobris avatakse Eesti toel taastatud sild Malõni linnas.

(3) Ukraina vajab Euro-Atlandi struktuuridega lõimumisel pikaajalist toetust. Vilniuse tippkohtumisel 2023.a. juulis otsustasid liitlased üksmeelselt, et Ukraina tulevik on NATO-s ning lepiti kokku sammudes, mis toovad Ukraina NATO liikmesusele lähemale. Eesti diplomaatia eesmärgiks on Vilniuse tippkohtumisel tehtud otsuste ellu viimine, toetades lõppeesmärki – Ukraina NATO liikmesus pärast sõja võitu.

II väljakutse: Venemaalt lähtuvate riskide maandamine

Ukraina vastase agressiooniga heitis Venemaa avaliku väljakutse ÜRO hartast tulenevale rahvusvahelisel õigusel põhinevale maailmakorrale, rikkudes selle keskmes olevat printsiipi – riigi õigust territoriaalsele puutumatusse ja konfliktide lahendamist rahumeelsete vahenditega. Kuna Vene Föderatsiooni näol on tegemist ÜRO julgeolekunõukogu alalise ja vetoõigust omava liikmega, on tema tegevus rahvusvahelise õiguse jämeda rikkujana eriti küüniline ja selle peatamine ning hukkamõist reeglitel põhineva maailmakorra mõistes äärmiselt oluline. Vaidlustades Ukraina suveräänsuse, soovib Venemaa ühelt poolt taastada Ida-Euroopas mõjusfäärade poliitika ja piirata seeläbi oma naabrite iseotsustusõigust, teiselt poolt aga nõrgestada demokraatlike riikide kogukonna õigusriigil ja inimõiguste kaitsel põhinevat mõjuvõimu maailmas. Eesti huvides on Venemaa tegevusele vastu astumine, selle mõjude neutraliseerimine ja demokraatliku maailma ning selle väärtusruumi kaitse.

Venemaa mõju ja selle võimalik vähenemine

Üldiselt on Venemaa olnud rahvusvahelistes organisatsioonides mõjukas, seda tingituna Venemaa rahvusvahelisest positsioonist, ÜRO julgeolekunõukogu alalise liikme kohast, aga ka Vene diplomaatia pikaajalistest traditsioonidest ja oskuslikust tegutsemisest. Seetõttu on Venemaa isoleerimine rahvusvahelisel areenil oluliseks hoovaks agressiooni hinna tõstmisel ja Venemaa rahvusvahelise mõjuvõimu vähendamisel. Selles kontekstis on Eesti toetanud erinevaid algatusi, olles tihti ka nende eestvedajaks.

Üheks konkreetseks töösuunaks on Venemaa kandidatuuride vastustamine ja võimaluse korral agressori liikmesuse peatamine erinevates rahvusvahelistes organisatsioonides. 21.märtsil 2022.aastal kiitis Euroopa Liidu välisasjade nõukogu heaks põhimõtte, mille järgi ei naasta multi-lateraalselt tavapärase suhtluse juurde enne, kui Venemaa ja Valgevene ei tagane oma sammudest ega naase ÜRO põhikirja ja oma rahvusvaheliste kohustuste täitmise juurde.

Märgiline on Venemaa väljaheitmine Euroopa Nõukogust mõned nädalad pärast agressiooni algust Ukrainas ja Venemaa liikmesuse peatamine ÜRO Inimõiguste Nõukogus 2022. aasta aprillis. Samuti on ära hoitud Venemaa valimine mitmete organisatsioonide juhtorganitesse, sh nendesse, kuhu Venemaa on aastaid kuulunud ja tagasivalituks osutunud. Näiteks, UNICEF-i ja UNWomen-i juhtorganid, rahvusvahelise telekommunikatsiooni liidu (ITU) nõukogu, rahvusvahelise tsiviillennunduse organisatsiooni (ICAO) nõukogu. Samuti on ära hoitud Venemaa kandidaadi valimine INTERPOL-i Euroopa regiooni asepresidendiks. Eesti on tegutsenud Venemaa isoleerimise nimel nähtavalt ka OSCE-s.

Venemaa peab neid samme häirivaks, oma tegevusvabadust piiravaks ja rahvusvahelist renomeed kahjustavaks. Seetõttu peab Venemaa isoleerimine jätkuma koos samameelsete riikidega ja selle kandepind laienema. Suure poliitilise ja diplomaatilise kaaluga on olnud riikide ülekaalukas toetus ÜRO peassamblee Ukrainat toetavatele ja Venemaad hukkamõistvatele resolutsioonidele. Positiivse hääletustulemuse saavutamises on olnud oma roll ka Eesti diplomaatidel.

Ukraina agressioonile vastuseisu toetamine on näidanud, kuivõrd oluline on samameelsete riikide ühtsus ja koosmeel. Seepärast töötatakse selle nimel, et toetajariikide hulgas ei tekiks väsimust. Koos samameelsete riikidega tuleb leida lahendusi, kuidas tõkestada Venemaa vastutegevust ja valedel põhineva agressiooni õigustava narratiivi levikut ning mõju ÜRO-s ja OSCEs. Lahendamata on OSCE 2024. aasta eesistuja küsimus, milles Venemaa ja Valgevene on juba enne agressiooni algust vastustanud Eesti kandidatuuri. Tuleb takistada Venemaa valimist ÜRO inimõiguste nõukokku perioodiks 2024–2026 ja Valgevene valimist ÜRO julgeolekunõukogu mitteamalaliseks liikmeks perioodiks 2024–2025.

Vene agressiooni hukkamõistmisel on üheks oluliseks elemendiks kerkinud globaalsete partnerite hõlmamine. Üsna kiirelt selgus, et Venemaa agressiooni Ukrainas käsitlevad riigid erinevalt, eriti need, kes asuvad konfliktist kaugel ja igapäevaselt selle üksikasjadesse ei puutu. Sellest tulenevalt pööras Eesti koos teiste demokraatlike riikidega senisest rohkem tähelepanu teistes maailma piirkondades paiknevate riikide veenmisele ja Ukrainas toimuva selgitamisele. Rohkem on korraldatud nendesse piirkondadesse kõrgetasemelisi visiite, toimunud on kahepoolsed kohtumised globaalsete partnerite esindajatega.

NATO heidutus- ja kaitsehoiaku muutmine

2023. aastal jätkas Eesti diplomaatia oma eesmärgi hoida ühtsust Venemaa Euroopa julgeolekuarhitektuuri puudutavatele nõudmistele vastu seismisel ja Ukraina ründamise hukkamõistmisel. Ühtsus on püsinud ning muutunud tugevamaks. 2022. aastal toimunud NATO-Vene nõukogul ja sellele järgnenud kohtumistel ei tehtud järeleandmisi fundamentaalsetes julgeolekuküsimustes. Eesti väljendas selgeid seisukohti nii õppuste, väehoiaku kui ka Venemaale õiguse andmise kohta rääkida kaasa NATO laienemise küsimustes.

Välisministeerium koos teiste Eesti ametiasutustega keskendub jätkuvalt NATO tugevdatud kaitsehoiaku kontseptsiooni rakendamisele Balti riikides, sealjuures liitlaste veenmisele, et muutused on vajalikud. Peamine töö toimub NATO peakorteris Brüsselis, kuid oluline roll on ka Välisministeeriumi ja Kaitseministeeriumi konsultatsioonidel liitlasriikide pealinnades. 2023.a. juulis Vilniuse tippkohtumisel kiitsid Alliansi riigi- ja valitsusjuhid heaks NATO uued kaitseplaanid, saavutasid kaitsekulude tõstmise kokkuleppe ning langetasid otsused, mis lükkavad käima Ukraina NATO-ga liitumise protsessi.

III väljakutse: Üleilmne ideoloogiline võitlus Vene agressiooni kontekstis

Üleilmastumise protsessid on aeglustumas: jahenemas on üleilmne majandus ja kaubandus ning toimumas on nn regioonistumine; demokraatlike riikide mõjuvõim on vähenemas ning toimumas autokraatse valitsemisviisi ja majandusmudelite pealetung; digirevolutsiooni mõjud nii ühiskondlikule käitumisele kui ka julgeolekule.

Maailmas süveneb demokraatiate ja autokraatiate vastasseis. Vastastikuselt konkurentsist võib kujuneda kokkupõrge üleilmse mõjuvõimu pärast, mille jõulaks on ühe osapoole pidevalt suurenev sõltuvus teisest. Energia-, tehnoloogia-, töäjõu-, majanduse-, tooraine- ja tootesõltuvus võib kombineerudes viia poliitilise sõltuvuseni. Mõjuvõimu suurendamiseks

kasutatakse üha rohkem hübriidseid survemeetodeid. See toimub ka uutes ja seni inimtegevuse poolt vähem kasutatud piirkondades nagu Arktika ja Antarktika. Kliimamuutuse ilmingute maandamine on protsess, kus on seni hoolimata ideoloogilistest erimeelsustest suudetud üleilmselt ühisosa leida ja kokkuleppeid saavutada. See võib saada ka valdkonnaks, mis võimaldab maailma liigset polariseerumist ohjeldada.

BRICSi huvi võita riikide poolehoidu oma maailmanägemusele

BRICS grupp (Brasiilia, Venemaa, India, Hiina ja Lõuna-Aafrika Vabariik) moodustab olulise osa maailma majandusest – 41 % maailma rahvastikust, 30% territooriumist, 24 % SKP-st ja 16% kaubandusest⁶⁶. Kasvanud on BRICS-i riikide iseteadvus, süvenenud majanduslik ja ideoloogiline vastuseis Läänega. BRICS on pakkunud Venemaale väljapääsu poliitilisest isolatsioonist, leevendust sõja tõttu kehtestatud piirangutele ning asendust Euroopa turule. BRICS-i riigid on vältinud Venemaa agressiooni otsest hukkamõistmist; Brasiilia hääletas ainukesena ÜRO peaassamblee Ukrainat toetavate ja agressiooni hukkamõistvate resolutsioonide poolt. Sõda on määratlenud BRICS riikide erinevad ja kohati vastandlikud huvid. Grupi majandusliku juhtriigi Hiina ning tema partneri Venemaa ühine strateegiline eesmärk on kujundada endale sobivalt ümber külma sõja järgne rahvusvaheline reeglistik. India näeb tänast ja tuleviku maailma üha enam multi-polaarsena, kus kerkivad esile keskmise tugevusega jõukeskused areneva majandusega riikide hulgast, kelle üheks eestkõnelejaks on India. Samad ambitsioonid võivad tekkida teistelgi piirkondlikel mõjukeskustel – näiteks Brasiilial või Lõuna-Aafrika Vabariigil. Euroopa lähinaabruses omandab suuremat tähtsust Kesk-Aasia riikide areng ja nende poliitiline kallutus.

Kuigi riigid on ÜRO peaassambleel Venemaa agressiooni hukkamõistvaid resolutsioone laialdaselt toetanud, on neist sanktsioonide ja piirangutega ühinenud märksa vähem – ca 50 riiki. Venemaa jõuline propaganda, mis lükkab vastutuse sõja puhkemise eest Ameerika Ühendriikidele ja NATO laienemisele, on leidnud kõlapinda globaalsete partnerite seas, eriti Aafrikas, aga ka Aasias. Selle levikut soodustavad osades riikides levinud traditsioonilised Ameerika Ühendriikide vastased meeleolud ja kolonialismi pärand. Samas ei toeta paljud neist sõjas tingimata Venemaad, vaid ei soovita valida pooli ja soovitakse kiiret rahu ja probleemi lahendamist.

Eesti diplomaatia on kiiresti teadvustanud vajaduse suhelda tihedamalt globaalsete partneritega teistest regioonidest, et selgitada Vene agressiooni puudutavaid seisukohti ja saada neile toetust. Selleks on pakkunud võimalust nii tippkohtumised kui ka suured rahvusvahelised foorumid nagu näiteks EL-Aafrika tippkohtumine, EL-ASEAN tippkohtumine ja ÜRO kliimamuutuste 27. konverents (COP27), kus Eesti on olnud esindatud peaministri või presidendi tasemel. Välisminister kohtus ÜRO Peaassamblee ajal India, Ghana, Tuneesia ja Araabia Ühendemiraatide kolleegidega. 2022. aasta jooksul toimusid välisministri telefonikõned India, Mongoolia, Iisraeli, Egiptuse, Maroko ja Jordaania kolleegidega. Intensiivsemaks on muutunud Eesti diplomaatide kahepoolne suhtlus globaalsete partnerite esindajatega nende riikide pealinnades ja rahvusvahelistes organisatsioonides. Eesti diplomaatialle tähendab see teatud väljakutset, sest üldjuhul pole Eestil globaalsete partnerite riikides esindusi. Samas iga riik vajab erinevat lähenemist ja sõnumite kohaldamist kohalike eripärade ja ajaloo. Globaalsete partnerite hõlmamine on jätkuvalt üheks prioriteediks.

Polariseerumine küber- ja digimaailmas

⁶⁶ Allikas: World Development Indicators | DataBank (worldbank.org)

2023. aastal on globaalsel tasandil polariseerumine jätkunud ka küberruumis – autokraatsed riigid on tahtnud kontrolli nii interneti valitsemise kui küberjulgeoleku normide loome juures, ent demokraatlikele riikidele on endiselt oluline erinevaid osapooli kaasav lähenemine ja vabaduste säilimine küberruumis. Eesti küberdiplomaatia on olnud aktiivselt esindatud erinevatel rahvusvahelistel konverentsidel ja kohtumistel, et rõhutada Eesti jaoks olulisi teemasid, tõkestada autokraatse ideoloogia pealetungi ja Venemaad võimalikult palju isoleerida. OSCE-s kuulub Eesti CBM-14 töögruppi, mille fookuses on era- ja avaliku sektori koostöö küberturvalisuse tagamisel. Lisaks on korraldatud rahvusvahelise õiguse ja küberoperatsioonide teemalisi seminare, mis on aidanud Eestil jätkuvalt olla küberõiguse vallas üheks sisuloojaks.

Globaalse digikoostöö üheks märksõnaks on kujunemas avatud digi-infrastruktuur (DPI), kus Eesti on kinnistanud end DPI globaalse eestkõnelejana. 2022. aastal liitus Eesti ÜRO *Digital Public Goods Alliance* ga, mis edendab avatud digi-infrastruktuuri ning mille kaudu levitatakse vabavaralisi korduvkasutatavaid digikomponente. Eestis on globaalselt levitavaks digilahenduseks näiteks [andmevahetuskiht X-tee](#), mille rakendamist juurutavad eelkõige Eesti ettevõtted ja asutused. Samuti osaleb Eesti G20 digikoostöö mudeli „avatud digiinfrastruktuur“ koostamisel. 2022. aastal laienes Eesti koostöös samameelsetega algatatud [GovStack initsiatiiv](#), mis arendab demokraatlikele printsiipidele vastavaid digikomponente ja toetab nende üleilmset rakendamist, sh Keenias, Egiptuses, Djiboutis. GovStack initsiatiivi raames toetab digikoostööd DG INTPA, aga ka teised doonorid.

Sõltuvuslõksude vältimine ja usaldusväärne ühendatus

Autoritaarsed riigid kasutavad oma majandussidemeid tihti poliitilise mõjuhoovana. Ukraina sõja ajal on teravalt esile kerkinud küsimus, milliste riikidega toimub äritegevus, sh gaasi ja nafta import, arvestades ka uute sõltuvuste tekkimise ohuga. Fossiilsete kütuste asemel kasvab nõudlus kriitilise tähtsusega toormete, sh haruldaste muldmetallide järele, mida vajavad rohepöörde tehnoloogiad. Nende ressursside kaevandamist ja töötlemist kontrollib suuresti Hiina.

Venemaa sõda Ukrainas on suurendanud usaldusväärse ühendatuse (*trusted connectivity*) tähtsust regionaalsel tasandil Kolme mere algatuse kontekstis, sest piiriülene taristu on oluline regionaalse julgeoleku ning majanduskasvu tagamisel. Ühendatus on Eesti väljatöötatud ja edendatav kontseptsioon, mille keskmes oli [Kolme mere algatuse](#) tippkohtumine Riias 2022.a ning Bukarestis 2023. aasta septembris. Kolme mere algatuse kohtumise tulemusena on Ukrainast saanud algatuse partner, samuti panustas USA 300 miljoni dollariga algatuse investeerimisfondi. Välisministeeriumi ning majandus- ja kommunikatsiooniministeeriumi koostöös on organiseeritud Tallinn Digital Summit´it 2022.a. oktoobris ja [2023.a. septembris](#), kus avakõne peab peaminister Kaja Kallas ning *keynote speech*´i Euroopa Komisjoni siseturu volinik Thierry Breton. Ühendatuse raamistiku väärtus on selle globaalses mõõtmes ja väärtuspõhisuses. Ühendatuse põhimõtteid saab ka kasutada demokraatlike riikide ühise tööriistakastina Ukraina ülesehitamisel.

Kliima, Arktika ja energeetika

Sõja kõrval ei ole kadunud vajadus lahendada üleilmseid probleeme, sealhulgas kliimamuutusest tingitud. Kliimadiplomaatia 2022. aasta tipp-sündmusel – ÜRO kliimamuutuste 27. konverentsil (COP27) – juhtis Eesti delegatsiooni president Alar Karis. COP28 toimub 2023.aasta lõpus Dubais.

2023. aastal on Välisministeerium jätkanud Arktika tegevuskava koostamise koordineerimist, milles on sõnastatud Eesti välispoliitilised eesmärgid ja tegevused Arktikas. Eesti huvi on olla kursis kiiresti muutuva ning meie eluolu otseselt mõjutava piirkonna arengutega ning tagada Eesti polaarteaduste ekspertiisi säilimine ja areng. Eesti on avaldanud soovi saada Arktika Nõukogu vaatlejaliikmeks, kuigi hetkel ei ole Venemaa isoleerimise tingimustes vaatlejate arutamine päevakorral. Nagu kogu Euroopa Liit, tegeleb ka Eesti energiataristu ja -tarne toimepidevuse säilitamise ning taastuvenergiALE ülemineku kiirendamisega. Positiivne on Läänemere äärsete riikide koostöö suurenemine, seda eriti meretuuleenergia valdkonnas. Riskiks on võimalus, et Venemaa ühendab Eesti ühepoolselt lahti BRELL⁶⁷ võrgust.

IV väljakutse: Demokraatlike riikide sidususe tugevdamine ja toimeruumi kindlustamine

Eesti välispoliitika keskmes on jätkuvalt Euroopa Liit ja NATO, erisuhe Ameerika Ühendriikidega, aktiivne koostöö Euroopa suurriikidega ning piirkondlik koostegevus Läänemere piirkonnas. Neis raamistikutes koordineeritakse ka olulised vastusammud Venemaa agressiooni tõkestamiseks ja Ukraina toetamiseks. Suurema tähenduse on omandanud liikmesriikide ühtsus ja otsustusprotsessi kiirus, mis konflikti süvenedes tugevnes ja kinnistus. Kasvanud on nii omavaheline kui ka solidaarsus Ukrainaga, toimunud on edasiminekud mõlema organisatsiooni laienemisprotsessides. Suuremad liitlasriigid on võtnud selgema hoiaku Balti riikide sõjalise kaitse küsimustes, paigutades piirkonda täiendavaid vägesid. Oluliselt on paranenud väljavaated energiapuuduse ja -varustatuse osas, kiirenenud rohepöörde ja seda kindlustav innovatsioon.

Euroopa Liidu ja NATO tulevikuvaade, mõju Eestile

NATO ja Euroopa Liidu eesmärgistatus, tugevus ja ühtsus on Eesti jaoks esmatähtsad. Vastusena Vene agressioonile on Lääne ühtsus pidanud, Euroopa enesekindlus suurenenud ja transatlantiline side tugevnenud. Eesti ja teiste Venemaaga piirnevate Ida-Euroopa riikide sõna on saanud Euroopa Liidu otsuste tegemisel suurema kaalu.

Sõda ei ole täielikult varjutanud Euroopa Liidus muid olulisi teemasid. Positiivne on olnud Euroopas jõukust ja stabiilsust edendava laienemispoliitika areng, mida Eesti on alati toetanud. Ukraina, Moldova ja Gruusia sammud ELi integratsiooni suunas andsid ühtlasi tõuke Lääne-Balkani riikidele: liitumisläbirääkimised on avatud Albaaniaga ja tingimuslikult ka Põhja-Makedooniaga; Bosnia ja Hertsegoviina said 2022.a. detsembris EL kandidaatriigi staatuse. [2023.aasta juunis](#) kogunes Moldaavia teist korda (esimene kohtumine toimus Prahast) [Euroopa Poliitiline Ühendus \(European Political Community\)](#), mis tõi kokku 45 Euroopa riigi valitsus- ja riigijuhid.

Võrreldes sõjaeelse olukorraga on NATO-s toimunud murrangulised ja Eesti vaates positiivsed muutused. Madridi tippkohtumisel vastu võetud NATO strateegiline kontseptsioon peegeldab muutunud julgeolekuolukorda Euro-Atlandi alal realistlikult, väljendades liitlaste ühtsust ja otsustavust ning kirjeldades Venemaad märkimisväärse ja otsese ohuna NATOle. 2023.a. juulis Vilniuse tippkohtumisel kiideti heaks NATO uued kaitseplaanid, saavutati kaitsekulude tõstmise kokkulepe ning langetati otsused, mis lükkavad käima Ukraina NATOga liitumise protsessi. Soome liitumine NATO-ga 2023. aastal ja Rootsi otsus liituda NATO-ga

⁶⁷ BRELL on Eesti, Läti, Leedu, Venemaa ja Valgevene elektrisüsteemide juhtimise alane koostöö

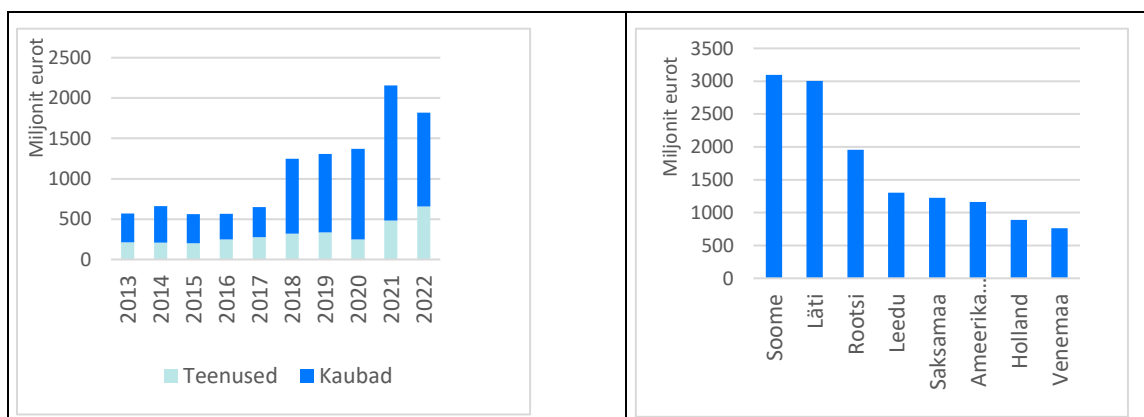
tugevdab nii Eesti kui Balti regiooni julgeolekut. 2023. aasta Vilniuse tippkohtumise eel otsustas Türgi edasi liikuda Rootsi NATO liikmelisuse ratifitseerimisega.

Eesti erisuhe USAga

Eesti ja Ameerika Ühendriikide suhetes on olnud aktiivsed. 2022.aastal tähistati Eesti ja Ameerika Ühendriikide diplomaatiliste suhete 100. aastapäeva. Kahe riigi välisministrid kohtusid nii Washingtonis kui Tallinnas ning peale Venemaa täiemahulise sõja algust Ukraina vastu on Kongressi liikmed Eestis käinud tavapärasest rohkem. Eesti panustas aktiivselt USA presidendi Joe Bideni demokraatia tippkohtumise algatusse ning juhtis edukalt koos Ühendkuningriigiga „Tehnoloogia demokraatia kaitseks“ gruppi. Osana NATO kaitsehoiaku muutusest kasvas USA sõjaline kohalolek Balti riikides, mis näitab pikaajalist pühendumist meie piirkonna julgeolekule, sh rotatsioonina USA jalaväekompanii ja HIMARS-i mitmikraketiheitjate rühm.

Ameerika Ühendriigid olid Eesti kaupade ekspordi partnerriikide hulgas 6. kohal (Joonis 1, parempoolne) 2022.aastal, samas 3. kohal 2021. aastal⁶⁸. 2022. aastal kaupade eksport USAsse kahanes kolmandiku, samas teenuste eksport suurenes kolmandiku, kokkuvõttes eksport USA-sse kahanes 16%⁶⁹ (Joonis 1, vasakpoolne). Eesti ettevõtetel on jätkuvalt huvi USA turu vastu. Lähtudes välisministeeriumi ja USA Arengukoostöö Agentuuri (USAID) ühisdeklaratsioonist on süvenenud kahepoolne arengukoostöö ja tugevnenud koostöö Eesti Rahvusvahelise Arengukoostöö Keskusega Ukrainas. Ameerika Ühendriigid on Eestile üks olulisemaid teaduspartnereid (sisaldub teenuste ekspordis USA-sse). 2022. aasta novembris ratifitseeris Riigikogu [Eesti ja USA teadus- ja tehnoloogiakoostöö kokkuleppe](#) muutmise ja pikendamise protokoll, et edendada Eesti, USA ja Balti piirkonna teadlaste ning teadus- ja arendusasutuste koostööd, sh globaalne terviseohutus, küberturvalisus, tehisintellekt, finantstehnoloogia ja digitaalne valitsemine.

Joonis 1. Eesti kaupade ja teenuste eksport USA-sse, 2013–2022 (vasakul); Eesti kaupade eksport riigiti (2022);

Tuumiksuhe Euroopa suurtega – Ühendkuningriik, Saksamaa ja Prantsusmaa

Riikidevaheliste suhete tugevuse üks näitajaid on kõrgetasemeliste visiitide tihedus. Tingituna Euroopa muutunud julgeolekuolukorrast on kasvanud huvi Eesti külastamise suhtes. 2022. aastal võõrustas Eesti kaks korda Ühendkuningriigi peaministrit (01.03. Boris Johnson ja 19.12 Rishi Sunak), kaks korda Prantsusmaa välisministrit (01.04 Jean Yves Le Drian ja 24.10

⁶⁸ Statistikaamet Tabel VKK32

⁶⁹ Statistikaamet Tabelid VKK34 (kaubad); VKT43 (teenused)

Catherine Colonna), 21.04.22 Saksamaa välisministrit Annalena Baerbock'i; 2023.a. mais võõrustati Ühendkuningriigi välisministrit.

Ühendkuningriik on Eesti suurima sõjalise kohalolekuga liitlane ning samameelne koostööpartner eri formaatides. 2022-23. aastal oli suhtlus tihe, eriliselt võib esile tõsta kaitsekoostöö ning vastastikuse mõistmise memorandumi sõlmimist tehnoloogiavaldkonnas. Tegutsetakse koos partneritena rahvusvahelistes organisatsioonides ja koostöövõrgustikes — 2022.a. lisandus Eesti ja Suurbritannia ühistegevuste loetellu [NATO innovatsioonikiirendi DIANA](#) Euroopa peakorteri loomine. Aktiivne koostöö on käivitunud Ühendkuningriigi julgeolekuvaldkonna mõttekodade ning uurimisinstituutidega, mille üheks väljundiks oli koos RUSI-ga (*Royal United Services Institute*) korraldatud julgeolekut ja Venemaa agressiivsust käsitlev kõrgetasemeline seminar.

Vene agressiooni tulemusel on lähenenud Eesti positsioonid, tihenened dialoog ning koostöö ka liitlaste Saksamaa ja Prantsusmaaga. Sõda on muutnud oluliselt Saksamaa välispoliitilist diskursust, sealhulgas arusaamu Venemaast ja aastakümneid juurutatud energiasõltuvusest. Eesti vaates on oluline, et Saksamaa otsustas tõsta oma kaitsekulutused 2%-ni SKPst ja kinnitas jõuliselt oma pühendumust NATO idatiiva tugevdamisele, sealhulgas tugevdatud kaitsehoiaku ja Balti õhuturbe raames. Lisaks julgeolekuvaldkonnale ulatub koostöö rohepöördest (meretuulepargid) ja energiatootmisest tehisintellekti ning digi ja -küberteemadeni.

Prantsusmaa oli sõja puhkedes Euroopa Liidu Nõukogu eesistuja. Seetõttu kandis Prantsusmaa juhtivat rolli, kui oli vaja agressioonile kiiresti reageerida, kehtestada sanktsioonid ning abistada Ukrainat majanduslikult ja sõjaliselt. Kohe sõja alguses suurendas Prantsusmaa oma osalust Eestis paiknevas NATO lahingugrupis ja õhuturbes Ämaris. Prantsusmaa ja Eesti lähedastel suhetel on suur ühisosa, 2022. aastal said valdkondlikult suuremat tähelepanu kahepoolne kaitsekoostöö, digivälispoliitika, küber- ja rohepöörde elluviimine (tuumaenergeetika).

Piirkondlik koostöö

Suhtlemine Balti ning Põhjala-Balti (NB8) koostöö raames on olnud traditsiooniliselt tihe. 2022. aasta tähtsündmus oli tulevikukoostöö aruande valmimine. Sõltumatute autorite koostatud Eesti-Soome, Eesti-Rootsi ja Eesti-Läti raportid sisaldavad ülevaadet suhete seisust ja pakuvad uusi ideid koostööks. Eesti-Soome raportit tutvustati 2022. kevadel Tallinnas peaministrite kohtumisel, sügisel toimus Helsingis kõrgetasemeline seminar, millel osalesid nii kahe riigi peaministrid ja välisministrid kui ka ettevõtluse, taristu ja hariduse eest vastutavad ministrid. 2022. aasta septembris korraldas Välisministeerium Tallinnas Rootsi välisministri visiidi raames Eesti-Rootsi raportist tõukunud seminari ning Valgas Eesti-Läti raporti tutvustamise mõlema riigi välisministri osalusel. Arvukate kõrgetasemeliste visiitide (Vabariigi President, peaminister, välisminister, kaitseminister, teiste valdkondade ministrid) keskmes on olnud lisaks julgeoleku ja Venemaa agressiooni puudutavatele teemadele innovatsioon, energiapolitiika ning haridus- ja teaduskoostöö. Läänemere formaatides õnnestus üsna sõja alguses lõpetada koostöö Venemaaga, sealjuures astus Venemaa ise välja Läänemere maade nõukogust.

V väljakutse: Ekspordi ja investeringute toetamine ebakindlas majanduskeskkonnas

Eesti majandus kahanes 2022. aastal 1,3 %⁷⁰ ([Statistikaamet](#)). Vähenes ettevõtete riskijulgus ja valmisolek otsida uusi võimalusi välisurgudel, tähelepanu koondus igapäevasele ellujäämisele. Ärimudelid ja tarneahelad on pandeemia järgselt kiires muutumises. Kuni jätkub Venemaa agressioonisõda Ukrainas, püsib majanduse prognooside osas jätkuvalt ebakindlus. Sellest tulenevalt vajavad ettevõtjad järjest rohkem suuremat informeerimist geopoliitilistest riskidest, eelkõige proteksionistlike meetmete rakendamisest, sanktsioonirežiimi jõustamisest ning vastusanktsioonidest tulenevatest riskidest.

IMF prognoosi kohaselt ulatub 2023. aasta globaalne majanduskasv 2,9 protsendini, mis on 0,4 protsendipunkti võrra madalam kui 2022. aastal⁷¹. Eurotsoonile kui Eesti ekspordi peamisele sihtturule on ennustatud 0,7 protsendilist SKP kasvu. Samal ajal jääb globaalne inflatsioon kõrgeks, ulatudes 2023. aasta lõpuks 6,6 protsendini (IMF, jaanuar 2023)⁷². Kõrge inflatsioon ja suurenenud energiakulud vähendavad globaalselt elanikkonna ostujõudu ja tarbimist. Lisaks on eeldada proteksionismi suurenemist välisurgudel. Rahandusministeerium prognoosib 2023. aastaks Eestile 2 protsendilist majanduse (SKP püsivhindades) langust, SKP nominaalseks kasvuks aga 7,7%.⁷³ Eesti majanduse konkurentsivõime vähenemist võib seostada ka suurenenud energiakulude ja tarneprobleemidega ning tootmissisendite hinnatõusuga. [Eesti konjunktuuriinstituut](#) avaldas 2023.aasta juunis, et Eesti on rahvusvahelise konkurentsivõime hindamise [World Competitiveness Center/IMD](#) edetabelis 2023.aastal 26. kohal, mis on 4 koha võrra langenud võrreldes 2022.aastaga. Nn. „majanduse seisundi“ löikes langes Eesti positsioon teist aastat järjest (2021.a. 29.koht; 2022.a. 33.koht; 2023.a. 54.koht). EL riikide arvestuses oli Eesti konkurentsivõime poolest 11. kohal. Eesti edukus uute investeeringute ligimeelitamisel ning tööstus- ja energiapoliitilises re-orienteerumises määrab pikaajaliselt kogu Eesti ja meie regiooni globaalse konkurentsivõime.

Eesti taasalustas kahepoolsete investeeringute kaitse lepingute läbirääkimisi, võttes arvesse EL Komisjoni poolt valminud standardtingimused, sisaldades muuhulgas keskkonna ja kestlikkuse aspekte. 2022. aasta novembris peeti esimene läbirääkimiste voor Kuveidiga, millele 2023. aastal järgneb jätkuvoor Kuveidis. Välisministeerium on saatnud investeeringute kaitse lepingute läbirääkimiskutsed reale riikidele – Saudi Araabia, Namiibia, Bahrein, Malaisia ning vastanud positiivselt Türkmenistani samasisulisele soovile. Investeeringumaastiku kujunemist on mõjutanud valminud välisinvesteeringute usaldusvääruse hindamise seadus (jõustumine 01.09.23). Euroopa Liidu välistest riikidest pärit investeeringute hindamine tagab Eesti jaoks paremini nii majanduslikku kui üldist julgeolekut.

Riigi võimekus toetada eksportivaid ettevõtteid olulisematel välisurgudel on paranenud. Selle üheks väljundiks on välisministeeriumi, majandus- ja kommunikatsiooniministeeriumi ning Ettevõtluse ja Innovatsiooni Sihtasutuse (EIS) koostööleping, mille alusel on seatud Välisministeeriumi ja EIS-le ühised mõõdetavad eesmärgid ja kinnitatud tegevuskavad 19 prioriteetlusele. Nähakse ette keskendumist kõrgema lisaväärtusega toodete ja teenuste ekspordi toetamisele, et säilitada ja tugevdada ettevõtete konkurentsivõimet. Helsinki ja Ottawa saatkondades on asunud tööle ka majandusdiplomaadid. Välisministeeriumi projektitoetusleping Eesti Kaubandus-Tööstuskojaga aitab paremini korraldada

⁷⁰Hinnatõusu mõju on reaalse SKP kasvu näitajast eemaldatud. Nominaalne (jooksevhindades) SKP kasvas 15% (31,3 vs 36,1 mld eurot)

⁷¹CNBC (juuli 2023)

⁷²Inflation Peaking amid Low Growth (imf.org)

⁷³RM 2023.aasta suvine prognoos, Tabel 6, lk.41; Eesti Pank prognoosib 2023. aastaks Eestile 0,6 protsendilist majanduse langust Eesti Panga prognoos (juuli 2023)

äridelegatsiooniga visiite. Äridiplomaatia instrumentide loomine EL taasterahastu toel on valminud Lõuna-Korea riigistrateegia ning avatud Souli saatkond ja ettevõtluskeskus.

Tugevnenud on välisministeeriumi roll ettevõtete partnerina. Korraldatud on mitmeid ärivõimalusi tutvustavaid suurüritusi (näiteks kaks Ukraina ülesehitamisele pühendatud konverentsi ja Aafrika äriseminari), toimunud ministri ja saadikute kohtumisi ning äridelegatsiooniga kõrgetasemelisi visiite. 2022. aastal toimus ärifookusega aukonsulite globaalne konverents, mille programm sisaldas kohtumisi ettevõtetega ja mini-EXPOt, mis on aidanud fokuseerida aukonsulite tegevust rohkem äridiplomaatiale. 2023. aasta augustis korraldas Välisministeerium [äridiplomaatia päeva](#), mis tõi kokku Eesti suursaadikud kogu maailmast ning üle 200 ettevõtja erinevatest valdkondadest.

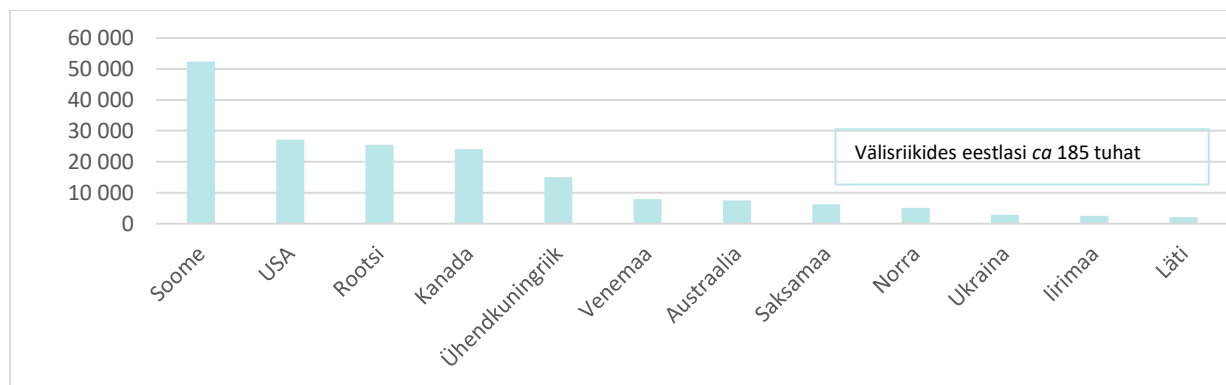
VI väljakutse: Eestlaste kasvav ja geograafiliselt laienev diasporaa

Väljaspool Eestit elav eestlaskond on suurearvuline ja mitmetahuline⁷⁴. See on kujunenud lainetena, mille põhjused ja tõukejõud on olnud erinevad. Ajaloosündmused, parema elujärje otsimine, avastamisrõõm ning seiklushimu on viinud eestlased mitmele poole maailma, kus senini on säilinud elujõulised kogukonnad. Pärast Euroopa Liitu astumist laienes eestlastele ELi nelja vabaduste seas tööjõu vaba liikumise, mille tulemusena liikus tuhandeid eestlasi tööle teistesse Euroopa Liidu riikidesse. Samuti on üheks välisdiasporaa kasvulavaks olnud väljaspool Eestit õppimine ja kõrghariduse omandamine. Eesti riigi kohustus on toetada oma kodanikke, vajadusel ka esindada ning abistada. 2023. aastal on välisministeerium jätkanud väljaspool Eestit elava eestlaskonna riigipoolse toetamise juhtimist. See on toonud kaasa mitmeid uusi algatusi ja edasiminekuid juba alustatud protsessides. Oluline oli ka 2023. aasta Riigikogu valimiste ettevalmistamine.

Välisministeeriumi konsulaartöö

Rahvastikuregistri andmetel elab välisriigis 93 700 *valimisõigusega* Eesti kodanikku, tegelikkuses on see arv suurem (Joonis 2). Riigikogu 2023. aasta valimiste sujuvaks läbiviimiseks välisriikides alustas välisministeerium kogu aasta vältel ettevalmistustega juba 2022. aasta kevadel. Eesti kodanikele tagati võimalus hääletada hääletusedeliga 38 riigis asuvas 40 Eesti välisesinduses ning ühes aukonsulaadis.

Joonis 2. Eestlaste arv (hinnang) välismaal riikide lõikes, riikide ametliku statistika põhjal;

Allikas: Statistikaameti blogi „[Kas eestlasi on maailmas üle või alla miljoni?](#)” (vebruar, 2023)

Vene agressioon Ukrainas suurendas sõja algusperioodil nõudlust riigi konsulaarabi järele. Teavitus ja inimeste abistamine toimus, suurepärane oli koostöö Lätiga, kes aitas Eesti

⁷⁴ Rahvastikustatistika ekspert Ene-Margit Tiit on hinnanud, et eestlasi elab väljaspool Eestit üle 185 tuhande, mis moodustab 17% eestlaste üldarvust.

kodanike kodumaale evakueerimisel. 2022. aastal tehti välisesinduste, välisministeeriumi konsulaarosakonna ja aukonsulite poolt kokku 73 499 konsulaartoimingut, st 17,5% vähem kui 2021. aastal. Viisataotlusi menetlevates välisesindustes võeti vastu 31 452 viisataotlust, mis moodustab 60 protsenti 2021. aastal menetletud viisataotlustest. Konsulaarteenuste osutamine ja viisataotluste menetlemine välisesindustes on jätkuvalt oluliselt mõjutatud Venemaa agressioonist Ukrainas. Venemaa Välisministeeriumi nõudmisel sulgesime peakonsulaadi Peterburis ja selle kantselei Pihkvas. Need on esindused, mille Eesti kodanikele teenuste osutamise maht on aastaid olnud välisesinduste esiviisikus koos Helsingi, Moskva ja Londoniga. Otseselt mõjutas sõjategevus Kiievi saatkonna tegevust, kus konsulaartoiminguid tehti väga piiratud mahu.

Üleilmse eestlaskonna toetamine

Jätkub sihipärane töö üleilmse eestlaskonna kaasamisel. 2023.a augustis ilmus järjekordne inforohke [uudiskiri](#) eestlastele üle maailma. Tähtsündmuseks on kujunenud kaks korda aastas toimuvad elektrooniliselt järelvaadatavad virtuaalfoorumid kõikjal maailmas elavatele eestlastele, kus mõjukad esinejad arutlevad inimeste ja eestluse jaoks olulistel teemadel. Pidevalt areneb portaal *Global Estonian*. 2022. aastal viidi läbi ulatuslik reklaamikampaania lehelugejate arvu suurendamiseks. Uue ettevõtmisena käivitati kaks välisministeeriumi rahastatavat projektitaotluste voo: omaalgatusprojektid ja praktikastipendiumid eesti noortele üle ilma.

Väliskogukondade vahetu külastamine on aidanud seada sisse regulaarsed veebiarutelud USA, Kanada ja Rootsi eesti kogukondadega. Venemaa eesti kogukondadega on suhtlus olnud raskendatud, ometi on nende toetamine ehk varasemast tähtsamgi; siin aitavad head töösuhted Eesti Kultuuriseltside Ühendusega ning aktiivne osalus nende iga-aastases suvekoolis, milles enamus idadiasporaa juhte osaleb. Eriline tähelepanu on Soome eestlaskonnal kui meie suurimal väliskogukonnal, kus on ühtlasi kõrge kodumaale tagasipöördumise potentsiaal, mis teeb Soomest meile olulise töösihi. Oleme toetanud nõu ja jõuga Eesti organisatsioonide võrgustikku Soomes, mis toimetab nüüd juba iseseisvalt.

2023. aastal on jätkunud ühtse eesti inforuumi loomine ja arendamine, mis on osutunud suureks väljakutseks – probleemiks pole mitte info puudus, vaid selle killustumine. Eesti keele ja meele hoidmisele väliskogukondades on rõhk noorte kaasamisel ning Eesti võimaluste üha laialdasemal tutvustamisel. Samuti tähtsustub lähiajal mälu ja pärandi säilitamise teema: 2024. aastal toimub suure põgenemise 80. aastapäev, samas aga toimub väliskogukondades oluline põlvkonn vahetus ja aktiivsest elust on taandumas terve põlvkond, kelle jaoks eestluse hoidmine on olnud ülimalt oluline ja kes on siiani kogukonda juhtinud ning suunanud.

Hinnang senise tegevuse tulemuslikkusele

Välispoliitiliselt on peamiseks negatiivseks arenguks regionaalse julgeolekuolukorra ebastabiilne seis, mida tingib jätkuv Venemaa sõjategevus Ukrainas. Regiooni julgeolekule on väljakutseks ka globaalselt pingestuv vastasseis autokraatsete ja demokraatlike riikide vahel, mis nõuab NATO liitlastelt tähelepanu ja ressursside suunamist India ja Vaikse ookeani regiooni.

Muutunud julgeolekuolukorras on eriti oluline, et püsiks kõrgena Eesti elanikkonna toetus kuulumisel NATO-sse, 2022. a võrdluses eelmise aastaga paranes 2 protsendipunkti võrra (toetus kokku 80%, eestlaste hulgas 94%, mitte-eestlaste hulgas 50%)⁷⁵. Edasimineki oli

⁷⁵ Allikas: Kaitseministeerium, vt ka Tulemusaruanne Tabel 3

tähelepanuväärne, kuna 2021. a mõõdetud toetus NATO-le oli ajalooliselt üks kõrgemaid. Varasemalt on toetus NATO-sse kuulumisele olnud sama kõrge vaid 2010. a, mil Eesti kuulumist Allianssi toetas samuti 80% vastanutest. Ukraina sõja järgselt on valdav osa toetuse kasvust tulnud mitte-eestlaste grupist (eestlaste toetus NATO-le 2021. a 93%, 2022. a 94%; mitte-eestlastel vastavalt 44% ja 50%).

2022. aastal suurenes Eesti inimeste toetuses EL-i kuulumisele⁷⁶. Eesti kuulumist Liitu peab riigile heaks 76% vastanutest. Positiivsed arengud iseloomustavad kogu Euroopa Liitu, 2022. a kevade üle-euroopaline tulem oli kõrgeim alates esmasest hindamisest 2007. aastal. Ukraina sõda on Euroopa Liidu välispoliitika kujundamisel suurema kaalu andnud Kesk- ja Ida-Euroopa riikide julgeolekupoliitilisele joonele. Venemaalt lähtuvat ohtu hindasid võrreldes nn vana Euroopaga kõige adekvaatsemalt just Kesk- ja Ida-Euroopa riigid, õigustatuks osutus selle regiooni riikide otsus kaitsekulutusi ennaktempo suurendada juba pärast 2014. a Krimmi annekteerimist ning tugev panustamine Allianssi raames elluviidavale Atlandiülesele kaitsekoostööle.

Eesti oli 2022.aastal küberjulgeoleku indeksi tabelis kolmandal kohal⁷⁷ (2021.a. 5.kohal). NCSI küberjulgeoleku indeksi täiendatakse jooksvalt ning tugevamate riikide vahed on indeksi väärtuses väga väikesed.

Varasemaid perioode iseloomustanud langus riigi rahvusvahelise seotuse edetabelis on jätkunud. Kahe aasta jooksul on Eesti *üldises pingereas* kaotanud kolm kohta ning *poliitilises seotuses* viis kohta⁷⁸. Langus pingereas on seotud ennekõike Aafrika ja Aasia riikide paranenud tulemustega. Need muutused on toimumas olukorras, kus üldine tegelik (indeksi järgi *de facto*) globaliseerumine on teinud vähikäiku. 2023. a märtsis uuendati Venemaa välispoliitika kontseptsiooni, mis näeb Moskva peamiste liitlastena Hiinat ja Indiat ning laiemalt globaalset Lõunat. Hiljutine Euroopa Välissuhete Nõukogu (ECFR) avaliku arvamuse küsitlus näitas, et suhtumises Ukraina sõtta, demokraatiasse ja reeglitel põhineva maailmakorra tulevikku on peamine veelahe just Globaalse Põhja ja Lõuna vahel⁷⁹.

2022. a vähenes Eesti tööjõu tootlikkus (SKP töötaja kohta) Euroopa Liidu keskmisest näitajast nelja protsendipunkti võrra (82,8% EL keskmisest vs 86.6 2021. aastal) (joonis 3)⁸⁰. See viitab Eesti majanduse konkurentsivõime langusele võrdluses teiste Euroopa Liidu riikidega. Eesti majanduse konkurentsivõime langust EL riikide võrdluses kinnitas ka Eurostat'i poolt avaldatud näitaja „SKP elaniku kohta EL-keskmisest“⁸¹, mis oli 89% 2021. aastal ning 87% 2022. aastal (Joonis 3), EL riikide reastuses 17. kohal (üle 100% oli 11 riiki sh Luxembourg, Iirimaa, Taani, Holland).

⁷⁶ Allikas: Tulemusaruanne, Tabel 3,

⁷⁷ Allikas: NCSI :: Ranking (ega.ee)

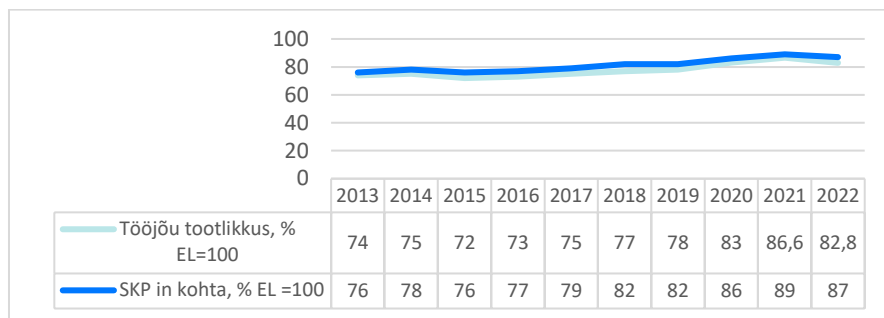
⁷⁸ Allikas: KOF Globalisation Index – KOF Swiss Economic Institute | ETH Zurich; vt ka Tulemusaruanne Tabel 3, lk.23

⁷⁹ Timothy Garton Ash, Ivan Krastev, Mark Leonard. United West, Divided From the Rest: Global Public Opinion One Year Into Russia's War on Ukraine. 2023. ECFR Policy Brief.

⁸⁰ Allikas: Statistikaamet: Statistika juhtimislauad; vt ka Tulemusaruanne Tabel 3

⁸¹ Allikas Eurostat; Statistics | Eurostat (europa.eu); näitaja „GDP per capita in PPS“ ehk SKP elaniku kohta, arvestades ka riikide elanike ostujõudu; Tabel TEC00114

Joonis 3. Eesti tööjõu tootlikkuse⁸² (SKP töötaja kohta) suhe EL keskmisse, 2013–2022; Eesti SKP in kohta (indikaator võrdlemiseks), suhtena EL keskmisse⁸³.

2022. a vältel kõrge inflatsioonitase ei tabanud kõiki Euroopa Liidu riike ühetaoliselt, Kesk- ja Ida-Euroopa riike iseloomustas nii tarbijahinnaindeksi kui ka tööstustoodangu sisendhindade kiirem kasv võrrelduna Lääne- ja Lõuna-Euroopa riikidega. Hindades vedas tõusu energiakandjate kallinemine, mis avaldas Eesti konkurentsivõimele eriti suurt mõju, sest Eesti majandus ja tööstus on üks Liidu energiantensiivsemaid⁸⁴.

Venemaa jaoks agressiooni hinda suurendav sanktsioonirežiim tõi kaasa Peterburi peakonsulaadi ja selle Pihkva talituse sulgemise ning piirangud Eesti viisade väljastamisele. Muutunud julgeolekupoliitilises olukorras ei ole enam fookuses Eesti esinduste võrgustiku kiire laiendamine.

Tabel 37. Välispoliitika tulemusvaldkonna mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
Regionaalne julgeolek Allikas: eksperthinnang alakriteeriumide alusel, Välisministeerium	ebastabiilne	stabiilne	stabiilne	stabiilne	stabiilne
ELi ühtekuuluvuse indeks (ELi sidusus) ⁸⁵ Allikas: ECFR EU Cohesion Monitor	6,7 (2020)	>= 6,8	>= 6,8	>= 6,8	>= 6,8
Eesti positsioon (Maailma Majandusfoorumi globaalses) konkurentsivõime edetabelis Allikas: The World Economic Forum	31(2019) ⁸⁶	25	25	25	25
Eesti kohalolu ja mõju maailmas. Positsioon edetabelis väikeriikide seas/ üldjärjestuses ⁸⁷ Allikas: Elcano Global Presence Report	9/82	<= 10/89	<= 10/89	<= 10/89	<= 10/89
Eesti on arvestatav partner rahvusvahelises suhtluses, sh võetud rahvusvaheliste kohustuste täitmine ⁸⁸ , % Allikas: OECD DAC	0,16% (2022)	0,25%	0,26%	0,27%	0,28%

⁸² Tootlikkus suhtena Euroopa Liidu keskmisest hõivatu kohta näitab SKP-d töötaja kohta võrdluses Euroopa Liidu keskmisega. *Labour productivity compared to the EU average*

⁸³ SKP elaniku kohta (*in Purchasing Power Standards (PPS)*) väljendatuna EL keskmisse (100)

⁸⁴ Eesti Konkurentsivõime Ülevaade 2023. Eesti Pank.

⁸⁵ EU Cohesion Monitor | ECFR.

⁸⁶ 2020-2022 ei ole uut riikide reast WEFi poolt avaldatud, mistõttu ei ole seatud ka vahetasemeid.

⁸⁷ Statistikaamet, mõõdik 6.3

⁸⁸ % RKTst; Tulenevalt EL Ministrite Nõukogu 25.05.2005 ja 26.05.2015 otsustest on Eesti võtnud eesmärgiks saavutada 0,33% tase aastaks 2030. Eesti panuse sihttaseme saavutamine sõltub tulevate aastate (2022-2030) eelarvelistest võimalustest.

Välispoliitika tulemusvaldkonna eesmärgi saavutamiseks on loodud välispoliitika ja arengukoostöö programm. Programmi eesmärkide saavutamiseks tegevuste ja rahaliste vahendite kavandamise eest vastutab Välisministeerium.

Välispoliitika tulemusvaldkonna pikaajalised arengueesmärgid on kokku lepitud Välispoliitika arengukavas 2030.

2.14.1 Välispoliitika ja arengukoostöö programm

Programmi eesmärk

Edendada Eesti huvide kaitset ning kestliku arengu eesmärkide saavutamist välispoliitika ja välissuhtluse kaudu.

Tabel 38. Välispoliitika ja arengukoostöö programmi mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
Eesti julgeolek, iseseisvus, sõltumatus, territoriaalne terviklikkus ja põhiseaduslik kord väliste ohtude vastu tagatud <i>Allikas: Välisministeerium</i>	tagatud (2022)	tagatud	tagatud	tagatud	tagatud
Eesti tööjõu tootlikkus ELi keskmisest <i>Allikas: Eurostat;</i>	82,8% (2022) 86,6% (2021)	88%	90%	92%	94%
Eesti julgeolekupoliitiline kuvand rv meedias (positiivseid kajastusi DE, FR, UK ja US meedias) <i>Allikas: RK SITKE</i>	7% (2021)	>= 10%	>= 10%	>= 10%	>= 10%
KOFi riigi rahvusvaheline seotus (üldpositsioon) <i>Allikas: ETH Zurich</i>	23 (2021)	<= 18	<= 18	<= 18	<= 18
KOFi riigi rahvusvaheline seotus (poliitiline seotus) <i>Allikas: ETH Zurich</i>	65 (2021)	<= 54	<= 54	<= 54	<= 54

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

Välispoliitilised prioriteedid

Planeerimisperioodi 2024–2027. aasta välispoliitiliseks prioriteediks on kindlustada Vilniuse tippkohtumise otsuste rakendamine. Olulisemad tegevused on seotud Venemaa agressiooniga Ukraina suunas ning selle mõjul muutunud julgeoleku olukorraga Euroopas. Toetatakse jätkuvalt Ukraina omariikluse püsimist ning Venemaa isoleerimist rahvusvahelisel tasemel. Sõja lõppedes avatakse taas arutelud Euroopa Liidu idapartnerluspoliitika tuleviku osas, ning pärast Rootsi NATO-ga liitumist uuendatakse ka Põhja-Balti regiooni julgeolekukoostööd.

2023. aasta juulis toimunud *Vilniuse tippkohtumisel* kiitsid Alliansi riigi- ja valitsusjuhid heaks NATO uued kaitseplaanid, saavutasid kaitsekulude tõstmise kokkuleppe ning langetasid otsused, mis on lükanud käima Ukraina NATOga liitumise protsessi. NATO näeb üksmeelselt Venemaad, kui liitlaste jaoks peamist ohtu, ning on jäädavalt läinud üle tugevdatud kaitsehoiakule. *Vilniuse tippkohtumisel* loodi NATO-Ukraina Nõukogu, kus liitlased ja Ukraina võrdsetena hakkavad regulaarselt arutama olulisi kaitse- ja julgeolekuküsimusi. Tippkohtumisel saavutati kaitsekulude tõstmise kokkulepe. Nüüdsest on liitlastel kohustus

kulutada vähemalt 2% SKP-st kaitsele. Tippkohtumise eel otsustas Türgi edasi liikuda Rootsi NATO liikmelisuse ratifitseerimisega. Soome ning Rootsi liitumine NATOga tugevdab meie regiooni julgeolekut.

Ida-Euroopa julgeolekukeskkonna ja majandusliku arengu tulevik sõltub Ukraina ülesehitamisest demokraatlikuks, majanduslikult tugevaks õigusriigiks. Abistatakse Ukrainat Euroopa Liidu ja NATO liikmelisuse suunas liikumisel nii reformide läbiviimisel kui ka nende kandidatuuri toetamisega diplomaatilisi teid pidi. Koostöös samameelsete riikidega jätkub Venemaa rahvusvaheline diplomaatiline ja majanduslik isoleerimine, tõstes Venemaa jaoks agressiooni hinda. 2023. aastal on jõutud üheteistkümnenda Euroopa Liidu sanktsioonipaketini. Oluline on tagada, et Euroopa Liidu tasemel kokku lepitud sanktsioonirežiimi ka liikmesriikides täidetakse. Lisaks tagada, et kuni jätkub Venemaa agressioon Ukrainas, ei nõrgendataks varem kokku lepitud sanktsioonirežiimi. Rahvusvahelise õiguse teemadest jääb päevakorda karistamatuse vastu võitlemine ja kuritegude eest vastutusele võtmine Rahvusvahelises Kriminaalkohtus (ICC) ja teistes koostöömehhanismides.

Hiina ja Lääne süvenevas konkurentsis on olulisteks uuteks suundadeks taristu- ja kliimadiplomaatia. Taristudiplomaatiaga saab suurendada strateegilist autonoomiat (sh energiajulgeolekut), juurutada tehnoloogilisi standardeid, toetada rohepöoret ning Euroopa Liidu naaberpiirkondade ja lõunapoolsete riikide majanduslikku arengut. Lisaks, on suurenemas Aafrika riikide otsustusjõud rahvusvaheliste suhete kaudu tuleviku kujundamisel. Kliimadiplomaatia võimekuse arendamisel on lisaks välismajandusliku positiivse mõju suur roll ka dialoogil eri geopoliitilistesse leeridesse kuuluvate riikide vahel.

Väikese ja avatud majandusega Eestile on väljakutseks suurjõudude konkurentsis kaasas käiv välismajanduse proteksionismi suurenemine, samuti väärtusahelate regioonistumine (*near-shoring vs off-shoring*). Eesti ekspordis on oluline suurendada kõrge lisandväärtusega IKT-kaupade ja -teenuste ekspordi. Eelduseks on nii ajakohased regulatsioonid, ELi siseturu edukas toimimine kui ka WTO jt rahvusvaheliste organisatsioonide kokkulepetel põhinev majandusruum. Suurendatakse majandusdiplomaatilist tuge Eesti ettevõtjatele erinevatel eksporditurgudel. Jätkub töö hiljuti avatud Abu Dhabi, Singapuri ja Souli saatkondades. Eesti eksporditurgude toetavad ka uuenevad riigi- ja regiooni ekspordistrateegiad, kavandamisel on tark e-nõuandeteenus eksporditurgudele. Lisaks Singapuri ja Souli saatkonnale, plaanitakse avada ettevõtluskeskusi ka teistel eksporditurgudel.

Arengukoostöö prioriteedid

Arengukoostöös ja humanitaarabi vallas keskendutakse Ukraina taastamise ja ülesehitamise toetamisele, kus väljakutseks on Ukraina ülesehitamise toetamise pikaajaline tagamine. Ukraina puhul selge, et riigi arenguvajadused suurenevad sõja lõppedes ning jäävad kõrgeks pikemaks perioodiks, mis tingib Ukraina suunalise ressursi mitmeaastase planeerimise vajaduse.

4.juulil 2023 liitus Eesti OECD Arengukoostöö Komiteega ([DAC](#)). Alates 2022. aastast on juurutatud Eesti arengukoostöö projektide puhul OECD DAC-i kinnitatud mõjude hindamise süsteemi, millega tagatakse Välispoliitika arengukavas 2030 seatud siht suurendada Eesti arengukoostöö kestlikku mõju ja tõhusust. Eesti jaoks on oluline olla Ukraina ülesehituse küsimustes diplomaatiliselt aktiivne, korraldada rahvusvahelist Ukraina ülesehituskonverentsi 2025. aastal.

2024–2027. aasta planeerimisperioodi tegevustega suurendab välisministeerium Eesti potentsiaali võõrsil ning oma tugevate külgede jagamist maailmaga (sh majandusdiplomaatia arendamine) ning arengukoostöö võimaluste kasutamist (Strateegia „[Eesti 2035](#)” ning [VV tegevuskava 11.mai 2023](#)).

2.15 Julgeolek ja riigikaitse

Tulemusvaldkonna eesmärk

Usutav heidutus sõjalise agressori vastu. Võime seista rünnaku vastu kogu ühiskonna tegevusega. Vajadusel kollektiivkaitse ja rahvusvahelise kriisiohje kiire ja tulemuslik rakendumine.

Julgeoleku ja riigikaitse tulemusvaldkonna eesmärgi saavutamiseks on loodud üks programm – sõjaline riigikaitse ja heidutus –, mis kuulub Kaitseministeeriumi valitsemisalasse.⁸⁹ Julgeoleku ja riigikaitse tulemusvaldkonna pikaajalised arengueesmärgid on kokku lepitud Riigikaitse arengukavaga (RKAK) 2022–2031⁹⁰, mida viiakse ellu Kaitseministeeriumi valitsemisala arengukavadega.

Tulemusvaldkonna rahastamiskava

Tulemusvaldkonna rahastamiskava on leitav [lisast 2](#).

Tulemusvaldkonna olukorra lühianalüüs

Eesti oli 2022. aastal üks seitsmest NATO liikmesriigist, mille kaitsekulude maht oli vähemalt 2% SKP-st. 2023. aastal on Eesti kaitsekulud prognooside kohaselt 2,92 % SKP-st. Kooskõlas uuendatud Eesti Julgeolekupoliitika alustega ning koalitsioonileppega on alates 2024. aastast riigikaitse kulud 3% SKP-st, millele lisanduvad liitlaste vastuvõtuga seotud kulud.

24. veebruaril 2022. aastal alanud täiemahuline Vene Föderatsiooni sõda Ukraina vastu on mõjutanud oluliselt planeeritud kaitsekoostööd nii NATO kui ka Euroopa Liidu suunal.

Juunis 2022 toimunud Madridi tippkohtumisel lepidi kokku raamistik NATO heidutus- ja kaitsehoiaku tugevdamiseks ning langetati konkreetset otsust NATO idatiiva tugevdamiseks. See hõlmab endas lisaüksuste toomist idatiivale, tugevdusüksuste loomist ja määramist, varustuse ja moona eelpaigutust ning parema juhtimisstruktuuri loomist. Eestile tähendab see koostöös liitlastega diviisi suuruse üksuse ja selle juhtimisstruktuuri arendamist. Diviis hakkab edaspidi NATO käsuliinis juhtima kõiki olulisemaid maismaaoperatsioone Eestis ning selle koosseisu hakkavad kuuluma Eesti maaväe ja maakaitse üksused, liitlaste alaliselt Eestis paiknevad üksused ning liitlaste tugevdusüksused. Diviis loob tänasest paremad võimalused planeerida ja harjutada Eesti ning laiemalt Balti regiooni sõjalist kaitset NATO raamistikus. Sellega luuakse võimalused Eestis paiknevate ja tugevduseks tulevate vägede ja võimete kiireks kasutamiseks.

⁸⁹ Tulemusvaldkonna Julgeolek ja riigikaitse eesmärkide elluviimise tegevuspõhises planeerimises on edaspidi lihtsuse ja suurema läbipaistvuse huvides ühendatud senised programmid „Kollektiivkaitses osalemine”, „Luure ja eelhoiatus” ning „Kaitsepoliitika kujundamine ja toetav tegevus” senise programmiga „Iseseisev sõjaline kaitsevõime”. Ühendatud programmide uus nimetus on „Sõjaline riigikaitse ja heidutus”.

⁹⁰ <https://www.riigikantselei.ee/el-poliitika-julgeolek-ja-riigikaitse/julgeoleku-ja-riigikaitse-koordineerimine>; RKAK dokumendi avaliku osa pdf-dokument: <https://www.riigikantselei.ee/media/1451/download>

Halvenenud julgeolekuolukorra tingimustes on võtmeliitlased suurendanud märgatavalt oma kohalolekut ja nähtavust Eestis, mis kokkuvõttes suurendab Eesti julgeolekut.

Eesti kaitseinvesteeringud on Ukraina sõja valguses hüppeliselt suurenenud ning Eesti soetab oluliselt rohkem ja kiiremini aina paremat relvastust, laskemoona ja varustust. Kaitseministeerium teeb kõik, et iga riigikaitseesse suunatud maksumaksja euro suurendaks maksimaalselt kaitsevõimet. 2023. aastal on planeeritud hangete ja taristu osakaal kaitsekuludest 59% ning perioodil 2024–2027 keskmiselt 56,7%.

Organisatsiooniliselt jätkuvad valitsemisalas täiendava efektiivsuse ja kokkuhoiu saavutamiseks reformid. 2022. aastal konsolideeriti valitsemisala personaliteenused Kaitseressursside Ametisse, mis tulevikus loob paremad võimalused riigikaitsele inimvaraga seotud väljakutsetega toimetulekuks. Samuti võimaldab see suurendada personaliteenustega rahulolu ja teenuste osutamise efektiivsust. Aastatel 2023–2024 on kavandatud läbi viia ka planeerimise valdkonna reform, et tõhustada veelgi võime- ja ressursiplaneerimise tegevusi.

Tingituna Venemaa sõjalisest agressioonist Ukrainas kinnitati Vabariigi Valitsuse poolt 2022. aasta märtsis Eesti sõjalise kaitse tugevduspakett, mis näeb ette kuue suuna tugevdamist: lühimaa õhutõrje, tankitõrje, kaudtuli, olukorrateadlikkus, liitlaste taristu ning Kaitseliidu suunal vabatahtlikele suuremate võimaluste loomine maakaitse osalemiseks. Otsuste elluviimine toimub olulisel osal aastatel 2023–2025.

2022. aasta teises pooles alustatud riigikaitse arengukava 2022–2031 (edaspidi RKAK 2031) sõjalise osa täiendamisel lähtuti muutustest julgeolekuolukorras, Ukraina õpituvastustest, Vabariigi Valitsuse julgeolekupakettide ja riigieelarve strateegia 2023–2036 raames tehtud väeloomede edendamise otsustest, NATO regionaalplaanide mõjudest, laevastike liitmisest, diviis loomisest ning täiendavatest võimevajadustest.

RKAK 2031 sõjalise osa ettepanekuid arutas Vabariigi Valitsus 08. juuni 2023 kabinetinõupidamisel ning andis kaitseministrile volitused uuendada RKAK 2031 sõjalise kaitse osa ja alustada võimearenduste elluviimist kuni 3% SKP-st ja liitlaste vajaduste tagamist.

Tabel 39. Julgeoleku ja riigikaitse tulemusvaldkonna mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
Üksused on mehitatud, varustatud, välja õpetatud vastavalt Riigikaitse arengukava otsustele. <i>Allikas: Kaitseministeerium</i>	Info juurdepääsu-piiranguga	Info juurdepääsu-piiranguga	Info juurdepääsu-piiranguga	Info juurdepääsu-piiranguga	Info juurdepääsu-piiranguga
Eestis paiknevad alaliselt liitlaste väed. <i>Allikas: Kaitseministeerium</i>	JAH	JAH	JAH	JAH	JAH
Sõjalise kaitse kulude tase SKP-st NATO meetodi järgi (%). <i>Allikas: Kaitseministeerium</i>	2,15 ⁹¹	>3,0	>3,0	>3,0	>3,0

⁹¹ Tegelik kaitsekulude tase NATO meetodi järgi sõltub eelarveaasta tegelikust SKP-st ning tegelikult kasutatud kaitse-eelarvest. Eelarve planeerimises eraldatud tase oli 2,15% SKP-st Rahandusministeeriumi prognoosi alusel. Kaitsekulude tase SKPst võib muutuda pikema perioodil ka tagantjärele, see sõltub SKP korrigeerimisest Statistikaameti poolt.

Möödik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
Elanike valmisolek osaleda kaitsetegevuses, % Allikas: Uuring Avalik arvamus ja riigikaitse mai 2022	66	>55	>55	>55	>55
Tegevväelaste arv aasta lõpul vähemalt. Allikas: Kaitseministeerium	3335	3656	3779	3808	3823

Kaitsekulude kogumaht

Tegevuspõhise riigieelarve ja rahvusvahelise aruandluse arvestus ei ole kõiges ühetaoline. Rahvusvahelises aruandluses on oluline eelkõige kaitsekulude määratlus⁹² NATO meetodi järgi, mis ei võta arvesse riigikaitsele suunatud välistoetusi, teenitud omatulu ega aastast amortisatsiooni, vaid näitab riigi poolt riigikaitsele suunatud rahaliste vahendite suhet SKP-sse. Kaitsekulude arvestusse kuulub ka vastav käibemaks. Kaitsekulud põhinevad Rahandusministeeriumi 2023. aasta suvisel majandusprognosil. Tegelik kaitsekulu selgub paraku alati tagantjärele, kui riigi tegelik SKP on Statistikaameti poolt kokku arvatud.

Tabel 40. Kaitsekulude kogumaht (mln eurot)

		2023	2024	2025	2026	2027
1	SKP-st eraldatud Riigikaitse arengukava 2022-2031 elluviimiseks	1050,1	1306,2	1312,1	1374,9	1436,0
	sh Kaitsele eraldatav sihtotstarbeline toetus ⁹³	49,3	54,2	55,6	58,1	61,4
2	Täiendavad sihtotstarbelised eraldised ⁹⁴	6,4	20,3	23,0	4,0	1,9
	Sh välisvahendite abikõlbmatu käibemaks (Euroopa Rahurahastu ja Taaste ja vastupidavusrahastu)	1,3	18,2	22,5	3,5	1,4
	Sh teadus- ja arenduskulude lisarahastus	2,5	1,6	-	-	-
3	KOKKU kaitsekulud ilma liitlaste kuludeta	1056,5	1326,6	1335,1	1378,9	1438,0
	Liitlastega seotud kulud					

⁹² Riigieelarve kulud jagatakse ka valitsemisfunktsioonide lõikes. COFOG (Classification of the Function of Government) on rahvusvaheline valitsemisfunktsioonide klassifikaator, mis on välja arendatud Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsioonis (OECD – Organization for Economic Cooperation and Development) ning on kinnitatud standardina rahvamajanduse arvepidamises. Valitsemisfunktsioonide klassifikaator võimaldab saada ülevaate valitsuse eri funktsioonide kulude suundumustest ning võrrelda valitsuste kulutusi riikide vahel. COFOG-i põhjal arvestatud riigikaitse kulude kogumaht ja osakaal SKP-st erineb NATO metoodika kohaselt arvatud kaitsekulude mahust ja osakaalust, kulude hulka arvestatakse ka tuludest sõltuvad kulud.

⁹³ Tegevuspõhise eelarve vaates on Kaitsele eraldis kajastatud erinevate programmi tegevuste juures, vastavalt sellele, millises mahus Kaitsele konkreetse tegevusse panustab. Lisaks sellele hangib RKIK perioodil 2024-2027 maakaitsele ca 65 mln euro eest varustust, relvastust ning laskemoona.

⁹⁴ Täiendavad sihtotstarbelised eraldised on välisvahendite rakendamise seotud abikõlbmatu käibemaks, tegevuspõhise eelarvestamise kulude katteks eraldatud vahendid ning lisanduv teadusrahastus ja IKT rahastamine.

		2023	2024	2025	2026	2027
4	Liitlastega seotud kulud	75,5	5,5	34,9	44,6	12,0
	Kaitsekulu kokku					
5	Kaitsekulu NATO meetodi järgi	1132,0	1332,1	1370,0	1423,5	1450,0
6	% SKP-st	2,92% ⁹⁵	3,21%	3,13%	3,11%	3,03%
7	Välisvahendid, tuludest sõltuv kulu ja omatulu, mis ei kajastu kaitsekulude arvestuses					
	NSIP ⁹⁶	4,8	24,8	16,7	12,3	0,0
	Tuuleenergia kompensatsioonimeetmed ⁹⁷	28,8	60,0	30,8	10,0	0,0
	EL Rahurahastu	0,0	58,3	85,3	6,5	6,5
	Tuludest sõltuv kulu ja omakulu	22,1	24,1	0,3	0,1	0,1
8	Mitterahaline kulu (amortisatsioon)	73,1	88,8	98,7	107,1	120,0
9	Kõik Kaitseministeeriumi kasutuses olevad vahendid ⁹⁸	1148,1	1393,5	1391,6	1417,5	1418,9

Perioodil 2024–2027 on kaitsekulu üle 3 % SKP-st. Hangeteks (eelarve mõttes nii majandamiskulud kui investeeringud) on perioodil 2024–2027 planeeritud kokku peaaegu 2,6 miljardit eurot, mis on kogu kaitsekulust peaaegu pool.

Perioodiks 2023–2026 on Kaitseministeeriumile kehtestatud RES meetmena tulude laekumise korralduse erisus, millega võib Kaitseministeerium tema käsutuses olevate kinnistute müügist laekunud vahendite arvelt teha kulutusi põhivara ja kaitsetarbeliste varude soetuseks või taristu rajamiseks⁹⁹. Kaitseministeeriumi valitsemisala eelarvesse on planeeritud kinnistute müügist laekuvaid tulusid ja tuludest sõltuvaid kulusid kokku 21,3 mln eurot, millest suunatakse sihtotstarbeliselt riigikaitseinvesteeringute programmi soetusteks 20 mln eurot.

Tabel 41. Kaitseministeeriumi kinnistute nimistu, millele kehtestatakse tulude laekumise erisus, ja eelarve prognoossummad (tuh eurot)

Kinnistu/hoone	Eelarve prognoos
Mäepealse tn 2, Tallinn	9 800
Vihtla puhkekompleks	234
Paunküla Järveääre katastriüksus	130
Kopli 87A, Tallinn	7 400
Narva mnt 8, Tallinn	1 600
Seli tervisekeskuse hooned	1 700
Rae põik 22, Paldiski	430
Jõeääre ja Keskla kinnistu hooned	30

⁹⁵ Osakaal ümber arvestatud RaM 2023.a suvise majandusprognoosi SKP alusel.

⁹⁶ NATO julgeolekuinvesteeringute programm taristu ehituseks

⁹⁷ CO2 meetme ja MKM statistikakaubanduse vahenditest investeeringud kompensatsioonimeetmesse (radarid), samuti RRF vahenditest täiendav radar ja passiivsüsteem (66 mln).

⁹⁸ Kaitse-eelarve ei sisalda kaitsekuludest SOM, RAM jm valitsemisalade eelarvesse suunatud vahendeid, mille väljamakse tehakse väljaspool Kaitseministeeriumi eelarvet. NATO meetodi järgi arvestatakse need kaitsekulude hulka.

⁹⁹ Kinnistute müügist laekuvate tulude arvelt tehtud kulutused ei kajastu NATO meetodil arvestatavas kaitsekulude eelarves. Tegemist on potentsiaalsete ühekordsete tehingutega, mis mõjutavad üksnes konkreetse eelarveaasta piirmäärata vahendite mahtu. Tulude laekumise korralduse erisus sätestatakse iga-aastases riigieelarve seaduses.

Kinnistu/hoone	Eelarve prognoos
KOKKU kinnistute müügist prognoositud tulu	21 324

2.15.1 Sõjalise riigikaitse ja heidutuse programm

Programmi eesmärk

Hoida ära Eesti vastu suunatud rünnakud ja tagada, et Eesti suudab end väliste ohtude vastu kaitsta.

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

- Kaudtulevõime arendamiseks soetatakse **mitmikraketiheitjate süsteem HIMARS**, vastav leping sõlmiti Ameerika Ühendriikide kaitsekoostööagentuuriga DSCA 2022. aasta lõpul. Süvatule raketisüsteemide soetamisega tekib võime anda hävitavaid täppislööke kuni 300 km kaugusele. Lepingu raames hangitakse lisaks relvasüsteemile ka laskemoona, sidelahendusi, väljaõppe-, logistika- ning elutsüklilahendus.
- Õhutõrje arendamiseks hangitakse **keskmaaraketisüsteem**, mis võimaldab hajutada õhutõrjesüsteeme selliselt, et katteala oleks piisavalt suur tagades maa-ala kaitse kopterite, lennukite ja tiibraketide vastu. Lepingu raames hangitakse lisaks relvasüsteemile ka laskemoona, sidelahendusi, väljaõppe-, logistika- ning elutsüklilahendus.
- Jätkatakse NATO missioonivõrgu FMN (Federated Mission Networking) arendamisega ja jätkatakse EST MN (Estonian Mission Network) sidevõrgu loomist, millega tagatakse turvalised sideühendused kaitseväge juhataja juhtimispunktist sõjaaja üksusteni ning võimalused liidestada liitlaste missioonivõrke.
- Algab teise jalaväebrigaadi mehhaniseerimine, milleks hangitakse nii 4x4 kui ka 6x6 soomukid, mis parendab üksuste kaitstust ja mobiilsusust. Soomukite esimesed tärned toimuvad 2024. aastal. 2027.a viiakse lõpule jalaväeüksuste mehhaniseerimine uute soomukitega, millega parendatakse üksuste kaitstust ja mobiilsusust. Soomukite esimesed tärned toimuvad 2024. a.
- Jätkub Vabariigi Valitsuse poolt 2022. aastal alustatud **laskemoona varude suurendamine** kõikides laskemoona liikides. Perioodil hangitakse laskemoonaga kokku üle 1,3 mld (sisaldab ka uute võimete laskemoona), millest 2024. aastal hanked moodustavad ca 290 mln eurot sisaldades nii õhutõrje MISTRAL, tankitõrje Spike ja Instalaza, suurtükkide 155 mm, kui ka lahingumasinate 35 mm laskemoon ja palju muud. Samuti luuakse laskemoona hoiustamiseks vajalik taristu.
- Jätkub NATO 2022. aasta Madridi ja 2023. aasta Vilniuse tippkohtumiste otsuste ellu viimine NATO Idatiiva kaitseks. Suurendatakse ja parendatakse liitlaste vastuvõtu tingimusi tagades tingimused liitlaste laskemoona ladustamiseks, üksuste kiireks suuremas mahus ajutiseks vastuvõtmiseks ja pikaajaliseks paiknemiseks.
- Jätkatakse 2023. alustatud Nursipalu liitlaste vastuvõtuala ehitust ning Nursipalu harjutusväljaku laiendamist. Alustatakse Nursipalu uue linnaku projekteerimist liitlaste pikaajaliseks paiknemiseks. Suurendatakse Ämari majutusvõimalusi ja parendatakse lennukite hoiustamise tingimusi. Suurendatakse Tapa majutuse, tehnika hoiustamise ja toitlustuse võimalusi.
- **Väeloome toetuseks valmib hulk taristuobjekte** nagu liikursuurtükkide hooldus- ja õppegaraaž, rida laskemoonaladusid, Ämaris kasarmud ja hooldus- ja õppegaraaž,

lennukite varjualused ja lennuraja remont. Jätkuvad Nursipalu, Luunja, Raadi ja Meeri arendused. 2. jalaväebrigaadi 6x6 soomukite teenindamiseks ehitatakse töökoda, mille abil lahendatakse ka Kaitseliidu vastav remondivajadus Lõuna-Eestis. Seoses uute võimete ja liitlaste personali kasvuga Ämaris ehitatakse uus söökla, samuti ehitatakse uus katlamaja ja alajaamad.

Maavägi

- Jätkub üleminek uuele juhtimisstruktuurile. Diviisi staabi moodustamine suurendab oluliselt üksuste väljaõppemahtu, lisaks suurendatakse ka maakaitse üksuste õppekogunemiste mahtu. Võrreldes varasemate aastatega suureneb perioodil 2024-2027 õppekogunemiste maht 1,5 korda.
- 2024. aastal viiakse lõpule CV90 toetussoomukite ümberehitus, mis tagab Scoutspataljoni kõikidele allüksusele sarnase mobiilsuse ja kaitstuse, lisaks hangitakse liikumisvabaduse tagamiseks vajalik tehnika. Leopard 1 toetustankid läbivad 2027.a elutsükli põhise uuendamise.
- 2024. aastal toimub 7,62 mm kuulipildujate tarne ning kõik sõjaaja üksused varustatakse uute ja kaasaegsete kuulipildujatega. 2027. aastaks tarnitakse kõikidele määratud sõjaaja üksusele elutsükli lõppu jõudvate miinipildujate asemele uued 120 mm järelveetavad miinipildujad, ning uuendatakse elutsükli lõppu jõudvad üksuste UAV-d ning hangitakse mikrodroonid.
- 2024.a toimuvad esimesed **varitseva õhuründemoona** lepingujärgsed tarded. Samuti hangitakse üksusele muu varustus ja luuakse vajalik taristu. Mehitamata õhuründepatarei saab 2025.a varustatud ette nähtud laskemoonaga ja on peale väljaõppe läbiviimist 2026.a diviisi koosseisus suuteline tuvastama ja mõjutama vastase sihtmärke täppisrännakutega.
- Jätkub liikursuurtükiüksuste arendamine. 2024.a lõpuks on mõlema brigaadi suurtükipataljonid võimelised toetama brigaade 12 relvasüsteemiga. Üksused saavad hiljemalt 2027.a uued 12,7 kuulipildujad, täiendavalt sidevahendid ja maismaasõidukid ning hoiuhalli ja hooldus õppegaraaži.
- Jätkuvad kaasaskantava **õhutõrjesüsteemi Piorun** laskeseadmete ja laskemoona tarded. Õhutõrjepataljonide Mistral laskeseadmed ja 23 mm õhutõrjekahurid läbivad elutsükli põhise uuendamise, mille tulemusena suureneb nende lahinguvõime nii öösel tegutsemiseks kui ka droonide vastases võitluses.
- 2024. aastal tarnitakse täiendav ROLE 2 väihaigla ning jalaväepataljonide telkides paiknevad sidumispunktid asendatakse autodel paiknevate mobiilsete sidumispunktidega, millega tagatakse "kuldse tunni" täitmine ehk sidumispunktid suudavad liikuda ja ümber paikneda manööverüksustega samas tempos.

Merevägi

- RES perioodil vahetatakse välja PPA-lt üle tulnud **mereväe alus Pikker**.
- Jätkub nii Eesti kui Baltikumi-ülese mereolukorra teadlikkuse võime loomine ja tagamine ning koostööd NATO-ga laev-kallas (BRASS¹⁰⁰) sidesüsteemide väljaarendamine. RES perioodi jooksul alustatakse ja viiakse lõpule PPA-lt üle võetud elutsükli lõppu jõudva kaldaradarisüsteemi uuendamisega, mille raames vahetatakse välja nii vananenud radarid kui rajatakse uut taristut.

¹⁰⁰ Broadcast and Ship to

- 2025. aastal alustatakse ajateenijate baasil laevatuukrite ettevalmistust, mis suurendab üksuse lahinguvõimet toetada miinijahtijaid ning tagab vastu võtva riigi toetusega seotud kohustuste täitmise sadamates.
- Jätkub **rannikukaitse divisjoni** varustamine ja väljaõpe relvasüsteemidega. RES perioodi jooksul saavutab divisjon võime mõjutada kaldal paiknevate raketisüsteemidega meresihhtmärke, mis loob uue olukorra kogu merel, kus meil varem puudus võime vastase üksuseid mõjutada.

Õhuvägi

- 2024. aasta lõpuks võetakse kasutusele uued ja täiendavad õhuseireradarid, mille tulemusel on võimalik luua uusi tuulegeneraatorite alasid ilma, et need segaks õhupildi loomist.

Kaitsevalmidus

- Valmiduse säilitamise eesmärgil on võetud suunaks vähemalt kahe lisaõppekogunemise korraldamine aastas. Koostöös Riigikantseleiga jätkatakse riigi poliitilisele juhtkonnale vähemalt kaks korda aastas riigikaitseliste õppuste korraldamisega.
- Mereolukorra teadlikkuse jätkusuutlikuks tagamiseks uuendatakse perioodil kaldaseireradarite süsteem.

Kaitsetahe

- Olulist rolli kaitsetahte tugevdamiselt mängib Kaitseliit, kes on oluline koostööpartner mitmetele organisatsioonidele riigiüleselt kui piirkondlikult. Peamiseks noorte isamaalise kasvatus arendajad ja läbiviijad on Kaitseliit ja tema allorganisatsioonid Kodutütred (KT) ning Noored Kotkad (NK).
- Riigikaitseõpetuse läbiviimise tagamiseks hangitakse täiendavad vormikomplektid, võetakse kasutusele riigikaitseõpetuse toetuse taotlemise keskkond ning alustatakse uue riigikaitseõpetuse õpiku koostamisega. Jätkuvad Kaitseliidu baasil riigikaitseõpetuse laagrite läbiviimine.

Liitlaste kohaloleku tagamine Eestis

- Töötatakse edasi vastuvõtva riigi suutlikkuse tõstmiseks vajalike infrastruktuuri ning tegevuslahenduste tagamisega, et toetada liitlaste pikemaajalist kohalolu Eestis. Eestis püsivalt ja roteeruvate liitlasüksuste kulu aastateks 2024-2027 on ligikaudu 300 mln eurot, millest oluline osa on planeeritud taristuinvesteeringuteks. Vabariigi Valitsus on heaks kiitnud liitlastega seotud kuludeks täiendava rahastusena 100 mln eurot ning ülejäänud taotletakse NATO investeerimisfondist.
- Ühendkuningriigi panus eFP-sse jääb järgnevatel aastatel umbes sama suureks kui täna. Lisaks on Ühendkuningriigid määranud Eesti kaitseks brigaadi, mis hakkab Eestis käima regulaarselt, peamiselt õppustega seoses.
- Nursipalu väljaõppetingimuste parendamise kontekstis laiendatakse Nursipalu harjutusväljakut. Lisaks sellele rajatakse Nursipallu uus linnak¹⁰¹ kuni 850 inimesele ja üksuse tehnika pikaajaliseks paiknemiseks.
- Rajatakse Taara konteinerlinnak USA liitlastele. Samuti on kavas lähtuda väljaõppevõimaluste parandamisel suuremamahuliste liitlasüksuste vajadustest tagamaks laiendatud väljaõppe tingimused. Tapa linnakusse luuakse UK pataljonile

¹⁰¹ Uus linnak sisaldab kolme kasarmut, sööklat, meditsiinikeskust, sõdurikodu staabi-/administratiivhoonet, ladu, haldushoonet, valvekeskus/sidekeskust, kuni 12 hooldusõppegaraaži, varjualused, tanklat, pesulät, laskemoonahoidlaid, parklat, teid, piirdeaeda, pääslat, riviplatsi ja lipuväljakut.

oluliste tugevdustega taristu, mis on osa NATO regionaalplaani toimimisest. Tingimuste loomine Tapa linnakusse RES perioodil on 30,2 mln eurot.

Liitlaste kaasamine ja rahvusvaheline koostöö

- Liitlaste sõjaline kohalolek Eestis on viimastel aastatel märkimisväärselt suurenenud¹⁰². USA on täna Eestis rotatsiooni korras jalaväepataljoni ja mitmikraketiheitjate HIMARS rühmaga.
- Liitlaste vastuvõtuga seotud ülalpidamiskulud sisaldavad NATO *Force Integration Units* (NFIU), eFP ja õhuturbega seotud jooksvaid kulutusi (sh lennukite kütus) ning Lõuna-Eesti RSOM ja uue linnaku ning laskemoona eelpositsioneerimise ülalpidamiskulusid.
- 2023. aastal suurenes Eesti panus rahvusvahelistel operatsioonidel 107 kaitseväelase, kuna Eesti suurendas aprillis 2023 osalust USA juhitud operatsioonil *Inherent Resolve* Iraagis. 2024. aastal on Eestil plaanis panustada ligi 115 kaitseväelasega. Operatsioonidel osalemise maht lähtub Vabariigi Valitsuse ja Riigikogu otsustest.

Riigikaitseinvesteeringute korraldus

- Euroopa Liit investeerib kaitsealasesse teadus- ja arendustegevusse aastatel 2021–2027 Euroopa Kaitsefondi (*European Defence Fund, EDF*) kaudu orienteeruvalt 8 miljardit eurot¹⁰³. Programm aitab vähendada Euroopa Liidus relvasüsteemide killustatust ning panustab Euroopa konkurentsivõime ja koostöö suurendamisse kaitsealases teadus- ja arendustegevuses. Eesti jaoks on programmis osalemine oluline, et aidata kaasa olulisemate võimeprojektide edasiarendamisele riiklikult ning kaitsetööstusele suunatult. 2024. aastast *Federated Cyber Ranges* projektis. Projektide kaasfinantseering jaotub projektis osalevate riikide vahel ning Eesti kaasfinantseering on aastateks 2023–2028 prognoositavalt kokku 9,2 mln eurot.
- Teaduskoostöökäsi liitlastega arendatakse välja kompetentsikeskused küberi, elektroonilise sõjapidamise ning sõja- ja katastroofimeditsiini alal. Platvorm rahvusvaheliseks koostöökäsi loob võimalused kaitsetööstuse ekspordipotentsiaali realiseerimiseks, nt Euroopa kaitsefondis osalemise kaudu (mh sõjalise mobiilsuse ja modulaarse tulevikulaeva projektides).
- NATO loob uut algatust süvatehnoloogia ettevõtete arendamiseks, kus hakatakse mõjutama tuleviku sõjapidamist. Eestis asub alates 2023. aastast Põhja Atlandi kaitseinnovatsiooni kiirendi peakontor – *Defence Innovation Accelerator for North Atlantic* (DIANA), mille majandamiskulud katab Eesti.

Riigikaitse inimvara

- Suurendatakse sõjaaja juhtide teadlikkust riigikaitse hetkeseisust ja plaanidest. Laiendatakse võimalusi reservis olevate isikute suhtlemiseks mh arendades kaitseväeteenistuse portaali (www.kaitsevaeteenistus.ee). Suurendatakse reservis olevate isikute kaasatust sõjaväelise väljaõppe läbiviimisse luues võimalused osaleda õppekogunemisel instruktoritena ja makstes neile selle eest kõrgendatud tasu.
- Ajateenijate arv kasvab 2025. aastaks seatud eesmärgini 4000 ehk vähemal pool noormeeste aastakäigust kutsutakse ajateenistusse. Laiendatakse ajateenijatele suunatud toetusmeetmeid – alustatakse eluasemelaenu intresside hüvitamist ajateenistuse jooksul ning kompenseeritakse enne ajateenistust omandatud B-kategooria sõiduõiguse omandamine.

¹⁰² Alates 2022. aastast panustavad Eestisse rotatsiooni korras pikaajaliselt või püsivalt kolm riiki – USA, Ühendkuningriigid ja Prantsusmaa.

¹⁰³ 2021. aastast osaleb Eesti Sõjalise liikuvuse digitaliseerimise projektis, 2022. aastast poolautonoomse laeva arendusprojektis, 2023. aastast Deployable Autonomous AI Agent (Autonoomne küber-agent intsident) projektis.

Arendatakse edasi **luure ja eelhoiatuse** valdkonda.

2.16 Kultuur ja sport

Tulemusvaldkonna eesmärk

Kultuuripoliitika eesmärk on kujundada loovust väärtustav ühiskond, hoides ja edendades eesti rahvuslikku identiteeti, uurides, talletades ja kandes edasi kultuurimälu ning luues soodsad tingimused elujõulise, avatud ja mitmekesise kultuuriruumi arenguks ning kultuuris osalemiseks. Liikumisel ja spordil on oluline ning kasvav roll eestimaalaste elujõu edendamisel, elukeskkonna rikkuse loomisel ja Eesti riigi hea maine kujundamisel.

Tulemusvaldkonna rahastamiskava

Tulemusvaldkonna rahastamiskava on leitav [lisast 2](#).

Tulemusvaldkonna olukorra lühianalüüs

Eesti kultuuriruumi elujõulisuse tagamiseks on oluline loomevabaduse ja kultuuri kättesaadavuse kindlustamine. Mitmekülgse kultuurielu eelduseks on vaimse ja materiaalse kultuuripärandi säilitamine ja vahendamine, kultuuri kättesaadavuse ning loometingimuste tagamine. Eesti elanikud on Euroopas ühed aktiivsemad kultuuris osalejad, kuid kultuuris osalemise osas on näha mõningast langustrendi¹⁰⁴ ning osalemises on ka küllaltki suured maakondlikud erinevused.

Alljärgnevalt on toodud valdkonniti ülevaade peamistest tulemusvaldkonna trendidest ja näitajatest.

Loovisikute loometegevuseks vajalike tingimuste loomiseks antakse loomeliitudele toetust, kasutamaks seda seaduses sätestatud loometoetuse maksmiseks vabakutselistele loovisikutele. Lähiaastate eesmärk on arvestades tänast vabakutseliste loovisikute majanduslikku toimetulekut ning sotsiaalsete garantiide kättesaadavust, töötada välja ettepanekud loovisikute toimetuleku senisest paremaks tagamiseks.

Eesti kirjandusel läheb hästi ja valikuvõimalusi on palju – iga lugeja peaks leidma oma lemmiku. Ehkki Eestis ilmub palju erinevaid raamatuid, vähenevad tiraažid ja raamatute kättesaadavus väheneb. Oluline on suurendada raamatukogude teavikute osturaha, et uuem kirjandus oleks kõigile kättesaadav. Keskenduda tuleks just laste- ja noortekirjanduse ostudele, aga ka Eesti Lastekirjanduse Keskuse eestveetavatele lugema innustamise programmidele. Toetades laenutusi raamatukogudest, on oluline toetada ka autoreid, kelle raamatuid loetakse. Autorile õiglase laenutushüvitise maksmine raamatute laenutamise eest raamatukogudest toetaks ja võimestaks loovisikuid ning oleks arvestatavaks sissetulekuallikaks kirjaniku palga kõrval.

Teatrite külastatavuse 2020. ja 2021. aasta numbrid olid langustrendis seonduvalt COVID-19 piirangutest – teatrikülastusi oli vastavalt vaid 785 705 ja 673 214 (sh veebikülastajad), näidates siiski taastumist 2022. aastal, mil teatrikülastusi oli 1,1 miljonit.

2022. võeti vastu etendusasetuse seaduse muudatused, mille eesmärgiks on paremini toetada valdkonna mitmekesisust ja etenduskunstide kättesaadavust üle Eesti, sh korrastada rahastamissüsteem. Repertuaaris olevate lavastuste sihtgrupilist jaotust silmas pidades on jätkuvalt oluline hoida lastele ja noortele tehtavate ja omadramaturgial põhinevate

¹⁰⁴ Eesti elanike kultuuris osalemise uuring, Statistikaamet

uuslavastuste osakaalu, tagada professionaalse teatri kättesaadavus üle Eesti ning žanriliselt jälgida ka tantsulavastuste osakaalu uuslavastuste hulgas.

Märkimisväärselt COVID-19 poolt mõjutatud 2021. ja 2020. aastal kukkus kinokülastuste arv 2019. aastaga võrreldes oluliselt vastavalt 3,7 miljoni pealt 1,8 miljonile (2020) ja 1,39 miljonile (2021), kuid 2022.a oli näha uuesti taastumist, kui külastuste arv jõudis 2,33 miljonini. Eesti filme käidi kinos vaatamas ning vaatamata keerulisele ajale oli 2022. aastal Eesti filmide turuosa kogu kinolevist 20,7%. Väljakutseks on kinokülastuste arvu taastamine ning Eesti filmi turuosa suurendamine. Oluline on tagada stabiilsus ja suurem paindlikkus Film Estonia tagasimakse skeemile, et kiiremini reageerida rahvusvaheliste filmiprojektide vajadustele ning parandada tuleb Eesti filmide kättesaadavust rahvusvahelistel voogedastusplatvormidel.

Eesti meediaturg on avatud, institutsionaalselt mitmekesine ja siin pakuvad teenuseid nii kohalikud kui ka rahvusvahelise tegevusulatuslega ettevõtted. Riigikogu poolt 2022. veebruaris vastuvõetud meediateenuste seaduse muudatused ajakohastavad oluliselt meediamaastriku korraldust, sh uut liiki sisu ja teenuste kasutamist.

2022. aasta on olnud muusika valdkonnas COVID-kriisist taastumise ning Ukraina sõjast mõjutatud aasta. Publiku kontsertide külastamise arv näitas taastumise märke, kuid säilis ettevaatlikus eelmüügist ostetavate piletite osas. Lisatuge oleks vaja regionaalse ja mitmekesise muusikaelu toetamiseks. Eraldi vajaduste kompleksina on oluline välja tuua laste ja noortega seotud tegevused nii huvitegevuse kui ka professionaalseks karjääriks ettevalmistavas faasis, kuna muusikavaldkonna puhul algab professionaaliks saamise eelduste loomine ning ettevalmistus juba algklassides ja nooremaski vanuses. Muusikapoliitika professionaalseks kujundamiseks on oluline alustada Eesti muusikastatistika süsteemset kogumist ja analüüsimist, mis lisaks juba nimetatud teemadele toetaks ka muuhulgas muusika regionaalse haarde ja ligipääsetavuse võimaluste arendamist.

Kunstinäituse toimus 2021. aastal üle Eesti kokku 823 ja neid külastas hinnanguliselt enam kui 0,9 mln inimest. Suurem osa kunstivaldkonnast toimib peamiselt kolmanda sektori organisatsioonide kaudu ning kunstisüsteem areneb ja muutub kiirelt. Lähiaastate suurim väljakutse on vabakutseliste töö põhineva valdkonna jätkusuutlikkuse tagamine kriisist väljumisel, inimeste hoidmine ja valdkondliku ökosüsteemi tervise tagamine.

Hädavajalik on näitusetaristu parandamine ja ajakohastamine, 2023-2025 renoveeritakse 1934. aastal rajatud Tallinna Kunstihoone. Samuti on eesmärgiks arendustegevused galeriide võrgustumise ja haridus- ning publikutöö parandamise suunal, aga ka valdkonna statistika kogumise kaasajastamine, et kunstipoliitika kujundamine saaks olla endisest teadmispõhine. Kunstielu piirkondliku ja rahvusvahelise konkurentsivõime säilitamiseks on oluline nii valdkondlike arenduskeskuste tegevuste jätkumine kui ka suurem tähelepanu kunstnike residentuurivõimalustele Eestis ja Eestist väljaspool.

Statistikaameti andmetel oli Eestis 2022. aasta seisuga 170 muuseumi 227 külastuskohaga, milles säilitati kokku 7,1 miljonit museaali. Muuseumikülastusi oli 2022. aastal 2,454 miljonit, mis on enam, kui 2021. aastal (1,68 miljonit). Muuseumide infosüsteemi (MuS) oli 2022. aasta lõpu seisuga sisestatud ca 4 miljonit museaali kirjeldust, neist ligi 2 miljonit on digitaalse kujutise ja põhjaliku kirjeldusega. Muuseumivaldkonna suurimateks probleemideks on muuseumikogude halvad hoiutingimused, moraalselt ja tehniliselt vananenud MuS, mitmed vananenud püsiekspositsioonid ning muuseumihoonete suur remondivõlg ja halb ligipääsetavus. Museaalide säilimist tagavad ühishoidlad on planeeritud Põhja-Eestisse, Lõuna-Eestisse ja Hiiumaale, mille rajamise ettevalmistööd on toimumas.

2023. aasta märtsi seisuga oli Eestis 26 480 kultuurimälestist (arheoloogia-, ehitis-, kunsti-, tehnika- ja ajaloomälestisi ning ajaloolisi looduslikke pühapaiku kokku). Terviklike keskkondade väärtustamiseks on loodud 12 muinsuskaitseala, lisaks on Eestis kaks UNESCO maailmapärandi nimistusse kuuluvat objekti. Suurem osa kultuurimälestisi (arheoloogia-, kunsti-, tehnika- ja ajaloomälestised) on heas seisukorras. Halvem on olukord ehitismälestistega, mis vajavad teiste mälestiste liikidega võrreldes suuremaid investeeringuid. Umbes kolmandik (30%) Eesti ehitismälestisi on halvas või avariilises seisus. Oluline on suurendada mälestistele antavaid toetusi, et tuua mälestised kriitilisest seisust välja. Samuti tuleb läbi viia kultuurimälestiste nimekirja inventuur, et tagada kaitse all oleva pärandi esindusnimekirja asjakohasus.

2021. aastal oli Eestis 864 raamatukogu (rahvaraamatukogud, kooliraamatukogud ja eriala- ja teadusraamatukogud). Raamatukogude füüsilisi külastusi oli 2022. aastal 7 miljonit ja sellele lisaks 5,5 miljonit virtuaalkülastust. Raamatukogud on üha enam regionaalsed kogukonnakeskused, sest raamatukoguteenuseid kasutab hinnanguliselt üle 50% Eesti elanikest ning seda on kavas teha veel suuremal osal elanikest. COVID-19 kriis tõi välja, et arendada tuleb raamatukogude tehnoloogilist võimekust ja sisu mitmekülgust, et toetada nt õpilasi, toimetulekuraskustesse sattunud peresid, eakaid ja ka ettevõtjaid nii tasulisele infole ligipääsemisel, vaimse tervise säilitamisel, riigiteenuste kasutamisel kui igapäevase eluga toimetulemisel. Aastal 2022. on käivitatud Eesti Rahvusraamatukogu innovatsiooniprojekt „Raamatud liikuma“ e „Minu raamatukogu (MIRKO)“ ning selle raames on loodud kaasaegne tsentraalselt toimiv logistikateenus pakiautomaati või kulleriga teavikute kättetoimetamiseks lugejatele. Rahvaraamatukogu seaduse ajakohastamise ja muutmise eesmärk on luua rahvaraamatukogudele kesksete teenuste arendamist ning haldamist toetav üksus ja korraldada efektiivsemalt riiklikud raamatukoguteeninduse üleriigilised koordineerimisülesanded, et tagada üle-eestiline väljaannete kiire, efektiivne ja võrdne kättesaadavus, väljaannete laenutuse kasutajasõbralikkus, raamatukoguteenuse tänapäevane toimimine ja pädevad raamatukogutöötajad.

Eesti rahvakultuuri tugevus on rikkalik pärand ja inimesed, kes väärtustavad ja kannavad paikkondlikke kombeid ja elulaadi ning annavad seda edasi järgmistele põlvkondadele, hoides rahvakultuuri seeläbi elujõulisena. Vaimse kultuuripärandi väärtustamiseks on Kultuuriministeeriumil väljatöötatud seitse piirkondlikku toetusmeedet. 2022. aastal osales alaliselt tegutsevates kollektiivides 78 320 harrastajat. Minemaks lähiaastatel üle tulemusele orienteeritud rahastamismudelitele on vaja koguda statistikat, hinnata ja analüüsida regulaarset valdkonna olukorda, milleks on muuhulgas vajalik valdkonna ühtse andmekogu loomine.

2021. aastast käivitati kollektiivijuhtide palgatoetussüsteem. Toetuse eesmärk on väärtustada laulu- ja tantsupeo liikumises osalevaid kollektiivijuhte, andes neile võimaluse töötasu tõusuks, luua laulu- ja tantsupeo liikumises osalevatele kollektiivijuhtidele sotsiaalsed garantiid ning tagada laulu- ja tantsupeoliikumise traditsiooni jätkusuutlikkus.

2022. aastal jätkus kultuuripärandi digiteerimine, ja muuseumide Infosüsteemi e MulS arendamine. Kultuuripärandi digiteerimise tegevuskava 2018-2023 osaks on 13 digiteerimisprojekti, millest kuus edukalt lõppenud ning ülejäänud digiteerimisprojektid lõppevad 2023. aasta jooksul.

Kultuuri rahvusvahelistumise oluline lüli lisaks valdkondlikele teabe- ja arenduskeskustele on Eesti saatkondades tegutsev kultuuriesindajate võrgustik, kelle ülesandeks on aidata Eesti loovisikutel, kollektiividel, loomeettevõtetel ja kultuuriorganisatsioonidel jõuda

rahvusvahelisele areenile, toetada tugevaid rahvusvahelistumise võimekusega tegijaid ning tutvustada nende tegevuste kaudu Eestit ja Eesti kultuuri maailmas. Senisest enam on vaja tähelepanu pöörata kultuuri rahvusvahelistumise eesmärkide selgemale sõnastamisele, erinevate organisatsioonide rollidele, omavahelisele koordineerimisele nii valdkonnas sees kui ka valdkonnaväliste asutustega, samuti toetusvõimaluste paremale vastavusele valdkonnas tegutsevate ja kultuuriorganisatsioonide tegelikele vajadustele, samuti tuleb jätkata Ukraina kultuurivaldkonna toetamist

2022. aasta kevadel valminud Eesti loomemajanduse olukorra viienda uuringu kohaselt oli Eesti loomemajanduse sektoris 2019. aasta andmetel 28,3 tuhat töötajat (4,2% Eesti töötavast rahvastikust) ning sektoris tegutses 10 705 ettevõtet ja asutust (11,2% Eesti ettevõtete üldarvust). Loomemajanduse ettevõtete ja asutuste kogutulu oli 1,86 miljardit eurot (2,6% Eesti ettevõtete müügitulust). Lisaks on loomemajandussektoril oma osa atraktiivse elukeskkonna loomisel, turismitulude suurendamisel ja digimajanduse arenemisel. Oluline on jätkata kultuuri- ja loomesektori majandusliku potentsiaali avaldumise toetamist, keskendudes innovatsiooni soodustamisele ja loomeettevõtjate rahvusvahelise konkurentsivõime, ekspordi- ja jätkusuutlikkuse kasvatamisele. Nii alustavate kui kasvuvõimeliste tegutsevate loomeettevõtete toetamine peab olema integreeritud üldisesse tõhusalt toimivasse ettevõtluse tugisüsteemi, mille kaudu tekiks sektorite vaheline sünergia ja suureneks meetmete koosmõju.

Spordi riikliku andmebaasi (spordiregister) kohaselt oli Eestis 2022. aastal 2899 spordiorganisatsiooni, 486 spordikooli, 193 274 organiseerunud harrastajat ja 4006 treenerikutsega treenerit.

Eestis on hea ja toimiv spordiorganisatsioonide võrgustik, spordiregister, mis võimaldab teha faktidel põhinevat spordipoliitikat ning Euroopa üks paremaid treenerite kutsekvalifikatsiooni süsteeme.

EOK liikmeskonda kuuluvate spordialaliitude peamine eesmärk, mis haakub otseselt ka „Sport 2030“ eesmärkidega, on Eesti sportlaste ja võistkondade tulemuslik ning väärikas esindatus rahvusvahelistel tiitlivõistlustel. Tagamaks saavutusspordi arendamiseks soodsaimat keskkonda, on Kultuuriministerium alates 2015. aastast läbi viinud spordireformi, mille käigus on oluliselt korrastatud spordi rahastamise aluseid. Spordi rahastamise korrastamisega jätkatakse. Spordireformiga seonduvalt käivitati 2019. aastal koostöös EOK-ga Team Estonia projekt, mille eesmärk on tagada kõikidele olümpiamängude ja maailmameistrivõistluste (OM distsipliinidel) esikümne potentsiaaliga sportlastele piisav ettevalmistus ning osalemine tiitlivõistlustel koos kvaliteetsete tugiteenustega. Järgmine samm on koostöös Eesti Kultuurkapitaliga spordi ja kehakultuuri sihtkapitali ümberkujundamine valdavalt liikumisharrastuse projektide toetamiseks ja tippspordi rahastamise osakaalu vähendamiseks.

2022. aastal võideti rahvusvahelistel tiitlivõistlustel 39 spordialaga kokku 326 medalit – 93 kulda, 101 hõbedat ja 132 pronksi. 30 medalit (9%) võideti olümpiakavas olevatelt võistlusaladelt. „Sport 2030“ üks neljast suurest eesmärgist on see, et valdav osa elanikest liigub ja spordib. Rahvastiku tervisekäitumise uuringu andmete kohaselt oli liikumisharrastajate, kes liiguvad vähemalt kaks korda nädalas poole tunni vältel, osakaal Eestis 2022. a 45,2%, 2020. aastal 45,2% ja 2018. aastal 41,2%. Kultuuriministeriumi tellitud ja 2022. aastal avalikustatud Eesti suurimast liikumisuuringust selgub, et nii täiskasvanutest kui ka lastest üle poole liigub endiselt liiga vähe – iga päev ei liigu piisavalt 57% õpilastest ja 58% täiskasvanutest. Uuring tõestas samas ka selgelt, et aktiivne eluviis toetab

märkimisväärselt tervist ja heaolu – aktiivsed lapsed ning täiskasvanud on õnnelikumad ja rõõmsameelsemad ning edukamad õppimises ja keskendumises.

Probleemiks on laste puudulikud liikumisharjumused. Maailma Terviseorganisatsioon WHO soovib liikuda vähemalt 60 minutit päevas, kuid Eesti lastest ei liigu piisavalt 75% (Liikumisuuring 2022). Suure tõenäosusega jäävad nad ka täiskasvanuna väheaktiivseks. Samuti on suur probleem laste ülekaalulisus: iga neljas 1. klassi laps ja iga kolmas 4. klassi laps on ülekaaluline või rasvunud, keskmine kehakaal on tõusnud juba viimased 20 aastat (Euroopa laste rasvumise seire, TAI 2018/19). „Sport 2030“ strateegia raames on seatud eesmärk, et 2030. aastaks on Eesti jõudnud liikumisaktiivsuses Põhjamaade tasemele.

Liikumisharrastuse reformi elluviimise ühe sammuna asutas Eesti Olümpiakomitee 2022. aastal Sihtasutuse Liikumisharrastuse kompetentsikeskus, mille eesmärk on liikumisharrastuse keskse juhtimise ja arendamise kaudu luua lisandväärtust spordiorganisatsioonidele ja edendada valdkondadeülest koostööd.

Viimastel aastatel on jõudsalt kasvanud harrastajate arv spordiklubides ja spordikoolides. Kui 2012. aastal oli harrastajana märgitud 130 839 inimest, siis 31.12.2022 seisuga oli see arv 193 274. Spordiklubides ja spordikoolides sporti harrastavate 5–19aastaste noorte osakaal kogu vanusegrupist moodustas 2022. aastal 52%. Spordiorganisatsioonide (sh spordiklubide) arv on kasvanud 2899 organisatsioonini (sisaldab nii tegutsevaid kui ka mittetegutsevaid organisatsioone¹⁰⁵) ja ületab seega 2022. a seatud sihttaset, mis oli 2700. Nende andmete põhjal saab järeldada, et liikumisaktiivsuse kasvu ei suudeta tagada vaid organiseeritud sportimise korraldamisega.

Spordiaususe valdkonnas on peamine asutus sihtasutus Eesti Antidopingu ja Spordieetika Sihtasutus (edaspidi EADSE). 2020. aasta lõpus sõlmis Kultuuriministerium EADSE'ga halduslepingu täitmaks spordivõistlustega manipuleerimise vastases võitluses kontaktpunkti rolli. 2022. aastal tellis Kultuuriministerium kokkuleppemängude teemal kaks uuringut: kokkuleppemängude Eestis leviku uuringu ning Eesti seaduste analüüsi kokkuleppemängude karistamise vaatest. Uuringu tulemused ja järeldused on oluline sisend ministeriumidele poliitika kujundamiseks ja õigusaktide muutmiseks ning EADSEle rakenduslike tegevuste elluviimiseks. Kokkuvõttes võime tõdeda, et leviku uuring toob välja, et kokkuleppemängud ei ole praegu Eestis suur probleem, aga uuringu tutvustusüritusel osalenud ekspertide hinnangul on, mistõttu sportlaste teadlikkuse ja hoiakute kujundamisega peab tegelema. Hoiakuid saab ennekõike muuta koolituste kaudu. Kui koolitatuid on vaid viiendik, nagu uuring näitas, peegeldub vähene teadmine ilmselt ka hoiakutes ja valmiduses kokkuleppemängudest teavitada. Selle juures peaks suurt rolli hakkama kandma EADSE 2022. aasta novembris tutvustatud uus kokkuleppemängude e-platvorm, mille abil peaks koolitus jõudma suurema osani sihtrühmast. Eesmärk peaks olema, et kui mitte kõik, siis vähemalt väga suur osa koondise, meistriliiga või esiliiga tasemel tegutsevatest palluritest, treeneritest ja kohtunikest oleks järjepidevalt kokkuleppemängude teemal koolitatud.

Eestis toimub igal aastal sadu spordiüritusi, mis lisaks kohaliku elu rikastamisele ja meelelahutuse pakkumisele omavad mõju ka Eesti ja piirkonna majandusele. Rahvusvaheliste võistluste korraldamist Eestis toetavad riik, kohalikud omavalitsused, erasektor ja ka spordiorganisatsioonid ise. Riik ja kohalikud omavalitsused on loonud hea taristu rahvusvaheliste võistluste korraldamiseks. Eesti spordiorganisatsioonid on läbi aegade korraldanud kõrgetasemelisi rahvusvahelisi spordivõistlusi väga heal tasemel ning sel

¹⁰⁵ Spordiorganisatsioon on mittetegutsev, kui ta on vastava info edastanud Eesti spordiregistrile.

põhjusel pakutakse Eestile ka järjest enam võimalusi korraldada kõrgetasemelisi spordivõistlusi erinevatel spordialadel.

Tabel 42. Kultuuri ja spordi tulemusvaldkonna mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase	2024	2025	2026	2027
Elanike kultuurielus osalemine, %* Allikas: Statistikaamet	73,8 (2020)	-	-	-	-
Liikumisharrastusega regulaarselt (2 x nädalas 30 min) tegelevate inimeste osakaal 16-64 aastaste vanusegrupist, % Allikas: Tervise Arengu Instituut	45,2 (2022)	50	Ei mõõdetata	56	Ei mõõdetata

*2030 aastaks on seatud sihttase 80%

Kultuuri ja spordi tulemusvaldkonna pikaajalised arengueesmärgid on kokku lepitud vastavalt 18. novembril 2021. a Vabariigi Valitsuse kinnitatud strateegiadokumendis „Kultuuri arengukava 2021–2030“ ja Riigikogus 18. veebruaril 2015. a vastu võetud spordivaldkonna pikaajalises strateegiadokumendis „Eesti spordipoliitika põhialused aastani 2030“.

Kultuuri ja spordi tulemusvaldkonna eesmärged viiakse ellu kultuuriprogrammi ja spordiprogrammi kaudu. Nii tulemusvaldkonna kui ka programmide eesmärkide saavutamiseks vajalike tegevuste ja rahaliste vahendite kavandamise eest vastutab Kultuuriministeerium. Kultuuri- ja spordipoliitika kujundamisel ja eesmärkide saavutamisel on oluline osa ka mitmete teiste valdkondade eest vastutavatel ministeeriumidel, kohalikel omavalitsustel, era- ja kolmanda sektori ning kultuuri- ja spordiorganisatsioonidel.

2.16.1 Kultuuriprogramm

Programmi eesmärk

Kultuuripoliitika eesmärk on kujundada loovust väärtustav ühiskond, hoides ja edendades eesti rahvuslikku identiteeti, uurides, talletades ja kandes edasi kultuurimälu ning luues soodsad tingimused elujõulise, avatud ja mitmekesise kultuuriruumi arenguks ning kultuuris osalemiseks.

Tabel 43. Kultuuriprogrammi mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2020)	2024	2025	2026	2027
Elanike kultuurielus osalemine, %* Allikas: Statistikaamet	73,8	-	-	-	-
Eesti laste ja noorte osalemine kultuuris Allikas: täpsustub	Algtase selgitatakse välja uuringuga	-	-	-	-
Kultuurivaldkonnas hõivatute keskmine brutokuupalk võrreldes Eesti keskmisega, %** Allikas: Statistikaamet	77,6 (2022)	-	-	-	-
Rahulolu kultuuri kättesaadavuse ja ligipääsetavusega Allikas: täpsustub	Algtase selgitatakse välja uuringuga	-	-	-	-
Kultuuri kättesaadavus digiplatvormidel	Algtase selgitatakse	-	-	-	-

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2020)	2024	2025	2026	2027
Allikas: täpsustub	välja uuringuga				
Eesti elanike kultuuripäranditeadlikkus Allikas: Kultuuriministeerium	60 palli (100st) (2023)	-	-	-	-
Eesti kultuuri uurimise jätkusuutlikkus Allikas: Kultuuriministeerium	Algtase selgitatakse välja uuringuga	-	-	-	-
Loomemajanduse sektoris loodud lisandväärtus SKPst*** Allikas: Kultuuriministeerium	2,2% (2019)	-	-	-	-
Loomemajanduse sektoris loodud lisandväärtus töötaja kohta Allikas: Kultuuriministeerium	23 000 (2019)	-	-	-	-
Eesti kultuuri rahvusvaheline nähtavus Allikas: Elcano indeks	84 (2022)	-	-	-	-
Eesti kultuurikorralduse keskkonnamõju(Kultuuriministeeriumi haldusala kasvuhoonegaaside heide), CO2 ekvivalendina, tonni Allikas: Kultuuriministeerium	46 748 (2019)	-	-	-	-
Eesti elanike elukeskkonnaga rahulolu (rahul või pigem rahul)***** Allikas: Rahandusministeerium, Statistikaamet	73,5% (2022)	-	-	-	-

*2030 aastaks on seatud sihttase 80%

**2030 aastaks on seatud sihttase 90%

***2030 aastaks on seatud sihttase 3,2%

****2030 aastaks on seatud sihttase 25 000

*****2030 aastaks on seatud sihttase ≤85

*****2030 aastaks on seatud sihttase >85%

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

- Film Estonia tagasimaksefondi suurendamine. Väliskapitalil Eestis toodetavate filmide toetusmehhanismi suurendamine on oluline, kuna meetme rakendamine suurendab filmisektori rahvusvahelistumist, majanduslikku kasvu, oskuste suurendamist ning toob Eestisse nii otseselt kui kaudselt olulises mahus maksutulu ja majanduslikku mõju.
- Eesti Rahvusringhäälingu (ERR) regulatsiooni muutmine ja ERRi taristu uuendamine. ERRi üks peamisi eesmärke on usaldusväärse ja sõltumatu info kättesaadavuse tagamine, samas vajab meediaruumi muudatuste tõttu kehtiv regulatsioon ajakohastamist. ERRi taristu osas planeeritakse edasi minna võimalike finantsallikate analüüsiga.
- Põhikooli õpilastele kultuuriritustes ja –tegevustes toetussüsteemi e Kultuurirannitsa programmi rakendamine, toetuse saajate sihtgrupi võimaluse korral laiendamine. Kultuurirannitsa toetuskeem käivitati 2022. aastal ning see on leidnud põhikoolide poolt aktiivset kasutamist ja positiivset tagasisidet kui meede, mis oluliselt parandab õpilaste jaoks kultuurielus osalemist. Samas tagasiside põhjal tulenevad ka ettepanekud meetme laiendamiseks.
- Kultuuripärandi digiteerimise jätkamine. Kultuuripärandi digitegevuskava 2018–2023 rakendamine lõppemas ning ettevalmistamisel on Kultuuripärandi digitegevuskava

2023–2029 rakendamise ettevalmistamine. Uue tegevuskava eesmärgiks on teha digitaalselt kättesaadavaks 2029. aasta lõpuks 45% kultuuripärandist.

- Rahvaraamatukogude reformi ettevalmistamine ja elluviimine. Rahvaraamatukogude roll peab kaasas käima muutunud vajadustega ning võimaldama raamatukogudest kujundada kogukonnakeskused, sh arendada uutele teenustele vajalikku füüsilist keskkonda, kuid samas arendada ka digitaalseid teenuseid. Seetõttu on vajalik asjakohase regulatsiooni ajakohastamine ja rakendusinstrumentide loomine valdkonna võimekuse tõstmiseks.
- Loomemajanduse toetamine. Kultuuri- ja loomesektoris tegutsevate loovisikute, loomeettevõtjate ja organisatsioonide suutlikkus muutlikes oludes toime tulla ja võimekus turutingimustes iseseisvalt tulu (sh ekspordi müügitulu) teenida peab kasvama. Eeltoodud vajadusteks rakendab Kultuuriministerium Euroopa Liidu struktuurivahenditest rahastatavat toetusmeetet.
- Vabakutseliste loovisikute süsteemi uuendamine. Lähiaastate eesmärk on lähtuvalt uuringutest vabakutseliste loovisikute majandusliku toimetuleku ning sotsiaalsete garantiide kättesaadavuse kohta seoses loometegevusest saadava sissetuleku laekumise eripäradega, teha ettepanekud loovisikute toimetuleku paremaks tagamiseks
- Kultuuriministeriumi haldusala sihtasutustele asutaja ootuste seadmine. Tagamaks ressursside võimalikult eesmärgistatud kasutamine on Kultuuriministerium võtnud eesmärgiks keskpikas perioodis asutuste ootuste sõnastamise ja seadmise oma haldusala sihtasutustele.
- Kultuurivaldkonna teadus- ja arendustegevuse süsteemne ja eesmärgistatud toetamine. Kultuuriministerium on käivitanud loovuurimuse toetusmeetme ja Eesti kultuuri teadus- ja arendusprogrammi 2023–2026, mille ühe eesmärgiks on uurida ja arendada Eesti kultuuri.

2.16.2 Spordiprogramm

Programmi eesmärk

Tagatud on toimiv spordikorralduse süsteem lähtuvalt Euroopa spordi mudelist.

Tabel 44. Spordiprogrammi mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase	2024	2025	2026	2027
Harrastajate arv spordiklubides ja spordikoolides Allikas: Eesti spordiregister	193 274 (2022)	204 000	208 000	212 000	216 000
Spordiklubides ja spordikoolides sporti harrastavate 5–19 aastaste noorte osakaal kogu vanusegrupist, % ¹⁰⁶ Allikas: Eesti spordiregister, Statistikaamet	52 (2022)	59,5	61	62,5	64
Treenerikutsete arv Allikas: Eesti spordiregister	4006 (2022)	4050	4100	4150	4200

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

¹⁰⁶ Näitaja arvutamise aluseks on Statistikaameti rahvaarv vanusegrupis 1. jaanuari 2022.a ja klubides sporti harrastavate noorte arv 31. detsember 2022. a seisuga.

Lähiaastatel on jätkuvalt vaja suurendada Team Estonia toetust, et Eesti sportlased ja võistkonnad oleksid rahvusvaheliselt konkurentsivõimelised.

Perioodil 2024.– 2027. jätkatakse treenerite tööpõukulu toetuse eraldamist. Aastatega suureneb treenerite arv, laste arv spordiklubides ja sellest tulenevalt ka treenerite poolt antavate treeningtundide maht. On võetud eesmärk, et toetatud täiskohaga töötavate treenerite palk peaks olema võrdne Eesti keskmise palgaga ning sellest tulenevalt on vaja lähiaastatel suurendada toetuse mahtu.

Koostöös EOK-ga analüüsitakse programmi perioodil rahvusvahelise või riikliku tähtsusega spordiobjektide olemasolu ja seisukorda. Riik aitab vajadusel finantseerida ka spordiobjekte, mis on kohaliku tähtsusega, kui selleks on mõjusad regionaalpoliitilised argumendid ning tagatud on omavalitsuse kaasfinantseering. Riigi asutatud sihtasutustest on oluline investeerida Jõulumäe Tervisespordikeskuse, Tehvandi Spordikeskuse ja Tartumaa Tervisespordikeskuse arendamisse, et tagada kõrgel tasemel treeningtingimused meie sportlastele Eestis.

Jätkatakse Eestis toimuvate rahvusvaheliste spordivõistluste korraldamise toetamist. Sealhulgas toetatakse ka võistlusi, mis on laiemalt Eestile olulised ja omavad olulist majanduslikku ning sotsiaalmajanduslikku mõju.

Jätkatakse puuetega inimeste spordi katusorganisatsioonide võimaluste parandamisega, et kaasata rohkem puuetega inimesi liikumisharrastusse ja võimaldada parimatel sportlastel tegeleda tippspordiga. Lisaks töötatakse üheskoos partneritega selle nimel, et Riigikantselei poolt tellitud ligipääsetavuse rakkerühma lõpparuande ettepanekuid võimalikult suures mahus ellu viia.

Eesti Antidopingu ja Spordieetika SA (EADSE) arendab uurimisvõimekust, sh „tarka testimist“ ja väärkohtlemise valdkonnas töötab väärkohtlemise ohvritele toepakkumiseks välja süsteemse lähenemise.

Eesti allkirjastas Euroopa Nõukogu konventsiooni spordivõistlustega manipuleerimise vastase võitluse kohta 2016. aastal, kuid ei ole veel seda ratifitseerinud. Lähtudes Euroopa Liidu (EL) aluslepingutest peab oma liikmesriikidele konventsiooni ratifitseerimise loa andma EL, kuid protsess on jäänud seisma ühe EL-i liikmesriigi vastuseisu tõttu. Siiski on võimalik, et 2024.– 2027. aastatel EL loa annab, misjärel tuleb Eestil Euroopa Nõukogu konventsiooni spordivõistlustega manipuleerimise vastase võitluse kohta ratifitseerimisprotsessiga edasi liikuda.

Ennetamiseks kokkuleppemänge, väärkohtlemist ja teisi spordieetikaga seotud küsimusi tuleb tegeleda kogu spordivaldkonnale kehtivate spordieetika reeglite või reeglite raamistiku loomisega sarnaselt juba täna kehtivatele dopinguvastastele reeglitele.

Koostöös kohalike omavalitsustega jätkub maakondade spordiliitude kui kohaliku tasandi liikumisharrastuse eest vastutavate organisatsioonide arendamine ja võimestamine. Riik panustab tegevustoetuste kaudu koostöös kohalike omavalitsustega maakondade spordiliitude tegevusse, kes pakuvad teenuseid kohalikule elanikkonnale.

Jätkub regionaalsete tervisespordikeskuste arendamine. Kultuuriministerium algatas 2019. aastal taotlusvooru tervisespordikeskuste toetamiseks. Igas maakonnas valiti välja kuni kaks tervisespordikeskust, mida järgmise nelja aasta jooksul toetati. Kultuuriministerium on otsustanud jätkata regionaalsete tervisespordikeskuste nelja-aastase toetamise meetmega vähemalt samas mahus nagu eelmisel neljal aastal. Selle meetme raames on võimalik teha

väiksemaid investeringuid keskustesse. 2023. aasta riigieelarvesse saadud lisavahendite toel lõi Kultuuriministeerium uue, regionaalsete tervisespordikeskuste olme- ja teenindushoonete rajamise toetusmeetme, mahuga 3 miljonit eurot. Korraldatud taotlusvoor näitas vajadust jätkata sarnase meetmega ka järgnevatel aastatel.

Liikumisaktiivsuse probleemi lahendamiseks on Kultuuriministeerium panustanud rahvastiku tervise arengukava loomisesse, mille üheks osaks on toitumise ja liikumise roheline raamat. Rohelise raamatu kinnitamise järgselt Vabariigi Valitsuses panustab Kultuuriministeerium rohelises raamatus kirjeldatud meetmete elluviimisesse.

Liikumisharrastuse valdkonna juhtimise tõhustamine ja koostöö parendamine spordiorganisatsioonide ning kohalike omavalitsustega. Selleks loodi 2022. aastal Liikumisharrastuse kompetentsikeskus, kelle tööd Kultuuriministeerium igakülgset toetab. Järgnevatel aastatel on kompetentsikeskuse ülesandeks eelkõige toimiva koostööformaadi väljatöötamine partneritega ja liikumisharrastuse valdkonna organisatsioonide töö tõhustamine.

Kultuuriministeerium, Sotsiaalministeerium ning Haridus- ja Teadusministeerium leppisid kokku liikumisaktiivsuse edendamise tegevuskava koostamises aastateks 2023–2026. Tegevuskava on praktiline dokument, mis sätestab konkreetsed tegevused kolme ministeeriumi valitsemisalas järgmise nelja aasta jooksul ja aitab kaasa liikumisaktiivsuse tõusule Eestis.

2.17 Sidus ühiskond

Tulemusvaldkonna eesmärk

Eesti on sidus ja kaasav ühiskond

Tulemusvaldkonna olukorra lühianalüüs

Eestis elab eestlaste kõrval arvukalt teistest rahvustest inimesi ning sisserände tulemusel võivad ühiskonna heterogeensus ning keeleline ja kultuuriline mitmekesisus veelgi kasvada.

Statistikaameti 01.01.2023 andmete kohaselt elab Eestis 1 365 884 elanikku, kellest 1 128 387 on Eesti kodanikud. Määratlemata kodakondsusega inimeste arv, kelle elukoht on registreeritud Eestis, oli 64 297 (4,7% elanikest). Teiste riikide kodanike arv, kelle elukoht on registreeritud Eestis, oli 149 449 (suurim osakaal on Venemaa Föderatsiooni kodanikel (81 036), järgnevad Ukraina kodakondsusega isikud (48 712)).

Senise lõimumispoliitika peamise sihtrühmana on nähtud valdavalt venekeelseid Eesti püsielanikke, kellel ei ole Eesti kodakondsust ja kes on valdavalt määratlemata kodakondsusega isikud ja Venemaa Föderatsiooni kodanikud. Lõimumine on aga kahepoolne protsess, mis eeldab nii teisest rahvusest püsielanike, sisserändajate kui ka neid lõimiva ühiskonna koostööd ja jõupingutusi. Uue programmiperioodi lõimumise, sh kohanemise tegevusi suunatakse senisest enam eestlastele, aga ka uussisserändajatele, tagasipöördujatele ja rahvuskaaslastele välismaal.

Seoses 24.02.2022 hoogustunud Venemaa sõjalise agressiooniga Ukrainas on uussisserändajate sihtrühm mitmekordselt kasvanud Ukraina sõjapõgenike arvelt, kellel on vastavalt Euroopa Liidu direktiivile ning Eesti Vabariigi Valitsuse korraldusele võimalik taotleda

Eestis ajutise kaitse staatust¹⁰⁷. Samuti on sõjategevusest tingitud rahvusvahelise kaitse (täiendava kaitse) staatusega inimeste arvu märkimisväärne kasv. Kiire ukrainlaste kogukonna kasv seab suuri väljakutseid nii poliitikakujundamise kui teenuste pakkumise vaates.

Eesti toetab Ukraina sõjapõgenikke, et neil oleks võimalik siin kiiresti kohaneda ja ise oma eluga hakkama saada, kuni tekib võimalus kodumaale naasta. 20.08.2023 seisuga on Eestisse sisenenud Ukraina sõjapõgenikest siia jäämise deklareerinud 79 434 sõjapõgenikku. Ajutist kaitset on taotlenud 47 975 inimest. Ajutise kaitset pikendamist on taotlenud 26 068 inimest ja ajutisest kaitsest on loobunud 5 499 inimest.

Kogukondade võimekus ja kohalike omavalitsuste oskused nendega koostööd teha on paranenud

Kogukondade võimestamiseks tehti 2022. ja 2023. aastal mitmeid tegevusi. Näiteks alustati 2022. aastal uuendatud maakondliku nõustamisteenusega ning kümme kohaliku omavalitsuse ja kogukondade meeskonda osalesid kogukondade arenguprogrammis. Samuti valmis kogukondadega koosloomemudel, mida on igal kohalikul omavalitsusel võimalik oma piirkonnas rakendada.

Eesti vabaühendustel ja elanikel on oluline roll Ukrainas toimuva sõja mõjudega kohanemisel, sh põgenike abistamisel. Selle paremaks korraldamiseks ning riigiasutuste ja vabaühenduste koostöö edendamiseks alustas Siseministerium taas kodanikuühiskonna kriisivõrgustikuga.

Aasta-aastalt on Eesti elanikud osalenud enam heategevuses. 2022. aastal kasvasid annetused oluliselt eelkõige põgenike ja Ukraina abistamiseks. Viimasele aitas mõnevõrra kaasa tulumaksuseaduse muudatus, mis võimaldab juriidilistel isikutel annetada Ukraina abistamiseks täiesti maksuvabalt

Rahvastikuregister on riigile ja inimesele üha olulisem

2022. aastal suurenes rahvastikuregistrisse tehtud päringute arv üle 9 miljoni päringu võrra. Kokku tehti 177 miljonit päringut. Rahvastikuregistrisse tehtavate päringute arvu tõus näitab, et rahvastikuregistri andmeid kasutatakse senisest rohkem ja olemasolevad teenused on üha kättesaadavamad e-teenustena. Suurema päringute arvuga kaasnevad ootused muudele toetavatele tegevustele, mis on vajalikud näiteks andmetele juurdepääsu otsuste tegemiseks ja andmete väljastamiseks. Rahulolu rahvastikuregistri e-teenustega oli 2022. aastal jätkuvalt hea – 75%. Inimeste tagasisidet arvesse võttes parandati e-teenuseid, et muuta need paremini kasutatavaks.

Oluline uuendus e-teenuste inimesele mugavamaks muutmisel oli 2022. aastal lisandunud võimalus esitada abiellumisavaldus elektrooniliselt – inimesed kasutavad seda võimalust juba rohkem kui pooltel juhtudel. Enne seda sai abiellumisavaldust esitada vaid isiklikult ametniku juures kohapeal. Nüüd on see võimalik portaalis rahvastikuregister.ee. Elektroonilise abiellumisavalduse esitamine on üks riigi arendatavatest sündmuspõhistest teenustest, mille eesmärk on muuta avalikud teenused kodanikule võimalikult lihtsaks ja mugavaks.

Oluline mõju oli 2022. aastal Soomega sõlmitud rahvastikuregistri andmete vahetamise kokkueppel. Paljud toetused ja elutähtsad teenused on seotud inimese alalise elukohaga. Andmevahetus aitab tagada teises riigis elavatele inimestele teenuste kättesaadavuse ja parandada rahvastikuregistri andmete kvaliteeti.

¹⁰⁷ Vabariigi Valitsuse 08.03.2022 korraldus nr 66 „Ajutise kaitse kohaldamine“ <https://www.riigiteataja.ee/akt/308032022010>

Rahvastikuregistri tähtsus tuli teravalt esile Ukraina sõjapõgenike saabudes, mil oli vaja anda põgenikele rohkesti isikukoode, registreerida elukohti ja kanda perekonnasündmuste andmeid rahvastikuregistrisse – need andmed on aluseks teenuste osutamisel ja seega sõjapõgenikega seotud väljakutsetega tegelemise oluliseks eelduseks.

Tabel 45. Sidusa ühiskonna tulemusvaldkonna mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase	2024	2025	2026	2027
Tugeva või keskmise tugevusega riigiidentiteedi kandjate osakaal, eestlased, % Allikas: Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring (EIM)	78% (2020)	Ei mõõdeta	Ei mõõdeta	≥ 79%	≥ 79%
Tugeva või keskmise tugevusega riigiidentiteedi kandjate osakaal, teised rahvused, % Allikas: Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring (EIM)	85% (2020)	Ei mõõdeta	Ei mõõdeta	≥ 86%	≥ 86%
Välismaal elavate eestlaste ühtekuuluvustunne Eestiga Allikas: Eesti väliskogukondade ja tagasipöördumisega seonduv uuring	84% (2021)	≥ 85%	≥ 85%	≥ 87%	≥ 87%
Rahulolu elanike kaasamisega kohalikus omavalitsuses Allikas: Rahandusministeeriumi tellitud rahulolu-uuring	38% (2020)	> 38%	> 38%	> 38%	> 38%
Rahvastikuregistri e-teenuste rahulolu soovitusindeks Allikas: Recommy, rahvastikuregister	75% (2022)	> 72	> 72	> 72	> 72

Sidusa ühiskonna tulemusvaldkonna pikaajalised arengueesmärgid on kokku lepitud 18. novembril 2021. a Vabariigi Valitsuse kinnitatud arengukavas „Sidusa Eesti arengukava 2021–2030“. Sidusa ühiskonna tulemusvaldkonna eesmärki panustavad perioodil 2024–2027 neli programmi: „Lõimumis-, sh kohanemisprogramm“, „Kogukondlik Eesti“, „Nutikas Rahvastikuarvestus“ ja „Erakondade rahastamine“. Valdkonna riiklike tegevuste elluviimise ja rahaliste vahendite kavandamise eest vastutavad Siseministeerium ja Kultuuriministeerium.

2.17.1 Lõimumis-, sh kohanemisprogramm

Programmi eesmärk

Eesti ühiskond on sidus ja stabiilne, kus eri keele- ja kultuuritaustaga inimesed kannavad Eesti identiteeti, osalevad aktiivselt ühiskonnaelus, jagavad demokraatlikke väärtusi ja ühist kultuuri-, info- ja suhtlusruumi ning tunnevad ühtekuuluvust. Loodud on võrdsed võimalused edukaks iseseisvaks toimetulekuks ja heaoluks kõigile Eestis elavatele inimestele.

Tabel 46. Sidus Eesti: Lõimumine, sh kohanemine mõõdikud ja sihttasemed.

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase	2024	2025	2026	2027
Tugeva või keskmise tugevusega riigiidentiteedi kandjate osakaal, eestlased, % <i>Allikas: Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring (EIM)</i>	78 (2020)	Ei mõõdeta	Ei mõõdeta	≥ 79%	Ei mõõdeta
Tugeva või keskmise tugevusega riigiidentiteedi kandjate osakaal, teisest rahvusest inimesed % <i>Allikas: EIM</i>	85(2020)	Ei mõõdeta	Ei mõõdeta	≥ 86%	Ei mõõdeta
Välismaal elavate eestlaste ühtekuuluvustunne Eestiga <i>Allikas: Eesti väliskogukondade ja tagasipöördumisega seonduv uuring</i>	84(2021)	≥ 85%	≥ 85%	≥ 87%	≥ 87%

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

- Arendame riigiportaali keskkonnas www.eesti.ee sündmusteenust „Eestis kohanemine“, mis hõlmab kuut osateenust ja andmevahetuslahendust, sealhulgas uussisserändajatele mõeldud infoplatvormi <https://www.settleinestonia.ee/>
- INSA täiustab veebikeskkonda LINDA <https://linda.integratsioon.ee/>, mille abil saavad kohaliku omavalitsuse teenistujad ajakohase süstematiseeritud info sihtrühmale suunatud teenustest ja toetustest ning lõimumis-, sh kohanemisteenuste teekonna kaardistamise võimalustest.
- INSA arendab edasi iseteenindusportaali <https://iseteenindus.integratsioon.ee/>, mille abil kliendid saavad registreeruda sobivatele keelekursustele, leida huvitavaid sündmusi oma suhtluskeele praktiseerimiseks, sorteerida keeleõppevõimalusi keeletaseme, asukoha või ajaperioodi järgi, näha ülevaadet läbitud tegevustest, saada meeldetuletusi eesootavate sündmuste kohta.
- INSA viib läbi ärianalüüsi vestlusroboti (bürokrati) vajalikkuse hindamiseks nõustamisteenustes potentsiaalse ajakulu vähendamiseks.
- Loo me uusi lõimumist ja keeleoskuse arendamist toetavaid e-teenuseid, viime läbi teenusepakujate ning kasutajate uuringuid analüüsivaks olemasolevaid erasektori poolt pakutavaid rakendusi ning klientide valmisolekut uute e-teenuste kasutamiseks.
- Jätkame ühise inforuumi tugevdamisega. Toetame ja võimendame kohalikke vene- ja ingliskeelseid meediakanaleid, korraldame täiendkoolitusi ajakirjanikele ja ajakirjandustudengitele.
- Koostöös Riigikantseleiga tagame riigiinfo kättesaadavuse ka vene ja inglise keeles.
- Aitame kaasa väärinfo leviku piiramisele. Käivitame meediahariduse programmi täiskasvanutele, koostame meediakirjaoskust toetavaid digitaalseid õppematerjale.
- Koostöös Statistikaametiga loome avalikkusele ja poliitikakujundajatele mõeldud juhtimislaua rände- ja lõimumis-, sh kohanemisalase kommunikatsiooni parandamiseks.

- INSA süstemaatiliselt kaasab vabatahtlikke lõimumis-, sh kohanemisvaldkonna tegevustesse: koolitades eestvedajaid, võimestades kogukondi ning vabaühendusi, luues kogemiskohtumiste platvorni.
- Koostöös Kodanikuühiskonna Sihtkapitaliga kaasame eri keele- ja kultuuritaustaga inimesi ja tagasipöördujaid kogukondlikesse lõimumis-, sh kohanemistegevustesse.
- INSA taotlusvoorude kaudu toetame erinevaid kogukondi liitvaid kultuuri- ja spordiprojekte. Viime ellu Ida-Virumaa kultuuriprogrammi.
- INSA viib läbi eri keele- ja kultuuritaustaga inimeste ning tagasipöördujate tööturul konkurentsivõimet toetavad tegevused. Pakutakse tööjõulähetusprogrammi keeleõppe eesmärgil ning praktikaprogrammi avalikus sektoris eri keele- ja kultuuritaustaga tudengitele.
- INSA toetab ja loob mitmesuguseid võimalusi eesti keele praktiseerimiseks eestikeelses keelekeskkonnas.
- INSA jätkab keelekursuste pakkumisega (sh kohanemisprogrammi raames, eesti keele majades jm).
- Osaleme Keeleõppe Värava arendamises ning pakume keeleõpet toetavat nõustamissüsteemi.
- Arendame Eesti kultuuriruumi, toetame keelelist ja kultuurilist mitmekesisust ning omakultuuri säilitamist ja arendamist. Selleks INSA jätkab rahvuseltside ja KUM kultuuriomavalitsuste toetamist; toetame eri töökeelega rahvuseltside ja kultuuriorganisatsioonide koostööd.
- INSA jätkab kohanemisprogrammi pakkumisega kõikidele sihtrühmadele.
- Teeme koostööd Eesti Linnade ja Valdade Liiduga s.h loome rändekoordinaatorite võrgustiku, aitame KOVidel arendada lõimumist toetavaid teenuseid, tõstame KOV ametnike ja teenistujate võimekust töötada rändetaustaga klientidega jne.
- Romade sotsiaalmajandusliku lõimumise soodustamiseks, seda toetava roma rahvuskultuuri ja identiteedi tugevdamiseks ning kogukonna suhtes levinud negatiivsete stereotüüpide hajutamiseks: toetame avaliku-, era ja kolmanda sektori organisatsioonide teadlikkust roma kogukonnast; arendame sotsiaalmajanduslikult haavatavas olukorras romadele suunatud mentoriteenust kohalikes omavalitsustes; toetame roma kodanikuühiskonna organisatsioonide teket ja võimekust, ning aitame kaasa roma kultuuri ja ajaloo tutvustamisele Eesti elanikele.
- Portaali Eestlased üle maailma/Global Estonian <https://globalestonian.com/> arendamine koostöös INSA ja Välisministeeriumiga. Portaali eesmärk on olla nii Eestis kui väljaspool Eestit elava eestlaskonna virtuaalne koostööplatvorm, mis kajastab väliseesti kultuuriseltside ja kodanikuühenduste kontakte ja pressiteateid, teavet tagasipöördumist toetavate teenuste kohta ning uudiseid nii välismaalt kui Eestist. Portaal annab välja igakuist eestikeelset infokirja.
- INSA pakub tagasipöördumist toetavad teenused (nõustamine, kogemiskohtumised, infopäevad, tagasipöördumistoetus). Teadlikkust tagasipöördujatest suurendatakse meedia ja kommunikatsioonitegevuste kaudu. INSA jätkab väliseesti noorte keele- ja kultuurilaagrite korraldamise toetamisega.

2.17.2 Kogukondlik Eesti

Programmi eesmärk

Eesti on inimesekeskne ning kogukondade ja kodanikuühiskonna arengut soosiv riik, kus inimesed on väärtustatud ja kaasatud, jagavad demokraatlikke väärtusi ning aktiivse osalusega kogukondlikus ja ühiskondlikus tegevuses parandavad elukeskkonda.

Tabel 47. Kogukondlik Eesti programmi mõõdikud ja sihttasemed

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase	2024	2025	2026	2027
Vabatahtlikus tegevuses osalemise määr Allikas: Vabatahtlikus tegevuses osalemise uuring	49% (2019/2020)	≥ 49%	50%	50%	50%
Osakaal elanikest, kes tunnevad, et neil ei ole võimalust mõjutada ühiskonda (täiesti nõus ja pigem nõus) Allikas: Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring	48% (2020)	< 48%	< 48%	< 48%	< 48%
Eesti vabaühenduste elujõulisuse indeks (1 - kõrgeim, 7 - madalaim) Allikas: Ameerika Ühendriikide arengukoostöö agentuur (USAID)	2,1 (2020)	≤ 2,1	2.0	2.0	2.0

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

- **Kogukonnakeskse lähenemisviisi kui rohujuure demokraatiat viljeleva valitsemisviisi juurutamine.** Plaanis on soodustada kohalike omavalitsuste koostööd kohalike elanike ja piirkondlike kogukondadega ning aidata suurendada elanike rahulolu kohaliku omavalitsuse valitsemisega. Kasutusele võetakse kogukonnakeskne lähenemisviisi ja jätkatakse 2023. aastast ümber kujundatud maakondliku kodanikuühiskonna nõustamisteenuse osutamist. Selle tulemusena saavad kohalikul tasandil tegutsevad kogukonnad kogukonnakeskseks lähenemisviisiks senisest enam tuge.
- **Riigi demokraatia ja säilenõtkuse tagamiseks vabatahtlike võrgustiku rajamine ja arendamine.** Võrgustiku eesmärk on, et keskvõimu tasandilt rohujuure tasandile ja vastupidi jõuaks adekvaatne ja kontrollitud info otsuste tegemiseks. Siseministeeriumi koordineerimisel on katsetatud sellist võrgustikku nii koroona- kui ka Ukraina sõjapõgenike kriisis. Vabatahtlike võrgustik aitab kaasa kohaliku tasandi demokraatia ja kodanikuühiskonna arengule ning on osa kogukonnakesksest lähenemisviisist.
- **Kodanikuühiskonna uuenduslike ja innovaatiliste algatuste fondi käivitamine.** Kaks aastat kestnud koroonaviirusest tingitud muutused ja Ukrainas toimuva sõja mõjud on välja toonud kodanikuühiskonna tegutsemisvormide innovaatilisuse ja võimekuse, samuti selge vajaduse luua pidevalt toimiv **kodanikuühiskonna uuenduslike ja innovaatiliste algatuste toetamise fond ehk innovatsioonifond**. 2023. aastal on innovatsioonifondi eesmärk mõelda kogukonnakeskse valitsemisviisi põhimõttel üheskoos elanike, kohaliku omavalitsuse ja kohalike pooltega innovatiivsel meetodil läbi nende kogukondade elanikkonnakaitse vajadused ja võimalused. Innovatsioonifondi abil planeeritakse lahendusi ja viiakse need ellu kohaliku omavalitsuse tasandil, arvestades kohalikke olusid.
- **Keskkonna loomine, mis soosib sotsiaalset ettevõtlust ja omatulu teenivaid vabaühendusi.** Kavas on suurendada sotsiaalse ettevõtluse tuntust ning selgitada selle olemust ja võimalusi, et parandada sotsiaalsete ettevõtete majandusnäitajaid ja kasvatada töökohtade arvu ning selle kaudu suurendada riigieelarve maksulaekumisi. Kõrvaldada tuleb piirangud, mis takistavad sotsiaalsetel ettevõtetel võrreldes tavaliste ettevõtetega saada ettevõtluse toetamiseks mõeldud meetmetest ühiskondlikult innovaatilisteks tegevusteks tuge.

- **Heategevuse arendamiseks võimaluste loomine, et kaasata annetamisel paremini eraraha.** Ettevõtete ja investorite annetuste soodustamiseks on viidud läbi maksupoliitika muutmise analüüs ning koostatud ettepanekud. Oluline on jätkata tööga ettepanekute jõustamiseks.
- **Saabunud põgenike ühiskonda kaasamise soodustamine, sh vabatahtliku tegevuse võimaluste pakkumine.**

Kogukondliku Eesti programmi eesmärkide elluviimiseks on keskmiselt planeeritud 5,2 mln eurot aastas.

2.17.3 Nutikas rahvastikuarvestus

Programmi eesmärk

Inimeste elusündmustega seonduvad toimingud on mugavad, lihtsasti kättesaadavad ja võimalusel automatiseeritud. Rahvastikuandmed on kvaliteetsed ning on aluseks avalike ülesannete täitmisel ja Eesti elanike lihtsal asjaajamisel.

Tabel 48. Nutikas rahvastikuarvestus programmi mõõdikud ja sihttasemed

Mõõdik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
Rahvastikuregistris olevate elukohaandmete tegelikkusele vastavate andmete osakaal, % <i>Allikas: Statistikaamet</i>	78	> 75%	> 75%	> 75%	> 75%
Rahvastikuregistrisse tehtud päringute arv (miljonites) <i>Allikas: Siseministeerium, rahvastikuregister</i>	177	≥ 174	≥ 176	≥ 178	≥ 178
Rahvastikuregistri e-teenuste arv <i>Allikas: Siseministeerium, rahvastikuregister</i>	16	> 16	> 16	> 16	> 16
Rahvastikuregistri e-teenuste rahulolu soovitusindeks (SI) <i>Allikas: Recommy, rahvastikuregister</i>	75	> 69	> 69	> 69	> 69

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

- **Rahvastikuregistri tarkvara uuendamine.** Rahvastikuregistri tarkvara on aegunud ja ei võimalda tänapäevastele ootustele vastavate IT-lahenduste loomist. Rahvastikuregister on Eesti e-riigi süda, mis toetab juba praegu nii era- kui ka avalikku sektorit kokku 230 teenuse pakkumisel, kusjuures teenuste arv on kasvutrendis. Seetõttu on rahvastikuregistri toimepidevus äärmiselt oluline ja vaja on maandada võimalikke riske, et inimeste andmed oleksid igas olukorras kaitstud ning teenuste toimimine tagatud.
- **Rahvastikuregistri andmetega seotud teenuste muutmine mugavaks, ülesehituselt lihtsaks ja loogiliselt seotuks.** On teenuseid, kus andmete kogumise käik ei taga kasutajate ootustele vastavat andmekvaliteeti. Loomes paremaid teenuseid, nagu automaat- ja sündmusteenused ning rahvastikuregistri e-teenused.
- **Nime- ja perekonnaseisutoimingute põhimõtete kaasajastamine.** Selleks on kavas valmistada nimeseadus ja perekonnaseisutoimingute seadus, muuta

perekonnasündmuste registreerimine lihtsamaks ning kaasajastada nimede valimise ja muutmise protsessi.

- **Välisriikidega rahvastikuregistri andmete vahetamise lepingute sõlmimine ja andmevahetuse korraldamine.** Koostöö näiteks Soome, Läti või Leeduga annaks täpsema ülevaate Eesti kodanikest ja nende elusündmustest.
- **Rahvastikuregistri kontaktandmete kvaliteedi parandamine.** Eesmärk on rahvastikuregistri kontaktandmeid ajakohastada ja parandada nende kvaliteeti ning luua eeldus proaktiivsete teenuste osutamiseks ja isikuga suhtlemiseks isiku ajakohaste riiklike ehk rahvastikuregistri andmete põhjal.
- 2024. aasta Euroopa Parlamendi valimisteks ja 2025. aasta kohaliku omavalitsuse volikogude valimisteks valijate arvestuse tagamine. Elektroonilisse valijate nimekirja on kantud kõik hääleõiguslikud kodanikud ja teabelehed on valijatele saadetud.

Rahvastikuregistri andmekvaliteedi tõstmiseks ja kasutusmugavuse parandamiseks on aastas keskmiselt planeeritud 7,4 mln eurot.

2.17.4 Erakondade rahastamise programm

Programmi eesmärk

Riigikogu valimistel vähemalt 2% häältest kogunud erakondade tegutsemisvõimekuse tõstmine.

Tabel 49. Erakondade rahastamise programmi määrdikud ja sihttasemed

Määrdik/Sihttase	Viimane tegelik tase (2022)	2024	2025	2026	2027
Eraldatud toetuste osakaal, %	100	100	100	100	100

Olulised tegevused 2024–2027 eesmärkide täitmiseks

Vastavalt erakonnaseadusele Riigikogu valimistel vähemalt 2% häältest kogunud erakondadele riigieelarvelise eraldise tagamine. Erakonnale eraldatavad summad kantakse erakonna kontole Vabariigi Valitsuse määratud valitsusasutuse kaudu, kelleks hetkel on Siseministerium. 2023. aastal 1. aprillil jõustunud siseministri käskkirjaga on kinnitatud toetused Eesti Reformierakonnale, Eesti Keskerakonnale, Eesti Konservatiivsele Rahvaerakonnale, Isamaa Erakonnale, Sotsiaaldemokraatlikule Erakonnale, Erakonnale Eesti 200, Erakond Parempoolsetele ning Eestimaa Ühendatud Vasakparteile.

Erakondade rahastamiseks on Siseministeriumi eelarves 5,2 mln eurot aastas.

3. Fiskaalraamistik

Eelarvestrateegia ja selle fiskaalraamistik lähtub Rahandusministeeriumi 2023. aasta suvisest majandusprognoosist, prognoosiga saab tutvuda Rahandusministeeriumi kodulehel¹⁰⁸

3.1 Vabariigi Valitsuse fiskaalpoliitika eesmärgid

Valitsuse eelarvepoliitika eesmärgiks käesoleva eelarvestrateegia perioodil on koroonakriisi ning Venemaa-Ukraina sõja tõttu süvenenud eelarvepuudujäägi vähendamine. Valitsussektori struktuurse eelarvetasakaalu suunas liikumiseks tuleb otsida kulude kokkuhoiukohti ning kerkinud kuluvajadustele tuleb leida püsivad katteallikad. **Pikemas perspektiivis on valitsuse eelarvepoliitika põhieesmärk toetada makromajanduslikku stabiilsust läbi turgude paindlikkuse ja efektiivsuse ning ohjata majanduse tasakaalustatud arengut ohustavaid riske.**

Koroonakriisi tagajärjel ning Venemaa-Ukraina sõja tõttu valitseb majanduses jätkuvalt keeruline olukord. Nõrga väliskeskonna ja muutunud geopoliitilise olukorra tulemusena jääb tegelik majandusareng lähiaastatel oluliselt alla potentsiaalse taseme. Viimastel aastatel kehtinud eelarvereeglite vabastusklausel on lubanud paisutada defitsiiti ning võlataset. Alates järgmisest aastast on aga Euroopa Komisjon otsustanud stabiilsuspakti vabastusklauslit mitte pikendada ja naasta tavapärase eelarvereeglite juurde. Vastavalt riigieelarve baasseadusele tähendab see korrigeerimismehhanismi käivitumist, mis näeb ette struktuurse eelarvepuudujäägi vähendamist 0,5% aastas alates 2024. aastast ehk puudujääki tuleks vähendada 2023. aastaks prognoositud 1,2%lt SKPst 0,7%ni SKPst 2024. aastal.

Riigieelarve baasseaduses kehtestatud eelarvereeglite raamistik on töötatud välja enne kriisiaastaid ja ei pruugi olla seetõttu kooskõlas eelarvedistsipliini tagamise tegelike vajadustega suurte kriiside korral ja pärast suuri kriise. Järsult halvenenud julgeolekuolukord on lisanud kulusurveid, millele lahenduste leidmine vajab rohkem aega. Seetõttu on valitsus algatanud eelarvereeglite muutmise eesmärgiga viia eelarvetasakaalu puudutavad reeglid täiel määral kooskõlla Euroopa Liidu reeglistikuga ning kaotades ära Eesti enda poolt lisatud täiendavad nõuded, mis on aastatel 2020–2022 aset leidnud kriiside käigus osutunud eelarvetasakaalu plaanimisel paindlikkust vähendavaks. Eelnõuga asendatakse struktuurse iga-aastase kohandumise miinimummäär 0,5% SKPst stabiilsus- ja kasvupakti reeglitega, mis arvestavad majanduse olukorraga paindlikumalt. Eelnõu kohaselt lähtutakse mitme aasta vaatest fiskaalpoliitikale ning sõnastatakse iga-aastane eelarvepositsiooni eesmärk läbi keskpika perioodi eesmärgi, mis peab siis olema iga-aastaselt täidetud või vähemalt tuleb selle suunas liikuda vastavalt stabiilsuse- ja kasvu pakti reeglitele¹⁰⁹.

Kokkuvõttes sätestab eelnõu valitsussektori eelarvetasakaalu põhimõtte selliselt, et fiskaalpoliitika planeerimiseks tekiks stabiilsem raamistik ning valitsussektori eelarvetasakaalu puudutavad reeglid muutuvad paindlikumaks.

¹⁰⁸<http://www.fin.ee/majandusprognoosid>

¹⁰⁹ Stabiilsuse ja kasvu pakti mõistetakse riigieelarve seaduses samas tähenduses, nagu see on sätestatud nõukogu määruses (EÜ) nr 1466/97 ja nõukogu määruses (EÜ) nr 1467/97 ülemäärase eelarvepuudujäägi menetluse rakendamise kiirendamise ja selgitamise kohta (EÜT L 209, 02.08.1997, lk 6–11) (RES § 7 lg 3)

Eelarvepoliitika kujundamisel lähtub Valitsus järgmistest põhimõtetest:

- Valitsuse pikaajaline eesmärk on tagada jätkusuutlik ja makromajandust tasakaalustav eelarvepoliitika. Sihiks on, et eelarvepoliitilised otsused toetavad makromajanduslikku stabiilsust, ohjavad majanduse tasakaalustatud arengut ohustavaid riske ning parandavad majanduse kasvupotentsiaali ja tööhõivet. Majanduslangustega toimetulekuks peab olema tagatud piisavate reservide olemasolu ja paindlikkus eelarves tulude ja kulude struktuuri muutmiseks.
- Eelarvepoliitiliste otsuste langetamisel arvestatakse jätkusuutlikkust (otsuste pikaajalist mõju), valdkonnapoliitikaid ja muude valitsussektori tasandite tegevust ning kõiki rahastamisallikaid (lisaks maksutuludele ka EL toetuste, kasvuhoonegaaside lubatud heitkoguse kvoodi müügitulu jms) käsitletakse ühtselt.
- Majanduskriisist väljudes kasutatakse riigi investeeringuid majanduse elavdamiseks ning eelistatakse finantseerimisallikana välitoetuste kasutamist. Prioriteetseteks seatakse need investeeringud, mille tulemusel kasvab nii inimeste heaolu kui paraneb kaitsevõime. Nii saab inimestele pakkuda paremaid teenuseid hariduses, sotsiaalhoolekandes ja tervishoius.
- Kaitsekulud on jätkuvalt valitsuse üks peamisi prioriteete. Nende kulude maht peab olema vähemalt 3%ni SKPst, sisaldades täiendavaid strateegilisi investeeringuid kaitsevõimesse.
- Valitsussektori struktuurse eelarvepuudujäägi keskpika perioodi eesmärk (MTO) on vastavalt riigieelarve baasseaduse plaanitavale muudatusele 1,0 protsenti SKPst ning seda keskpika perioodi eesmärki käesoleva eelarvestrateegia jooksul ei muudeta¹¹⁰.

3.1.1 Valitsussektori eelarvepositsiooni eesmärk ning võrdlus eelmise riigi eelarvestrateegiaga

Koroonakriisi ning Venemaa-Ukraina sõja tõttu valitseb majanduses jätkuvalt keeruline olukord. Stabiilsuse ja kasvu paktis sätestatud vabastusklausel lubab sel aastal Euroopa Liidu liikmesriikidel kalduda kõrvale keskpikast eelarve eesmärgist (MTO) või selle suunas liikumisest. Alates järgmisest aastast kehtivad eelarvereeolid jälle tavapärasel kujul¹¹¹, st vastavalt kehtivale Eesti eelarve baasseadusele tuleb parandada struktuurset eelarvepositsiooni 0,5% võrra SKPst juhul kui eelnenud aastal oli valitsussektori struktuurne eelarvepositsioon kumulatiivselt puudujäägis ja valitsussektori struktuurne eelarvepositsioon oli puudujäägis. Samuti kehtib nõue vältida ülemäärast eelarvedefitsiiti ehk nominaalne eelarvepuudujääk ei tohi ületada 3% SKPst.

Käesolevas riigi eelarvestrateegias otsustas Vabariigi Valitsus riigieelarve baasseaduses sätestatud eelarvereeleid muuta, mis võimaldab säilitada järgmise aasta struktuurse eelarvepuudujäägi käesoleva aasta tasemel ehk 1,2% SKPst. Järgnevatel aastatel on võetud eesmärgiks hoida puudujääk muudetud MTO tasemel ehk 1,0% SKPst.

Eelmise riigi eelarvestrateegiaga võrreldes on puudujääk 2024. aastal 1,4% võrra SKPst väiksem ning aastatel 2025 ja 2026 1,6% võrra väiksem. Eesmärke järgides jääb

¹¹⁰ Vastavalt Majandus- ja rahaliidu stabiilsuse, koordineerimise ja juhtimise lepingule (*Treaty on Stability, Coordination and Governance in the Economic and Monetary Union, TSCG*) seavad liikmesriigid endile keskpika perioodi eelarve eesmärgi (*medium-term objective, MTO*), mille täitmist hindab Euroopa Komisjon.

¹¹¹ Riigi eelarvestrateegiaga MTO-d ei muudeta, st stabiilsuse ja kasvu pakti mõistes jääb Eesti MTO-ks valitsussektori struktuurne defitsiit 0,5% SKPst.

nominaalne defitsiit nõutavast 3% piirist väiksemaks kõikidel aastatel jõudes 1,2%ni 2027. aastaks.

Tabel 50. Valitsussektori eelarvepositsiooni eesmärk ja võrdlus eelmise eelarvestrateegiaga

	2023	2024	2025	2026	2027
Valitsussektori struktuurse eelarvepositsiooni eesmärk (% SKPst)	-1,2	-1,2	-1,0	-1,0	-1,0
Eelmise eelarvestrateegia eesmärk (% SKPst)	-2,6	-2,6	-2,6	-2,6	
Erinevus	1,4	1,4	1,6	1,6	

Allikas: Rahandusministeerium

3.1.2 Maksupoliitilised eesmärgid

Eesti üheks maksupoliitiliseks eesmärgiks on olnud maksude osalise ümberorienteerimise abil nihutada maksukoormus tulu maksustamiselt tarbimise, loodusvarade kasutamise ja keskkonna saastamise maksustamisele. Samas hoitakse süsteem lihtsa ja läbipaistvana, võimalikult väheste erandite ja erisustega.

Valitsuse eesmärk on tõsta maksutulude. Maksukoormus koos riigikaitsemaksuga tõuseb 2027. aastaks 35 protsendini SKPst.

Maksukoormus leitakse maksutulude suhtena SKPsse. Võrreldes Euroopa Liidu keskmise maksukoormusega (2021. aastal 40,7% SKPst) jääb Eesti näitaja endiselt madalaks. Perioodil 2024–2027 tõstab valitsus käibemaksu ja tulumaksu määrasid, kehtestab ühtse maksuvaba tulu kõigile vanaduspensionieast noorematele ja tõstab selle 700 eurole ning maksuvaba tulu vanaduspensionieas fikseeritakse 776 euro tasemel. Kaotab mõned tulumaksu soodustused, tõstab krediidasutuste avansilise tulumaksu määra, tõstab aktsiisimäärasid. Kehtestab uute maksudena mootorsõidukimaksu ja magustatud jookide maksu. Reformib taastuvenegiatsi ja sotsiaalmaksu erijuhte ning lisandub riigikaitsemaks, mis tuleb veel täpsemalt sisustada.

Maksukoormuse struktuuris (riigikaitsemaksu arvestamata) võrreldes 2023. aastaga jääb tarbimismaksude osakaal 2027. aastal sarnasele tasemele vaatamata käibemaksu määra tõstmisele ja magustatud jookide maksu lisandumisele, sest eratarbimine ja valitsussektori tarbimine vähenevad. Tööjõumaksude osakaal püsib samuti sarnasel tasemel, kuna paljude meetmete erisuunalised mõjud tasakaalustavad üksteist. Kapitalimaksude osakaal kasvab eelkõige mootorsõidukimaksu tõttu, samuti suureb krediidasutuste avansilise tulumaksu laekumine nii intressitulude kasvu kui maksumäära tõstmise tõttu. Tulumaksumäär tõus 2025. aastal toob kaasa erasektori kasumi jaotamise suurenemise 2024. aastal, sh pankade poolt.

Kokkuvõttes tõuseb maksukoormus 2024. aastal 33,8%ni SKPst ja ulatub (koos riigikaitsemaksuga) 2027. aastal 35,0%ni. Tulevasest arengust on lähemalt juttu maksupoliitika peatükis.

Valitsuse eesmärk on hoida tööjõu efektiivne maksumäär allpool 35 protsenti. Arvestamata riigikaitsemaksuga ulatub näitaja 2027. aastal 32,8%ni.

Tööjõu efektiivne maksumäär leitakse tööjõumaksude suhtena tööjõukuludesse. Võrreldes Euroopa Liidu keskmise näitajaga (2021. aastal 37,8% SKPst) jääb Eesti näitaja endiselt madalamaks. 2023. aastal ulatub näitaja 33,3%ni. Näitajat mõjutavad ülal toodud tööjõumaksude muudatused. Perioodil 2024–2027 (arvestamata riigikaitsemaksuga) püsib

tööjõu efektiivne maksumäär 33% lähedal (v.a 2025. aastal, kui see on 32%) ulatudes 2027. aastal 32,8%ni.

3.2 Tulu- ja kulumeetmed

Uue valitsuskoalitsiooni üheks eesmärgiks on eelarvepuudujäägi vähendamine, mille saavutamiseks on juba vastuvõetud mitmeid maksumuudatusi, mis sisalduvad eelarvestrateegia aluseks olevas majandusprognosis. Siiski sisaldab ka käesolev eelarvestrateegia mitmeid eelarvepositsiooni parandavaid tulumeetmeid nagu näiteks mootorsõidukimaksu, magustatud jookide maksu ja riigikaitsemaksu kehtestamine, keskkonnatasude, trahvide ja riigilõivude tõstmine. Lisaks on valitsus otsustanud vähendada defitsiiti läbi kulude kokkuhoiu ning investeringute katmise CO2 vahenditest. Samuti on plaanis viia läbi eelarverevisjon, mis vähendab kulusid planeeritavalt alates 2025. aastast. Samas on majandusprognosile lisandunud ka täiendavaid kulusid riigikaitsele, haridusele, sotsiaalsfäärile ning IKT-le. Tulude suurendamine ning kulude vähendamine vähendab kokkuvõttes ka võlakooormust ning seeläbi vähenevad ka intressikulud.

Tabel 51. RES tulu- ja kulumeetmed 2023–2027

	2023	2024	2025	2026	2027
Meede	% SKPst	% SKPst	% SKPst	% SKPst	% SKPst
Keskkonnatasud	0,02	0,11	0,24	0,26	0,25
Mootorsõidukimaks	0,00	0,00	0,46	0,48	0,51
Laiapindse julgeoleku maks	0,00	0,00	0,98	0,97	1,00
Magustatud jookide maks	0,00	0,00	0,06	0,05	0,05
Fikseeritud maksuvaba tulu määra rakendamine vanaduspensionile	0,00	0,00	0,05	0,10	0,14
Pankade suuremad dividendid	0,02	0,20	0,09	0,00	0,00
Taastuenergiatasu reform	0,00	0,00	0,14	0,13	0,13
Sotsiaalmaksu erijuhtumite reform	0,00	0,00	0,26	0,28	0,28
Trahvimäärade tõstmine	0,00	0,00	0,04	0,04	0,03
Teekasutustasu tõstmine	0,00	0,01	0,03	0,03	0,03
Riigilõivude tõstmine	0,00	0,01	0,03	0,02	0,02
Maksuhalduri töö tõhustamine	0,00	0,03	0,10	0,07	0,07
Dividendide muutmine ja ajatamine	-0,03	0,10	-0,07	-0,07	0,15
Muud tulud	0,00	0,03	0,05	0,06	0,06
Tulumeetmed kokku	0,01	0,50	2,44	2,42	2,73
Hariduskulud	0,00	0,10	0,10	0,09	0,09
Kaitsekulud	0,05	0,03	0,10	0,12	0,05
Sotsiaalkulud	0,00	0,02	0,15	0,19	0,19
Investeeringud	-0,05	0,08	0,11	-0,09	-0,06
IKT kulud	0,00	0,07	0,07	0,06	0,06
Teadus- ja arendustegevuste rahastamine	0,00	0,00	0,02	0,02	0,07
Kulude kokkuhoid	0,00	-0,07	-0,38	-0,63	-0,74
Intressikulude vähenemine	0,00	0,01	-0,07	-0,16	-0,26
Muud kulud	0,00	0,22	0,18	0,16	0,11

	2023	2024	2025	2026	2027
Kulumeetmed kokku	0,01	0,46	0,27	-0,24	-0,49
Meetmed kokku	0,00	0,04	2,17	2,67	3,22

Vastu võetud **tulupoliitilised meetmed** sisaldavad kolme uue maksu kehtestamist.

Mootorsõidukimaks rakendub 2025. aastast ning on kaheosaline – ühekordne maks sõiduki registreerimisel ning väiksem jooksev maks sõiduki omamisel. Mõlema maksu peamine komponent põhineb sõiduki süsinikuheitel. Registreerimisel on selle progressioon järsem, et stimuleerida inimesi valima keskkonnasäästlikumaid sõidukeid, jooksva maksul on progressioon laugem. Maksustamisel arvestatakse ka inimeste maksevõimega seeläbi, et vanematel sõidukitel on maks madalam. Maks aitab vähendada Eesti sõidukipargi süsinikuheidet ning aitab seeläbi saavutada Euroopa Liidu üleselt kokku lepitud kasvuhoonegaaside vähendamise eesmärgi, aidates sealjuures vähendada otsest rahalist kulu, mis tekib, kui Eesti eesmärki ei saavuta.

Magustatud jookide maks hakkab rakenduma 2025. aastast, kuid milline lahendus rakendub, selgub analüüsi ja avalike arutelude käigus. Tüüpiliselt disainitakse magustatud jookide maks eesmärgiga vähendada jookide suhkrusisaldust või vähendada magusate jookide üldist tarbimist läbi selle, et need peale maksu lisandumist muutuvad alternatiivtoodetest kallimaks.

Riigieelarvestrateegia näeb ette ka laiapindse julgeolekumaksu kehtestamist alates 2025. aastast suuruses ca 1% SKPst. Selle tuluallika täpsemaks sisustamiseks on valitsusel plaanis käivitada laiem maksudebatt, et järgmise poolaasta jooksul parima lahenduseni jõuda.

Tulumeetmed sisaldavad ka mitmeid keskkonnatasusid suurendavaid otsuseid. Peamiselt suureneb põlevkivi kaevandamistasu, mis on seotud raske kütteõli maailmaturu hinnaga. Samuti suurendatakse õhusaaste, veesaaste, vee erikasutuse ja jäätmete ladestustasu määrasid ning kehtestatakse jäätmete põletamistasu ja pakendite ringlussevõtu tasu. Samuti on kavas maksutada raadamine.

Valitsus on kokku leppinud ka taastuenergiatasu reformis, mis suurendab tulusid alates 2025. aastast. Samuti plaanitakse tõsta riigilõive (peamiselt Transpordiameti toimingutelt), teekasutustasu ning kahekordistada trahvimäärasid. Lisaks oodatakse ka dividenditulu kasvu peamiselt RMK-lt, mis tuleneb kõrgete puiduhindade toel suurenenud kasumist. Panustatakse ka maksuhalduri töö tõhustamisele eesmärgiga parandada maksulaekumist. Kokkuleppel kommertsbankadega on suurendatud juriidilise isiku tulumaksu laekumist läbi pankade jaotatava kasumi tõusu.

Kulumeetmetest on eelarvepuudujääki vähendava mõjuga laiapõhjaline kulude kokkuhoid koos kavandatava eelarvevisjoniga, mis peaks säästma riigi kulusid alates ülejäägist aastast 130-240 miljoni euro võrra aastas.

Kulude kokkuhoiu kõrval sisaldab riigieelarvestrateegia ka täiendavaid vahendeid haridusele (sh eestikeelse hariduse toetamine), riigikaitsele (sh liitlaste vastuvõtuks), sotsiaalvaldkonnale (sh täiendavad vahendid Tervisekassale) ning teadus- ja arendustegevuste rahastamiseks.

Eelarvestrateegia koostamisel on üle vaadatud riigieelarve kaudu tehtavate investeeringute ja nende maksumuste plaan ja leitud võimalusi täiendavate vahendite eraldamiseks nii riigiteede remondiks kui idapiiri väljaehitamiseks. Olulise tähelepanu all on riigi infotehnoloogiline võimekus, mida on ka toetatud täiendavate vahenditega pea kõigile valdkondadele. Samuti on leitud võimalusi teatud investeeringute katmiseks CO2 vahenditest.

Kokkuvõttes vähendavad eelarvestrateegia meetmed valitsussektori eelarvepuudujääki, mis koos kaasneva intressikulude vähenemisega ulatub järgmisel aastal 17 mln euroni, kuid kasvab ülejäämisel aastal ca 950 mln euroni ning 2027. aastaks juba üle 1,5 mld euro.

Tabel 52. Valitsussektori tulude ja kulude maht eelarvepoliitilisi otsuseid arvestades

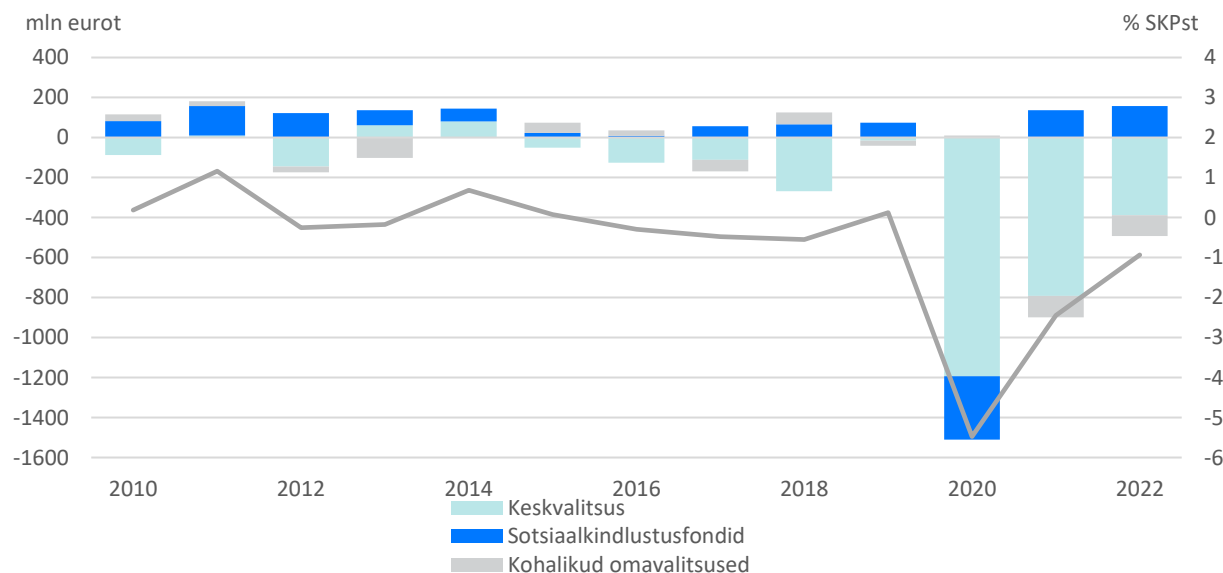
	2022 Mln eurot	2022 % SKPst	2023 % SKPst	2024 % SKPst	2025 % SKPst	2026 % SKPst	2027 % SKPst
Valitsussektori tulude prognoos	13 931,7	38,7	39,8	40,2	40,7	40,9	40,4
Valitsussektori kulude prognoos	14 267,1	39,6	43,1	43,1	42,6	42,4	41,6

Allikas: Statistikaamet, Rahandusministeerium

3.3 Valitsussektori eelarvepositsioon

2020. aastal puhkenud Covid-19 pandeemia tõttu 1,5 miljardi euro suurusesse puudujääki langenud valitsussektori eelarvepositsioon paranes majanduse kiire taastumise tulemusel 335 miljoni euros suuruse puudujäägini 2022. aasta lõpuks. Enim paranes sotsiaalkindlustusfondide positsioon, mis jõudis 157 miljoniga ülejääki tänu tugevale maksulaekumisele, mis kasvatas nii Tervisekassa kui ka Töötukassa reserve. Keskvalitsus ja kohalikud omavalitsused lõpetasid aasta puudujäägiga, kuid see jäi siiski aasta varasemast väiksemaks. Puudujääki vähendas nii hea maksulaekumine kui ka lisaeelarves planeeritud väiksemaks osutunud kulud.

Joonis 4. Valitsussektori nominaalne eelarvepositsioon

Allikas: Statistikaamet

2023. aasta eelarvepuudujääk ulatub eelarvestrateegia otsuseid arvestades 3,3%ni SKPst, mis on 0,6% SKPst algsest riigieelarvest väiksem.

Järgmisel aastal väheneb puudujääk eelarvestrateegias kokkulepitud meetmete tõttu jõudes 2,9%ni SKPst. 2025.a puudujääki vähendavad eelarvestrateegia meetmed juba ca 1 mld

ulatuses ning 2027.a puudujääki juba üle 1,5 mld ulatuses, mille tulemusel väheneb eelarvepuudujääk 2027.a lõpuks 1,2%ni SKPst.

Tabel 53. Valitsussektori eelarvepositsioon aastatel 2023–2027

	2023	2024	2025	2026	2027
Valitsussektori nominaalne eelarvepositsioon (% SKPst)	-3,3	-2,9	-1,9	-1,5	-1,2
Keskvalitsus	-3,2	-2,6	-1,4	-0,9	-0,5
Sotsiaalkindlustusfondid	0,2	0,1	-0,3	-0,4	-0,5
Kohalikud omavalitsused	-0,3	-0,3	-0,3	-0,2	-0,2
Valitsussektori nominaalne eelarvepositsioon (mln eurot)	-1 275	-1 186	-845	-682	-570
Keskvalitsus	-1 246	-1 093	-604	-420	-241
Sotsiaalkindlustusfondid	96	39	-119	-169	-230
Kohalikud omavalitsused	-124	-132	-122	-93	-99

Allikas: Statistikaamet, Rahandusministeerium.

Valitsussektori eelarve tsükliliselt tasandatud positsioon

Majanduse maksimaalselt soovitava kogutoodangu taseme ehk potentsiaalse SKP¹¹² hindamiseks kasutab Rahandusministeerium tootmisfunktsiooni meetodit¹¹³. Rahandusministeeriumi hinnangute kohaselt on Eesti majanduse kasvupotentsiaal praegu 2-3% vahemikus ning võib prognoosihorisoni lõpuks langeda allapoole 2%. Majanduse kasvuvõimekust piirab nii tööjõu nappus kui ka piiratud tootlikkuse kasvatamise võimalused praeguses ebakindlas olukorras.

Enne Vene-Ukraina sõja algust ehk 2021. aastal oli toodangulõhe¹¹⁴ positiivne ning majandus 2,2% üle oma potentsiaalse taseme, mis tähendas, et majandus tervikuna oli koroonakriisist taastunud väheste majandustegevuse piirangute ning riikide eelarvetoe kaasabil. Hüppeliselt tõusnud energiahinnad ning sõja puhkemisel kannatanud ekspordivõimalused piiravad majandusarengut oluliselt. Selle tulemusena pöördub toodangulõhe negatiivseks, ulatudes 2023. aastal koguni 4,4%ni SKPst. Majanduse mõõdukat taastumist ja seega negatiivse toodangulõhe sulgumist näeme selgemalt alates 2024. aastast. Tööturg on varasemate kriisidega võrreldes oluliselt vähem majanduslangusele reageerinud, mistõttu tõuseb tööpuudus ainult kuni ühe protsendipunkti võrra üle oma normaaltaseme.

Eelarvepoliitika üks eesmärgi on tasakaalustada majandustsüklit. Majanduskriis (SKP lõhe on negatiivne või SKP tase langeb), peaks riik lõdvendama eelarvepoliitikat. Ja vastupidi, majanduse tõusulainel (SKP lõhe on positiivne), peaks riik kulukasvu tagasi hoidma ja eelarvepositsiooni parandama.

Hindamaks, kas eelarvepoliitika karmistub või lõdveneb, lähtutakse eelarvepositsiooni muutusest¹¹⁵. Lisaks tuleb arvestada ka välisvahendite muutusega, sest need on eelarvepositsiooni osas neutraalsed – tulud on alati võrdsed kuludega – seega näiteks vahendite

¹¹² Potentsiaalne SKP – maksimaalne kogutoodangu (SKP) tase olemasolevaid tootmissisendeid kasutades (tööjõud, kapital, tootlikkus/oskused), mille korral ei tekitata ülemäärased hinnatõusurveid.

Potentsiaalne majanduskasv – potentsiaalse SKP muutumine ajas. Sõltub tootmissisendites toimuvatest muutustest.

¹¹³ SKP lõhe ja tsükliliselt tasandatud eelarvepositsiooni hindamise põhimõtetest võib lugeda Eesti 2004. aasta maikuu Konvergensiprogrammi lisa 3. Metoodikast täpsemalt: European Commission, 2014. The Production Function Methodology for Calculating Potential Growth Rates & Output Gaps, Economic Papers 535, November 2014.

¹¹⁴ SKP lõhe ehk toodangulõhe– (ingl.k output gap) erinevus tegeliku SKP taseme ja potentsiaalse SKP taseme vahel.

¹¹⁵ Eelarvepositsiooni muutuse all vaadatakse tsükliliselt tasandatud primaarse positsiooni muutust. Tsükliliselt tasandamine tähendab, et nominaalsest positsioonist eemaldatakse majandustsükli mõju ehk eelarve nominaalset positsiooni korrigeeritakse SKP lõhe ja elastsuse korrutisega. Tsüklilise eelarve komponendi leidmiseks kasutatav poolelastsus on Euroopa Komisjoni poolt 2018. aastal uuendatud kaalude järgi Eesti puhul 0,486 varasema 0,44

kasutamise kasv ei peegeldu eelarvepositsiooni muutuses. Samas majanduskriisi ajal võimaldavad välisvahendid täiendavalt majandustegevust stimuleerida, mis on olemuselt vastutsükliline poliitikameede.

Arvestades välisvahendite muutusega on Eesti **eelarvepoliitika vastutsükliline aastatel 2023 ja 2026–2027, protsükliline 2024. aastal ja neutraalne 2025. aastal**. 2024. aastal kasvavad välisvahendid ja eelarve stiimul on neutraalne. See annab kokkuvõttes positiivse fiskaalstiimuli olukorras, kui negatiivne SKP lõhe on sulgumas ning valitsus võiks eelarve tuge majandusele vähendada hakata (vt Tabel 54).

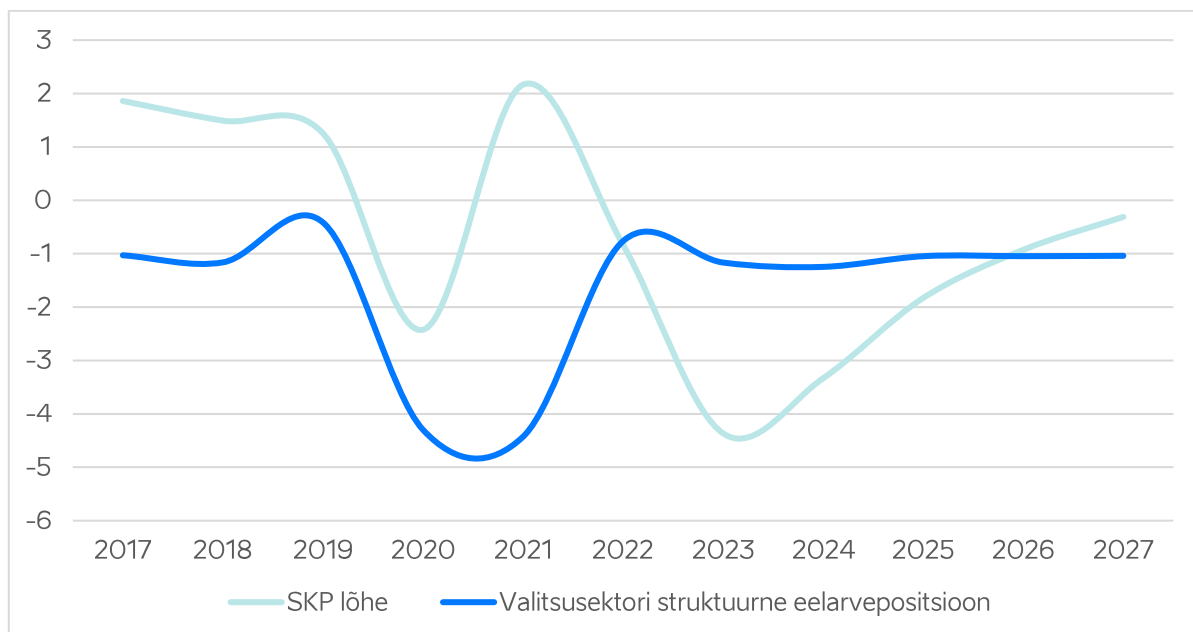
Tabel 54. Tsükliliselt tasandatud eelarvepositsioon aastatel 2021–2027 (% SKPst)

	2001–2019	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027
1. SKP reaalkasv (%)	3,7	7,2	-0,5	-2,0	2,7	3,0	2,5	2,2
2. Valitsussektori eelarvepositsioon	-	-2,4	-0,9	-3,3	-2,9	-1,9	-1,5	-1,2
3. Intressimaksud	-	0,0	0,1	0,5	0,6	0,6	0,7	0,7
4. Potentsiaalse SKP reaalkasv (%)	3,5	2,4	2,6	1,6	1,6	1,4	1,6	1,6
4.a Tööjõu panus pot. kasvu (%)	0,0	1,0	1,7	1,1	0,7	0,2	0,1	0,0
4.b Kapitali panus pot. kasvu (%)	2,0	1,3	1,7	1,6	1,5	1,5	1,6	1,5
4.c Tootlikkuse panus pot. kasvu (%)	1,6	0,1	-0,8	-1,0	-0,6	-0,3	-0,1	0,1
5. SKP lõhe (output gap)	0,7	2,2	-0,8	-4,4	-3,3	-1,8	-0,9	-0,3
6. Tsükliline eelarve komponent	-	1,1	-0,4	-2,1	-1,6	-0,9	-0,5	-0,2
7. Tsükliliselt tasandatud eelarvepositsioon (7)=(2)-(6)	-	-3,5	-0,5	-1,2	-1,2	-1,0	-1,0	-1,0
8. Tsükliliselt tasandatud primaarne positsioon (8)=(7)+(3)	-	-3,5	-0,4	-0,6	-0,7	-0,4	-0,4	-0,3
9. Välisvahendite muutus	-	0,4	0,3	0,9	0,4	0,2	-0,3	-1,2
10. Eelarvepoliitika impulss	-	Vastutsükl.	Protsükl.	Vastutsükl.	Protsükl.	Neutr.	Vastutsükl.	Vastutsükl.

Allikas: Statistikaamet, Rahandusministeerium.

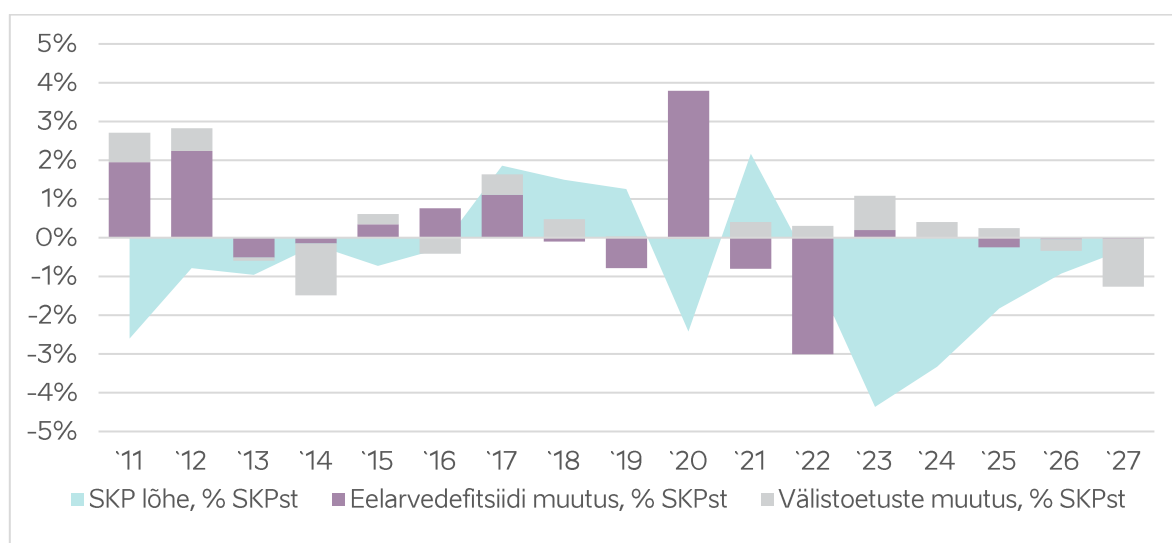
asemel (vt ka https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ip095_part_ii.pdf). Primaarne tähendab, et nominaalset positsiooni vaadatakse enne intressikulude maha arvestamist.

Joonis 5. SKP lõhe ja struktuurne eelarvepositsioon 2017–2027 (% SKPst)

Allikas: Rahandusministeerium

Joonis 6. Eelarvestiimul ja majandustsükkel (% SKPst)

Allikas: Rahandusministeerium.

Valitsusektori struktuurne eelarvepositsioon

Valitsusektori struktuurne eelarvepositsioon leitakse eemaldades nominaalsest positsioonist lisaks majandustsükli mõjule ka ühekordsed ja ajutised tegurid, mis võivad eelarvepositsiooni moonutada. Ühekordseteks ning ajutisteks meetmeteks loetakse neid eelarvele olulist mõju avaldavaid meetmeid, mis omavad eelarvepositsioonile ainult ajutist ning mittekorduvat olulist mõju suurusjärgus vähemalt 0,1% SKPst. Ühekordsete meetmete mõju eemaldamisel saadakse tulemuseks tegelik eelarveseis ilma ajutiste ilustusteta. Ehkki on määratletud üldised printsiibid, millest lähtuvalt liigitatakse meetme mõju ühekordseks (vt täpsemalt Report on Public Finances in EMU, 2015, lk 52-65), otsustatakse iga konkreetse juhtumi arvesse võtmine eraldi.

Aastatel 2021–2027 on ühekordseteks meetmeteks pensionisüsteemi teise samba muudatus (vt Tabel 55).

Pensionisüsteemi teise samba muudatusest loetakse Euroopa Komisjoni meetodika kohaselt ühekordseks meetmeks teisest sambast esimesel kahel aastal lahkujatelt laekuv tulumaks, mis suurendab eelarvetulusid ajutiselt.

Tabel 55. Ühekordsed meetmed ja nende mõju 2021–2027 (mln eurot)

	2011-20	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027
Pensionisüsteemi teise samba muudatus		296	85					
Kokku, mln eurot	-31	296	85	0	0	0	0	0
Kokku, % SKPst	-0,1%	0,9%	0,2%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%

Allikas: Rahandusministeerium

Tabel 56. Struktuurselt tasandatud eelarvepositsioon aastatel 2021–2027 (% SKPst)

	2011-20	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027
1. Tsükliliselt tasandatud eelarvepositsioon	-0,3	-3,5	-0,5	-1,2	-1,2	-1,0	-1,0	-1,0
2. Ühekordsed meetmed	-0,1	0,9	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3. Struktuurselt tasandatud eelarvepositsioon (3)=(1)-(2)	-0,2	-4,4	-0,8	-1,2	-1,2	-1,0	-1,0	-1,0

Allikas: Rahandusministeerium

3.3.1 Valitsussektori tulud ja kulud

Valitsussektori kulude prognoosi aluseks on võetud suveprognoos, millele on lisatud eelarvepoliitilised meetmed ja intressikulude vähenemine. 2023. aastal ulatuvad valitsussektori tulud 39,8%-ni SKPst ja kulud 43,1%-ni SKPst. Perioodil 2024–2027 kasvavad kulud keskmiselt 4,5% aastas ehk aeglasemalt kui SKP, mistõttu valitsussektori kulud vähenevad 2027. aastaks 41,6%-le SKPst. Võrreldes 2023. aastaga vähenevad 2027. aastaks protsendina SKPst enim COFOGi tegevusaladest majanduse kulud, millele järgnevad üldised valitsussektori teenuste kulud. Riigieelarvestrateegia ei näe ette suuremahulisi toetusmeetmeid ettevõtetele ning eelarverevisjoni käigus plaanitakse riigieelarveliste asutuste kulude mahtu vähendada.

Riigikaitse kulude osakaal kasvab 2024. aastaks maksimaalse 3,3%-ni SKP-st, püsides koalitsioonileppes kokku lepitud minimaalsest 3,0% tasemest veidi kõrgemal ka prognoosiperioodi lõpus. 2024. aasta riigikaitsekulude osatähtsus SKPs oli ka suveprognoosis kõrgem teistest eelarveaastatest, kuna antud aastasse eraldati enim 2022. aastal vastu võetud julgeolekuvõimekuse paketi ja sõjalise kaitse tugevduspaketi vahendeid. Riigikaitse kulusid võrreldes suveprognoosiga suurendavad enim eelarvepoliitiliste meetmetega eraldatud vahendid liitlaste vastuvõtuks ja Euroopa Rahurahastu sisse makseteks.

Tabel 57. Eelarvepoliitiliste otsuste mõju valitsussektori tuludele ja kuludele

	2022 Mln eurot	2022 % SKPst	2023 % SKPst	2024 % SKPst	2025 % SKPst	2026 % SKPst	2027 % SKPst
Valitsussektori tulude prognoos	13 931,7	38,7	39,8	40,2	40,7	40,9	40,4
Tulupoliitilised meetmed			0,01	0,50	2,44	2,42	2,73

	2022 Mln eurot	2022 % SKPst	2023 % SKPst	2024 % SKPst	2025 % SKPst	2026 % SKPst	2027 % SKPst
Kulupoliitilised meetmed			0,01	0,46	0,27	0,23	0,49
Valitsussektori kulude prognoos	14 267,1	39,6	43,1	43,1	42,6	42,4	41,6

Allikas: Statistikaamet, Rahandusministeerium

Tabelis 58 on toodud Rahandusministeeriumi 2023. aasta suvise prognoosi kohased tulud ja kulud ning tabelis 57 tulupoliitiliste meetmete maht riigi eelarvestrateegias toodud eesmärkide täitmiseks. Nii tulu- kui kulupoliitilised meetmed on tabelis leitud netomõju baasilt, s.t. meetmega seotud tuludest on lahutatud maha meetmest tulenevad kulud.

Riigi eelarvestrateegias sisalduvad kulumeetmed kokkuvõttes valitsussektori kulusid aastatel 2024–2027 oluliselt ei muuda. Valitsussektori kulusid vähendavad riigieelarveliste asutuste poolt kavandatavad kokkuhoiumeetmed, nulleelarve ja eelarverevisjoni käigus plaanitav täiendavate kokkuhoiukohtade leidmine, intressikulude langus uuenenud võlaprognoosi tõttu ja abikõlblike meetmete või projektide kaasrahastamise finantseerimine CO2 vahenditest. Kokkulepitud tulu- ja kulumeetmetega kaasneb ka intressikulude vähenemine eelarvestrateegia perioodi jooksul 267 miljoni euro võrra suveprognoosiga võrreldes tulenevalt aeglasemast võlakoormuse kasvust.

Valitsussektori kulusid suurendavad eelkõige koalitsioonileppes sisalduvad meetmed, mis kasvavad võrreldes suveprognoosiga perioodil 2024–2027 kulusid 310,7 miljoni euro võrra. Kulumahukamateks koalitsioonileppe meetmeteks on teadus- ja arendustegevuse kulude suurendamine 1 %-ni SKP-st, õpetajate palga diferentseerimise fondi tõstmine kuni 20%-ni ja täiendavad liitlaste vastuvõtmise kulud. Lisaks suurendatakse Vabariigi Valitsuse reservi aastatel 2024–2027 140,6 miljoni euro võrra, et eraldada vahendeid Euroopa Rahurahastu täiendavateks sissemakseteks, riigilaevastiku tegevuskuludeks ja investeringuteks, ühistranspordi dotatsiooniks ja Ukraina põgenikega seotud kuludeks 2024. aastal.

Kõige kiirem valitsussektori kulude kasv on riigi eelarvestrateegia perioodil 2024. aastal, mil kulud kasvavad 6,8% võrreldes eelneva aastaga. Kulusid suurendavad eelkõige välisvahendite aktiivsem kasutamine, vanaduspensionide kasv, kaitseotstarbelistel eesmärkidel tehtavad investeringud ja suveprognoosile lisandunud kulumeetmed. Sotsiaaltoetused suurenevad aastatel 2024–2027 kokku 1,79 miljardi euro võrra, millest kulutused riikliku vanaduspensionide maksmiseks moodustavad enamuse ehk 1,12 miljardit eurot. Sotsiaaltoetuseid aastatel 2024–2027 võrreldes suveprognoosiga suurendavad koalitsioonileppes sisalduvad meetmed, millest peamised on vajaduspõhise õppetoetuse kahekordistamine ja laste harvikaiguste ravi rahastamine. Kõige kiirem investeringute kasv jääb eelarvestrateegia perioodil 2024. aastasse nii kodu- kui ka välismaiste investeringute kasvu tõttu. 2024. aastal tehakse suuremahulised investeringud julgeolekusse seoses keskmaa õhutorje loomisega.

Tabel 58. Rahandusministeeriumi 2023. aasta suvise prognoosi tulud ja kulud eelarvepoliitilisi otsuseid arvestamata

	2022 Mln eurot	2022 % SKPst	2023 % SKPst	2024 % SKPst	2025 % SKPst	2026 % SKPst	2027 % SKPst
Valitsussektori tulude prognoos	13 931,7	38,7	39,8	39,6	38,2	38,5	37,7
Valitsussektori kulude prognoos	14 267,1	39,6	43,1	42,5	42,3	42,7	42,1

Järgnevas tabelis on esitatud valitsussektori tulud ja kulud valitsussektori tasandite lõikes ja liikide lõikes peale eelarvepoliitiliste meetmete lisamist suveprognoosile.

Tabel 59. Valitsussektori eelarve tulud ja kulud 2022–2027

	2022 Mln eurot	2022 % SKPst	2023 % SKPst	2024 % SKPst	2025 % SKPst	2026 % SKPst	2027 % SKPst
Eelarvepositsioonid valitsussektori tasandite lõikes							
1. Valitsussektor	-335,4	-0,9	-3,3	-2,9	-1,9	-1,5	-1,2
2. Keskvalitsus	-388,2	-1,1	-3,2	-2,6	-1,3	-0,9	-0,4
4. Kohalikud omavalitsused	-104,3	-0,3	-0,3	-0,3	-0,3	-0,3	-0,3
5. Sotsiaalkindlustusfondid	157,1	0,4	0,2	0,1	-0,3	-0,4	-0,5
Valitsussektor							
6. Tulud kokku	13 931,7	38,7	39,8	40,2	40,7	40,9	40,4
7. Kulud kokku	14 267,1	39,6	43,1	43,1	42,6	42,4	41,6
8. Eelarvepositsioon	-335,4	-0,9	-3,3	-2,9	-1,9	-1,5	-1,2
9. Intressikulu	27,9	0,1	0,5	0,6	0,6	0,7	0,7
10. Primaartasakaal	-307,5	-0,9	-2,8	-2,3	-1,3	-0,8	-0,5
11. Ühekordsed ja ajutised meetmed	85,4	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Tulud komponentide lõikes							
12. Maksutulud (12=12a+12b+12c)	7 639,0	21,2	21,3	21,8	21,7	22,0	22,1
12a. Tootmis- ja impordimaksud	4 763,4	13,2	13,2	13,7	14,5	14,4	14,3
12b. Sissetuleku- ja varanduse maksud	2 875,6	8,0	8,1	8,1	7,2	7,6	7,9
12c. Kapitalimaksud	0	0	0	0	0	0	0
13. Sotsiaalkindlustusmaksed	4 228,0	11,7	12,1	12,2	12,8	12,8	12,9
14. Omanditulud	282,0	0,8	0,9	0,7	0,5	0,9	0,9
15. Muud tulud	1 782,7	5,0	5,4	5,5	5,6	5,1	4,5
16.=6. Tulud kokku	13 931,7	38,7	39,8	40,2	40,7	40,9	40,4
p.m.: Maksukoormus (D.2 (sh EL-le makstud)+D.5+D.611+D.91-D.995)	11 861,8	32,9	33,3	33,8	34,6	34,8	35,0
Kulud komponentide lõikes							
17. Hüvitised töötajatele +vahetarbimine	6 087,3	16,9	18,7	18,6	17,9	17,3	17,2
17a. Hüvitised töötajatele	3 758,4	10,4	11,4	11,3	11,1	10,9	10,8
17b. Vahetarbimine	2 328,9	6,5	7,3	7,2	6,8	6,4	6,4
18. Sotsiaalsiirded (18=18a+18b)	5 002,6	13,9	14,7	14,7	15,1	15,3	15,6
millest töötushüvitised	195,7	0,5	0,6	0,7	0,6	0,6	0,6
18a. Mitterahalised sotsiaalsiirded	840,6	2,3	2,4	2,3	2,3	2,4	2,4
18b. Rahalised sotsiaalsiirded	4 162,0	11,6	12,3	12,5	12,8	13,0	13,2
19.=9. Intressikulu	27,9	0,1	0,5	0,6	0,6	0,7	0,7
20. Subsidiiumid	270,5	0,8	0,6	0,5	0,5	0,5	0,4
21. Kapitali kogumahutus	1 868,0	5,2	5,5	5,8	6,1	6,3	5,3
22. Kapitalisiirded	365,4	1,0	1,0	0,9	0,5	0,4	0,5
23. Muud kulud	645,4	1,8	2,1	2,0	2,0	1,9	1,9
24.=7. Kulud kokku	14 267,1	39,6	43,1	43,1	42,6	42,4	41,6
p.m. Valitsussektori tarbimine	7 030,3	19,5	21,4	21,2	20,5	19,9	19,9

Allikad: Statistikaamet, Rahandusministeerium

Tabel 60. Valitsussektori kulud valitsemisfunktsioonide (COFOG) lõikes (% SKPst)

	COFOG kood	2022	2023	2024	2025	2026	2027
1. Üldised valitsussektori teenused	1	3,7	4,1	4,1	3,9	3,7	3,3
2. Riigikaitse	2	2,4	2,9	3,3	3,2	3,2	3,1
3. Avalik kord ja julgeolek	3	1,8	1,8	1,9	1,9	1,9	1,9
4. Majandus	4	4,8	5,7	4,8	4,5	4,2	3,6
5. Keskkonnakaitse	5	0,6	0,6	0,6	0,5	0,6	0,6
6. Elamu- ja kommunaal-majandus	6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5

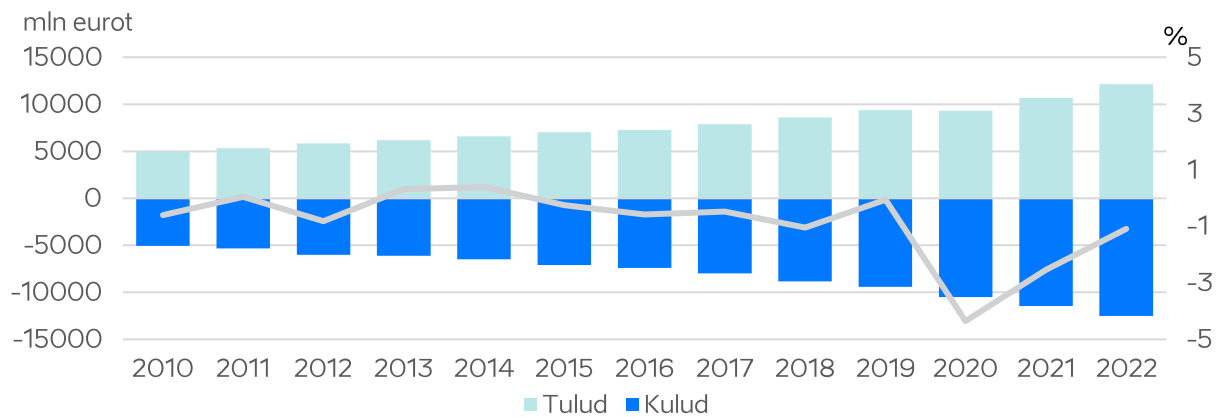
	COFOG kood	2022	2023	2024	2025	2026	2027
7. Tervishoid	7	5,9	6,1	6,2	6,4	6,4	6,6
8. Vaba aeg, kultuur ja religioon	8	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1
9. Haridus	9	5,6	6,1	6,2	6,2	6,2	6,1
10. Sotsiaalne kaitse	10	3,7	4,1	4,1	3,9	3,7	3,3
11. Valitsussektori kulud kokku	TE	39,6	43,1	43,1	42,6	42,4	41,6

Allikad: Statistikaamet, Rahandusministeerium

3.3.2 Keskvalitsuse eelarvepositsioon

Valitsussektorist ca 3/4 moodustava keskvalitsuse suurimaks osaks on riigieelarvelised asutused (põhiseaduslikud institutsioonid ja ministeeriumid koos valitsemisaladega). Keskvalitsuse sektorisse kuuluvad veel riigi asutatud sihtasutused (suurima mõjuga on haiglad), peamiselt riigile teenuseid osutavad äriühingud (näiteks AS Riigi Kinnisvara) ja avalik-õiguslikud institutsioonid (näiteks ülikoolid, Eesti Rahvusringhääling).

Joonis 7. Keskvalitsuse tulud, kulud ja eelarvepositsioon

Allikas: Statistikaamet.

Keskvalitsuse tuludest moodustavad suurima osa majandusarengu suhtes sensitiivsed riigieelarve maksutulud. Sellest lähtuvalt on majandustsükli langusfaasis suurem osa eelarvepuudujäägist tulnud just riigieelarvest. Vastavalt on riigieelarve enim panustanud ka kriisieelsete aastate eelarveülejäädikdesse. Lisaks maksutuludele moodustavad keskvalitsuse tuludest suure osa ka mittemaksulised tulud, millest enamus on Euroopa Liidust laekuvad välisloetused.

Keskvalitsuse kuludest moodustavad suurima osa samuti riigieelarve kulud, millest ca 1/3 hõlmavad kulutused sotsiaalsele kaitsele (sh riiklik pensionikindlustus)¹¹⁶. Järgnevad kulud majandusele (sh põllumajandus ja teede ehitus) ja tervishoiule (eraldi Haigekassale).

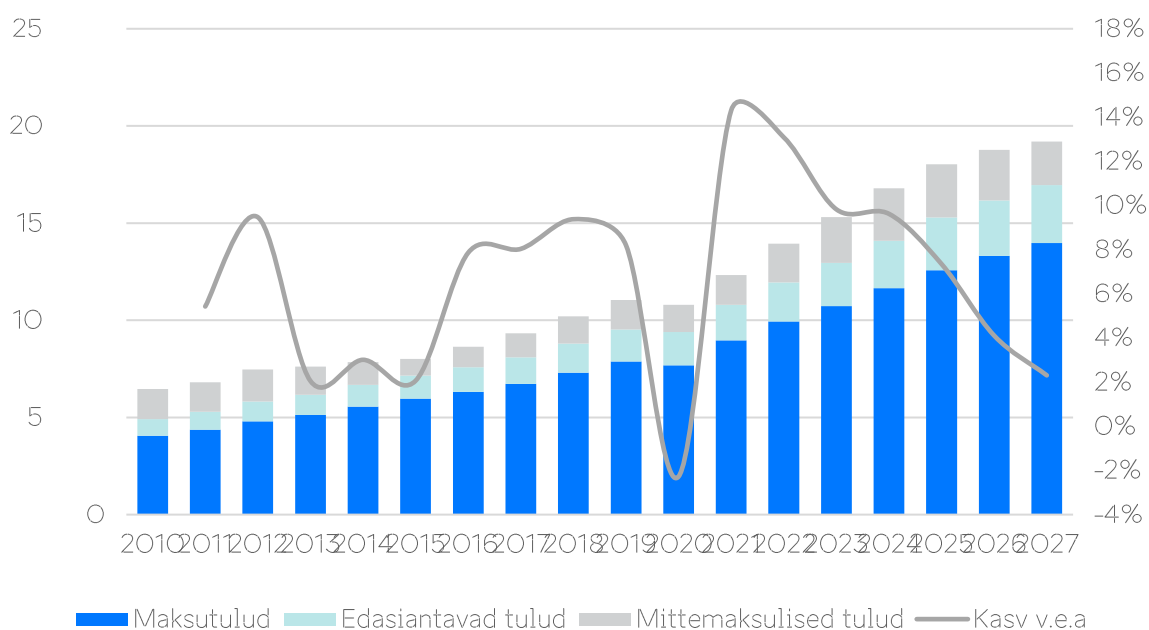
Muu keskvalitsuse eelarvepositsioon moodustub sihtasutuste, äriühingute ja avalik-õiguslike institutsioonide positsioonide koondsummana. Üks peamisi eelarvepositsiooni mõjutavaid tegureid on suuremahulised investeeringud, mis ületavad jooksva aasta tulusid. Sõltumata sellest, kas neid finantseeritakse eelmistel aastatel kogunenud reservidest või laenu abil, on mõju eelarvepositsioonile negatiivne. Muu keskvalitsuse asutuste eelarvepositsioon kõigub -0,1% ja 0,2% vahel SKPst.

¹¹⁶ 2022.a riigieelarve alusel.

3.3.2.1 Riigieelarve tulud

Perioodil 2024–2027 kasvab riigieelarveliste tulude maht koos edasiantavate tuludega keskmiselt 5,8% aastas, mis on suvisest majandusprognoosist 2,1 protsendipunkti võrra kiirem. Võrreldes suvisest prognoosiga kasvavad tulud 2024. aastal kokku 389,4 miljoni euro võrra ehk 2,4%. Tulude kasv kiireneb võrreldes suveprognoosiga peamiselt pankade suurema kasumijaotamise, keskkonnatasude tõstmise, omanikutulude suurenemise ja kulumeetmete II ringi efekti näol. Kokkuvõttes 2027. aastaks suurenevad tulud võrreldes 2023. aastaga kokku 25,3% ehk 3,88 miljardi euro võrra 19,19 miljardi euroni. Riigieelarveliste tulude maht on saadud valitsuses otsustatud tulu- ja kulumeetmete lisamisel Rahandusministeeriumi suvisele majandusprognoosile.

Joonis 8. Riigieelarveliste tulude maht ja kasv (mln eurot, %)

Allikas: Rahandusministeerium

Maksutulud (ilma edasiantavate maksudeta) kasvavad eelarvestrateegia perioodil (2024–2027) keskmiselt 6,9% aastas ehk 1,7% suveprognoosis oodatust kiiremini. Maksutuludest moodustavad suurima osa sotsiaalmaksu, käibemaksu ning aktsiiside laekumised.

Palgakasv toetab sotsiaalmaksu tasumist, mis kasvab perioodil 2024–2027 keskmiselt 5,8% aastas. Keskmise pension kasvab samal perioodil 7,0% aastas, sest pensioniindeks leitakse sotsiaalmaksu tasumisega ühe-aastases nihkes. Palgakasv suurendab ka füüsilise isiku tulumaksu laekumist aga lisaks mõjutavad viimast sel perioodil suure mõjuga maksumuudatused. Nendeks on üldise maksuvaba tulu 700 euroni tõstmine koos kõigile vanaduspensionieast noorematele ühtse maksuvaba tulu kehtestamisega, mida tasakaalustab tulumaksumäära tõstmine ja soodustuste kaotamine. Maksuvaba tulu vanaduspensionieas tõuseb 2024. aastal 776 euroni ja jäetakse sellele tasemele perioodi lõpuni. Alates 2024. aastast suurendatakse seoses üldhoolduse rahastamise reformiga kohalikele omavalitsustele laekuvat füüsilise isiku tulumaksu, mis vähendab riigieelarvesse laekuvat osa. Seoses nimetatud reformiga ja palgakasvu toel kasvab kohalikele omavalitsustele laekuv tulumaks perioodil 2024–2027 keskmiselt 6,3% aastas. Juriidilise isiku tulumaksu laekumine erasektori jaotatud kasumilt on 2023. aastal esimeses pooles olnud hea, kuid prognoosis on eeldatud, et kõik sellest ei kandu baasiefektina edasi. Finantsasutuste

intressitulud on oluliselt kasvanud, mis on suurendanud avansilise tulumaksu laekumist, see kandub edasi ka järgmistesse aastatesse. Samuti on kokkulepe pankadega suurendada kasumite jaotamist. Aastatel 2024–2027 mõjutavad juriidilise isiku tulumaksu laekumist veel tulumaksu määra ja krediidasutuste avansilise tulumaksu määra tõstmine, riigiettevõtete tulumaks lisadividendidelt ja maksuhalduri töö tõhustamine. Perioodil 2024–2027 kasvab juriidilise isiku tulumaksu laekumine keskmiselt 7,9% aastas. Nii sotsiaalmaksu kui tulumaksu mõjutab sel perioodil ka RES kulumeetmete maksumõju.

Käibemaksu tasumine kasvab prognoosiaastatel 2024–2027 keskmiselt 6,5% aastas ja 2027. aasta tasumiseks prognoositakse 4 581 mln eurot. Käibemaksutulu mõjutab järgmisel aastal oluline poliitikamuudatus ehk standardmäära tõus 22%-ni. 2025. aastast alates tõuseb ka majutuse ja ajakirjandusväljaannete käibemaks vastavalt 13%le ja 9%le. Käibemaksu tasumist mõjutavad eratarbimise, valitsussektori investeeringute, valitsus-sektori vahetarbimise ja kodumajapidamiste investeeringute kasvud ehk käibemaksu baaskomponentide dünaamika. Samuti ka erinevad maksupoliitilised muudatused ning muutused käibemaksuaugu suuruses. Järgmisel aastal käibemaksutulu kasv tänavusega võrreldes kiireneb eeskätt käibemaksu määra tõusu tõttu.

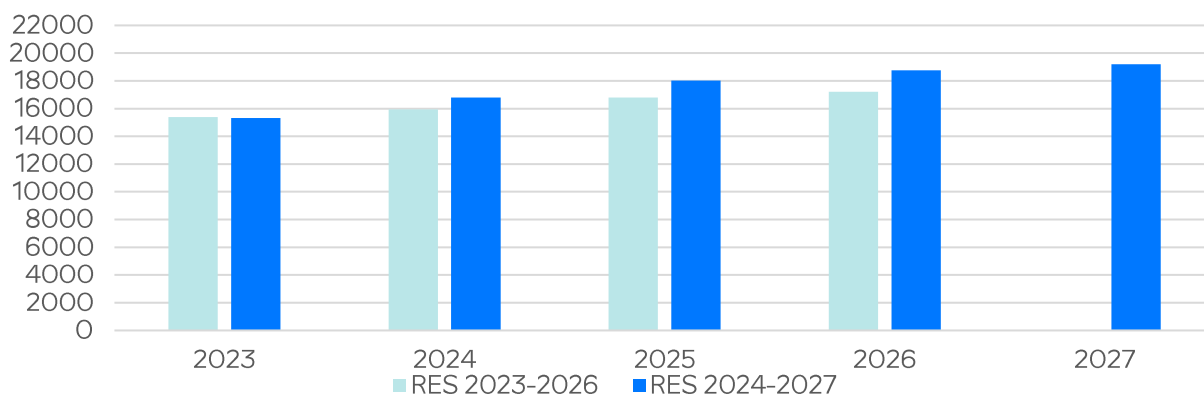
Aktsiiside tasumine suureneb aastatel 2024–2027 keskmiselt 4,5% ja 2027. aasta tasumiseks kujuneb 1 198 mln eurot. Järgmisel aastal suurenevad aktsiisitulud keskmisest veidi vähem ning seda 2,7%, samas 2025. aastal kasv kiireneb 5,3%ni ning edasised aastad jäävad keskmise kasvu tempo juurde. Nelja aasta eelarvetulusid mõjutab positiivselt valitsuse otsus tõsta nii alkohoolsete jookide kui ka tubakatoodete aktsiisimäärasid 5% võrra ning seda kolmel järjestikusel aastal. Aktsiisitulusid vähendab aga otsus jätkata püsivalt Euroopa Liidu lubatud miinimumaktsiisimääraga erimärgistatud diislikütusel. Kuigi aktsiisimäärade tõstmine mõjutab eelarvet positiivselt jääb järgmise aasta tulude kasv keskmisest madalamaks ning seda tänu käesoleva aasta lõppu planeeritud osade alkohoolsete jookide ja tubakatoodete varude soetamise tõttu, mis suurendab kunstlikult 2023. aasta tasumiste taset. Tasumised küll aastate jooksul suurenevad, kuid aktsiisimäärade tõstmine vähendab legaalseid koguseid ning seda nii siseriiklikult kui turistide kaasaoste. Lisaks on arvestatud, et teatav suurenemine toimub lõunapiiri piirikaubandusega. Üldjoontes tasumisi mõjutab aktsiisikaupade tarbimise stabiilne kuid tagasihoidlik kasv, mida pidurdab nii üldine elukallinemine kui aktsiisimäärade tõstmine.

Uutest maksudest lisanduvad alates 2025. aastast mootorsõidukimaks ja magustatud jookide maks. Reformitakse taastuvenergia tasu ja sotsiaalmaksu erijuhte ning lisandub riigikaitsemaks, mis tuleb veel täpsemalt sisustada.

Mittemaksulised tulud kasvavad võrreldes majandusprognoosiga valitsuse eelarvemeetmete toel kõigil aastatel 100 – 170 miljoni euro võrra. Tulusid kasvatavad peamiselt keskkonnatasude tõstmine. Samuti suurenevad omanikutulud, trahvitulud ja riigilõivud. Järgmise aasta mittemaksuliste tulude maht ulatub 2024. aasta riigieelarve eelnõu kohaselt 2,7 miljardi euroni.

Võrreldes eelmise riigi eelarvestrateegiaga suurenevad perioodi 2024–2026 laekumised 3,3 miljardi euro võrra. Peamine kasv tuleneb maksutuludest, mille laekumise prognoos on oluliselt parenenud võrreldes eelmise riigieelarve strateegia aluseks olnud prognoosiga. Muutus tuleneb eelkõige maksumuudatustest, eelkõige käibemaksu ja tulumaksu määra tõstmisest, mootorsõidukimaksu kehtestamisest, taastuvenergiatasu ja sotsiaalmaksu erijuhtude reformist ning riigikaitsemaksust, mis tuleb veel sisustada.

Joonis 9. 2024–2027 riigi eelarvestrateegias planeeritud tulude võrdlus eelneva riigi eelarvestrateegiaga (mln eurot)

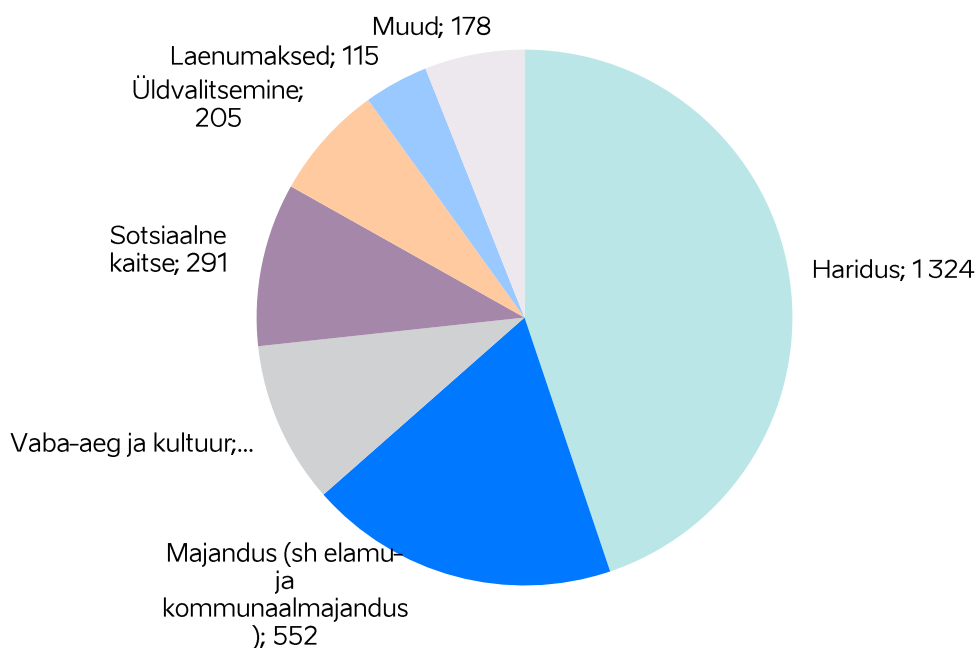

Allikas: Rahandusministeerium.

3.3.3 Kohalike omavalitsuste eelarvepositsioon

Kohaliku omavalitsuse üksused (79 üksust) täidavad olulist rolli avaliku sektori ülesannete täitmisel. Olenemata suurusest täidetakse samu ülesandeid. Üldvalitsemine hõlmab linna- ja vallavalitsuse ning volikogu ülalpidamiskulusid. Majanduskulud (sh elamu- ja kommunaalmajandus) koosnevad peamiselt valla- või linnasisesest ühistranspordist, valla teede ja linnatänavate korrashoiust, veevarustuse korraldamisest ning tänavavalgustusest. Sotsiaalse kaitse all tagatakse hooldekodude ülalpidamine, sotsiaalabi ja –teenuste osutamine ning perede sotsiaalne kaitse. Koolide ja lasteaedade ning huvitegevuse ülalpidamine kuulub haridusvaldkonna alla. Vaba aeg, kultuur ja religioon hõlmab kultuurimajade, raamatukogude, muuseumide ja spordirajatiste ülalpidamist ning noorsootööd. Ülejäänud valdkonnad moodustavad kohaliku omavalitsuse üksuste (KOV) väljaminekutest väiksema osa – sinna hulka kuuluvad tegevustest nt heakord ning jäätmehoolduse ja heitveekäitluse korraldamine. Kokku ulatus nende väljaminekute maht konsolideeritult tekkepõhiselt 2022. aastal 2,9 mld euronit (sh 0,1 mld eurot kohustuste tasumine). Sellest 63% moodustasid tööjõu- ja majandamiskulud.

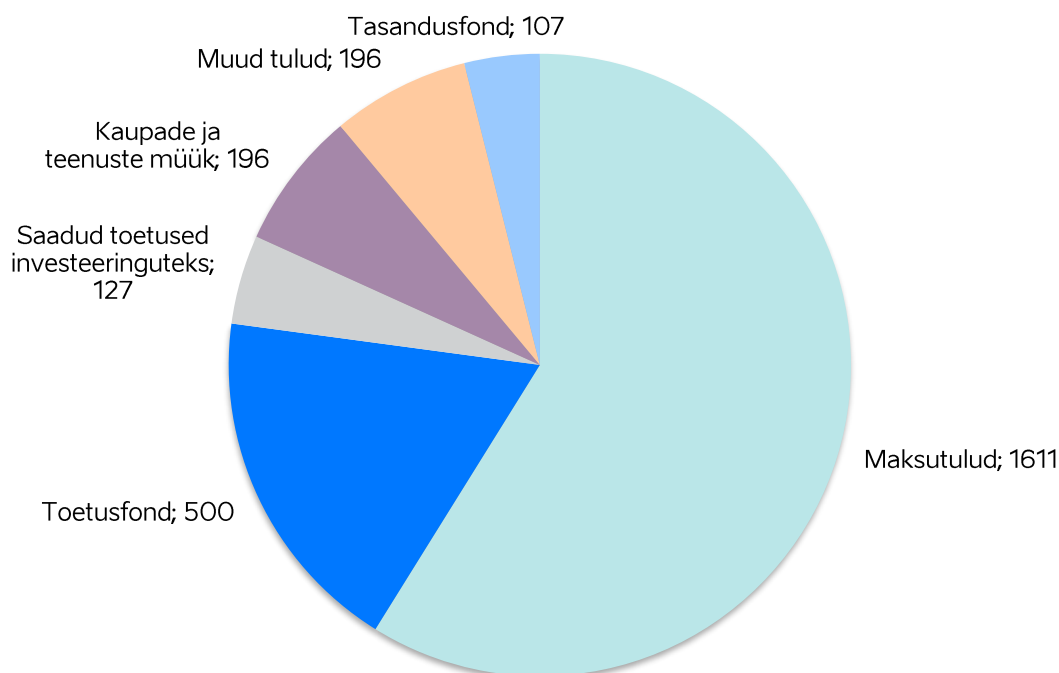
Joonis 10. Kohaliku omavalitsuse üksuste väljaminekute jaotus 2022. aastal (mln eurot)

Allikas: Rahandusministeerium

KOV eelarved on iseseisvad ehk nad otsustavad ise nende koostamise üle. Riigieelarvest edasikantavate maksutulude (tulumaks ja maamaks) ning tasandus- ja toetusfondi ühtne eesmärk on tagada neile piisavad vahendid kohalike elu küsimuste üle iseseisvalt seaduste alusel otsustamiseks. Tasandusfond on mõeldud nende eelarveliste võimaluste ühtlustamiseks. Toetusfond koosneb valdkondlikest toetusliikidest, võimaldades maksta õpetajatele töötasu, korraldada koolis toitlustamist, maksta toimetulekutoetust ning hooldada kohalike teid. Lisaks on KOV-del võimalus taotleda projektitoetust mitmest meetmest. Muud omatulud hõlmavad peamiselt laekumisi keskkonnatasudest või kaupade- ja teenuste müügist.

Joonis 11. Kohaliku omavalitsuse üksuste sissetulekute jaotus 2022. aastal (mln eurot)

Allikas: Rahandusministeerium.

2022. aastal oli kohaliku omavalitsuse sektori eelarvedefitsiit 104 mln eurot (0,3% SKP-st). Kohalikud omavalitsused olid perioodi 2010–2020 peale kokku tasakaalus. Alates 2021. aastast on aga nende defitsiit järsult kasvanud, ulatudes ca 100 mln euroni aastas. See on peamiselt tingitud kõrge inflatsioonist (sh energiahinnad), sõjapõgenikega kaasnenud lisakuludest ja laenu intressikulude kasvust.

Jooksvalt on KOV eelarvete ja eelarve täitmise andmetega võimalik tutvuda riigiraha rakenduses.¹¹⁷

3.3.4 Sotsiaalkindlustusfondide eelarvepositsioon

Sotsiaalkindlustusfondide sektorisse kuuluvad tervishoiuteenuseid ning ravikindlustust pakkuv Tervisekassa ja tööturuteenuseid ning töötuskindlustust pakkuv Eesti Töötukassa. Riiklik pensionikindlustuse süsteem kuulub Eestis keskvalitsuse hulka.

Tervisekassa jaoks oli 2022. aasta koroonakriisist vähem mõjutatud ja finantsiliselt edukas. Sotsiaalmaksu laekumine paranes oluliselt ning vähenesid kriisiga seotud kulutused, mida rahastati eraldisega lisaelarvest. Kokkuvõttes oli aasta finantsiliselt algselt oodatust parem ning Tervisekassa saavutas 160 miljoni euro suuruse ülejäägi. Käesoleval aastal sotsiaalmaksu laekumine võrreldes kevadise prognoosiga paraneb, täiendavat leevendust toob reservilt teenitav intressitulu. Käesolevaks aastaks ootame ülejääki ligi 78 miljonit eurot, mis on kevadel oodatust ligi 65 miljonit parem tulemus. Peamiseks põhjuseks on paranenud sotsiaalmaksu laekumine. Järgmisel aastal on oodata väikest ülejääki. Kuigi sotsiaalmaksulaekumise ja muude tulude väljavaade on veidi paranenud, on Tervisekassal lisandunud kulused, näiteks tervishoiutöötajate kollektiivleppes tulenevalt, muudatustest pakutavates teenustes ning ka

¹¹⁷ <http://riigiraha.fin.ee>

avatud kohustustest (töövõimetushüvitistest), mille põhjuseks on varasemast kiirem palgakasv. See prognoos sisaldab tervishoiutöötajate palgakasvu kooskõlas majanduse palgakasvu tempoga, mis võrreldes varasemate prognoosidega on väga kiire, peegeldades suure hinnatõusu survet palgakasvuks. 2020. aasta sügisel otsustas riik eraldada Tervisekassale selle osa sotsiaalmaksulaekumise langusest tekkinud puudujäägist, mida Tervisekassa oma reservireeglite järgi aastatel 2021-2024 katta ei saa. Kuna keskvalitsus ei ole otsustanud tegevustoetuse jätkumist 2025. aastast, on alates 2025. aastast oodata arvestatavat puudujääki, mis jõuab 2027. aastaks 0,5%ni SKPst ehk ligi 250 miljoni euroni. Kuna Tervisekassa ei saa vastavalt kehtivatele reservikasutusreeglitele nii suurt negatiivset tulemit alates 2026. aastast katta, on Tervisekassa finantsväljavaade keeruline. Hinnangus on kasutatud Tervisekassa nõukogu poolt esitatud 4 aasta finantsplaani, mis on koostatud käesoleva suveprognoosi põhjal, 2023. aasta riigieelarvet, Sotsiaalkindlustusameti riigieelarvelise eraldise prognoosi ning käesoleva eelarvestrateegia otsuseid ning vastavat sotsiaalmaksu laekumise prognoosi.

Töötukassa finantsseis oli viimasel kolmel aastal sarnaselt Tervisekassaga koroonakriisist tugevalt mõjutatud, kuid lõppenud aastal olukord normaliseerus. 2022. aasta lõpetati 34 miljoni euro suuruses ülejäägis. 2022. aastal osutus tööturg vastupidavaks ning kulutused stabiliseerusid, seda isegi koos Ukraina sõjapõgenikega saabumisega tekkinud lisakuludega. Võrreldes kevadise majandusprognoosiga, on väljavaade käesoleval aastal veidi halvenenud, kuigi tööturu väljavaade on veidi paranenud. Töötuskindlustusmakse laekumine on veidi paranenud, aga suuremaks on osutunud ka kulud hüvitistele. Siiski ootame käesoleval aastal arvestatavat ülejääki, mahus 18 miljonit eurot. Järgnevatel aastatel ootame sarnases suurusjärgus veidi kasvavat eelarveülejääki. See on võrreldes varasemate prognoosidega selge paranemine, mille põhjusteks on paranenud töötuskindlustusvahendite laekumine ning ka teenuste eelarve muutus, mis on seotud uueneva tööhõiveprogrammiga. Kokkuvõttes Töötukassa reservide maht prognoosihorisondil palju ei muutu ja kasvab prognoosiperioodi lõpuks 650 miljoni euro suuruseks, jäädes suhtena Töötukassa kuludesse samale tasemele. Hinnangus on kasutatud Töötukassa koostatud kulude prognoosi, mis põhineb käesoleva prognoosi näitajatel, samuti käesoleva eelarvestrateegia otsuseid ning vastavat töötuskindlustusmakse laekumise prognoosi.

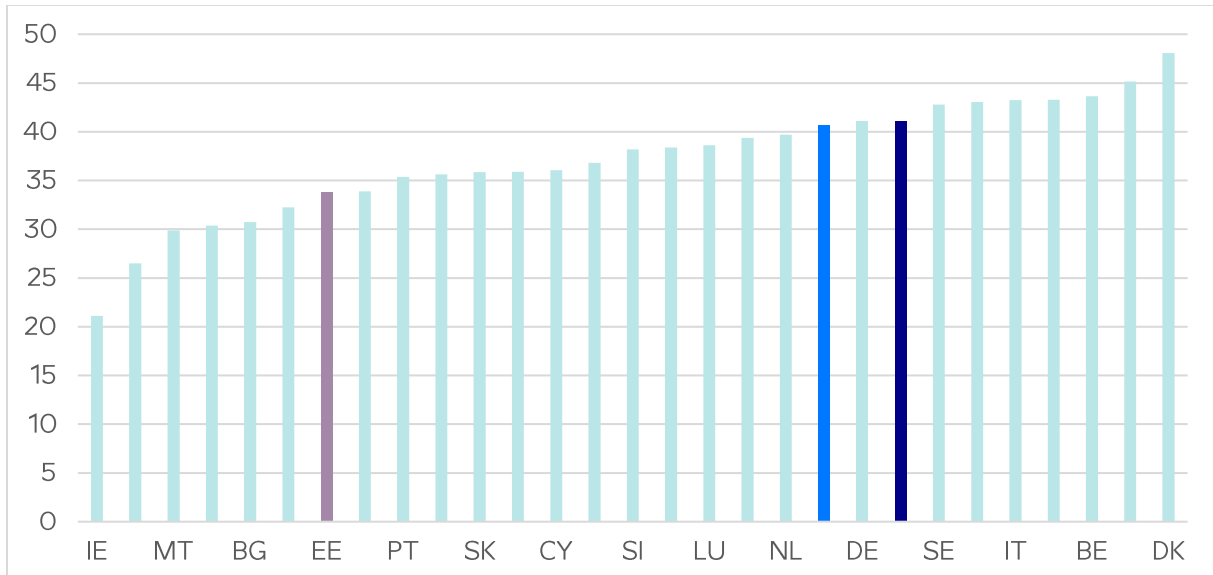
3.4 Maksupoliitika

3.4.1 Üldine maksukoormus

Eesti üheks maksupoliitiliseks eesmärgiks on olnud maksude osalise ümberorienteerimise abil nihutada maksukoormus tulu maksustamiselt tarbimise, loodusvarade kasutamise ja keskkonna saastamise maksustamisele. Samas hoitakse süsteem **lihtsa ja läbipaistvana**, võimalikult väheste erandite ja erisustega.

Eesti maksukoormus oli 2021. aastal 33,8% SKPst, mis oli Euroopa Liidu keskmisest 6,9 protsendipunkti võrra madalam (vt Joonis 12).

Joonis 12. Maksukoormus Euroopa Liidus 2021. aastal (% SKPst)

Allikad: Taxation Trends in the European Union 2023, Rahandusministeerium

Aastaid 2024–2027 mõjutavad lisaks suveprognosis arvestatud erinevatele maksumuudatustele (suurema mõjuga olid neist käibemaksu ja tulumaksu määra tõstmine, üldise ühtse maksuvaba tulu kehtestamine ja tõstmine 700 eurole) täiendavad RES meetmed ja uued maksud (suurema mõjuga on taastuenergiatasu ja sotsiaalmaksu erijuhtude reformimine ning riigikaitsemaks, mis tuleb veel täpsemalt sisustada, mootorsõidukimaks, magustatud jookide maks, maksuvaba tulu vanaduspensionieas fikseerimine 776 eurol).

Maksukoormuse struktuuris (riigikaitsemaksu arvestamata) võrreldes 2023. aastaga jääb tarbimismaksude¹¹⁸ osakaal 2027. aastal sarnasele tasemele vaatamata käibemaksu määra tõstmisele ja magustatud jookide maksu lisandumisele, sest eratarbimine ja valitsussektori tarbimine vähenevad. Tööjõumaksude¹¹⁹ osakaal püsib samuti sarnasel tasemel, kuna paljude meetmete erisuunalised mõjud tasakaalustavad üksteist. Kapitalimaksude¹²⁰ osakaal kasvab eelkõige mootorsõidukimaksu tõttu, samuti suureb krediitiasutuste avansilise tulumaksu laekumine nii intressitulude kasvu kui maksumäära tõstmise tõttu. Tulumaksumäära tõus 2025. aastal toob kaasa erasektori kasumi jaotamise suurenemise 2024. aastal, sh pankade poolt. Maksukoormus koos riigikaitsemaksuga tõuseb **2027. aastaks 35,0%le SKPst.**

¹¹⁸ ESA2010 meetodika kohaselt loetakse tarbimismaksude hulka: käibemaks, tollimaks, aktsiisid, autode registreerimistasu, müügitulud, saastetasud, kalapüügiõiguse tasu, paadimaks, saastekvootide müügitulu, vedelkütusevaru varumaks ja Tagatisfondi osamaksed, magustatud jookide maks.

¹¹⁹ ESA2010 meetodika kohaselt loetakse tööjõumaksude hulka: sotsiaalkindlustusmaksed, füüsilise isiku tulumaks palgatuludelt, füüsilise isiku tulumaks sotsiaalsiiretelt ja pensionidelt, füüsilise isiku tulumaks ettevõtlusega tegelemiselt.

¹²⁰ ESA2010 meetodika kohaselt loetakse kapitalimaksude hulka: juriidilise isiku tulumaks, füüsilise isiku tulumaks kapitalitulult, hasartmängumaks, reklaamimaks, maamaks, raskeveokimaks, tegevuslubade ja litsentside riigilõiv, vee erikasutustasud, teede ja tänavate sulgemise maks, muud maksud ja tasud, mootorsõidukimaks.

3.4.2 Efektiivne maksumäär

Lisaks maksutulude osakaalule SKPs iseloomustab maksukoormuse suurust **efektiivne maksumäär**¹²¹ (*implicit tax rate, ITR*), mis on laekunud maksutulu suhe maksubaasi. Kuna efektiivse maksumäära arvutamise aluseks on tegelikult laekunud maksud, siis rahvusvahelise võrdluse puhul tuleb arvestada sellega, et maksuametite võimekus ning inimeste maksukuulekus on riigiti erinev ning see võib näitajat mõjutada. Kuna riigikaitsemaks tuleb veel sisustada, ei ole seda allpool maksudeks jaotatud. Automaks on liigitatud kapitalimaksude alla ega mõjuta järgnevalt käsitletud näitajaid.

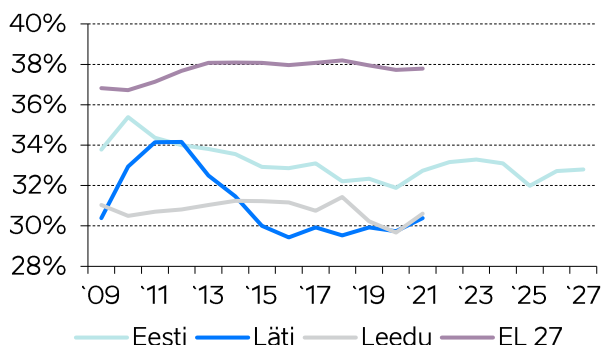
Tööjõu efektiivne maksumäär oli 2021. aastal Eestis 32,7%, mis oli Euroopa Liidus 17. kohal. Näitaja leitakse tööjõumaksude suhtena tööjõukuludesse. Kiire kasv aastatel 2021–2022 tulenes palgakasvust ja maksuvaba tulu paigal püsimisest, mis viis inimesed maksuvaba tulu piirkonnast välja. Pensioni II sambast lahkujate tulu loetakse kapitalituluks ega mõjuta antud näitajat. 2023. aastal on tööturg püsinud tugev vaatamata majanduslangusele, see on toetanud tööjõumaksude tasumist. Käesoleval aastal kehtestati vanaduspensioniealiste maksuvaba tulu keskmise vanaduspensionitase tasemel (704 eurot) ja tõsteti üldist maksuvaba tulu 654 euroni, kuid inimesed on maksuvaba tulu kasutamist edasi lükanud. Seetõttu näitaja ei langenud, vaid ulatub 33,3%ni. Aastatel 2024–2027 mõjutavad näitajat lisaks suveprognoosis arvestatud maksumuudatustele (eelkõige tulumaksumäära tõstmine, ühtse üldise maksuvaba tulu kehtestamine ja tõstmine 700 eurole, soodustuste kaotamine) täiendavate RES meetmetena sotsiaalmaksu erijuhtude reform, maksuvaba tulu vanaduspensionieas fikseerimine 776 eurol ja maksuhalduri töö tõhustamine. Tööjõu efektiivne maksumäär stabiliseerub pärast maksumuudatusi veidi allpool 33% taset (vt Joonis 13 A).

Tarbimise efektiivne maksumäär on Eestis Euroopa Liidu üks kõrgemaid. Näitaja ulatus Eestis 2021. aastal 23,2%ni, millega olime Taani ja Ungari järel kolmandal kohal Euroopa Liidus. See tuleneb osaliselt vähestest käibemaksu eranditest. Näitaja langeb 2023. aastal 21,5%le, kuna käibemaksu tasumist mõjutab kindlustunde langus ja ostujõu vähenemine. Aastatel 2024–2027 mõjutavad näitajat lisaks suveprognoosis arvestatud maksumuudatustele (eelkõige käibemaksumäära tõstmine, aktsiisimäärade tõstmine, hasartmängumaksu tõstmine) täiendavate RES meetmetena magustatud jookide maksu kehtestamine, taastuvenergiatasu reform, e-kaubanduse maksustamise korrastamine, efektiivsem maksukogumine ning tulu- ja kulumeetmete maksusisaldusest tulenev mõju. Tarbimise efektiivne maksumäär püsib prognoosiperioodi lõpus stabiilsena ulatudes mõnevõrra üle 22% taset (vt Joonis 13 B).

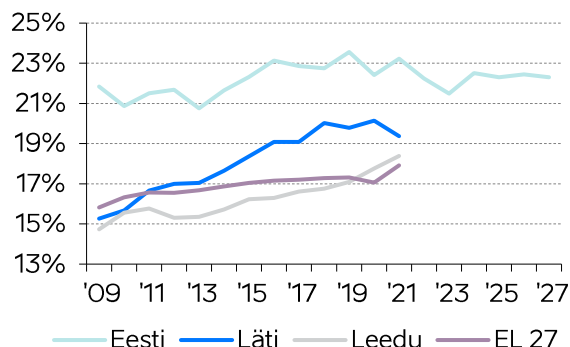
¹²¹ Vahel tõlgitakse ka tegeliku või keskmise maksumäärana. Eelistatud mõiste on siiski efektiivne maksumäär, mis omab võrreldes teistega täpsemat tähendust.

Joonis 13. Efektiivne maksumäär (% maksubaasist)

A. Tööjõu efektiivne maksumäär

B. Tarbimise efektiivne maksumäär

Allikad: Taxation Trends in the European Union 2023, Rahandusministeerium

3.4.3 Maksukulud

Maksukulu on valitsuse instrumendiks sotsiaal- või majanduspoliitika suunamisel ning annab maksusoodustusi teatud tunnustega maksumaksjatele.

2024. riigieelarvete laekumist mõjutavad 28 suuremat maksukulu sätet. Kokku moodustab peamiste maksukulude maht 2024. aastal 505,8 mln eurot ehk 1,2% SKPst ja 4,3% maksutuludest. Võrreldes aasta varasemaga suurenevad maksukulud aastaga 19,2%.

2024. aastal suureneb käibemaksu standardmäär 2 pp ning selle tulemusena suureneb ravimite ja meditsiiniseadmete maksukulude maht enim, jäädes endiselt ka riigile kõige kulukamaks. Viies eelarvest 103,3 mln eurot ning mis moodustab 20,4% kõikidest maksukuludest. Suuruselt järgmised kaks maksukulu on maksuvaba tulu vanaduspensionieas ning regulaarselt jaotatava kasumi madalam maksumäär, vastavalt 94,8 mln ja 81,1 mln eurot. Kolme suurema maksukulu maht moodustab 2024. aastal 55,2% kehtestatud maksukulu kogumahust.

Aastal 2025 väheneb maksukulu 30,4% 351,9 mln eurole. Vähenemine tuleneb mitme maksukulu sätte kaotamisest. Kaob võimalus regulaarselt jaotatava kasumi madalamale maksumäärale, lisaks kaob täiendav maksuvaba tuli teisest lapsest, abikaasa eest ning eluasemelaenu intressidelt. Väheneb oluliselt ka maksuvaba tulu vanaduspensionieas tekkivale makskulule.

Tabel 61. Maksukulud riigieelarves aastatel 2024–2025 (mln €)

Maksukulu	Säte	Valitsemis-funktsioon ¹²²	2024	2025
1. Käibemaksumäär 9% raamatutele ja õppekirjandusele (alates 2025 lisandub ka ajakirjandusväljaanded)	KMS §15 lg 2 p 1	haridus	10,0	16,4
2. Käibemaksumäär 5% ajakirjandusväljaanded	KMS §15 lg 2 ¹	vaba aeg, kultuur ja religioon	6,1	
3. Käibemaksumäär 9% ravimitele ja meditsiiniseadmetele	KMS §15 lg 2 p 2	tervishoid	103,3	106,4
4. Käibemaksumäär 9% majutusteenustele, alates 2025 13%	KMS §15 lg 2 p 4	vaba aeg, kultuur ja	35,6	28,9

¹²² Valitsemisfunktsioonid: 1. üldised valitsussektori tegevused; 2. riigikaitse; 3. avalik kord ja julgeolek; 4. majandus; 5. keskkonnakaitse; 6. elamu- ja kommunaalmajandus; 7. tervishoid; 8. vaba aeg, kultuur ja religioon; 9. haridus; 10. sotsiaalne kaitse.

Maksukulu		Säte	Valitsemis-funktsioon ¹²²	2024	2025
			religioon		
5.	Osaliselt või täielikult tasumata arvetega seotud käibemaksuarvestuse korra muudatus	KMS § 29 lõige 14 ¹	majandus	2,6	2,8
6.	Regulaarselt jaotatava kasumi madalam maksumäär 14%	TMS §4 lg 5, §18 lg 1 ³	majandus	81,1	
7.	Täiendav maksuvaba tulu alates teisest lapsest	TMS §23 ¹	sotsiaalne kaitse	32,4	
8.	Täiendav maksuvaba tulu abikaasa eest	TMS §23 ⁴	sotsiaalne kaitse	7,3	
9.	Maksuvaba tulu vanaduspensionieas	TMS §23 ⁵	sotsiaalne kaitse	94,8	39,1
10.	Eluasemelaenu intresside mahaarvamine	TMS §25	sotsiaalne kaitse	7,5	
11.	Koolituskulude mahaarvamine	TMS §26	haridus	17,2	24,3
12.	Kingitused ja annetused	TMS §27 lg 1, §49 lg 1,2,3,6	vaba aeg, kultuur ja religioon	4,6	4,8
13.	Kindlustusmaksed ning pensionifondi osakute soetamine	TMS §28	sotsiaalne kaitse	19,7	20,8
14.	FIE täiendav maksuvaba tulu põllumajandussaaduste või metsamaterjali võõrandamisel	TMS §32 lg 4	majandus	10,2	10,2
15.	Meremeeste ja reederide soodustused	TuMS §13 lg 6, SMS §2 lg 1 ¹ ja lg 4 p 8, TuMS §52 ¹	majandus	0,3	0,3
16.	Maksuvaba töötaja terviseedendamise kulu	TuMS §48 lg 55	tervishoid	11,7	12,3
17.	Oma tarbest ülejääva elektri müügi tulumaksuvabastus	TuMS §15 lg 4 p 12 ja lg 4 ¹	sotsiaalne kaitse	1,0	1,3
18.	II pensionisamba maksed alates 2025 2, 4 või 6% palgast	KoPS § 9 lg 2	sotsiaalne kaitse		18,4
19.	Väikeõlletootjate 50% aktsiisimäär	ATKEAS §46 lg 1	majandus	0,9	1,0
20.	Etanoolisisaldusega kuni 6%vol kääritatud joogi ja veini aktsiisi soodusmäär (soodusmäär on 43% standardmäärast)	ATKEAS §46 lg 2	majandus	15,7	16,5
21.	Eriotstarbelise diislikütuse soodsam aktsiisimäär	ATKEAS §66 lg 7	majandus	35,0	34,0
22.	Kalurite kütuseaktsiisivabastus	ATKEAS §27 lg 1 p 22 ²	majandus	1,3	1,4
23.	Elektrienergia, mida kasutatakse keemilise reduktsiooni jaoks ning elektrolüütilistes, metallurgilistes ja mineraloogilistes protsessides	ATKEAS §27 lg 1 p24, 28 ⁴	majandus	0,2	0,3
24.	Elektrienergia ja kütus, mida kasutatakse elektrienergia tootmiseks ning elektrienergia, mida kasutatakse elektrienergia tootmise suutlikkuse säilitamiseks	ATKEAS §27 lg 1 p282	majandus	1,4	2,0
25.	Kütus, mida kasutatakse mineraloogilistes protsessides	ATKEAS §27 lg 1 p24	majandus	0,8	1,0
26.	Maagaas, mida kasutatakse maagaasivõrgu töös hoidmiseks	ATKEAS §27 lg 1 P 28 ⁶	majandus	0,03	0,03
27.	Suurtarbijate elektrienergia aktsiisi soodustus	ATKEAS §66 lg 12 ¹	majandus	0,4	0,7
28.	Suurtarbijate gaasiaktsiisi soodustus	ATKEAS §66 lg 10 ³	majandus	1,0	1,2
29.	Aktsiisiga maksumatata biokütuse edastatud kogus	ATKEAS §19 lg 14 P 22	majandus	0,7	0,9
KOKKU				505,8	351,9

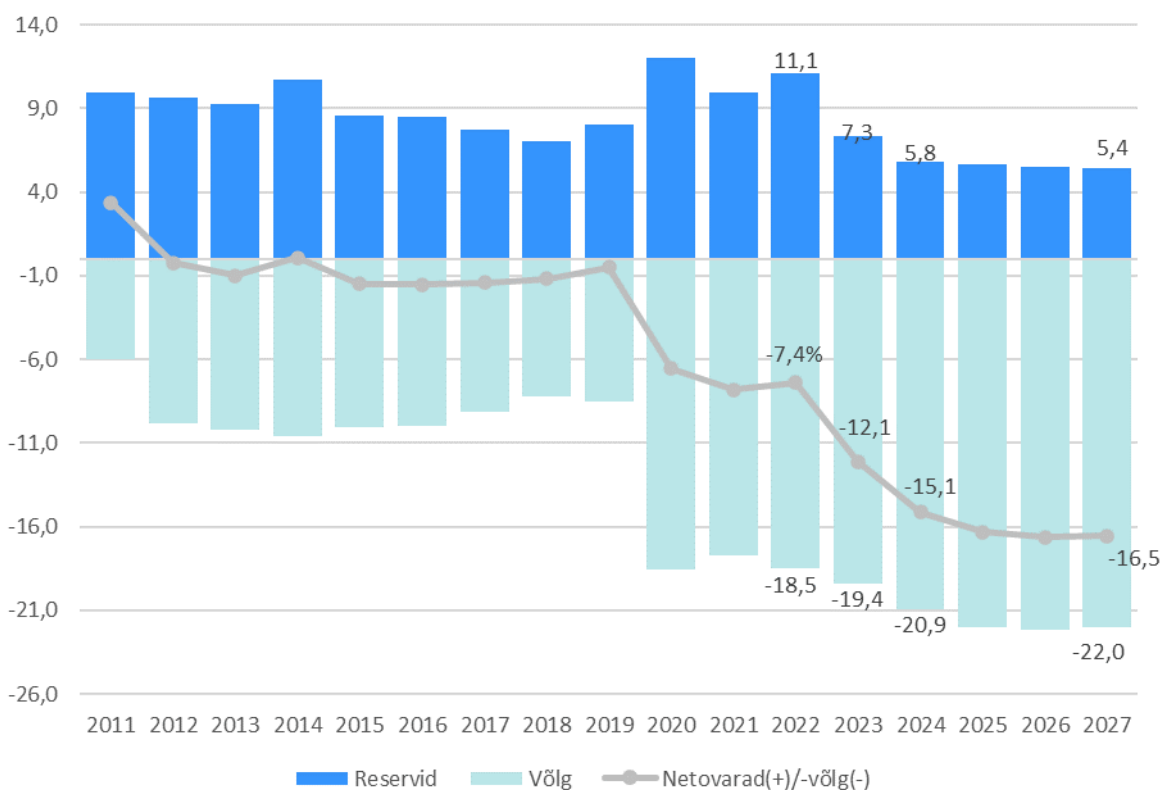
3.5 Valitsussektori finantseerimine

3.5.1 Rahavoog ja netopositsioon

Riigieelarve strateegia kohaselt on riigieelarve positsioon nii sel kui ka järgnevatel aastatel nominaalses puudujäägis pingelise julgeolekuolukorra ja sellest tuleneva mõju tõttu. Samuti on rahavoog kokku käesoleval ja järgmisel aastal negatiivne, sealjuures võetakse lisaks riigieelarve positsioonile arvesse ka teisi tegureid. Põhiliselt tuleneb negatiivne rahavoog läbi kolme teguri: riigieelarve defitsiidi, riigikassa poolt tagasimakstava laenu suuruse ning muude kohanduste. Näiteks mõjutavad rahavoogu veel välisvahendite kohandus, millega on sel aastal Euroopa Liidu struktuurifondide mõju rahavoole samuti negatiivne – toetuste väljamaksmine toimub suuremas mahus kui Euroopa Liidust raha laekumine ning vahe katteks kasutatakse likviidsusreservi ja kaasatakse lisavahendeid. Samuti mõjutavad käesoleval ja järgmisel aastal rahavoogu negatiivselt suuremahulisem finantseerimistehingute rahastamine. Riigieelarve negatiivset rahavoogu 2023–2027 rahastatakse lühi- ja pikaajaliste võlakirjaemissioonide ning uute laenude abil.

Valitsussektori võlg ületas 2022. aastal reserve taset ning netovõlg moodustas 7,4% SKPst (vt Joonis 14). Prognoozi kohaselt suureneb järgmisel aastal võlakoormus ja samas väheneb reserve osakaal SKP-st, mistõttu kasvab netovõlg 2024. aasta lõpuks 15,1%ni SKPst. Tulenevalt võla osakaalu kasvust ning reserve langusest aastatel 2023 kuni 2027, suureneb netovõlg prognoosiperioodi lõpuks 16,5%le SKPst. Seega valitsussektori netopositsioon ehk võla ja reserve taseme vahe suureneb tänavu ning jätkab halvenemist edasistel aastatel.

Joonis 14. Valitsussektori likviidsed varad, võlakoormus ja netopositsioon 2011–2027 (% SKPst)

3.5.2 Valitsussektori võlakoormus

Eesti eelarvepoliitika põhieesmärk iseseisvusaastate jooksul on olnud hoida valitsussektori eelarvepositsioon keskpikal perioodil tasakaalus ning võimaluse korral ülejäägiga, mis on omakorda väljendunud madalas võlakoormuse tasemes. 2020. aastal avaldas pandeemia võlakoormuse kasvule (+10,1%) rekordilist mõju. Eesti valitsussektori võlg suurenes aastaga 0,7 protsendipunkti võrra, küündides 2022. aasta lõpul 18,5 protsendini SKP-st ehk nominaalselt 6,66 miljardi euroni. Nii riigi kui ka kohalike omavalitsuste võlatase nominaalselt kasvas eelmisel aastal. Põhiline osa võla kasvust tulenes riigikassa poolt möödunud aastal võetud täiendavatest võlakohustustest, sealhulgas laen (EIB¹²³-lt) ja lühiajalised ning pikaajaline võlakirjaemissioon. Võlakoormus suureneb negatiivse rahavoo surve all aastal 19,4%-ni SKPst ning järgnevatel aastatel kasvab ja küündib 22% tasemele SKPst prognoosiperioodi lõpus. Valitsussektori 6 658 mln euro suurusest võlgnevusest moodustas keskvalitsuse panus koos EFSF¹²⁴ mõjuga arvestuslikult 5 187 mln eurot¹²⁵ ning kohalike omavalitsuste võlg 989 mln eurot, välisvõla osakaal oli koguvõlast 73%.

Tabel 62. Valitsussektori võlakoormuse muutus 2022. aastal

	31. detsember 2021		31. detsember 2022		Muutus
	mln eurot	% SKPst	mln eurot	% SKPst	% SKPst
Valitsussektor	5 534,1	17,8	6 657,5	18,5	0,7
Kodumaine võlg	1737,9	5,6	1782,0	4,9	-0,6
Välisvõlg	3 796,2	12,2	4 875,5	13,5	1,4
Keskvalitsus ¹²⁶	5562,6	17,8	6813,7	18,9	1,1
Kodumaine võlg	1 988,7	6,4	2 205,1	6,1	-0,3
Välisvõlg	3573,9	11,5	4608,5	12,8	1,3
Kohalikud omavalitsused	908,7	3,3	988,6	3,2	-0,1
Kodumaine võlg	686,4	2,5	721,6	2,3	-0,2
Välisvõlg	222,3	0,8	267,0	0,9	0,0
Sotsiaalkindlustusfondid	0	0	0	0	0
Kodumaine võlg	0	0	0	0	0
Välisvõlg	0	0	0	0	0

Allikas: Rahandusministeerium, Statistikaamet.

Nominaalselt suureneb tänavu võlg nii keskvalitsuse kui ka kohalike omavalitsuste tasandil 2022. aastaga võrreldes. Prognoosi kohaselt tõuseb võlakoormus ka järgmisel aastal, kerkides osakaaluna SKPst 20,9%-ni. Riigieelarve negatiivsest rahavoost lähtuvalt on riigikassa tänavu kaasanud lisavahendeid kokku 1 072 miljoni ulatuses, millele eelarveprognoosi kohaselt tuleb täiendavalt võlakohustusi võtta veidi enam kui saja miljoni ulatuses. Riik võib selle aasta sügisel lisanduva rahavoolise puudujäägi tõttu tekkiva võlavajaduse katta lühi- või pikaajalise võlakirja emissiooniga või uue laenuga, arvestades sealjuures juba ka järgmise aasta esimese poole puudujäägi katmise vajadusega. Võlakohustuste kaasamise ajastus ja täpsemad summad

¹²³ Euroopa Investeerimispank (European Investment Bank)

¹²⁴ Euroopa Finantsstabiilsuse Fond (The European Financial Stability Facility, EFSF), ehk euroala riikide ajutine kriisilahendusmehhanism, mis loodi 2010. aasta juunis ning tänaseks finantsabi enam ei väljasta, olles praeguse euroala finantseerimisasutuse - Euroopa Stabiilsusmehhanismi (European Stability Mechanism, ESM) eelkäija.

¹²⁵ Valitsussektori tasemel konsolideeritud number.

¹²⁶ Keskvalitsuse tasemel konsolideeritud võlg nii kodumaise kui ka välisvõla osas, arvestades tehinguid, mis on seotud valitsemissektori allsektoritega (sh kohustuste muutused).

selguvad aasta lõpul lähtuvalt riigi rahavoo juhtimise tegelikust vajadusest ning turuolukorrast. Finantseerimisvajadus tuleneb käesoleva aasta planeeritud puudujäägiga kaasnevast negatiivsest rahavoost. Täiendavaid võlakohustusi tuleb riigikassal rahavoogudest lähtuvalt võtta prognoosi kohaselt ka järgnevatel aastatel.

EFSFi panus keskvalitsuse võlakoormusesse prognoosiperioodi jooksul väheneb nii nominaalselt, kui ka protsendina SKPst. Kohalike omavalitsuste puudujääk kaetakse prognoosi kohaselt kogu keskpika perioodi jooksul võõrvahenditest ning nende nominaalne võla maht kui ka võlakoormus suureneb 3,1% juurde SKPst.

Tabel 63. Valitsussektori võlakoormus 2022–2027 (% SKPst)

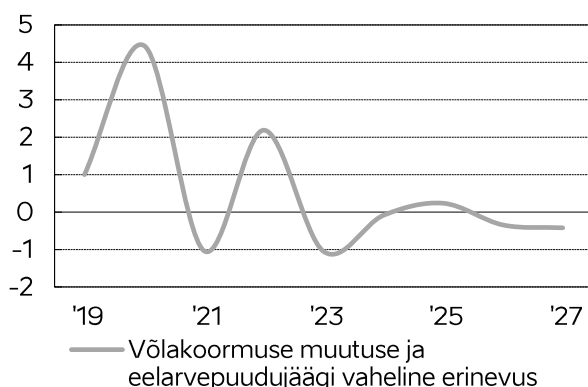
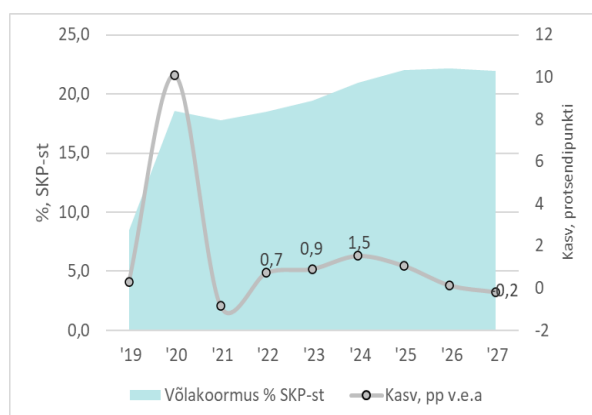
	2022	2023*	2024*	2025*	2026*	2027*
1. Võlg kokku	18,5	19,4	20,9	22,0	22,2	22,0
2. Muutus võlakoormuses	0,7	0,9	1,5	1,1	0,1	-0,2
Panused võlakoormuse muutusesse: (2=3-4+5+6)¹²⁷						
3. Nominaalse SKP kasvu panus	-2,4	-1,3	-1,2	-1,1	-1,0	-0,9
4. Primaarne eelarvetasakaal	-0,9	-2,8	-2,3	-1,3	-0,8	-0,5
5. Intressimaksud	0,1	0,5	0,6	0,6	0,7	0,7
6. Võlakoormuse muutuse ja eelarvepositsiooni vaheline erinevus (<i>stock-flow adjustment, SFA</i>)	2,2	-1,1	-0,1	0,2	-0,3	-0,4
Valitsussektori võla hinnanguline intressimäär (%)	0,5	3,0	3,2	3,2	3,2	3,3
Muud asjakohased näitajad						
7. Likviidsed finantsvarad	11,1	7,3	5,8	5,7	5,5	5,4
8. Võla amortisatsioon alates eelmise aasta lõpust ¹²⁸	1,3	1,1	1,4	1,9	1,8	1,7
9. Netovõlg (9=1-7)	7,4	12,1	15,1	16,3	16,6	16,5
10. Välisvaluutas nomineeritud võla osakaal (%)	0	0	0	0	0	0
11. Keskmine aegumistähtaeg ¹²⁹ (aastat)	7,2	7,2	7,5	7,5	7,5	7,5

* - prognoos

Allikas: Rahandusministeerium, Statistikaamet.

Joonis 15. Võlakoormuse areng 2019–2027 (% SKPst)

A. Valitsussektori võlg (% SKPst, pp kasv) **B. Võlakoormuse muutuse ja eelarvepositsiooni vaheline erinevus, SFA (% SKPst)**

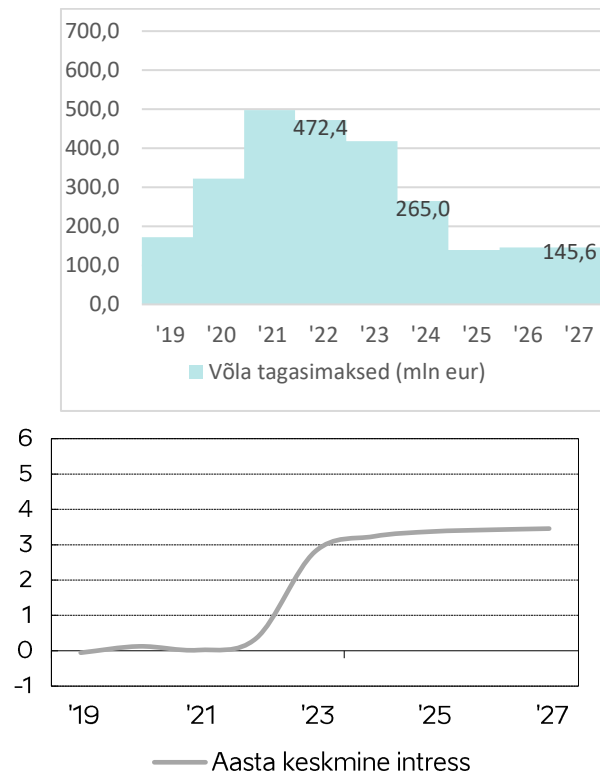

¹²⁷ Mõnel aastal ümardamisest tulenevalt võrdus ei kehti.

¹²⁸ Keskvalitsus ilma sihtasutuste ja avalik-õiguslike juriidiliste isikuteta.

¹²⁹ Keskvalitsus ilma sihtasutuste ja avalik-õiguslike juriidiliste isikuteta.

C. Keskvalitsuse¹³⁰ võla tagasimaksed (mln eur) D. Keskvalitsuse¹³¹ võla keskmine intress (%)

Allikas: Rahandusministeerium, Statistikaamet, Eurostat.

3.5.3 Valitsussektori likviidsete finantsvarade areng

Valitsussektori likviidsete finantsvarade (edaspidi ka reservid) maht oli 2022. aasta lõpul eelneva aastaga võrreldes 1,2% võrra SKP-st kõrgem peamiselt seetõttu, et 2022. aasta lõpul kaasati täiendavaid vahendeid pikaajalise võlakirjaemissiooniga rohkem kui oli finantseerimisvajadus, mis suurendas likviidsusreservi jääki. Võrreldes 2021. aastaga vähenesid kohalike omavalitsuste reservid, kuid suurenesid sotsiaalkindlustusfondide (Tervisekassa ja Töötukassa) kui ka keskvalitsuse reservid. Prognoosi kohaselt vähenevad käesoleval aastal kohalike omavalitsuste kui ka keskvalitsuse reservid, kuid täienevad riigi toel sotsiaalkindlustusfondide reservid.

Sel aastal vähendab likviidsusreservi taset rahavooline puudujääk, mille täitmiseks kaasatakse prognoosi kohaselt täiendavaid vahendeid kokku 1,21 mld ulatuses.

Riigikassa likviidsust on tänavu parandanud 300 mln eurone laenuleping EIB-ga, millest 210 mln võib vajadusel kasutusele võtta 2023. aastal ning mullu oktoobris kaasatud pikaajalise võlakirjaemissiooni mahu suurendamine 500 mln võrra. Samuti lühiajalised võlakirjaemissioonid kokku 362 mln euro ulatuses ning alustati eurokommertspaberi (ECP) emiteerimisega, mis katavad riigikassa rahavoost tulenevaid lühiajalisi vajadusi. Riik võib selle aasta sügisel lisanduva rahavoolise puudujäägi tõttu tekkiva võlavajaduse katta lühi- või pikaajalise võlakirjaemissiooniga.

Riigieelarve negatiivset rahavoogu rahastatakse esmalt likviidsusreservi arvelt, mille hulgas on juba eelnevalt kaasatud lisavahendid. Prognoosiperioodi jooksul hoitakse keskvalitsuse

¹³⁰ Keskvalitsus ilma sihtasutuste ja avalik-õiguslike juriidiliste isikuteta.

¹³¹ Keskvalitsus ilma sihtasutuste ja avalik-õiguslike juriidiliste isikuteta.

tasemel vajalikku likviidsuspuhvrit rahavoogude teenindamiseks. Seoses valitsuse plaaniga liita stabiliseerimisreserv järgmisel aastal likviidsusreservi koosseisu, võimaldab see vähendada riigieelarve defitsiidi tingimustes võla kaasamise vajadust. See kahandab järgnevatel aastatel võla teenindamiskulu, kuna riigil on võimalik juurde laenatavat summat, suurusjärgus 436 miljoni euro võrra, vähendada. Samas ulatuses kahanevad ka reservid, ning seetõttu püsib reserve maht valitsussektoris tervikuna 2024. aastast alates stabiilne, kuid väheneb osakaaluna SKPst. 2027. aasta lõpuks moodustavad reservid 5,4% SKPst. Stabiliseerimisreservi seniste eesmärkide täitmiseks on riigil olemas piisavalt suur likviidsusreserv ning viimastel aastatel on oluliselt paranenud ka riigi võime võlakohustuste võtmiseks.

Tabel 64. Valitsussektori likviidsed finantsvarad ehk reservid 2022–2027 (mln eurot, % SKPst)

	2022	2023*	2024*	2025*	2026*	2027*
Finantsvarad kokku (mln eurot)	4 003	2 838	2 407	2 485	2 529	2 605
sh keskvalitsus	2 515	1 279	835	977	1 127	1 358
sh kohalikud omavalitsused	371	346	320	293	269	244
sh sotsiaalkindlustusfondid	1 117	1 213	1 252	1 215	1 133	1 003
Finantsvarad kokku (% SKPst)	11,1	7,3	5,8	5,7	5,5	5,4
sh keskvalitsus	7,0	3,3	2,0	2,2	2,5	2,8
sh kohalikud omavalitsused	1,0	0,9	0,8	0,7	0,6	0,5
sh sotsiaalkindlustusfondid	3,1	3,1	3,0	2,8	2,5	2,1

* - prognoos.

Allikas: Rahandusministeerium, Statistikaamet

3.6 Pikaajaline jätkusuutlikkus

Selles peatükis esitatud pikaajalised eelarveprojektsioonid (vt tabel 65) tuginevad 2021 Ageing Report'i eeldustel ja prognoosidel (lühidalt AR2021). AR2021 on iga kolme aasta järel EL liikmesriikide ja Euroopa Komisjoni koostöös valmiv põhjalik ühiskonna vananemisega seonduvate kulude analüüs ja prognoos. Selles käsitletakse põhjalikult pensioni- tervishoiu-, hoolekande- ja haridusega seonduvaid kulutusi. Pikemas perspektiivis ühtivad need trendid Rahandusministeeriumi nägemusega tulevases arengust. Pensionide prognoosis on lähtutud Rahandusministeeriumi detailsest pensionimudeli prognoosist. Kuna töövõimetuspensionid on liikunud pensionisüsteemist välja Töötukassasse, kuid on riigi jaoks ikkagi vananemisega seonduv kulu, on selle kulu käsitletud koos pensionidega. Muud vananemisega seotud kuluprognosid on koostatud Euroopa Komisjoni poolt. Valitsussektori tulude ja kulude koondprognoos on koostatud Rahandusministeeriumi poolt. Väärib rõhutamist, et käesolevas peatükis esitatud projektsioonide eelduseks on tänaste otsuste kehtimine kogu projektsiooniperioodi jooksul ning tänaste poliitikate jätkumine, mistõttu ei peegelda nad kõige tõenäolisemat tulevikustsenaariumit, vaid näitavad demograafiliste trendidega kaasneva väljakutse suurust, millele on võimalik poliitikameetmetega reageerida. Selleks, et avalduksid jätkusuutlikkuse probleemid, on eeldatud, et eelarvereeolid ei kehti. Avaldatav AR2021 sisaldab ka tervet rida erinevaid stsenaariumeid, lähtuvalt erinevatest eeldustest, et näidata nende prognooside tundlikkust eelduste suhtes.

Vananemise mõju riigi rahandusele tuleb peamiselt läbi selle, et muutub töötava ja ülalpeetava rahvastiku suhe. Vastavalt Eurostati viimasele rahvastikuprognosile (EUROPOP2019) kasvab ülalpeetavate (siin eeldatud kuni 19-aastased ja vanemad kui 65 aastat) suhe

tööealisse rahvastikku (vanusevahemik 20–64) 72%lt aastal 2022 95%ni aastaks 2070, ehk jõuame peaaegu ühe ülalpeetavani ühe töötaja kohta.

Pensionisüsteemile avaldab rahvastiku vananemine ja ülalpeetavate suhte halvenemine kõige enam mõju. Kehtiv süsteem on finantsiliselt küll jätkusuutlik (kulud osakaaluna SKPst vähenevad), kuid pensionide suhe keskmisesse palka halveneb. Samuti on probleemiks pensionide suurenev ebavõrdsus. Pensionisüsteemi jätkusuutlikkuse ja muude probleemide parandamiseks on viimastel aastatel tehtud olulisi muudatusi:

Lisaks juba kehtinud pensioniea tõusudele kuni aastani 2026, seotakse pensioniea muutus oodatava eluea muutusega.

Alates 2021. aastast on pensionile mineku aeg paindlik ning vastavad pensionivähendused- ja suurendused on aktuaarselt neutraalsed, mis tähendab, et keskmine riigi kulu pensionile ei sõltu sellest, kui vara või hilja inimene pensionile läheb.

Samuti on alates 2021. aastast võimalik inimestel oma pensionimakseid vähendada või peatada, näiteks kui on soov osaleda tööturul.

Alates 2021. aastast on pensionivalemis uus solidaarsust suurendav komponent.

Pensioni teise samba vabatahtlikuks tegemine suurendab survet esimese samba kulutusteks pikemas perspektiivis, kuna keskmine pensioni asendusmäär võib langeda alla 40%, mis on vastuolus Euroopa sotsiaalharta kokkuleppega. Teise samba muudatusi pole allolevas prognoosis arvestatud, kuna prognoos valmis enne nende jõustumist. 2022. aastal valmis korraline pensionisüsteemi jätkusuutlikkuse analüüs. Selles tuuakse välja mitmeid probleeme, peamiselt seda, et tulevikus on paljudel inimestel pensioni suurus väike ning jaotus ebaühtlane.

Tervishoiusüsteemis on olemas pikaajaline demograafiast tulenev surve kulutusi suurendada. Vanemad inimesed kasutavad rohkem ja keskmisest kallimaid tervishoiuteenuseid. Samuti suureneb hoolduskoormus. Haridussüsteemile pikas perspektiivis kulusurvet ei ole, kuna laste arv tõenäoliselt ei kasva.

Pikaajaline valitsussektori kulude ja tulude prognoos on koostatud vahetult enne koroonakriisi, kuid seda on kohendatud intressikulude prognoosiga, mis vastab käesoleva RESi otsustele. Muud prognoositavad näitajad uuendame peale järgmise vananemise raporti avaldamist 2024. aasta esimesel poolel. Näeme stabiilset kulude taset, kuid vähenevaid maksutuluseid, seda vaatamata üsna soodsatele tööturu eeldustele.

Kokkuvõttes näitab tänase poliitika jätkusuutlikkuse analüüs, et tulenevalt pensioniea kasvust on surve riigi rahandusele demograafiliste muudatuste poolt Eestile Euroopa Liidu riikide hulgast üks madalamaid ja tervikuna väheneb.

Tabel 65. Riigi rahanduse pikaajaline jätkusuutlikkus 2019–2070 (% SKPst)

	2019	2030	2040	2050	2060	2070
Kulud kokku	38,9	39,9	39,5	39,5	39,2	38,6
sellist: vananemisega seotud kulud	17,2	16,6	16,2	16,1	16,0	15,6
Pensionid	7,8	6,9	6,5	6,1	5,8	5,4
Sotsiaalkindlustuspensionid	7,8	6,9	6,5	6,1	5,8	5,4
Vanadus- ja eelpensionid	6,2	5,6	5,4	5,1	4,8	4,6
toitjakaotus- ja invaliidsuspensionid, töövõimetoetus	1,3	1,0	0,9	0,8	0,8	0,7
ametipensionid (juhul, kui valitsussektori eelarvest)	-	-	-	-	-	-
muud pensionid	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
Tervishoid	4,9	5,2	5,4	5,6	5,7	5,7

	2019	2030	2040	2050	2060	2070
Hoolekanne (oli varem tervishoiukulude osa)	0,4	0,5	0,5	0,6	0,7	0,7
Intressimaksud	0,0	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2
Hariduskulud	4,2	4,1	3,7	3,8	3,9	3,8
Muud vananemisega seotud kulud	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Tulud kokku	39,0	38,5	37,5	36,9	36,5	36,2
sellest: tulud varadelt (sh intressitulud)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
sellest: sotsiaalkindlustusmaksed (I samba tulud)	6,5	5,8	5,7	5,6	5,5	5,5
Pensionikindlustuse varad (I sammas)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
sellest: pensionikindlustuse konsoliseeritud varad (muud varad muu valitsussektori võlakirjad)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Pensionireformi mõju						
II sambasse suunatud sotsiaalkindlustusmaksed (riigi 4%)	1,7	1,8	1,8	1,9	1,9	1,9
II samba pensionite väljamaksud	0,1	0,3	0,6	1,0	1,5	1,9
Eeldused:						
Tööjõu tootlikkuse kasv, %	3,5	3,0	1,9	1,8	1,7	1,5
SKP reaalkasv, %	3,9	2,5	1,6	1,3	1,4	1,5
Tööjõus osalemise määr, mehed (vanuses 20–64), %	87,4	88,4	89,4	90,2	90,9	91,1
Tööjõus osalemise määr, naised (vanuses 20–64), %	80,3	81,3	82,3	83,3	84,5	84,6
Tööjõus osalemise määr kokku (vanuses 20–64), %	83,8	84,9	86,0	86,9	87,8	88,0
Töötuse määr (15–64), %	4,6	6,5	6,6	6,6	6,6	6,6
Üle 65-aastaste osakaal rahvastikus, %	19,9	23,3	25,8	28,4	30,9	30,5

Allikas: Rahandusministeerium, EL Majanduspoliitika komitee.

Märkused: prognoos ei sisalda pensionikindlustuse teise samba vabatahtlikuks tegemise muudatusi, mis jõustusid 2020 aasta sügisel, kuna prognoosieeldused- ja arvutused valmisid enne vastavat riigikohtu otsust.

Valitsussektori potentsiaalsete kohustuste hulka loetakse kohustusi, mille tegelik realiseerumine sõltub mõnest tulevikus selguvast asjaolust. Potentsiaalseid kohustusi ei liideta valitsussektori võlakoormusele (v.a EFSFi garantii), kuid nende mahtu on oluline jälgida riigi rahanduse pikaajalise jätkusuutlikkuse hindamisel.

Tabel 66. Riigi potentsiaalsed kohustused 2022 (% SKPst)

	2022
Riiklikud potentsiaalsed kohustused kokku	7,0
sh ESMi sissenõutav kapital	3,2
sh EFSFi võlakohustuste põhisumma garantii	1,5
sh EIB, NIB, CEB, EBRD, IBRD sissenõutav kapital	1,2
sh Kredex ja Kredex krediidikindlustus	0,9
sh Öppelaenu	0,1
sh Laenugarantiid	0,1

3.7 Riigi rahanduse areng

3.7.1 Riigieelarve seaduse muutmise

Valitsus on otsustanud esitada Riigikogule eelnõu, mille eesmärkideks on muuta riigieelarve seaduses sisalduvaid riigieelarve koostamise aluseks olevaid valitsussektori tasakaalu reegleid ja ühendada stabiliseerimisreserv likviidsusreserviga.

Eelarvereegli täiendamine EL õiguse ja rahvusvaheliste kokkulepete valguses.

Muudatuse tulemusena viiakse Eesti riigisisese eelarvereeclid vastavusse EL õiguse ja rahvusvaheliste kokkulepetega lubatud limiitidega, kaotades seni kehtinud rangemad nõuded, mis on osutunud eelarve planeerimisel liiga piiravaks just suurte majanduskriiside ja nendest väljumise kontekstis. EL õigus ja rahvusvahelised kokkulepped võimaldavad keerulistes majandusoludes paindlikumat lähenemist riigieelarve planeerimisele.

Riigieelarve seadusesse plaanitakse konkreetsemalt järgmiseid muudatusi:

- Valitsussektori eelarve tasakaalu planeerimise alusena nähakse ette majandus- ja rahaliidu stabiilsuse, koordineerimise ja juhtimise leping.
- Valitsussektori eelarve iga-aastane struktuurne positsioon on vastavalt eelnimetatud lepingule tasakaalus juhul, kui valitsussektori iga-aastane struktuurne eelarvepositsioon vastab riigipõhisele keskpika perioodi eesmärgile, mis on kindlaks määratud muudetud stabiilsuse ja kasvu paktiga, mille kohaselt struktuurse puudujäägi miinimummäär on 0,5 protsenti sisemajanduse koguproduktist jooksevhindades. Lisaks võib juhul, kui riigi võlatase on alla 60% SKPst ja riigi rahanduse pikaajalise jätkusuutlikkusega seotud riskid on madalad, struktuurse puudujäägi miinimummäär keskpika perioodi eelarve-eesmärgi raames ulatuda ühe protsendini SKPst.
- Seadusest jäetakse välja kompensatsioonimehhanism.

Uue plaani kohaselt tuleb riigieelarve koostada sellisel, et valitsussektori struktuurne eelarvepositsioon oleks vähemalt keskpika perioodi eelarve-eesmärgi tasemel või liiguks selle suunas. Erinevalt kehtivast seadusest varem tekkinud kumulatiivse ülejäägi arvel ei saa teha suuremat puudujääki ning kumulatiivset puudujääki ei kompenseerita ülejääkidega. Rahandusministeeriumi 2023. aasta suveprognoosi järgi ulatus kumulatiivne struktuurne defitsiit 2027. aastal -19,6%ni SKPst, mis hetkel kehtiva kompensatsioonimehhanismi järgi tähendaks vajadust plaanida hilisemat struktuurset ülejääki järgneva 39 aasta jooksul. Plaanitud muudatusega kaotatakse kumulatiivse puudujäägi kompenseerimine, ehk kui valitsussektori eelarvepositsioon jõuab oma keskpika perioodi eesmärgini, täiendav parandamisvajadus kaob.

Eeldusel, et keskpika perioodi eelarve-eesmärk seatakse tasemele -1,0% SKPst, võimaldab muudatus nelja aasta peale ehk 2024–2027 summaarselt kavandada eelarveid kokku 1,9 mld euro võrra suuremas puudujäägis kui kehtiva reeglistiku alusel. Vastavalt rahandusministeeriumi 2023. aasta suveprognoosile on 2024. aasta majandusolud sellised, mis kohandust struktuurses eelarvepositsioonis ei nõua.

Tabel 67. Eelarve eesmärk kehtiva ja uue reegli korral

	2023	2024	2025	2026	2027	Kokku
Kehtiv reegel (% SKPst)	-1,2%	-0,7%	-0,2%	0,3%	0,5%	
Uus reegel (% SKPst)	-1,2%	-1,2%	-1,0%	-1,0%	-	1,0%
Vahe (mln eurot)	0	-207	-365	-611	-718	-1901

Stabiliseerimisreservi ühendamise likviidsusreserviga.

Stabiliseerimisreserv loodi 1997. aastal eesmärgiga maandada riigi rahastamisega seotud riske kriisiolukordades. Samas on stabiliseerimisreservi kasutamise tingimused piiratud (kasutamisele võtmise otsustab Riigikogu) ning puudub võimalus reservi sujuvaks kasutuselevõtuks majanduse jähinemise tingimustes. Stabiliseerimisreservile on seatud investeerimispiirangud, mis tulenevad riigieelarve seaduses märgitud reservi eesmärkidest, et

tagada reservi vahendite väärtuse säilimine ning võimalus neid kiirelt kasutusele võtta. Kuigi ka 2020. aastal andis Riigikogu COVID-19 kriisi ajal loa reservi kasutada, kasutati neid viimati 224 miljoni euro ulatuses 2009. aasta majanduskriisi ajal. Eelnõu võimaldab riigi reserve kriitilistes tingimustes paindlikumalt kasutada.

Stabiliseerimisreservi maht väheneb suhtena SKP-sse kuna sissemaksed on väga väikesed või puuduvad üldse ning konservatiivsete investeerimispiirangute tõttu on tootlus suhteliselt madal. Stabiliseerimisreservi mahu vähenemine eelarve ja majanduse suhtes jätkub ka edaspidi, mistõttu on reservi panus riigi rahastamisse seaduses sätestatud kriiside korral oluliselt vähenenud. Käesoleva aasta 30. juuni seisuga oli reservi maht 428,6 miljonit eurot. Samal ajal on koos majanduse kasvuga suurenenud likviidsusreservi maht, mis 30. juuni 2023. a seisuga oli 2 026,6 miljonit eurot. Likviidsusreservi maht sõltub ka edaspidi eelarvekulude kasvust ning selle maht koos paranenud laenuvõimekusega on piisav, et täita stabiliseerimisreservile pandud ülesandeid.

Stabiliseerimisreservi liitmisel likviidsusreserviga saab seda raha paindlikult kasutada riigi likviidsuse juhtimiseks, selle võrra riigile vähem laenu võtta ning hoida seega kokku intressikuludelt. Hinnangu kohaselt väheneb riigi intressikulu aastas liitmise tulemusena umbes 2 miljoni euro võrra. Stabiliseerimisreservi seniste eesmärkide täitmiseks on riigil olemas piisavalt suur likviidsusreserv ning viimastel aastatel on oluliselt paranenud ka riigi võime võlakohustuste võtmiseks

3.7.2 Riigieelarve seaduse plaanitav muutmine

2022. aastal koostati Rahandusministeeriumi eestvedamisel ülevaade riigi finantsjuhtimisega seotud tugevustest ja väljakutsetest. Kvaliteetse avaliku sektori finantsjuhtimise mõõdupuuks valiti rahvusvaheliselt tunnustatud PEFA ([Public Expenditure and Financial Accountability](#)¹³²) raamistik. Selle alusel koostas Rahandusministeerium hinnangu riigi finantsjuhtimisele ning tegi ettepaneku regulatsiooni muutmiseks.

[Riigieelarve seaduse muutmiseks](#) on koostatud [väljatöötamiskavatsus](#)¹³³ (VTK), milles on **probleemid** grupeeritud kolmeks suuremaks väljakutseks:

- a) riigi strateegilise juhtimise raamistik ei ole terviklik ning strateegilised eesmärgid on eelarveprotsessis tagaplaanil;
- b) riigieelarve ei ole piisavalt läbipaistev, arvestuspõhimõtted on killustunud, osapoolte rollijaotus on ebaselge;
- c) parendamist vajab eelarvedistsipliin ja finantsriskide juhtimine.

VTK kirjeldab probleeme ja pakub välja üldisi lahendussuundi. **Lõplikud lahendusedettepanekud** riigieelarve seaduse muutmiseks on kavas välja töötada töörühmades kaasates ministeeriumide valitsemisalasid, põhiseaduslikke institutsioone ja väliseid eksperte.

Koos riigieelarve seaduse muutmisega on kavas samaaegselt ette valmistada rakendusaktide ja juhiste muutmine, et kogu protsess oleks algusest lõpuni läbimõeldud ning rakendamisel ei tekiks tõrkeid.

Projekti organisatsioon on üles ehitatud kolmele tugisambale: töörühmad, töörühmade keskus ja koostöökogu. Töörühmade ülesanne on välja töötada riigieelarve seaduse muutmise väljatöötamiskavatsuses toodud probleemidele lahendusedettepanekud, hinnata

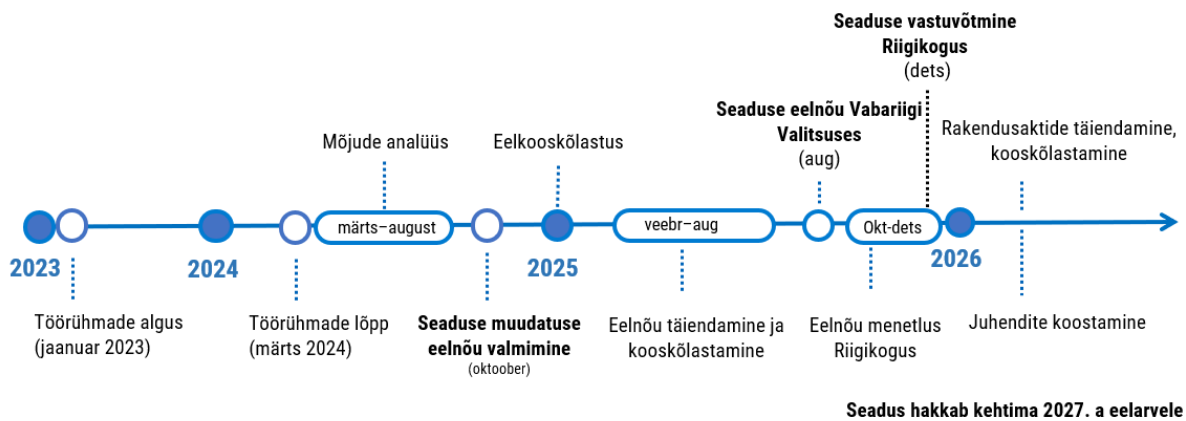
¹³² PEFA Report: What Is PEFA?

¹³³ Riigieelarve seaduse muutmine | Rahandusministeerium (fin.ee)

nende mõjud, esitleda lahendustettepanekuid koostöökogule ja vormistada lõplik lahendustettepanek.

Töörühmad on grupeeritud viie teema järgi: strateegilise juhtimise ja finantsjuhtimise seostamine; eelarvepõhimõtted; finantsdistsipliin, eelarve täitmise kontroll; kohalike omavalitsuste rahastamine ning põhiseaduslike institutsioonide eelarved (näiteks Riigikohus, Riigikantselei, Õiguskantsler jt). Töörühmade liikmeks määrati Rahandusministeeriumi ja teiste valitsemisalade poolt esitatud kandidaadid.

Joonis 16. Riigieelarve seaduse muutmise ajaraam

Riigieelarve seaduse eelnõu valmib 2024. aasta sügiseks, mille järel toimub eelnõu koostöölastamine vastavalt hea õigusloome ja normitehnika eeskirjale. Valitsusele esitatakse eelnõu 2025. aasta suve lõpus ning menetluseks Riigikogus sama aasta sügisel. Plaani kohaselt hakkab uus seadus kehtima **2027. aasta eelarvele**.

3.7.3 Rohereform ja arengud rohe-eelarve suunas

2023. aasta augustis võttis valitsus vastu **Rohereformi tegevusplaani 2023–2025**¹³⁴, mille eesmärgiks on vähendada negatiivset keskkonnamõju ning arendada keskkonda hoidvat ettevõtlust ja kaasaegset elukeskkonda. Tegevusplan põhineb kolmel peamisel suunal – negatiivsete keskkonnamõjude vähendamine, kaasaegse ja kvaliteetse elukeskkonna kujundamine ning konkurentsivõimelise ja keskkonnahoidliku ettevõtluse arendamisele kaasa aitamine.

Rohereform on koostöös pikaajaline arengustrateegiaga „Eesti 2035“, millega on seatud eesmärk, et Eesti on 2050. aastaks konkurentsivõimeline, teadmispõhise ühiskonna ja majandusega kliimanetraalne riik. Reformi ühe osana on kavas suurendada riigi eelarvefinants- ja maksupoliitika koostöös rohereformi eesmärkidega koostöös Kliimaministeeriumi, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi ning Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumiga. Rohereformi raames on võetud eesmärgiks koostada rohe-eelarve kontseptsioon ja sellega kaasnevad ettepanekud metodika, juhtimise ja protsessi muutmiseks ning võimalikud täiendused riigieelarve seadusesse s2026. aastaks.

Vastavalt rohereformi tegevusplaanile teeb Rahandusministeerium ettevalmistusi rohe-eelarvestamise metodiliste alternatiivide väljatöötamiseks, kasutades ära olemasolevat eelarvestamise raamistikku. Tegevuspõhise eelarve tulemuhtimise raamistik on hea alus valdkondade keskkonna- ja kliimaga seotud eesmärkide eristamisele ja mõõtmisele kogu riigi

¹³⁴ Valitsuse liikmed toetasid rohereformi tegevusplaani aastateks 2023–2025 | Eesti Vabariigi Valitsus

eesmärkide seas ning nende tulude ja kulude hindamiseks. Selleks, et olla kursis rohe-eelarvestamise arengute ja parimate praktikatega, teeb Rahandusministeerium tihedat koostööd teiste riikidega ning organisatsioonidega rahvusvahelisel tasandil – Euroopa Komisjon, OECD, IMF, Maailmapank. Rahandusministeeriumi, Kliimaministeeriumi ja Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi ametnikud on osalenud 2022. aastast Euroopa Komisjoni koolitusprogrammis „Greener, Better, Stronger: Factors for the successful implementation of green budgeting in EU Member States¹³⁵“, mis on suunatud rohe-eelarvestamise reformide ettevalmistamiseks Euroopa Liidu liikmesriikides. 2024. aasta alguses jõuab koolitus viimase, neljanda, moodulini, kus on võimalik tutvuda detailselt juba kasutuses olevate rohe-eelarve praktikatega kohapeal: Prantsusmaal, Taanis, Austrias, Iirimaa või Kreekas.

Lisaks muudatustele eelarveprotsessis on rohepöörde eesmärkidega seotud riigi rahanduse valdkonnas ka riigi hoonestatud kinnisvara arendamine ja haldamine, väärtuspõhiste riigihangete osakaalu suurendamine ja ettevõtete ning avaliku sektori organisatsioonide teadlikkuse ja võimekuse tõstmine seoses kestlikkuse aruandlusega ning keskkonnaandmete tõhusama kasutamisega reaalmajanduse andmepõhise aruandluse põhimõtetele toetudes.

3.7.4 Riigieelarve juhtimislaud

2022. aastal avalikustati Rahandusministeeriumi kodulehel [riigieelarve juhtimislaud](#), mis võimaldab saada kiire ülevaate riigieelarve andmetest ning eelarve jagunemisest nii riigiasutuste kui ka tegevuste vahel. 2024. aasta riigieelarve kohta on juhtimislauale tehtud hulk täiendusi. Lisandunud on uued infokihid, milleks on Vabariigi Valitsuse eelarveotsused ehk nõuete tabel, tulude töölaud, täpsem investeeringute ja investeeringutoetuste loetelu, välisloetuste jagunemine, sotsiaalsete loetuste jagunemine ning moodikute töölaud. Kõik töölaudad on vaadeldavad nii ministeeriumide kui ka tulemusvaldkondade lõikes, välja arvatud moodikud, mis on seotud vaid tulemusvaldkondade külge. Võrreldes riigieelarve seletuskirja andmestikega, võimaldab juhtimislaud luua interaktiivseid seoseid ja esitada informatsiooni grupeerituna üldiselt üksikule, mis tähendab, et iga kasutaja saab avada just sellise infokihi, mis on huvipakkuv just tema jaoks.

Riigieelarve juhtimislaud on üks riigieelarve arusaadavuse ja läbipaistvuse suurendamise tegevustest, mille arendamisel on lähtutud teenusedisaini põhimõtetest ning kasutajate vajadustest.

3.8 Välisloetused fondide ja valitsemisalade lõikes

Eelolevatel aastatel jätkub Euroopa Maaelu Arengu Põllumajandusfondi ja Euroopa Merendus- ja Kalandusfondi toetuste 2014-2020 perioodiks eraldatud vahendite rakendamine. Samal ajal on käimas uue 2021-2027 perioodi välisloetuste vahendite õigusaktide ettevalmistus ja kasutuselevõtt nii kiiresti kui võimalik.

¹³⁵ [Greener-better-stronger-Factors-for-the-successful-implementation-of-green-budgeting-in-EU-Member-States_au1906.pdf](#) (europa.eu)

Tabel 68. Välisloetused fondide ja valitsemisalade lõikes

Fondide lõikes	RES 2024, tuh eur	RES 2025, tuh eur	RES 2026, tuh eur	RES 2027, tuh eur
KOKKU	1 744 115	1 764 355	1 519 453	946 445
Euroopa Merendus-, Vesiviljelus- ja Kalandusfond 2021-2027	6 974	15 034	16 724	16 164
Euroopa Põllumajanduse Tagatisfond	200 216	203 380	206 114	206 033
Euroopa Maaelu Arengu Põllumajandusfond 2014-2020	91 122	57 896	-	-
Euroopa Maaelu Arengu Põllumajandusfond 2021-2027	51 394	78 265	92 372	87 902
Euroopa naabrusinstrumendi programm	163	64	-	-
Euroopa territoriaalse koostöö programm	9 757	9 574	4 575	4 577
Muud (otsetoetused asutustele)	324 660	468 439	455 144	139 354
Siseturvalisuse valdkonna fondid	19 075	20 283	12 460	9 395
Norra ja EMP finantsinstrument	8 567	88	-	-
Sveitsi-Eesti Koostööprogramm	7 186	7 541	6 835	5 085
Taaste- ja vastupidavusrahastu	345 464	217 411	60 667	-
Euroopa Regionaalarengu Fond 2021-2027	290 612	308 444	343 240	255 795
Euroopa Sotsiaalfond 2021-2027	81 094	98 346	111 230	109 810
Ühtekuuluvusfond 2021-2027	199 120	149 113	125 775	71 060
Õiglase Ülemineku Fond 2021-2027	91 770	113 853	66 018	23 414
Tehniline abi 2021-2027	16 942	16 625	18 298	17 857
Valitsemisalade lõikes	RES 2024, tuh eur	RES 2025, tuh eur	RES 2026, tuh eur	RES 2027, tuh eur
KOKKU	1 744 115	1 764 355	1 519 453	946 445
Riigikohtu haldusala	38	29	26	-
Riigikantselei haldusala	6 043	8 045	8 114	8 080
Haridus- ja Teadusministeeriumi valitsemisala	114 476	140 928	167 621	168 029
Kaitseministeeriumi valitsemisala	114 351	127 961	28 782	6 503
Kliimaministeeriumi valitsemisala	693 417	657 968	619 734	175 066
Kultuuriministeeriumi valitsemisala	10 903	11 468	10 245	9 567
Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi valitsemisala	245 420	241 602	143 144	101 588
Regionaal- ja põllumajandusministeeriumi valitsemisala	406 581	448 116	425 342	370 743
Rahandusministeeriumi valitsemisala	27 933	29 849	38 851	40 331
Siseministeeriumi valitsemisala	44 490	25 856	16 902	10 433
Sotsiaalministeeriumi valitsemisala	66 039	58 668	55 527	53 723

Välisministeeriumi valitsemisala	11 254	11 388	2 768	-
Justiitsministeeriumi valitsemisala	3 171	2 476	2 396	2 381

2014–2020 eelarveperiood

Aasta 2023 oli enamike 2014–2020 eelarveperioodi fondide puhul viimaseks rakendamise aastaks.

Eesti maaelu arengukava (MAK) 2014–2020¹³⁶ raames antav toetus Eestile koos 2025 aastani kestva üleminekuperioodiga ning taasterahastu panusega on ligi 1 082 mln eurot, millele Eesti riik lisab riikliku finantseeringu näol 218 mln eurot. Eesmärgiks on aidata tõsta põllumajanduse konkurentsivõimet, parandada loodusvarade jätkusuutlikku majandamist, tõhustada kliimameetmeid ning tagada maapiirkondade tasakaalustatud ja territoriaalne areng. Arengukava kokku 16 meetmest ja 39 tegevuse liigist on kõik käivitunud. 2023. aasta 30. juuni seisuga on arengukava raames EL vahenditest kohustusi võetud 1 020 mln eurot (90%) ja toetuse saajatele makseid tehtud 884 mln eurot (69%).

MAK 2014–2020 raames on erandina teistest eelmise rahastuperioodi fondidest lubatud üleminekuperiood, mis tähendab et selle fondi vahendeid saab kasutada 2025 aastani. Selleks tõsteti perioodi 2021–2027 kahe esimese aasta vahendid üle perioodi 2014–2020. Üleminekuperioodi rahastamisskeem ei erine perioodi 2014–2020 rahastamisskeemist.

Euroopa Majanduspiirkonna ja Norra finantsmehhanismide programmiperioodil 2014–2021 saab Eesti Euroopa Majanduspiirkonna programmist 29,88 mln ja Norra finantsmehhanismist 33,02 mln eurot, sellele lisandub riiklik kaasfinantseering vastavalt 4,18 mln ja 5,36 mln. Kõik programmid on välja töötatud ning programmilepingud allkirjastatud ning nende abil toetatakse konkurentsivõime tõstmist, kohalikku arengut ja vaesuse vähendamist, teadustööd ja haridust ning kliimamuutuste leevendamist ja kohanemist. 2023. aasta 30. juuni seisuga on kohustusi võetud 60,1 mln euro eest (96%) eest ning väljamakseid on tehtud 33,4 mln euro (53%) ulatuses. Selle programm kestab veel ka 2024. aastal. Aasta 2023 on enamike 2014–2020 eelarveperioodi fondide puhul viimaseks rakendamise aastaks. Kuna senine vahendite väljamaksmine on olnud aeglasem kui prognoositud, siis suureneb 2023 aastasse planeeritud eelarve võrreldes 2022. aastaga.

2021–2027 eelarveperiood ning Euroopa Liidu majanduse taastepakett

Taaste- ja vastupidavusrahistu (Recovery and Resilience Facility – RRF) moodustab suure osa EL majanduse taastepaketist. Rahastu eesmärk on toetada investeringuid ja reforme, mis on hädavajalikud majanduse pikaajaliseks taastumiseks, liikmesriikide majanduse ja sotsiaalse vastupidavuse suurendamiseks ning rohelise- ja digiülemineku toetamiseks. Taaste- ja vastupidavussrahistu maht Eestile oli 863,3 miljonit ja kasutamise aega kuni 2026. aastani. 2023. aastal taastekava muutmise käigus lisandus rahastusse 90 miljonit eurot RePowerEU vahendeid, mis teeb rahastu kogumahuks 953,3 miljonit eurot.

Käimas on uus EL eelarveperiood ning selle raames on Eestile kuni aastani 2029 **EL ühtekuuluvuspoliitika** (ÜKP) toetuseid ette nähtud ca 3,369 mld eurot. Need jaotuvad nelja fondi ja kuue üldise poliitikaeesmärgi vahel. Ühtekuuluvuspoliitikat toetatakse neljast fondist

¹³⁶ Eesti maaelu arengukava 2014–2020 on kättesaadav Maaeluministeeriumi kodulehel: <https://agri.ee/eesti-maaelu-arengukava-2014-2020>

– Euroopa Regionaalarengu Fond (ERF), Ühtekuuluvusfond (ÜF) ja Euroopa Sotsiaalfond (ESF+), Õiglase Ülemineku Fond (ÕÜF). Ühtekuuluvuspoliitika fondide ehk struktuuritoetuste planeerimise aluseks on Euroopa Komisjoni antavad riigipõhised soovitusel ning pikaajalises strateegias „Eesti 2035“ määratletud arenguvajadused ja sihid.

Lisandunud ÕÜFi eesmärk on toetada neid EL regioone, keda EL kliimanetraalsele üleminek mõjutab enim ning aidata neil toime tulla sellega kaasnevate sotsiaalmajanduslike väljakutsetega. Eestile eraldatav toetusmaht ÕÜF-ist on 353,9 miljonit eurot ning selle peamine eesmärk on ettevõtluse mitmekesistamine ja uute töökohtade loomine Ida-Virumaal.

Ühtekuuluvuspoliitika vahendite kasutamine jaguneb kuue eesmärgi vahel: nutikam, rohelisem, ühendatum, sotsiaalsem, inimestele lähedasem Eesti ning õiglane üleminek.

2023. aasta 30. juuni seisuga on kõigi ÜKP fondide üleselt kohustusi võetud 767 mln euro eest (22,8%) eest ning väljamakseid on tehtud 37,3 mln euro (1,1%) ulatuses.

Euroopa Merendus-, Kalandus- ja Vesiviljelusfondi (EMFAF / EMKVF) 2021-2027 rakenduskava maht on 97,4 mln eurot, millele lisandub riiklik kaasfinantseering 41,7 mln eurot. Rakenduskava eesmärk on tagada majanduslikult konkurentsivõimeline ja keskkonnasäästlik kalandus ja vesiviljelus läbi järgmiste alaeesmärkide: kalavarude hea seisundi tagamine, kalandus- ja vesiviljelussektori konkurentsivõime suurendamine ning kalandus- ja vesiviljelustoodete kvaliteedi ja lisandväärtuse tõstmine. 2023. aasta 30. juuni seisuga ei ole veel kohustusi võetud ega väljamakseid tehtud.

„Ühise põllumajanduspoliitika strateegiakava 2023-2027“ sisaldab kahe fondi Euroopa Maaelu Arengu Põllumajandusfondi ja Euroopa Põllumajanduse Tagatisfondi vahendeid. **Euroopa Maaelu Arengu Põllumajandusfondi** 2023-2027 (EAFRD) osa rakenduskavast on 440 mln eurot, millele lisandub riiklik kaasfinantseering 185 mln eurot. Strateegiakava eesmärk on sarnane eelmise perioodi fondiga aidata tõsta põllumajanduse konkurentsivõimet, parandada loodusvarade jätkusuutlikku majandamist, tõhustada kliimameetmeid ning tagada maapiirkondade tasakaalustatud ja territoriaalne areng. 2023. aasta 30. juuni seisuga ei ole veel kohustusi võetud ega väljamakseid tehtud.

Põllumajanduslikeks otsetoetusteks kasutatakse **Euroopa Põllumajanduse Tagatisfondi** vahendeid. Otsetoetuste sihtgrupp on aktiivsed põllumajandustootjad, eraldi toetused on ette nähtud alustavatele noortele põllumajandustootjatele ja väiketootjatele. Suurem osa otsetoetuste eelarvest, on ette nähtud ühtseks pindalatoetuseks ja rohestamise toetuseks.

Uuel 2021-2027 rahastusperioodil jaguneb senine Sisejulgeolekufond kaheks eraldi rahastuks: **Sisejulgeolekufond** (ISF) ning piirihalduse ja viisade rahastu (BMVI). ISF-i eesmärgid on üldjoontes sarnased eelmise perioodiga (v.a. kriisiohje). Fondi üldeesmärk on aidata kaasa kõrge turvalisuse taseme tagamisele liidus, eelkõige võideldes terrorismi ja radikaliseerumise, raske ja organiseeritud kuritegevuse ja küberkuritegevusega, juhtides turvalisusega seotud riske ning abistades ja kaitstes kuritegevuse ohvreid. ISF-i 2021-2027 eeldatavaks mahuks on 28,6 mln eurot, millele lisandub riiklik kaasfinantseering summas 8,8 mln eurot. 2023. aasta 30. juuni seisuga on kohustusi võetud 14 mln euro eest (50%) eest ning väljamakseid veel tehtud ei ole.

Piirihalduse ja viisade rahastu (BMVI) 2021-2027 mahuks on 2023. aastal toimuva rakenduskava muudatuse järgselt 39,5 mln eurot millele lisandub riiklik kaasfinantseering 11,2 mln eurot. BMVI kaudu toetab Euroopa Liit tegevusi, mis on suunatud EL välispiiri kaitsmisele,

seadusliku rände hõlbustamisele ning ühise viisapoliitika elluviimisele. 2023. aasta 30. juuni seisuga on kohustusi võetud 34,2 mln eest ning väljamakseid veel tehtud ei ole.

Varjupaiga-, Rände- ja Integratsioonifondi (AMIF) 2021–2027 eeldatavaks mahuks on 21,1 mln eurot, millele lisandub riiklik kaasfinantseering 6,7 mln eurot. AMIF-i eesmärk on aidata kaasa rändevoogude tõhusale juhtimisele, tugevdada ja arendada Euroopa ühist varjupaigasüsteemi, toetada seaduslikku rännet ja aidata seejuures kaasa ka kolmandate riikide kodanike integreerimisele ning aidata võidelda ebaseadusliku rände vastu ja tagada tõhus tagasisaatmine kolmandate riikidesse. 2023. aasta 30. juuni seisuga on kohustusi võetud 5,3 mln euro eest (25%) eest ning väljamakseid veel tehtud ei ole.

Kõikide siseturvalisuspoliitika fondide raames on võimalik taotleda vahendeid lisaks otse Euroopa Komisjoni temaatilisest rahastust, kuid erinevalt teistest EL fondidest, suureneb teatud juhtudel (nt erimeetmetest vahendite taotlemisel) vastava fondi rakenduskava maht Euroopa Komisjoni eraldatud toetuse võrra.

Eesti-Šveitsi programmi tegevused on toimumas aastani 2027. Programmil on kaks fookust: sotsiaalse kaasatuse teemadeks eraldatakse 19,2 miljonit ja bioloogilise mitmekesisuse edendamiseks 7,2 miljonit eurot, millele lisandub riiklik kaasfinantseering 5,2 mln eurot. 2023. aasta 30. juuni seisuga ei ole veel kohustusi võetud ega väljamakseid tehtud. Toimuvad ettevalmistavad tegevused.

Perioodil 2021–2027 jätkavad kõik seitse **Interreg programmi**. URBACTi, Eesti-Läti, Kesk-Läänemere, Läänemere piirkonna, Interreg Euroopa, Interact ja Espon programmid on Euroopa Komisjoni poolt heakskiidetud. ELi välispiiriprogrammi ettevalmistamine on peatatud Venemaa agressiooni Ukraina vastu ning sellele programmile eraldatud ERFi vahendid on suunatud Eesti-Läti ja Kesk-Läänemere programmidesse.

Euroopa territoriaalse koostöö programmidest Eesti-Läti koostööprogrammi välistoetuse maht on programmiperioodil 2021–2027 kokku 26 mln eurot. 2023. aasta 30. juuni seisuga on kohustusi võetud 10,7 mln euro (41%) eest ning väljamakseid veel tehtud ei ole.

Väljaspool Euroopa Liidu eelarve programme saab Eesti kasutada ka Euroopa Liidu kasvuhoonegaaside lubatud heitkoguse ühikute kauplemissüsteemi (EL HKS) kaudu saadavat enampakkumistulu, millest vähemalt 50% suunatakse kooskõlas atmosfääriõhu kaitse seadusega ja EL direktiiviga 2003/87/EÜ kliima- ja energiapoliitika eesmärkide saavutamiseks. Alates 2021. aastast saab Eesti direktiivi 2003/87/EÜ artikli 10d ning atmosfääriõhu kaitse seaduse § 1651 alusel kasutada EL ülese **Moderniseerimisfondi** Eestiga seotud osa vahendeid kliima- ja energiapoliitika eesmärkide täitmise panustavate tegevuste toetamiseks (välja arvatud tahkeid fossiilkütuseid kasutavate energiatootmisüksustega seoses). Sellekohaste otsuste alusel on Moderniseerimisfondi Eestiga seotud osast kavas, külgnevalt teiste kliima- ja energiaeesmärkide saavutamist toetavate meetmetega, toetada kahe pikaajalise programmi elluviimist fondi energiatõhususe ja taastuvenergia arendamise prioriteetsetes valdkondades. Moderniseerimisfondi suunatud KHG ühikute kauplemistulu saadakse EL kauplemissüsteemist. Moderniseerimisfondi kogu välistoetuse summa aastateks 2024–2027 on prognoositud 339,8 miljonit.

Muud välistoetused — riigiasutustel on võimalik taotleda otsetoetustena mitmetest Euroopa Liidu fondidest lisaraha olulisteks tegevusteks, kogemuste vahetamiseks, riikidevahelise koostöö edendamiseks, riikide süsteemide ühtlustamiseks ja paljuks muuks. Välistoetust tuleb sellisel juhul käsitada täiendava panusena asutuse omavahenditele (baaseelarvele) ning

nõutava omafinantseeringu jaoks tuleb leida vahendid oma eelarvest (üldjuhul otse laekuvate välisloetuste jaoks riikliku kaasrahastamist ei eraldata).

Lisad

Lisa 1. Rahandusministeeriumi 2023. aasta suvine majandusprognoos ja sensitiivsusanalüüs

Eelarvenõukogu arvamus Rahandusministeeriumi 2023. aasta suvise majandusprognoosi kohta

Vastavalt Riigieelarve seaduse §18-le avaldas Eelarvenõukogu 7. septembril arvamuse Rahandusministeeriumi 2023. aasta suvise majandusprognoosi kohta (<https://eelarvenoukogu.ee/uudised/eesti-riigirahanduse-valjavaade-pusib-keeruline>).

Eelarvenõukogu hinnangul on rahandusministeeriumi suvine majandusprognoos sobiv alus, mille põhjal töötada välja 2024. aasta riigieelarve ja järgmise nelja aasta eelarvestrateegia. Samas rõhutatakse majanduskasvu ja hinnatõusu prognooside ebakindlust viimastel aastatel. Lisaks võivad tavapärasest suuremaks kujuneda maksulaekumiste prognoosivead, kuna korraga on jõustumas rohked maksusüsteemi muudatused.

Rahandusministeerium nõustub hinnanguga.

Eelarvenõukogu märgib, et valitsusel tuleb lähiaastate eelarve-eesmärkide seadmisel arvestada eelarveeeglite järgse kohustusega hoida nominaalne eelarvepuudujääk väiksemana kui 3% SKPst ja vajadusega liikuda struktuurse eelarvetasakaalu suunas. Sarnase hinnangu andis Eelarvenõukogu kevadel 2023. aasta stabiilsusprogrammi eesmärkide kohta (<https://eelarvenoukogu.ee/uudised/valitsuse-seatud-eesmark-vahendada-eelarvepuudujaaki-on-sobilik>).

Valitsus nõustub nende hinnangutega ning neid eesmärke valitsuse poolt kavandatavad ja käesolevas eelarvestrateegias kirjas olevad sammud ka silmas peavad.

Majandusprognoos

Eelarvestrateegia ja selle fiskaalraamistiku üheks aluseks on Rahandusministeeriumi 2023. aasta suvine majandusprognoos, mille makromajanduse osa kokkuvõtlikud tabelid on esitatud käesolevas Lisas 1. Majandusprognoosi põhjalikuma seletuskirjaga saab tutvuda Rahandusministeeriumi [kodulehel](#). Rahandusministeeriumi majandusprognoos on koostatud ministeeriumi Fiskaalpoliitika osakonna analüütikute poolt, kes Riigieelarve seaduse kohaselt on prognoosi koostamisel ja koostamise meetodika valikul sõltumatud.

Suvise majandusprognoosi eeldused on fikseeritud 2023. aasta augusti keskpäiga seisuga.

Tabel 69. Prognoosi olulisemad väliseeldused (protsenti)

	Eeldused RM 2023. a suvises prognoosis						Euroopa Komisjon (2023 suvine vaheprognoos)		
	2022	2023*	2024*	2025*	2026*	2027*	2022	2023*	2024*
1. Euribor, 3 kuud (aasta keskmine)	0,4	3,4	3,5	2,9	2,8	2,7	0,3	3,4	3,6
2. Eurotsooni pikaajaline intressimäär (aasta keskmine)	1,1	2,6	3,0	3,2	3,2	3,2	1,1	2,4	2,5
3. EUR/USD vahetuskurss (aasta)	1,050	1,091	1,099	1,099	1,099	1,099	1,05	1,09	1,09

	Eeldused RM 2023. a suvises prognoosis						Euroopa Komisjon (2023 suvine vaheprognoos)		
	2022	2023*	2024*	2025*	2026*	2027*	2022	2023*	2024*
keskmine)									
4. Nominaalne efektiivne vahetuskurss	-2,2	3,8	0,6	0,0	0,0	0,0	-	-	-
5. Maailma majanduskasv	3,4	2,9	3,0	3,2	3,2	3,1	3,2**	3,2**	3,2**
6. Euroala SKP kasv	3,5	0,7	1,2	1,8	1,7	1,5	3,3	0,8	1,3
7. Eesti eksportturgude impordikasv	6,9	-0,6	2,2	3,2	2,9	2,9	-	-	-
8. Nafta hind (Brent, USD/barrel)	100,7	82,1	82,0	77,8	74,5	71,7	100,7	81,8	81,2

Allikad: Eurostat, Eesti Pank, Euroopa Keskpank (ECB), IMF, U.S. Energy Information Administration (EIA); Consensus Economics (CF), Euroopa Komisjon (COM suvine vaheprognoos, september 2023), Chatham Financial, Bloomberg ja NYMEX Brent futuurid.

** Maailma majanduskasv, ilma Euroopa Liiduta.

Riigi rahanduse prognoosi koostamisel on aluseks võetud makromajandusprognoosi põhi-stsenaarium. Lähtutakse kehtivast olukorrast – kehtivad õigusaktid, info riigieelarve täitmise ja muu valitsussektori kohta.

Makromajandusprognoos

Majandusolud on pärast sõja puhkemist Eestis ja lähiriikides olnud keerulised. Majandusliku kindlustunde indikaatorid ja nendega käsikäes käiv majanduskasv on viimase pooleteise aasta jooksul liikunud allamäge. EL riikide majanduskasvu on pärssinud energia kiire hinnatõus ning sõjast tingitud kaubanduspiirangud. Eestit kui piiräärset majandust on idakaubanduse järsk langus mõjutanud keskmisest rohkem. Eesti kui suure ekspordi osakaaluga majanduse jaoks teeb olukorra keeruliseks EL keskmisest selgelt kehvem olukord meie lähinaabrite juures. 2022. aastal oli Eesti majandus statistika järgi ainukesena ELis languses ja langus on jätkunud ka sellel aastal.

Mitmete näitajate järgi on Eesti majandus viimaste aastate kriisidele siiski hästi vastu pidanud. Töötuse kasv sõja algusest on olnud mõõdukas ja paljuski seotud põgenike saabumisega, kes on tööturul olnud aktiivsed. Ettevõtted on suutnud kasvanud sisendhinnad väljamüügihindadesse enamasti üle kanda, kasumlikkust isegi kasvatades. Samal ajal on palgad kasvanud suhteliselt kiiresti, keskmiselt üle 10% aastas, kuigi hinnatõusule on see kasv kuni viimase ajani alla jäänud. 2022. aastal, pea 20% hinnatõusu tingimustes, õnnestus elanikkonnal tervikuna oma tarbimise taset kasvatada, kuigi reaalsissetulekud vähenesid oluliselt. Sellele aitasid kaasa viirusekriisi aegsete piirangute ajal kogunenud säästud ja pensioni II samba varade kasutuselevõtmine.

Kevadega võrreldes on majandusarengu väljavaated lähemaks aastaks muutunud pessimistlikumaks. Kevadist prognoosi tehes oli majanduskonjunktuur enamikus EL riikides pöördunud kergele tõusule, andes lootust majanduskasvu peatsest taastumist. Sellest ajast alates aga on majanduskliima enamikus EL riikides, nagu ka Eestis, hakanud taas jahenema. ELis on jahenemine kõige jõulisem Saksamaal, mis on seotud Hiina majanduse raskustega. Eesti jaoks on kõige problemaatilisem nõudluse järsk langus Põhjamaade kinnisvara- ja ehitussektoris, millele on orienteeritud suur osa kohalikust puidu- ja mööblitööstusest.

Nõrk välisnõudlus ja tootmissisendite kiirelt kasvanud hinnad hoiavad Eesti majanduse languses ka 2023. aastal. Eesti eksport on eelkõige nõrga välisnõudluse ja transiitkaubanduse

kadumise tõttu 2023. aastal selges languses. Kevadel oodatud konjunktuuri paranemine on praeguseks lükkunud 2024. aastasse, mis koos ettevõtete kohanemisega peaks taastama ka ekspordi kasvu. 2023. aastal on oodata 2% majanduslangust, kuid järgneval paaril aastal juba pea 3% tõusu.

Hinnatõus aeglustub 2023. aasta jooksul kiiresti, jõudes aasta lõpuks alla 6% aastases võrdluses. See tähendab, et palga- ja pensionitulu ostujõud aasta kokkuvõttes suureneb. Eluasemega seotud kulude hinnatõus aeglustub energiahindade langusele pöördudes juba sellel aastal oluliselt, kuid toiduainete hinnatõus taandub visamalt. 2023. aasta kokkuvõttes jääb inflatsioon 10% alla ja järgmisel aastal 5% piiresse, aeglustudes edaspidi veelgi.

Hõivatute arv jätkab aastases arvestuses kasvu vaatamata keerulistele aegadele. 2023. aasta teises pooles töökohtade arv siiski väheneb, kuna nõudlus mõnedel eksporditurgudel on väga nõrk. Majandusolude paranedes järgmisel aastal taastuvad ka töökohad. Tööpuudus tõuseb siiski paari aasta jooksul mõõdukalt – töötuse ja hõive samaaegne kasv on võimalik sõjapõgenike lisandumise kaudu meie tööturule.

Investeeringud olid 2022. aastal tervikuna languses kiire hinnatõusu tõttu, kuid elanike eluasemeinvesteeringud siiski kasvasid. Kõrgele tõusnud laenuintressid pidurdavad eelkõige uute eluasemeinvesteeringute tegemist. Ettevõtted ootavad väliskonjunktuuri paranemist, valitsussektori investeeringud aga kulmineeruvad 2026. aastal EL rahade suurema kasutamise ja Rail Balticu ehitusega.

Tabel 70. Sisemajanduse koguprodukti prognoos 2023–2027 (protsenti)

	2022 tase	2022	2023*	2024*	2025*	2026*	2027*
1. SKP reaalkasv	25701	-0,5	-2,0	2,7	3,0	2,5	2,2
2. SKP nominaalkasv	36011	15,5	7,7	6,8	5,5	4,8	4,4
Kasvuallikad							
3. Eratarbimiskulutused (sh MTÜd)		2,3	0,0	1,5	4,5	1,3	2,1
4. Valitsussektori lõpptarbimiskulutused		0,1	2,3	0,0	0,5	0,0	0,2
5. Kapitali kogumahutus põhivarasse		-3,7	-2,1	3,1	3,9	6,4	1,4
6. Sisenõudlus		1,0	-2,4	1,4	3,5	2,4	1,6
7. Kaupade ja teenuste eksport		3,0	-4,2	2,9	3,4	3,2	3,0
8. Kaupade ja teenuste import		3,2	-4,7	1,4	4,2	3,0	2,2
Panus SKP kasvu¹							
9. Sisemajanduse nõudlus		0,0	-0,1	1,6	3,4	2,4	1,5
11. Kaupade ja teenuste bilanss		-0,4	0,4	1,3	-0,5	0,2	0,7
Lisandväärtuse kasv							
12. Primaarsektor		-23,7	2,1	3,2	2,8	2,8	2,8
13. Tööstus		-4,9	-4,4	2,7	3,1	2,7	2,3
14. Ehitus		0,2	-0,7	3,2	3,0	2,9	2,6
15. Muud teenused		1,8	-1,6	2,7	2,8	2,2	2,0

¹⁾ Panus SKP kasvu näitab, kui suure osa majanduskasvust konkreetne valdkond moodustab. Arvutatakse, korrutades valdkonna kasv tema osakaaluga SKPs. Valdkondade panuste summa annab kokku majanduskasvu (väikese erinevuse põhjuseks on statistiline viga – osa SKPst, mida ei ole olnud võimalik valdkondade vahel ära jagada).

Allikas: Rahandusministeerium, Statistikaamet

Tabel 71. Hindade prognoos 2023–2027 (protsenti)

	2022	2022	2023*	2024*	2025*	2026*	2027*
	2010=100	%	%	%	%	%	%
1. SKP deflaator	166,4	16,1	9,9	4,0	2,5	2,2	2,2
2. Eratarbimise deflaator	153,6	17,0	8,4	4,2	2,4	1,7	1,9
3. Harmoniseeritud tarbijahinnaindeks	155,8	19,4	9,6	4,8	2,6	1,9	2,0
3a. Tarbijahinnaindeks	151,8	19,4	9,6	4,6	2,5	1,7	1,9
4. Valitsussektori	184,2	12,7	12,4	4,3	2,9	2,5	2,4

	2022	2022	2023*	2024*	2025*	2026*	2027*
	2010=100	%	%	%	%	%	%
tarbimiskulutuste deflaator							
5. Investeeringute deflaator	135,6	12,6	4,5	2,9	2,3	2,1	2,2
6. Ekspordi deflaator	146,1	19,9	2,6	1,7	2,0	2,1	2,0
7. Impordi deflaator	135,6	18,9	0,6	1,3	1,9	1,9	1,9

Allikas: Rahandusministeerium, Statistikaamet

Tabel 72. Tööturu prognoos 2023–2027 (15–74-aastased) (protsenti)

	2022 tase	2022	2023*	2024*	2025*	2026*	2027*
		%	%	%	%	%	%
1. Hõive, hõivatute arvu järgi	677,4 ¹⁾	4,1	1,0	0,4	0,1	0,0	0,0
3. Tööpuuduse määr		5,6	6,1	6,7	6,4	6,2	6,1
4. Tööjõu tootlikkus, hõivatute arvu järgi	37,9 ²⁾	-4,4	-3,0	2,3	2,8	2,5	2,2
6. Hüvitised töötajatele	17 125,9 ³⁾	13,7	11,1	7,1	6,0	4,9	4,5
7. Hüvitis töötaja kohta (6./1.)	25,3 ⁴⁾	9,2	10,0	6,7	5,9	4,8	4,5

1) Tuhat inimest.

2) Tuhat eurot hõivatatu kohta.

3) Miljon eurot.

4) Tuhat eurot.

Allikas: Rahandusministeerium, Statistikaamet.

Tabel 73. Maksebilansi prognoos 2023–2027 (% SKPst)

	2011–2020	2021	2022*	2023*	2024*	2025*	2026*	2026*
1. Võlgnevus välismaailma suhtes	2,8	7,2	-2,5	1,3	2,3	1,7	2,1	2,6
1a. Jooksevkonto	0,8	-1,8	-2,9	-0,6	0,5	0,0	0,2	0,7
2. Kaupade ja teenuste bilanss	3,2	-0,4	-0,6	1,2	2,6	2,1	2,4	3,1
3. Esmase ja teisese tulu bilanss	-2,4	-1,4	-2,3	-1,8	-2,2	-2,1	-2,2	-2,4
4. Kapitalikonto	2,0	9,0	0,4	1,9	1,9	1,7	1,9	1,9
5. Vead ja täpsustused	-0,1	-0,9	-1,2					

Allikas: Rahandusministeerium, Eesti Pank, Statistikaamet

Riigi rahanduse prognoos

Tabel 74. Valitsussektori eelarvepositsioon 2023–2027

	2023 riigieelarve	2023	2024	2025	2026	2027
Valitsussektori struktuurselt tasandatud eelarvepositsioon (% SKPst)	-2,6	-1,2	-1,3	-3,2	-3,7	-4,3
Valitsussektori nominaalne eelarvepositsioon (% SKPst)	-3,9	-3,3	-2,9	-4,1	-4,2	-4,4
Keskvalitsus	-4,0	-3,2	-2,6	-3,6	-3,6	-3,8
Sotsiaalkindlustusfondid	0,2	0,2	0,0	-0,2	-0,3	-0,4
Kohalikud omavalitsused	-0,1	-0,3	-0,3	-0,3	-0,2	-0,2
Valitsussektori nominaalne eelarvepositsioon (mln eurot)	-1 489	-1 275	-1 204	-1 795	-1 905	-2 111
Keskvalitsus	-1 532	-1 247	-1 084	-1 553	-1 658	-1 806
Sotsiaalkindlustusfondid	69	96	16	-106	-137	-187
Kohalikud omavalitsused	-26	-124	-135	-136	-109	-118

Allikas: Rahandusministeerium

Tabel 75. Valitsussektori eelarve tulud ja kulud 2022–2027

	2022	2022	2023	2024	2025	2026	2027
	mln eurot	% SKPst	% SKPst	% SKPst	% SKPst	% SKPst	% SKPst
Eelarvepositsioonid valitsussektori tasandite lõikes							
1. Valitsussektor	-335,4	-0,9	-3,3	-2,9	-4,1	-4,2	-4,4
2. Keskvalitsus	-388,2	-1,1	-3,2	-2,6	-3,6	-3,6	-3,8
4. Kohalikud omavalitsused	-104,3	-0,3	-0,3	-0,3	-0,3	-0,2	-0,3
5. Sotsiaalkindlustusfondid	157,1	0,4	0,2	0,0	-0,2	-0,3	-0,4
Valitsussektor							
6. Tulud kokku	13 931,7	38,7	39,8	39,6	38,2	38,5	37,7
7. Kulud kokku	14 267,1	39,6	43,1	42,5	42,3	42,7	42,1
8. Eelarvepositsioon	-335,4	-0,9	-3,3	-2,9	-4,1	-4,2	-4,4
9. Intressikulu	27,9	0,1	0,5	0,6	0,7	0,8	1,0
10. Primaartasakaal	-307,5	-0,9	-2,8	-2,3	-3,4	-3,3	-3,4
11. Ühekordsed ja ajutised meetmed	85,4	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Tulud komponentide lõikes							
12. Maksutulud (12=12a+12b+12c)	7 639,0	21,2	21,3	21,4	20,3	20,7	20,5
12a. Tootmis- ja impordimaksud	4 763,4	13,2	13,2	13,6	13,4	13,3	13,2
12b. Sissetuleku- ja varanduse maksud	2 875,6	8,0	8,1	7,8	6,9	7,4	7,3
12c. Kapitalimaksud	0	0	0	0	0	0	0
13. Sotsiaalkindlustusmaksed	4 228,0	11,7	12,1	12,2	12,2	12,3	12,3
14. Omanditulud	282,0	0,8	0,9	0,7	0,5	0,9	0,9
15. Muud tulud	1 782,7	5,0	5,4	5,3	5,1	4,7	4,0
16.=6. Tulud kokku	13 931,7	38,7	39,8	39,6	38,2	38,5	37,7
p.m.: Maksukoormus (D.2 (sh EL-le makstud)+D.5+D.611+D.91-D.995)	11 861,8	32,9	33,3	33,4	32,4	32,8	32,7
Kulud komponentide lõikes							
17. Hüvitised töötajatele +vahetarbimine	6 087,3	16,9	18,7	18,1	17,8	17,3	17,3
17a. Hüvitised töötajatele	3 758,4	10,4	11,4	11,2	11,0	10,9	10,8
17b. Vahetarbimine	2 328,9	6,5	7,3	7,0	6,8	6,4	6,5
18. Sotsiaalsiirded (18=18a+18b)	5 002,6	13,9	14,7	14,7	15,0	15,3	15,6
millest töötushüvitised	195,7	0,5	0,6	0,7	0,6	0,6	0,6
18a. Mitterahalised sotsiaalsiirded	840,6	2,3	2,4	2,3	2,3	2,4	2,4
18b. Rahalised sotsiaalsiirded	4 162,0	11,6	12,3	12,4	12,7	13,0	13,2
19.=9. Intressikulu	27,9	0,1	0,5	0,6	0,7	0,8	1,0
20. Subsiidiumid	270,5	0,8	0,6	0,5	0,5	0,5	0,4
21. Kapitali kogumahutus	1 868,0	5,2	5,5	5,7	5,9	6,5	5,5
22. Kapitalisiirded	365,4	1,0	1,0	0,9	0,5	0,4	0,5
23. Muud kulud	645,4	1,8	2,1	1,9	1,9	1,9	1,8
24.=7. Kulud kokku	14 267,1	39,6	43,1	42,5	42,3	42,7	42,1
p.m. Valitsussektori tarbimine	7 030,3	19,5	21,4	20,7	20,4	20,0	20,0

Allikad: Statistikaamet, Rahandusministeerium.

Tabel 76. Valitsussektori kulud valitsemisfunktsioonide (COFOG) lõikes (% SKPst)

	COFOG kood	2022	2023	2024	2025	2026	2027
1. Üldised valitsussektori teenused	1	3,7	4,1	4,0	3,9	3,9	3,8
2. Riigikaitse	2	2,4	2,8	3,2	3,1	3,0	3,0
3. Avalik kord ja julgeolek	3	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8
4. Majandus	4	4,8	5,7	4,7	4,3	4,3	3,7
5. Keskkonnakaitse	5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
6. Elamu- ja kommunaal-majandus	6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5

	COFOG kood	2022	2023	2024	2025	2026	2027
7. Tervishoid	7	5,9	6,1	6,2	6,3	6,4	6,5
8. Vaba aeg, kultuur ja religioon	8	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1
9. Haridus	9	5,6	6,1	6,1	6,0	6,1	6,0
10. Sotsiaalne kaitse	10	12,4	13,2	13,4	13,7	14,0	14,2
11. Valitsussektori kulud kokku	TE	39,6	43,1	42,5	42,3	42,7	42,1

Allikad: Statistikaamet, Rahandusministeerium.

Tabel 77. Võrdlus RES 2023–2026 prognoosiga

	2022	2023*	2024*	2025*	2026*	2027*
SKP reaalkasv (%)						
Eelmine versioon	1,0	0,5	3,0	2,5	2,0	-
Praegune uuendus	-0,5	-2	2,7	3	2,5	2,2
Erinevus	-1,5	-2,5	-0,3	0,5	0,5	-
SKP nominaalkasv (%)						
Eelmine versioon	16,0	5,8	4,6	4,4	4,2	-
Praegune uuendus	15,5	7,7	6,8	5,5	4,8	4,4
Erinevus	-0,5	1,9	2,2	1,1	0,6	-
Harmoneeritud tarbijahinnaindeks (THHI) (%)						
Eelmine versioon	19,5	6,7	1,0	1,5	1,9	-
Praegune uuendus	19,4	9,6	4,8	2,6	1,9	2,0
Erinevus	-0,1	2,9	3,8	1,1	0	-
Valitsussektori nominaalne eelarvepositsioon (% SKPst)						
Eelmine versioon	-2,7	-3,9	-3,3	-3,0	-3,0	-
Praegune uuendus	-0,9	-3,3	-2,9	-4,1	-4,2	-4,4
Erinevus	1,8	0,6	0,4	-1,1	-1,2	-
Valitsussektori võlg (%SKPst)						
Eelmine versioon	18,8	19,8	22,5	24,6	26,2	-
Praegune uuendus	18,5	19,4	21,8	25,0	27,6	30,4
Erinevus	-0,3	-0,4	-0,7	0,3	1,4	-

Allikas: Rahandusministeerium

Intressimäärade sensitiivsusanalüüs

Eesti riigil tuleb oma tegevuste rahastamiseks jätkuvalt laenata nii kodumaisest kui ka välistest vahenditest. Intressimäärade tõus ja seeläbi intressikulude suurenemine avaldab otsest ning negatiivset mõju eelarvetasakaalule. Samuti avaldab intressimäärade kasv ka ebasoodsat mõju investeringutele ning tarbimisele. Seega on oluline hinnata läbi sensitiivsusanalüüsi ka Eesti majanduse ning riigi rahanduse sensitiivsust (haavatavust) kõikuvate intressimäärade korral. Juhul, kui valitsussektorile kohaldatud intressimäärad tõusevad vahemikus 2024–2027 100 baaspunkti võrra, on otsemõju 83 mln eurot (0,2% SKPst) esimesel ning prognoosiperioodi viimasel aastal on kumulatiivne intressikulu tõus kokku 373 mln eurot (0,8% SKPst).

Tabel 78. Intressimäärade tõusu mõju

Intressimäärade tõusu mõju 100 baaspunkti võrra (1%)	2023	2024	2025	2026
Intressikulude erinevus võrreldes baasstsenaariumiga, mln	83	92	97	101
Intressikulu erinevus baasstsenaariumist, % SKP	0,2	0,2	0,2	0,2

Makromajanduse sensitiivsusanalüüs: riskistsenaarium

Riskistsenaariumi koostamise eesmärgiks on näidata majandusarengu alternatiivseid võimalusi ning nende mõju riigieelarvele.

Kevadise prognoosi riskistsenaariumi täitumise ülevaade

Kevadprognoosi koostamisel olid ilmnenud esimesed märgid languse lõppemisest, mistõttu ootasime põhistsenaariumis majanduse kasvurajale pöördumist alates suvest. Kevadprognoosi saatnud negatiivne stsenaarium nägi ette olulisemat konkurentsivõime kahjustumist ning negatiivsemat tööturu ja sisenõudluse väljavaadet. Suvise prognoosi koostamisel tuleb tõdeda, et kevadprognoosi saatnud riskid on realiseerunud osaliselt ehk peamiselt väliskaubandust puudutavas osas. Tööstussektori konkurentsivõime näitab langust, kuid ka meie peamiste kaubanduspartnerite majanduskasvu väljavaated on kehvemad. Samas ei ole nõrgema reaalmajanduse seisuga kaasnenud tööturu olukorra halvenemist. Vastupidi, tööpuuduse kasv on olnud vägagi mõõdukas ja palgakasv jätkub, mis toetab sisetarbimist. Osaliselt on selle taga tõdemus, et kiire inflatsiooni tingimustes on ettevõtete tulude kasv olnud piisav, et katta palgakulude tõusu ning agregeeritult on kasvanud nii kasumid kui paranenud ettevõtete finantsseis.

Suvise prognoosi riskistsenaarium

Eelmise aasta majandustulemused olid üllatavalt head, mistõttu puudus ettevõtetel vajadus oluliselt töötajate arvu kärpida. Aeglustuva inflatsiooni tõttu võib see vajadus sel aastal siiski tekkida, kuna käivete kasv aeglustub oluliselt, kuid palgasurve püsib tugev ning ekspordi väljavaade on nõrgenenud jahenevate naaberriikide majanduste ning Euroopa Keskpannga karmistuva rahapoliitika tõttu.

Riskistsenaariumis oleme arvestanud majanduse jõulisema korrektsiooniga viimastel aastatel üles kerkinud probleemidele, mis langetavad nii käesoleva kui ka järgmise aasta majanduskasvu väljavaadet. Riskistsenaariumi kohaselt ulatub majanduslangus käesoleval aastal 2,5%ni ning järgmise aasta kasvu taastumine on oluliselt aeglasem (vt Joonis 22). Suurem reaktsioon ehk langus võib toimuda olulisemate maksubaasi komponentide osas (vt täpsemalt Lisa 3 Tabel 10). Eratarbimise taset on seni aidanud hoida varem kogunenud säästude kasutuselevõtmine, kuid riskistsenaarium arvestab säästude jaotuse ebaühtlusega, mis võib tähendada, et suurel osal elanikkonnast pole enam võimalik endiselt kiiret hinnatõusu isiklike säästude arvelt kompenseerida. See toob kaasa tarbimismahu languse 2023. aastal. SKP maht jooksevhindades on riskistsenaariumis ca 1 mld euro võrra väiksem, kuid ka majanduse maksusisaldus väheneb, tuues kaasa eelarvetulude suurema languse.

Riskistsenaariumi tulude ja kulude prognoos tugi-neb makromajanduse vastavale prognoosile ja näeb ette valitsussektori eelarvepositsiooni halvenemist 0,3% võrra SKPst sel aastal ehk puudujääk ulatub 3,6%ni SKPst. Käesoleva aasta suurem puudujääk baasstsenaariumiga võrreldes tuleneb eelkõige maksutulude väiksemast laekumisest, mis mõjutab kõiki valitsussektori tasandeid. Ka järgnevate aastate majanduskasv on riskistsenaariumi kohaselt baasstsenaariumist madalam, mis kasvatab puudujääki järgmistel aastatel 0,7% võrra SKPst.

Riskistsenaariumi kohaselt suureneb netovõlg kuni 1,9 protsendipunkti võrra. Baasstsenaariumist negatiivsem keskvalitsuse ja kohalike omavalitsuste eelarvepositsioon suurendavad riskistsenaariumis nende valitsussektori tasandite võla taset. Seega valitsussektori võlakoormus suureneb täiendava finantseerimisvajaduse tõttu

riskistsenaariumis kuni 1,6% võrra. Halvenenud sotsiaalkindlustusfondide eelarvepositsiooni läbi vähenevad valitsussektori reservid kuni 0,3 protsendipunkti võrra.

Tabel 79. Riskistsenaarium (protsenti)

	Riskistsenaarium				Erinevus baasprognosist		
	2022	2023 *	2024 *	2025 *	2023 *	2024 *	2025 *
SKP jooksevhindades (mld eurot)	36,0	38,4	40,5	42,7	-0,4	-0,9	-1,0
SKP reaalkasv	-0,5	-2,5	1,6	3,1	-0,5	-1,1	0,1
SKP nominaalkasv	15,5	6,7	5,3	5,6	-1,0	-1,5	0,0
THI	19,4	9,3	3,6	2,3	-0,3	-1,0	-0,2
Sisenõudluse reaalkasv	2,3	-4,1	1,0	3,3	-1,0	-0,5	0,0
Ekspordi reaalkasv	3,0	-5,1	1,8	3,3	-0,9	-1,1	-0,1
Tööhõive kasv	4,1	0,9	0,0	0,4	-0,1	-0,4	0,3
Palga nominaalkasv	11,6	10,3	5,0	4,5	-0,9	-1,6	-0,8
Valitsussektor							
Maksukoormus (% SKPst)	32,9	33,2	33,7	34,3	-0,1	-0,1	-0,3
Valitsussektori eelarvepositsioon (% SKPst)	-0,9	-3,6	-3,6	-4,9	-0,3	-0,7	-0,7
Valitsussektori võlakooormus (% SKPst)	18,5	19,7	22,9	26,8	0,3	1,1	1,8

Allikas: Rahandusministeerium, Statistikaamet

Eelarvepoliitiliste otsuste mõju majandusarengule

Allolevaga püütakse hinnata sügisel 2024. aasta riigieelarve ning riigieelarve strateogia koostamise raames otsustatud eelarvemeetmete mõju majandusarengule. Välja on toodud täiendav mõju, mis lisandub juba seadustatud eelarvemeetmetele. Sealhulgas sisaldusid suvel vastu võetud maksumuudatused rahandusministeeriumi suvises majandusprognosis.

Sügisel otsustatud eelarvemeetmete koondmõju majandusele on 2024. aastal neutraalne või kergelt elavdav. Järgmise aasta eelarves otsustati kokkuvõttes tõsta kulude mahtu prognoosiga võrreldes 0,5% SKPst, sh on kulukärpeid vähe. Kulude tõstmise otsuseid on väga erinevad, kuid suuremad tõusud on kaitse ja hariduse valdkondades. Kulukasvu tasakaalustab tulude kasv, samuti mahus 0,5% SKPst. Suurimad tulumeetmed on riigiettevõtete dividendide ajatamine ning kommertsbankade täiendavate dividendimaksete pealt laekuv tulu, mis oluliselt ei mõjuta majandusaktiivsust (nende kahe tulumeetme mõju kokku on 0,3% SKPst).

Sügiseste eelarveotsuste majandusaktiivsust jahutav mõju koondub peamiselt 2025. aastasse, mil seatakse sihiks eelarvepositsiooni parandamist 2,2% võrra SKPst. 2026. ja 2027. aastal on täiendav eelarvepositsiooni parandus suurusjärgus 0,5% SKPst aastas, mis ei tohiks oluliselt majanduskasvu pärssida. Meetmete mahust on põhiosa tulumeetmetel, kuid ka kulukokkuvõid panustab eelarveseisu parandamisse.

Erinevate maksumuudatustega loodetakse majandusest kokku koguda täiendavalt ca 2% SKPst alates 2025. aastast. Seega tõuseb maksukoormus 2025. aastal järsult ning püsib sarnasel tasemel järgnevatel aastatel. Sealhulgas on teadmata, kuidas sisustatakse laiapidse julgeoleku maksu, millest loodetakse riigikassasse koguda 1% SKPst ning mille sisu osas peaksid diskussioonid jätkuma järgnevatel kuudel.

Otsustatud maksumeetmetest plaanitakse koguda eelarvesse 1% SKPst. Kaudsete maksude tõusu tõttu võib inflatsioon 2025. aastal esialgsel hinnangul kiirenedada ca 1,1% võrra. Suurema mõjuga on uute maksude ehk automaksu ning magustatud jookide maksu kehtestamine. Otseste maksude tõusu tõttu võib 2025. aastal netosissetulekute kasv aeglustuda ca 0,6%punkti võrra. Suvises prognoosis kohaselt oli 2025. aastal netosissetulekute reaalkasv ehk

ostujõu suurenemine 6,6% ning uute meetmete lisandumisel aeglustub see hinnanguliselt 1,7%punkti võrra 4,8%le. Samas peab arvestama, et 2025. aasta suhteliselt kiire ostujõu tõusu taga olid suvel jõustatud tulumaksu muudatused (ehk nn maksuküüru kaotamisest tulenev positiivne efekt), millest võitsid rohkem keskmisest suurema sissetulekuga inimesed.

Ülaltoodu näitab meetmete otsest mõju ning ei arvesta kaudsemaid mõjusid ning käitumuslikke efekte ehk ettevõtted ja majapidamised võivad muuta oma majanduslikku käitumist valitsuse meetmete tõttu. Tõenäoliselt vabaneb eelarvekärbete tulemusena avalikust sektorist töajõudu, mis võib leevendada erasektori töajõupuudust ning vähendada palgatõusurvideid. Kas erasektor suudab avalikust sektorist vabaneva töajõu rakendada, sõltub selle hetke majanduskonjunktuurist.

Lisa 2. Riigi eelarvestrateegia 2024–2027 rahastamiskava (tuhat eurot)

	2024	2025	2026	2027
Kokku vahendid	-18 484 508	-19 381 982	-19 994 271	-20 007 117
Piirmääraga vahendid	-5 160 988	-5 108 541	-5 224 138	-5 304 690
Piirmäärata vahendid	-13 323 520	-14 273 441	-14 770 133	-14 702 427
Jaotamata eelarve fondide ja tegevuste lõikes	0	-95 718	-97 268	-107 431
piirmääraga vahendid	0	-15 397	-26 078	-29 908
piirmäärata vahendid	0	-80 322	-71 191	-77 523
Kinnisvarakulud ja investeringud	0	-15 397	-26 078	-29 908
Muud	0	-80 322	-71 191	-77 523
Riigikogu Kantselei	-40 058	-38 033	-37 627	-43 619
piirmääraga vahendid	-25 872	-23 223	-22 407	-25 274
piirmäärata vahendid	-14 186	-14 810	-15 220	-18 345
Kulud	-35 065	-33 103	-33 929	-42 349
Investeringud	-4 993	-4 930	-3 698	-1 270
Vabariigi Presidendi Kantselei	-5 990	-6 576	-5 856	-5 887
piirmääraga vahendid	-4 953	-5 419	-4 739	-4 739
piirmäärata vahendid	-1 037	-1 158	-1 117	-1 148
Kulud	-5 990	-6 576	-5 843	-5 874
Investeringud	0	0	-13	-13
Riigikontroll	-6 011	-6 015	-6 026	-6 034
piirmääraga vahendid	-5 544	-5 544	-5 544	-5 544
piirmäärata vahendid	-468	-472	-482	-490
Kulud	-6 011	-6 015	-6 026	-6 034
Õiguskantsleri Kantselei	-3 512	-3 523	-3 532	-3 539
piirmääraga vahendid	-3 230	-3 230	-3 230	-3 230
piirmäärata vahendid	-281	-292	-301	-309
Kulud	-3 512	-3 523	-3 532	-3 539
Riigikohus	-6 911	-6 997	-7 071	-7 103
piirmääraga vahendid	-4 178	-4 178	-4 178	-4 178
piirmäärata vahendid	-2 733	-2 818	-2 893	-2 925
Kulud	-6 911	-6 997	-7 071	-7 103
Vabariigi Valitsus	-3 131 486	-3 354 451	-3 545 267	-3 631 859
piirmääraga vahendid	-784 617	-814 092	-812 601	-812 010
piirmäärata vahendid	-2 346 870	-2 540 359	-2 732 667	-2 819 849
Kulud	-3 131 486	-3 354 451	-3 545 267	-3 631 859
Riigikantselei	-24 305	-27 122	-27 222	-27 167
piirmääraga vahendid	-13 338	-13 360	-13 364	-13 357
piirmäärata vahendid	-10 967	-13 763	-13 857	-13 811
Kulud	-24 305	-27 122	-27 222	-27 167
Tulemusvaldkond: Tõhus riik				
Kulud	-21 976	-24 356	-24 442	-24 397

	2024	2025	2026	2027
Haridus- ja Teadusministeeriumi valitsemisala	-1 128 168	-1 199 348	-1 277 911	-1 295 721
piirmääraga vahendid	-921 083	-958 945	-1 006 082	-1 026 634
piirmäärata vahendid	-207 085	-240 403	-271 829	-269 087
Kulud	-1 104 532	-1 172 114	-1 250 723	-1 259 266
Investeeringud	-23 636	-27 235	-27 188	-36 455
Tulemusvaldkond: Eesti keel ja eestlus				
Kulud	-11 275	-11 299	-11 371	-11 379
Tulemusvaldkond: Tark ja tegus rahvas				
Kulud	-832 990	-884 681	-939 636	-941 303
Tulemusvaldkond: Tõhus riik				
Kulud	-9 874	-9 884	-9 889	-9 889
Tulemusvaldkond: Teadus- ja arendustegevus ning ettevõtlus				
Kulud	-233 060	-248 263	-272 068	-278 940
Justiitsministeeriumi valitsemisala	-232 095	-227 834	-226 755	-227 999
piirmääraga vahendid	-173 121	-168 779	-166 836	-167 307
piirmäärata vahendid	-58 974	-59 055	-59 919	-60 692
Kulud	-230 708	-227 576	-226 498	-227 741
Investeeringud	-1 386	-258	-258	-258
Tulemusvaldkond: Õigusriik				
Kulud	-218 127	-215 223	-214 144	-215 388
Kaitseministeeriumi valitsemisala	-1 564 866	-1 575 920	-1 531 153	-1 545 560
piirmääraga vahendid	-1 153 691	-1 184 147	-1 243 275	-1 265 658
piirmäärata vahendid	-411 176	-391 772	-287 878	-279 902
Kulud	-1 110 818	-1 211 744	-1 028 750	-1 206 235
Investeeringud	-454 048	-364 175	-502 402	-339 325
Tulemusvaldkond: Julgeolek ja riigikaitse				
Kulud	-1 015 938	-1 102 435	-951 010	-1 106 508
Kliimaministeeriumi valitsemisala	-1 365 999	-1 281 663	-1 265 534	-732 036
piirmääraga vahendid	-268 156	-282 165	-283 213	-312 785
piirmäärata vahendid	-1 097 843	-999 497	-982 322	-419 251
Kulud	-1 187 951	-1 101 452	-1 088 427	-578 756
Investeeringud	-178 048	-180 211	-177 107	-153 280
Tulemusvaldkond: Põllumajandus ja kalandus				
Kulud	-3 678	-3 655	-3 643	-3 629
Tulemusvaldkond: Transport				
Kulud	-687 056	-762 722	-808 069	-364 433
Tulemusvaldkond: Energeetika				
Kulud	-78 681	-70 787	-44 032	-14 725
Tulemusvaldkond: Keskkond				
Kulud	-241 895	-154 177	-148 898	-156 177
Tulemusvaldkond: Teadus- ja arendustegevus ning ettevõtlus				
Kulud	-160 425	-94 608	-68 211	-24 353
Kultuuriministeeriumi valitsemisala	-360 224	-346 596	-336 156	-337 493
piirmääraga vahendid	-289 460	-270 065	-263 876	-263 960
piirmäärata vahendid	-70 764	-76 531	-72 280	-73 533
Kulud	-360 181	-346 573	-336 133	-337 470
Investeeringud	-43	-23	-23	-23
Tulemusvaldkond: Sidus ühiskond				
Kulud	-16 355	-17 555	-16 103	-15 670
Tulemusvaldkond: Kultuur ja sport				
Kulud	-341 684	-326 852	-317 841	-319 662

	2024	2025	2026	2027
Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi valitsemisala	-1 450 577	-1 629 706	-1 576 198	-1 597 324
piirmääraga vahendid	-203 497	-210 385	-218 343	-229 971
piirmäärata vahendid	-1 247 080	-1 419 321	-1 357 855	-1 367 354
Kulud	-1 416 310	-1 603 290	-1 555 247	-1 576 897
Investeeringud	-34 267	-26 416	-20 951	-20 427
Tulemusvaldkond: Digiühiskond				
Kulud	-149 041	-141 219	-137 917	-125 858
Tulemusvaldkond: Heaolu				
Kulud	-961 815	-1 133 032	-1 161 206	-1 217 807
Tulemusvaldkond: Teadus- ja arendustegevus ning ettevõtlus				
Kulud	-283 134	-312 805	-238 116	-214 559
Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi valitsemisala	-742 330	-798 965	-811 831	-762 742
piirmääraga vahendid	-238 902	-228 875	-237 747	-237 687
piirmäärata vahendid	-503 428	-570 090	-574 084	-525 056
Kulud	-736 196	-794 115	-808 665	-760 529
Investeeringud	-6 134	-4 850	-3 166	-2 213
Tulemusvaldkond: Tõhus riik				
Kulud	-103 264	-159 042	-208 372	-178 609
Tulemusvaldkond: Põllumajandus ja kalandus				
Kulud	-495 218	-502 746	-458 271	-438 389
Tulemusvaldkond: Transport				
Kulud	-130 490	-126 391	-134 694	-136 194
Rahandusministeeriumi valitsemisala	-459 937	-477 128	-512 723	-535 824
piirmääraga vahendid	-140 056	-124 010	-122 945	-121 952
piirmäärata vahendid	-319 881	-353 118	-389 778	-413 872
Kulud	-429 257	-465 944	-503 708	-527 500
Investeeringud	-30 679	-11 184	-9 015	-8 324
Tulemusvaldkond: Tõhus riik				
Kulud	-422 502	-459 325	-496 912	-520 958
Siseministeeriumi valitsemisala	-600 111	-584 660	-567 802	-550 204
piirmääraga vahendid	-484 313	-489 706	-486 777	-477 980
piirmäärata vahendid	-115 798	-94 954	-81 025	-72 225
Kulud	-534 034	-538 339	-523 438	-516 364
Investeeringud	-66 078	-46 321	-44 364	-33 841
Tulemusvaldkond: Siseturvalisus				
Kulud	-491 900	-495 180	-482 446	-476 011
Tulemusvaldkond: Sidus ühiskond				
Kulud	-17 759	-17 937	-17 479	-17 460
Sotsiaalministeeriumi valitsemisala	-7 227 583	-7 594 192	-8 038 952	-8 473 292
piirmääraga vahendid	-333 664	-200 220	-195 493	-195 285
piirmäärata vahendid	-6 893 919	-7 393 972	-7 843 459	-8 278 007
Kulud	-7 216 208	-7 583 502	-8 029 879	-8 464 225
Investeeringud	-11 375	-10 690	-9 073	-9 067
Tulemusvaldkond: Tervis				
Kulud	-2 498 922	-2 497 143	-2 614 549	-2 736 731
Tulemusvaldkond: Heaolu				
Kulud	-4 709 982	-5 079 325	-5 408 290	-5 720 486
Välisministeeriumi valitsemisala	-134 345	-127 535	-119 389	-116 283
piirmääraga vahendid	-113 314	-106 802	-107 411	-107 231
piirmäärata vahendid	-21 031	-20 733	-11 978	-9 053
Kulud	-128 555	-124 895	-115 958	-113 202
Investeeringud	-5 789	-2 640	-3 431	-3 081
Tulemusvaldkond: Välispoliitika				
Kulud	-127 524	-123 913	-115 496	-113 021

Lisa 3. Ülevaade RES 2024–2027 meetmetest riigieelarvelistele asutustele põhiseaduslike institutsioonide ja valitsemisalade lõikes (mln eurot)

Tabelis on kulude ja finantseerimistingute suurenemine näidatud negatiivse märgiga ning tulude suurenemine positiivse märgiga (väärtused on miljon eurot). Kulud on esitatud käibemaksuta (v.a Kaitseministeeriumi valitsemisala, kus on summad käibemaksuga).

	2024	2025	2026	2027
TULUMEETMED KOKKU	247,9	1 103,1	1 092,3	1 266,3
Kliimaministeerium	81,1	124,1	135,4	143,4
Raadamistasu kehtestamine	4,0	8,0	8,0	8,0
Ladestamistasu tõus	0,0	8,8	8,8	8,8
Jäätmete põletamistasu kehtestamine	0,0	10,0	10,0	10,0
Pakendi ringlussevõtu tasu	0,0	23,0	23,0	23,0
Õhusaaste tasu tõus	5,0	11,5	12,2	12,9
Veesaaste tasu tõus	0,1	1,0	1,7	2,4
Vee erikasutustasu tõus	0,0	0,0	3,0	3,0
Ehitusmaavarade kaevandamistasude tõus	0,0	0,0	6,0	6,0
Põlevkivi lendtuha, koldetuha ja poolkoksi tasumäärade tõus	2,1	10,1	13,0	14,0
Teekasutustasu tõus ja differentsi suurendamine	6,0	12,0	12,0	12,0
AS Tallinna Lennujaam lisadividend	0,0	0,0	0,0	5,4
RMK lisadividend	27,0	0,0	0,0	0,0
Põlevkivi kaevandamistasu prognoosi täpsustamine	0,0	0,0	0,0	0,0
Põlevkivi kaevandamistasu määra muutmine	33,9	31,9	30,0	30,0
Veeteede tasude 50% alandamisega jätkamine	-1,6	-1,6	-1,6	-1,6
Keskkonnakaitselubade riigilõivude ajakohastamine	1,1	1,1	1,1	1,2
Metsateatiste riigilõivu ajakohastamine	0,9	1,8	1,8	1,8
EL Ökomärgise kasutusõiguse taotlemise riigilõivu ajakohastamine	0,0	0,0	0,0	0,0
Transpordiameti toimingute riigilõivude ajakohastamine	2,2	4,4	4,4	4,4
Trahvimäärade tõus	0,4	0,4	0,4	0,4
Transpordiameti lennundusvaldkonna rahastamine	0,0	1,7	1,7	1,7

	2024	2025	2026	2027
Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium	1,3	1,4	1,4	1,4
AS KredEx Krediidikindlustuse lisadividend	0,3	0,3	0,4	0,5
Sageduslubade, ehitusohutuse, raudteeseaduse alusel tegevus- ja kasutuslubade väljastamise riigilõivude ajakohastamine	1,0	1,1	1,0	0,9
Rahandusministeerium	164,3	957,1	934,7	1100,6
Mootorsõidukimaksu kehtestamine	0,0	200,0	220,0	242,0
Dividendide tulumaksu ajatamine	10,7	-33,0	-31,0	64,0
E-kaubanduse maksustamise korrastamine vastavalt EL direktiivile	5,0	5,0	5,0	5,0
Efektivsem maksude kogumine	7,0	37,0	27,0	27,0
Magustatud jookide maksu kehtestamine	0,0	25,0	25,0	25,0
Fikseeritud maksuvaba tulu määra rakendamine vanaduspensionile	0,0	25,8	53,2	78,9
Sotsiaalmaksu maksmise erijuhtude reform	0,0	114,0	130,0	136,0
KOVide eelarve puudujäägi vähendamine	0,0	15,0	25,0	30,0
Laiapindse julgeoleku maksu kehtestamine	0,0	430,0	446,0	480,0
Tulumaks finantssektori erakorralistelt dividendidelt	84,0	41,5	0,0	0,0
Taastuenergiatasu reform	0,0	60,0	60,0	60,0
Järelevalvetasu kehtestamine Rahapesu Andmebüroo järelevalvesubjektidele	0,0	0,5	0,5	0,5
Kõikide meetmete täiendav mõju maksutulule	57,6	36,3	-26,0	-47,8
Regionaal- ja Põllumajandusministeerium	1,2	2,5	2,7	2,9
Harrastus ja kutselise püügilubade tasude süsteemi uuendamine	0,4	1,0	1,0	1,0
Maapõue seaduse muutmine	0,1	0,3	0,5	0,7
Taimevaldkonna riigilõivude ajakohastamine	0,2	0,7	0,7	0,7
Maa-ameti renditulu suurendamine	0,5	0,5	0,5	0,5
Siseministeerium	0,0	18,0	18,0	18,0
Trahvimäärade tõus	0,0	15,8	15,8	15,8
Relvaseaduse alusel tehtavate toimingute riigilõivude ajakohastamine	0,0	0,6	0,6	0,6
Isikut tõendavate dokumentidega seotud riigilõivude ajakohastamine	0,0	0,9	0,9	0,9
Rahvastikutoimingute riigilõivude ajakohastamine	0,0	0,7	0,7	0,7

	2024	2025	2026	2027
KULUMEETMED KOKKU	-223,0	-152,2	51,1	121,4
Riigikogu	-3,9	-3,1	-1,6	-4,3
Aastatevahelised ümbertõsted kokku	-2,0	-1,4	0,7	0,7
Tegvuskulude kasv, valimiste korraldamise kulud	-1,9	-1,2	-1,2	-4,2
Toom-Kooli 3 ja Toom-Kooli 9 hoonete renoveerimine	0,0	-0,4	-1,0	-0,8
Vabariigi President	-0,2	-0,9	-0,2	-0,2
Tegevuskulude kasv	-0,2	-0,9	-0,2	-0,2
Riigikontroll	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2
Tegevuskulude kasv	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2
Õiguskantsler	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1
Tegevuskulude kasv	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1
Riigikohus	-0,2	-0,1	0,0	0,1
Kokkuhoiumeetmed	0,1	0,2	0,2	0,3
Tegevuskulude kasv	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2
Vabariigi Valitsus	-12,5	83,2	168,8	237,2
Aastatevahelised ümbertõsted kokku (reserv)	-3,2	0,0	0,0	0,0
Kokkuhoiumeetmed (reserv)	0,3	0,7	35,4	30,2
Teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni lisarahastamine (reserv)	14,2	-2,5	-2,3	-7,6
Eesti Raudtee kahjumi kasvu katmine (reserv)	-6,8	-5,5	-6,0	-5,1
Õigusaktidest tulenevad lisakulud (reserv)	-2,3	-3,5	-4,1	-4,1
Eelarverevisjoni ja 0-eelarve mõju	0,0	150,0	200,0	275,0
Toimetulekutoetuse rakenduskulu	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2
Reserv ettenägematute kulude katteks	-14,6	-55,8	-54,1	-51,0
Riigikantselei	-0,2	0,4	0,4	0,4
Kokkuhoiumeetmed	0,4	0,4	0,4	0,4
Teadus- ja arendustegevuste rahastamine	-0,6	0,0	0,0	0,0
Haridus- ja Teadusministeerium	-54,3	-62,9	-46,8	-41,5
Õpetajate palga diferentseerimise fondi suurendamine 20%ni	-13,7	-13,7	-13,7	-13,7
Vajaduspõhise õppetoetuse kahekordistamine	-5,2	-5,2	-5,2	-5,2

	2024	2025	2026	2027
6-klassiliste koolide püsimajäämise toetuse kehtestamine	-2,4	-3,0	-3,0	-3,0
Kokkuhoiumeetmed	5,0	0,5	3,1	3,1
Teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni lisarahastamine	-2,0	-5,5	-5,0	-16,7
Eestikeelne hariduse lisarahastus	-27,0	-27,0	-27,0	-27,0
Õpetajate palgatõus	-10,0	-10,0	-10,0	-10,0
Lasteaiaõpetajate palgafondi toetus	1,0	1,0	1,0	1,0
Tallinna riigigümnaasiumide ehituse alguse edasi lükkamine 2028. aastasse	0,0	0,0	13,0	30,0
Justiitsministeerium	2,2	6,0	7,7	9,2
Aastatevahelised ümbertõsted kokku	-0,9	0,0	0,0	0,0
Kokkuhoiumeetmed	3,9	6,0	7,7	9,2
Teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni lisarahastamine	-0,8	0,0	0,0	0,0
Kaitseministeerium	-1,5	-29,4	-39,1	-6,5
Liitlaste vastuvõtmise kulu suurendamine	0,0	-29,4	-39,1	-6,5
Kokkuhoiumeetmed	0,0	0,0	0,0	0,0
Teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni lisarahastamine	-1,5	0,0	0,0	0,0
Kliimaministeerium	-20,4	-40,1	10,6	-19,5
Riigiteede remondi ja hoolduskulu muutus	-10,0	-46,5	10,2	-20,0
Koalitsioonileppe meetmete rakenduskulud	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2
Välisloetuste mitteabikõlbliku käibemaksu lisakulud	0,0	-0,1	-0,1	0,0
Aastatevahelised ümbertõsted kokku	-8,5	6,5	0,0	0,0
Kokkuhoiumeetmed	6,7	6,8	7,3	7,3
Teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni lisarahastamine	-1,7	0,0	0,0	0,0
Õigusaktidest tulenevad lisakulud	-0,3	-0,3	-0,3	-0,3
Riigilaevastiku baasrahastuse suurendamine	-2,7	-2,7	-2,7	-2,7
Tartu-Riia rongiühenduse eeltööde rahastamine	-0,3	-0,3	-0,3	-0,3
Rail Baltic Estonia iga-aastase osakapitali sissemakse tõus	-1,0	-1,0	-1,0	-1,0
E-ehitusregistri ja riigipilve lisarahastamine	-1,9	-1,9	-1,9	-1,9
IT lahendus liiklusregistri puhastamiseks romudest	-0,5	-0,5	-0,5	-0,5
Kultuuriministeerium	-9,5	-8,3	-8,3	-8,3

	2024	2025	2026	2027
Siseriiklike toetuste käibemaksu lisakulud	-2,8	-2,4	-2,3	-2,3
Kokkuhoiumeetmed	1,0	1,1	1,1	1,1
Teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni lisarahastamine	-0,7	0,0	0,0	0,0
Väliskapitali abil Eestis toodetavate filmide toetusmehhanismi Film Estonia mahu suurendamine	-2,0	-2,0	-2,0	-2,0
Eesti filmikultuuri arendamine	-1,0	-1,0	-1,0	-1,0
Autorihüvitisfondi suurendamine	-1,0	-1,0	-1,0	-1,0
Spordi suursündmuste toetamine	-3,0	-3,0	-3,0	-3,0
Regionaal- ja Põllimajandusministeerium	-19,7	-11,2	-20,0	-20,0
Lasteaedades ja koolides mahetoiduga jätkamine	-1,7	-1,7	-2,2	-2,7
Erimärgistatud diislikütuse registri lisarahastamine	-0,3	-0,3	-0,3	-0,3
Aastatevahelised ümbertõsted kokku	-0,9	0,0	0,0	0,0
Kokkuhoiumeetmed	0,4	0,4	0,3	0,3
Teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni lisarahastamine	-2,5	0,0	0,0	0,0
Koolikava toetuse baaseelarve suurendamine	-1,0	-1,0	-1,0	-1,0
IT investeeringute suurendamine	-1,7	-1,0	-1,0	-1,0
Regionaalvaldkonna organisatsioonide tegevustoetuse suurendamine	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2
Riiklike eriplaneeringute lisarahastamine	-1,3	-1,0	-1,0	-1,0
Tegevuskulude kasv	-0,5	-0,5	-0,5	-0,5
Ühistranspordi lisarahastamine	-10,1	-6,0	-14,3	-13,8
Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium	-18,5	-11,4	35,6	29,7
Aastatevahelised ümbertõsted kokku	-0,5	0,0	0,0	0,0
Kokkuhoiumeetmed	6,8	16,8	63,4	68,1
Teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni lisarahastamine	-1,7	-5,0	-4,6	-15,2
Õigusaktidest tulenevad lisakulud	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2
Riigi IT alusbaasi tugevdamine ja küberturbe suurendamine	-23,0	-23,0	-23,0	-23,0
O-eelarve koostamise kulude katmine	0,1	0,0	0,0	0,0
Rahandusministeerium	-6,1	-1,9	-1,2	-1,2
Koalitsioonileppe meetmete rakenduskulud	-2,6	-0,8	-0,7	-0,7

	2024	2025	2026	2027
Kokkuhoiumeetmed	2,6	3,2	3,2	3,3
Tulumeteetmete rakendamise seotud kulud	-0,9	-0,8	-0,8	-0,8
Teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni lisarahastamine	-0,7	0,0	0,0	0,0
Õigusaktidest tulenevad lisakulud	-2,3	-1,6	-0,9	-0,9
IT lisarahastamine	-2,0	-2,0	-2,0	-2,0
O-eelarve koostamise kulude katmine	-0,2	0,0	0,0	0,0
Siseministeerium	-15,4	-23,4	-9,9	-9,1
Aastatevahelised ümbertõsted kokku	-4,7	-5,1	-0,7	0,0
Kokkuhoiumeetmed	1,5	1,5	1,8	1,9
Teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni lisarahastamine	-0,9	0,0	0,0	0,0
Täiendavate õppekohtade loomine politseile	-2,5	-5,5	-5,5	-5,5
Idapiiri väljaehitamise lisarahastamine	-3,3	-8,8	0,0	0,0
Siseturvalisuse lisarahastamine	-5,5	-5,5	-5,5	-5,5
Sotsiaalministeerium	-43,3	-31,1	-26,9	-26,5
Toitjakaotuspensioni viimine perehüvitiste süsteemi	0,0	0,0	-1,6	-1,6
Asendushooldusel kasvavate laste ja neid kasvatavate isikute tugiteenuste lisarahastamine	-1,2	-1,5	-1,4	-1,4
Erivajadustega laste rehabilitatsiooniteenuse lisarahastamine	-3,0	-2,7	-2,7	-2,7
Harvikaigustega laste ravi ja lapseas alanud ravi lisarahastamine	-5,0	-5,0	-5,0	-5,0
Lapsehoolduspuhkusele tööle naasvale vanemale haigus- ja hoolduspäevade hüvitamine tema varasema sissetuleku alusel	-2,3	-4,7	-4,9	-5,1
Koalitsioonileppe meetmete rakenduskulud	-2,6	-2,4	-0,8	-0,8
SA Viljandi Haigla ehituse lisarahastamine	-14,9	-3,4	0,0	0,0
WHO Euroopa mittenakkushaiguste keskuse rahastamine	-0,4	-0,4	-0,4	-0,4
Kokkuhoiumeetmed	1,3	2,5	3,1	3,5
Teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni lisarahastamine	-1,6	0,0	0,0	0,0
Õigusaktidest tulenevad lisakulud	-0,3	-0,4	-0,2	-0,2
Õdede lähtetoetus kehtestamine	-1,2	-1,3	-1,1	-0,9
Tervishoiutöötajate kollektiivlepingu lisarahastamine	-4,0	-4,0	-4,0	-4,0

	2024	2025	2026	2027
Viljatusravi registri loomine	-0,4	-0,1	-0,1	-0,1
Sotsiaaltoetuste maksmisega seotud IT lahenduste lisarahastamine	-2,0	-2,0	-2,0	-2,0
Vaimse tervise teenuste lisarahastamine	-1,0	-1,0	-0,9	-0,9
Erihoolekandeteenuse lisarahastamine	-4,8	-4,8	-4,8	-4,8
O-eelarve koostamise kulude katmine	0,1	0,0	0,0	0,0
Välisministerium	-19,2	-17,7	-17,8	-17,9
Kokkuhoiumeetmed	1,2	1,2	1,2	1,2
Euroopa Rahurahastu sissemaksed	-4,7	-3,8	-3,7	-3,5
Abikaasatasudega (välislahetused) seotud kulude tõus	-0,9	-1,1	-1,4	-1,6
Teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni lisarahastamine	-0,8	0,0	0,0	0,0
Ukraina kahepoolne toetamine	-14,0	-14,0	-14,0	-14,0
FINANTSEERIMISTEHINGUD KOKKU	-455,0	-934,0	-1 224,0	-1 543,0
Majandus- ja Kommunikatsiooniministerium	-105,0	-4,0	-4,0	-3,0
Ettevõtluse ja Innovatsiooni Sihtasutuse ettevõtete laenude sihtkapitali suurendamine, sh eraldi Ukraina suunal	-100,0	0,0	0,0	0,0
AS Metrosert aktsiakapitali suurendamine rakendusuuringute keskuse käivitamiseks	-5,0	-4,0	-4,0	-3,0

Lisa 4. Arvestuslikud ja edasiantavad kulud 2024 – 2027 (tuhat eurot)

	2024	2025	2026	2027	Selgitus	Õiguslik alus
KOKKU	-10 353 574	-11 240 083	-11 932 540	-12 530 755		
Riigikogu Kantselei	-10 448	-11 268	-11 933	-15 205		
Riigikogu liikmete palgafond	-10 448	-11 268	-11 933	-15 205	Kõrgemate riigiteenijate ametipalkade seadus	Kõrgemate riigiteenijate ametipalkade seadus
Vabariigi Presidendi Kantselei	-568	-612	-649	-679		
Presidendi palgafond ja esindustasud	-284	-306	-325	-340	Kõrgemate riigiteenijate ametipalkade seadus; Vabariigi Presidendi ametihüve seadus	Kõrgemate riigiteenijate ametipalkade seadus Vabariigi Presidendi ametihüve seadus
Eelarveaastal väljamakstavad eripensionid ja pensionisuurendused	-284	-306	-324	-339	Kõrgemate riigiteenijate ametipalkade seadus; Vabariigi Presidendi ametihüve seadus	Kõrgemate riigiteenijate ametipalkade seadus Vabariigi Presidendi ametihüve seadus
Riigikontroll	-141	-152	-161	-168		
Riigikontrolöri palgafond ja esinduskulu	-141	-152	-161	-168	Kõrgemate riigiteenijate ametipalkade seadus; Riigikontrolli seadus	Kõrgemate riigiteenijate ametipalkade seadus Riigikontrolli seadus
Õiguskantsleri Kantselei	-141	-152	-161	-168		
Õiguskantsleri palgafond	-141	-152	-161	-168	Kõrgemate riigiteenijate ametipalkade seadus; Õiguskantsleri seadus	Kõrgemate riigiteenijate ametipalkade seadus Õiguskantsleri seadus
Riigikohus	-2 335	-2 436	-2 515	-2 581		
Kohtunike palgafond	-2 335	-2 436	-2 515	-2 581	Kõrgemate riigiteenijate ametipalkade seadus. Riigikohtu esimehele makstakse esindustasu Kohtute seaduse §76(1) alusel.	Kõrgemate riigiteenijate ametipalkade seadus
Vabariigi Valitsus	-2 272 689	-2 445 230	-2 622 361	-2 698 895		

	2024	2025	2026	2027	Selgitus	Õiguslik alus
EL makse, sh osa tollimaksu laekumisest	-357 725	-418 000	-504 125	-490 100	Euroopa Liidu eelarveraamistik 2021-2027, milles on lepitud kokku eri poliitikavaldkondade maksimaalsed rahamahud igal aastal. 2023. aastal esitas komisjon ettepaneku EL pikaajalise eelarve 2021-2027 muutmiseks, eelkõige et tagada 2024-2027 aastatel jätkuv toetus Ukrainale ning katta EL taastekava rahastamiseks võetud ELi laenu kasvanud intressikulud	
KOVidele edasiantavad maksutulud	-1 876 382	-1 989 003	-2 079 120	-2 169 663	Tulumaks, maamaks, keskkonnatasud	
KOVide toetusfondis toimetulekutoetus	-38 582	-38 227	-39 116	-39 132	Toimetulekutoetus kohalike omavalitsuse üksustele on mõeldud peredele, kelle eelmise kuu netosissetulek pärast eluruumi jooksva kuu alaliste kulude maha arvamist jääb alla kehtestatud toimetulekupiiri. Alates 01.06.2022 tõsteti toimetulekupiir 150 eurolt 200 eurole. Alates 2024. aastast on toimetulekutoetuse maksmise hüvitise korraldamiskulu määra suurendatud 8,85 eurole.	Sotsiaalhoolekande seadus
Haridus- ja Teadusministeeriumi valitsemisala	-6 331	-5 528	-3 765	-3 765		
Õpetaja lähtetoetus	-3 700	-3 700	-3 700	-3 700	"Õpetaja ja tugispetsialisti lähtetoetuse, taotlemise, maksmise ja tagasinõudmise kord"- lähtetoetus makstakse õpetajale kõrghariduse tasemel toimuva õpetajakoolituse lõpetamisel ning tugispetsialistile erialase kõrghariduse omandamisel, kui nad asuvad esimest korda tööle kooli.	Õpetaja ja tugispetsialisti lähtetoetuse, taotlemise, maksmise ja tagasinõudmise kord
Doktoranditoetuste sotsiaalmaks	-2 566	-1 763	0	0	Doktoranditoetuse sotsiaalmaks Sotsiaalmaksu seaduse § 6 "Sotsiaalmaksu maksmise erijuhud" lõike 1 punkt 14 "Isik, kes saab doktoranditoetust õppetoetuste ja õppelaenuseaduse § 41 lõikes 1 ning §-s 43 sätestatud tingimustel".	Sotsiaalmaksu maksmise erijuhud

	2024	2025	2026	2027	Selgitus	Õiguslik alus
Eesti keele õppe kulude hüvitamine	-60	-60	-60	-60	Keeleõppekulude hüvitamine "Kodakondsuse seadus" § 8' lõike 1 ja "Keeleseaduse" § 28 lõike 3 alusel on õigus taotleda eesti keele tasemeeksami positiivse sooritamise korral tasemeeksamiks ettevalmistamise täiendkoolitusel osalemisel õppemaksu hüvitamist kuni 100% ulatuses. Õppemaksu hüvitamise piirmäär on kehtestatud VV määrusega "Eesti keele eksami ning Eesti Vabariigi põhiseaduse ja "Kodakondsuse seaduse" tundmise eksami positiivselt sooritanud isikule eesti keele õppe eest tasutud õppemaksu hüvitamise piirmäär"	Keeleseadus
Õppelaenu tagasimaksmisega seotud kulud	-5	-5	-5	-5	Õppetoetuste ja õppelaenu seadus. Õppelaenu tagasimaksmise ning kustutamise tingimused ja kord. Õppelaenuvõlglaste eest intressimaksed pankadele.	Õppetoetuste ja õppelaenu seadus
Justiitsministeeriumi valitsemisala	-34 469	-35 692	-36 629	-37 408		
Kohtute postikulud	-635	-635	-635	-635	Kohtute postikuludes kajastuvad kohtu poolt kätte toimetatavad menetlusdokumendid.	
Ettemaksed kohtutäituritele	-5	-5	-5	-5	Kohtutäiturite ettemaksetes kajastuvad kohtutäituritele makstavad tasud.	
Kohtute kolmandate isikute tasud	-1 000	-1 000	-1 000	-1 000	Kohtute kolmandate isikute kuludes kajastuvad kohtusüsteemi väliste menetlusosaliste (nt rahvakohtunike, pankrotihalduri, kannatanu, tunnistaja, tõlkimise, ekspertiisi jms) kulud.	
Kohtunike palgafond	-22 304	-23 171	-23 831	-24 379	Kohtunike arvestuslike kulude alus tuleneb kõrgemate riigiteenijate ametipalkade seadusest (KRAPS) ja KRAPSi indeksi muutustest.	Kõrgemate riigiteenijate ametipalkade seadus
Prokuröride palgafond	-9 025	-9 381	-9 658	-9 889	Prokuröride arvestuslike kulude alus tuleneb KRAPSist ja KRAPSi indeksi muutustest.	Kõrgemate riigiteenijate ametipalkade seadus
Patendiameti toimingute riigilõiv - Euroopa Patendiametile	-1 500	-1 500	-1 500	-1 500	Patendiameti toimingute riigilõiv Euroopa Patendiametile.	Euroopa patente väljaandmise konventsiooni ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu määruse (EL) nr 1257/2012 kohaldamise seadus

	2024	2025	2026	2027	Selgitus	Õiguslik alus
Kultuuriministeeriumi valitsemisala	-48 063	-50 031	-53 390	-55 463		
Alkoholi- või tubakaaktsiisist eraldatavad toetused	-17 675	-18 305	-18 270	-19 005		Alkoholi-, tubaka-, kütuse- ja elektriaktsiisi seadus
Loovisikute ja loomeliitude seadus	-2 138	-2 138	-2 138	-2 138		Loovisikute ja loomeliitude seadus
Hasartmängumaks- KULKA	-28 250	-29 588	-32 982	-34 320		Hasartmängumaksu seaduse § 7 lg2
Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi valitsemisala	-931 595	-1 105 039	-1 137 821	-1 196 204		
Töötutoetus	-47 668	-39 176	-1 070	0	Eesti Töötukassa maksab töötutoetust töötule, kes on töötuna arvele võtmisele eelnenud 12 kuu jooksul olnud vähemalt 180 päeva hõivatud tööga või tööga võrdsustatud tegevusega ja kelle ühe kuu sissetulek on väiksem 31-kordsest töötutoetuse päevamäärast. Töötutoetuse arvutamise aluseks olev päevamäär kehtestatakse eelarveaastaks riigieelarvega, kusjuures päevamäär 31-kordne korrutis ei või olla väiksem kui 50 protsenti kuu töötasu alammäärast, mis on kehtestatud eelarveaastale eelnenud aasta 1. juulil kehtinud töölepingu seaduse § 29 lõike 5 alusel. Töötutoetus on plaanis kaotada alates 01.07.2025 ning sellega seoses väheneb töötutoetuse kulu 2025-2026 (eelarves üleminekuperioodi kulu) ning alates 2027 on kulu 0.	Tööturuteenuste ja -toetuste seadus
Töövõimetoetus	-491 022	-531 424	-565 160	-594 905	Eesti Töötukassa maksab osalise või puuduva töövõimega inimestele töövõimetoetust. Töötukassa on oma prognoosides lähtunud eeldusest, et kehtiva süsteemi järgi suurema töövõimekaoga inimesed (90-100% ning osa 80%lise töövõime kaotusega inimestest) hinnatakse uues süsteemis puuduva töövõimega isikuteks ning väiksema töövõime kaotusega (10-30%) inimestel ei ole uue hindamissüsteemi kohaselt töövõime vähenenud. Töövõimetoetuse suurus ühe kalendripäeva eest on osalise	Töövõimetoetuse seadus

	2024	2025	2026	2027	Selgitus	Õiguslik alus
					töövõimega inimesele 57% ja puuduva töövõimega inimesele 100% päevamäärast. Töötukassa indekseerib päevamäära suurust iga aasta 1. aprillil riikliku pensionikindlustuse seaduse § 26 lõike 6 alusel kehtestatud riikliku pensioni indeksiga, võttes indekseerimisel aluseks jooksva kalendriaasta 31. märtsil kehtinud päevamäära.	
Erijuhtudel riigi poolt makstav sotsiaalmaks töötute eest	-38 832	-41 550	-39 739	-42 458	Töötutoetust saava isiku eest makstakse sotsiaalmaksu Sotsiaalmaksuseadus (SMS) § 6 lg 1 p 6 (ravikindlustuse osa 13% maksumääraga). Töötutoetus on plaanis kaotada alates 01.07.2025 ning sellega seoses väheneb ka sotsiaalmaksu kulu. Sotsiaalmaksu makstakse ka töötutoetust mitte saava töötuna arvele võetud isiku eest (SMS § 6 lg 1 p 6 prim). Samuti SMS § 6 lg 1 punktides 7 ja 11 nimetatud isikute eest.	Sotsiaalmaksuseadus Tööturuteenuste ja -toetuste seadus
Erijuhtudel riigi poolt makstav sotsiaalmaks töötava töövõimetuspensionäri eest	-41 047	-47 862	-53 824	-59 812	Sotsiaalmaksuseaduse § 6 lg 1 p 5 alusel maksab töötukassa sotsiaalmaksu äriühingu, MTÜ, SA või FIE eest, kes on osalise või puuduva töövõimega, ning kelle eest sotsiaalmaksu maksmiseks on tööandja teinud avalduse.	Sotsiaalmaksuseadus
Töötuskindlustusmakse	-313 000	-445 000	-478 000	-499 000	Eesti Töötukassale kantakse edasiantava töötuskindlustusmakse vahendeid töötuskindlustushüvitiste sihtfondi, koondamise ja tööandja maksejõuetuse puhul makstavate hüvitiste sihtfondi ning tööturuteenuste ja -toetuste sihtkapitali. Sihtfondidest makstakse töötuskindlustushüvitist ning koondamise ja tööandja maksejõuetuse korral makstavat hüvitist. Sihtkapitali vahendeid kasutatakse aktiivsete tööturuteenuste osutamiseks ja tööturutoetuste (v.a töötutoetus) maksmiseks.	Töötuskindlustuse seadus
Töövaidluskomisjonide kaasistujate tasud	-25	-27	-28	-28		Töövaidluse lahendamise seadus
Rahandusministeeriumi valitsemisala	-242 923	-274 656	-301 887	-320 787		

	2024	2025	2026	2027	Selgitus	Õiguslik alus
Õppelaenu tagastamisega seotud kulud	-374	-234	-232	-232	Õppetoetuste ja õppelaenu seadus. Õppelaenu tagasimaksmise ning kustutamise tingimused ja kord. Õppelaenu riigitagatise vahendid krediitiasutustele õppelaenu põhiosa ja intressi tasumiseks laenusaja surma korral ning intresside tasumiseks ajateenistuses viibimise ajal, kuni 3-aastast last kasvataval vanemal ja arst-residendil residentuuri lõpetamiseni. Lisaks tagab riik krediitiasutustele kommertsintressimäära ja laenusaja tasutava intressimäära vahe. Vahendid kohaliku omavalitsuse üksuse ja tema hallatavate asutuste ning avalik-õiguslike juriidiliste isikute töötajate õppelaenude kustutamiseks. Eelarve vähenemine on seotud õppetoetuste ja õppelaenu seaduse muudatusega, mille tulemusel alates 01.07.2009 ei võeta vastu enam uusi taotlusi õppelaenu kustutamiseks avaliku sektori töötajatele.	Õppetoetuste ja õppelaenu seadus Õppelaenu tagasimaksmise ning kustutamise tingimused ja kord
Õigusabi, alusetu vabaduse võtmise hüvitis	-1 400	-1 400	-1 400	-1 400	Süüteo menetluses riigi poolt tekitatud kahju hüvitamine kohtute, prokuratuuri ja politsei õigeksmõistvatest lahenditest tulenevalt. Hüvitamise aluseks on süüteo menetluses tekitatud kahju hüvitamise seadus, kriminaalmenetluse seadustik, väärteomenetluse seadustik, tsiviilkohtumenetluse seadustik, halduskohtumenetluse seadustik ja karistusseadustik.	Süüteo menetluses tekitatud kahju hüvitamise seadus Kriminaalmenetluse seadustik Väärteomenetluse seadustik Tsiiviilkohtumenetluse seadustik Halduskohtumenetluse seadustik Karistusseadustik
Arvelduste korraldamine ning riigi finantsvarade ja -kohustuste haldamine	-2 710	-2 735	-2 805	-2 805	Riigikassa arvelduste korraldamise ning riigi finantsvarade ja -kohustuste haldamisega seotud kulud ja reitingukulud ning Maksu- ja Tolliamet (MTA) krediitkaardi- ja pangalingimaksed. Tõus on tingitud lisanduvatest riigigarantii teenindamise kuludest ja t-billide mahu kasvu tõttu suurenevatest Nasdaq'i haldustasudest. MTA-l krediitkaardimaksed ja pangalingimaksed mahu kasv.	

	2024	2025	2026	2027	Selgitus	Õiguslik alus
Reformimata maade maamaksukulud	-300	-300	-300	-300	Arvestuse aluseid reguleerib rahandusministri 16.10.2014. aasta määrus nr 38 "Maamaksu arvutamise ja tasumise ning maksusoodustuse taotlemise kord". Eelarve väheneb seoses riigimaade müügiga ning üleandmisega kohalikele omavalitsustele.	Maamaksu arvutamise ja tasumise ning maksusoodustuse taotlemise kord
Maksumärgid	-739	-787	-850	-850	Alkoholi-, tubaka-, kütuse- ja elektriaktsiisi seaduse § 49 ja § 61. Alkoholi ja tubaka maksumärkide tellimine ja väljastamine.	Alkoholi-, tubaka-, kütuse- ja elektriaktsiisi seadus
Finantskulud	-237 400	-269 200	-296 300	-315 200	Laenudelt ja võlakirjadelt makstav intress ning Tervisekassa ja Töötukassa arvelduskontode jäägilt makstav intress. Intressikulude kasv on tingitud turuintressimäärade tõusust. Maksukorralduse seaduse alusel maksuhalduri poolt maksude ettemaksetelt makstavad intressid maksumaksjale.	Maksukorralduse seadus
Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi valitsemisala	-1 838	-1 548	-1 548	-1 548		
Maareformi seadusest tulenev peretoetus	-22	-32	-32	-32	Maareformi seaduse § 22.3 lg 9: Isiku poolt ostueesõigusega või piiratud enampakkumisel või vaba põllumajandus- või metsamaana erastatava või erastatud maa müügihinna võib vähendada või väljaostuvõlga kustutada maaomaniku või maa erastaja iga pärast 1996. aasta 7. juunit sündinud lapse kohta kuni 1600 euro ulatuses, sõltumata ostu-müügilepingu sõlmimise ajast. Kui müügihinna tasumata osa on väiksem kui 1600 eurot või müügihind on täielikult tasutud (ka ettemaksuna), on eelmises lauses nimetatud isikul õigus nõuda enammakstud summa tagastamist, sõltumata maa ostu-müügilepingu sõlmimise ajast.	Maareformi seadus
Riigimaade maamaksu ja hooldamise kulud	-1 816	-1 516	-1 516	-1 516	Maamaksuseadus, Maa-ameti põhimäärus	Maamaksuseadus Maa-ameti põhimäärus
Siseministeeriumi valitsemisala	-6 865	-7 156	-6 968	-6 968		

	2024	2025	2026	2027	Selgitus	Õiguslik alus
Pensionioote toetus	-221	-221	-221	-221	Päästeteenistuse seadus § 19	Päästeteenistuse seadus
Ettemaksed kohtutäituritele	-251	-251	-251	-251	Kajastuvad kohtutäituritele makstavad tasud.	
Hüvitised hukkimise ja vigastuse korral	-297	-297	-297	-297	Ühekordne hüvitisteks, mis eraldatakse politseiametniku või päästeteenistuja hukkimise, püsivalt töövõimetuks tunnistamise, haigestumise või talle kehavigastuse tekitamise korral.	Avaliku teenistuse seadus
Isikut tõendavate dokumentide väljaandmine	-5 800	-6 091	-6 148	-6 148	Erinevate isikut tõendavate dokumentide väljastamine	Isikut tõendavate dokumentide seadus
Trahviteadete postikulud	-246	-246	0	0	Politsei- ja Piirivalveameti poolt tehtavate trahvide postiteel väljastamise kulud	Väärteomenetluse seadustik
IT Agentuuri hüvitised	-50	-50	-50	-50	Hüvitist makstakse alates 2016.a vastavalt Riigikogus 18.02.2015 ratifitseeritud kokkuleppele vabadusel, turvalisusel ja õigusel rajaneva ala suuremahuliste IT-süsteemide Operatiivjuhtimise Euroopa Ameti peakorteri, Eesti Vabariigi valitsuse ja IT-ameti vahel. Hüvitist makstakse ameti koosseisulisele personalile Eestis sisse elamiseks. Hüvitist on õigus taotleda esimesel ametis töötamise aastal isiklikuks tarbeks teatud püsikaupade soetamisel Eestis makstud käibemaksu ulatuses.	
Sotsiaalministeeriumi valitsemisala	-6 792 836	-7 298 011	-7 749 921	-8 187 812		
Riikliku pensionikindlustuse (I sammu) kulu kokku:	-2 914 987	-3 200 719	-3 473 158	-3 732 224		
sh vanaduspension	-2 737 320	-3 005 840	-3 261 913	-3 504 969	Kulude muutused on seotud peamiselt töötatud aja lisandumisest ja pensioni indekseerimisest.	Riiklik pensionikindlustuse seadus

	2024	2025	2026	2027	Selgitus	Õiguslik alus
sh väljateenitud aastate pension, töövõimetuspension, toitjakaotuspension sh muud pensionid	-47 925	-51 888	-55 068	-57 470	Väljateenitud aastate pension on töötajatel, kes teevad sellist tööd, millega kaasneb enne vanaduspensioniiikka jõudmist töövõime kaotus või vähenemine, mis takistab selle töö jätkamist. Mõju kulude muutusele on seotud peamiselt pensioniindeksi ja isikute arvu muutustega. Alus: Väljateenitud aastate pensionide seadus (VAPS) - Töövõimetuspensioni makstakse 40–100%-lise töövõimekaotuse korral. Seoses töövõimereformi käivitumisega ei lisandu alates 1. juulist 2016 enam uusi töövõimetuspensione ning alates 1. jaanuarist 2017 hindab töövõimet ja maksab töövõimetoetust Eesti Töötukassa. Mõju kulude muutusele on seotud peamiselt pensioniindeksi ja isikute arvu muutustega. -Toitjakaotuspensionile on õigus toitja surma korral tema ülalpidamisel olnud perekonnaliikmetel. Mõju kulude muutusele on seotud peamiselt pensioniindeksi ja isikute arvu muutustega.	Väljateenitud aastate pensionide seadus Riikliku pensionikindlustuse seadus
sh rahvapension, pensionilisad ja pensionisuurendused	-101 585	-111 907	-122 213	-133 017	Rahvapensionile on õigus, kui inimene on jõudnud vanaduspensioniiikka, kuid tal ei ole vanaduspensioni taotlemiseks vajalikku pensionistaaži. Inimene peab olema elanud vahetult enne pensioni taotlemist vähemalt viis aastat Eestis. Mõju kulude muutusele on seotud peamiselt pensioniindeksi ja isikute arvu muutustega. Pensionisuurendust makstakse nendele inimestele, kellel oli enne seaduse muudatust õigus tekkinud. Mõju kulude muutusele on seotud peamiselt pensioniindeksi ja isikute arvu muutustega.	Riikliku pensionikindlustuse seadus
sh avaliku teenistuja pensionisuurendus	-28 157	-31 084	-33 963	-36 768	Enne 2013. aasta aprilli jõustunud avaliku teenistuse seaduse muudatust kehtis ametnikele õigus riikliku vanaduspensioni suurendamiseks teenistusstaaži alusel. Pensionisuurendust	Avaliku teenistuse seadus

	2024	2025	2026	2027	Selgitus	Õiguslik alus
					makstakse nendele inimestele, kellel oli enne seadusemuudatust õigus tekkinud.	
Riigipoolne toetus kohustusliku kogumispensioni fondidesse	-498 000	-520 650	-540 450	-560 850	Vanaduspensioni kogumispension II sammas sotsiaalmaksust edasiantav osa ja vanaduspensioni kogumispensioni töötaja töötasust kinnipeetav osa (2%).	Kogumispensionide seadus
Toetus kohustusliku kogumispensioni fondi alla 3. aastast last kasvatava vanema eest	-19 562	-19 575	-19 766	-20 373	Toetusi tehakse alla 3-aastast last kasvatava ühe vanema eest, kes on liitunud kohustusliku kogumispensioniga. Eelarve muutus on seotud eesti keskmise sotsiaalmaksuga maksustatava tulust ja II sambaga liitunud vanemate, (kes kasvatavad alla 3-aastast last), arvu kasvust.	Kogumispensionide seadus
Kahjuhüvitised seoses tööõnnetustega	-7 534	-7 689	-7 770	-7 794	Sotsiaalkindlustusamet hüvitab tööandja õigusjärglaseta likvideerimise korral tööandja poolt isikule tööõnnetusest või kutsehaigusest tingitud tervisekahjustuse või surma tõttu tekitatud varalise kahju. Sotsiaalkindlustusamet tuvastab töövõime kaotuse protsendi ning maksab hüvitist. Eelarve muutus on seotud pensioniindeksi ja saajate arvuga.	Töötervishoiu ja tööohutuse seadus
Välisriigist Eestisse tagasipöördunu toetus	-144	-152	-158	-164	Sotsiaaltoetuse maksmisel vanaduspensionieas välisriigist Eestisse asunutele nähakse ette toetus rahvapensioni määras, mille kulu muutus on seotud pensioniindeksi ning saajate arvuga. Toetuse eesmärgiks on tagada sissetulek vanaduspensionieas tagasipöördujale, kellel puudub Eestis vanaduspensioni määramiseks vajalik tööstaaž.	Sotsiaalhoolekande seadus
Toetused olümpiavõitjatele	-218	-246	-288	-301	Toetust makstakse olümpiavõitjale vanuse (kümme aastat enne vanaduspensioniga) või osalise või puuduva töövõime alusel. Kulu muutused on seotud saajate arvu ning eelmise kalendriaasta kolmanda kvartali keskmine brutokuupalgaga.	Spordiseadus

	2024	2025	2026	2027	Selgitus	Õiguslik alus
Puuetega inimeste igakuulised toetused	-60 733	-61 026	-62 006	-62 924	Toetused jagunevad: puudega lapse toetus, puudega tööealise inimese toetus, puudega vanaduspensionialise inimese toetus, puudega vanema toetus, õppetoetus ja täienduskoolitustoetus. Puudega inimeste toetuste arvestamise aluseks on igaks eelarveaastaks riigieelarve seadusega kehtestatud puudega inimeste sotsiaaltoetuse määr.	Okupatsioonirežiimide poolt repressseeritud isiku seadus Sotsiaalhoolekande seadus
Toetused repressseeritutele (sh Tšernobõli AEJ likvideerijad)	-2 181	-2 072	-1 973	-1 877	Repressseeritutele toetuse maksmine. Kulude muutus on seotud saajate arvuga. Alus: Okupatsioonirežiimide poolt repressseeritud isiku seadus. Alates 1. aprillist 2018 kehtib sotsiaaltoetus tuumakatastroofi tagajärgede likvideerijatele.	Sotsiaalhoolekande seadus
Üksielava pensionäri toetus	-17 986	-17 526	-18 360	-19 500	Eestis üksi elavale vanaduspensionialisele isikule tema majandusliku iseseisvuse parandamiseks ja vaesuse vähendamiseks üks kord kalendriaastas makstav toetus. Kulude muutus tuleneb vanaduspensionil olevate üksikute isikute arvust.	Sotsiaalhoolekande seadus
Ajateenija lapse toetus	-324	-324	-324	-324	Ajateenijate lapsetoetusteks arvestatud vahendid kajastatakse alates 2020. aastast Sotsiaalministeeriumi valitsemisala eelarves, kuid kulud arvestatakse kaitsekulude hulka.	Kaitseväeteenistuse seadus
Elatisabi	-12 183	-12 817	-12 804	-12 795	Elatisabikulu suurenemine on seotud saajate arv kasvuga (teadlikkus kasvab) ning elatisnõude sissenõudmise üleminekuga riigile. Alates 2024. aastast on elatisabi suurus varasema 100 euro asemel 200 eurot.	Perehüvitiste seadus
Hüvitised kuriteoohvritele	-66	-59	-55	-50	Hüvitist makstakse Eesti Vabariigi territooriumil toime pandud vägivaldakariteo ohvritele ja ohvri ülalpeetavatele. Hüvitise suurus sõltub kehtivast alampalgast ja toitjakaotuspensioni või töövõimetoetuse suurusest	Ohvriabi seadus
Õppelaenude kustutamine (vähenenud töövõimega isik; puudega lapse vanem)	-84	-86	-85	-85	Õppelaenu võtnud puuduva töövõimega inimesele, puudega lapse vanemale makstakse rahalist hüvitist.	Õppetoetuste ja õppelaenu seadus

	2024	2025	2026	2027	Selgitus	Õiguslik alus
Täiendav puhkusetasu (lapsepuhkuse päevade, pikendatud põhipuhkuse, puudega lapse vanema igakuulise puhkepäeva ja lapsetoetamise vaheaja tasudeks; alaealised ja osalise töövõimega tööealiste tasudeks; lisapuhkepäevade tasu sügava puudega isiku töötavale hooldajale)	-22 562	-24 185	-25 640	-27 163	Täiendava puhkusetasude kulumuutused on seotud saajate arvu ja töötasu alammäära muutustega. Alaealiste ja osalise töövõimega tööealiste täiendava puhkusetasu toetuse summa muutus on seotud keskmise palga nominaalkasvuga, saajate arvu, kasutatud päevade arvuga. Täiendavad lisapuhkepäevad sügava puudega isiku töötavale hooldajale -kuni 5-päevane lisapuhkus töötavale inimesele, kes hooldab kodus sügava puudega täisealist pereliiget.	Töölepingu seadus
Peretoetused	-409 085	-408 248	-408 157	-405 494	Peretoetuste muudatused on seotud esimese ja teise lapse toetuse ning üksikvanema toetuse tõusuga 60-eurolt 80-eurole kuus ning lasterikaste perede toetuse tõusuga 3–6 lapse puhul 450 euroni kuus ning 7 ja enama lapse puhul 650 euroni kuus. Alates 2026. aastast on kavandatud perehüvitis toetustega, planeeritud kulu 1,6 mln eurot aastas.	Perehüvitiste seadus
Vanemahüvitis	-394 349	-422 422	-435 525	-447 538	Vanemahüvitise kulude muutus on seotud keskmise hüvitise tõusuga (keskmise palga ja alampalga muutuse mõju).	Perehüvitiste seadus
Erijuhtudel riigi poolt makstav sotsiaalmaks (välisriigist tagasipöörduja)	-45	-50	-54	-59	Välisriigist tagasipöördunud isikute sotsiaalne kaitse, mille muutus on seotud sotsiaalmaksu maksmise aluseks oleva kuumääraga.	Sotsiaalmaksuseadus
Erijuhtudel riigi poolt makstav sotsiaalmaks sotsiaaltoetuste saajate ees	-75 417	-87 779	-98 720	-109 971	Kulude muutus on seotud sotsiaalmaksu maksmise aluseks oleva kuumääraga.	Sotsiaalmaksuseadus
Arstide ja õdede lähtetoetus	-2 148	-2 415	-2 213	-2 007	Eriarstide lähtetoetus on mõeldud eriarstidele, kes asuvad residentuuri lõpetamise järel tööle väljaspool Tartut ja Tallinna perearstina või kohalikku, üld- või keskhaiglasse. Alates 2024. aastast on kavandatud lähtetoetus ka meditsiiniõdedele.	Tööturuteenuste ja -toetuste seadus

	2024	2025	2026	2027	Selgitus	Õiguslik alus
Aptekrite lähtetoetus	-150	-150	-150	-150	Makstakse proviisorile ja farmatseudile, kes asub tööle või tegutsema üldapteeki või selle struktuuriüksusesse, mis asub linnas või vallasiseses linnas, kus ei ole teist üldapteeki või haruapteeki, või asub muus asustusüksuses linnast või vallasisesest linnast vähemalt kümne kilomeetri kaugusel ja olemasolevast üldapteegist või haruapteegist vähemalt viie kilomeetri kaugusel.	Ravimiseadus
Abivahenditeenus puudega inimestele	-18 293	-18 852	-19 235	-19 712	Kulude muutusi mõjutavad saajate arv, tarbijahinnaindeks.	Sotsiaalhoolekande seadus
Toetused pagulastele	-85	-85	-85	-85	Kulu sõltub isikute arvust, kes viibivad pagulaste majutuskeskuses või, kes saanud rahvusvahelise kaitse.	Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus
Riigikogu pensionid	-9 410	-9 550	-9 632	-9 681		Eesti Vabariigi Ülemnõukogu XII koosseisu ning Riigikogu VII, VIII ja IX koosseisu liikmete pensioni seadus
Riigikontrolli ametnike pensionid	-758	-806	-844	-856		Riigikontrolli seadus
Õiguskantsleri ametipension	-49	-52	-55	-57	Makstakse endise õiguskantsleri eripensioni 70% tema ametipalgast ning õiguskantsleri asetäitjänõuniku pension on 65% tema ametipalgast.	Õiguskantsleri seadus
Riigikohtunike pensionid	-1 678	-1 782	-1 857	-1 931		Kohtute seadus
Prokuröride pensionid	-1 584	-1 684	-1 765	-1 731	Pensioni suuruseks on 65% prokuröride viimasest ametipalgast.	Prokuratuuriseadus
I ja II astme kohtunike pensionid	-6 794	-7 552	-7 968	-8 423	Pensioni suuruseks on 75% kohtunike viimasest ametipalgast.	Kohtute seadus
Kaitseväelaste pensionid	-21 935	-24 382	-26 882	-29 702	Pensione indekseeritakse pensioniindeksiga	Kaitseväeteenistuse seadus Kaitseväeteenistuse seaduse rakendamise seadus
Politseinike ja piirivalve pensionid	-51 051	-56 952	-62 777	-69 282		Politsei ja piirivalve seadus
Päästeametnike pensionisuurendus	-1 229	-1 283	-1 251	-1 301		Päästeteenistuse seadus

	2024	2025	2026	2027	Selgitus	Õiguslik alus
Psühholoogiline abi süüteoohvritele	-1 410	-1 633	-1 798	-1 973	Süüteo ohvril (ei ole vägivallakuritegu ohver) on õigus vajaduse korral saada kuni ühe kuupalga alammäära ulatuses psühholoogilise abi kulu hüvitist. Hüvitist makstakse ühe kuupalga alammäära ulatuses perekonnaliikme kohta, kuid kõige rohkem kolme kuupalga alammäära ulatuses perekonna kohta. Prognoosis arvestatakse ohvrite arvu kasvu.	Ohvriabi seadus
Ravikindlustuse seadusest tulenevate kohustuste tagamine	-1 951 196	-2 067 226	-2 162 760	-2 259 763	Maksu- ja Tolliamet kannab vastavalt sotsiaalmaksuseadusele riigieelarve riikliku ravikindlustuse vahenditesse sotsiaalmaksu ravikindlustuse osa, mis laekub Tervisekassale.	Ravikindlustuse seadus
Eraldis Tervisekassale (mittetöötavate pensionäride eest)	-288 818	-317 195	-344 568	-370 887	Vastavalt Vabariigi Valitsuse otsusele tehakse Sotsiaalkindlustusameti eelarvest Tervisekassale igakuine eraldis (SKA andmete alusel) mittetöötavatele vanaduspensionäridele ja vanaduspensioniealistele rahvapensionäridele arvestatud pensionilt st tasutakse ravikindlustuse osa vastavalt kokkulepitud protsendimahule.	Tervishoiuteenuste korraldamise seadus
Varjupaigategenus pagulastele	-500	-500	-500	-500	Makstakse varjupaigataotlejatele rahalist toetust, mis on võrdne kehtiva minimaalsetest tarbimiskulutustest lähtuva toimetulekupiiriga.	Välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus
Pensionide ja toetuste kojukanne posti kaudu	-287	-288	-288	-288	Riik kannab posti kaudu kojukande kulud üksnes siis, kui seadusest (RPKS ja PISTS) tulenevalt ja põhjendatud taotluse alusel. Kojukannet teostatakse üksnes liikumistakistusega, hajaasustusalal ja kellele pangategenus on raskesti kättesaadav ning vanaduspensioniealine isikule või sügava puudega isikule, kellel on tuvastatud osaline või puuduv töövõime.	
Välisministeeriumi valitsemisala	-2 331	-2 571	-2 831	-3 104		
Abikaasatasu	-2 331	-2 571	-2 831	-3 104	Välisteenistuse seaduse § 67 sätestab, et lähetatud teenistujaga kaasasolevale mittetöötavale abikaasale makstakse igal kuul Eesti kahekordse kuu töötasu alammäära suurust abikaasatasu. Abikaasatasu maksmise kord on kehtestatud Vabariigi Valitsuse 14.12.2006 määrusega nr 256	Välisteenistuse seadus Välislähetustasu ja abikaasatasu maksmise ning teenistuja kulude katmise kord

	2024	2025	2026	2027	Selgitus	Õiguslik alus
					"Välislähetustasu ja abikaasatasu maksmise ning teenistuja kulude katmise kord".	

Lisa 5. EL kasvuhoonegaaside lubatud heitkoguse ühikutega kauplemisel saadavate vahendite kasutamisest

Rahvusvahelise kliimapolitika eesmärkide saavutamiseks rakendatakse Euroopa Liidus kasvuhoonegaaside lubatud heitkoguse ühikute kauplemise süsteemi (edaspidi EL HKS). Selles peavad EL liikmesriigid müüma enampakkumistel¹³⁷ kõik lubatud heitkoguse ühikud (edaspidi LHÜ), mida ei eraldata tasuta paiksetele saasteallikatele direktiivi 2003/87/EÜ artiklite 3e, 10a ja artikli 10c alusel, ega ei lisata turustabiilsusreservi vastavalt Euroopa Parlamendi ja nõukogu otsusele (EL) 2015/1814.

Tabel 80. Eesti müüdavad LHÜ kogused ja Rahandusministeeriumi 2023. aasta suvise majandusprognoosi põhistsenaariumi kohane tuluprognoos LHÜ-dega kauplemisest aastail 2021-2027 (mln eurot)

	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	Kokku
Enampakkumise kogus (KKM andmeil), tasuta elektri kvoodita (mln LHÜ)	4,684	4,181	4,305	3,961	3,464	3,460	3,719	27,773
Tuluprognoos (mln eurot)	248,065	333,249	335,663	261,605	254,413	277,873	344,635	2055,564

EL HKS direktiivi¹³⁸ kohaselt peavad riigid EL HKS kauplemistulu riigieelarvesse jääva osa (s t mida ei kanta nn uue EL omavahendina EL eelarvesse), kasutama alates 2024. aastast kogu ulatuses energia- ja kliimapolitika eesmärkidesse panustamise otstarbel. Enne direktiivi muudatuse 10.05.2023 jõustumist kehtinud eesmärgid on üle võetud atmosfääriõhu kaitse seadusega¹³⁹, ent seaduse muutmine direktiivi muudatuste ülevõtmiseks on 2023.a septembri seisuga veel algatamisel. Uuendatud direktiivi kohaselt peab sihtotstarbelisena käsitletava tulu kasutamine panustama ühte või mitmesse järgnevatest eesmärkidest:

- kasvuhoonegaaside heite vähendamisse ja kliimamuutuste mõjuga kohanemisse
- taastuvenergia ja energiatõhususe arendamisse, sh hoonete energiatõhususse
- kestlikesse transpordiliikidesse
- süsiniku sidumisse metsanduses ja mullas
- oskuste omandamise ja tööjõu ümbersuunamise soodustamisse toetamaks õiglast üleminekut
- teadus-arendustegevuse rahastamisse direktiivi valdkondades
- kliima- ja energiaeesmärkidel koostöösse arenguriikidega
- madala ja keskmise sissetulekuga leibkondade toetamisse nende sotsiaalsete muredega tegelemiseks
- süsinikuheite jääkriskiga tegelemisse

¹³⁷ Enampakkumiste kord on täpsemalt määratud Euroopa Komisjoni määruses (EL) nr 1031/2010, milles täpsustatakse EL HKS enampakkumiste ajastamise, haldamise jm aspektid.

¹³⁸ Direktiivi muudatus on leitav: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/Et/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023L0959>

¹³⁹ Seadus on leitav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/127052022004?leiaKehtiv>

- kauplemissüsteemi rakendamisega seotud kulude katmise

Nimetatud sihtotstarvetel kliima- ja energiapoliitika eesmärkidesse panustavad meetmed on vastavalt atmosfääriõhu kaitse seaduse §161 lõikele 1 kavandatud riigi eelarvestrateegia protsessi osana, lähtudes üleriigilistest eesmärkidest ja valdkondlike arengukavade eesmärkidest. Seejuures arvestatakse mh koosmõju Euroopa Liidu perioodi 2021–2027 vahenditest kavandatud meetmetega ja muudest siseriiklikest ning välisvahenditest rahastatavate meetmete ning tegevustega. Tegu on tuludest sõltuvate kuludega, st vahendeid saab kasutada sõltuvalt tegelikust tulu laekumisest. Riigiabi loa vajadust hinnatakse iga meetme puhul eraldi ning riigiabi loa taotleb vajadusel meetme elluviimise eest vastutaja.

EL HKS-i enampakkumistulu prognoosi uuendatakse koostöös Kliimaministeeriumiga vähemalt kaks korda aastas, Rahandusministeeriumi majandusprognoosi koostamisel. Vajadusel uuendatakse siis ka enampakkumisvahenditest kavandatud meetmete loendit. EL ning Eesti kliima- ja energiapoliitika eesmärke viiakse EL HKS-i enampakkumistelt saadud vahendite arvel eelarvestrateegia perioodi jooksul ellu energeetika ja keskkonnahoiu tulemusvaldkondade kaudu.

Kauplemisperioodi 2013–2020 enampakkumistulust toetatavate meetmete elluviimist jätkatakse koosõlas Vabariigi Valitsuse asjakohase määrusega¹⁴⁰ hiljemalt 2025. aastani. Selle kauplemisperioodi meetmete toetusmaht 2020. a lõpu seisuga laekunud kauplemistulu arvestades on toodud allolevas tabelis.

Tabel 81. 2013–2020 perioodi EL sisese kasvuhoonegaaside lubatud heitkoguse ühikutega kauplemise vahenditest kavandatavad meetmed RES 2021–2024 tulemusvaldkondades (2020. aasta lõpu seisuga laekunud kauplemistulu jaotus, mln eurot)

Tulemusvaldkond, meede	Kokku 2013–2020	Vastutaja
6. Energeetika	183,105	
Energiasäästumeetmed korterelamutes	22,913	Majandus- ja taristuminister (alates 2024. a kliimaminister)
Alternatiivsete kütuste kasutuselevõtu suurendamine transpordis (biogaas)	38,489	Majandus- ja taristuminister (alates 2024. a kliimaminister)
Energiatõhususe ja taastuvenergia kasutuse edendamine avaliku sektori hoonetes ¹⁴¹	118,503	Riigihalduse minister (alates 2024. a regionaalminister ja rahandusminister)
14. Keskkonnahoid	84,037	
Eesti panus rahvusvahelisse kliimakoostöösse	8,329	Keskkonnaminister (alates 2024. a kliimaminister)
Üleujutusriskide maandamine	5,367	Keskkonnaminister (alates 2024. a kliimaminister)
Kliimapolitiitika eesmärkide täitmise nn pilootprojektideks	39,483	Keskkonnaminister, majandus- ja taristuminister (alates 2024. a kliimaminister)
2020.aasta nn prognoosi aluste uuendamisest tuleneva täiendava laekumise/tulu 50% sihtotstarbeline kasutus (Rail Balticu projekti riigieelarveline kaasfinantseering 2020.a; säästva transpordi projektid raudtee-transpordis ning veetranspordis (parvlaev) ¹⁴²	30,858	Majandus- ja taristuminister (alates 2024. a kliimaminister)

¹⁴⁰ Määrus on leitav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/109112021004?leiaKehtiv>

¹⁴¹ Kauplemisperioodi 2013–2020 sellele meetmele kavandatud enampakkumistulust suunati 54% KOV hoonete (munitsipaallasteaiad ja hoolekandeaasutused) ja 46% keskvalitsuse hoonete energiatõhususe parandamiseks ja taastuvenergia kasutuse edendamiseks.

¹⁴² Nn prognoosi aluste uuendamisest tuleneva 2020.a täiendava laekumise/tulu 50% sihtotstarbeline kasutus otsustati Vabariigi Valitsuse poolt 2020.a riigieelarve protsessis.

2021. aastal algas EL HKS-i kauplemissperiood 2021-2030, mille enampakkumistulu kasutus on kavandatud pikaajalise strateegilise planeerimise raames ühtse protsessi osana, sarnaselt 2021-2027 perioodi EL struktuuri- ja maaelu arengu vahendite ning muude riigi eelarvevahendite kasutuse kavandamisele. Kooskõlas atmosfääriõhu kaitse seadusega kavandatakse rahastatavate tegevuste ja meetmete vahendite jaotus selles protsessis tehtud otsuste alusel riigi eelarvestrateegias. EL HKS-i enampakkumistulu prognoosi uuendamisel uuendatakse vajadusel ka meetmetevahelist jaotust. Konkreetse aasta vahendite jaotus kajastatakse riigieelarves.

EL 2030.a kasvuhoonegaaside (edaspidi KHG) heite vähendamise sihttasemena lepiti 2020. aasta lõpul EL liikmesriikide vahel kokku 55% võrreldes 1990. aasta heitkogusega ning see sihttase on sätestatud EL kliimamääruses¹⁴³. Selle sihttaseme saavutamiseks lepiti 2023. aasta kevadel kokku mitme EL kliimaeesmärkide saavutamise seotud peamisi sektoreid ning EL HKS-i aluseid määratleva õigusakti muudatused.. Läbirääkimiste tulemusel otsustati ka olulised EL HKS-iga seonduvad muudatused, sh kauplemissüsteemi ulatuses ja sellest saadava tulu kasutuse reeglites, viimased omakorda mõjutavad lähikümneni EL HKS-i kauplemistulu suurust riigieelarves. 2022. aasta veebruaris Venemaa Ukrainale kallaletungi tulemusel otsustatud EL sanktsioonide ning Euroopa energiaturgudel toimuva mõjul on jätkuvalt arutusel võimalikud muudatused energiaturu regulatsioonis, mis omakorda võivad mõjutada EL HKS-iga seonduvat. Kuna 2023. aastal avaldatud õigusaktide muudatused jõustuvad suuresti juba 2024. aastast, ent osa algse kliimapaketi eelnõude läbirääkimised 2023.a septembri seisuga veel jätkuvad, on allolevas tabelis esitatud EL HKS-i tulu sihtotstarbeliste meetmete vahelise jaotuse aluseks oleva prognoosi määramatusaste suur, seda ka rahvusvahelistest prognoosidest lähtumisel.

Eelnevat arvestades on allolevas kahes tabelis aastate 2021-2027 kohta esitatud kauplemissperioodi 2021-2030 enampakkumistulust toetatavate sihtotstarbeliste meetmete loend ning kauplemistulu prognoositav meetmetevaheline jaotus (käesoleva Lisa esimeses tabelis esitatud tuluprognosi alusel) samuti arvestatava määramatusastmega.¹⁴⁴ Tabelis 82 on toodud aastatel 2021-2022 laekunud tulu ning aastate 2023-2027 tuluprognosi alusel kauplemissaastate enampakkumistulu seos sihtotstarbeliste meetmetega aastatel 2021-2027, vastavuses EL HKS-i direktiiviga (artikkel 10.3). Tabelis 83 on toodud perioodi 2021-2027 enampakkumistulu detailsem kavandatud jaotus meetmete ja alameetmete vahel ning nende eest vastutajad, kes kooskõlas atmosfääriõhu kaitse seadusega (§ 161 lg 1 ja lg 3) võivad kehtestada konkreetse meetme või alameetme raames enampakkumisest saadud tulu kasutamise tingimused ja korra.

Tabel 82. 2021-2030 perioodi EL sisese kasvuhoonegaaside lubatud heitkoguse ühikutega kauplemissperioodist kavandatavate meetmete esialgne toetusmaht (2023. aasta RM suvise majandusprognoosi kohase tuluprognosi alusel, mln eurot), seostatuna kauplemistuluga aastate lõikes

Meede (2021-2030 kauplemissperiood)*	2021 (tulust)	2022 (tulust)	2023* (tulust)	2024* (tulust)	2025* (tulust)	2026** (tulust)	2027** (tulust)	Kokku (2021-2027 tulust)	Alus**
Tulumahust 50%, alates 2024.a 100% kliimapolitika	124,032	166,624	167,832	261,605	218,796	238,971	296,437		

¹⁴³ Määrus on leitav: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/Et/TXT/?uri=CELEX:32021R1119>

¹⁴⁴ Erandina muudest riigi eelarvestrateegia andmetest on see prognoos esitatud tulust sõltuva kuluna: nii tulude kui kulude maht on esitatud tuluprognosi alusel; EL direktiivi 2003/87/EÜ kohast arvestust enampakkumistulu sihtotstarbelise kasutuse kohta (vt viide alamärkuses 3; 2023. aastal kehtib sihtotstarbelise kasutuse määr vähemalt 50% ja alates 2024. aastast 100%) peetakse tulu jaotuse alusel.

Meede (2021–2030 kauplemisperiood)*	2021 (tulust)	2022 (tulust)	2023* (tulust)	2024* (tulust)	2025* (tulust)	2026** (tulust)	2027** (tulust)	Kokku (2021–2027 tulust)	Alus**
eesmärkideks* (mln eurot)									
Täiendavate elektrirongide soetamine (ühistranspordi kasutatavuse suurendamiseks)****	8,426	42,799	0,000					51,225	f
Investeering kompensatsioonimeetmesse, võimaldamaks Kirde-Eestis tuuleenergia tootmisvõimsuste rajamist	0,550	36,450	0,000					37,000	b
Kestlik ühistransport: Rail Balticu rajamise toetamine	13,800			100,000		74,114	5,644	193,559	f
Rahvusvaheline kliimapoliitika-alane koostöö	1,500	1,500	7,500	0,200	0,300	0,400	0,500	11,900	j
Avaliku sektori hoonete energiatõhusus (keskvalitsus, KOV), sh	15,000	15,000	125,558	54,442				210,000	h
Vähese heitega sõidukite kasutuselevõtt	6,000	4,000						10,000	f
Rahvusvaheline kliimapoliitika ja biokütuste aruandlus ning KHG kauplemissüsteemide koordineerimine ja arendamine	0,704	1,052	3,144	2,045	2,478	1,928	0,300	11,651	i
Ressursitõhususe ja/või süsinikuauditid suuremates põllumajandusettevõtetes, CO2 taaskasutuse ja kontrollitavate kliimatingimustega kasvuhoonete pilootprojektid	1,000	2,000	1,000					4,000	h
Keskkonnasäästlikud energialahendused väikesaartel	1,800							1,800	b
Kohaliku omavalitsuse haridushoonete energiatõhusaks muutmine	5,000	10,000	10,000					25,000	h
Energiahinna tõusu leevendusmeede vähemkindlustatud leibkondadele (2021–2022 alameede)	16,081							16,081	ha
Energiahinna tõusu leevendamine vähemkindlustatud leibkondadele (2022–2023 alameede)	54,171	8,300						62,471	ha
Ergiatõhususe ja puhaste tehnoloogiate alase teadus- ja arendustegevuse toetamine EL HKS sektorites (Nn vesiniku IPCEI projektide alameede, 06.01.22 valitsuskabineti otsuse alusel)	0,000	45,530	11,630					57,160	g,a

Meede (2021–2030 kauplemisperiood)*	2021 (tulust)	2022 (tulust)	2023* (tulust)	2024* (tulust)	2025* (tulust)	2026** (tulust)	2027** (tulust)	Kokku (2021–2027 tulust)	Alus**
Energiasäästlikud valgustuslahendused (sh alameede: energiasäästlikud valgustuslahendused kultuuriasutustele)			9,000					9,000	h
Uuringud-analüüsid kliima-energiaeesmärkidesse panustamiseks				5,605	5,675	2,290	2,080	15,650	a
Kestliku raudteetranspordi arendamine: raudteevõrgustiku elektrifitseerimise alameede				6,000	2,265	17,177	22,603	48,045	f
Kestliku raudteetranspordi arendamine: uue vähese heitega rongide hooldusdepo alameede				1,000	3,000			4,000	f
Kestliku raudteetranspordi arendamine: olemasolevate rongide elektrikasutuseks ümberehitamise alameede							2,000	2,000	f
Kestliku ühistranspordi arendamine, sh energiatõhusa vähese heitega ühistranspordi arendamine, taktipõhisele sõiduplaanile ülemineku ettevalmistus				40,000				40,000	f
Kestliku ühistranspordi arendamine: saarte ühenduse elektrilaevade kaldataristu				2,000	6,000	0,000	0,000	8,000	f
Alternatiivkütustuste taristu arendamine transpordis (elektri- ja vesiniku laadimistaristu loomine)				4,200	7,600	8,300	0,300	20,400	f
Kliima-energiapoliitika eesmärkidel pilootprojektide toetamine				32,514	19,136	10,700	7,200	69,550	a
Õiglase ülemineku eesmärkidesse panustavate kliima-energiaeesmärkidel tegevuste toetamine Ida-Virumaal				2,000	2,000	4,000	4,000	12,000	k
Tervishoiuasutuste energiatõhususe toetamine				0,200	1,888	2,289	0,883	5,260	h
Kliima-energiaeesmärkide saavutamiseks vajalike digitööriistade toetamine				0,500	1,000	1,000	0,500	3,000	a
Okosüsteemide kaitse ja taastamise toetamine: praktilised looduskaitsetööd (sh taastamine) elupaikade				2,000	6,000	6,000	6,000	20,000	c

Meede (2021-2030 kauplemisperiood)*	2021 (tulust)	2022 (tulust)	2023* (tulust)	2024* (tulust)	2025* (tulust)	2026** (tulust)	2027** (tulust)	Kokku (2021-2027 tulust)	Alus**
ja liikide soodsa seisundi saavutamiseks									
Ühistranspordi ligipääsetavuse parendamise toetamine				0,000	10,000	10,000	0,000	20,000	f
Kliima- ja energiaeesmärkidel koostööprojektide osaline toetamine				3,900	3,900	3,900	3,900	15,600	a
Reoveepuhastuse energiatõhususe edendamise				5,000	10,000	7,000	3,000	25,000	h
Energiatõhususe parandamise vähempakkumine				0,000	3,000	3,000	4,000	10,000	h
Kokku	124,032	166,631	167,832	261,605	84,242	152,099	62,910		

* Sihtotstarbeliste meetmete kavandatud toetusmaht kajastab osa eelarveaastal laekuvast kauplemistulust. Seda uuendatakse 2025.-2028. aasta riigi eelarvestrateegia protsessis, lähtudes 2024. aasta RM suvise majandusprognoosi kohasest tuluprognoosist ning suunates alates 2024. aastast sihtotstarbeliselt 100% enampakkumisel saadavast tulust. Arvestades, et läbirääkimised EL 2021.-2022. a esitatud õigusaktide eel nõude nn kliimapaketi mõnede osade üle on 2023. a septembri seisuga veel käimas ning nende tulemusel jõustuvate muudatuste ulatus ega jõustumisaeg ei ole selgunud, on pikemaajaline prognoos arvestatava määramatusega.

** Sihtotstarbelise osana on 2023. aasta RM suvise majandusprognoosi kohaselt ning kooskõlas 10.05.2023 jõustunud EL HKS direktiiviga käsitletud kuni 2023. aastani vähemalt 50% EL sisese kasvuhooonegaaside lubatud heitkoguse ühikutega kauplemise süsteemi Eestile laekuvast tulust ning alates 2024. aastast nimetatud süsteemi kauplemistulu kogumahtu, millest on alates 2025. aastast maha arvatud (2023.a septembri seisuga läbirääkimisel oleva EL direktiivi eel nõu kohase) EL heitkogustega kauplemise süsteemi põhise uue EL omavahendi kohane makse. Sõltuvalt viidatud läbirääkimiste tulemustest võib Eestile kasutada jääva tuluosa määr ja maht muutuda.

*** Viide EL HKS direktiivi (EL) 2023/959) kohastele kliima- ja energiapoliitika eesmärkidele, millesse meetmega kavandatakse panustada.

**** Meetme kavandatud kogumaht on 56,175 mln eurot, sh viimane osa 2028. aastal.

Tabel 83. 2021-2030 perioodi EL sisese kasvuhooonegaaside lubatud heitkoguse ühikutega kauplemise vahenditest kavandatavate meetmete ja alameetmete esialgne toetusmaht (2023. aasta RM suvise majandusprognoosi kohase tuluprognoosi alusel, mln eurot)

Meede (2021-2030 kauplemisperiood)	2021 (tulust)	2022 (tulust)	2023* (tulust)	2024* (tulust)	2025** (tulust)	2026** (tulust)	2027** (tulust)	Kokku (2021-2027 tulust)	Vastutaja
Tulumahust 50%, alates 2024 100% kliimapoliitika eesmärkideks* (mln eurot)	124,032	166,624	167,832	261,605	218,796	238,971	296,437		
Täiendavate elektrirongide soetamine (ühistranspordi kasutatavuse suurendamiseks)***	8,430		5,400	34,587	2,809			51,225	KLIM
Investeering kompensatsioonimeetmesse, võimaldamaks Kirde-Eestis tuuleenergia tootmisvõimsuste rajamist	0,550	11,500	17,950	7,000				37,000	KAM
Kestlik ühistransport: Rail Balticu rajamise toetamine	13,800			40,017	59,982	74,114	5,644	193,559	KLIM
Rahvusvaheline kliimapoliitika-alane koostöö	1,500	1,500	1,500	1,700	1,800	1,900	2,000	11,900	KLIM
Avaliku sektori hoonete energiatõhusus	15,000	15,000	20,000	60,000	60,000	20,000	20,000	210,000	

Meede (2021–2030 kauplemisperiood) (keskvalitsus, KOV) ¹⁴⁵ , sh:	2021 (tulust)	2022 (tulust)	2023* (tulust)	2024* (tulust)	2025** (tulust)	2026** (tulust)	2027** (tulust)	Kokku (2021–2027 tulust)	Vastutaja
<i>Avaliku sektori hoonete energiatõhusus, KOV hoonete alameede (alates 2022)</i>	15,000	15,000	12,000	31,200	31,200	12,000	12,000	111,600	REM
<i>Avaliku sektori hoonete energiatõhusus, keskvalitsuse hoonete alameede (alates 2023)</i>				20,800	20,800	8,000	8,000	74,400	RAM
<i>Avaliku sektori hoonete energiatõhusus, kultuuriväärtusega hoonete alameede (alates 2023)</i>			8,000	8,000	8,000			24,000	RAM
Vähese heitega sõidukite kasutuselevõtt	6,000	4,000						10,000	KLIM
Rahvusvaheline kliimapoliitika ja biokütuste aruandlus ning KHG kauplemissüsteemide koordineerimine ja arendamine ¹⁴⁶ , sh:	0,700	0,700	0,700	2,745	3,178	2,628	1,000	11,651	
<i>Rahvusvaheline kliimapoliitika ja biokütuste aruandlus ning KHG kauplemissüsteemide koordineerimine ja arendamine</i>	0,700	0,700	0,700	2,370	2,650	2,350	1,000	10,470	KLIM
<i>Rahvusvaheline kliimapoliitika ja biokütuste aruandlus ning KHG kauplemissüsteemide koordineerimine ja arendamine (RAM)</i>				0,375	0,528	0,278		1,181	RAM
Ressursitõhususe ja/või süsinikuauditid suuremates põllumajandusettevõtetes, CO2 taaskasutuse ja kontrollitavate kliimatingimustega kasvuhoonete pilootprojektid	1,000	2,000	1,000					4,000	REM
Keskkonnasäästlikud energialahendused väikesaartel	1,800							1,800	KAM
Kohaliku omavalitsuse haridushoonete energiatõhusaks	5,000	10,000	2,500	2,500		5,000		25,000	HTM

¹⁴⁵ Kauplemisperioodi 2021–2030 sellele meetmele kavandatud enampakkumistulust ning Moderniseerimisfondi analoogse programmi vahenditest suunatakse 60% KOV hoonete ja 40% keskvalitsuse hoonete energiatõhususe parandamiseks ja taastuenergia kasutuse edendamiseks (välja arvatud kultuuriväärtusega hoonete alameetmes, mille toetuse jaotus KOV hoonete ja keskvalitsuse hoonete vahel selgub taotlusvoorude tulemusel).

¹⁴⁶ Kliimapoliitika aruandlus, selle koordineerimine ja arendus ning biokütuste aruandlus sh: iga-aastane kasvuhoonegaaside inventuur ((EL)525/2013 art. 7 ning (EL)2018/1999 art. 26(2)(3)(4)(5) ja art. 37); kasvuhoonegaasidega seotud poliitikasuundi ja meetmeid ning prognoose käsitlev lõimitud aruandlus ((EL)2018/1999 art. 18 ja 39); riiklike kohanemismeetmeid käsitlev lõimitud aruandlus ((EL) 2018/1999 art. 19(1)); kliimaruanne (UNFCCC art. 12, 2/CP.17); iga kahe aasta tagant esitatav aruanne (2/CP.17); iga kahe aasta tagant esitatav läbipaistvusaruanne (18/CMA.1); lõimitud riiklik energia- ja kliimaaalane eduaruanne ((EL)2018/1999 art. 17) – CO2-heite vähendamise mõõde ja kliimapoliitika osas; lõimitud riiklik energia- ja kliimakava teatis ((EL)2018/1999 art. 3) – CO2-heite vähendamise mõõde ja kliimapoliitika osas.; kohanemisteatis (Pariisi kliimakokkulepe art. 7(10)); maanteetranspordisektoris kasutatud kütuste ja energia koguste ja täiendava informatsiooni aruandlus ((EL) 2009/30 art. 7a), EL süsiniku piirikohandusmeetme aruandlus.

Meede (2021–2030 kauplemisperiood)	2021 (tulust)	2022 (tulust)	2023* (tulust)	2024* (tulust)	2025** (tulust)	2026** (tulust)	2027** (tulust)	Kokku (2021–2027 tulust)	Vastutaja
muutmine ¹⁴⁷									
Energiahinna tõusu leevendusmeede, sh	70,251	8,300							
<i>Energiahinna tõusu leevendusmeede vähemkindlustatud leibkondadele (2021–2022 alameede)</i>	16,080							16,080	RAM
<i>Energiahinna tõusu leevendamine vähemkindlustatud leibkondadele (2022–2023 alameede)</i>	54,17	8,30						62,471	KLIM
Energiatõhususe ja puhaste tehnoloogiate alase teadus- ja arendustegevuse toetamine EL HKS sektorites (Nn vesiniku IPCEI projektide alameede) ¹⁴⁸			14,675	13,260	17,595	11,630		57,160	MKM
Energiasäästlikud valgustuslahendused (sh alameede: energiasäästlikud valgustuslahendused kultuuriasutustele)				9,000				9,000	KUM
Uuringud-analüüsid kliima-energiaeesmärkidesse panustamiseks, sh:				5,605	5,675	2,290	2,080	15,650	
<i>Uuringud-analüüsid kliima-energiaeesmärkidesse panustamiseks: nn TAN protsessi alameede</i>				2,030	2,100	2,140	2,080	8,350	KLIM
<i>Uuringud-analüüsid kliima-energiaeesmärkidesse panustamiseks: taotlusvoorude alameede</i>				3,575	3,575	0,150		7,300	KLIM jt****
Kestliku raudteetranspordi arendamine, sh:				7,000	5,265	17,177	24,603		
<i>Raudteevõrgustiku elektrifitseerimise alameede</i>				6,000	2,265	17,177	22,603	48,045	KLIM
<i>Uue vähese heitega rongide hooldusdepo alameede</i>				1,000	3,000			4,000	KLIM
<i>Olemasolevate rongide elektrikasutuseks ümberehitamise alameede</i>							2,000	2,000	REM
Kestliku ühistranspordi arendamine, sh:				22,000	26,000			48,000	
<i>KOV energiatõhusa vähese heitega ühistranspordi arendamine</i>				10,000	10,000			20,000	REM
<i>Reisirongiliikluse taktipõhise liikumisgraafiku ettevalmistus ühistranspordi kasutatavuse</i>				10,000	10,000			20,000	KLIM

¹⁴⁷ Sh meetme „Põhikoolivõrgu korrastamine perioodil 2014–2020“ raames valitud hoonete energiatõhususe projekti elluviimiseks.

¹⁴⁸ Nn vesiniku IPCEI projektide alameede, O6.01.2022 valitsuskabineti otsuse alusel.

Meede (2021–2030 kauplemisperiood)	2021 (tulust)	2022 (tulust)	2023* (tulust)	2024* (tulust)	2025** (tulust)	2026** (tulust)	2027** (tulust)	Kokku (2021–2027 tulust)	Vastutaja
<i>parandamiseks</i>									
<i>Saarte ühenduse elektrilaevade kaldataristu</i>				2,000	6,000			8,000	KLIM
Alternatiivkütustuste taristu arendamine transpordis (elektri- ja vesiniku laadimistaristu)				4,200	7,600	8,300	0,300	20,400	KLIM
Kliima-energiapoliitika eesmärkidel pilootprojektide toetamine				19,315	32,335	10,700	7,200	69,550	KLIM jt****
Õiglase ülemineku eesmärkidesse panustavate kliima-energiaeesmärkidel tegevuste toetamine Ida-Virumaal				2,000	2,000	4,000	4,000	12,000	RAM
Tervishoiuasutuste energiatõhususe toetamine				0,200	1,888	2,289	0,883	5,260	SOM
Kliima-energiaeesmärkide saavutamiseks vajalike digitööriistade toetamine				0,500	1,000	1,000	0,500	3,000	MKM
Ökosüsteemide kaitse ja taastamise toetamine: looduskaitsetööd (sh taastamine) elupaikade ja liikide soodsa seisundi saavutamiseks				2,000	6,000	6,000	6,000	20,000	KLIM
Ühistranspordi ligipäätavuse parendamise toetamine				0,000	10,000	10,000	0,000	20,000	KLIM
Kliima- ja energiaeesmärkidel koostööprojektide osaline toetamine				3,000	3,000	3,000	3,000	12,000	KLIM
Kliima- ja energiaeesmärkidel koostööprojektide osaline toetamine (LIFE-SIP AdaptEst)				0,900	0,900	0,900	0,900	3,600	KLIM
Reoveepuhastuse energiatõhususe parandamine				5,000	10,000	7,000	3,000	25,000	KLIM
Energiatõhususe parandamise vähempakkumine				0,000	3,000	3,000	4,000	10,000	KLIM
Kokku	124,031	53,000	63,725	242,529	260,027	190,929	85,110	1 019,351	

* Sihtotstarbeliste meetmete kavandatud toetusmaht kajastab osa eelarveaastal laekuvast kauplemistulust. Seda uuendatakse 2025.–2028. aasta riigi eelarvestrateegia protsessis, lähtudes 2024. aasta RM suvise majandusprognoosi kohasest tuluprognoosist ning suunates alates 2024. aastast sihtotstarbeliselt 100% enampakkumisel saadavast tulust. Arvestades, et läbirääkimised EL 2021.–2022. a esitatud õigusaktide eelnõude nn kliimapaketi mõnede osade üle on 2023. a septembri seisuga veel käimas ning nende tulemusel jõustuvate muudatuste ulatus ega jõustumisaeg ei ole selgunud, on pikemaajaline prognoos arvestatava määramatusega.

** Sihtotstarbelise osana on 2023. aasta RM suvise majandusprognoosi kohaselt ning kooskõlas 10.05.2023 jõustunud EL HKS direktiiviga käsitletud kuni 2023. aastani vähemalt 50% EL sisese kasvuhoonegaaside lubatud heitkoguse ühikutega kauplemise süsteemi Eestile laekuvast tulust ning alates 2024. aastast nimetatud süsteemi kauplemistulu kogumahtu, millest on alates 2025. aastast maha arvatud (2023.a septembri seisuga läbirääkimisel oleva EL direktiivi eelnõu kohase) EL heitkogustega kauplemise süsteemi põhise uue EL omavahendi kohane makse. Sõltuvalt viidatud läbirääkimiste tulemustest võib Eestile kasutada jääva tuluosa määr ja maht muutuda.

*** Meetme kavandatud kogumaht on 56,175 mln eurot, sh viimane osa 2028. aastal.

**** Meetme prioriteetid, kriteeriumid ja alused töötatakse välja ministeeriumide koostöös. Alusakti kehtestab ja elluviimist korraldab Kliimaministeerium koostöös teistega.

Alates 2014. aastast toimuvad lisaks eespool kirjeldatud nn tava-enampakkumistele ka lennunduse LHÜ-de enampakkumised. Kooskõlas direktiivi 2003/87/EÜ149 artikliga 3d tuleb kasutada lennunduse LHÜ-de enampakkumisel saadud tulu kooskõlas tava-enampakkumise tulu kasutamise nõuetega, mida on kirjeldatud üleval.

Tabel 84. Eesti müüdavad LHÜ-de kogused ja Rahandusministeeriumi 2023. aasta suvise majandusprognoosi põhistsenaariumi kohane tuluprognoos lennunduse LHÜ-dega kauplemisest aastail 2021–2027 (mln eurot)

	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	Kokku 2021–2027
Enampakkumise kogus (LHÜ) (Kliimaministeeriumi andmeil)	10 500	10 500	10 500	10 500	10 500	10 500	10 500	73 500
Tuluprognoos (mln eurot)	0,572	0,768	0,818	0,739	0,719	0,870	0,870	5,206

Nimetatud eesmärkidel kliimapoliitika eesmärkidega seotud meetmed on vastavalt atmosfääriõhu kaitse seaduse § 161 lõikele 1 kavandatud riigi eelarvestrateegia protsessi osana ning neid kavandatakse ja viiakse ellu eespool kirjeldatud põhimõtetest lähtudes. Kliimapoliitika eesmärkide saavutamisse panustatakse lennunduse LHÜ-de enampakkumistelt saadud vahendite arvel eelarvestrateegia perioodi jooksul energeetika ja keskkonna tulemusvaldkondade kaudu. Kliimaministeerium on vahendite kasutuse Riigikantselei, Rahandusministeeriumi ning Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumiga kooskõlastanud ning vahendite väikest mahtu arvestades suunanud ja suunamas nii piloottegevusteks kasutades IKT võimalusi kliimapoliitika eesmärkide saavutamiseks, rahvusvaheliseks koostööks kui ka õpilaste rohetehnoloogiaalaste teadmiste suurendamise toetamiseks. Lennunduse enampakkumistelt saadud vahendite kasutamise eest vastutab Kliimaministeerium.

Täiendavalt EL HKS-ile on Euroopa Parlamendi ja nõukogu jõupingutuste jagamise määrusega (EL) 2018/842 liikmesriikide kasvuhoonegaaside heite vähendamise kohustuste kohta 2021–2030¹⁵⁰ seatud Eestile KHG heitkoguste vähendamise kohustus – 24% võrra 2030. aastaks (võrreldes 2005.a heitkogustega) EL HKS-i välistes sektorites: transport, põllumajandus, jäätmemajandus, lahustite ja teiste toodete kasutamine, EL lubatud heitkoguse ühikutega kauplemise süsteemist väljajääv osa tööstuslikest protsessidest ja energeetikast. Eesmärk on seatud 2023. aastal saavutatud kokkuleppe tulemusena. Varasemalt kehtis määruse kohaselt Eestile eesmärk vähendada loetletud sektorites kasvuhoonegaaside heidet 13% võrreldes 2005. aastaga.

Nimetatud määruse kohaselt kasutatakse kauplemisühikuna aastast heitkoguse ühikut ehk AEA (annual emissions allocation), mis on võrdne 1 tonni CO₂ ekvivalendiga (t CO₂ ekv). AEA-de aastane kogus näitab kasvuhoonegaaside heitkogust, mis on EL liikmesriigil lubatud sel konkreetsel aastal nimetatud sektorites õhku paisata. Eesti AEA-de kogused on arvutatud ühtse EL ülese meetodika alusel ja need on perioodiks 2021–2025 fikseeritud aastate lõikes

¹⁴⁹ Direktiivi muudatus on kättesaadav:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/Et/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023L0959> ; selle muudatuse järgset uuendatud tervikteksti 2023.a septembri seisuga veel ei ole.

¹⁵⁰ Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2018/842, milles käsitletakse liikmesriikide kohustust vähendada kasvuhoonegaaside heidet aastatel 2021–2030, millega panustatakse kliimameetmesse, et täita Pariisi kokkuleppega võetud kohustused, ning millega muudetakse määrust (EL) nr 525/2011: uusima muudatuse järgne konsolideeritud versioon kättesaadav <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02018R0842-20230516>

Euroopa Komisjoni rakendusotsuse (EL) 2023/1319 lisas II¹⁵¹. Eesti heitkoguste aastased piirmahud (ehk trajektoor) eespool nimetatud sektorites on otsusega määratletud aastani 2025 mil maksimaalne heitkogus jagatud jõupingutuse määrusega hõlmatud sektorites võib olla 5 516 911t CO₂ ekv. Aastate 2026–2030 maksimaalne heitkogus arvutatakse välja 2021–2023 aastate keskmise heitkoguse põhjal. Tegelike heitkoguste arvestust peetakse iga-aastaselt ning riik peab tagama, et reaalsed heitkogused ei ületaks konkreetse aasta heitkoguste piirmahtu. Riigi kohustuste täitmiseks saab vajadusel kasutada nn jõupingutuste jagamise määrusega tagatud paindlikkusi: nt EL riikide vaheline AEA ühikutega kauplemine, ühikute ülejäägi piiratud ulatuses üle kandmine järgnevatesse aastatesse või laenamine järgnevatest aastatest, maakasutusest ja metsandusest tuleneva netosidumise kasutamine teatud ulatuses. Lisaks mõjutab eesmärgi täitmist maakasutuse, maakasutuse muutuse ja metsanduse (LULUCF) määrus, milles seatud eesmärgi täitmata jätmisel arvestatakse puudu jääv osa perioodil 2021–2025 maha liikmesriigi jõupingutuste jagamise määruse kohastest ühikutest.

Jõupingutuste jagamise määruse AEA-dega kauplemise süsteemis ei ole Eesti seni leppeid sõlminud. Riigi võimalus AEA-dega kauplemiseks 2021–2030 kauplemisperioodil sõltub esmajoonel sellest, kas Eestis suudetakse nimetatud sektorites saavutada kooskõlas energiamajanduse arengukavaga aastani 2030, riigi energia- ja kliimakavaga aastani 2030 ning kliimapolitika põhialustega aastani 2050 kohustuslikud iga-aastased KHG heite sihttasemed. Sihttaseme ületamise korral tekiks nn ülejääk, mille võrra oleks võimalik AEA-sid teistele riikidele müüa; puudujäägi korral aga tuleks riigil neid teistelt (oma heite piiramise sihttasemed ületanud) riikidelt eelarvevahendite eest osta. Seega on energia- ja kliimapolitika meetmete optimaalsel kavandamisel ja elluviimisel mõju mh potentsiaalsele riigieelarve tulu- või kuluallikale. Kliimaministeeriumi esialgsete (2023.a septembri seisuga) hinnangute ja kasvuhoonegaaside heite vähendamise prognooside kohaselt tekib suure tõenäosusega riigil vajadus lähikümnenendi lõpus puudujäägi katmiseks AEA-sid osta.

Alates 2021. aastast saab Eesti direktiivi 2003/87/EÜ¹⁵² artikli 10d ning atmosfääriõhu kaitse seaduse¹⁵³ § 165¹ alusel kasutada EL ülese Moderniseerimisfondi Eestiga seotud osa vahendeid kliima- ja energiapolitika eesmärkide täitmise panustavate tegevuste toetamiseks (välja arvatud fossiilkütuseid kasutavate energiatootmisüksustega seoses). Fondi suunatud KHG lubatud heitkoguse ühikute Eestiga seotud osaga¹⁵⁴ kauplemisest saadavate vahendite kasutus kliima- ja energiapolitika tegevuste toetamiseks on kavandatud pikaajalise strateegilise planeerimise raames ühtse protsessi osana, sarnaselt 2021–2027 perioodi EL struktuuri- ja maaelu arengu vahendite ning muude riigi eelarvevahendite kasutuse kavandamisele, arvestades Moderniseerimisfondi kasutusreegleid. Fondi vahendite kasutus kajastatakse asjakohaselt riigi eelarvestrateegias ja riigieelarves.

Sellekohaste otsuste alusel on Moderniseerimisfondi Eestiga seotud osast kavas, külgnevalt teiste kliima- ja energiaeesmärkide saavutamist toetavate meetmetega, toetada kahe pikaajalise programmi elluviimist fondi energiatõhususe ja taastuvenergia arendamise

¹⁵¹ Komisjoni rakendusotsus (EL) 2023/1319, millega muudetakse rakendusotsust (EL) 2020/2126, et vaadata läbi liikmesriikidele aastaks eraldatud heitkogused ajavahemikus 2023–2030. Kättesaadav: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:32023D1319&qid=1695058898227>

¹⁵² Direktiivi muudatus on kättesaadav:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023L0959> ; selle muudatuse järgset uuendatud tervikteksti 2023.a septembri seisuga veel ei ole.

¹⁵³ Seadus on leitav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/127052022004?leiaKehtiv>

¹⁵⁴ Direktiivi 2003/87/EÜ 2023.a muudatuse lisa IIB A-osa kohaselt on Eestiga seotud osa fondi algselt loodud mahust 2,78% ning lisa IIB B-osa kohaselt on Eestiga seotud osa fondi alates 2024.a lisatava osa mahust 2,1% (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023L0959>).

prioriteetsetes valdkondades, panustades seejuures jõupingutuste jagamise määrase valdkondades (transport ja hooned) KHG heite vähendamise sihttasemetega saavutamiseks. Programmid on fondi reegleid arvestades koostatud pikaajalisena (perioodiks 2021-2030), lähtudes asjaolust et neis käsitletavate valdkondade energiatõhususe parandamise ja heite vähendamisega seotud vajadused on oluliselt suuremad kui Moderniseerimisfondi Eestiga seotud osa ning nähes ette võimaluse tuluprognosi suurenedes programmide toetusmahtu suurendada. Nii programmide muudatusettepanekutele kui võimakule uuele Moderniseerimisfondi programmi taotlusele tuleb saada kinnitus Moderniseerimisfondi vahendeid haldavalt Euroopa Investeerimispankalt ning Moderniseerimisfondi investeerimiskomiteelt. Tulenevalt asjaolust, et Moderniseerimisfondi suunatud KHG ühikute kauplemistulu saadakse EL kauplemissüsteemist, on fondi toetusmahu ning programmide pikemaajaline prognoos lähiaastateks esialgne ning seda uuendatakse tulevaste RM majandusprognoosi kohaste Moderniseerimisfondi tuluprognoside alusel.

Tabel 85. Moderniseerimisfondi Eestiga seotud osa vahenditest kavandatavad programmid (indikatiivne prognoos, mln eurot)

Programm	2021	2022	2023*	2024*	2025*	2026*	2027*	Vastutaja	Kogumaht 2021-2030 (suurusjärg, väga indikatiivselt) *
Avaliku sektori hoonete energiatõhususe ja taastuvenergia programm	28,20	36,56	40,67	62,45	65,04	64,71	69,02		Esialgse programmiatluses (2021.a seisuga) ca 170, viitega suurendamisvõimalusele
Keskvalitsuse hoonete alaprogramm	28,20	36,56	40,67	24,98	26,02	25,88	27,61	RAM	
KOV hoonete alaprogramm				37,47	39,02	38,83	41,41	REM	
Vähese heitega (säästva) ühistranspordi arendamise programm	16,45	21,50	23,73	36,43	37,94	37,75	40,26	KLIM	Esialgse programmiatluses (2021.a seisuga) ca 130, viitega suurendamisvõimalusele
Kokku	44,65	61,06	64,40	98,88	102,98	102,46	109,28		ca 300

* Fondi programmide kavandatav toetusmaht uuendatakse 2025.-2028. aasta riigi eelarvestrateegia protsessis, lähtudes 2024. aasta RM suvise majandusprognoosi kohasest tuluprognosist.

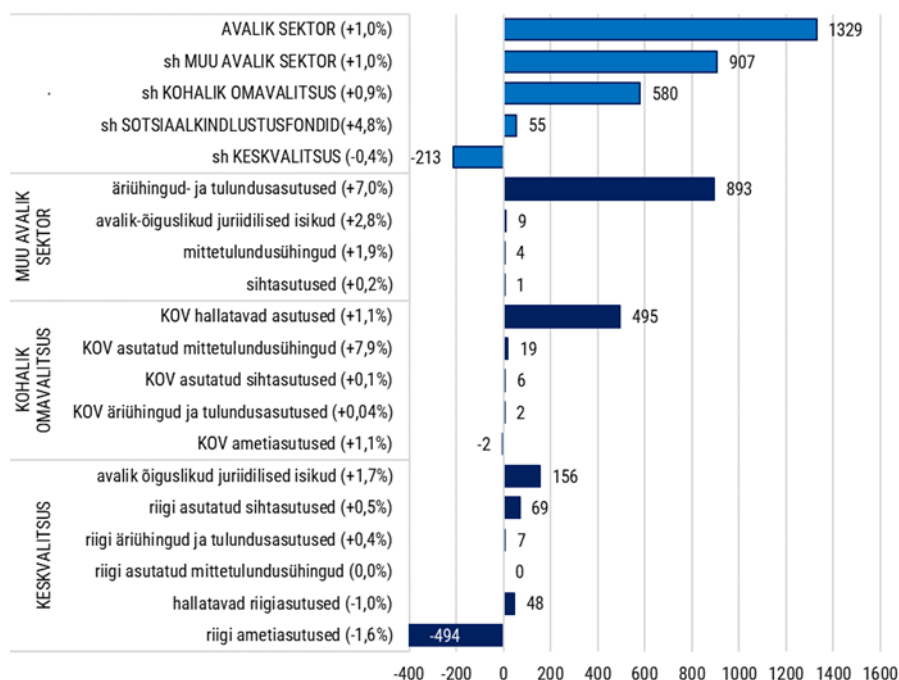
Lisa 6. Valitsussektori personali- ja palgaanalüüs

Avaliku sektori personalinäitajad

2022.a kasvas avaliku sektori töötajate arv 1329 töötaja võrra (+1,0%). Avaliku sektori suurimad kasvud on muu avalik sektor (+907/+1%) ja KOV sektor (+580/+0,9%). Muu avalik sektor kasvas peamiselt äriühingute ja tulundusasutuste arvelt (+893/+7,0%) ja oli tingitud Eesti Energia vajadusest ajutiselt suurendada kaevurite arvu põlevkivi kaevandamiseks, lisaks on oluliselt kasvanud AS Nordic Aviation Group. KOV sektor kasvas peamiselt hallatavad asutuste arvelt (+495/+1,1%), mis on seotud koolide ja lasteaedade personalikasvuga. Vähenenud on riigi ametiasutused (-494/-1,6%), peamiselt õigus- ja siseturvalisuse asutustes.

Suurimad vähenemised toimusid Politsei- ja Piirivalveametis (-294 töötajat), Kaitseväes (-189 töötajat) ja Maksu- ja Tolliametis (-107 töötajat).

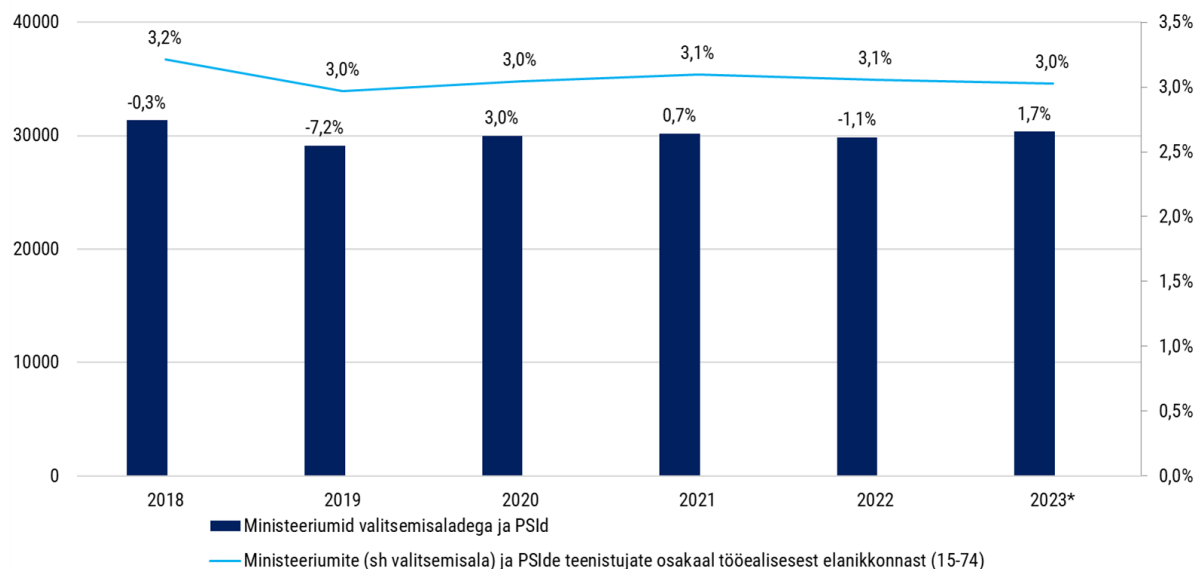
Joonis 17. Avaliku sektori (sh riigi äriühingud ja sihtasutused) töötajate arv kasvas 2022. aastal 1329 inimese ehk 1% võrra.

Allikas: Rahandusministeeriumi saldoandmike süsteem, personali- ja palgaarvestuse andmekogu

2023. aastal on ministeeriumite ja nende valitsemisala asutuste töötajate arv suurenenud, kuid osakaal tööealisest elanikkonnast veidi kahanes tööealise elanikkonna kasvu tõttu. Suurimad kasvajad on Sotsiaalkindlustusamet (+96 töötajat, osaliselt tähtajalised ametikohad), mitmed IT asutused: Riigi Info- ja Kommunikatsioonitehnoloogia Keskus (+27 töötajat), Riigi Infosüsteemi Amet (+26 töötajat) jt. Riigi Kaitseinvesteeringute Keskus suurenes +20 töötaja võrra ning kohtud +19 töötaja võrra. Ka riigigümnaasiumite lisandumine kasvatab töötajate arvu.

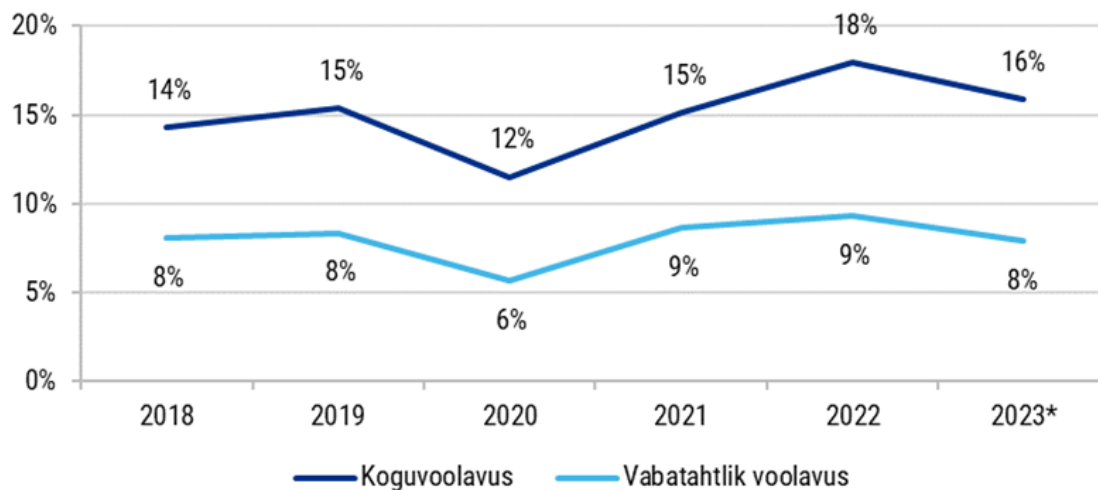
Joonis 18. Ministeeriumite (sh valitsemisala) ja põhiseaduslike institutsioonide ning Riigikantselei töötajate arv kasvas 2023. aasta I poolaastal 1,7% (+501 töötajat)

* I poolaasta andmed
Allikas: Rahandusministeerium

Ministeeriumite ja valitsemisala asutuste vabatahtlik voolavus on langenud. Voolavus kahaneb kuna asutustele on antud palgafondi lisavahendeid juurde ning üldine tööturu olukord on ebastabiilne.

Joonis 19. Ministeeriumite (sh valitsemisala) ja põhiseaduslike institutsioonide ning Riigikantselei vabatahtlik voolavus on langenud

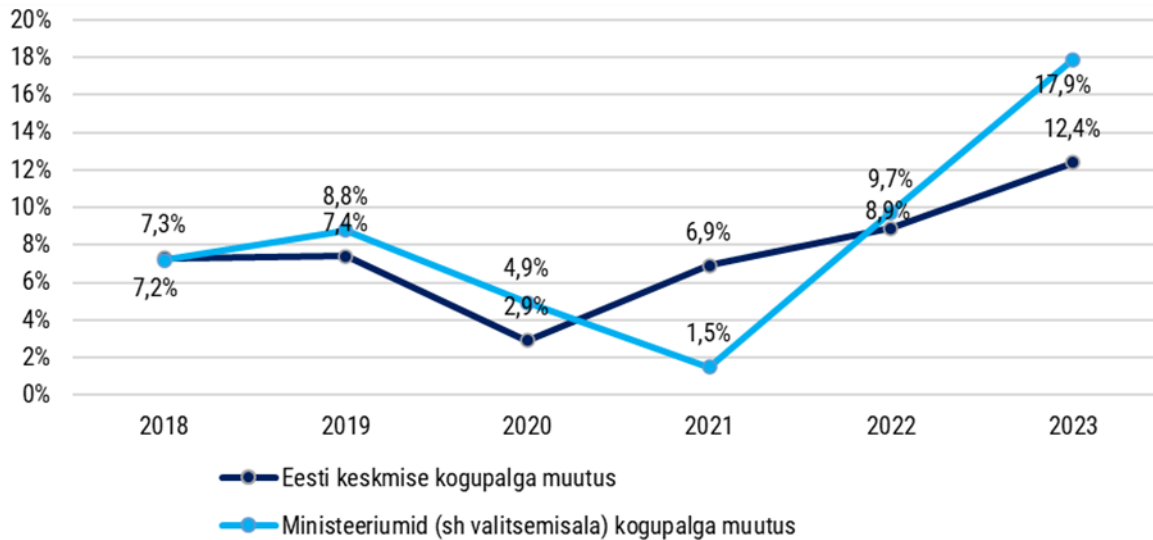
* I poolaasta andmed
Allikas: Personali- ja palgaarvestuse andmekogu

Valitsussektori palgaanalüüs

2023. a kasvas ministeeriumites ja nende valitsemisala asutustes keskmine kogupalk 17,9%, Eesti keskmine kogupalk kasvas II kvartalis 12,4%. Ministeeriumite ja nende valitsemisala asutuste keskmise kogupalga kasv oli seega Eesti keskmise kogupalga kasvust 5,5 protsendipunkti kiirem. Samas 2022. aastal oli ministeeriumite ja valitsemisala asutuste

keskmise kogupalga kasv vaid 0,8% kiirem ning 2021.a oli kogupalga kasv 5,4% aeglasem Eesti keskmisest kogupalga kasvust.

Joonis 20. Ministeeriumite (sh valitsemisala) ja põhiseaduslike institutsioonide ning Riigikantselei keskmise kogupalga kasv 2023.aastal olnud Eesti keskmise kogupalga kasvust kõrgem 5,5 protsendipunkti.

Allikas: Riigi personali- ja palgaarvestuse andmekogu, Statistikaamet

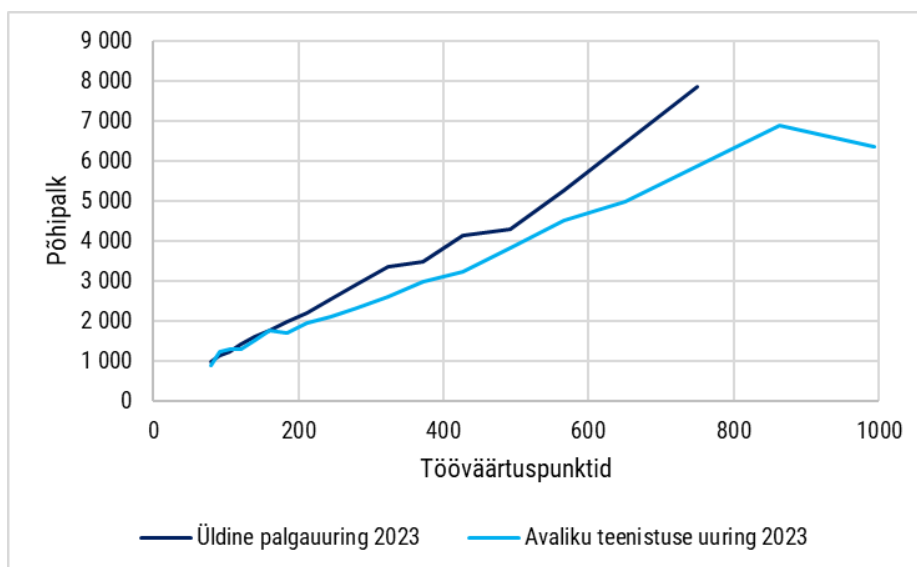
Eesti keskmine palk hõlmab kõiki töötajaid madalapalgalistest kuni tippjuhtideni. Ministeeriumite ja nende valitsemisala asutuste töötajate hulgas on madalapalgaliste ametikohtade arv oluliselt väiksem kui erasektoris, samuti on erasektoris oluliselt vähem kõrgharidusega töötajaid. Kuigi ministeeriumite ja nende valitsemisala töötajate keskmine palk on Eesti keskmisest kogupalgast oluliselt kõrgem, siis kõrgharidusega inimeste keskmine kogupalk suuresti ei erine. Ministeeriumite ja nende valitsemisala kõrgharidusega inimeste kogupalk on 2023. aastal 2569 eurot, kogu Eesti kõrgharidusega inimeste keskmine kogupalk 2428 eurot.

Kui võrrelda ministeeriumite ja nende valitsemisala asutuste palkasid üldturu palkadega läbi tööväärtuspunktide, siis on põhipalkade mahajäämus üldturust samaväärse töö eest¹⁵⁵ keskmiselt -11,3%. Keskmine mahajäämus üldturuga on vähenenud peamiselt seetõttu, et madalamate tööde eest makstakse ministeeriumite ja valitsemisala asutustes kohati kõrgemat tasu kui erasektoris, lisaks on paranenud keskastmejuhtide palgapositsioon. Suur mahajäämus on endiselt tippspetsialistide ja tippjuhtide hulgas - keskmiselt -22%.

Joonis 21. Ministeeriumite (sh valitsemisala) ja põhiseaduslike institutsioonide ning Riigikantselei 2023.a põhipalka keskmine mahajäämus üldturuga on vähenenud (keskmine mahajäämus -11%), kuid

¹⁵⁵ Tööde võrdlus põhineb tööperestamise meetodikal, töö väärtus kujuneb järgmiste kriteeriumide alusel: haridus, erialane kogemus, töö reguleeritus, mõtlemisülesande keerukus, juhtimine ja/või koostöö, vastutus tööprotsesside eest, otsuste mõju

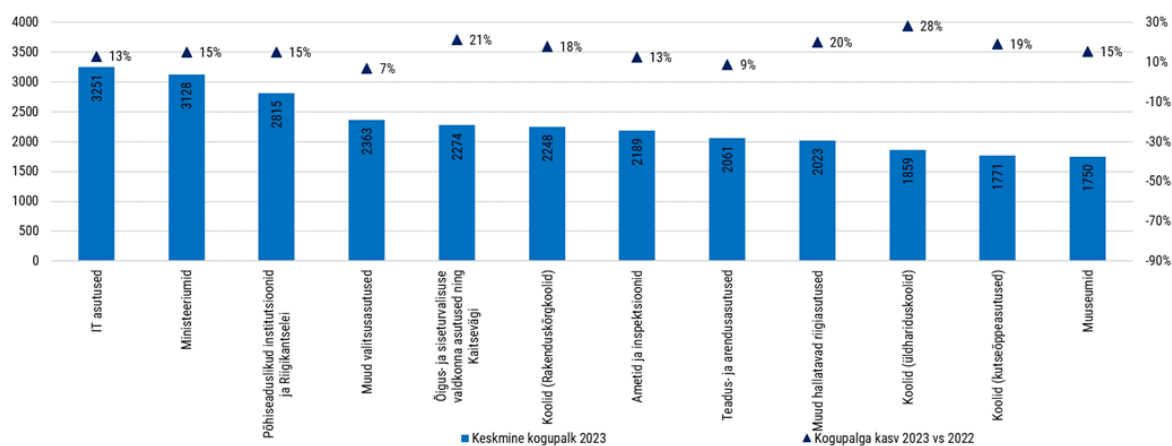
tippspetsialistidel ja juhtidel on mahajäämus eelmise aastaga võrreldes suurenenud (keskmine mahajäämus -22%).

Allikas: Figure Baltic Advisory OÜ 2023.a palgauuring

2023. aasta keskmine kogupalgakasv on olnud suurim üldhariduskoolides (+28%), õigus- ja siseturvalisuse asutustes (+21%) ning muudes hallatavates riigiasutustes (+20%). Kõrgemat keskmist kogupalka makstakse IT asutustes ja ministeeriumites.

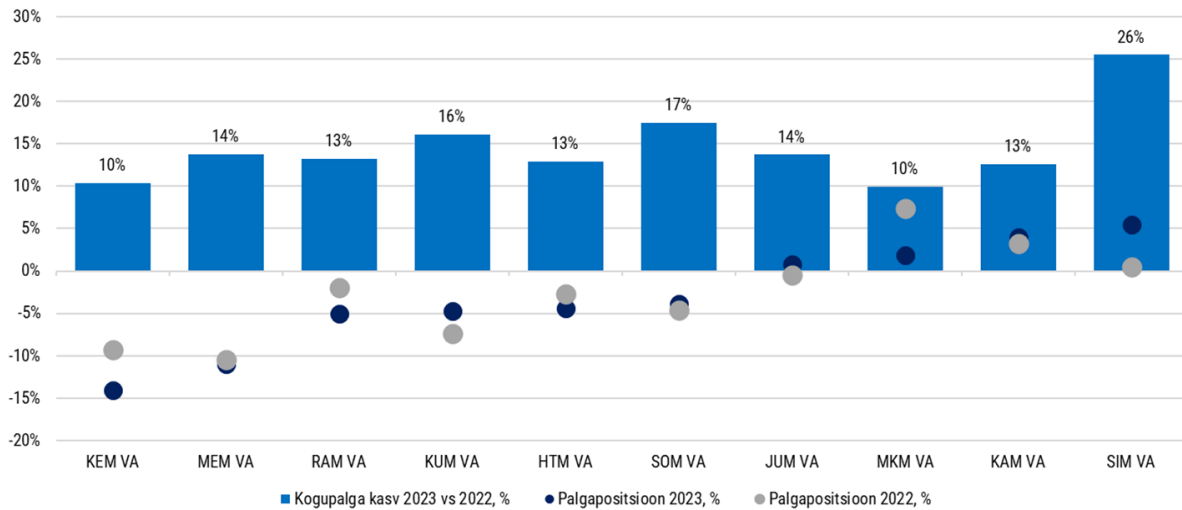
Joonis 22. 2023. aasta keskmine kogupalk ja selle kasv erinevates asutuste gruppides

Allikas: Figure Baltic Advisory OÜ 2023.a palgauuring

Ministeeriumite ja nende valitsemisala asutuste omavahelises võrdluses samaväärse töö eest on enim mahajäänud Keskkonnaministeeriumi valitsemisala (-13%) ja Maaeluministeeriumi valitsemisala (-9%).

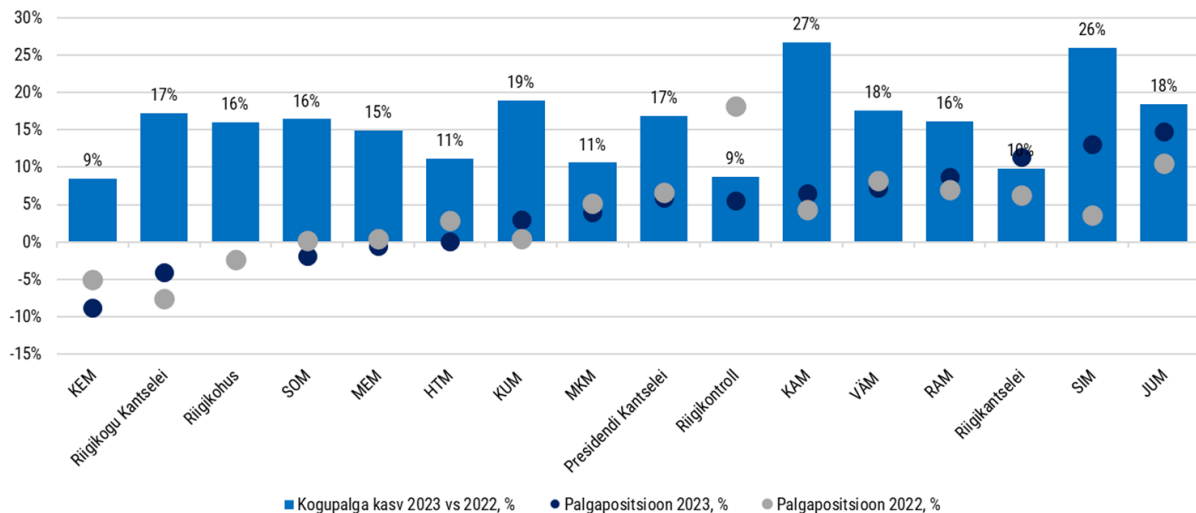
Joonis 23. Ministeeriumite (sh valitsemisala) ja põhiseaduslike institutsioonide ning Riigikantselei keskmine kogupalkade palgapositsioon omavahelises võrdluses

Allikas: Riigi ametiasutuste ja hallatavate riigiasutuste ning osa teiste valitsussektori asutuste palgauuring, riigi personali- ja palgaarvestuse andmekogu

Ministeeriumite ja põhiseaduslike institutsioonide ning Riigikantselei omavahelises võrdluses samaväärse töö eest on enim mahajäänud Keskkonnaministeerium (-9%) ja Riigikogu Kantselei (-4%).

Joonis 24. Ministeeriumite ja põhiseaduslike institutsioonide ning Riigikantselei keskmine kogupalkade palgapositsioon omavahelises võrdluses

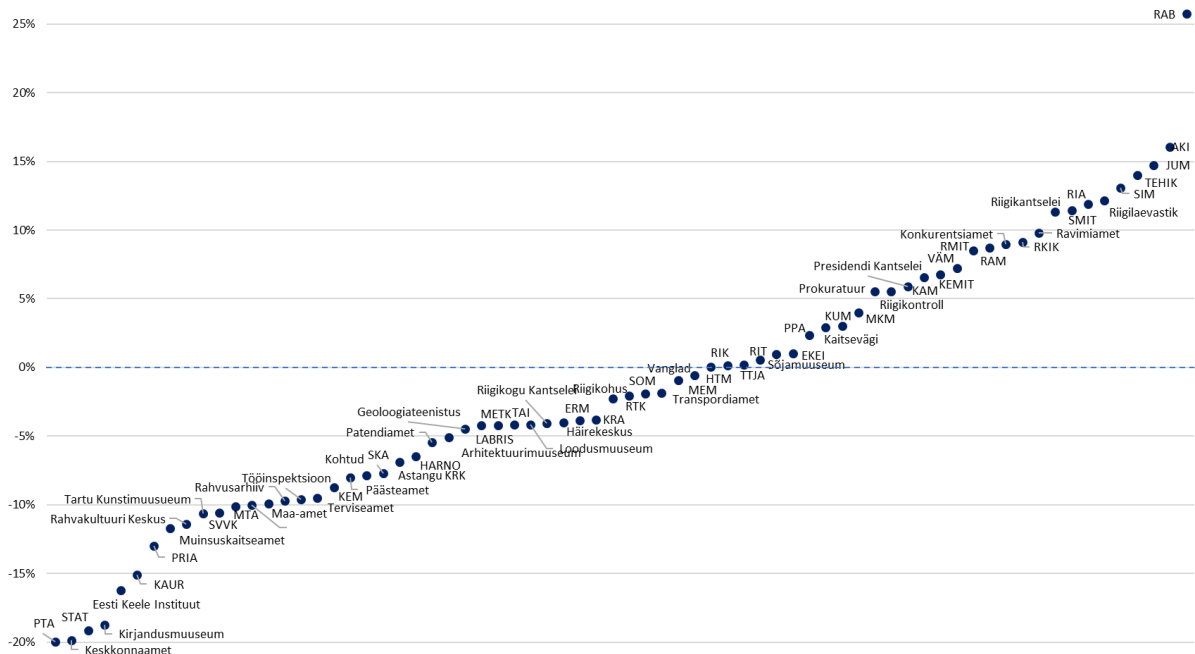
Allikas: Riigi ametiasutuste ja hallatavate riigiasutuste ning osa teiste valitsussektori asutuste palgauuring, riigi personali- ja palgaarvestuse andmekogu

Tulenevalt palgasurvest, on ministeeriumid ja nende valitsemisalad tõstnud 2023. aastal põhipalku keskmiselt 16,0%, kogupalk on kasvanud 17,9%. Valitsuse otsusega anti 2023. aastaks kõigile 5% palgafondi kasvu, lisaks tuli lisarahastus lisataotlustega. Samas palgapositsioon omavahelises võrdluses oluliselt muutunud ei ole. Need valitsemisalad (Maaeluministeeriumi valitsemisala, Keskkonnaministeeriumi valitsemisala ja osad põhiseaduslikud institutsioonid, kes on teistest mahajäänud, nende palgapositsioon on veelgi halvenenud.

Peale ministeeriumite ümberkorraldamist ei ole palgapositsioonid oluliselt muutunud ning Kliimaministeeriumi palgatase on endiselt madal.

Asutuste omavahelises võrdluses on suurimad mahajääjad Põllumajandus- ja Toiduamet (-20%), Keskkonnaamet (-20%), Statistikaamet (-19%), Eesti Kirjandusmuuseum (-19%), Eesti Keele Instituut (-16%), Keskkonnaagentuur (-15%) ja PRIA (-13%).

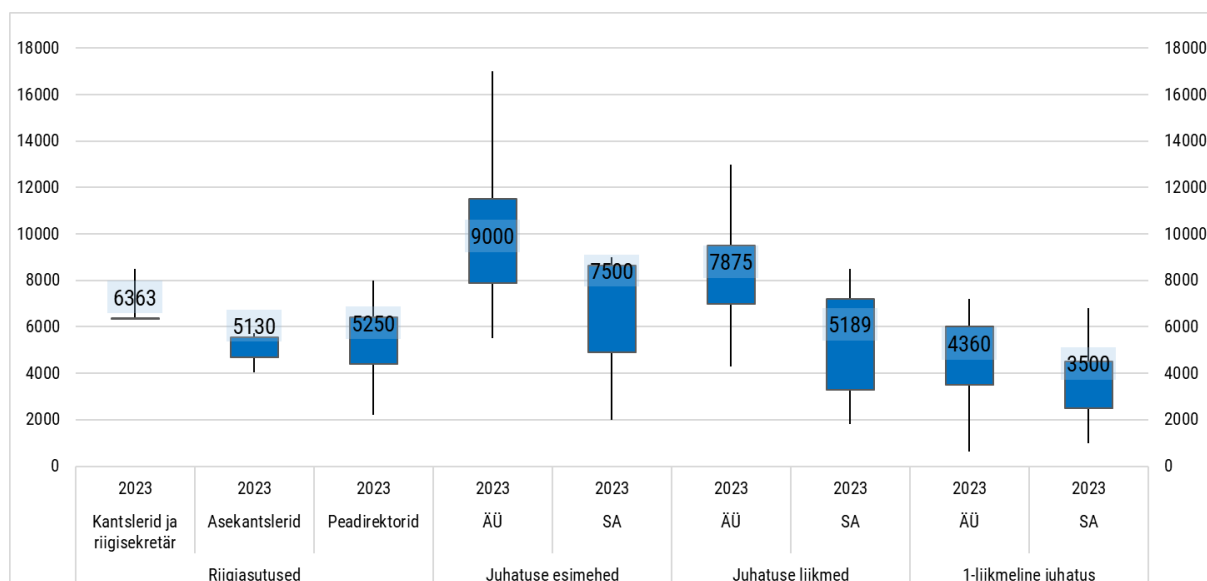
Joonis 25. Asutuste keskmine kogupalkade palgapositsioon omavahelises võrdluses

Allikas: Riigi ametiasutuste ja hallatavate riigiasutuste ning osa teiste valitsussektori asutuste palgauring, riigi personali- ja palgarvestuse andmekogu

Riigiasutuste tippjuhtide (kantslerid, riigisekretär, asekanstlerid, peadirektorid) põhipalku võiks võrrelda riigi äriühingute ja sihtasutuste juhatuse esimeeste ja juhatuse liikmete palkadega. Juhatuse esimeeste palgad on oluliselt kõrgemad kui riigiasutuste tippjuhtidel, samuti saavad kõrgemat põhipalka äriühingute juhatuse liikmed.

Joonis 26. Äriühingute ja sihtasutuste juhatuse esimeeste ja liikmete ning riigiasutuste tippjuhtide põhipalgad

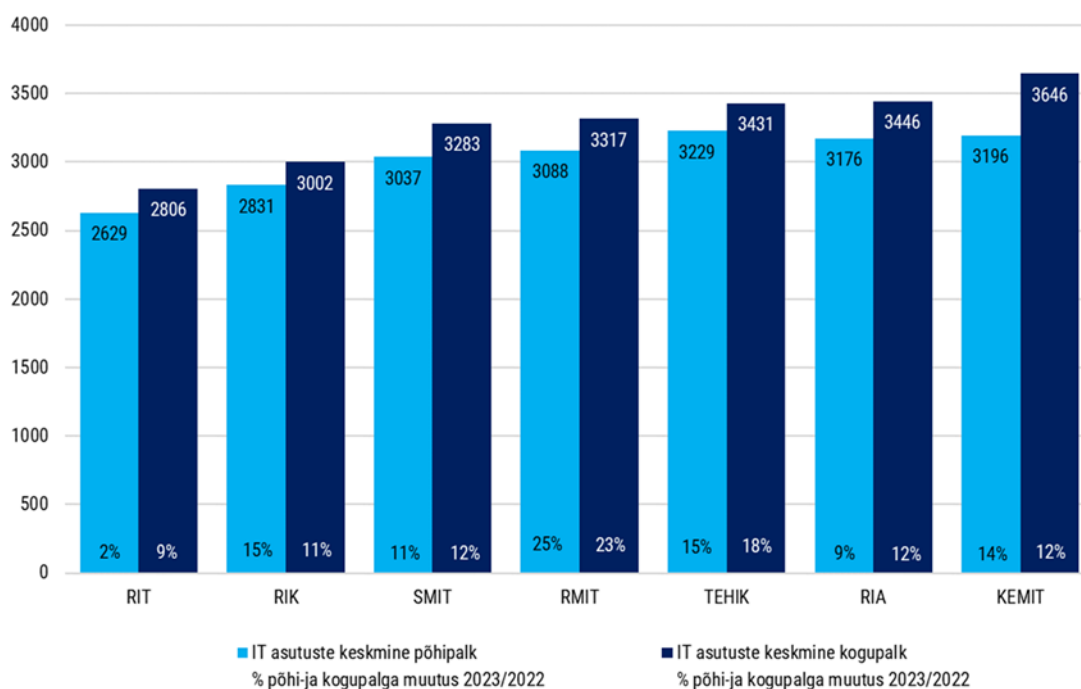

Allikas: Riigi ametiasutuste ja hallatavate riigiasutuste ning osa teiste valitsussektori asutuste palgauuring, riigi personali- ja palgaarvestuse andmekogu

Palgad valdkondades

IT asutuste keskmise palga kasv on olnud suurim RMITis – põhipalga kasv 25%, kogupalga kasv 23%, mis on oluliselt parandanud RMITi palgapositsiooni (selleks eraldati ka lisataotlusega RMITile lisavahendeid).

Joonis 27. IT asutuste keskmine kogu- ja põhipalk asutuste lõikes ning selle muutus

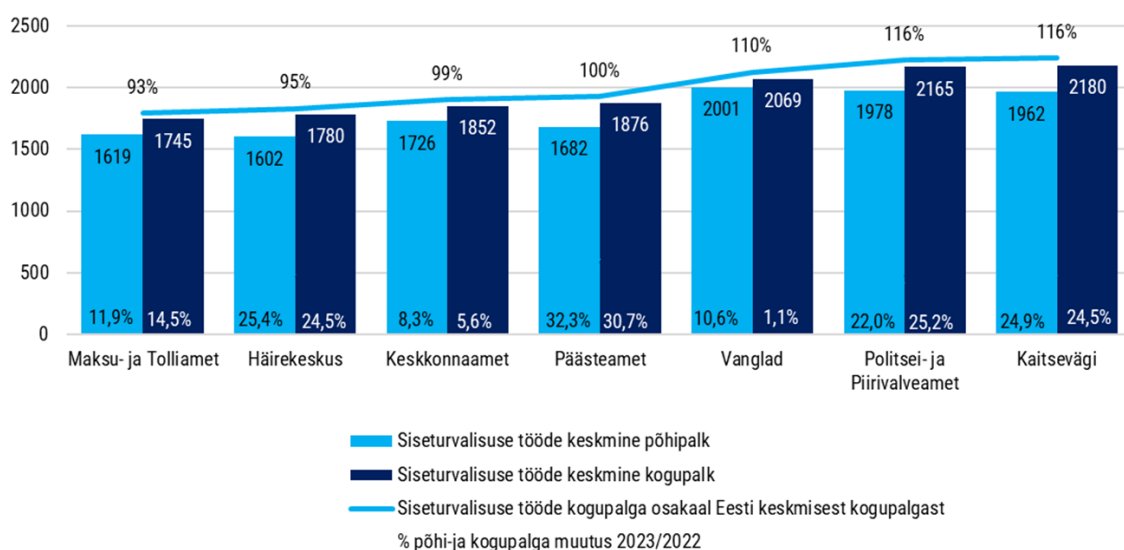

Allikas: Riigi ametiasutuste ja hallatavate riigiasutuste ning osa teiste valitsussektori asutuste palgauuring, riigi personali- ja palgaarvestuse andmekogu

Siseturvalisuse valdkonna palgakasvud on olnud 2023. aasta suurimad. Enim on kasvanud siseturvalisuse tööde palgad Siseministeeriumi valitsemisalas – keskmine kasv üle 20%.

Siseturvalisuse tööde kogupalk moodustab Eesti keskmise kogupalgaga võrreldes 93%-116% sõltuvalt asutusest.

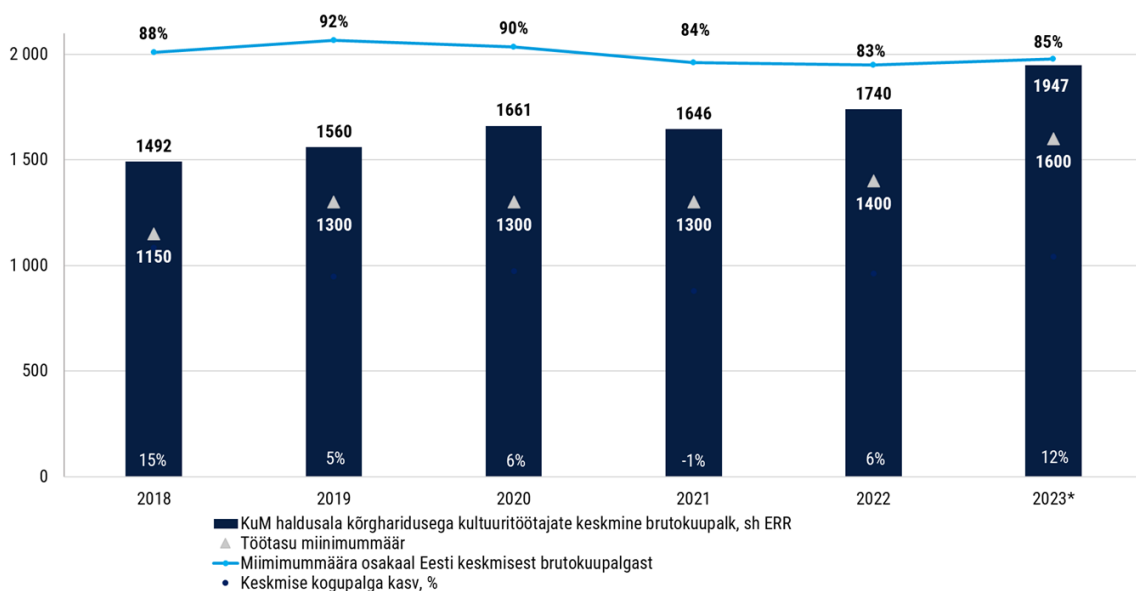
Joonis 28. Siseturvalisuse tööde keskmine kogu- ja põhipalk asutuste lõikes

Allikas: Riigi ametiasutuste ja hallatavate riigiasutuste ning osa teiste valitsussektori asutuste palgauuring, Statistikaamet (II kvartali andmed)

Kõrgharidusega kultuuritöötajate keskmise palga eesmärktase peaks olema Eesti keskmise palgaga võrdne. Kultuuritöötajate riiklik miinimumpalk tõusis 2023. a 1400 eurolt 1600 euroni ehk 14,3%.

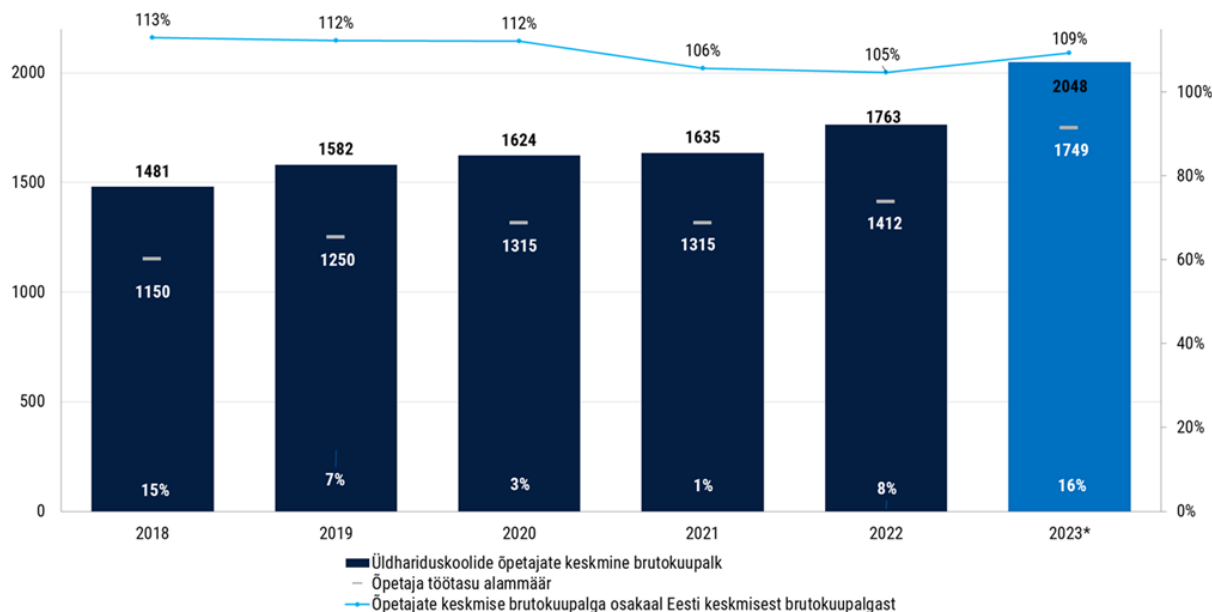
Joonis 29. Kõrgharidusega kultuuritöötajate keskmine kogupalk on veidi üle Eesti keskmise kogupalga.

* KUMi esitatud prognoos, Statistikaameti II kvartali andmed
Allikas: Kultuuriministeerium, Statistikaamet

Õpetajate töötasu alammäär kasvas 2023. a 24% ning viimase viie aastaga on see kasvanud 40%, sest õpetajate sihtgrupile on alates 2014. aastast eraldatud lisaraha igaks eelarveaastaks.

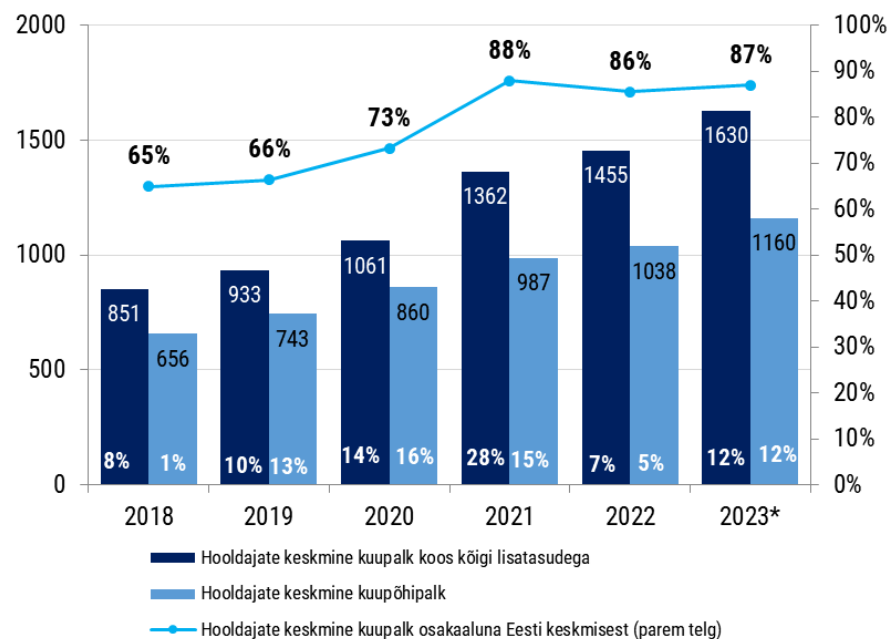
Joonis 30. Õpetajate keskmise kuupalga suhe Eesti keskmisest palgast väheneb

* HTMi esitatud prognoos, Statistikaameti II kvartali andmed
Allikas: HaridusSilm, Haridus- ja Teadusministeerium

Sotsiaalhoolekande valdkonna keskmise kogupalga suhe Eesti keskmisesse kogupalka on viimastel aastatel olnud stabiilne ning jääb 2023. aastal Eesti keskmisele kogupalgale 13% alla. Kuigi põhipalk on 2023. aastal 12% kasvanud, on üleüldine põhipalga tase nendes asutustes suhteliselt madal ehk keskmiselt 1160 eurot. Kogupalgast moodustab suure osa lisatasud ületundide, öötöö ja riiklikel pühadel töötamise eest ning keskmine kogupalk on 2023. a 1630 eurot.

Joonis 31. Sotsiaalhoolekande keskmine kogupalk on Eesti keskmisest kogupalgast madalam

Lisa 7. Riigi eelarvestrateegias planeeritud investeeringute ja investeeringutoetuste 4-aastane kava (tuhat eurot)

	2024	2025	2026	2027
Riigikogu Kantselei				
Investeeringud kokku	4 093	4 041	3 031	1 041
IT investeeringud	2 003	2 003	2 003	251
Riigikogu hoonete renoveerimine	2 090	2 038	1 028	790
Vabariigi Presidendi Kantselei				
Investeeringud kokku	0	0	11	11
Inventar	0	0	11	11
Haridus- ja Teadusministeeriumi valitsemisala				
Investeeringud ja Investeeringutoetused kokku	20 918	21 025	25 439	39 353
Investeeringud kokku	16 568	19 525	21 939	34 353
Inventar	815	795	795	795
IT investeeringud	3 387	3 345	3 312	3 350
Muud investeeringud	1 552	1 436	963	1 023
Haridusvõrgu korrastamine ja arendamine (sh RKAS vahendid)	10 814	12 639	12 639	12 639
Gümnaasiumivõrgu korrastamine	0	620	1 509	10 898
Investeeringud	0	690	2 721	5 649
Investeeringutoetused kokku	4 350	1 500	3 500	5 000
CO2 kvooditulust rahastatav investeering	4 350	1 500	3 500	5 000
Justiitsministeeriumi valitsemisala				
Investeeringud kokku	1 136	211	211	211
IT investeeringud	133	133	133	133
Masinaid ja seadmed	923	78	78	78
Kinnisvara	80	0	0	0
Kaitseministeeriumi valitsemisala				
Investeeringud ja Investeeringutoetused kokku	390 927	315 263	429 361	289 983
Investeeringud kokku	385 663	310 452	425 990	285 786
Inventar	286	255	286	286
IT investeeringud	4 444	3 220	3 183	3 602
Masinaid ja seadmed	909	570	243	6 723
Muud investeeringud	13 555	16 412	2 215	2 638
Maa soetused	7 342	9 407	9 030	4 000
Hoonete ja rajatiste soetus ning renoveerimine	83 441	70 894	15 511	69 925
Liitlaste taristu	26 533	15 088	23 989	6 292
Kaitseotstarbeline erivarustus	192 492	166 238	362 033	192 320
Radarid taastuenergia statistikakaubanduse ülekantud vahenditest	2 237	0	0	0
Masinaid ja seadmed CO2 kvoodi müügi tuludest	7 117	0	0	0
Radarite taristu statistikakaubanduse vahenditest	5 083	4 067	0	0

	2024	2025	2026	2027
Lääne-Eesti meetme õhuseireseadmed	28 300	13 340	9 500	0
Kirde-Eesti meetme radari taristu	11 507	0	0	0
Väikesaarte energiarajatised CO2 kvoodi müügi tuludest	1 218	0	0	0
Lääne-Eesti meetme radari taristu	1 200	10 960	0	0
Investeeringutoetused kokku	5 265	4 811	3 371	4 197
Garnisonide kalmistute renoveerimine	37	37	37	37
Investeeringutoetus Kaitseliidule	3 728	3 274	2 834	4 160
Lääne-Eesti meetme tsiviilseadmed	1 500	1 500	500	0
Kliimaministeeriumi valitsemisala				
Investeeringud ja Investeeringutoetused kokku	886 960	770 952	774 430	322 415
Investeeringud kokku	146 586	148 253	145 844	126 170
Inventar	20	20	20	20
IT investeeringud	7 615	6 485	5 389	5 053
Transpordivahendid	2 586	9 788	9 964	1 911
Masinad ja seadmed	2 595	1 841	0	0
Muud investeeringud	271	271	271	271
CO2 kvooditulust rahastatav investeering	4 461	2 223	18	0
Veeteede süvendamine	333	0	333	0
Riigimaanteede remondi koondprojekt	62 799	78 557	84 237	114 476
Tuletornid	380	380	380	380
Rail Baltic arendus	20 247	9 570	73	0
VA Rohuküla tootmisbaasi uuendamine	167	167	167	167
Arbavere puursüdämike hoidla	375	375	375	375
Rohuküla sadama kai taastamine	1 971	1 008	0	0
Transpordiameti hoonete renoveerimine	517	517	517	517
Maade soetamine	3 000	3 000	3 000	3 000
Paldiski mnt Harku ristmik	8 350	8 350	0	0
Pärnu-Uulu 2+2 realine tee	1 500	0	0	0
Sauga-Pärnu 2+2 realine tee	6 800	1 400	0	0
Neanurme-Pikknurme 2+1 realine tee	500	0	0	0
Libatse-Nurme 2+2 realine tee	22 100	24 300	41 100	0
Investeeringutoetused kokku	740 374	622 699	628 587	196 245
IT investeeringud	1 300	900	200	0
CO2 kvooditulust rahastatav investeering	151 717	114 826	142 056	51 368
Rail Baltic arendus	160 010	257 867	315 704	34 300
Taastuvenergia kasutuselevõtt	41 000	21 700	3 500	0
Korterelamute rekonstrueerimine	130 000	70 000	56 000	18 090
Elamute kohtküte	4 500	4 000	3 500	3 500
Õhuseire arendamine	2 738	2 788	2 905	1 771
Kliimamõjudega kohanemine	1 483	2 253	2 273	6 073
Elupaigad ja elurikkus	146	359	703	4 188
Üleujutusriskide maandamine	388	388	2 203	1 201
Ringmajanduse korraldamine	506	1 321	6 460	25 091

	2024	2025	2026	2027
Pärandmõjude likvideerimine	3 223	1 869	1 289	754
Jääkreostusobjektid	1 429	1 143	1 229	0
Järvede veerežiim	729	1 000	286	0
Rohetehnoloogiad	10 755	5 000	727	0
Sadamate akvatooriumi kaitse	769	2 386	1 871	4 333
Jalgrattateed ja parklad	5 000	10 000	10 000	10 000
Mitmeliigilised ühistransp.sõlmed	1 000	5 000	5 000	5 000
Trammiliikluse arendamine Tallinnas	2 000	3 000	5 000	10 000
Pärnu linnale ühenduste tagamine	7 500	7 500	0	0
Reoveepuhastus ja joogiveevarustus	3 800	0	0	0
Kaugküttekatelde renov. ja/või rajamine ning kütuse vahetus	8 000	11 000	16 000	7 500
Biometaani tootmise ja transpordisektoris tarbimise toetamine	2 895	2 895	1 930	1 930
Kodutoetus lasterikaste perede eluasemetingimuste parendamiseks	2 580	2 580	2 580	2 580
Raudtee elektrifitseerimine Tallinn - Tartu	88 639	73 920	41 160	8 567
Tallinn-Lelle rekonstrueerimise tööd	15 000	3 250	0	0
Tallinna Vanasadama trammiliini rajamine	33 000	1 700	0	0
Kõverate õgvendamine raudteel, kapitaalremont Tapa-Narva.	6 000	7 055	0	0
Kõverate õgvendamine raudteel, kapitaalremont Tallinn - Tartu - Koidula	39 268	5 000	5 012	0
Rohuküla raudtee, Turba-Ellamaa-Risti.	15 000	2 000	1 000	0
Kultuuriministeeriumi valitsemisala				
Investeeringud ja Investeeringutoetused kokku	30 208	8 615	7 723	7 723
Investeeringud kokku	43	23	23	23
Lastekirjanduse Keskuse põhivara soetus	23	23	23	23
Eesti Rahva Muuseum	20	0	0	0
Investeeringutoetused kokku	30 165	8 592	7 700	7 700
IT investeeringud	236	236	236	236
Muud investeeringud	841	841	854	854
Rahvusringhääling, hooned ja tehnika	1 949	1 949	1 949	1 949
Muinsuskaitseamet, toetused mälestiste omanikele	2 774	2 774	2 774	2 774
Jõulumäe Tervisespordi Keskus SA	150	150	150	150
Tehvandi Spordikeskus SA	1 737	1 737	1 737	1 737
Kunstihoone SA	500	0	0	0
Eesti Rahvusraamatukogu hoone	21 867	905	0	0
Virumaa Muuseumid SA	112	0	0	0
Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi valitsemisala				
Investeeringud ja Investeeringutoetused kokku	157 039	181 045	95 959	67 538
Investeeringud kokku	28 303	21 626	17 165	16 744
IT investeeringud	28 303	21 626	17 165	16 744
Investeeringutoetused kokku	128 736	159 420	78 794	50 794
IT investeeringud	45 551	68 090	37 144	42 144
Muud investeeringud	50 215	70 330	20 150	1 150

	2024	2025	2026	2027
CO2 kvooditulust rahastatav investeering	0	500	1 000	1 000
Suurinvestori investeeringutoetus	1 500	1 500	1 500	2 500
Uue põlvkonna lairibavõrkude arendamine	24 750	15 000	15 000	0
5G arendamine	6 720	4 000	4 000	4 000
Rahandusministeeriumi valitsemisala				
Investeeringud ja Investeeringutoetused kokku	47 705	43 047	51 577	57 909
Investeeringud kokku	25 242	9 137	7 386	6 829
IT investeeringud	22 602	8 897	6 955	6 498
Masinad ja seadmed	2 540	140	331	331
Taaste- ja vastupidavusrahastu tehniline abi	100	100	100	0
Investeeringutoetused kokku	22 463	33 910	44 191	51 080
Muud investeeringud	7 318	13 967	23 600	25 800
CO2 kvooditulust rahastatav investeering	15 145	19 943	20 591	25 280
Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi valitsemisala				
Investeeringud ja Investeeringutoetused kokku	153 248	226 314	236 552	194 165
Investeeringud kokku	5 566	4 515	2 822	1 873
IT investeeringud	3 015	1 618	1 588	1 568
Transpordivahendid	35	35	35	35
Masinad ja seadmed	2 446	2 791	1 128	200
Laborite sisseseade	70	70	70	70
Investeeringutoetused kokku	147 682	221 800	233 730	192 292
Muud investeeringud	30 710	69 705	97 133	61 919
CO2 kvooditulust rahastatav investeering	29 223	39 418	57 797	59 759
Maaelu arengukava investeeringud	77 882	95 662	62 068	54 184
Kalanduse rakenduskava investeeringud	5 017	12 428	12 428	12 428
C.R.Jakobsoni Talumuuseumi elamu-peahoone	50	50	50	50
Transpordivahendid	4 801	4 536	4 254	3 952
Siseministeeriumi valitsemisala				
Investeeringud kokku	54 853	37 689	36 579	26 477
IT investeeringud	9 015	5 806	5 403	5 156
Transpordivahendid	30 543	12 955	4 705	3 705
Masinad ja seadmed	2 406	2 787	2 094	2 094
Muud investeeringud	11 225	14 498	24 338	15 482
Sisekaitseakadeemia Kase tn kompleks	40	40	40	40
Sisekaitseakadeemia ühiselamute rekonstrueerimine	1 624	1 602	0	0
Sotsiaalministeeriumi valitsemisala				
Investeeringud ja Investeeringutoetused kokku	44 825	31 106	22 391	22 379
Investeeringud kokku	9 405	8 799	7 484	7 472
IT investeeringud	9 305	8 699	7 384	7 372
Masinad ja seadmed	100	100	100	100
Investeeringutoetused kokku	35 420	22 307	14 907	14 907
Viljandi Tervikum	31 370	7 400	0	0
Elu- ja teenuskohad	4 050	14 907	14 907	14 907

	2024	2025	2026	2027
Välisministeeriumi valitsemisala				
Investeeringud kokku	5 307	2 538	3 204	3 004
IT investeeringud	1 315	1 040	700	500
Transpordivahendid	0	180	180	180
Muud investeeringud	1 016	170	170	170
Välisministeeriumi ja välisesinduste ruumide ehitusinvesteeringud	2 976	1 148	2 154	2 154